

2013

VIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

26 – 28 лютого 2013 р.

Секції:

Біологічні науки

Географія та геологія

Екологія

Економіка

Історія

Математика

Мистецтво

Педагогіка

Політологія

Право

Психологія

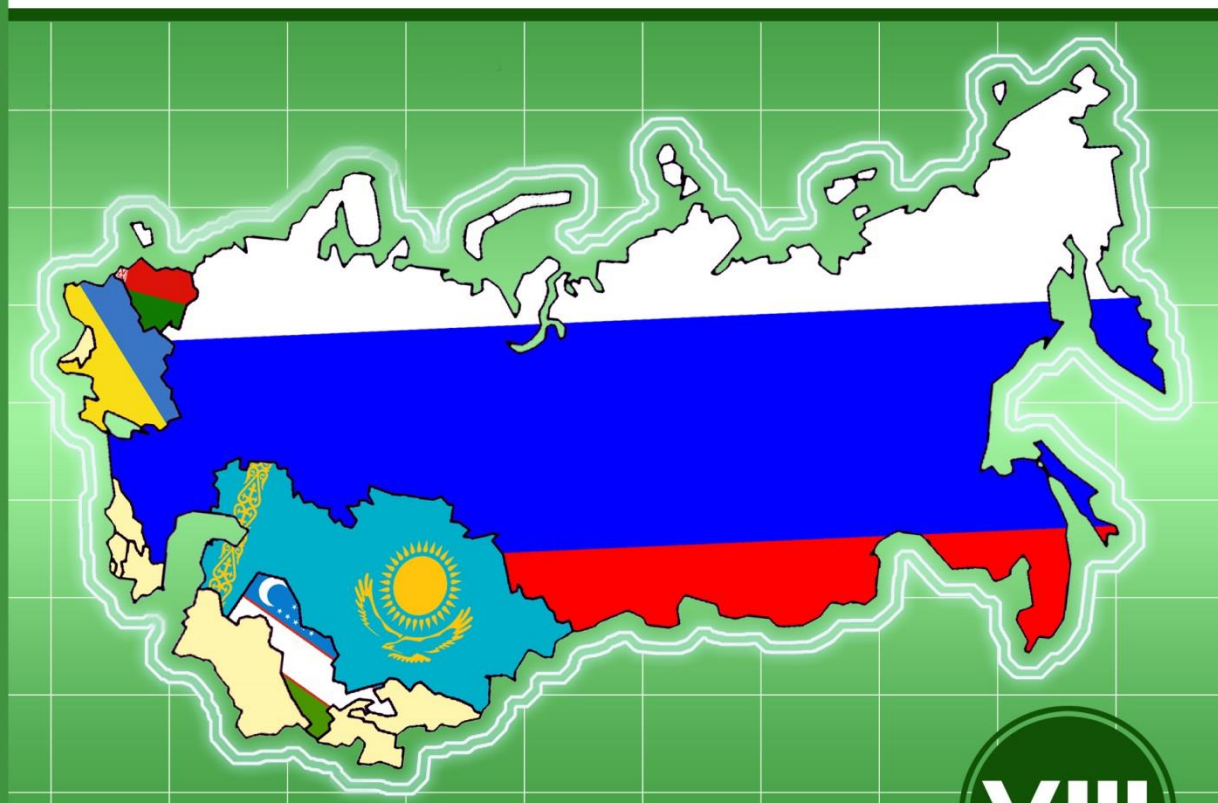
Сучасні інформаційні технології

Фізична культура та
професійний спорт

Філологічні науки

Філософія

Проблеми та перспективи
розвитку науки на початку третього тисячоліття
у країнах СНД

Переяслав-Хмельницький
2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття
у країнах СНД»**

26 – 28 лютого 2013 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ, МОЛОДЕЖИ И СПОРТА УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

VIII Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия
в странах СНГ»**

26 – 28 февраля 2013 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013 р. – 266 с.

Материалы VIII Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ»** // Сборник научных трудов. - Переяслав-Хмельницкий, 2013 г. – 266 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик к.ф.н., доцент;

Я.О. Потапенко к.і.н., доцент;

Т.М. Боголіб д.е.н., професор;

Г.Л. Токмань д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда к.біол.н. доцент;

В.А. Вінс к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік к.і.н.;

С.М. Кикоть к.і.н.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик к.ф.н., доцент;

Я.О. Потапенко к.и.н., доцент;

Т.М. Боголиб д.э.н., профессор;

Г.Л. Токмань д.п.н., профессор;

Н.В. Игнатенко к.п.н., профессор;

В.В. Куйбида к.биол.н. доцент;

В.А. Винс к.псих.н.;

Ю.В. Бобровник к.и.н.;

С.М. Кикоть к.и.н.

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

С.М. Кикоть.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

Ю.В. Бобровник,

С.М. Кикоть.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

С.М. Кикоть,

Ю.С. Табачок.

Составители сборника:

Ю.В. Бобровник,

С.М. Кикоть,

Ю.С. Табачок.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Тетяна Чадай
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ МОРФО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ СТОПИ У ДІТЕЙ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ЇЇ ВАД

Актуальність дослідження: На даному етапі суспільного розвитку однією з найважливіших проблем людства на фоні прискорюючих темпів науково-технічного прогресу є збереження стану здоров'я.

Дитячий вік характеризується бурхливою динамікою розвитку. Закладені в цьому періоді показники стану здоров'я відображаються в здатності дорослої людини вести повноцінне і довге життя.

Спосіб життя та спадкові фактори відображаються на якостях організму людини, що проявляється вже в дитячому віці.

Питання діагностування, профілактики і корекції порушень опорно-рухового апарату у дітей є надзвичайно актуальними в зв'язку з широким поширенням цих станів і хвороб у дитячому віці. Стопа на сьогодні є мало дослідженим сегментом опорно-рухового апарату. Своєчасна первинна профілактика, раннє діагностування та корекція патологій розвитку стопи особливо актуальні у дошкільних дитячих навчальних закладах.

За аналізом наукової літератури з еволюції та онтогенезу опорно-рухового апарату виникає проблема визначення ролі та значення даної системи в життєдіяльності живих організмів і в житті і розвитку людини – зокрема. Для цього слід вивчити антропометричні та фізіометричні методи оцінки фізичного розвитку і функціонального стану опорно-рухової системи та дослідити подометричними методами функціональний стан стопи дітей віком 5 – 6 років.

Аналіз досліджень і публікацій. Виходячи з того факту, що стопа являється важливим сегментом опорно-рухового апарату, протягом XX століття вченими було зроблено ряд досліджень у цьому напрямку. Підтвердженням цього є роботи Шаповалова Ю. "Развитие зародыша человека в течение первых двух месяцев онтогенеза" (1964), Кранса М. "Закономерности роста стопы и ее сегментов у латышских детей и подростков" (1967), Заліватського О. "Развитие нервного аппарата подошвенного апоневроза в пренатальном онтогенезе человека" (1983) та ін. [4].

В період росту відбувається, паралельно із кількісними змінами і формуванням, також і інтенсивна диференціація тканин та органів. На ріст і розвиток впливає цілий ряд факторів (соціальні моменти, спадковість, географічні умови тощо), причому процеси формування організму з моменту народження до настання зрілості протікають нерівномірно [1].

Найвищі темпи збільшення тіла по повздовжніх осях спостерігаються в період статевого дозрівання: у хлопчиків – у 6 – 7, 14 – 15 років, у дівчаток – у 6 – 7, 10 – 13 років. Найшвидший темп росту припадає на кінець препубертантного періоду. Остаточні особливості індивідуального розвитку і пропорцій тіла визначаються в постпубертантний період [4].

Стопа – це орган з пізнім розвитком в процесі філогенезу. Тому нормою виступає досить значна кількість варіантів. Виконуючи унікальні функції опори та пересування людини, стопа більш ніж усі органи опорно-рухової системи піддається патологічним змінам форми, пов'язаних з впливом на неї зовнішніх і внутрішніх факторів, які спричиняють порушення статично-динамічної функції всієї нижньої кінцівки. Як найбільш навантажений орган опорно-рухового апарату, стопа розвивається і змінює свою форму протягом всього життя людини.

Темпи розвитку стопи мають свої особливості, та в основному співпадають із загальними показниками.

Перш за все правильна будова стопи характеризується наявністю склепіння. Воно є необхідним для здійснення двох функцій: опорної – утримання ваги тіла при навантаженні на ноги та амортизаційної – амортизація поштовхів, що виникають під час ходьби чи бігу. Склепіння стопи захищає від тиску м'язи, судини і нерви підошви. В результаті сплюснення кісток склепіння різко знижується опорна функція ніг, змінюється положення тазу і хребта, що призводить до дефектів постави, та, навіть, до розвитку деформації хребта [3].

Нормальна будова стопи передбачає наявність поперечного та повздовжнього склепіння. Поперечне склепіння, утворене другим рядом кісток передплесна і основою плеснових кісток, має особливо велике значення для роботи спортсменів.

Зовнішнє склепіння виконує опорну функцію, а внутрішнє – ресорну. Від розвитку висоти внутрішнього повздовжнього склепіння залежить форма стопи. Вона буває: нормальна, сплюснена, плоска.

Функціональна здатність стопи визначається станом зв'язкового апарату, м'язів і сухожилок, які приймають участь у зміцненні кісткових елементів стопи. Склепіння утворюється зв'язками стопи, м'язами стопи і гомілки. Особливо важлива роль зв'язок, розташованих повздовж осі стопи. Натяг зв'язкового апарату, в свою чергу, залежить від активного напруження м'язів. Тому стан м'язів підошовної сторони стопи (згиначі пальців), а також м'язів гомілки, зокрема тих, які прикріплюються до човноподібної кістки (передній та задній великогомілкові) та до кісток плесни (довгий і короткий великогомілкові м'язи) та забезпечують згинання стопи, набуває особливого значення [2].

Погіршення функцій стопи супроводжується скаргами на швидку втомлюваність м'язів ніг, понижену витривалість до статичного навантаження, больових відчуттів у ділянці стопи та передньої поверхні гомілки [5].

Проблемі плоскостопості присвятили свої роботи вчені Голяницький І.Л., Фрідлянд М.О., Брандіс С.А., Чижин І.М., Куслик М.І., Потіханова Г.Г. та інші [3].

Стопі на ранніх стадіях онтогенезу властива плоскостопість. До 4-5 років плоска стопа не є патологією.

Найпоширеніший вид плоскостопості – це набута статична плоска стопа. Основними її причинами є: слабкість м'язового тону; надмірна втома через тривале перебування дитини на ногах; невідповідність фізичного навантаження фізичному розвитку; носіння тісного взуття, особливо вузького, або на високих підборах, чи з товстою підошвою. Плоска стопа найчастіше спостерігається у дітей-акселератів зі слабкою та в'ялою мускулатурою, а також у тих, хто має зайву вагу.

У випадку частих і тривалих здійснень великого навантаження без відповідного відпочинку на зв'язковий апарат, він втрачає свою еластичність і розтягується. М'язи, які знаходяться весь час у напруженому стані, перевтомлюються і постійно послаблюються. Тоді підтримання склепіння здійснюється лише зв'язковим апаратом, який не має здатності скорочуватись, і тому також поступово розтягується і послаблюється. Кістки стопи, що утворюють склепіння, при цьому зміщуються одна відносно одної і стопа втрачає ресорні функції. Найпоширенішою причиною виникнення плоскостопості багато хто з вчених вважають перевтому м'язів. [2].

Нерідко утворення плоскої стопи в дитячому віці пов'язано зі збільшенням маси тіла дитини, що змушує її, перебуваючи довгий час на ногах, повертати гомілки назовні і займати «зручне» положення аби не стомлювати м'язи. Поступово неправильне положення стоп закріплюється, при цьому відбувається розтягування м'язів, що приводять передній відділ стопи і повертають гомілку всередину. Це, як наслідок, призводить до порушення взаємного розташування усіх м'язів і зв'язок стопи та до її деформації у вигляді плоскостопості.

Склепіння стопи визначають візуально, а при підозрі на плоскостопість ступінь її сплюснення досліджується за допомогою плантограм – відбитків стопи. Цей метод, порівняно з візуальними дослідженнями, є набагато надійнішим. Однак, тут також є свої «підводні камені»: отримання якісних відбитків вимагає певної спритності, тонкості при роботі. Окрім цього, відбитки іноді можуть дати невірну картину стану зведення стопи через добре розвинений підошвовий апоневроз, який притаманний для дитячого віку. Така сплюсненість залежить від добре розвинутої підшкірної жирової клітковини – так званої «жирової подушки».

Найчастіше у практиці дослідження стопи на плоскостопість з-поміж інших методів використовується метод Чиженя. Суть даного методу полягає в тому, що досліджуваному пропонують спочатку стати на поролон, змочений у 10% розчині хлориду заліза, а потім на папір, зволожений 10% розчином таніну в спирті. В місцях контакту стопи з папером залишається темний відбиток підошов – плантограма [3].

На плантограмі нормальної стопи ділянка п'ятки з'єднується з передньою частиною стопи вузьким перешийком. На відбитку сплюсненої стопи цей перешийок значно ширший, плоска ж стопа його не має, а ділянка п'ятки, не звужуючись, переходить у передній відділ стопи. Для визначення ступеня сплюснення стопи на плантограмі проводять кілька ліній: 1) дотично – до найбільш виступаючих точок внутрішньої частини стопи; 2) лінію, що проходить через основу другого пальця до середини п'ятки (повздовжня вісь стопи); лінію, що перпендикулярна лінії (2) і проходить через її середину до перетину з дотичною. На цій лінії відмічають точку зовнішнього краю відбитка, точку внутрішнього краю відбитка, і точку, що виникає у місці перетину з дотичною лінією. За цими лініями визначають індекс стопи, тобто відношення ширини опірної її частини до вільної частини. Цей індекс у нормальній стопі наближується до 1, сплюсненої – коливається від 1 до 2, а плоскі мають індекс понад 2.

Ми досліджували стан опорного склепіння стопи дітей віком 5 – 6 років (дівчаток та хлопчиків). Дослідження проводилось у Переяслав-Хмельницькому дитячому дошкільному навчальному закладі «Сонечко», в групі «Ромашка». При дослідженні стопи очевидним є факт прояву статевих диморфізмів: у дівчаток середні розміри стопи – як повздовжні, так і поперечні – менші порівняно з хлопчиковими.

При вивченні особливостей будови стопи в період росту існує гостра необхідність визначити наявні відхилення та ознаки хвороби. Патологічні відхилення в розвитку стопи можуть впливати як на її загальну форму, так і на окремі елементи, при цьому відображаючись в першу чергу на розмірах. Це стосується повздовжньої плоскостопості. Взагалі, проблемою повздовжньої плоскостопості займаються різні спеціалісти: морфологи, медики-ортопеди, працівники взуттєвої промисловості [5].

Наші дослідження, проведені в 2010 – 2012 роках, дозволили вивчити динаміку розвитку стопи у дітей 5-6-річного віку і встановити деякі її порушення. Робота проводилась на базі групи «Ромашка» дошкільного навчального закладу «Сонечко» м. Переяслава-Хмельницького.

Досліджуючи стан склепіння стопи дітей, з'ясовано, що із 27 вихованців у 21 (78%) немає відхилень, у 5 осіб (19%) спостерігається сплюснене склепіння, а в 1 (3%) має місце плоска стопа.

Нормальне розміщення п'ятки станом на квітень 2012 року встановлено у 16 вихованців (59%). Вальгусне розміщення п'ятки простежується у 7 дітей (26%), варусне – в 4 (15%). Нормалізацію розміщення п'ятки слід вважати характерною рисою розвитку стопи дітей даного віку.

Досліджуючи стан шкіри стопи, виявили, що у 19 вихованців (70%) результат знаходиться в межах норми, натертя шкіри стопи мають 7 (26%) дітей, а в 1 дитини (4%) має місце груба шкіра.

При дослідженні стопи виявлено, що незначну деформацію пальців мають 5 вихованців (19%).

Порівнюючи результати досліджень за два роки (2011 та 2012), слід відмітити тенденцію до зниження загального рівня відхилень у розвитку стопи. Це є підтвердженням того, що рекомендації попереднього дослідження були враховані і успішно реалізовані в ряді необхідних заходів для покращення стану стопи дітей.

Враховуючи той факт, що несформований повністю орган краще піддається корекції, ми можемо розраховувати на оптимальні результати нашої профілактичної роботи без хірургічного втручання. А саме:

Дітям з деформаціями стопи слід носити зручне взуття. Класний керівник має категорично забороняти використання учнями взуття на високих підборах. Найкращим методом лікування надлишкової пронації стопи є носіння спеціального коригуючого взуття чи устілок-супінаторів.

Діткам з виявленою та чітко вираженою плоскостопістю обов'язково слід пройти консультацію в ортопеда [3].

Для усунення функціональної недостатності стоп особливо важливого значення набувають фізичні вправи. Вони повинні бути спрямовані на підвищення силової витривалості м'язів нижніх кінцівок, що приймають активну участь у підтриманні склепіння стопи. Це вправи на приведення стопи, згинання пальців, вправи для великогомілкових м'язів тощо.

На перших заняттях виконуються вправи з вихідним положенням сидячи та лежачи, з метою усунення впливу ваги на склепіння стопи. Потім, поступово збільшуючи навантаження, використовують вправи з опором, предметами для згиначів пальців та великогомілкових м'язів. Для закріплення корекції та профілактики використовують різноманітні види ходьби (на носочках, п'ятках, зовнішній стороні стопи, з паралельною постановкою стоп тощо). Спеціальні вправи слід поєднувати з загально-розвиваючими для всіх м'язових груп з метою вирівнювання тону м'язів нижніх кінцівок. Широко також використовують вправи на виховання правильної постави.

Однак, при проведенні занять необхідно пам'ятати, що систематична перевтома м'язів нижніх кінцівок, особливо у дитячому віці, може стати причиною виникнення функціональної недостатності стоп, а потім і статичної плоскостопості. Тому, заняття необхідно проводити з обов'язковим контролем і дотриманням принципу поступового підвищення навантаження [4].

Спеціальні прикладні вправи, такі як захоплювання стопами м'яча, дрібних предметів, збирання в складки ковдри, піднімання з підлоги олівців і паличок, що сприяють більш інтенсивному напруженню м'язів стопи, гомілки і стегна.

Для зміцнення м'язів, які беруть активну участь у підтримці нормальної висоти склепіння, рекомендується також ходьба босоніж по пухкому ґрунті, піску, гальці, викошеному лузі, колоді. Механізм дії подібних вправ полягає у рефлекторному напруженні м'язів, які супінують стопу при ходьбі по нерівній поверхні та формують тиск на склепіння стопи предметів циліндричної форми.

Напруженню м'язів, які беруть активну участь у підтримці глибини і форми склепіння стопи, сприяють такі прикладні вправи, як лазіння по канату і жердині.

Для усунення плоскої стопи у дітей і для зміцнення розвитку зв'язкового апарату нижніх кінцівок рекомендовано займатись деякими видами спорту. Це спортивні ігри, плавання, ходьба, біг, фігурне катання, ходьба на лижах.

При плоскостопості на уроках фізкультури бажано виключати вправи, які зумовлюють перевантаження стоп: носіння вантажу, тривале стояння; вправи, які передбачають широку постановку стоп та розведення пальців ніг, ходьбу на внутрішній частині стоп, що супроводжується збільшенням навантаження на зв'язковий апарат внутрішнього краю стоп. Лікувальна фізична культура теж застосовується при всіх видах плоскостопості. Її завданнями є:

- зміцнення всього організму, підвищення силової витривалості м'язів нижніх кінцівок;
- усунення неправильної постановки п'ятки і збільшення висоти склепіння стопи – виховання і закріплення стереотипу правильної постави тіла та нижніх кінцівок при стоянні і ходьбі [1].

Під час проведення лікувальних та профілактичних заходів не слід забувати про масаж, адже його вплив на здоров'я людини доведено багато тисяч років тому. При цьому слід враховувати те, що результативність лікувальних процедур можлива при виконанні масажу фахівцем, а лікування обов'язково має бути систематичним [5].

Література:

1. Климова В.И. Человек и его здоровье. – М.: Знание. 1990. – 225с.
2. Кригхофф, Рольф. Ортопедия: Специальная патология и техническое обеспечение ортопедическими вспомогательными средствами (Перевод с нем. Ю.С. Торянского). – М.: Медицина, 1984. – 230с.
3. Состояние сухожильно-мышечного аппарата при травмах и ортопедических заболеваниях. Сборник научных работ. /Под ред.. А.Ф. Краснова. – Куйбышев, 1980. – 160с.
4. Шевцов В.И., Исмаилов Г.Р. Чрескостный остеосинтез в хирургии стопы. – М.: ОАО «Издательство «Медицина», 2008. – 360с.
5. Штефко І.І., Ковальчук Н.В. Масаж: теорія і практика. Навчальний посібник. – Київ, видавництво «Молодь», 2003р.

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Наталія Бойко
(Біла Церква, Україна)

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Серед комплексу невідкладних завдань щодо забезпечення ефективного включення України у світове господарство і міжнародне співробітництво першочергове значення має формування механізму зовнішньоекономічних зв'язків, його теоретична розробка та практичне втілення в життя.

Під механізмом зовнішньоекономічних зв'язків розуміють сукупність конкретних їх форм, а також систему правових, організаційно-управлінських та фінансово-економічних важелів, які забезпечують ефективну взаємодію національних народногосподарських комплексів із світовими з метою прискорення розвитку продуктивних сил країни та підвищення соціально-економічних показників життя її громадян.

Виходячи з принципу міжнародного поділу праці, геополітичного становища України, характеру розвитку її продуктивних сил, існуючих науково-технічного та ресурсного потенціалів, механізм зовнішньоекономічної діяльності, що формується в країні, необхідно орієнтувати на реалізацію головної стратегічної мети в сфері зовнішньоекономічної політики — інтеграцію народногосподарського комплексу України у світову господарську систему. Ця інтеграція передбачає досягнення таких цілей:

- формування розвинутої ринкової системи господарства, яка базувалася б на загальноприйнятих у світовій практиці принципах, нормах та економічних механізмах;
- використання можливостей світового ринку для структурної перебудови національного господарства;
- перетворення зовнішньоекономічної сфери в активний фактор динамічного та високоефективного економічного зростання.

Необхідність докорінної технічної і технологічної модернізації промислового виробництва, сільського господарства та інших галузей господарського комплексу України, його переорієнтації на вищі світові стандарти з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції вимагає максимально ефективного використання наявних науково-технічного та економічного потенціалів країни, широкого розвитку міжнародної кооперації в галузі науки, освіти та виробництва. Продуктивні сили України характеризуються досить великими потенційними можливостями, однак на їх сучасний стан значною мірою впливає соціально-економічна криза, що її нині переживає Україна.

В сучасних умовах міжнародне співробітництво України відбувається в таких основних формах:

- науково-технічне співробітництво;
- взаємовигідна міжнародна торгівля (зовнішня торгівля);
- надання кредитів і позик, в тому числі і безвідплатних;
- створення спільних підприємств;
- спеціалізація і кооперування виробництва;
- торгівля технологіями, або спеціалізація на виробництві комплектуючого обладнання;
- спільна участь зацікавлених країн у розробці багатих природних ресурсів;
- іноземні інвестиції як найважливіша форма стимулювання розвитку економіки країни;
- міжнародний туризм;
- культурні зв'язки між країнами світу.

Взаємовигідна міжнародна торгівля товарами та послугами, як і раніше, посідає провідне місце в складній системі міжнародних економічних зв'язків, оскільки вона по суті відтворює всі види міжнародного поділу праці і об'єднує всі країни в єдину господарську цілісність на сучасному світовому ринку товарів. Для неї властиві передусім дві найхарактерніші риси: переважання пропозиції товарів над існуючим попитом і жорстка конкурентна боротьба між його учасниками. Це є результатом значного зростання в умовах науково-технічної революції продуктивності суспільної праці в промислово розвинутих країнах і здешевлення внаслідок цього продукції при збільшенні її обсягів. Водночас широке представництво товаровиробників різних країн і регіонів на світових ринках посилює конкурентну боротьбу між ними за споживача, веде до поділу світових товарних ринків, ускладнює проблему проникнення на них нових агентів.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку Україна має тісні зовнішньоекономічні зв'язки з більш ніж 100 країнами світу. Провідну роль у розвитку зовнішніх економічних зв'язків України відіграють країни близького зарубіжжя. Найважливішими торговельними партнерами України є: Росія, Туркменія, Білорусь, Азербайджан, Литва, Казахстан та інші країни.

Україна, яка є великою європейською країною, має добре розвинуту промислову базу, родючу землю сільськогосподарського призначення, висококваліфіковані кадри та розвинуту систему освіти.

Україна заохочує зовнішню торгівлю та інвестиції. Верховна Рада (Парламент України) прийняла законодавство про іноземні інвестиції, відповідно до якого іноземним інвесторам дозволяється придбання у власність бізнесових структур та майна, а також вільне вивезення прибутків і доходів. [2]

Для Європи Україна є важливою транзитною країною, через газотранспортну мережу якої надходить газ з Росії до Європейського Союзу. Україна не тільки є незалежною від зовнішніх поставок електроенергії, але і сама експортує її до інших країн. Прийнята в країні енергетична стратегія спрямована на поступове зменшення виробництва електроенергії на основі споживання газу та нафти,

на користь атомної енергетики, а також на застосування енергозберігаючих технологій, які дозволять скоротити промислове споживання газу.

Виважена бюджетна та монетарна політика, зростання внутрішнього попиту та розвиток національного ринку, поряд зі сприятливою зовнішньою кон'юнктурою на окремі експортні позиції української продукції, забезпечили підйом економічної активності у більшості галузей економіки протягом 2003-2012 років і на цій основі – підвищення рівня життя громадян.

Але за підсумком січня-жовтня 2012 р. зафіксовано скорочення обсягів виробництва на 1,4 %, порівняно з відповідним періодом 2011 р. Протягом січня-жовтня 2012 р. обсяги продукції сільського господарства зменшилися на 5,1 %. Станом на початок 2012 р. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну склав більш ніж 49,3 млрд. дол. США. Традиційно найбільшими інвесторами залишаються Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Велика Британія та Російська Федерація. Водночас, обсяг прямих іноземних інвестицій на одного мешканця України за період з 2001 року зріс майже у дев'ять разів, а саме з 94 дол. США у 2001 році до 1 082 дол. США у 2012 році.

У 2008 р. Україна виконала свої зобов'язання щодо вступу до Світової організації торгівлі та створення сприятливого внутрішнього економічного середовища. 16 травня 2008 року Україна стала 152-м членом СОТ.

З поліпшенням світової економічної кон'юнктури очікується активізація зовнішньоекономічної діяльності українських компаній, зростання експорту майже за всіма товарними групами, чому, певною мірою, сприятиме підписанням і набуття чинності Угодою про Асоціацію між Україною і ЄС та її невід'ємною складовою – Угодою про зону вільної торгівлі.

Зона вільної торгівлі є важливою частиною Нової посиленої угоди між Україною та Європейським Союзом. Це набагато покращить і активізує торговельно-економічне співробітництво з країнами Європи.

На початок XXI ст. Україна характеризується високим розвитком чорної металургії, як забезпечує виробництво чавуну, сталі та широкого спектру металовиробів, включаючи труби. Протягом останніх років Україна входить до десяти найбільших світових виробників сталі. Іншою важливою галуззю економіки є хімічна та нафтохімічна промисловість, яка, серед іншого, виробляє кокс, мінеральні добрива, кислоти та соду.

Товари, які виробляються в Україні, включають металургійне обладнання, дизельні локомотиви, трактори та автомобілі. Країна володіє потужною високотехнологічною промисловою базою, включаючи електронну промисловість, виробництво товарів військового призначення, космічну галузь, є також одним з найбільших виробників цукру, зерна, м'яса та молочних виробів.

Україна заохочує зовнішню торгівлю та інвестиції. Верховна Рада (Парламент України) прийняла законодавство про іноземні інвестиції, відповідно до якого іноземним інвесторам дозволяється придбання у власність бізнесових структур та майна, а також вільне вивезення прибутків і доходів.

Для Європи Україна є важливою транзитною країною, через газотранспортну мережу якої надходить газ з Росії до Європейського Союзу. Україна не тільки є незалежною від зовнішніх поставок електроенергії, але і сама експортує її до інших країн. Прийнята в країні енергетична стратегія спрямована на поступове зменшення виробництва електроенергії на основі споживання газу та нафти, на користь атомної енергетики, а також на застосування енергозберігаючих технологій, які дозволять скоротити промислове споживання газу.

Найбільшими країнами-інвесторами станом на 1 липня 2012 р. були: Кіпр – 14521,5 млн. дол. США (27,7 %), Німеччина – 7403,9 млн. дол. США (14,1 %), Нідерланди – 4949,3 млн. дол. США (9,4 %), Російська Федерація – 3652,5 млн. дол. США (7,0 %).

У 2012 році сформувались позитивні тенденції та стимули для довгострокового економічного зростання на основі усунення диспропорцій розвитку та зміцнення конкурентоспроможності економіки України. Ключовими елементами економічної політики були заходи з енергоефективності й енергозбереження, розбудови транспортно-комунікаційних мереж, стимулювання інноваційних процесів тощо.

Реалізується Програма економічних реформ на 2010-2014 роки, яка визначає основні напрями трансформацій в усіх сферах економічного життя України з метою стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи, формування режиму максимального сприяння для бізнесу, модернізації інфраструктури та базових секторів економіки. Особливу увагу приділено заходам з підвищення ефективності соціального захисту, поліпшення якості і доступності освіти та медичного обслуговування.

Крім того, поступово покращується стан торговельно-економічного співробітництва України. Наприклад, за даними Держкомстату України, у 2010 році загальний товарообіг у торгівлі між Україною та Чеською Республікою досяг 1 374,2 млн. дол. США, що на 42,7 відсотка більше, ніж за аналогічний період попереднього року (у 2009 році обсяги двосторонньої зовнішньої торгівлі товарами становили 962,9 млн. дол. США). [4]

Зростають зовнішні економічні зв'язки Німеччини з Україною. Прикладом є те, що в Запоріжжі розпочато складання легкових автомобілів німецької марки «Опель».

Традиційно важливими залишаються зв'язки України з Білорусією. Ланкою експорту є мінеральні ресурси, прокат чорних та кольорових металів, деякі продукти харчування.

Високим рівнем співпраці характеризуються зв'язки України та Данії. З 2000 р. товарообіг між двома країнами збільшився вшестеро та перетнув позначку в 500 млн.дол. Перша половина 2012 року продемонструвала зростання двосторонньої торгівлі на 6,2%. Відтак, за результатами 2011 року та

першої половини 2012 можна констатувати стабільне відновлення двосторонньої торгівлі товарами та послугами.

Специфічною рисою двосторонніх торговельно-економічних відносин за останні роки є активний вихід данських компаній на український ринок. Важливими подіями у цьому контексті стали побудова в Києві готелю „Редіссон САС”, відкриття в Україні відділень, торгових центрів і офісів провідних данських компаній („Грундфос”, „Данфос”, DLH, „Банг&Олуфсен”, „Юнайтед Текстиль Груп”). З великих данських ТНК інтерес до України виявляють світовий лідер з контейнерних перевезень „А.П.Мьоллер-Мерск”, що має офіси в Києві, Одесі та Іллічівську, і фармацевтичний гігант „Ново Нордіск”. Найбільшим данським інвестором в Україні є компанія „Карлсберг”, яка у 2004 р. у складі холдингу „Балтика” розпочала виробництво пива у Києві та Львові (вартість проекту - 147 млн.дол.).

Дедалі більшу увагу данських інвесторів привертає можливість співпраці з Україною у сфері високих технологій, зокрема інформаційних. Про динамічний характер співпраці у сфері ІТ свідчить діяльність компанії „Сіклум”, число працівників якої в Україні за останні роки потроїлося та станом на 2012 рік складає більше 1000 осіб, та відкриття представництв данських компаній ІТ, у т.ч. в Києві, Дніпропетровську, Львові та Харкові. [5]

Наведені вище приклади співпраці України з країнами Європи доводять те, що Україна поступово нарощує свій економічний потенціал, впевнено почуває себе на ринку країн Європи. Серед інших країн світу Україна співпрацюватиме і розширюватиме економічні зв'язки з країнами Північної (Єгипет, Марокко, Туніс) і Західної Африки, з іншими арабськими країнами Середземномор'я, а також, з Ізраїлем. Набуватимуть подальшого розвитку та вдосконалюватимуть економічні зв'язки з Мексикою, Венесуелою, Індонезією, Нігерією.

Література:

1. Гаврилюк О.В., Румянцев А.П. Економічна інтеграція в сучасному світі. – К.: Наукова думка, 2001.
2. Постанова 10.08.2005 п 280 «Про врегулювання питань іноземного інвестування в україну»
3. Скляренко В. Країни світу. – К.: Фоліо, 2008.
4. <http://czechia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-czechia/trade>
5. <http://denmark.mfa.gov.ua/ua/ukraine-dk/trade>
6. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0947-05>

СЕКЦИЯ: ЭКОЛОГИЯ

Мархаба Абенова, Жанагул Кенжитаева
(Костанай, Рудный)

ТЕНДЕНЦИИ И РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИИ ГОРНО – МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Горно – металлургическое производство имеет вредное воздействие на окружающую среду. Но благодаря проводимым экологическим мероприятиям уровень выбросов не превышает допустимых норм, поэтому большое внимание уделяется охране окружающей среды.

Горно – металлургическое производство потребляет (перерабатывает) огромную массу сырья и полуфабрикатов, в числе которых железная руда, известняк, каменный уголь для получения кокса и готовый кокс, огнеупоры или сырье для их производства, металлолом и т. д. К сожалению, пока еще нельзя назвать металлургическое производство полностью безотходным, определенная доля поступивших на предприятия материалов после переработки оказывается в числе отходов производства.

При работе цехов и участков металлопрокатного завода происходит выделение следующих загрязняющих веществ:

- в стали плавильном цехе электропечи выделяются возгоны металла и его оксиды, оксиды серы и азота, фтористый водород, аммиак, ионы хлора, графитовая пыль, фтористый кальций, хлористый барий;

- в заготовительном отделении выделяются сварочный аэрозоль, оксиды марганца, оксид углерода, оксиды азота;

- в складе, где расположено хранилище природного газа, используются лакокрасочные материалы, которые выделяют ксилол и уайтспирит;

- в отделении для внепечной обработки стали выделяются пыль, оксид углерода, оксиды азота, оксиды серы, фториды;

- в сталелитейном отделении (УНРС) выделяются пыль, оксид углерода, оксиды азота, оксиды серы, фториды и пары воды;

Количество и состав отходящих газов определяются рядом факторов:

- наличием или отсутствием топлива, состав которого определяет состав отходящих газов;
- использованием кислорода (по мере замены воздуха кислородом в отходящих газах уменьшается содержание азота);

- подсосом воздуха через неплотности и щели;

- спецификой процесса (например, в случае продувки металла аргоном в отходящих газах будет аргон);

- степенью дожигания CO и CO₂.

Как правило, отходящие газы содержат CO, CO₂, H₂O и N₂, а также некоторое количество NO, SO и O₂. Пылевых выбросов состоят в основном из оксидов железа. Помимо пылегазовых выбросов в процессах производства стали образуются шлаки (в зависимости от технологии в количестве 10-20 % от массы металла).

Все технические мероприятия, которые целенаправленно закладываются в ремонтные программы и программы обновления оборудования, направлены на снижение вредных выбросов. Руководство объединения и коллектив в этом вопросе работают согласно международным стандартам ISO 14001:2004 «Системы управления охраной окружающей среды – требования и руководство по применению».

Здесь применяются современные технологии, которые разрабатываются и в Казахстане, и за рубежом, а также достаточно дорогостоящие материалы и оборудование, способствующие сохранению нормальной экологической обстановки в городе. Снизить дополнительные выбросы помогут современные технические мероприятия, в том числе предусмотренные проектом эффективные очистительные установки.

2. Утилизация и ликвидация отходов

Для обезвреживания промышленных выбросов применяется несколько способов: промывка выбросов растворителями примеси (метод абсорбции) или растворами реагентов, связывающих вредные вещества химически (метод хемосорбции); поглощение газообразных примесей твердыми активными веществами (метод адсорбции) или с помощью катализаторов.

Метод абсорбции заключается в разделении газовой смеси на составные части путем поглощения одного или нескольких газовых компонентов поглотителем (абсорбентом) с образованием раствора. Используется этот метод при значительных концентрациях (от 2 до 20 г/м³) вредных примесей. В качестве абсорбента в основном служит вода, реже водные растворы кислот или вязких масел.

Метод хемосорбции основан на поглощении газов и паров твердыми и жидкими поглотителями с образованием малолетучих и малорастворимых химических соединений. Используется для обезвреживания некоторых специфических примесей и в литейном производстве встречается редко.

Метод адсорбции базируется на свойствах некоторых твердых тел селективно извлекать отдельные компоненты из газовой смеси и концентрировать их на своей поверхности. В качестве

адсорбента наиболее широко применяется активированный уголь, с помощью которого можно удалять, например, двуокись серы из горячих технологических газов.

Основными путями утилизации шлаков сталеплавильного производства являются:

- извлечение металла;
- получение железосфлюса для вагранок и аглодоменного производства;
- получения щебня для дорожного и промышленного строительства;
- использование основных шлаков в качестве известковых удобрений для сельского хозяйства;
- использование фосфорсодержащих шлаков для получения удобрений для сельского хозяйства;
- вторичное использование конечных шлаков.

На металлургических заводах образуются миллионы тонн шламов. Основная масса шламов образуется в процессе улавливания и осаждения технических и аспирационных выбросов пыли. По источникам образования железосодержащие шламы черной металлургии подразделяют на агломерационные, доменные, сталеплавильные и окислительные.

Сталеплавильные шламы подразделяются на шламы газоочисток, конвертеров, мартеновских и электросталеплавильных печей. Основным направлением рационального использования шламов является утилизация их в качестве добавки к агломерационной шихте. Подготовка шламов включает сгущение, фильтрование и термическую сушку. Механическое обезвоживание (сгущение) шламов фильтрованием или центрифугированием обеспечивает снижение влажности шлама до 15-25 %. В результате ввода в агломерационную шихту сгущенных шлаков, обладающих повышенными вяжущими свойствами, улучшается окомкование шихты, однако транспортировка таких шламов приводит к загрязнению территории завода, оборудования и помещений [12].

В сталеплавильном производстве сточные воды образуются в процессе очистки газов мартеновских печей, конвертеров, дуговых печей, при охлаждении и чистке изложниц, на установках непрерывной разливки. Размеры частиц пыли в сточных водах от 0,01 до 0,1 мм при концентрации (в зависимости от условий работы) от 3 до 20 г/л. Мероприятия по борьбе с загрязнением водных бассейнов разрабатываются в основном для производственных сточных вод (ПСВ). В литейных цехах производственную воду расходуют на охлаждение оборудования, гидрорегенерацию песка, очистку вентиляционного воздуха, ваграночных газов, грануляцию шлаков, для транспортирования отработанных смесей, приготовления красителей, формовочных и стержневых смесей, гидравлической и электрогидравлической отливки и т. п. Для очистки ПСВ применяются механические, химические, физико-химические, термические и комбинированные методы. Механическим методом очищают воды от грубодисперсных примесей и масел. Для этого используют различные аппараты: отстойники, решетки, песколовки, фильтры, гидроциклоны, центрифуги и т.п. Для нейтрализации щелочных сточных вод применяют добавки кислоты, обычно серной. Нейтрализацию кислых сточных вод можно осуществить практически любым основанием или щелочью, но наиболее дешевой является известняковое молоко. Сточные воды с небольшим количеством примесей очищают методами сорбционными, ионитовыми, электродиализа и др. В качестве сорбентов используют активированный уголь и двуокись марганца, но чаще различные ионообменные смолы.

Используется значительное число технологий по утилизации отходов.

Термические технологии применимы для утилизации любых видов твердых, растворимых, жидких и газообразных отходов. Суть метода заключается в термической обработке материалов высокотемпературным теплоносителем, т.е. продуктами сгорания топлива (плазменная струя, расплав металла или окисла, СВЧ нагревом отходов) контактным и бесконтактным способом. Термический метод позволяет обезвреживать любые химические соединения при высоких температурах в окислительном или восстановительном режиме с подачей воздуха, кислорода, водорода или других газов, т.е. имеется возможность регулировать параметры обеззараживания любого вещества (соединения).

Плазмохимический метод предпочтительно применить для обеззараживания трудно-горючих и негорючих соединений. Принцип работы плазмохимической установки: в струю низкотемпературной плазмы (более 3000K) подается исходное вещество в жидком, пастообразном или порошковом виде. Оно в реакторе разлагается до атомов, молекул и ионов. Плазмообразующий (водород, азот, кислород) газ обеспечивает появление окислов, соединений галогенов с водородом, нейтральных молекул и атомов, т.е. тот состав, который образуется в соответствии с термодинамическими параметрами процесса. Необходимо четко представить, что в отличие от сжигания отходов в топке (в смеси с топочными газами и воздухом) плазменный процесс строго регулируется по давлению, температуре и составу газа. При этом одним из условий процесса является закалка газа, т.е. резкое уменьшение до 1000K в секунду температуры газа, чтобы не допустить вторичного образования нежелательных соединений. Для уничтожения 1 кг отходов необходимо до 3 кВт·час энергии [13].

Основные направления охраны окружающей среды:

1) Комплекс мероприятий по ограничению вредных выбросов и отходов (очистка сточных вод от примесей, очистка газовых выбросов от вредных веществ, рассеивание вредных выбросов в атмосфере, захоронение токсичных и радиоактивных отходов).

2) Разработка таких технологических процессов, которые обеспечивают безотходное производство. Основные этапы разработки безотходной технологии: разработка способов и оборудования для переработки всех отходов производства (включая уходящие газы и пыль); разработка

технологий, обеспечивающих использование водооборотного цикла, отсутствие сточных вод; создание территориально-производственных комплексов (ТПК), имеющих замкнутую структуру материальных истоков сырья, полупродуктов и отходов внутри ТПК.

3) Разработка малоотходных технологий.

Проблемы снижения загрязнений успешно решают путем создания мало- и безотходных технологий в процессе совершенствования производства. Кроме того, промышленность уже имеет огромный опыт применения многих видов отходов черной и цветной металлургии, литейного производства и других отраслей народного хозяйства в качестве ценного сырья для изготовления изделий и конструкций. В связи с этим в проектах литейных цехов и заводов особое внимание должно быть уделено созданию и внедрению современных технологических процессов, отвечающих требованиям и задачам охраны окружающей среды.

Литература:

1. Гринин А.С., Новиков В.Н.// Гринин А.С., Промышленные и бытовые отходы: хранение, утилизация, переработка. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 336с.

Назгуль Аужанова
(Талдыкорган, Казахстан)

К ВОПРОСУ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Политика нашего государства и Президента Н.А.Назарбаева всегда опиралась на идеологию устойчивого развития. Казахстан имеет не только политическое стремление, но и реальные возможности для воплощения экологической идеи. Казахстан первым в СНГ принял Экологический кодекс, который гармонизирует отечественное законодательство в области окружающей среды с опытом и практикой наиболее развитых стран мира. В документе впервые на законодательной основе закреплены базовые принципы устойчивого развития.

С каждым годом нового века все больше людей понимает, что будущее цивилизации, устойчивое развитие общества и просто счастливая жизнь зависит от усилия, направленных на сохранение окружающей среды – среды обитания всего живого.

Ценность ландшафтов края Семиречья невозможно измерить. На территории области имеются 2 государственных национальных природных парков, 7 государственных природных заказников, 3 государственных памятника природы и 1 ботанический сад. Казалось бы, наша область должна в экологическом плане относиться к сравнительно благополучным регионам. Однако по объему выбросов вредных веществ в атмосферу и размещаемых отходов потребления и производства область занимает восьмое место. А по показателю сброса в накопители, поля фильтрации и водные объекты 3 место. На территории области имеются три бесхозных объекта, которые являются источником загрязнения природной среды. Это бывшее ураново-рудное месторождение в Панфиловском районе, отработанные хвостохранилища в г. Текели и п. Рудничный ранее принадлежавшие Текелийскому Свинцово-Цинковому Комбинату [6, с 34]. Остается одной из наиболее острых проблем – размещение и утилизация отходов потребления в городах и районах области.

В нашей области более 740 общеобразовательных школ. Много интересных и полезных дел у юных экологов Талгарского, Илийского, Енбекшиказахского, Райымбекского, Уйгурского районов, города Капшагай по улучшению экологии области.

Надо хорошо запомнить одну простую истину – экологическая безопасность города, района, области, республики начинается с каждого из нас, с нашего дома, улицы, квартала, микрорайона, с осознания того, что разрушая природу, мы губим свой дом. Охрана природы, по словам известного эколога Олда Леопольда, – это состояние гармонии между людьми и землей. Двадцать два века назад Аристотель писал, живые существа живут до тех пор, пока они в состоянии дышать [3, с 121].

Человек только малая часть Великой природы. Природа может обойтись без человека, но человек без природы – никогда. Окружающий мир и природа нуждаются в нашей заботе и любви. А чтобы дышать чистым воздухом, пить свежую кристальную воду, любоваться цветами, деревьями, слушать пение птиц не только нам, но и будущим поколениям людей, уже сегодня каждый человек должен осознать и принять для себя призыв «Сохраним родную природу!»

Природа не имеет государственных границ, как и нет границы в природных экологических системах. Экономика, воды, сырья и энергии должна стать элементом нашего менталитета, производственной и бытовой культуры.

Сложность и ответственность ситуации, сложившейся в современном мире, объективно способствует повышению социальной активности молодежи. Именно молодежь должна встревожиться и проявлять озабоченность экологическим проблемам, что в дальнейшем стать носителями новой экономической этики, быть первыми сторонниками нового отношения к экологии, стоящего выше всяких представлений об «экономической выгоде». Люди должны научиться подчинять свою деятельность системе именно такого рода правил и ограничений. Для этого нужна целенаправленная, планомерная, информационно-просветительская, образовательно – воспитывающая деятельность учебных заведений области [1, с 78].

Учителями и учащимися ведется активная исследовательская работа по изучению и охране окружающей среды. Во многих школах области созданы общества «Юный эколог», «Зеленый патруль», «Экопост» и т.д., целью которых является проведение просветительской работы, различных экологических акций. Приведем пример интегрированного мероприятия студентов и учащихся школ **«Земля наш дом родной»** [2, с. 34].

Цель: способствовать формированию рационального экологически грамотного мировоззрения учащихся при изучении вопросов использования и охраны природных ресурсов.

Задачи: 1. Рассказать и конкретизировать представления учащихся о сущности и путях решения экологической проблемы – одной из глобальных проблем человечества.

2. Развивать у учащихся умения выделять главное из прослушанного, делать самостоятельные выводы, творчески подходить к поставленным вопросам, работать в нестандартных ситуациях; умения учащихся проводить дискуссию, открыто отстаивая свою точку зрения.

3. Проводить экологическое воспитание, воспитывать чувство любви и патриотизма при изучении вопросов экологического состояния в РК.

Оборудование: компьютерные слайды, тематические плакаты и рисунки.

План урока:

1. Организационный момент. Сообщения детей.
2. Инсценировка (природа и ее источники).
3. Страшная фантазия (работа зрительного зала).
4. Отрицательные факторы, влияющие на природу. Красная книга Казахстана. (Работа со слайдами).

5. Разрешить ситуации.

6. «Посещение музея вымершей флоры и фауны». Песня «Прости, земля!».

7. Итоги урока. (11 заповедей. Призыв к людям!)

Ведущий. Здравствуйте! Мы сегодня собрались в этом зале поговорить о нашем общем доме, о самой загадочной и неизведанной, о самой красивой и родной планете – ЗЕМЛЯ.

Вы наверняка знаете, что будущее планеты в наших руках и от нашего отношения к ней зависит очень многое. Мы все с вами – дети матушки природы и должны с уважением относиться к ней, жить по её законам.

В наше время бурно развивается наука, которая пытается дать ответы на трудные вопросы: что можно брать у природы, как это правильно делать? Эта наука – экология, с греческого означает – наука о жилище, о доме [5, с 187].

Вопрос. О каком доме идет речь? (*О нашей планете, где проживают все живые существа, это звери, птицы, рыбы, насекомые, травы, деревья, микроорганизмы и мы*).

Ведущий. Входя в нашу собственную квартиру, мы вытираем ноги и снимаем обувь. Но никому не придет в голову, сняв ботинки, поставить их на стол. В общепланетарном доме, на лоне природы, люди ведут себя как хулиганы. Они думают, что кладовая природы неисчерпаема, а богатства планеты безграничны. Это опасное заблуждение. Заблуждением является и то, что воздух, вода, почва самоочищаются, как бы мы их не загрязняли.

У природы есть много врагов: это стихийные бедствия – ливни, засуха, землетрясения, морозы, ураганы. Но есть и еще один враг – это человек.

Ведущий. А теперь послушайте несколько сообщений:

1: Канадская океанографическая экспедиция опубликовала результаты своих исследований. Ученые изучали причины гибели морских черепах у берегов Центральной и Южной Америки. Вскрытие погибших животных показало, что в их пищевом тракте застряли полиэтиленовые пакеты, которые выбрасывали за борт пассажиры лайнеров. Морские черепахи принимают прозрачные пакеты за медуз и заглатывают его.

2: Джунгли без слонов? Это даже трудно себе представить. Ежегодно уничтожаются десятки тысяч слонов. В Заире ядохимикатами отравляются водоемы, куда слоны приходят на водопой.

3: Гибнут даже пингвины в Антарктиде. Беспомощные пингвины, покрытые липкой, как деготь, нефтью, и безнадежно связанные в своих движениях, покорно ждут смерти. Человек, добывая для жизни полезные ископаемые, убивает живых существ.

4: Это было 250 лет тому назад, экспедиция Беринга обнаружила в море, у самого берега, невиданных животных, которые мирно паслись в зарослях морской капусты на мелководье. Их называли «морскими коровами». Эти доверчивые, медлительные животные не боялись людей, близко подплывали к их лодкам, а люди безжалостно убивали. С каждым годом их становилось все меньше и меньше, а затем не стало вообще.

5: В одной стране жили необыкновенно красивые птицы – странствующие голуби. Громадными стаями они перелетали с одного места на другое. Их было так много, что люди просто ради вкусного мяса убивали их без счета. Охота не прекратилась до тех пор, пока на Земле не осталось ни одного голубя [2, с. 24].

Ведущий. Ребята, каково ваше мнение о поступках людей? (Обсуждение участников). На сцену выходят ведущие. (Студенты).

1: Счастлив тот человек, кто с детства в дружбе с природой. Природа – источник наших радостей и духовных богатств. Природа – это чистый воздух, бескрайние лесные просторы, необъятные гладь морей и океанов. Природа – наша Родина, наш дом, она кормит, греет, одевает, охраняет наше здоровье.

2: Сегодня в этом зале собрались настоящие любители и друзья природы, готовые всегда прийти ей на помощь. Кто же такой друг природы? Что входит в его обязанности?

1: Друг природы, например, будет бить тревогу, заметив, что в реку потекли грязные сточные воды, что в поле образуются овраги. Он не оставит в лесу незатушенный костер и на месте его привала не найдете кучу мусора. Он не сломает без нужды дерево, не нарвет охапку цветов, чтобы скорее их выбросить.

2: Охранять природу – это, прежде всего, понимать ее, знать и уметь разгадывать ее тайны, чтить ее законы. Человек живет среди природы. И нет, наверное, на земле человека, который не любил бы природу, не любовался бы голубым, ясным небом, цветущими лугами, розовым рассветом, багровыми закатами.

Природа: У меня есть три живых источника, без которых никто не может прожить. Я вижу, вы хорошо знаете мои источники. А давайте пофантазируем, что если не будет: воздуха, воды, земли, флоры и фауны. Дети обсуждают и отвечают. Ребята, мы знаем, что сегодня в нашем доме появилось множество тяжелых болезней, разрушение и оскудение природных богатств, загрязнение вод, воздуха, почв. А по чьей вине все это происходит. (*По вине человека*). Да, человек, снабженный мощной техникой, не задумываясь, нарушает связь живых организмов со средой обитания, или уничтожает ее, застраивая городами, дорогами, заливая их асфальтом и бетоном, осушая болота, губя все живое. Какие цвета у природы? (*Синий, голубой, белый, желтый, зеленый, коричневый*). Почему появилась Красная книга? Что означает красный цвет? (*Красный цвет – цвет тревоги, опасности. В эту книгу заносятся исчезающие и редкие виды животных и растений*). *Ведущий:* Положение о Красной книге нашей Республики учреждено в 1978 году. В Казахстанскую Красную книгу внесено 31 вид млекопитающих, 44 вида птиц, 8 видов пресмыкающихся, 4 вида рыб, а также и редкие растения.

В Красную книгу Казахстана занесены из животных: журавль, кудрявый пеликан, бородач, дрофа, реликтовая чайка, Тянь-Шанский бурый медведь, гепард, марал, лось. Из растений – марьин корень, ревень Алтайский, Венерин башмачок, можжевельник Даурский и др. Добыча этих животных и сбор растений не разрешается, для их охраны созданы заповедники (их 10 на территории Казахстана), заказники и национальные парки (их функционирует 5). Конечно, этого очень мало, но, тем не менее, – это действительно шаги по охране редких и исчезающих видов [4, с 46].

Природа: А сейчас мы рассмотрим ситуации, а вы должны сказать, правильно ли поступают люди, попадая в них. Рассмотрим 3 ситуации: 1. Дети засоряют родник, кидая в него пластиковые бутылки, мусор. К чему это приводит? 2. В больших городах много заводов и фабрик, транспорта. Выбросы от их производства очень часто попадают в атмосферу в виде дыма. Чем это грозит Земле? 3. Многие люди плюются, где попало? Как вы на это смотрите?

Природа: Мне очень понравилось у вас. Тем, кто живет в согласии со мной, соблюдая все мои законы, я открываю тайны. Только эти люди могут получить самое главное мое богатство – здоровье.

Ведущий: А теперь давайте посетим наш музей вымершей флоры и фауны 20 века. А поможет нам в этом экскурсовод. В конце подводятся итоги.

Литература:

1. Асланиди К.Б. Природоохранное воспитание и учебно-исследовательская деятельность школьников. – М., 1995. – 394 с.
2. Аужанова Н.Б. Дидактические игры по биологии и экологии. – Алматы: Даир, 2004. – 87 с.
3. Дерява С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Феникс, 1996. – 302 с.
4. Мырзабеков Ж.М. Особо охраняемые природные территории Казахстана. – Алматы, 2000. – 202 с.
5. Фурсов В.И., Ергалиева Т. Общая экология. – Алматы, 1996. – 332 с.
6. Экологическое состояние окружающей среды в Республике Казахстан. – Алматы, 1992. – 254 с.

Назгуль Аужанова
(Талдыкорган, Казахстан)

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ОТРЯДОВ ЗЕЛЕННЫХ И ГОЛУБЫХ ПАТРУЛЕЙ

Человек только малая часть Великой природы. Природа может обойтись без человека, но человек без природы – никогда. Окружающий мир и природа нуждаются в нашей заботе и любви. А чтобы дышать чистым воздухом, пить свежую кристальную воду, любоваться цветами, деревьями, слушать пение птиц не только нам, но и будущим поколениям людей, уже сегодня каждый человек должен осознать и принять для себя призыв «Сохраним родную природу!»

Природа не имеет государственных границ, как и нет границы в природных экологических системах. Экономия воды, сырья и энергии должна стать элементом нашего менталитета, производственной и бытовой культуры.

Сложность и ответственность ситуации, сложившейся в современном мире, объективно способствует повышению социальной активности молодежи. Именно молодежь должна встревожиться и проявлять озабоченность экологическим проблемам, что в дальнейшем стать носителями новой экономической этики, быть первыми сторонниками нового отношения к экологии, стоящего выше всяких представлений об «экономической выгоде». Люди должны научиться подчинять свою деятельность системе именно такого рода правил и ограничений. Для этого нужна целенаправленная, планомерная,

информационно-просветительская, образовательно-воспитывающая деятельность учебных заведений области [1, с. 78].

С каждым годом ширится движение отрядов зеленых и голубых патрулей, деятельность которых чрезвычайно многогранна. Члены отрядов зеленых и голубых патрулей общеобразовательных школ и внешкольных учреждений республики являются активными пропагандистами природоохранных идей первыми помощниками учителей в организации практических дел по охране природы. Юные защитники природы участвуют в посадках деревьев и кустарников и их охране, спасают молодь рыб, охраняют наземных животных, подкармливают их в зимнее время года, помогают взрослым создавать питомники.

Структура зеленого патруля

Зеленый патруль организуется в каждой школе при ее первичной организации Казахского общества охраны природы. У зеленого патруля есть своя структура. Каждому члену зеленого патруля присваивается звание дозорного. Работой дозора руководит командир, избранный на собрании дозорных. Для непосредственного руководства зеленым патрулем школы избирается штаб зеленого патруля, куда входят начальник, заместитель и командиры звеньев дозоров. Начальник штаба, являясь членом совета, распределяет дозоры по участкам в зоне действия, проводит сборы командиров звеньев дозоров, дает задания звеньям [3, с. 48].

Заместитель начальника штаба зеленого патруля составляет график дежурства звеньев дозоров, ведет дневник штаба, контролирует выполняемую работу, следит за выпуском стенной газеты или листка «Зеленый патруль». Командир звена дозора обеспечивает явку дозорных на дежурство (по графику), руководит работой в течение всего дежурства, ведет дневник и учет работы дозора, держит ежедневную связь со штабом, организует в звене беседы, викторины, игры, сборы.

Знаки различия

Члены зеленого патруля носят на левой руке нарукавную повязку зеленого цвета, размером 20х7 см: дозорный – на повязке изображены два дубовых листа, между ними написано ЗП; командир дозора – на повязке между листьями одна звездочка; заместитель начальника штаба – на повязке между листьями две звездочки (звездочки красного, а листья желтого цвета); начальник штаба – между листьями три звездочки.

Планирование работы зеленого патруля

План работы зеленого патруля составляется штабом под руководством ответственного преподавателя в начале учебного года и может быть распределен на каждую четверть или каждый месяц года. Поскольку деятельность ЗП школы очень многогранна, можно систематизировать план работы по разделам. В зависимости от места расположения школы необходимо установить связь с рай/гор/обл отделениями общества охраны природы, лесхозом и по их заданиям включать в план работы мероприятия (например, взять под охрану редкий вид животного или растений данного района вести борьбу с эрозией почвы, оказать помощь лесхозу в выращивании посадочного материала и др.) [4].

Примерный план работы зеленого патруля школы

№	Мероприятия	Ответственные	Сроки
Организационная работа			
1.	Избрать штаб ЗП школы и распределить обязанности между членами штаба.	Ответ. преп. за ЗП	IX
2.	Выделить по 6 - 7 человек из каждого отряда для работы в звеньях дозоров.	Адм-ция школы	IX
3.	Составить план работы ЗП.	Штаб	IX
4.	Определить зоны действия, составить график дежурств звеньев дозоров.	Штаб	IX
5.	Ежемесячно проводить заседание штаба.	Нач. штаба	
6.	Избрать редколлегия.	Штаб	IX
7.	Вести дневник штаба.	Штаб	постоянно
8.	Регулярно проводить патрулирование дозоров в зоне действия дозора.	Командир	постоянно
Работа по благоустройству и озеленению школы, микрорайона, села.			
9.	Организовать все отряды по озеленению территории в зоне действия.	Штаб	IV, V, IX, X
10.	Принять активное участие в озеленении улицы, детского сада, школы.	Штаб	IV, V, IX, X
11.	В честь (такой-то) знаменательной даты заложить сквер, аллею.	Штаб	IV, V, IX, X
12.	Оказать помощь лесхозу в лесопосадочных работах (или в работе на питомнике).	Штаб	IV, V, IX,
13.	Организовать охрану зеленых насаждений в зоне действия.	Команд. дозоров	Постоянно
14.	Организовать сбор семян деревьев и кустарников (в парке, лесхозе, пришкольном участке).	Команд. дозоров	
Работа по охране и привлечению насекомых и птиц			
15.	Провести беседы в отрядах об охране и подкормке зимующих птиц, привлечении птиц на гнездовья.	Ответ. препод.	
16.	Заготовка корма (сбор семян) для зимующих птиц.	Штаб	VI - X
17.	Изготовить кормушки, отремонтировать старые.	Команд. зв.	X-XI

18.	Развесить кормушки на территории школы в зоне действия дозоров.	Команд. зв.	XI-XII
19.	Проводить рейды по проверке кормушек, вовремя очищать их от осыпавшего снега, систематически обновлять запасы корма.	Зам. нач., команд. звеньев	По графику
20.	Проводить наблюдения за птицами, прилетающими к кормушкам (их видовой состав, количество и др.).	Зам. нач., команд. зв.	По графику
21.	Организовать изготовление и ремонт старых искусственных гнездовий.	Зам. нач-ка ком. дозоров	I-II
22.	Развесить гнездовья на территории дендрария и сада школы, в лесхозе, в зоне действия звеньев.	Зам.нач-ка, команд. зв	III
23.	Проводить наблюдения за прилетом птиц, видовым составом, заселением гнездовий.	Зам.нач., команд. зв.	По графику
24.	Проводить постоянную борьбу с рогаточниками, с разорителями птичьих гнезд.	Зам.нач., команд. зв.	Постоянно
25.	Вести дневник наблюдений за птицами, оформить альбом о птицах.	Зам. нач., команд. зв.	Постоянно
Массовая работа			
26.	Всем членам зеленого патруля принимать активное участие во всех массовых мероприятиях, организованных штабом ЗП		Весь год
27.	Организовать и провести выставку цветов, выращенных на пришкольном участке.	Препод., штаб.	IX
28.	Объявить, конкурс на лучшего сборщика кормов (семян и плодов дикорастущих растений).	Штаб	IX
29.	Провести конкурс «Знаешь ли ты природу своего края?».	Штаб	XII-I
30.	Объявить и провести конкурс на лучший рисунок на тему: «Охрана природы – всенародное дело» или «Наши пернатые друзья», «Экологические знаки» и др.	Штаб	I-II
31.	Провести конкурс «Чей домик лучше?».	Штаб	II
32.	Провести школьный праздник «День птиц», принять участие в районном или городском празднике «День птиц».	Ответ. препод., штаб	III-IV
33.	Провести праздник «День леса и сада»	Преп., штаб	IV-V
34.	Провести сбор на тему: «Любите природу!», «Экология и мы», «Охрана природы – всенародное дело»,	Штаб	
Работа по пропаганде идей охраны природы			
35.	Организовать проведение докладов и бесед членами ЗП по охране природы среди учащихся школы, населения.	Препод., штаб	Весь год
36.	Организовать передачи по школьному радио о делах ЗП, короткие беседы по охране природы. Записать видеофильм.	Штаб	Весь год
37.	Систематически выпускать стенную газету «Зеленый патруль» и боевой листок ЗП.	Ред.коллегия	Весь год
38.	Провести следующие беседы: «Мое участие в охране природы», «Как правильно изготовить и развесить птичьи домики», «Что я знаю о «Красной книге?», «В мире интересных фактов», «Можно ли восстановить исчезнувший вид?», «Роль насекомоядных птиц в борьбе с вредителями-насекомыми», «Охрана редких растений» и др.	Штаб	1 раз в месяц

Структура голубого патруля

Структура голубого патруля аналогична структуре зеленого патруля.

Знаки различия членов голубого патруля

Члены голубого патруля носят на левой руке нарукавную повязку голубого цвета с двумя белыми волнистыми линиями со следующими знаками различия: дозорный – голубая повязка с двумя белыми волнистыми линиями, посередине повязки написано «ГП»; командир дозора – на повязке между двумя белыми линиями одна красная звездочка; заместитель начальника штаба – на повязке две красные звездочки; начальник штаба – на повязке три красные звездочки.

Примечание: Размер повязки «20x7 см».

Планирование работы голубого патруля

План работы голубого патруля на год составляется штабом ГП под руководством ответственного преподавателя в начале учебного года. Конечный результат работы отряда голубого патруля во многом будет зависеть от четкости и целенаправленности в планировании. Работу голубого патруля школы можно подразделить на три главные части: теоретическая подготовка членов ГП, исследовательская работа и практическая, трудовая часть. Теоретическая подготовка учащихся осуществляется в процессе кружковой работы по основам рыбного хозяйства (проводит учитель биологии или по договоренности – специалист рыбного хозяйства). В содержание факультативных занятий необходимо включать вопросы: «Состав ихтиофауны и работа с определителем рыб», «Основные особенности биологии рыб и, в связи с этим, их требования к условиям среды», «Изучение кормовой базы для рыб», «Искусственное разведение рыб», «Способы спасения молоди», «Основные документы по охране рыбных запасов и водных бассейнов РК» и другие. Для проведения опытнической работы отрядом голубого патруля

необходимо установить связь с научным учреждением, с учеными-ихтиологами, специалистами рыбного хозяйства. По их заданию и с их помощью разработать тематику [4].

Примерный план работы отряда голубого патруля

№	Мероприятия	Ответств	Сроки
	Организационная работа.	Штаб	
1.	Избрать штаб ГП школы и распределить обязанности между членами.	Администрация школы	IX
2.	Составить план работы ГП на год.	Штаб	IX
3.	Ежемесячно проводить заседания штаба	Нач. штаба	
4.	Подвести итоги работы отряда ГП за прошедший год.	Препод.	X
5.	Организовать занятия для членов ГП по основам рыбного хозяйства.	Ответ. препод.	Осень-зима
6.	Установить связь с научными учреждениями и специалистами рыбного хозяйства, местной инспекцией рыбоохраны и Обществом охраны природы.	Ответ. препод.	IX
7.	Составить план опытнической работы.	Препод.штаб	X
8.	Изучить методику проведения опытнической работы.	Биологи	
Практическая работа			
9.	Установить объем и место работы, распределить ее по времени года.	Штаб, ответ. препод.	
10.	По заданию местной рыбинспекции проводить рейды по охране водоемов от загрязнения и предупреждения нарушений правил рыболовства: а) составить график дозоров; б) установить контроль за дежурством дозоров.	Штаб, Зам. нач. штаба	Постоянно
11.	Организовать работу по спасению рыбной молоди: а) скашивание растительности; б) устройство искусственных нерестилищ; в) прорывка канав; г) перенос мальков из отшнуровавшихся водоемов в основные.	Штаб	Весна
12.	Выполнение работ по закреплению берегов водоемов (организовать посадку вдоль берегов водоема).	Штаб	
13.	Выполнение работ по спасению рыбы в зимний период (организовать на водоемах прорубку лунок).		
Пропагандистская работа			
14.	Вести разъяснительную работу среди своих сверстников и населения об охране рыбных ресурсов и правилах рыбной ловли, с этой целью: а) организовать лекции и беседы; б) оформить стенды по охране рыб.	Штаб	Систематически
15.	Систематически выпускать стенную газету ГП и боевой листок ГП.	Штаб	
16.	Организовать коллективные просмотры и обсуждение кинофильмов по охране рыбных запасов и их воспроизводству.		

Литература:

1. Захлебный А. Н., Суравегина И.Т. Экологическое образование школьников во внеклассной работе: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 2004.
2. Мырзабеков Ж.М. Особо охраняемые природные территории Казахстана. – Алматы, 2000.
3. Дерява С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Феникс, 1996.
4. Аужанова Н.Б. Методика организации и проведения внеклассной работы по биологии. Учебное пособие. – Алматы: Даир, 2010. – 187 с.

Володимир Голінський
(Богуслав, Україна)

СУПЕРВУЛКАНИ, ОДНА З ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА

Супервулкан мають особливість, через яку до недавнього часу ніхто навіть не підозрював про їх існування. Вони зовсім не схожі на звичні нам конусоподібні «шапки» з жерлом всередині. Це великі території тонкої земної кори, під якою пульсує розпечена магма. Простий вулкан схожий на прищип, супервулкан - на величезне запалення. На території супервулкана можуть розташовуватися кілька звичайних вулканів. Вони можуть час від часу вивергатися, але ці викиди можна порівняти з випуском пари з перегрітого котла. Але уявіть собі, що вибухне сам котел! Адже супервулкани саме вибухають.

Супервулкани – вулкани з індексом вулканічної активності VEI = 6-8, висота хмар - 25 км і більше. Супервулкани створюють кальдери, – їх виявлено на Землі понад 20 у Північній Америці, Південній Америці, Італії, Індонезії, Філіппінах, Японії, Новій Зеландії.

У пізньому плейстоцені (73500 ± 3500 років тому) відоме виверження вулкану Тоба на Суматрі в Індонезії глобально вплинуло на атмосферу планети і клімату. Відклади попелу виявлені у кернах з дна Індійського океану, Південно-Китайського моря. Відклади попелу в Індійському океані оцінюються в 800 кубічних кілометрів твердої породи. Кліматичні ефекти Тоби привели до «вулканічної зими» і суттєвим

змінам флори і фауни на планеті. Популяції різних тварин і людини пройшли етап різкого скорочення внаслідок цих змін - так званий ефект пляшкового горла.

Висунута гіпотеза, згідно з якою частота виверження супервулканів становить 50 000 років.

Потужність подібних вивержень може варіюватися. Проте обсяг продуктів виверження достатній, щоб радикально змінити ландшафт і значно вплинути на глобальний клімат планети, викликаючи катастрофічні наслідки для життя (наприклад, вулканічну зиму).

На Землі останнє таке виверження, за даними вулканологів, сталося 27 000 років тому на Північному острові Нової Зеландії. Воно сформувало озеро Таупо. Було викинуто 1170 км³ попелу. З кратера разом з хмарами пилу і попелу було викинуто тоді до трьох мільярдів тонн сірчастого ангідриду. В результаті сірчисті дощі лилися на Землю протягом шести років. Якщо додати до цього пилові хмари, які ховають Сонце, то виходить щось схоже на картину ядерної зими.

Від звичайного вулкана супер-вулкан відрізняється приблизно так само, як гармата від пістолета і навіть ще значніше. На відміну від звичайного вулкана супер-вулкан являє собою не гору, а западину, яку називають кальдерой. Западина має такі гігантські розміри, що розгледіти її можна тільки з висоти кількох десятків кілометрів. У супер-вулкана немає кратера, його замінює все та ж багатокілометрова кальдера. Супер-вулкан не вивергається, а саме вибухає, і вибух його за потужністю перевершує звичайні вулканічні виверження у багато тисяч разів. По суті, за силою та наслідками він дорівнює удару астероїда середніх розмірів. І ще дві відмінності, але вже приємних для людства: супер-вулканів на Землі набагато менше, ніж вулканів звичайних, і вибухають вони набагато рідше.

Існують такі супервулкани: Кальдера долини. Це одна з найбільших кальдер на Землі, досягаючи 32 км у довжину (схід - захід) і 17 кілометрів у ширину (північ - південь). Висота дна кальдери становить 2 000 м на сході і 2 600 м на заході. Висота стін кальдери досягає 3 000-3 500 м, крім сходу, де стіни піднімаються тільки на 150 м до рівня 2 300 м. Долина сформувалася 760 тис. років тому, коли величезне виверження вулкана випустило дуже гарячий попіл. Виверження було таке велике, що шар магми, під зараз цілком знищеним вулканом, спорожнів настільки, що вулкан буквально провалився під землю. Обвал безпосередньо викликав навіть більше вторинне виверження попелу, так що сотні тисяч квадратних кілометрів навколи були вкриті та спалені. Попіл від цього виверження вкрив майже всю західну частину сучасних Сполучених штатів.

Ла-Гаріта-Кальдера - кальдера супервулкана на вулканічному полі Сан Хуан в одноіменних горах Сан Хуан на південному заході штату Колорадо, США. Виверження цього вулкану одне з найпотужніших в історії Землі.

Місема-Кальдера - кальдера супервулкана, який був активним 2704-2707 млн. років тому. Простягається в провінціях Онтаріо і Квебек, Канада і має в діаметрі 40-80 км. Місема-Кальдера є одним з найбільших і найстаріших вулканів Землі.

Таупо - кратерне озеро на Північному острові в Новій Зеландії. На берегах озера розташоване однойменне місто Таупо.

Таупо найбільше озеро в Новій Зеландії і найбільше прісне озеро в регіоні південної частини Тихого океану і Австралії. Площа - 616 км². Найбільша глибина - 186 м. Найбільша довжина - 44 км. Довжина берегової лінії - 193 км. Озеро виникло в кальдері супервулкана, яка виникла 27000 років тому. Вчені дуже раді, що знайшли цей новий супервулкан. Їм дуже складно робити дослідження на супервулканах, до яких доступ обмежений. Навіть використовуючи дороге обладнання для буріння свердловин, не всі глибинні шари можуть бути обстежені. Шари магми які тверднули після виверження супервулкану лягали рівномірними шарами. Після чергового виверження вулкана його основа опускалася в глиб розплавленої магми і заповнювалася зверху бічними уламками і остиглої лавою.

Тоба - озеро і супервулкан, 100 км в довжину і 30 км в ширину і 505 м в своїй найглибшій точці. Розташовано в центрі північної частини індонезійського острова Суматра, рівень озера близько 900 м від поверхні моря. Це найбільше вулканічне озеро у світі. Крім того, воно є місцем виверження супервулкану, що відбулося 69000-77000 років тому, через яке відбулася зміна клімату планетарного масштабу. Це виверження, як вважають, є найбільшим на Землі за останні 25 мільйонів років. Згідно з теорією катастрофи вулкана Тоба деякі антропологи та археологи вважають, що воно мало глобальні наслідки, в результаті чого більшість людей які жили тоді загинули.

У кратері вулкана Тоба, розташованого на півночі Суматри, утворилося найбільше в світі озеро вулканічного походження, глибина якого досягає 505 м, довжина становить 100 км, а ширина - 35 км. При виверженні в атмосферу було викинуто близько 800 кубічних кілометрів попелу, який сьогодні дослідники виявляють в Індії, Індійському океані, Бенгальській затоці і Південно-Китайському морі. Частинки, які потрапили в повітря, не пропускали значну частину сонячного світла до поверхні землі, що викликало настання «льодовикового періоду». Його тривалість, як показує аналіз кернів льоду з Гренландії, склала приблизно 1 800 років, за цей час температура встигла знизитися на 16 градусів.

Які ж наслідки мало виверження Тоба? Так званий «льодовиковий період», що наступив після виверження пояснює різке скорочення генофонду популяцій людей, яке відбулося 50-100 тисяч років тому. У цей час, як вважають генетики, люди перебували на межі вимирання.

Для того щоб оцінити вплив вулкану на наземні екосистеми, вчені проаналізували вміст пилку в зразках порід, піднятих з дна Бенгальської затоки. Густі ліси залишають відкладення, що мають характерний ізотопний склад, який дозволяє відрізняти їх від інших типів рослинності. Катастрофа викликала перехід від густого лісу до рідкого, збільшення площі луків і скорочення популяції папороті. Ці зміни яскраво проявляються в перших 5-7 сантиметрах осадової породи, розташованої над шаром

попелу. Зникнення папоротей, які найкраще почуваються в умовах високої вологості, свідчить про те, що в центральній Індії як мінімум на одну тисячу років встановився більш сухий клімат». Сухий клімат також вказує на похолодання, оскільки кількість опадів зменшується саме при зниженні температури

Серро – Галан – супервулкан у аргентинській провінції Катамарка. На плоскогір'ї знаходиться одна з найбільших у світі кальдер (в перетині до 100 км), яка виникла 2,2 млн. років тому.

Чим же відрізняються супервулкани від вулканів? В супервулканах, коли магма знаходиться поблизу поверхні Землі, вона не досягає її, а натомість починає заповнювати величезні підземні резервуари. Магма плавить скельну породу і стає гущішим і щільніше настільки, що вулканічні гази, які і викликають виверження в звичайних вулканах, не можуть пройти крізь неї. Тому величезна кількість розплавленої магми тисне знизу на поверхню Землі. Так продовжується протягом сотень тисяч років до тих пір, поки не відбувається виверження жахливої сили, яке підриває землю. Виникає нова кальдера.

Головна відмінність супервулканів – їх величезні розміри і сила виверження, в десять тисяч разів перевершує силу виверження звичайних вулканів

У наш час небезпека «вулканічної зими» загрозлива. Глибоко в надрах нашої планети постійно кипить магма, яка час від часу виринає наверх через тріщини, розломи та інші «дефекти» земної кори. У міру підняття магма виділяє гази, перетворюючись на вулканічну лаву, і виливається через верхню частину розлому, званого зазвичай жерлом. Застигаючи навколо жерла, продукти виверження і нарощують конус вулкана.

Знизу тиск магми на тонку поверхню землі поступово збільшується. Утворюється горб висотою кілька сот метрів і діаметром 15-20 кілометрів. По периметру горба виникають численні жерла і тріщини, а потім вся його центральна частина обрушується вниз, у вогняну безодню. Звалилися породи як поршень різко видавлюють з надр гігантські фонтани лави і попелу.

Сила цього вибуху перевершує заряд найпотужнішою ядерної бомби, ефект перевершить сотню Хіросімі.

За кілька днів до вибуху земна кора над супервулканом підніметься на кілька метрів. При цьому ґрунт нагріється до 60-70 градусів. В атмосфері різко зросте концентрація сірководню і гелію.

Які ж наслідки від виверження супервулканів? Перше, що ми побачимо - хмара вулканічного попелу, яка підніметься в атмосферу на висоту 40-50 кілометрів. Шматки підкине на величезну висоту. Падаючи, вони накриють собою гігантську територію. У перші години нового виверження внаслідок руйнування буде піддана площу в радіусі 1000 кілометрів навколо епіцентру. На території в 10 000 квадратних кілометрів будуть бушувати потоки розпеченого бруду, так звана пірокластична хвиля - самий смертоносний продукт виверження. Вони виникнуть, коли тиск б'є високо в атмосферу лави ослабне і частина стовпа обрушиться на околиці величезної лавиною, що спалює все на своєму шляху. У пірокластичні потоки таких масштабів вижити буде неможливо. При температурі понад 400 градусів людські тіла просто зваряться, плоть відокремитися від кісток.

Гаряча жижа вб'є близько 200 000 чоловік в перші хвилини після початку виверження. Але це - зовсім незначні втрати в порівнянні з тими, що стануться в результаті серії землетрусів і цунамі, які спровокує вибух. Вони понесуть уже десятки мільйонів життів. Це за умови, що північноамериканський континент взагалі не піде під воду, як Атлантида.

Потім хмара попелу з вулкана почне поширюватися вшир. Вулканічний попіл - тільки звучить необразливо, а насправді це найнебезпечніше явище при виверженні. Частинки попелу настільки дрібні, що від них не охороняють ні марлеві пов'язки, ні респіратори. Потрапляючи в легені, попіл змішується зі слизом, твердне і перетворюється в цемент.

Найбільшій небезпеки можуть піддатися території, що знаходяться за тисячі кілометрів від вулкана. Коли шар вулканічного попелу досягне товщини в 15 сантиметрів, навантаження на даху стане занадто великий і будівлі почнуть валитися. За розрахунками, від одного до п'ятдесяти чоловік у кожному будинку загинуть або будуть серйозно травмовані. Це стане основною причиною смерті в обійдених хвилею районах навколо, де шар попелу буде ніяк не менше 60 сантиметрів.

Інші смерті підуть від отруєнь. Адже опади будуть дуже отруйні. На те, щоб перетнути Атлантику і Тихий океан, хмарам попелу та золи потрібно дві-три тижні, а через місяць вони закриють Сонце по всій Землі.

Колись радянські вчені передбачили, що найстрашнішим наслідком глобального ядерного конфлікту стане так звана «ядерна зима». Те ж саме відбудеться в результаті вибуху супервулкана.

Через два тижні після того, як сонце сховається в пилових хмарах, температура повітря на земній поверхні впаде в різних районах земної кулі від -15 градусів до -50 градусів і більше. Середня температура на поверхні Землі складе близько -25 градусів.

Зима буде тривати не менше півтора років. Цього достатньо, щоб назавжди змінити природний баланс на планеті. Через тривалість морозів та відсутності світла загине рослинність. Оскільки рослини беруть участь у виробленні кисню, дуже скоро усім, що на планеті дихати стане важкувато. Тваринний світ Землі буде болісно гинути від холоду, голоду та епідемії. Людському роду доведеться переміститися з поверхні землі в підпіллі як мінімум років на три.

Але, загалом, цей сумний прогноз в основному стосується жителів західної півкулі. У жителів інших частин світу, в тому числі в українців, шанси вижити набагато вищі. Та й наслідки будуть, мабуть, не настільки катастрофічні. А ось для населення Північної Америки шанси на виживання мінімальні. Запобігти вибуху людство в цілому не в силах. В результаті катастрофи загине дві третини населення, буде зруйнована економіка, дезорганізовані транспорт і зв'язок.

Отже можна зробити висновок, що запобігти виверженню супервулканів не можна. Нас рятує те, що вони вивергаються досить рідко. Ми можемо лише спостерігати, адже, якщо виверження все таки станеться, то ніяка техніка, навіть надсучасна нам не допоможе.

Література:

1. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. / За ред.. В.Г. Цапка. – 4-те вид., перероб і доп. – К.: Знання, 2006. – 397 с.
2. Желібо Є.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб./ За ред.. Є.П. Желібо. 6-е вид. – К.: Каравела, 2010. – 344 с.
3. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.
4. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності людини: Навч. посібник. – Л.: Бескид Біт, 2005. – 304 с.
5. uk.wikipedia.org/wikipedia.org/wiki/супервулкани.
6. www.liveinternet.ru/tags/супервулкани.

Светлана Горюнова
(Москва, Россия)

ЭКСПРЕСС- МЕТОД ОЦЕНКИ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ВОДНЫХ РАСТЕНИЙ ПРИ ВОЗДЕЙСТВИИ ПОЛЛЮТАНТОВ.

Возрастание масштабов загрязнения водных экологических систем поллютантами различной природы и накопление их во внешней среде обуславливают необходимость разработки новых чувствительных и доступных методов оценки функционального состояния фотосинтезирующих организмов - первого звена трофической цепи.

При работе с микроорганизмами важное значение имеет не только определение темпов их роста и размножения, но и умение диагностировать состояние и степень жизнеспособности. Одним из важнейших элементов этой диагностики может быть определение соотношения живых и мертвых клеток, поскольку в культурах водорослей, находящихся даже на стадиях активного роста и размножения, всегда имеется определенный процент мертвых клеток. Численность последних особенно увеличивается при попадании водорослей в экстремальные условия [1, с.143].

Не менее интересную информацию о состоянии жизнеспособности культуры может дать изменение pH среды: чем выше жизнеспособность водорослей, тем значительнее изменяется на свету реакция среды - происходит ее подщелачивание в результате фотосинтетической ассимиляции карбонатов. При применении токсических веществ, ослабляющих интенсивно протекающий процесс фотосинтеза или влияющих на количественное содержание хлорофиллов в клетках водорослей, происходит снижение потребления углекислоты и подкисление питательного раствора [2, с.7]. Многообразие причин изменения pH в культурах и суспензиях целых клеток позволяет говорить о величине pH как об универсальном физиологическом показателе. Интенсивность фотосинтеза является одним из главных интегральных показателей состояния микроводорослей, так как отражает наиболее важную сторону метаболизма – способность клеток к генерации энергии, синтезу АТФ. Кроме того, нарушение фотосинтетической активности является более чувствительной реакцией одноклеточных водорослей на токсические воздействия, чем снижение скорости роста численности клеток или изменение содержания пигментов.

По изменению pH среды можно не только качественно охарактеризовать интенсивность фотосинтеза водных растений. Зная изменения активной реакции воды, можно рассчитать эквивалентные им количества ассимилированной углекислоты. Основанный на этом принципе вариант метода склянок с 1951 года применялся в США на оз. Эри. Изменения pH среды определяют либо колориметрическим методом, либо с помощью стеклянного электрода. Еще в 1938 году Блинкс и Скау использовали стеклянный электрод, находящийся в непосредственном контакте с фотосинтезирующим листом водяной лилии *Castalia* и с клетками водорослей, осажденными из суспензии. Им удалось также зарегистрировать у морской водоросли *Stephanoptera* быстрые изменения pH, возникающие при вспышках продолжительностью всего 0,02 сек. Наименьший воспроизводимый ответ соответствовал изменению pH на 0,001 единицы. Взаимосвязи между pH и CO₂ были использованы во многих работах, однако часто не учитывались некоторые стороны этих взаимодействий: зависимость pH среды от содержания CO₂ в ней не линейна, а степень изменения pH за единицу времени изменения CO₂ зависит от буферной емкости воды.

Метод определения интенсивности фотосинтеза по количеству CO₂ в среде, найденному по значению pH, применялся для изучения чистого фотосинтеза и ночного дыхания в лабораторных микрэкосистемах. Для измерения продукции пресноводных макрофитов pH-CO₂ метод применялся крайне редко. В токсикологических исследованиях использовался метод титрации культуральной среды для определения меры воздействия альгицидных препаратов на планктонные водоросли [1, с.148].

Следует отметить, что метод определения функционального состояния водных растений по изменению pH среды не нашел широкого применения в лабораторных исследованиях, хотя ценность данного физиологического показателя в связи с присущим ему сохранением интактности делает его использование необходимым дополнением при проведении любых токсикологических экспериментов.

Анализ данных литературы показывает, что при изучении токсичности металлов (как одного из наиболее опасных классов загрязнителей) для оценки реакции водорослей и высших водных растений на их воздействие чаще всего используются такие показатели, как рост численности, интенсивность фотосинтеза, количественный и качественный состав пигментов и др. Большинство исследователей для определения одного из важнейших показателей – интенсивности фотосинтеза – используют радиоуглеродный и кислородный методы.

Однако при проведении экспериментов часто необходимо производить непрерывную запись показателей, что можно сделать, например, определяя фотосинтетическую активность по изменению активной реакции водной среды. К сожалению, данный способ не практикуется в токсикологических опытах, хотя доказано, что в определенных условиях изменения pH среды инкубации могут служить показателями энергетических реакций дыхания и фотосинтеза. По-видимому, исследователи не пользуются этим методом из-за его неразработанности для токсикологических экспериментов. На наш взгляд, такой метод мог бы широко использоваться для экспресс-анализа функционального состояния фотосинтезирующих организмов в условиях действия повреждающих факторов, конечно, в виде, модифицированном по отношению к описанным ранее способам определения первичной продукции. Это и побудило нас подробно исследовать закономерности изменения pH среды в культуре микроводорослей в норме и при воздействии токсикантов.

Показатель pH среды измерялся электрометрическим методом. Изотоп C^{14} добавляли в склянки в виде раствора карбоната натрия $NaH^{14}CO_3$. После окончания экспозиции содержимое склянок отфильтровывалось через мембранные фильтры "Сынпор" N5 с диаметром пор 0,6 мкм. Дальнейшая обработка фильтров проводилась стандартным способом. Определение активности фильтров проводилось методом жидкостной сцинтилляции.

При культивировании водорослей в отсутствие продува и протока, в частности, при длительном стерильном ведении культуры, pH среды быстро и заметно сдвигается в щелочную зону, достигая за несколько дней некоторого стационарного значения. В первые дни развития культуры, до выхода величины pH на плато, интенсивность фотосинтеза водорослей, по-видимому, может быть оценена по скорости сдвига pH среды. При установлении стационарного уровня, который, как показали опыты, например, в культуре *Chlorella pyrenoidosa* достигает 9,0 – 10,0 единиц pH и поддерживается более двух недель, значение pH среды становится основным фактором, регулирующим уровень фотосинтеза: в щелочной зоне клетки переходят на бикарбонатное питание, которое энергетически менее выгодно, поскольку в цикле Кальвина фиксируется лишь CO_2 , а ион OH^- должен быть выведен из клетки. Подсчитано, что в среде с pH 11,0 для выведения 1 моль OH^- расходуется 1 моль АТФ. Поэтому после установления стационарного уровня pH увеличение числа фотосинтезирующих клеток возможно только за счет снижения интенсивности фотосинтеза каждой клетки, то есть интенсивность фотосинтеза каждой клетки становится обратно пропорциональной плотности культуры. Снижение интенсивности фотосинтеза связано не только с увеличением pH, но и с ухудшением состояния культуры, ее старением, однако потенциальные возможности клетки к фотосинтезу могут оставаться достаточно высокими и могут быть использованы как показатели функционального состояния культуры.

Многочисленные измерения pH среды культивирования водорослей с различными интервалами времени показали, что в течение первых нескольких дней происходит быстрое постоянное увеличение pH, достигающее значения, равного 9-10 единицам. На 5 день культивирования указанный показатель в контроле достигает значения pH ~10 и удерживается в течение 2-х недель, затем среда начинает подкисляться, что, по-видимому, связано со старением культуры. При добавлении к культуре $CdCl_2$ в концентрации 100,0 мг/л, вызывающей гибель культуры, pH среды изменяется мало. При воздействии менее токсичной концентрации (10,0 мг/л) происходит рост pH, однако в меньшей степени, чем в контроле и при действии более слабых растворов токсикантов [3, с.97; 4, с. 88]. Известно, что в щелочной зоне pH резко снижается включение ^{14}C , то есть подавляются реакции фотосинтеза. Как следует из полученных данных, способность культуры увеличивать pH среды также снижается при достижении высоких его значений. Уменьшение продукции из расчета на одну клетку, как это наблюдается в культуре микроводорослей после нескольких дней ее культивирования, по-видимому, связано с моментом установления максимального значения pH. Наши данные с меткой ^{14}C подтверждают такое предположение, а это означает, что измеренные в подобных культурах величины продукции заведомо будут заниженными. Из этого следует, что при культивировании водорослей без продува возрастает роль pH и его ингибирующее действие на физиологическое состояние культуры. Одним из способов улучшения состояния культуры и увеличения ее чувствительности к повреждающим агентам (что необходимо при проведении токсикологических экспериментов) является периодическое подкисление среды [5, 33].

Наличие обратной зависимости между плотностью культуры и способностью отдельной клетки влиять на pH среды дает основание предположить, что уменьшение плотности культуры при отравлении позволяет усилить интенсивность фотосинтеза каждой отдельной клетки и выжить в стрессовых условиях, что может рассматриваться как адаптивная реакция микроводорослей на воздействие токсикантов.

Определение интенсивности фотосинтеза по изменению pH культуральной среды достаточно хорошо характеризует направленность изменений фотосинтетических процессов в культуре микроводорослей. Таким образом, на основании полученных результатов установлено следующее:

– в непроточной культуре *Chl. pyrenoidosa* в фазе экспоненциального роста происходит быстрое увеличение pH среды, связанное с активацией процесса фотосинтеза в клетках;

- по достижении стационарного уровня pH высокая щелочность среды становится одним из важных факторов, угнетающих реакции фотосинтеза и ухудшающих состояние культуры в целом;
- интенсивность фотосинтеза в расчете на единицу плотности падает с увеличением плотности культуры и ее старением;
- при искусственном доведении pH культуральной среды до нормы (при подкислении среды) чувствительность культуры к ядам увеличивается;
- метод определения фотосинтетической активности водорослей по изменению pH среды позволяет достаточно просто оценивать и сравнивать интенсивность фотосинтетических процессов в токсикологическом эксперименте и производить непрерывную запись показателей.

Таким образом, определение одного из важнейших показателей функционального состояния зеленых водорослей и высших водных растений – интенсивности фотосинтеза вполне можно проводить по Δ pH культуральной среды, что значительно упрощает экспериментальную работу [3, с.97]. Опыты по оценке влияния ионов тяжелых металлов (кадмия, цинка, кобальта), детергентов и нефти на фотосинтетическую активность водорослей *Sc. quadricauda* и *Chl. pyrenoidosa* и высших водных растений *Elodea canadensis* в культуре по изменению pH среды дают основание предполагать универсальность вышеуказанного подхода при диагностике повреждения водных растений токсикантами различной природы.

Литература:

1. Сиренко Л.А./Л.А.Сиренко. Эвтрофирование континентальных водоемов и некоторые задачи по его контролю. // Научные основы контроля качества вод по гидробиологическим показателям. – Л.: Гидрометеиздат, 1981. – С.137-153.
2. Горюнова С.В./ С.В.Горюнова, С.Ф. Пономаренко. Использование зеленых водорослей для индикации токсического действия тяжелых металлов. //Тезисы докл. конф. «Актуальные проблемы комплексного изучения природы и хозяйств южных районов Узбекистана». – Карши УзССР, 1991. – С.7.
3. Горюнова С.В./С.В.Горюнова. Фотоиндуцируемое изменение pH среды как интегральный метод контроля природных и сточных вод. // Материалы международной конф. «Новые технологии в защите биоразнообразия в водных экосистемах». – М.: МГУ, 27-29 мая 2002. – С. 97.
4. Плеханов С.Е./ С.Е.Плеханов, Ф.Х. Пиментел, С.В.Горюнова, Ю.К. Чемерис. Ранняя диагностика токсического действия тяжелых металлов на зеленые микроводоросли по их фотосинтетическим характеристикам. // «Водные экосистемы и организмы-6» Матер. междуна. науч. конф. МГУ. – М.: МАКС Пресс, 2004. – С. 87-88.
5. Горюнова С.В./ С.В.Горюнова, И.А.Воробьева. Применение метода pH-метрии для определения физиологического состояния культуры *Chlorella pyrenoidosa*. // Тез. докл. МОИП: зоология и ботаника (I полугодие 1979 г.). Изд. МГУ, 1979. – С.33-34.

Шолпан Дауренбекова, Назгуль Аужанова
(Талдыкорган, Казахстан)

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МОНИТОРИНГА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

На сегодняшний день человечество оказалось в условиях обострения экологического кризиса, в преодолении которого все большее значение приобретают экологическое образование и воспитание.

На территории суверенной Республики Казахстан имеются регионы официально признанные зонами экологического бедствия и провинции с опасным уровнем химического или радиационного загрязнения. Многие тысячи людей, потерявших и теряющих здоровье, безвременно уходящих из жизни. В Казахстане очень уязвимая природная среда. Территорию республики в основном составляют горы, степи, полупустыни и пустыни. Существуют уникальные внутриконтинентальные моря и озера, такие, как Каспий, Арал, Балхаш, Зайсан, Алаколь [5].

Интенсивное загрязнение воздуха, воды и почв, деградация животного и растительного мира, истощение природных ресурсов привели к разрушению экосистем, опустыниванию и значительным потерям биологического и ландшафтного разнообразия, росту заболеваемости и смертности населения. Следствием подобных изменений является снижение качества жизни населения и неустойчивое развитие республики. В то же время остаются самыми низкими среди стран Евразии государственные расходы на охрану окружающей среды. Они составляют не более 0,5 долл. США в год на одного человека.[6]

Сейчас, в условиях возрастающей деградации природной среды, проблема экологического образования встает еще более остро. Многие годы государство игнорировало актуальность экологического воспитания и образования. В современных условиях реализация государственной экологической политики во многом зависит от ее восприятия и поддержки населением страны, что, в свою очередь, обусловлено уровнем экологической культуры, нравственным отношением к природе. В связи с этим экологическое образование официально признано как одно из приоритетных направлений совершенствования деятельности природоохранных и образовательных структур.

Экологическое образование рассматривается в качестве основы для развития разработки нового образа жизни, находящегося в гармонии с окружающей средой. Происходит формирование нового типа экологического мышления, основу которого составляют новые моральные идеологические критерии общественного развития, что обеспечивает гласность реализации экологического образования и воспитания.

Закон РК «Об охране окружающей природной среды» от 15.07.1997 года определил обязательные требования по экологическому воспитанию и образованию в области охраны окружающей среды: всеобщность и непрерывность; распространение экологических знаний среди населения; обязательность преподавания экологических дисциплин в учебных заведениях, независимо от их профиля и форм собственности; профессиональную экологическую подготовку руководителей и специалистов [6].

Экологическое образование является одним из приоритетных направлений Долгосрочной Стратегии Республики Казахстан до 2030 года «Экология и природные ресурсы», которая закрепляет всеобщность и целенаправленность экообразования.

В Казахстане принята Программа Правительства Республики Казахстан на 2002-2004 годы, утвержденная указом Президента от 28 марта 2002 года № 827. Пункт 2.5. этой программы посвящен охране окружающей среды и природопользованию. Документ нацеливает на вовлечение общества в процесс улучшения качества окружающей среды и сохранения природных ресурсов для нынешнего и будущих поколений. В Казахстане в отдельных случаях, скорее являющихся исключением, чем правилом, ведется систематическая работа по экологическому образованию в рамках отдельных школ, гимназий, или лицеев, общая доля которых, в среднем по областям, не превышает 5% от общего числа этих заведений по стране. Практически в каждом высшем учебном заведении Казахстана осуществляется подготовка кадров по проблемам экологии, функционируют факультеты природоохранного профиля и кафедры по охране и рациональному использованию природных ресурсов [6].

По мнению специалистов в области экообразования, у каждого выпускника высшего учебного заведения должно быть сформировано экологическое мышление – воспитанная в нем привычка оценивать свои действия с точки зрения последствий, которые могут произойти в природной среде. Он должен уметь не только охранять природу, разумно использовать ее естественные ресурсы, но и решать качественно новую задачу – прогнозировать изменения окружающей среды и управлять ею. Подготовка специалистов такого уровня требует разработки теоретико-методологических и практических основ экологического образования в ВУЗах на основе его главных принципов: глобальности, универсальности, комплексности, непрерывности, междисциплинарности, интегральности и профессиональной направленности [3].

В настоящее время, по данным Министерства образования и науки, в Казахстане 15 вузов имеют факультеты, связанные с экологическими дисциплинами, на них обучается около 1300 студентов. Обучение ведется по специальностям: «Экология и мониторинг», «Промышленная экология», «Химия и экология», «Биология и экология», «География и экология» и др.

Во многих высших учебных заведениях Казахстана, в соответствии с номенклатурой специальностей, ведется подготовка кадров по проблемам экологии, функционируют факультеты природоохранного профиля и кафедры по охране и рациональному использованию природных ресурсов, на которых ведется подготовка специалистов всех профилей и специализаций, в том числе - экологическая подготовка педагогических и научных кадров [4]. Так, в Казахском национальном Университете им. Аль-Фараби разработана и внедрена в учебный процесс комплексная программа экологического образования студентов всех факультетов на весь период обучения. В Евразийском Университете им. Л. Гумилева, Казахской государственной архитектурно-строительной академии, Казахском национальном техническом Университете им. К. Сатпаева, Казахском национальном Аграрном Университете и Алматинском институте энергетики и связи, а также во всех ВУЗах областей уже несколько лет осуществляется подготовка молодых специалистов-бакалавров и магистров, специализирующихся в области биоэкологии, химической экологии, охраны природы, инженерной защиты окружающей среды и мониторинга. Вопросами подготовки, переподготовки и повышения квалификации специалистов в области охраны окружающей среды, наряду с Институтом повышения квалификации учителей, занимаются также общественные университеты и академические учреждения, такие как Институт экологии и устойчивого развития (г. Алматы), Независимый университет экологии им. М.Шокая (г. Кызыл-Орда), Международный университет им. Х.А. Яссауи (г. Кентау) [2].

В Республике Казахстан деятельность НПО в направлении экологического образования приобретает большое значение. В стране существует несколько тысяч НПО, и более 300 из них – имеют экологическую направленность, работая по различным направлениям: охрана окружающей среды, экологическое образование, радиационная безопасность, охрана животного мира, прикладные исследования в области ООС, заповедное дело и ООПТ, экологическое просвещение, поддержка гражданских и экологических инициатив, экологическое страхование, законодательство и право, экология Приаралья, Прибалхашья, Прикаспия, опустынивание.

Опыт неправительственных организаций Казахстана давно уже вышел за рамки одной, отдельно взятой, организации. НПО проводят семинары и тренинги по обмену опытом. Одним из таких проектов стал совместный англо-казахстанский проект «Экологическое образование и устойчивое развитие», в рамках которого была создана команда тренеров по образованию для устойчивого развития из числа сотрудников НПО и творческих учителей, практикующих экообразование, выпущено методическое

пособие по образованию для устойчивого развития «Выбирая будущее», создан сайт в Интернете с целью распространения полученного опыта [1].

Действующие на территории Центральной Азии международные организации, частные и государственные донорские агентства, такие как ООН, ОБСЕ, Американское агентство по Международному развитию (USAID), Канадский фонд местных инициатив, ISAR (США), фонд Евразия, фонд охраны дикой природы WWF, IUCN -Международный союз охраны природы, ГЭФ, Международный банк реконструкции и развития и ряд других, оказали большое содействие в развитии экообразования в регионе. Активная деятельность НПО привлекает в страны дополнительные ресурсы международных организаций и благотворительных фондов. Наряду с грантами развивается горизонтальное международное сотрудничество с родственными зарубежными НПО [4].

Согласно заключенному договору о сотрудничестве между Министерством охраны окружающей среды и Корпусом Мира США, в данное время в Казахстане работают около 40 волонтеров Корпуса Мира США по Программе экологического образования. Они оказывают помощь НПО и учебным заведениям республики, проводя учебные занятия, акции, экологические лагеря, и помогая найти доступ к международным фондам для финансирования проектов на местном уровне.

Корпус Мира США в качестве одного из направления своей деятельности имеет программу предоставления волонтеров-экологов для работы в неправительственных организациях и школах Республики Казахстан.

Литература:

1. Асланиди К.Б. Природоохранное воспитание и учебно-исследовательская деятельность школьников. – М., 1995. – 394 с.
2. Дерява С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – М: Феникс, 1996. – 302 с.
3. Тюлеубеков С. Правовые проблемы доступа к экологической информации. – Алматы: Фемида. 2007.
4. Шокаманов Ю., Макажанова А. и др. Человеческое развитие в Казахстане. UNDP Kazakhstan: Хрестоматия. – Алматы: S-Print. 2006. –
5. Экологическое состояние окружающей среды в Республике Казахстан. – Алматы, 1992. – 254 с.
6. Экологический кодекс Республики Казахстан – <http://www.akorda.kz>

Ірина Пєсна
(Львів, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ТА ШВЕЦІЇ

Сьогодні аналізуючи питання, що виникають у сфері вивчення навколишнього середовища, все частіше звертаємо увагу на розрив, який утворюється між людиною та природою. Особливо актуально це проглядається у молодих людей що живуть у містах, де оточення жодним чином не ототожнюється із природним середовищем.

Зростає число проблем, що пов'язані саме із порушенням у протіканні екологічних процесів призвело до динамічного вивчення, складання концепцій розвитку екологічних освітніх дисциплін, та потреби підготовки нових кадрів у сфері екологічної освіти.

У нашій статті ми розглянемо моделі екологічної освіти молоді в Швеції та в Україні.

Об'єктом дослідження постає екологічна освіта, зокрема, головні екологічні програми, що сприяли розвитку та становленню відповідної галузі знань у Швеції.[1,с15]

Екологічна освіта – це процес, який включає людські знання та усвідомлення того, як людина впливає на навколишнє середовище. Екологічна освіта є сукупністю екологічних знань, екологічного мислення, екологічного світогляду, екологічної етики, екологічної культури. Екологічна освіта – заохочує дослідників розпитувати та досліджувати, розвивати критичне мислення та удосконалювати навички створення сучасних природоохоронних програм.

Сучасна система вищої екологічної освіти є порівняно молодого й наразі перебуває на етапі становлення. Дотепер в Україні відсутні спеціалізації в підготовці майбутніх природоохоронців, а реагування на потреби ринку відбувається за рахунок варіативної частини змісту навчання, яка зазвичай відображає регіональні особливості навчальних закладів і сформовані в них наукові школи. У зв'язку з цим вкрай корисним вбачається аналіз досвіду викладання екологічних дисциплін у західних університетах, де підготовка має виражену регіональну та проблемно-практичну спрямованість.

Проблемою становлення екологічної освіти молоді займаються такі вчені, як Абалкіна І.Л., Моткін І.О., Куркуленко С.С., Курняк Л.Д., Науменко Н.В., Процюк В.А. Вони вважають, що необхідність виховання екологічної культури в молоді пов'язана саме з реакцією на глобальну екологічну кризу[1,с.33].

Сьогодні в Україні такі питання як ефективне енергозбереження, збереження навколишнього середовища, глобальне потепління та інші обговорюються на різноманітних конференціях, симпозиумах, зустрічах, семінарах і для більшості виникає усвідомлення того, що нашій молодій державі бракує досвіду у вирішенні цих питань, а також, кваліфікованих спеціалістів, які здатні створювати актуальні проекти та генерувати нові ідеї для світової громадськості та України в цілому. Сьогодні ми гостро відчуваємо брак практичних умінь в галузі природокористування та природозбереження.

Процес вивчення проблем екології та становлення екологічної освіти за кордоном розпочався значно раніше, ніж в нашій країні. У багатьох країнах уже десятки років впроваджуються проекти ефективного збереження навколишнього середовища.

Проте, століття глобальної комунікації, сприяє зближенню у культурних, соціально-політичних та екологічних течіях різних країн з усього світу. Для нас, як науковців у сфері екологічної освіти цікавим є досвід країн Скандинавії, а саме Швеції.

Швеція зарекомендувала себе, як один із світових лідерів у багатьох галузях. Багато науковців звертають увагу на шведський шлях розвитку загально відомий, як «Шведська модель ». Шведське суспільство змінило свою програму розвитку від «Добробут суспільства підкріплений економічним зростанням у 1970х», до «Добробуту суспільства для людини у 1980х» і нарешті «Стале суспільство для існування людини і навколишнього середовища у 1990х»(Озава 1996). Швеція звернулася до світової громадськості з екологічною ініціативою на Стокгольмській конференції у 1972 і згодом на конференції у Ріо1992р. Швеція була першою в запровадженні освіти для всіх, включаючи іммігрантів, та податку на викиди вуглецю. Шведські урядовці також розробили контр заходи проти атомної небезпеки. Справа у тому, що шведське суспільство проявляє високу компетентність у знанні проблеми на проведенні відповідних дій для її усунення на національному рівні. Ці дії та мотиви до їх виконання походять із національних традицій, культури, історії. Дослідження цих галузей шведської моделі розвитку, допоможе нам стати ближче до вирішення або зменшення екологічних проблем у нашій країні зокрема. Переконана, що це твердження стосується і екологічної освіти. [3,с.5]

Вчені погоджуються, що екологічна освіта має величезну впливаючу роль у формуванні нації. Тим не менше, екологічна освіта обмежена у досягненні своєї основної мети, будучи організаційно і дисциплінарно вкладеною в рамки загальної системи освіти.

Екологічну освіту для молоді можна розділити на дві течії офіційна - освітня програма вкладена у навчальні предмети шкільного курсу, який не має продовження у вищій школі, або існує тільки у спеціалізованих вузах та неофіційна яка доносить інформацію молодому поколінню через ЗМІ та різноманітні молодіжні угруповання.

На відміну, школи і установи вищої освіти в Швеції розвинули широкий діапазон інноваційного досвіду вимагаючи, щоб учбові плани відповідали завданням екологічного поліса Sweden. Навчальна дисципліна охорона навколишнього середовища введена ще у 1919.[3,с.2]

Екологічна освіта в обов'язкових школах викладається головним чином через біологічні науки, хоча соціальні вивчення починають займати істотний компонент екологічного учбового плану. Верхні вторинні школи пропонують більші можливості розвивати екологічне усвідомлення, розуміючи і практичні навички. [4,с.221]

У Швеції існує акцент на практикумі, що розвивається через проекти, засновані на сучасних екологічних проблемах і їх резолюції. Розвиток екологічної освіти добре підтримав істотний розвиток нових ресурсів, особливо матеріали, що розвиваються шведським екологічним агентством, що займається захистом навколишнього середовища. Університети також почали приймати нові організаційні освітні структури, розвивають міждисциплінарне вчення і створюють дослідницькі команди. [4,с.225]

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що за останні п'ять років у нашій державі також розроблено концепції розвитку та якості екологічної освіти. Молодь як активний, рушійний механізм розвитку суспільства потрібно активніше ознайомлювати та залучати до вирішення проблем природокористування та природо збереження..

Література:

1. Драйден Г. , Вос Дж. Революція в навчанні. – Львів: Літопис, 2005. – 542 с.
2. Курняк Л.Д. Екологічна культура: поняття і реальність. // Вища освіта України. - 2006. - №3. - С. 32-37.
3. The Status of Environmental Education in Sweden//ir. lib. Hirashima.-u.ac.jp/metadb/up
4. E.S. Martin, D. Lewis, L.J. Tumman, B.J. Smith, P. Brown Environmental education in Sweden\ Autumn 1993, Volume 13, Issue 3, pp 221-227

СЕКЦИЯ: ЭКОНОМИКА

Хайрулло Абдукодилов, Зафар Яхёев
(Республика Таджикистан)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ МАЛОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Как известно, что основу перехода рыночной экономики составляет имущественные отношения, которые вновь создаются с помощью предпринимательской деятельности. Не выполняя всё это, невозможно ускорить экономические развития в республике, а также экономического суверенитета и эффективность производства в нашей рыночной среде. Этот процесс может поэтапно проходить в хозяйственных отношениях, в структуре социального состава населения. И соответственно, в его разных слоях прибывает эффект масштабного взаимодействия, что учитывая серьезное изменение в имущественном состоянии общества, не позволяет эволюционировать разные социальные перемены в разработке разнообразных форм имущества. Необходимо отметить, что долгое время плодотворность предпринимательской деятельности не признавался, как объект малого бизнеса в экономике или в стране.

Ведение хозяйства в государствах основанные на бюрократизме интенсивно господствующие крупные производства, и другие положения, пояснялись неэффективностью крупного производства, планировать и управлять их из центра.

Однако практика доказала, что печальное последствие в едином пространственном отношении, господства плановой экономики в возведении мирового хозяйства пролетариата является дефектным. С другой стороны, не обеспечивая стабильного экономического развития в соцлагерях, создавало негативность в отраслях народного хозяйства и имело трещинный дисбаланс в хозяйствах, что во многих случаях замедляла экономическое движение, т.е. экономическую связь, общественного строя страны. Она во многом душила выгоду и интерес производителя.

Именно на рынке происходит механизм распределения благ посредством добровольного обмена [1, с. 25].

Значит, механизм добровольного обмена возможен лишь при наличии элементов рыночной инфраструктуры, и здесь необходимо выяснить суть инфраструктуры в экономической теории.

Итак, категория «инфраструктура» весьма сложна. Она имеет двойное латинское значение. Первое значение таково: **«инфра»** – «под» или «ниже». И второе: **«структура»** – «строение, расположение» [2, с. 206].

Необходимо отметить, что в середине прошлого столетия категория «инфраструктура» характеризовалась, как нечто вспомогательное, обеспечивающее, тыловое, что сохранилось и при её употреблении для других условий.

В условиях развития экономического прогресса, когда все отрасли народного хозяйства умеренно развиваются, понятие инфраструктуры охватывает как материальные, так и нематериальные факторы, что и стало нарицательным термином экономик многих стран.

С этой точки зрения, почти во всех государствах мира основное внимание уделяет на развитие отдельных хозяйств, т.е. на малый и средний бизнес. Потому что, в экономике, основанной на рыночных отношениях, деятельность предпринимателя считается основным механизмом регулирования в управлении редкими ресурсами и составляет характерность экономического человека, как потенциального ресурса в народном хозяйстве. Структура малого бизнеса и частного предпринимательства дарит подвижность крупным производством и самой инфраструктуре.

В свое время А. Смит предпринимателям дает такое определение: «Предприниматель – это хозяин капитала, который берет на себя опасность ведения хозяйства» [3, с. 54].

А, по мнению экономиста Ж. Б. Сей «Предприниматель – это экономический агент гармонизирующий факторы производства или направляющий эффективность и производительность на высоком уровне» [4, с. 128].

Американский ученый профессор Роберт Хизрич дает следующее определение предпринимательству: «Предпринимательство – это новый процесс изобретения, имеющий определение стоимости. Предприниматель – это человек, вкладывающий в этот процесс, все свои силы, время и берущий на себя всю ответственность риска социальных, капитальных, духовных для реализации процессов, а в замен получивший удовольствие в виде денежных премий» [5, с. 93].

По утверждению английского профессора Алан Хоскинга: «Предприниматель – это ведущий дела за свой счет, и лично сам занимающийся управлением бизнеса и взявший на себя ответственность обеспечивать необходимыми финансами, человек, самостоятельно принимающий решение» [6, с. 22]. Профессоры К. Макконелл и С. Брю считает, что на основе важной деятельности предпринимательства лежат непрерывные условия и требования [7, с. 590].

Таким образом, рассмотрев теоретико-прагматические аспекты сущности и логику предпринимательства можно прийти к следующему мнению:

Во-первых, предприниматель в процессе производства, услуги и товара соединяет факторы производства и выполняет функции «катализатора».

Во-вторых, в процессе управления бизнесом берет на себя трудную задачу как принять решение.

В-третьих, предприниматель – это организаторская личность, который стремится производить новые товары, внедряющий новую технологию производства.

В-четвертых, предприниматель – это человек, идущий на риск. Он не только рискует своим имуществом, трудом, временем, но и вкладчиками, партнерами.

Академик АН РФ Л.И. Абалкин тоже утверждает, деятельность предпринимательства имеющий ряд свои преимуществ. Это преимущество свободы выбора направления методов и приемов работы, самостоятельно принимать решения, получить прибыль, ответственность за принятие решения и другие. По мнению Л.И. Абалкина высокое развитие рыночного хозяйства, считается основой развития предпринимательства. Другие Российские ученые предлагают изучать экономику по рыночным и нерыночным секторам [8, с. 58].

Под термином «нерыночный сектор экономики» - понимается институциональное единство производства товара и услуги, представляющие эти товары или услуги, ниже рыночной цены или бесплатно, потребителям.

К этим критериям относятся: некоммерческие организации, домохозяйства, профсоюзы или и другие институты рынка, которые в основном финансируются из государственного бюджета (школа, больница), а также добровольные взносы, благотворительность и добровольные безвозмездные инвестиции для организации со стороны национальных и западных экономических субъектов и резидентов, за счет разнообразных форм трансферта. Нерыночные институциональные единства за свою деятельность могут получать рыночные прибыли, но рыночные прибыли таких организаций не отмечает экономическое поведение.

В этом аспекте развитие рыночных отношений во многом связано с решением таких проблем, как инфляция, безработица, финансы и банки. Необходимость создания прочной рыночной инфраструктуры, которая позволяет решать вышеуказанные и другие проблемы в сложных обстоятельствах, и, безусловно, способно функционально действовать даже в сложных ситуациях рыночных отношений.

Сложность современных рыночных отношений и рыночного механизма обосновывает первоочередность создания и совершенствования рыночной инфраструктуры, как необходимой среды, где происходит эффективная реализация интересов участников рынка на основе нового механизма хозяйствования.

Российские ученые, сравнивая несколько экономических явлений малых бизнесов, относящихся рыночным и нерыночным секторам, делят их на «устойчивый», «неустойчивый» и «разлагающийся». По степени развития малого бизнеса разделяют на проблемный, (большие долги (34,6%) оперативно вредный, дополнительно производящий (стоимость 43,6%) и успешный (дополнительно производящая стоимость имеющая оперативную выгоду, имеющая не большие долги) и анализируют их [9, с. 18].

Он отличается от субъектов, приспособленных выполнять поручения тем, что берет из разных отраслей самые новые, и инициатив обращен на высокое достижение результатов. В узком смысле деятельность предпринимательства связано только различными степенями экономических отраслей – начиная с ведения семейных хозяйств до производства товаров и такими процессами продажи, услуг. Некоторые экономисты считают что предпринимательство – это достижение цели и направление на увеличение деятельности [10, с. 15].

На наш взгляд, своеобразие нашего края это слишком много рабочих сил для развития сельского хозяйства, сырья, даже можно сказать традиции населения, семейный бизнес ставит объективную необходимость в развитии деятельности предпринимательства в стране.

Другие ученые, в условиях суровой экономической политики, отводят им особое внимание в развитии малого бизнеса, место создания, неопределенных условий малого бизнеса, принятие решения отражается в исследованиях некоторых ученых. В некоторых научных работах отражается кредитно-финансовые отношения малых бизнесов и проблемы создания механизмов.

Значит, от этого можно понять, что с прошедшими годами по направлению политики, социальной защиты, экономики, каждое общество и хозяйства в малых и средних предпринимательствах выходят на арену как локомотив.

Таким образом, трансформационная экономика Республики Таджикистан и применения структуры национального хозяйства предопределяют новые экономические отношения, условия развития хозяйств на основе плюрализма собственности и формируют одновременно рыночную инфраструктуру. Сроки формирования рыночной инфраструктуры зависят от правовых аспектов, что создают юридическую базу функционирования экономики в целом.

Появление малого бизнеса связано с известными социальными структурами точными объективными причинами в государствах имеющие общие свойства. Мы целесообразно раскрыли экономическую суть малого предпринимательства. Мировая экономика показывает, что нет единого определения малого предпринимательства, он в разных странах и в разных отраслях трактуется по-разному. В частности 75 странах мира насчитывают более пятидесяти статистических изменений малого бизнеса [11, 65 – 68].

При определении малого предприятия учитываются их качества и количества. Если в количестве выходит упрощенное управление предприятием, её рыночная доля, то в распространенных количествах выходят количества работников, стоимость основного капитала, по объему продажи товара. А именно по количеству рабочей силы есть разнообразие: например, в Японии и западных странах Европы малыми предприятиями считаются те учреждения, где насчитываются до 300 человек, в США и Италии до 500 человек, в Таиланде и Сингапуре 50 человек. Состав малых компаний определяют точно также,

как определяют малые предприятия. И далее определяя малые компании, они разделяют на такие виды, как коммутанты, патенты и эксплеренты.

По нашему мнению в условиях рыночной экономики и степени развития инфраструктуры малого предпринимательства зависит от эффективности функционирования народного хозяйства, а также от возможностей привлечения иностранных инвестиций в страну.

Таким образом, рассмотрев широкий спектр определений инфраструктуры с теоретической точки зрения, мы предлагаем следующую методику исследования сущности инфраструктуры и её значения в рыночном механизме:

Во-первых, учитывая важность инфраструктуры, необходимо считать, что финансово-кредитная сфера, являясь основным инструментом в регулировании действий, связывает производственные и непроизводственные отношения в единое целое. Во-вторых, стандартные правовые и нормативные акты в законодательстве, усиленная конкуренция между отраслями и другими учреждениями создают статус совершенства для элементов инфраструктуры, что соответственно укрепляет основные аспекты малого предпринимательства в республике.

Литература:

1. Гальперин В.М., Игнатьев С.М., Моргунов В.И. Микроэкономика. Том 1. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 25
2. Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1988. – С. 206.
3. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Гл. 4. - М., 1949. – С. 54.
4. Сей Ж. Б. Трактат по политической экономии (сост. вступ. ст. и коммент. М. К. Бункиной и А. М. Семенова). – М.: Дело: Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000. – С. 128
5. Хизрич Р., Питерс М. Создание и развитие нового предприятия Вып.5 (Советы начинающему предпринимателю) пер. с англ. М. Прогресс-Универс 1989. – С. 93.
6. Курс предпринимательства: Пер. с англ./А. Хоскинг. Общ. ред. и предисл. В. Рыбалкина. – М.: Междунар. отношения 1993. – С. 22.
7. Макконелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – Москва.: Инфра-М, 2003. – С. 590.
8. Абалкин Л.И. Заметки о российском предпринимательстве. – Москва.: Политиздат, 1974. – С. 58.
9. Говорин А. А. Формирование и развитие инфраструктуры рыночной экономики: Методологический аспект: Автореф. дисс. на учён. степ. д-ра экон. наук. по спец. 08.00.01 «Экономическая теория» – Москва, 2002. – С. 18.
10. Борисов Е. Ф. Экономическая теория: Учеб. пособие- 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 1999. – С. 15
11. Олейник А.П. «Страны мира в цифрах/2011» – 199 с.

Петро Боровик, Ірина Козлова, Сергій Кондратюк
(Умань, Україна)

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТІВ ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Вітчизняні державні цільові фонди тривалий період виконують функції соціально-пенсійного забезпечення громадян України. В той же час, як демонструють офіційні дані про виконання їх бюджетів, найбільший із них – Пенсійний фонд України нині функціонує не лише за рахунок власних джерел надходжень, тобто внесків, сплачених роботодавцями та найманими особами, але й за рахунок доходів з інших джерел, переважну частку яких становлять асигнування з державного бюджету. При цьому, якщо розміри власних доходів Пенсійного фонду України (ПФУ) за період 2008-2011 років зросли на 1/3, то величина доходів фонду з інших джерел зросла більше ніж на 46 відсоткових пунктів, що свідчить про зростання рівня його залежності від інших джерел доходів, насамперед, від асигнувань з державної казни [1; 2].

Варто зазначити, що розміри доходів і витрат інших державних цільових фондів за досліджуваний період теж суттєво зросли, зокрема, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань – майже на 40 %, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття – більше ніж на 70 %, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності – більше, ніж на 5 %, що є наслідком, з одного боку – зростання розмірів офіційної заробітної плати працюючих громадян, а з іншого – зміни розмірів ставок відрахувань до зазначених фондів а також запровадження єдиного соціального внеску [1; 2].

Необхідно відзначити, що не лише Пенсійний фонд України останнім часом є фінансово залежним від асигнувань з держбюджету: в 2010 році не змогли виконати свої бюджети без державної допомоги Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань а також Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а 2008-2011 роках – Фонд соціального страхування на випадок безробіття.

В той же час, запровадження єдиного соціального внеску стабілізувало ситуацію з формуванням доходної бази Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань а також Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

З іншого боку, і після його запровадження Фонд загальнообов'язкового державного соціального

страхування на випадок безробіття а також Пенсійний фонд України – державний цільовий фонд, до функцій якого відносилось адміністрування єдиного соціального внеску та частка виплат якого в структурі соціальних платежів держави є найбільшою і складає на протязі 2008-2011 років більше 90 % залишаються залежним від асигнувань з держбюджету [1; 2].

Загалом, бюджети вітчизняних державних соціально-пенсійних фондів не лише на протязі 2008-2011 років, а за попередніми даними про виконання їх бюджетів і в 2012 році [6], є фінансово залежними від державного бюджету, що суперечить самій сутності фонду фінансових ресурсів цільового призначення, який, як відомо, має бути самостійним, самоврядним та фінансово незалежним від державної казни, місцевих бюджетів та інших цільових фондів.

Слід зазначити, що держава постійно намагається вирішити проблему формування доходів державних соціальних фондів та фінансування потреб соціально-пенсійного захисту населення. Як відомо, донедавна органи Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування згідно з вимогами статті 2 Закону України від 21 грудня 2000 року № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» були контролюючими органами, які здійснювали справляння соціально-пенсійних внесків [3].

В той же час, критичний рівень залежності бюджетів зазначених фінансових установ від допомоги з державної казни зумовив потребу в пенсійній реформі та запровадженні єдиного соціального внеску (ЄСВ) [4].

Слід відмітити, що запровадження ЄСВ якщо і дозволило на початковому етапі його функціонування скоротити затрати праці, пов'язані зі справлянням соціально-пенсійних внесків, то дещо пізніше зумовило потребу розширення штатів працівників базових підрозділів Пенсійного фонду України, адже саме на них Законом України № 2464-VI від 8 липня 2010 року «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» покладено обов'язки щодо контролю за нарахуванням і сплатою внеску та розподілу мобілізованих сум платежу між фондами, які також не змогли суттєво скоротити затрати праці, пов'язані зі справлянням внесків до соціальних фондів, оскільки самі змушені контролювати правильність розподілу мобілізованих сум ЄСВ. Внаслідок цього спрощення механізмів справляння соціально-пенсійних внесків спричинило лише додаткові затрати праці органів Пенсійного фонду України та, як наслідок, додаткові витрати коштів бюджету Пенсійного фонду.

В силу цієї та безлічі інших обставин, запровадження ЄСВ та передача функцій щодо адміністрування цього платежу органам Пенсійного фонду України не вирішили проблему фінансового забезпечення вітчизняних державних соціально-пенсійних фондів. Тому, цілком закономірним явищем, на нашу думку, було створення, відповідно до Указу Президента «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» № 726/2012 від 24 грудня 2012 року, Міністерства доходів і зборів України та покладення на цей орган виконавчої влади обов'язків щодо адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [5].

Поряд з цим, такий крок поставив під сумнів доцільність подальшого існування державних цільових фондів, що функціонують в сфері соціально-пенсійного страхування, оскільки в жодного з них не залишилось важелів впливу на платників єдиного соціального внеску.

Перелічені проблеми потребують термінового та ефективного рішення, чому, на нашу думку, слід присвятити подальші наукові пошуки в даному напрямі економічних досліджень.

Література :

1. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах – К. : 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/download/mlsp_stat_dec2010.pdf.
2. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах – К. : 2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу : mlsp.kmu.gov.ua/document/145902/zb.doc.
3. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України № 726/2012 від 24 грудня 2012 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15236.html>.
4. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/page5>.
5. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами : Закон України від 21 грудня 2000 року № 2181-III. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2181-III/page3>.
6. Щодо збалансування бюджетів державних цільових фондів в Україні : аналітична записка. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://maker.at.ua/articles/112010/221110_3.html.

Инга Булатникова, Антон Баев, Виталий Симонов
(Краснодар, Россия)

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАСЧЕТА ПРЕМИЙ ВОДИТЕЛЯМ ЗА ЭФФЕКТИВНУЮ ЭКСПЛУАТАЦИЮ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ

Готовность и желание человека выполнять свою работу является одним из ключевых факторов успеха функционирования организации. Человек не машина, его нельзя “включить”, когда требуется его работа и “выключить”, когда необходимость в его труде отпадает. Если же человек должен выполнять рутинную работу, не требующую творческого подхода и высокой квалификации – даже в этом случае принуждение к труду не может дать положительного результата. Путь к эффективному управлению человеком лежит через понимание его стимулирования. Только зная то, что движет человеком, что побуждает его к деятельности, какой стимул лежит в основе его действий, можно попытаться разработать эффективную систему форм и методов стимулирования человека на эффективную трудовую деятельность.

Таким образом, создание информационно-технологической системы материального стимулирования водителей грузового автотранспорта достаточно актуальна прежде всего потому, что переход на рыночную экономику вынуждает предприятия работать по-новому, считаясь с законами и требованиями рынка, приспособлявая все стороны производственной деятельности к меняющейся ситуации. Одной из главных задач, возникающих перед предприятиями различной форм собственности в таких условиях, является поиск эффективных способов управления трудом, что делает изучение материального стимулирования в настоящее время действительно важным и необходимым.

В результате введения системы премирования труд водителей станет мотивированным, т.е. направленным на получение определенного вознаграждения, так как «мотивация - это процесс, начинающийся с физиологической или психологической нехватки или потребности, которая активизирует поведение или создает побуждение, направленное на достижение определенной цели или вознаграждения» [1, с. 65-69]. Высоко мотивированный труд, как правило, дает и более высокие результаты.

Однако в финансовой структуре предприятия премии часто представляют собой наиболее сумбурную и неструктурированную часть бюджета, вносящую сумятицу в бухгалтерию. Причиной становится плохо прописанная схема премирования, отсутствие четких правил и условий для назначения премий. Такая ситуация приводит в замешательство и сотрудников, перестающих понимать связь между собственной деятельностью и поощрением. Как же правильно организовать премиальную систему?

Изучая теоретические аспекты этого вопроса, мы пришли к следующим выводам:

1) система премирования должна быть гибкой и максимально учитывать индивидуальные подход водителей к своим обязанностям, чтобы каждый водитель чувствовал, что его старания сэкономить справедливо оценены;

2) необходимо четко прописывать все условия и порядок начисления премий, это поможет избежать бесполезных трат и действительно воздействовать на мотивацию водителей. Регламент выплаты премиальных должен быть четко прописан и включать в себя такие показатели, как: круг премируемых лиц, основания премирования, величина премий, периоды выплат, показатели премирования (которых необходимо достичь), критерии премирования;

3) объективная система оценки персонала - премия не должна носить неожиданный характер и быть в форме приза. Когда премия – неожиданность, сотрудник не связывает ее с результатами своей деятельности, что, соответственно, никак не влияет на качество его труда;

4) достижимые цели - если показатели, при достижении которых выдается премия, чересчур завышены – это только снизит эффективность работников и их стремления к указанной высоте;

5) индивидуальный подход в расчете премий - в случае, если премия выплачивается категории сотрудников без расчета их личных результатов, то выплаты должны быть одинаковыми для работников одних и тех же должностей;

6) премия не должна быть постоянной прибавкой к зарплате, чтобы работник не начал воспринимать ее как часть оклада.

При разработке системы премирования нами был проведен определенный анализ, в каком диапазоне необходимо премировать сотрудников каждого конкретного предприятия. На Западе принято считать, что премия 5% от оклада – это хорошая премия, 20–30% от оклада выплачивается в случае серьезных достижений. В России же премия в размере 20% от оклада – это минимальная выплата, которая воспринимается сотрудником без обиды. Это связано с большой динамикой изменения компенсаций и низкими окладами [2, с. 35].

При этом необходимо задавать абсолютный и дифференциальный пороги премирования. *Абсолютный порог* – это тот размер выплат, который начинает оказывать стимулирующее воздействие, он определяет минимальный размер премий на предприятии. *Дифференциальный порог* – это шаг, согласно которому изменяется размер премий при изменении коэффициента правильности поведения. Очевидно, что шаг в 1% – шаг недостаточно значимый, чтобы стимулировать сотрудника на совершенствование своего поведения. В нашем исследовании дифференциальный шаг принят за 5%.

В идеале водитель должен экономить материальные ресурсы, как если бы он “оплачивал их ремонт из своего кармана” и получить за это максимальную премию, но в действительности редкий

водитель так будет относиться к автотехнике. Поэтому нужен «перестраховочный механизм», который страхует предприятие от ситуации, когда водители не меняют своего отношения к материальным ресурсам, а в силу случайных обстоятельств расходы на ремонт автомашин незначительны и попадают в зону выплат премии. Таким «перестраховочным механизмом» является интегральный показатель S предприятия, который равен среднему значению транспортных расходов на ремонт автопарка предприятия за предыдущий период (например, квартал, лучше год, с учетом сезонности) и процент смещения принимают равным 50%, а не 100%. Тогда интегральный коэффициент правильного поведения водителя (ИКППВ) определяется по специальной матрице ответственности. Матрица ответственности отражает уровень ответственности водителя на каждом интервале расходов за транспортные издержки в исследуемый период (квартал) и определяет интегрируемый индекс J водителя, который затем участвует в расчете премии водителя в целом за квартал.

Таблица 1. Матрица ответственности

Интервалы расходов	$(0, \frac{S}{10})$	$(\frac{S}{10}, \frac{2S}{10})$	$(\frac{2S}{10}, \frac{3S}{10})$	$(\frac{3S}{10}, \frac{4S}{10})$	$(\frac{4S}{10}, \frac{5S}{10})$	$(\frac{5S}{10}, \frac{6S}{10})$	$(\frac{6S}{10}, \frac{7S}{10})$	$(\frac{7S}{10}, \frac{8S}{10})$	$(\frac{8S}{10}, \frac{9S}{10})$	$(\frac{9S}{10}, S)$
ИКППВ (J)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

С учетом всего вышесказанного нами была разработана компьютерная система, которая позволяет рассчитывать денежную премию каждого водителя автопредприятия за расчетный период (квартал) с учетом интегрального коэффициента правильного поведения водителя (ИКППВ). Математическая модель этой системы основана на разработанной нами формуле

$$\text{Pr}(I) = (S - St(I)) \cdot \frac{50 - 5 \cdot J}{100},$$

где S - интегральный показатель предприятия, который равен среднему значению транспортных расходов на ремонт автопарка предприятия за предыдущий период (например, квартал, год), $St(I)$ - транспортные расходы на ремонт I машины за расчетный период (квартал), $\text{Pr}(I)$ - размер премии водителя I машины, J - интегральный коэффициент правильного поведения водителя (ИКППВ).

При введении созданной системы в практику руководство предприятия может надеяться на более добросовестное отношение водителей к труду, на сокращение прогулов, на увеличение количества рейсов к потребителям, на экономию ГСМ и запчастей. Чем выше прибыль, тем выше размер премии, которую получит водитель. Не менее важным моментом для руководства будет то, что данные о размере сэкономленного топлива и материальных средств по каждому автомобилю потом можно использовать для корректировки норм расхода ГСМ и запчастей, причем по каждому месяцу года и по каждому автомобилю. Таким образом, через год без приложения особых усилий администрация будет иметь экономически обоснованные показатели расходов и прибыли по эксплуатации материальных средств.

Следует отметить, что при росте премиальных выплат прямо пропорционально растет и повышение правильности поведения водителей, однако в определенный момент скорость изменения кривой премий начинает падать. Для того чтобы увеличивать степень бережливости к материальным средствам, водитель должен не просто хорошо работать, он должен постоянно учиться, развиваться и совершенствоваться, одновременно развивая и совершенствуя навыки работы. Далее человек, перейдя на новый уровень качественной работы, привыкает работать в новых условиях, и процесс повторяется.

Литература:

1. Комаров Е.И., Жданкин Н.А. Современные тенденции в мотивации и стимулирования персонала// Управление персоналом №23, 2006, с.65-69.
2. Озерникова Т.В. Вознаграждение: выбор оптимальной системы// Нормирование и оплата труда в сельском хозяйстве, №2, 2004, с.35

Научный руководитель:

кандидат технических наук, Булатникова Инга Николаевна

**Валентина Гнєдїч
(Біла Церква, Україна)**

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМА БЕЗПЕЧНОСТІ ПРОДУКЦІЇ – КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ПРОРИВУ В АГРАНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В сучасних умовах коли нові наукові відкриття стали вже звичним явищем, а такі терміни як генетика та селекція вже не викликають подиву людство зацікавлене у нових відкриттях, але інколи не довіряє та просто не знає, що робитиме з цим новим. Головним чином ця ситуація стосується трансгенної або як ще її називають генномодифікованої продукції сільського господарства. Виробництво такої продукції вже багато років широко практикується за кордоном, і хоча час від часу виникають деякі протиріччя з цього приводу остаточно визначено - генномодифікована продукція має право на існування.

В Україні це питання стоїть дуже гостро і викликає занепокоєння, як у сільськогосподарського виробника, так і в можливих споживачів цієї продукції.

Генна інженерія – молода технологія, створена для поліпшення характеристик живих організмів шляхом пересадки в них чужого генетичного матеріалу, наприклад ДНК риби в помідор (щоб не підмерзав) чи бактерії в картоплю (щоб жук не їв). Генна інженерія кардинально відрізняється від селекції тим, що її методи дозволяють долати бар'єри між видами, чого не відбувається в природі. В Україні офіційного дозволу на вирощування генетично модифікованих рослин поки що ніким отримано не було. Однак немає ніякої гарантії, що західні продукти, які купуються в нас, наприклад, чіпси, печиво, молочний порошок чи навіть пиво, не містять в собі

генномодифікованих інгредієнтів. Тому неможливо остаточно передбачити реакцію та наслідки впливу на людський організм постійного вживання ГМП.

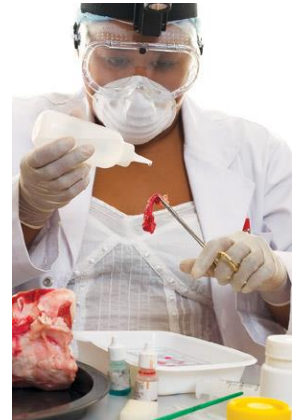
Дана новітня технологія викликає як науковий так і споживчий інтерес і зумовлює вибір напрямку дослідження. Науковий світ у своєму ставленні до генної інженерії поділився на дві категорії: тих хто вважає, що ГМП небезпечні для людського організму, і на тих, які наполягають, що всі побоювання по відношенню до ГМП – звичайний страх перед невідомим раніше. Але, що стосується інформаційної підтримки даного напрямку технології та реалізації політики держави у сфері продовольчої безпеки, на думку авторів, зазначений аспект висвітлено не достатньо.

Теоретичним надбанням в цьому напрямку є наукові праці Димань Т.М., Дьяченко Д.В., Пономарьова П.Ф. та інших, а також джерела Інтернет видань.

Метою цієї статті є висвітлення і донесення до споживачів існуючих гіпотез, фактів, обґрунтованих висновків відомих вчених і дослідників

щодо цього питання; розкриття стану і розвитку проблеми на сьогоднішній день; спонукання споживачів до власної думки і раціонального підходу при виборі продуктів харчування, викладення законодавчого регулювання цього питання в Україні та світі, а також показати ставлення звичайних людей до модифікованих продуктів.

У міжнародному науковому співтоваристві існує чітке розуміння того, що у зв'язку зі збільшенням народонаселення Землі, які з прогнозів учених має досягти до 2050 року 9-11 млрд. людей. Це потребує використання технології, яка дозволить виробляти більше продуктів харчування. Рослини, зконструйовані із допомогою генної інженерії, зможуть давати більші урожаї в порівнянні із традиційними культурами. Рослини можна модифікувати таким чином, щоб вони містили більше поживних речовин і вітамінів. Наприклад, вбудувавши вітамін А в рис, його можна буде вирощувати у регіонах, де люди страждають від нестачі цього вітаміну в організмі. Відомо, що печінка щури виробляє дуже багато вітаміну С і тому щурячий ген вживлено у шпинат, щоб у цьому овочі більше продукувалося цього корисного вітаміну. Генетично модифіковані рослини можна пристосувати до екстремальних умов, таких як посуха і холод (для холодостійкості у картоплю вводять ген проліска). Використання генетично модифікованих культур дозволить менш ефективно обробляти поля хімікатами, оскільки вони самі будуть здатні вирішувати проблеми, раніше підвладні лише хімії. Продукти харчування, які містять генетично модифіковані інгредієнти, можуть стати корисними для здоров'я, якщо в них вбудувати вакцини проти різних хвороб. Наприклад, уже створений салат-латук, який виробляє вакцину проти гепатиту Б. Їжа із генетично модифікованих рослин може бути смачніша і дешевша. Зараз найпоширеніше перше покоління ГМО (із стійкістю до гербіцидів, комах і вірусів). Однак,

оцінка користі використання генної інженерії не однозначна навіть у сільському господарстві. Вирощування і використання генетично модифікованих рослин має певний вплив на здоров'я людей, навколишнє середовище (звичайні рослини, воду, птахів, комах, тварин, ґрунт), систему сільськогосподарського виробництва.

На створення генетично модифікованих продуктів вчені вийшли завдяки розробкам біологічної зброї. Генетичне модифікування культурних рослин дозволило дивним чином підвищити їх врожайність. Гено модифіковані - сорти сої, кукурудзи, бавовни, цукрового буряка, картоплі стали "не цікаві" комахам-шкідникам, на них не впливають віруси, стійкі до хімічних добрив. Вирощування трансгенних культур перетворилось у вигідний бізнес - менше мороки, вище врожай, кращий товарний вид.

Основними об'єктами генної інженерії в світі є соя, кукурудза, картопля, цукрові буряки.

Шляхом генної інженерії можливе підвищення врожайності на 40-50%. За останні 5 років земельні площі використовувані під трансгенні рослини збільшилися з 8 млн. га до 46 млн. га.

Слід зазначити, жодна нова технологія не була об'єктом такої пильної уваги учених усього світу. Усе це обумовлена тим, що думки вчених про безпеку генетично модифікованих джерел харчування розходяться. Прибічники застосування генної інженерії у сільському господарстві переконані: харчуючись трансгенною їжею, людина піддається небезпеці не більше, ніж споживаючи звичайні продукти. Більше того, вони вважають, що без генної інженерії людству аж ніяк не обійтися. Аргументи висуваються дійсно благородні – генетично модифіковані продукти врятовують людство від голоду, бо трансгени вирощувати значно дешевше, дешевше, врожаї більше. Такі продукти, начебто, корисніше за натуральні - в них штучно підвищують дозу вітамінів та мікроелементів, а на деякі поклали місію ліків. Так, американські вчені, працюють над виведенням породи ГМ-курей, яйця яких міститимуть речовини, що запобігають утворенню онкохвороб. Немає жодної наукового факту проти використання трансгенних продуктів.

В останній час дуже актуальною стала тема вживання в їжу генетично модифікованих продуктів. Хочемо ми того чи ні, але кожний з нас вже з'їв неабияку порцію трансгенних продуктів. Генетично модифіковані інгредієнти (ГМІ) містяться не тільки в цілому ряду овочевих культур, але і в ковбасах, сосисках, м'ясних консервах, пельменях, сирі, йогуртах, кашах, цукерках, шоколаді і навіть дитячому харчуванні, тобто в звичайних повсякденних продуктах, присутніх на наших столах; генетично модифікованою є майже вся соя, що виробляється світовою агроіндустрією. Істотна частка ГМП – це злакові культури, картопля, рис, фруктові рослини. Список генно-модифікованих рослин стрімко розширюється, і, ймовірно,

незабаром простіше буде називати рослини, в які поки не були введені такі модифікації. Наприклад, томати отримали ген морозостійкості від арктичної камбали, картопля отримала ген бактерії, яд якої смертельний для колорадського жука, рис отримав ген людини, що відповідає за склад жіночого молока, який робить його більш ситним. Відрізнити їх за кольором або смаком неможливо, а написи на упаковках, не гарантують їх якості.

Більшість виробників продуктів харчування рослинного і тваринного походження не особливо переймаються безпекою та здоров'ям громадян, їх переважно цікавить власний бізнес, накопичення капіталу, але все ж деякі переробні підприємства дотримуються норми якості своєї продукції, визначеної нормативними документами.

Останніми роками хімічний склад продуктів харчування дуже змінився. Те, що їли 10 років тому, нині вже має інший хімічний склад. Ми вживаємо рафіновану їжу, насичену діоксинами, нітратами, нітритами, важкими металами. Нині традиційний продукт уже не може задовольнити потреби населення у збалансованому раціональному харчуванні.

Вплив ГМО на людський організм до кінця не вивчений. Але вчені з багатьох країн світу виступають проти поширення цих технологій. Численні дослідження цієї проблеми свідчать, що генетично модифіковані продукти є серйозною небезпекою і не лише для здоров'я людини, а й для навколишнього середовища. Вплив та дію їх не можна передбачити – вони детерміновані у часі. Але вже зараз доведено, що трансгени, потрапляючи у наш

організм – у кров, кишечник, сперму та інші органи, зумовлюють пухлини, алергії, порушення репродуктивної функції. Британські вчені виявили, що змінені гени „осідають” у кишечнику. Найбільше ГМ – продукти шкодять імунітету людини. Особливу імунітету українців, підточеному чорнобильською аварією. Геном українців зазнав значного впливу радіоактивних доз.

31 травня 2007 року ВР України був прийнятий Закон «Про державну систему безпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». На жаль, закон має багато упущень і серйозних зауважень вчених та екологічних

організацій оскільки не створює повної системи біобезпеки в Україні, а підтримує комерційну діяльність потужних компаній, які мають великі прибутки від виробництва та поширення трансгенних рослин.

Всі продукти на полицях наших магазинах мають бути промарковані щодо наявності в них генетично модифікованих організмів (ГМО). Коли у країнах Євросоюзу прийняли такий закон, люди просто перестали купувати такі продукти. Більшість європейських супермаркетів відмовилися приймати трансгенну продукцію. Натомість компанії-постачальники, що нині потерпають від величезних збитків, роблять ставку на країни СНД, завалюючи ринок продуктами, що містять генетично модифіковані компоненти (наприклад, у Росії їх – 75 %). Без сумніву і в Україні їхня частка досить значна.

Держстандарт здійснив перевірку 10 київських супермаркетів. Продукцію дослідили на наявність ГМ включень. У 18 харчових продуктах виявили ГМ джерела: надмірну кількість трансгенної сої. Європейське законодавство вимагає маркувати продукцію і вона має містити не більше 0,9% ГМ джерел. Єдиний керований чинник для населення - людина сама визначає, що їй їсти і, які продукти харчування купувати.

Але чому маркуванню підлягають саме продукти, які містять більше 0,9% ГМІ у своєму складі? Переважно це пов'язано з технічними чинниками. Приблизно такий вміст ГМО вдається ефективно визначати з використанням наявних у розпорядженні контролюючих органів біоаналітичних методів. Зрозуміло, не виникає ніяких сумнівів з приводу необхідності такої регламентації.

Найчастіше трансгени зустрічаються у м'ясних, молочних продуктах, кондитерських виробках. Відсоток вмісту ГМО в продуктах коливається від 0,5% до 30%. Це продукти і вітчизняного виробництва також. Бо українські виробники користуються сировиною, яку вони ввозять з-за кордону, і вона містить ГМО. Також вони використовують генетично модифіковану сою, яку вирощують в Україні. До того ж, на територію країни ввозять такі продукти. На сьогодні Україна не контролює вміст ГМО ні в тих продуктах, які ввозяться до нас, ні в тих, які виробляються в Україні.

Українці досі не знають, що насправді їдять. Генетично модифіковані продукти дешевші, ніж натуральні, до того ж, імпорт харчових продуктів на територію України практично безконтрольний.

На якій стадії випробувань перебувають генетично-модифіковані продукти в Україні не може сказати ніхто. Використання генетично-модифікованих компонентів вітчизняним законодавством не регулюється. Але на кожний генетично-модифікований компонент, що входить до складу харчових продуктів, треба мати повну інформацію. Без такої інформації ввезення генетично-модифікованих продуктів являє собою загрозу національній безпеці. Але з іншого боку в даний час реальної альтернативи ГМП практично не існує. **Неконтрольоване споживання генетично модифікованих продуктів може мати непередбачувані наслідки в майбутньому. Щоб повністю зрозуміти всі ризики вживання в їжу трансгенних продуктів, повинно пройти декілька десятків років і змінитися декілька поколінь, що харчувалися ГМП.**

Кабінет Міністрів обмежив імпорт продуктів з підвищеним вмістом ГМО. Згідно з постановою, харчові продукти, а також косметика і ліки, що ввозяться в України мають проходити екологічну експертизу на кордоні. Це допоможе врегулювати питання трансгенних продуктів в Україні.

Література:

1. Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини»
2. Малигін В.Д. «Основи експертизи продовольчих товарів», Кондор, 2008 с. 73-93, 94-155
3. Пономарьов П.Ф. «Загроза здоров'ю посилюється?», журнал «Харчова і переробна промисловість», 2011, № 10 с. 10-16
4. Димань Т.М. «Генетично модифіковані джерела харчових продуктів», журнал «Молочное дело», 2011, №10 с. 14-17, № 11 с. 20-28
5. Дьяченко Д.В. «Биотехнологический пищевые продукты», журнал «Мясное дело», 2012, № 4 с. 16-17

Галина Монастирська
(Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ У ПОСТКРИЗОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Заробітна плата є системоутворюючим елементом механізму функціонування ринку праці, одним з головних факторів, що регулює його розвиток у професійному, галузевому і регіональному аспектах. Рівень життя не тільки всіх працюючих, але і їхніх родин, залежить у першу чергу від рівня зарплат і від того, як вони виплачуються. Саме зарплата є основною складовою доходів населення (принаймні повинна бути), підґрунтям життєдіяльності працюючих та їх сімей, й звідси – найбільш потужним стимулом підвищення продуктивності праці. Але саме механізми формування і регулювання заробітної плати серед усіх чинників пострадянської теорії праці розроблені найменше.

Сьогочасна ситуація регулювання оплати праці в Україні відображає основні особливості переходу її економіки до ринкового типу господарювання. Обґрунтування адекватного існуючим реаліям механізму регулювання заробітної плати є наріжним соціальним питанням, передусім – ключовим питанням розподілу доходів. Водночас питання реформування системи оплати праці є вельми складним і відповідальним завданням, у рамках якого фокусується чимало окремих, але пов'язаних між собою проблем, що потребують негайного вирішення.

В Україні модель організації оплати праці знаходиться в процесі перманентного формування, поєднуючи риси, характерні для організації оплати праці радянського періоду, і фактори ринку праці, властивий ринковій економіці. Специфіка перехідного періоду полягає в тому, що в умовах лібералізації соціально-трудова відносин держава лише частково контролює організацію оплати праці, а ринкові регулятори цілком поки не працюють. Крім того, в українській економіці заробітна плата використовується як найбільш гнучкий фактор, коли за рахунок «гнучкості» ціни праці найманих робітників значною мірою забезпечується стабільна зайнятість населення і стримується ріст безробіття (зниження заробітних плат, особливо під час минулої кризи, було платою за формально високу зайнятість, підтримувану на українських підприємствах нерідко штучно).

Отже, заробітна плата у нас залишається найбільш чутливим елементом ринку праці, оскільки роботодавці, у тому числі держава як головний роботодавець, пристосовуючись до змін економічної кон'юнктури, використовують передусім цей чинник. Це зумовлюється передусім тим, що падіння зарплати відбувалися у несприятливій для української економіки часи водночас з прискоренням інфляції та швидше за неї. Навпаки, прискорення економічного зростання зумовлювало швидке зростання зарплат, причому темпами, випереджаючими підвищення споживчих цін. За нашими розрахунками, у 2008 році, напередодні фінансово-економічної кризи, реальна заробітна плата досягла рівня 1990 року, але потому знов почала знижуватися і тільки наприкінці 2012 року досягла свого докризового рівня.

Система оплати праці в українській економіці характеризується численними проблемами, основними серед яких є наступні.

1. *Низький рівень оплати праці, що визначає бідність працюючого населення.* По-перше, стандарти оплати праці в Україні надто низькі, а на державному рівні не створений такий механізм господарювання, який не дозволяв би підприємствам процвітати за рахунок необґрунтовано низької заробітної плати. Аналіз заробітної плати як економічної категорії свідчить про суттєву різницю між ціною робочої сили, вартістю робочої сили і заробітною платою. Безумовно, низький абсолютний рівень заробітної плати, її надмірна диференціація не дозволяють ефективно виконувати зарплаті свої основні функції, ані стимулюючи, ані відтворювальну, регулюючи та статусну.

Середня сума погодинної оплати роботи на території Європи складає 23,10 євро. Година, проведена на робочому місці в Бельгії, коштує 39,30 євро, 34,2 євро – у Франції, 33,7 євро – у Люксембурзі і 30,10 євро за годину – у Німеччині. Найбільш низькою є оплата праці у Румунії (4,50 євро) і Болгарії (3,5 євро). В Україні з 01.07.2012 мінімальна погодинна заробітна плата дорівнює 6,61 грн. (0,659 євро), а середня погодинна зарплата – 17,7 грн. (приблизно 1,76 євро).

Розмір середньомісячної зарплати країн-членів СНД суттєво відстає від рівня зарплат країн з ринковою економікою. Навіть в тих країнах СНД, де середня зарплата є досить високою (Казахстан, Росія), її розмір практично відповідає рівню мінімальної заробітної плати таких країн, як Польща, Угорщина, Чехія, і у 2-4 рази нижче, ніж у США, Франції та інших країнах з розвинутою ринковою економікою. Але рівень заробітних плат українських працівників відстає навіть від рівня зарплат їх сусідів з СНД (за виключенням лише Молдови). Причини низького рівня українських зарплат слід шукати:

- у високій матеріаломісткості української продукції, неефективному використанні сировини і матеріалів, що збільшує частку витрат на них у ціні на вироблену продукцію;

- у нерациональній структурі економіки: великій частці сировинних галузей і малій - галузей кінцевого продукту; незначній частці продукції галузей, що продукують інновації;

- у неналежній організації бізнес-процесів та менеджменту на підприємствах;

- у небажанні підприємств зменшувати норму прибутку, що, втім, є зрозумілим і характерним для умов ринкової економіки;

- у високому рівні обов'язкових внесків у соціальні фонди (хоча зрозуміло, що їх зменшення в умовах дефіциту Пенсійного фонду – проблематично);

- у корупційних платежах як досить характерному і поширеному типу видатків українських підприємств (за оцінками експертів, залежно від виду діяльності частка цих витрат може коливатися від 5-10 до 35-50% усіх реальних витрат підприємств), що різко збільшують видатки підприємств.

Негативні наслідки низького рівня заробітної плати полягають передусім у низькій якості життя українських громадян і, відповідному зниженні рівня людського потенціалу України, а також у наступному:

- недооцінений реальний вплив низьких заробітних плат на мотивацію до ефективної праці. Через мізерний рівень заробітків у найманих робітників знижуються мотиви до високопродуктивної праці: заробітна плата працівника, що не відповідає і не прив'язана до показників його праці, не є для нього стимулом;

- витік кваліфікованих кадрів зі сфер з низьким рівнем оплати праці, передусім з бюджетної: з освіти, науки й охорони здоров'я, що матиме особливо негативні наслідки у майбутньому (обмеження розвитку людського капіталу й переходу до економіки знань);

- низька ціна праці підриває зацікавленість роботодавців до впровадження нової техніки і технологій;

- з низькою оплатою праці пов'язане слабе розширення ємності внутрішнього ринку для стимулювання вітчизняних товаровиробників, таким чином стримується платоспроможний попит, і гальмується розвиток економіки;

- збільшення заощаджень населення як важливого джерела інвестицій в економічний розвиток також стримується низькою зарплатою;

- наслідком заниження зарплат є слабе формування ринку житла;

- ескалація демографічних проблем українців також значною мірою зумовлена їх рівнем життя;

- до проблем, породжуваних цим фактором, можна додати й корупцію, і контрабанду дешевих товарів й т. ін.

2. *Висока заборгованість з виплати заробітної плати* – через таку, досить поширену у нас практику невиплати працівникам вже зароблених ними доходів фактично відбувається кредитування працівниками своїх роботодавців;

3. *Необґрунтована диференціація зарплат*: у 2011 році міжгалузева складала 3,9 рази, міжрегіональна – 2,1, досить суттєвою вона також є між бюджетним і корпоративним секторами і т.д. ;

4. *Істотна мінімізація зарплат*: за оцінками українських експертів і експертів Всесвітнього банку, обсяг прихованої заробітної плати в Україні складає близько 40 – 50% загального фонду заробітної плати, у той час як у більшості розвинутих країн поріг граничного рівня «тіньової» економіки визначений у 20%.

Щоб реально оцінити рівень життя в різних країнах, Інститутом Legatum Institute у 2012 році був складений рейтинг рівня життя, що містить такі фактори, як заробітна плата, якість медицини й освіти, свободу для ведення підприємницької діяльності, рівень безпеки, екології, рівень корупції і ряд інших факторів. Україна в цьому рейтингу займає лише 74 місце (з 110).

У цілому існуючу політику зарплат можна охарактеризувати як рестрикційну (обмежувальну), що, по суті справи, підриває основи відтворення робочої сили. Проте існують стратегічні обмеження, які необхідно враховувати в соціально-економічній політиці. Сьогодні, в умовах перманентної рецесії в Україні, актуальною є політика обмеженого, виваженого поліпшення ситуації.

Можливості для реформи заробітної плати, у тому числі підвищення її рівня, в наступні роки будуть зумовлені багатьма детермінантами: показниками зростання економіки; тенденціями цін на світовому ринку; реалізацією планів уряду по мобілізації доходів тощо. Урядові доведеться постійно шукати баланс між необхідністю підвищення рівня оплати праці і макроекономічними обмеженнями.

Огляд проблем, пов'язаних з заробітною платою, показує, що численні накопичені в цій сфері проблеми вимагають не окремих кроків, а обґрунтованих стратегічних рішень. Потрібна оптимізація соціальної політики в Україні в цілому, наріжним каменем якої має стати реформа заробітної плати. На нашу думку, реформа заробітної плати повинно відбуватися у рамках загальної реформи соціальної сфери, що має містити такі елементи:

- перерозподіл - перенесення до фондів заробітних плат частини коштів, дотепер акумульованих у державному бюджеті і позабюджетних фондах, щоб надати можливість населенню безпосередньо оплачувати окремі соціально - значимі послуги;

- вживання заходів щодо відповідності динаміки заробітної плати рівневі і динаміці продуктивності праці;

- регулювання регіональних, галузевих розходжень у рівні заробітної плати, професійну стандартизацію основних груп професій.

Такий варіант передбачає підвищення рівня заробітних плат, що базуватиметься на перерозподілі каналів фінансування кінцевого споживання населення на користь оплати праці, за рахунок відносного зменшення ролі соціальних трансфертів у натуральній формі (безкоштовних або пільгових послуг соціальної сфери й ЖКГ). При цьому зростання фонду оплати праці має бути збалансоване зі зниженням податкових платежів на роботодавців. Тобто необхідно "спонукати" приватний бізнес до істотного росту зарплати своїх працівників в обмін на зниження податкового тягара.

Сенс реформування заробітної плати - у тому, що значну частину соціальних витрат пропонується перекласти на доходи самих громадян, насамперед, на їхню зарплату:

- відрахування на майбутні пенсії (перехід до накопичувальної пенсійної системи);

- відрахування на медичне страхування;

- збільшення тарифів (перехід на ринкові ціни) на житлово-комунальні, медичні та, можливо, інші послуги.

Такий „розмін” податків на зростання зарплат може забезпечити суттєве підвищення останніх вже у найближчому майбутньому, не маючи негативного впливу на макроекономічні показники і не потребуючи значних фінансових ресурсів. Інфляції при цьому варіанті можна буде уникнути, по-перше, за рахунок поступовості і контролювання цього процесу, а по-друге, завдяки тому, що держава зможе все менше видатків спрямовувати на вирішення соціальних проблем (зменшення бюджетних розходів).

Найманий працівник одержує при цьому:

- реальне і суттєве підвищення заробітних плат;
- структуру використання грошових доходів (заробітної плати), що має істотні переваги в порівнянні з нинішньою і є прерогативою самого працівника;
- скорочення диференціації у заробітках і рівні життя бідних і багатих, оскільки останні втрачають державні пільги на житло й комунальні послуги, обкладаються досить високим податком на нерухомість і землю й, можливо, підвищеними відсотковими відрахуваннями на медичне страхування.

Держава одержує при цьому:

- підвищення зарплат дозволить сплачувати більший обсяг послуг, у результаті чого відбудеться зниження навантаження на бюджет, пов'язаний з фінансуванням цих галузей, при цьому можна буде зменшити соціальні трансферти, зокрема обсяг субсидій, що надаються для компенсації житлово-комунальних послуг і збільшити у певному обсязі платну медичну допомогу. Також зростуть надходження до пенсійного фонду.

Для запровадження такої стратегії необхідно відповідне ретельне обґрунтування і врахування можливих наслідків, для чого потрібні спеціальні розрахунки. Обґрунтування базуватиметься на системі макроекономічних оцінок: оцінці масштабів підвищення рівня оплати праці, необхідного для раціонального заміщення частини соціальних трансфертів у натуральній формі на платні послуги охорони здоров'я і ЖКГ; оцінці адекватного зниження норм податкових відрахувань підприємств ринкового сектору, що дозволять підвищити заробітну плату працівникам у режимі розміну приросту фонду оплати праці на скорочення податків тощо. Поетапно реалізуючи такий „розмін”, необхідно, щоб кожний із заходів щодо зміни структури видатків супроводжувався відповідним підвищенням заробітної плати, одночасно забезпечуючи підвищення реальних доходів населення.

**Гания Нартова, Әйгерім Ерсұлтанқызы
(Астана, Қазақстан)
Бекайдар Алимбетов
(Қазақстан, Шымкент)**

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ

Тәуелсіздік жылдары өзіндік ерекшелігі бар, мамандандырылған ұлттық моделі құрылды. Қол жеткізілген жетістіктерге қарамастан, мемлекеттік қызмет жүйесі ғылыми зерттеулерді жүргізуді талап етеді. Біздің пайымдауымызша мемлекеттік қызметтің мәнін ашудың маңыздылығы зор.

Қазақстандық ғалым В. Уваровтың пікірінше «мемлекеттік қызмет дегеніміз басқару персоналының мақсатқа сай әлеуметтік пайдалы, объективті қажетті және ұйымдастырушылығы жағынан рәсімделген қызметі» [1, 84 б.].

Ал Ш. Есімованың пікірінше мемлекеттік қызмет дегеніміз – мемлекеттің функцияларын іске асыру бойынша билік өкілеттіктері берілген мемлекеттік органдардың жеке құрамының қызметі [2, 52 б.].

Мемлекеттік қызмет ұғымының заңнамалық анықтамасына келсек «Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңында «мемлекеттік қызмет бұл мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік органдардағы мемлекеттік биліктің міндеттері мен функцияларын іске асыруға бағытталған лауазымдық өкілеттілігін атқару жөніндегі қызметі» деп көрсетілген [3].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылайтын болсақ, мемлекеттік қызмет ұғымы мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік органдағы міндеттер мен функцияларды іске асыратын ұйымдастырушылық қызмет.

Сонымен бірге мемлекеттік қызмет үш қырынан бағаланады. Біріншіден құқықтық институт, екіншіден әлеуметтік институт, үшіншіден кәсіби қызмет ретінде. Қазақстанда «Мемлекеттік қызмет туралы» заңның күшіне енуімен мемлекеттік қызмет құқықтық институт ретінде қалыптасты деуге негізі бар. Заңда мемлекеттік басқару салаларының барлығы тұтас қамтылмаған. Арнайы мемлекеттік органдардың, бюджеттік мекемелердің қызметі басқа заңдық актілермен реттеледі. Әлеуметтік институт ретінде мемлекеттік қызмет құқықтық және экономикалық мәселелер кешенін шешуді қажет етеді. Яғни мемлекеттік қызмет мемлекеттің, мемлекеттік басқарудың құрамдас бөлігі ғана емес, өз алдына дербес жүйе, ондағы қатынастарды, оның элементтерін бөlejара қарамай, тұтас жүйенің құраушы бөлшектері ретінде қарауымыз керек. Сонда ғана мемлекеттік қызметті жан-жақты зерттеу мүмкіндігі туады деп көрсеткендей мемлекеттік қызметті шетелдік тәжірибені саралай отырып зерттеу қажет етеді.

Мемлекеттік қызмет қоғамдық құрылымның элементіне айналып өзіне тиесілі әлеуметтік институтта ерекше орын алады. Біріншіден, ол өзіне тән кәсіби қызмет саласын көрсетеді. Бұл қызмет мазмұны, нысаны және әдістерімен мемлекеттік органдардың өкілеттілігінің орындалуын қамтамасыз етеді. Екіншіден, мемлекет пен мемлекеттік азаматтық қызмет арасындағы байланыс буыны ретінде азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғайды. Конституцияда «адам және адамның өмірі,

құқықтары мен бостандықтары» деп көрсетілгендей, қызметтік мәртебесіне қарамай мемлекеттік қызметшінің негізгі қызметі болып табылады. Үшіншіден, мемлекеттік қызметі мемлекеттік қызметші мен басқару органдарынан өзін ерекше әлеуметтік құбылыс ретінде көреді. Төртіншіден, мемлекеттік қызмет қоғамдық байланыс пен қарым-қатынасты жай сипаттамайды. Ол демократиялық мемлекеттің ақиқатын, конституцияға құқықтық тұрғысынан бағытын әлеуметті хабардар етеді. Бесіншіден, мемлекеттік қызмет тек құқықтық ғана емес, әдепті жүйесі жағынан да қарайды.

Азаматтардың өз-өзін тануды, мемлекеттік қызметшілер мен наным ережесін ұстаушы азаматтар және азамат қоғам ережесіннен қалыптастыру қажет [4, 201 б.].

Әлеуметтік ұйымдастыру функциясы. Мемлекеттік қызмет ұйымдастырудың үлгісі ретінде және басқа қоғамдық институттарды реттеуге әсерін тигізеді. Мемлекеттік қызмет барлық жақсыға сүйеніп ұйымдастырудың үлгісіне айналуы қажет. Ал ұйымдастыру біздің ойымызша барлық күшті жинап мемлекетте саясатты тиімді жүргізеді.

Мемлекеттік қызмет әлеуметтік байланыс функциясын жүзеге асырады. Басқаша айтқанда мемлекеттік қызмет мекемесі – бұл мемлекет пен азаматтар қарым-қатынасын тәртіпке салатын орны. Қоғамдық ойды, азаматтардың әртүрлі мемлекеттік актілерге қарым-қатынасын мемлекеттік қызмет арнасы арқылы жүзеге асырады. Осы арна арқылы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру барысында жергілікті және аймақтық ерекшеліктерге көңіл бөлінеді.

Мемлекеттік қызмет әлеуметтік ақпараттық функциясын жүзеге асырады. Кім ақпаратты көп білсе, сол билікті иеленеді деп айтады. Біз білетініміздей, ақпарат тасушы аппараттар. Осының салдарынан ақпарат пен оны қолдануды иелену үшін мемлекеттік қызмет жүйесінде байланыс пен қарым-қатынас туындайды. Ақпаратты жасыру немесе дұрыс қолданбау шенеуніктердің халықты алдауына әкеп соғуы мүмкін. Сондықтан қызметтік ақпаратты әділ, мемлекеттік мақсат бойынша жүзеге асыру және әртүрлі категориядағы халықтың мұқтаждығын қанағаттандыру өте маңызды.

Әлеуметтік жоспарда бақылау функциясы өте маңызды. Сыртқы және ішкі бақылауды айыра білу керек. Мемлекеттік қызмет шеңберінде басқармалық бақылау жүзеге асырылуы қажет. Бұл тұрып қалған жағдайларды реттеуге, қабылданған шешімдерді енгізуге және басқармалық қызметтің өзіне нық сенуге көмектеседі. Мемлекеттік аппарат органдарының қызметіне азаматтық қоғам институты мен азаматтар тұрғысынан әлеуметтік бақылау орнату қажет. Мемлекеттік қызметті қызметтендіру жағынан реттеу функциясы тәжірибесі жағынан үлкен орын алады. Бұл мемлекет пен қауым арасындағы байланыс буыны ретінде мемлекеттік қызмет ережесінен туындайды. Мемлекеттік қызметті ұйымдастыруда мемлекеттік институттар мен азаматтық қоғамда реттеу рөлін көрдік. Еңбек саласында жекеменшік, тұрғын үй және басқада көптеген мәселелер бойынша мемлекет атынан реттейді.

Мемлекеттік қызмет мемлекетке маңызды тәрбиелік қызметін атқарады. Ол мемлекет азаматтарына бейбітшілік және келісім, жақсылық пен әділдік, Отанға деген сүйіспеншілік, қоғамдағы адамгершілік құндылықтың санасының нысаны мен әдістері қолжетімділігін қадағалайды. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, олардың қоғамда әл-ауқатының, құқықтық талаптарға қанағаттануын, және де азаматтық қадір-қасиетінің сақталуы мемлекеттік қызметтің реттеуші рөліне кіреді.

Демек жалпы мемлекеттік қызметтің қызметі осы болып табылады. Мемлекеттік қызметтің қызметі әлеуметтік сипаттау дәрежесі саяси, кәсіби және мемлекеттік қызметшілердің қызметінің сапасы арқылы анықталады. Мемлекеттік қызметшілердің саяси сапасына әдетте патриотизм, мемлекеттің конституциясын қорғау қабілеті, мемлекет азаматы болу жатады. Зиялылық, біліктілік, ұйымдастырушылық қабілеті және де тиімді жаңашылдық іс-әрекет ете білу де іскери қызмет жүйесіне жатады. Ал адамгершілік, физиологиялық және де ашықтық жеке тобына кіреді. адамгершілікке әділдік, адалдық, әділеттілік, парасаттылық және т.б. жатады. Физиологиялық сапаға денсаулық жағдайы, жұмысқа қабілеттілігі және ерекше жағдайда жұмысқа жарамдылығы жатады. Ашықтық сапасына көпшілдік, жақсылық тілеуші, адамдарды тыңдау, іскери келісім-шарттарды ретке келтіру, жеке қатынасты реттей алу және де бөтен біреудің ойын түсініп, сендіре білу кіреді. Адамдарды өзіне тарта білу және ұжымды ұйымдастыра білу басшыға өте маңызды.

Яғни осы қасиеттер мемлекеттік қызметшінің бойынан табылса, онда халық арасында мемлекеттік қызмет мәртебесі көтеріліп, мемлекеттің болашағы жарқын болады деп сенеміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Уваров В. В. Государственная служба и управление. – Петропавловск: Сев.Каз.юр.акад., 2004. – 463 с.
2. Есімова Ш. А. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігі: теория және тәжірибе. – Астана: ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2010. – 385 с.
3. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет туралы 1999 жылғы 23 маусымдағы Заңы, 453-1 [Электрон. ресурс]. – Кіру режимі: <http://www.kyzmet.kz>
4. Охотский Е.В. Государственная служба: теория и организация. – Ростов-на-Дону «Феникс». – 1998. – 624 с.

Олена Орленко, Дмитро Шевцов
(Херсон, Україна)

РОЛЬ ОЛІЄЖИРОВОГО ТА БОРОШНОКРУП'ЯНОГО СЕГМЕНТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

Основним джерелом продовольства для населення земної кулі незмінно залишається рослинний світ. У результаті землеробської діяльності можна одержувати 88% продуктів харчування, а разом з продуктивним тваринництвом – 99%. У цьому контексті головна роль сільського господарства – виробництво рослинницької і тваринницької продукції, яка в різних регіонах країни забезпечила найбільший її вихід з одиниці площі, була економічно ефективно та конкурентоздатною, насамперед на зовнішньому аграрному ринку.

За даними ФАО, останнім часом забезпечення населення продуктами харчування і кормів база в більшості країн світу істотно поліпшилася. На жаль, Україна до них не належить. Для її сільського господарства є характерним періодично повторюванні кризи явища, викликані економічними і природно-кліматичними чинниками.

Світовий досвід переконує: шлях до надання кризових ситуацій, зменшення до мінімуму перебоїв, або тривалої відсутності на продовольчому ринку окремих видів рослинницької продукції пролягає насамперед через виробництво продукції високих поживних якостей, відповідаючи купівельній спроможності споживачів і вигідній виробнику. Досягти цього можна на основі комплексного підходу до виробництва, переробки та реалізації як сировинних ресурсів так і готової продукції [1, с.9].

Ціни на сировинні товари різко зросли в серпні 2010 р. у зв'язку з неврожаєм в найбільших регіонах-виробниках, зменшенням пропозиції через низький рівень запасів і підтримки попиту в результаті похваллення економічного зростання в країнах з перехідною економікою.

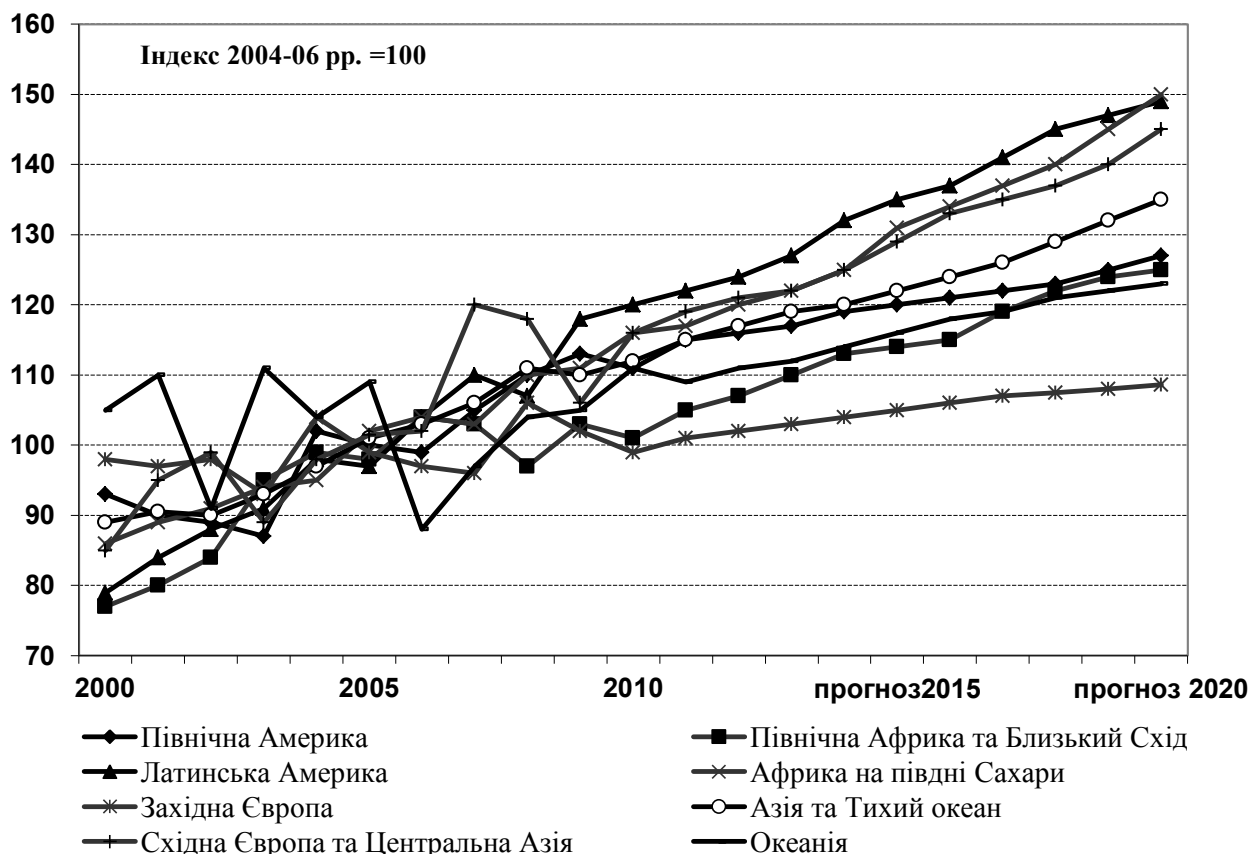

Рисунок 1 – Чистий об'єм сільськогосподарського виробництва [5, с. 45]

Ціни на сільськогосподарську сировину в реальному вираженні, швидше за все, будуть триматися на більш високому рівні протягом майбутніх десяти років у порівнянні з попереднім десятиріччям. [4, с.78]. Собівартість виробництва збільшується, а зростання врожайності сповільнюється. Витрати на енергію і корми значно підвищилися. Також збільшуються труднощі, пов'язані з наявністю природних ресурсів, особливо води і земель. У багатьох традиційних регіонах-виробниках площі, придатні для сільського господарства продовжують скорочуватися, а виробництво розміщується на менш придатних землях, в зонах з більш низькою родючістю і більш високими кліматичними ризиками. Необхідні значні додаткові інвестиції в підвищення ефективності виробництва, щоб гарантувати можливість задоволення зростаючого попиту в майбутньому.

Сучасна аграрна політика і національна доктрина України в галузі агропромислового виробництва спрямована на досягнення продовольчої безпеки держави, створення умов для розвитку високоєфективного виробництва та розв'язання проблеми соціальної інфраструктури.

В глобальному масштабі для світової спільноти початок третього тисячоліття характеризується зростанням народонаселення в Індії, Китаї, Країнах Африки, різким погіршенням, в бік посушливості кліматичних умов на великих територіях, істотне скорочення площ насіву продовольчих сільськогосподарських культур і відведення значної частки ріллі під посіви технічних культур, насамперед для виробництва біопалива, покращення умов і раціонів харчування густонаселених регіонів (Китай).

Виходячи з існуючих світових реалій, значення сировинно-продовольчого сегмента аграрного виробництва України набуває першочергового значення, насамперед для укріплення її економіки, стабілізації соціально-економічної ситуації, зростання і міжнародного авторитету держави. Успішна реалізація цієї стратегічної проблеми полягає в створенні регіональних сировинних баз, які будуть здатні сформувати загальнонаціональний ресурсний потенціал, що сприятиме розвитку інвестиційного клімату для ефективного використання природних, матеріальних і людських ресурсів в аграрній сфері економіки держави [2, с.5].

У цьому плані враховуючи менталітет української нації, історичні аспекти, народні звички та традиції, що склалися в раціонах харчування українців, особливе місце належить круп'яним та олійним культурам. До круп'яних відносять: просу, гречці, кукурудзі, вівсу, ячменю, гороху, рису, пшениці, сориту, чумизі, чечевиці. Широка палітра круп'яних культур, агробіологічні властивості їх вирощування існуючої регіональної спеціалізації виробничий напрям агровиробництва обумовлюють не тільки створення різних за напрямом сировинних зон круп'яних культур, але й диверсифікації всередині самої сировинної бази.

Круп'яні продукти користуються попитом у споживачів завдяки своїй поживності, високим смаковим якостям значному вмісту вітамінів, мікроелементів та легкій засвоюваності організмом людини. Середньорічна норма споживання круп'яних продуктів пересічною людиною в нашій країні становить близько 10-12кг [3, с.76].

На території України історично склалися природно - екологічні зони: Полісся, Лісостеп, Північний і Центральний Степ, Південний Степ, передгірні і гірські регіони Криму. Вони різняться між собою кліматичними, груповими і економічними умовами, різним рівнем землезабезпеченості населення, що в сукупності безпосередньо чи опосередковано впливає на характер розвитку сировинних баз агровиробництва та в цьому всьому сільськогосподарського господарства. Залежно від природно-економічних особливостей у різних зонах склався різний виробничий напрям сільського господарства. Для загальної спеціалізації характерною є висока концентрація провідних галузей в зонах. При цьому, як правило, спостерігається така загальна економічна закономірність: у тих зонах, де галузева структура узгоджена із зональними особливостями виробничих умов, ефективність виробництва продукції значно вища,

Основною олійною культурою в Україні є соняшник. Вирощують його саме для того щоб одержувати насіння, а з нього олію, тоді як інші олійні культури - льон-довгунець, конопля - культивуються з метою одержання волокна, а насіння це вже побічна продукція. Тому частка соняшнику у виробництві олії становить 98%.

Сучасна концепція раціонального харчування людини вимагає від виробників виготовлення таких продуктів, які б мали високі смакові властивості та забезпечували у раціоні достатню кількість білків, вуглеводів мінеральних речовин, незамінних амінокислот, вітамінів тощо.

Оскільки межі природно-економічних зон не всюди збігаються з межами областей, то в Україні ці зони укрупнено у три: перша – Степ, яка включає в себе степову зону і гірські райони Криму; друга – Лісостеп; третя – Полісся, яка включає також передгірні і гірські райони Карпат.

Розвиток спеціалізації сільськогосподарських регіонів можна розкрити при виявленні виробничих типів сільськогосподарських підприємств, які виробляють певну продукцію, за однакового поєднання головних і додаткових галузей, з однаковим рівнем інтенсивності, відповідною структурою засобів виробництва, технологією та методами організації праці.

Рівень спеціалізації господарства вже багато років визначають за часткою вартості товарної продукції головних (головної) галузей у загальній вартості його товарної продукції, високий рівень спеціалізації мають глибоко спеціалізовані підприємства. Частка товарної продукції головної галузі при цьому становить понад 50% загальної вартості товарної продукції господарства. Чим менша кількість головних і додаткових галузей, тим порівняно вищим є рівень спеціалізації підприємства.

Визначення рівня спеціалізації природно економічної зони по товарній продукції методично правильне, проте повної характеристики зональної не дає. Оскільки не враховуються господарства населення, в яких не можливо підрахувати частку окремих видів продукції. Тому, на наш погляд, для визначення рівня спеціалізації можна запропонувати методику, яка ґрунтується на визначенні показника спеціалізації через виробництво продукції в грошовому і натуральному вигляді.

Забезпечення стійкого ефективного розвитку сегментів агропромислового комплексу України вимагає нових, більш досконалих методів і форм його регулювання, реструктуризації підприємств і на цій основі удосконалення їх розміщення. Ряд невирішених проблем є також і в забезпеченні оперативного реагування підприємств на кон'юнктурні зміни та світові тенденції науково-технічного розвитку.

Література:

1. Лукінов І.І. Ринкові реформи у подоланні кризи / І.І. Лукінов // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 4-17.
2. Саблук П.Т. Аграрная реформа в Украине: достижения, проблемы и пути их решения / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. - 2009. - №12. - С. 3-13

3. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / За ред. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ, 2010. – 585 с.
4. The state of food agriculture, 2011. Livestock in the balance / Food and agriculture organization of the United Nations / Rome. – 2011. – 198 p. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.fao.org/wfs/final.pdf>.
5. The state of food insecurity in the world, 2010 / Food and agriculture organization of the United Nations / Rome. – 2010. – 77 p. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.fao.org/docrep/i0876e00.htm>

Яна Палешко
(Запоріжжя, Україна)

АНАЛІЗ БОРГОВОГО ПОРТФЕЛЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ ТА СУЧАСНІ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНІМ БОРГОМ КРАЇНИ

В Україні за роки її незалежності формування боргу відбувалося значною мірою під впливом потреб оперативного фінансування поточних бюджетних видатків, що зумовило його структуру та обсяги. До основних причин швидкого зростання державного боргу України можна віднести: необхідність збільшення валютних резервів для забезпечення стабільності національної грошової одиниці; значні бюджетні дефіцити; залежність від імпорту енергоносіїв; потреби технічного переозброєння більшості галузей національної економіки.

Формування зовнішнього державного боргу України розпочалося після здобуття незалежності. На момент розпаду СРСР Україна не мала зовнішніх зобов'язань щодо союзних боргів, оскільки Росія взяла на себе відповідальність за всі борги радянської держави. Зважаючи на складну фінансово-економічну ситуацію в державі в перші роки її незалежності, відбулося динамічне зростання зовнішнього державного боргу.

З 1992 по 1996 рр. державний борг України зріс з 3,3 млрд дол. до 10,4 млрд дол. США. Таке зростання пояснюється відсутністю внутрішніх ресурсів для здійснення державних запозичень.[1, с. 17-19]

До 1999 р. зовнішній державний борг зростав досить високими темпами, досягнувши у 1999 р. 12,5 млрд дол. США. У наступні роки частка зовнішньої заборгованості в загальній сумі боргового портфеля дещо зменшувалася і в 2004 р. становила 75,4 %. Цьому сприяли як зміни у борговій політиці держави - вона стала більш зваженою, - так і призупинення кредитування України з боку МВФ і МБРР у 2000 р., що позначилося і на діях інших кредиторів.

У 2005 р. державний прямий зовнішній борг зменшився на 2,77 млрд грн (5,9 %), або на 103,5 млн дол. США (1,2 %). Зменшення державного прямого зовнішнього боргу за 2005 р. спричинене зниженням курсів євро та долара США відносно гривні.

Упродовж 2007 р. державний зовнішній борг збільшився на 3,98 млрд грн (8,04 %), або на 788,47 млн дол. США, що пов'язано з випуском ОЗДП 2007 р. для фінансування державного бюджету.

У 2008 р. внаслідок негативного впливу світової фінансової кризи державний зовнішній борг збільшився на 32,5 млрд грн (60,82 %) внаслідок зростання курсів іноземних валют до гривні.

За даними Міністерства фінансів України, станом на 31.12.2009 р. державний зовнішній борг становив 135,9 млрд грн. Протягом року він збільшився на 49,9 млрд грн (58,01 %) переважно за рахунок отримання другого траншу позики МВФ (на суму 36,9 млрд грн), зростання курсів іноземних валют до гривні (на суму 3,0 млрд грн) та віднесення на державний борг України коштів МВФ, отриманих Україною внаслідок спеціального розподілу СПЗ (на суму близько 15,7 млрд грн).

За 2011 рік обсяг валового зовнішнього боргу України збільшився на 5.8 млрд. дол. США (на 4.9%) і на кінець року становив 123.1 млрд. дол. США.

До основних чинників, що активізували зовнішні запозичення в Україні, належать незбалансованість державних фінансів і хронічний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу; нестабільність грошової одиниці; відсутність ефективної енергоощадної політики і надмірна імпортна енергетична залежність; істотна потреба в інвестиціях на фоні тотального зниження інвестиційної активності; неможливість залучення коштів населення у банківський сектор; значний відтік капіталу за межі України і брак коштів для реалізації соціально-економічних перетворень. [2, с. 24-26]

На сьогодні існує декілька основних теоретичних концепцій, у межах яких розглядається проблема управління зовнішніми запозиченнями. До таких концепцій належать ортодоксальна теорія, неокласицизм, кейнсіанство, монетаризм, інституціоналізм і неокласичний синтез.

Ортодоксальний підхід, який базується на тому, що зовнішній борг «вимиває» ресурси з економіки, а тому він є вкрай небажаним. Натомість внутрішній борг, на думку економістів-ортодоксів, не створює тягаря в майбутніх періодах.

Представники неокласичної школи не розрізняють внутрішніх і зовнішніх кредиторів, вони концентруються тільки на ціні кредиту. Виходячи з цього, управління зовнішніми запозиченнями на макrorівні у неокласиків зводиться до побудови фінансової стратегії, яка дала б можливість мінімізувати ціну залучених ресурсів для національних позичальників з урахуванням розміру відсоткової ставки, строків та валюти кредитування, інших суттєвих умов кредитного договору. Неокласична теорія, яка розглядала зовнішні запозичення в контексті механіки ринкової рівноваги, не враховувала економічних ефектів неринкового характеру, які існують в реальному житті. Представники даної економічної школи

працювали з ідеальною моделлю, яка давала відповідь на багато концептуальних питань, але була фактично непридатною для практичного застосування. [3, с. 29-37]

Кейнсіанці розглядають економічну систему та її розвиток на макрорівні, виділяючи стадії, які проходить будь-яка економіка в межах економічного циклу. Представники даної економічної школи зазначають, що у багатьох випадках ринкове саморегулювання є неможливим через політичні, правові, соціальні та інші обмеження. Ці обмеження не дають можливості суб'єктам економічної системи адекватно коригувати параметри власної діяльності (такі, наприклад, як витрати на заробітну платню), коли економічна система вступає у фазу спаду. Цим обґрунтовується роль держави, яка має застосовувати фінансову політику для «охолодження» економіки в умовах підйому та стимулювання її в умовах спаду.

Управління зовнішньою заборгованістю монетаристи пропонують здійснювати за рахунок інструментів монетарної політики, тобто змінюючи облікову ставку відсотка (її підвищення робить зовнішні запозичення більш привабливими і навпаки), регулюючи внутрішню пропозицію грошей (чим більше грошей в економіці, тим менше стимулів для їх пошуку за кордоном і навпаки) та здійснюючи валютно-курсову політику (девальвація національної валюти робить зовнішні запозичення більш дорожчими і навпаки). [4, с. 20]

Аналіз різних економічних концепцій дає змогу зробити висновок, що всі вони базуються на досить міцній теоретичній базі, але розглядають тільки окремі аспекти зовнішньої заборгованості та управління нею. У середині ХХ ст. з'явилися перші спроби сформувати комплексний погляд на проблему зовнішньої заборгованості. Рішення було знайдене у межах концепції неокласичного синтезу – теорії, яка покликана об'єднати представників різних економічних шкіл і створити єдину, комплексну систему економічних поглядів. При дослідженні управління зовнішньою заборгованістю представники школи неокласичного синтезу враховують всю систему економічних чинників, які впливають на цей процес, з урахуванням позиції монетаристів щодо управління зовнішньою заборгованістю через зміну грошової пропозиції та облікову ставку і позиції кейнсіанців щодо управління зовнішнім боргом через збалансування державного бюджету. При цьому основним чинником, який має впливати на рішення держави або приватного суб'єкта щодо здійснення зовнішніх запозичень має ґрунтуватися на суттєвих умовах залучення кредиту, таких як відсоткова ставка, строк кредитування, валюта кредиту тощо. [5, с. 352]

Для України з урахуванням низки чинників неекономічного характеру (політичних, соціально-психологічних тощо) найбільш адекватною теоретичною основою управління зовнішньою заборгованістю є поєднання неокласичного синтезу з елементами неінституціональної теорії, яка вивчає вплив неекономічних чинників на економічну поведінку та наслідки такої поведінки на мікро та макрорівні.

Таким чином, зовнішні державні запозичення здійснюють двоякий вплив на національну економіку. З одного боку виділяють негативні форми впливу зовнішнього державного боргу на економіку країни: залежність національної економіки від країн-кредиторів, ризик дестабілізації фінансової системи, посилення податкового навантаження за умов загострення проблем обслуговування зовнішнього державного боргу, ревальвація обмінного курсу національної валюти, «ефект витіснення» приватних інвестицій, підриг стабільності валютної і банківської системи, можливість настання боргової кризи за умов здійснення нераціональної структури іноземних запозичень. З іншого боку державні запозичення на міжнародному фінансовому ринку можуть стати стимулом для внутрішніх капіталовкладень, за умов дії ефективного боргового менеджменту, надходження додаткових ресурсів, які можуть стати інструментом економічного зростання під час економічних спадів. Чіткий аналіз зовнішньої заборгованості України дає змогу проаналізувати фінансові загрози, які стоять перед Україною в умовах глобальної кризи та виробити єдину концепцію для подолання зовнішньої заборгованості країни.

Література:

1. Горобець О. Державний борг України та його вплив на розподіл валового внутрішнього продукту / О. Горобець // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №3. – С. 17–19.
2. Загорський В. Боргова політика: концепції та реалії / В. Загорський // Економіст. – 2006. – №3. – С. 24–26.
3. Козюк В. Макроекономічний аналіз зовнішнього боргу України за ринкової трансформації / В. Козюк // Вісник ТАНГ. – 2000. – Вип. 7. – С. 29–37.
4. Зражевська Н.В. Зовнішній державний борг у фінансовій системі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01/ Н.В. Зражевська. – К., 2006. – 20 с.
5. Лютий І.О. Державний кредит та боргова політика України / І.О. Лютий – К. : Центр навч. літ-ри, 2008. – 352 с.

Надія Параниця
(Ірпінь, Україна)

ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФІНАНСОВОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Питання взаємодії фінансового та промислового секторів досліджували такі економісти, як: О.В. Дзюблюк, Ю.М. Коваленко, Н.І. Костіна, Л.А. Костишко, А.Я. Кузнєцова, Р.І. Лепак, С.В. Львовичкін,

А.Р. Мартиросян, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, С.В. Онишко, В.М. Опарін, К. В. Паливода, А.А. Пересада, А.М. Смулов, В.П. Унінець-Ходаківська, В.М. Федосов та ін.

Науковці приділяють велику увагу дослідженню фінансового ринку, але з огляду на те, що остання світова криза була зумовлена кризою на фінансовому ринку дані дослідження слід продовжувати.

За роки незалежності України спостерігається спад ефективності промислового виробництва, це призводить до фінансового дефіциту. Під фінансовим дефіцитом розуміємо стійке перевищення витрат економічних агентів над їх доходами.

Значний масштаб фінансових дефіцитів обумовив домінування в економіці попиту на фінансові ресурси, орієнтовані не на розширення випуску продукції та збільшення майбутніх доходів, а на фінансування їх невикористаних витрат або компенсацію падіння власних коштів. При такому використанні залучених коштів позичальників (промислових підприємств) в середньостроковій перспективі можуть забезпечити погашення і обслуговування боргів тільки за рахунок залучених коштів, не в змозі здійснити за рахунок власних джерел.

Український фінансовий сектор, порівняно з розвиненими країнами, значно відстає, помітний відрив фіксується як на рівні окремих індикаторів, так і на рівні інтегральних оцінок. Проведемо дослідження відриву фінансового сектору від реального сектору.

За період з 1996 по 2011 рр. відношення грошової маси (агрегат М2) до ВВП не перевищував 56 % при рівні 80–120 %, характерним для більшості країн з розвинутою економікою. Ступінь монетизації ВВП з кожним роком зростає, та тільки це відбувається не за рахунок збільшення ВВП, а за рахунок емісії грошей (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівень монетизації ВВП і динаміка грошової маси М2 в Україні
за період 1996–2011 рр.**

Показник Роки	ВВП у фактичних цінах, млн грн	Наявна грошова маса М2, млн грн	Монетизація ВВП (відношення грошової маси М2 до ВВП), %	Динаміка ВВП, %	Динаміка грошової маси М2, %
1996	81519	9364,0	11,07	–	–
1997	93365	12541,0	13,33	114,53	137,96
1998	102593	15705,0	15,04	109,88	123,97
1999	130442	22070,0	16,65	127,15	140,71
2000	170070	32252,0	18,46	130,38	144,56
2001	204190	45755,0	22,13	120,06	143,95
2002	225810	64870,0	28,48	110,59	142,35
2003	264165	95043,0	35,91	116,99	147,47
2004	344822	125801,0	36,39	130,53	132,29
2005	441452	194070,5	43,75	128,02	153,92
2006	544153	261063,4	47,67	123,26	134,31
2007	720731	396156,4	54,29	132,45	150,83
2008	948056	515727,1	54,06	131,54	130,99
2009	913345	487298,2	53,08	96,34	94,58
2010	1082569	597871,5	55,13	118,53	123,12
2011	1316600	685514,6	51,78	121,62	114,23

Джерело: Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuportal.bank.gov.ua/>

Характерною рисою існуючої моделі виробництва стало формування каналів впливу й іммобілізації валових заощаджень, перш за все таких, як масовий вивіз капіталу за кордон, зростання дебіторської заборгованості (неплатежі) і малоліквідних матеріальних активів.

Фінансовий ринок України є свого роду індикатором, який дозволяє отримати певну інформацію про стан економіки в цілому, тому для ефективної оцінки його діяльності потрібно застосовувати багатафакторний аналіз.

Проведемо дисперсійний аналіз фінансового ринку України. В межах цього методу мірою мінливості ринку буде статистичний показник вибіркового стандартного відхилення. У теорії та практиці дисперсійного аналізу розрізняють однофакторний та багатофакторний дисперсійний аналіз. Застосовуючи однофакторний дисперсійний аналіз, потрібно розрахувати стандартне відхилення. На основі отриманих даних визначимо ступінь коливання ціни того чи іншого активу і ризик його придбання. У межах даної методики аналізу можна розпізнати зміни в загальній тенденції, але отримання точного прогнозу неможливе. Враховуючи ці фактори, потрібно застосовувати багатофакторний дисперсійний аналіз, за допомогою якого враховується вплив різних факторів. Даний метод дозволяє дослідити вплив декількох факторів на мінливість ринку, а також вплив різних факторів один на одного. Для цього використовуються такі статистичні показники, як коефіцієнт кореляції і коваріації, методи аналізу взаємозалежності ANOVA і ANCOVA, та інші показники. Цілю дисперсійного аналізу є визначення ступеня впливу на загальну варіацію ціни різних активів незалежних один від одного факторів, для наступного моделювання екстраполяції на недалеку перспективу.

Дослідимо вплив ВВП на грошову масу М2, для цього використаємо дані НБУ, приведені вище в таблиці 1. Як регресант (y) виступає грошова маса М2, а як екзогенна змінна (x) – ВВП. Розрахуємо парний коефіцієнт кореляції за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i Y_i - \frac{\sum_{i=1}^n X_i \sum_{i=1}^n Y_i}{n}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}} = 0,9975.$$

Перевіримо на значимість отриманий коефіцієнт кореляції. Для цього розрахуємо t-критерій Стюдента:

$$\hat{t} = \frac{r_{xy} \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}} = \frac{0,9975 \sqrt{16-2}}{\sqrt{1-0,995}} = 52,54.$$

З таблиць критичне значення t-критерій Стюдента при рівні значимості $\alpha = 0,01$ та ступеня свободи (n-p) = 14 дорівнює 1,761. Так як $t_{\text{фак}} > t_{\text{кр}}$, ми можемо стверджувати з 99,75 % рівнем довіри, що отриманий коефіцієнт кореляції значимий. Розрахована лінійна модель матиме вигляд:

$$Y = 97311,5 + 1,7x.$$

З розрахованих коефіцієнтів випливає, що при збільшенні ВВП на 1 млн грн наявна грошова маса М2 збільшується на 1,7 млн грн. Проведений аналіз дає можливість дійти висновку, що при незначному збільшенні ВВП, грошова маса збільшується дуже швидко. Це призводить до збільшення рівня інфляції.

Література:

1. Безруков А.В. Статистические методы оценки волатильности финансового рынка: автореф. дисс. на соискание учен. степени к.е.н. : 08.00.12 / Безруков Александр Валерьевич. – Москва, 2010. – 26 с.
2. Козьменко С.М. Розвиток методичних підходів до формалізації структури вітчизняного фінансового ринку / С.М. Козьменко, С.В. Леонов // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 2 (8). – С. 3–8.
3. Лактіонова О.А. Аналіз взаємозв'язку фінансового та реального секторів економіки / О.А. Лактіонова // Економічний простір. – 2009. – № 22/1. – С. 127.
4. Лугінін О.Є. Економетрія : [навчальний посібник] / О.Є. Лугінін. – [2-ге видання, перероблене та доповнене]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 278 с.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Про соціально-економічне становище України за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> – Назва з титул. екрану.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuportal.bank.gov.ua/> – Назва з титул. екрану.

Шавкат Сунакбаев
(Туркестан, Казахстан)

УСПЕХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЕСПЕЧИВАЕТ ПАРТНЕРСТВО БИЗНЕСА И ВЛАСТИ

Перемещение Казахстана в глобальном рейтинге конкурентоспособности сразу на 21-ю позицию вверх – событие, без сомнения, уникальное. Это знаковый показатель успешной реализации курса Главы государства на форсированную индустриализацию экономики и социальную модернизацию общества.

Эксперты далеко не случайно связывают столь внушительный прогресс Казахстана с достижениями в сферах макро-экономики и технологической готовности. Как известно, Всемирный экономический форум (ВЭФ) при составлении глобального рейтинга конкурентоспособности определяет этап развития той или иной страны на основе двух критериев: валового внутреннего продукта на душу населения (ВВП) и доли экспорта минеральных ресурсов. По этим показателям экономика Казахстана продвинулась весьма существенно. Если в 2000 году ВВП на душу населения республики составлял 5 871 доллар, то уже в 2011-м – 13 000 долларов. Такой рост – более чем в два раза – в значительной степени обеспечивался и отечественным горно-металлургическим комплексом.

Весомый вклад в эти достижения вносят предприятия Евразийской корпорации природных ресурсов (ENRC), которые сегодня работают на полную мощность. Мы настроены сохранить все преимущества своего производства в Казахстане: высокую производительность, низкую себестоимость, инновационные технологии, высокие стандарты. Ожидается, что капитальные затраты корпорации в республике в 2012 году составят около 2 млрд. долларов.

Самый значительный прогресс Казахстана эксперты ВЭФ отметили по фактору технологической готовности. И это далеко не случайно: наша страна улучшила здесь свой рейтинг сразу на 32 позиции, что является следствием эффективной реализации Государственной программы форсированного

индустриально-инновационного развития. По данным Министерства индустрии и новых технологий, в рамках этой программы в горно-металлургический комплекс планируется инвестировать в общей сложности 16 млрд. долларов, из которых 85% составят частные вложения.

Немалая их доля – порядка 7 млрд. долларов – приходится на инвестиции корпорации, в Карту индустриализации включено больше десятка инвестиционных проектов группы. Сегодня, несмотря на всю волатильность мирового рынка и падение спроса на продукцию горно-металлургического комплекса, ENRC прилагает все усилия для успешного выполнения своих обязательств по ФИИР.

И двух лет не прошло, как мы с гордостью представляли Президенту страны Нурсултану Назарбаеву наше детище – Казахстанский электролизный завод, который он назвал на церемонии запуска «важнейшим для страны прорывным проектом программы ФИИР». И вот совсем недавно на этом же предприятии Глава государства дал старт пуско-наладочным работам завода по производству обожженных анодов. Его вступление в строй позволит не только снизить себестоимость отечественного алюминия, но и значительно повысит казахстанское содержание производства, устранив зависимость компании от иностранных поставщиков.

Новый завод – один из крупнейших проектов республиканской Карты индустриализации – входит в программу капитальных затрат ENRC и должен вступить в строй в декабре нынешнего года. Производство оснащается самым современным оборудованием. Своими масштабами поражает установленная немецкими специалистами новейшая усовершенствованная печь обжига анодов – более двухсот метров в длину и порядка тридцати в ширину, состоящая из 50 камер. Как и на всех наших предприятиях, первостепенное внимание при выборе технологии уделено экологическим аспектам – здесь предусмотрены все методы защиты, позволяющие улавливать более 90% всех выбросов. Вводятся очень жесткие требования по безопасной эксплуатации оборудования и охране труда: разгрузка сырья максимально механизирована, соблюдается полная герметизация, а производственные помещения оснащены приточно-вытяжной вентиляцией.

На новом заводе создается около 500 рабочих мест, будущие работники уже прошли подготовку в базовых учебных заведениях корпорации.

Современные производства предприятий группы вступают в строй практически ежегодно, обновляется техника, создаются новые рабочие места, ведется обучение персонала. Вся наша работа направлена на повышение конкурентоспособности предприятий и сохранение лидерских позиций во всех направлениях: в производстве, социальной политике и охране окружающей среды. Тем самым группа успешно решает ключевые задачи устойчивого развития – от эффективности использования ресурсов до здоровья общества. ENRC, стала одной из первых в Казахстане компаний, выпустивших отчет по устойчивому развитию за 2011 год.

Прорывной характер проекта заключается еще и в том, что здесь будут широко использоваться отечественные материалы – к примеру, привозной кокс планируется заменить на шубаркульский уголь. Производительность труда за счет применения инновационных технологий, которые позволят переплавлять мелкие фракции хромового сырья вместо используемой в настоящее время кусковой породы, возрастет в 2–3 раза. Механизация многих ключевых процессов значительно снизит нагрузку на работников предприятия и сведет к нулю риск травматизма. При этом снижение вредных выбросов в атмосферу будет достигнуто вместе с полной утилизацией шлаков, то есть минимизируется воздействие производства на окружающую среду.

С вводом в строй этого производства экспортный потенциал Казахстана существенно вырастет. Его значение для страны подчеркнул Президент РК, лично заложив в фундамент символическую капсулу: «Старый завод тоже хороший, но в новых условиях нужны новые технологии, – отметил тогда Глава государства. – Это кардинально другое производство. Для Актобе и для Казахстана это новое слово в технике...»

Согласно данным Всемирного экономического форума, улучшены показатели Казахстана по таким важнейшим индикаторам, как «Развитие финансового рынка» и «Развитие бизнеса». Мы видим, что в республике постоянно совершенствуется методология взимания налогов, законодательство постепенно движется в сторону сближения налогового и бухгалтерского учета. Это значительно облегчает жизнь компаниям-недропользователям, позволяя укладываться в установленные сроки при составлении налоговой отчетности. Кроме того, целый ряд законодательных норм существенно стимулируют инвестиции в производство. В частности, в достаточно короткие сроки можно вернуть затраченные средства на приобретение основных фондов. Есть и другие преференции. Например, для горного оборудования предусмотрена двойная норма амортизации в первый год эксплуатации.

Улучшения в законодательстве позволяют нашим предприятиям проводить последовательное техническое перевооружение. Так, на Восточно-Аятском месторождении АО «Алюминий Казахстана» недавно запущен в эксплуатацию мощный электрогидравлический экскаватор HITACHI с емкостью ковша 15 куб. метров. Готов к работе новый шагающий экскаватор на Белинском месторождении. Взамен отработавших свой срок автосамосвалов БелАЗ грузоподъемностью 45 тонн в Торгайском бокситовом рудо-управлении приступили к работе четыре новых 60-тонника HITACHI. Парк автотехники продолжает свое обновление.

Инициативы государства по внедрению предельных тарифов на электроэнергию дали мощный импульс полномасштабной модернизации энергопроизводящих предприятий. В рамках политики «тариф в обмен на инвестиции» они получили возможность ежегодно устанавливать предельные тарифы с одним условием: полученная в результате прибыль направляется на модернизацию станций.

Именно на таких условиях на входящей в состав АО «Алюминий Казахстана» Павлодарской ТЭЦ 1 реализуются три масштабных проекта по модернизации общей стоимостью 5,5 млрд. тенге. Средства направлены на демонтаж башенной градирни, отработавшей более 40 лет, и строительство новой с напорным водораспределителем, а также на замену золоулавливающей установки котлоагрегата № 8 и реконструкцию тракта топливоподачи. Выгоду получает и предприятие, и горожане: ТЭЦ обеспечивает завод паром и электроэнергией, а жителей Павлодара – горячей водой и теплом.

Евроазиатской энергетической корпорацией в прошлом году введен в эксплуатацию энергоблок № 2 Аксуской ТЭС. Проект стоимостью 250 млн. долларов, включенный в программу ФИИР, реализовывался в течение двух лет. В результате мощность энергоблока повысилась на 25 МВт и составила 325 МВт, что позволяет вывести общую мощность ТЭС на уровень 2 425 МВт. Причем его восстановление проведено и в рамках масштабной программы поэтапной реконструкции всех восьми энергоблоков электростанции, реализуемой с 2001 года.

Эффективным двигателем конкурентоспособности страны стало укрепление сотрудничества университетов и бизнеса. И это также хорошо видно на примере деятельности нашей корпорации. ENRC играет немаловажную роль в техническом оснащении вузов, находящихся в регионах дислокации наших предприятий, повышении их научного потенциала, соединении науки и производства.

Сегодня предприятия корпорации сотрудничают с 63 учебными заведениями Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья. По нашей инициативе в 14 колледжах и профессиональных лицеев республики внедряются новые программы подготовки на основе мультимедийных средств обучения, разработку которых также спонсировала ENRC. В научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы корпорация инвестировала за последние пять лет около 56 млн. долларов. В результате усовершенствованы технологические процессы в области горного дела, обогащения, металлургии и энергетики...

Таким образом, на примере только одной корпорации можно видеть, что эффективность индустриально-инновационного развития во многом зависит от совместной работы бизнеса и государства. Нас особенно радует, что это партнерство приносит свои реальные плоды, свидетельством чему является успешное продвижение Казахстана в число лидеров международных рейтингов. Уверен, что сотрудничество будет укрепляться и в дальнейшем – потенциал у нас огромный.

Литература:

1. Казахстанская правда №348-349 11 октября 2012 года.

Ніна Трішкіна
(Хмельницький, Україна)

ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНОСТІ ТА СИСТЕМА МАРКЕТИНГУ

Перехід до ринкової економіки викликав глибокі соціально-економічні перетворення, які потребують вирішення принципово нових завдань управління господарськими суб'єктами.

Перед вітчизняними підприємствами, що вступають у ринкові відносини, виникають проблеми, які потребують науково обґрунтованих творчих рішень у всіх сферах діяльності.

Розвиток посередницької діяльності в Україні все ще носить стрибкоподібний характер і супроводжується певними труднощами. В той же час не можна не відмітити і позитивні зміни, які мають місце у посередницькій діяльності: зростання числа підприємств у недержавному секторі; підвищення ефективності малого та середнього підприємництва. Зростає інноваційна активність підприємств, формується ринковий менталітет виробників і споживачів товарів і послуг.

Роль посередника в комерційній діяльності зі збуту й розподілу надзвичайно велика. Посередник – юридична або фізична особа, яка виконує функції зведення суб'єктів ринку для обміну товарами, послугами та інформацією. До основного класу посередників належать великі оптові підприємці, агенти, брокери, комісояжери, роздрібні торговці, дилери, дистриб'ютори та ін. Для здійснення маркетингу посередницької діяльності необхідні певні умови та чинники:

- наявність основних засобів (земельних ділянок, будівель, споруд, приміщень, устаткування для зберігання та перероблювання вантажів, різні види транспорту для їх доставки);
- наявність стартового грошового капіталу, необхідного для придбання основних та обігових коштів;
- наявність науково-інформаційних ресурсів;
- наявність резерву в часі.

Посередники оцінюють привабливість товару для кінцевого споживача, майбутній прибуток, рівень гармонізації з основним асортиментом, аргументи позиціонування новинок, ціновий діапазон та ін.

Враховуючи, що посередницька діяльність пов'язана із здійсненням певних функцій, таку діяльність можна охарактеризувати як процес планування, організації та здійснення безперервного, постійно оновлюючого відтворення товарів і послуг з метою задоволення економічних, соціальних та екологічних потреб суспільства (його членів) та отримання прибутку. Посередник, вступаючи в контакт з виробниками, власниками товарів та послуг, необхідних споживачам, одержує інформацію про наявність товарів та послуг і про умови продажу.

Посередник доводить вимоги і бажання покупців до продавця. Таким чином, продавець і покупець мають чітке уявлення про зміст торговельної угоди. Якщо угода відбулася, то посередник одержує винагороду або від продавця, або від покупця.

У процесі надання інформаційно-комерційних послуг посередницька організація відповідно до одержаних замовлень забезпечує обслуговувані підприємства та організації комерційною інформацією, яка містить відомості, необхідні для організації закупівлі та збуту продукції, і насамперед інформацією про потенційних виробників потрібних товарів, їх виробничі потужності, ціну товарів, способи доставки вантажів. Великим попитом користується маркетингова інформація, яка включає результати аналізів та прогнози кон'юнктури ринку даного виду товару, ціни, потрібні обсяги товарів, їх асортимент, рівень конкуренції та багато інших показників стану ринкового механізму.

На товарному ринку власник товару (комітент) доручає торговельному посереднику (комісіонеру) продати (обміняти) цей товар і/або закупити його. У комісійних угодах відображаються умови продажу, ціна товару, способи його транспортування, величина комісійної винагороди (бонусу), обов'язки та відповідальність сторін, їх реквізити.

Значна частка посередницької діяльності припадає на виконання робіт у поданні науково-консультативних послуг для замовників, які потребують наукових консультацій, різного роду послуг у розробленні методичних рекомендацій, економічних та технічних рішень, створенні та оформленні нових фірм, їх ліквідації, розробленні бізнес-планів, бізнес-карт, підготовці аналітичних матеріалів, проведенні стажування в Україні та за кордоном, навчанні та перепідготовці кадрів. Усі ці напрямки посередницької діяльності об'єднані у світовій практиці загальним поняттям "консалтингові послуги".

Не менш важливим напрямком у роботі посередницьких організацій є надання клієнтам рекламних послуг, тобто послуг у галузі рекламування товарів через різні рекламні видання й засоби інформації: друковані видання, засоби мовлення, внутрішню й зовнішню рекламу та ін. Посередницька організація виконує також роботу з обґрунтування й визначення розміру бюджету на рекламу, розробки рекламної програми, рекламних листків, каталогів, відеороликів, питань спонсорування при проведенні великих спортивних, видовищних заходів та естрадних шоу.

На світовому ринку послуг набирає оберти бізнес інжинірингових послуг, тобто надання підприємствам-замовникам послуг під час будівництва промислових та соціально-побутових об'єктів, включаючи рекомендації щодо вибору оптимального варіанта будівництва, розроблення будівельного проекту, постачання устаткування, машин, механізмів, будівництва "під ключ", пункту об'єкта, його експлуатації, а також знаходження та впровадження ефективних технологічних рішень.

Серед основних напрямів сучасного посередницького бізнесу дедалі активніші позиції починають займати лізингові послуги в галузі надання клієнтам в оренду технічних засобів, будівель, споруд і товарів широкого вжитку переважно на довгочасній основі.

Ці послуги дозволять споживачам користуватися майном без одноразового значного вкладення власних коштів для їх придбання, що особливо важливо для дрібних та середніх підприємств-покупців, уникнути втрат, пов'язаних з моральним старінням майна. Користуючись лізингом, покупець зможе зменшити суму частини оподаткованого прибутку на частку орендних платежів, які розглядаються як поточні витрати. У разі застосування послуг з міжнародного лізингу споживач цих послуг повною мірою може використовувати податкові пільги країни-орендодавця. Поряд з цим лізингові послуги дають можливість виробникам значно розширити ринки збуту, що досить актуально в умовах гострої конкурентної боротьби.

Отже, маркетингова діяльність може виступати як самостійний вид посередницької діяльності і як функція по інтеграції зусиль усіх ланок посередницької та виробничої діяльності з метою досягнення поставлених цілей (задоволення попиту й одержання прибутку). Особливість маркетингової діяльності як виду і функції підприємницької діяльності полягає в тому, що вона повинна здійснюватися при будь-якій моделі ринкової економіки - американської, японсько-німецької, шведської та ін. Всяка модель ринкової економіки передбачає створення умов для з'єднання всіх факторів з метою задоволення попиту на товари і послуги та отримання прибутку. У ринковій економіці посередницька діяльність вимагають розвиненості таких функцій, як фінансова діяльність, управління трудовим потенціалом, логістика, матеріально-технічне забезпечення та комерція, а також функції маркетингу. Крім того, виділяють функції з організації підтримки підприємництва, НДДКР, зв'язки з громадськістю (паблік рилейшнз) та ін. У процесі функціонування виробництва або посередницької діяльності цілі можуть мати більш широкий спектр. Наприклад, в якості цілей можуть бути:

- накопичення коштів для завоювання нових ринків та розвитку підприємства;
- поліпшення соціальних умов співробітників підприємства;
- оптимізація попиту покупців на товари або послуги підприємства і т. д.

Для досягнення цілей визначаються і вирішуються конкретні завдання посередницької діяльності і межі поточної або перспективної політики підприємства.

В сучасних умовах, маркетинг виступає як управлінський стиль мислення, опосередковуючи творчу, безперервну і нерідко агресивну діяльність щодо формування, задоволення і зміни попиту кінцевих споживачів на конкретні товари і послуги з метою отримання прибутку або інших результатів посередницької діяльності.

Як видно, головне призначення маркетингу, його ціль – формування і постійний розвиток процесу обміну, щоб зробити цей обмін взаємовигідним.

Маркетинг визначає асортимент товарів, які використовуються окремими підприємствами (особами) в конкретних умовах, і дає можливість використовувати свої ресурси для задоволення цих

потреб на користь обох сторін. Таким чином, маркетинг має справу з двома потоками діяльності та необхідності. Перший потік – інформація про результати діяльності підприємства – створює форми корисності в процесі товароруху. Другий потік – інформація про ринок та навколишнє середовище – характеризує результат обміну, потоки грошей і замовлень, що йдуть від споживачів. Маркетинг регулює рух цих двох потоків таким чином, щоб забезпечити максимум задоволення попиту споживачів і прибутків підприємства. Як відзначає Дж. Стейнер, «завдання вирішується таким чином, що максимізується споживча вартість, і в той же час ресурси плануються так, що досягається найбільша громадська вигода». З точки зору окремого підприємства значення функції маркетингу полягає у збалансуванні потреб з можливими ресурсами таким чином, щоб забезпечити отримання прибутку та досягти інших цілей» [1, с. 29].

Філософія маркетингу вимагає, щоб посередницька діяльність, бізнес концентрувалися навколо споживача. Це означає, що повинні виготовлятися і поставлятися на ринок товари, які будуть безумовно куплені, на які обов'язково буде попит. Тільки визнання ринком цього товару є показником ефективності діяльності підприємства, найбільш успішною винагородою для кожного учасника трудового колективу підприємства.

Головне в маркетингу – двоєдиний і взаємодоповнюючий підхід. З одного боку, це ретельне і всебічне вивчення ринку, попиту, смаків і потреб; орієнтація постачання на ці вимоги, адресність поставляє мого товару, з іншого – активний вплив на ринок та існуючий попит, на формування потреб і купівельних переваг.

Залежно від ситуації на ринку, характеру навколишнього середовища, потенціалу посередницького підприємства можуть розроблятися різні маркетингові заходи і програми.

Взаємодія попиту та пропозиції – це неперервний процес задоволення та відтворення потреб та бажань окремих індивідуумів або їх груп. Цей процес базується на тісній взаємодії таких соціально-економічних категорій, як нужда, потреба (бажання), попит, придбання (обмін) та споживання (використання) конкретного товару або послуги.

Маркетинг використовується незалежно від того, в якій мірі розвинуті ринкові відносини, тому що виступає у вигляді реальної системи, яка пов'язує внутрішню та зовнішню діяльність посередницького підприємства, а також координує взаємодію всіх суб'єктів, які входять в систему маркетингу.

У міру інтеграції концепції маркетингу в посередницьку діяльність, в систему управління підприємством відбувається трансформація цілей і відповідно задач, вирішення яких сприятиме досягненню поставлених цілей. Головні завдання маркетингу полягають у тому, щоб виявити, кількісно оцінити та реалізувати існуючі і потенційні можливості підприємства ринку з метою збалансування попиту та пропозиції. В межах завдань маркетингу формуються і постійно упорядковуються функції маркетингу, які застосовуються на всіх етапах процесу маркетингу.

Таким чином, процес входження української економіки в систему ринкових комунікацій вимагає постійного удосконалення посередницької діяльності, пов'язаної з розподіленням товарів і послуг та організації системи маркетингу на всіх рівнях ієрархії управління.

Література:

1. Ани Х., Багиев Г.Л., Тарасевич В.М. Маркетинг: Учебник для вузов. 3-е изд. / Под общ. ред. Г.Л. Багиева. – СПб.: Питер, 2005. – 736 с.
2. <http://referaty.com.ua/ukr/details/20890/2/>

СЕКЦИЯ: ІСТОРІЯ**Гульнар Алмагамбетова
(Рудный, Қазақстан)****XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЫЛЫСЫНДА ЖЕР ДАУЫНЫҢ КҮШЕУІ МЕН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРДІҢ БАСТАМАЛАРЫ**

Ы.Алтынсариннің «Торғай обылысының даласынан» деп аталған бұл мақала отаршыл әкімшіліктің Торғай обылысын таратып, Елек пен Николаев уездерін Орынбор губерниясына, Торғай және Ырғыз уездерін басқа губерниясына, Торғай және Ырғыз уездерін басқа губерния, обылыстардың біріне қосу туралы жобасына қарсы жазылған. Бұл төрт уезі шаруашылық, ағайын, ілек-жеюжаттық жөнінен бірімен бірі тығыз байланысты. Торғай мен Николаев уездеріне Қыпшақ, Арғын, Жаппас тайпалары тұрады. Торғай мен Ырғыз даласында жазда мал бағу қиын. Су тапшы, сондықтан олар жайлауға Елек, Николаев уездерінің жеріне шығады. Оның есесіне, бұл уездердің шаруалары қыста малын тебіндеп бағу үшін Ырғыз, Торғай даласына айдап апарады. Обылыс таратылып екіге бөлінеді дегенше, бұл қатынас үзіледі де қазақтардың шаруашылығы күйзеліске ұшырайды. Торғай, Ырғыз уездерінің шаруалары Елек, Николаев уездердегі ілік-жеюжаттары мен таныстарынан ақысыз-пұлсыз жер алып, егін салып, бала-шағаларын асырап жүр. Жері егінге жарамды екі уезі Орынборға қараған бойда-ақ торғайлықтар мен ырғыздықтардың жолы жабылады да астықсыз қалады. Бәрінен бұрын, қазақ байғұстардың казактардың жүгенсіз озбырлығынан көрген жәбірін қайталану және күшею қауіпі туғанын айтты. Елек, Николаев уездері қосылды дегенше қазақтар мен казактар арасындағы дау-жанжал отты қайта тұтатып, асқына түсетіні анық. Бұған дейін мұндай талас-тартыстың бәрі казактардың пайдасына шешілген. Қазақтардың күштіге бағыны, талайсыз тағдырына мойынсұнбасқа лажы болмаған. Торғай обылыс болғалы әкімдер қазақтарды шама-шарқынша қорғап жүр. Обылыс таратылса Орынбор қазақтарының жалы күдірейіп, айбаттанып шыға келмесе кім кепіл? Жаны ашымастың қасында басың ауырмасын дегенді қазақтар осы ащы тәжірбиені басынан кешіргендіктен айтқан. Қазақтар аштан өлгелі жатса казактар олардың аузына су тамызбайтынын жұрттың бәрі білді. Торғай, Ырғыз даласының қазаққа түпкілікті қоныс болуға жарамайтындығын, оларға көршілес Елек, Николаев уездерінен егіншілікке жарамды жер беру керектігін Ыбырай бұл мақаласында бұрынғыдан кеңейте, толықтыра дәлелдеді. Қостанай даласындағы қазақтары малы жұтқа ұшырап, өздері аштыққа ұрынған торғайлық ағайындарына азық-түлік тасыды, малды үйір-үйірімен, табын-табынымен айдап апарып берді. [1, б. 31]

Көтерілістің басты себептері әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси және рухани-мәдени мәселелерге тікелей байланысты болды. Атап айтқанда, олар Қазақстан мен Орта Азия халықтарының жерін отарлаушыларға тартып әперудің тез қарқынмен жалғасуынан, салықтар мен басқа алымдар көлемінің шамадан тыс ұлғаюынан, қалың бұқараның өмір сүру жағдайының күрт төмендеуінен өз көрінісін тапты.

Патша үкіметі қазақ халқы мекеңдеген жерді мемлекеттік меншік деп жариялады, оның құнарлы шалғындары мен егістіктерін орыс-казак әскерлері, қоныстанушылар игерген аймаққа айналдырды. Орынбор губерниясы : Торғай обылысы, орталығы Орынбор қаласы. [2, б. 175]

«Найзаға үкі таққан қазақ елі» еш уақытта біреуге шабуыл жасап көрген емес, қай заман да ол қаруды жерінің шетін жаудан қорғау мақсатымен, немесе «асқақатаған хандардың», азуы батқан патшалардың ордасын таптау үшін алған. Демек қазақ халқы ұлт-азаттық қозғалысының түбегейлі екі себебі бар. Олар: туған жерді шетелдік шапқыншылардан қорғау және егемендік пен еркіндік үшін күрес. Біріншісі қазақ жеріне тынымсыз көз алартқан Ресей, Қытай, Бұхара, Хиуа, жоңғарлар мен қалмақтарға қарсы жүргізілсе, екінші патша, хан, кейінен «қызыл кеңес» езгісіне қарсы бағытталды. [3, б. 45]

XX ғасырдың алғашқы жылдарынан, әсіресе 1914 жылдан бастап халықтың жағдайы бұрынғыдан да ауырлай түсті. Соғыс қисапсыз шикізатты, азық-түлікті, малды, т.б. материалдық игілікті жалмай берді. Уақыт өткен сайын соғысқа байланысты тонау мен қанау күшейе түсті. Өртүрлі салықтардың мөлшері артып, жаңа салықтар енгізілді. Жергілікті халық төлейтін салықтар көлемі 3-4 есе, ал жекелеген жағдайларда 15 есеге дейін көбейді. Сонымен қатар халық күнделікті тұтынатын заттар үздіксіз қымбаттай берді. [4, б. 85]

Көтерілістің ұлт-азаттық сипатта болуы себепті қазақ халқының барлық топтарының өкілдері (екінің бірінде байлар, болыс басқарушылары, билер), сондай-ақ демократияшыл зиялылардың жекеленген өкілдер қатысты.

Көтеріліске қазақтармен қатар, ұйғырлар, өзбектер, қырғыздар, т.б. өкілдері қатысты. [5, б. 649]

Отарлаушылар қазақ халқының жері мен оның табиғи байлығының басым бөлігіне иелік етіп қана қойған жоқ, халықты рухани езгіге де түсірді: оны тілінен, дінінен, ділінен айыру бағытында жымсықылықпен ойластырған шаралар жүйесін жүзеге асырды.

Ұлттық және әлеуметтік езгінің күшеюі, соғыс тудырған қиыншылықтарға байланысты халық бұқарасының қайыршылануы, қымбатшылық пен аш-жалаңаштықтың етек жаюы – міне, осының бәрі халықтың басым көпшілігі тарапынан жаппай наразылық туғызды.

Соғыс Ресей империясында пісіп-жетіліп келе жатқан жалпыға бірдей дағдарыс үрдісін тездетті. Қазақстанның, Орта Азияның барлық дерлік аймақтарын қамтыған көтеріліс соның нақты көріністерінің бірі болды.

Көтерілістің бұрқ ете қалуына патшаның 1916 жылғы 25 маусымдағы Қазақстанның, Орта Азияның және ішінара Сібірдің «бұратана халықтарының» ер азаматтарын (19 бен 43 жас арасындағы)

майданның тыл жұмыстарына (қорғаныс құрылыстарын және әскери қатынас жолдарын салуға, окоптар қазуға, т.с.с.) “реквизициялау туралы” жарлығы тікелей сылтау болды. Жарлық бойынша тыл жұмыстарына Қазақстан мен Орта Азиядан 400 мың адам, соның ішінде қазақтардан 240 мыңға жуық кісі алу белгіленді. Ал мұндай мөлшерде жұмысшы қолын майданның тыл жұмыстарына әкету Қазақстанды ұлттық апатқа ұшыратуы мүмкін еді.

Көтеріліске қазақтармен қатар ұйғырлар, өзбектер, қырғыздар, дүнгендер және жекелеген басқа халықтардың өкілдері қатысқан оңтүстік және оңтүстік-шығыс аймақты (сол кездегі Сырдария және Жетісу облыстарын) қоспағанда, Қазақстандағы 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысы өзінің ұлттық құрамы жағынан бір ұлттық (қазақтық) күрес болды. [6, б. 85]

Қазақ қоғамында, атап айтқанда, оның сол кездегі саяси элитасының арасында, көтеріліске көзқарас бір мәнде болған жоқ. Қазақ зиялыларының радикалды өкілдері (Тоқаш Бокин, Жаңабай Ниязбеков, Әубәкір Жүнісов, Тұрар Рысқұлов, Сейітқали Меңдешев, Бәймен Алманов, Әліби Жангелдин, т.б.) патша жарлығына батыл қарсы шықты және халықты қарулы қарсылыққа шақырды, ал “Қазақ” газетінің төңірегіне топтасқан либерал-демократияшыл зиялылардың жетекшілері (А.Байтұрсынов, Ә.Бөкейханов, М.Дулатов және басқалар) патша әкімшілігінен тыл жұмысына адам алуда асықпауды өтініп, әуелі дайындық шараларын жүргізу жөнінде ұсыныстар жасады. Сонымен қатар олар көтеріліске шыққан халық патша өкіметі тарапынан аяусыз жазалауға ұшырайтынын ескертіп, көпшілікті жарлықты орындауға қарсылық көрсетпеуге шақырды.

Қазақстандағы көтерілістің алғашқы ошақтары 1916 жылғы шілде айының бас кезінде пайда болды. Халықтың ашу-ызасының бастапқы соққыларына жұмыстарға алынатындардың тізімдерін тікелей жасаған болыс басқарушылары, ауыл старшындары және жергілікті әкімшіліктердің басқа да қызметкерлері ұшырады. Өйткені тізім жасаудағы бұрмалаушылық әуел бастан жаппай парақорлық пен қиянат жасаушылықты туғызған болатын. Әкімшілік жүйесі ол кезде қазақтарда тууы туралы куәліктердің болмағандығын пайдаланып, тізімге жас шамасына қарамастан, кедейлерді енгізіп, ауқатты әулеттерден пара алып, олардың өкілдерін шақырудан босатты. Оның үстіне патшалық өкімет орындары өлке тұрғындарының кейбір әлеуметтік топтарының өкілдерін (болыс басқарушыларын, жергілікті халықтан шыққан төменгі шенді полицейлерді, имамдар мен молдаларды, дворян және құрметті азамат құқықтары барларды, т.с.с.) майданның қара жұмыстарына шақырмайтын болды. Осының барлығы халықтың басым көпшілігінің ашу-ызасын туғызды. Көтерілісшілер болыстық кеңселерді, болыстар мен ауыл старшындарының үйлерін, жасалған тізімдерді өртеді, жекелеген болыс бастықтарын өлтірді. [7, б. 145]

Торғай даласында ол күш алып, күннен күнге өрістей түсті. Әбдіғапар Жанбосынов, Амангелді Иманов, Әліби Жангелдин бастаған Торғай көтеріліс ошағы ең табанды болды және ұзаққа созылды. (Әліби Жангелдінің қысқаша өмірбаянына қарасақ Джангельдин Алиби Тогжанович (1884, аул Койдагул Тургайского уезда, ныне Кустанайская область, — 14.8.1953, Алма-Ата), советский государственный и партийный деятель. Член Коммунистической партии с 1915. Родился в семье батрака. В 1903 окончил Оренбургское духовное училище. В 1903—05 учился в Казанской учительской семинарии, исключён за участие в студенческой демонстрации. В 1906 поступил в Московскую духовную академию, но и там продолжал изучать нелегальную политическую литературу. В 1910—13 путешествовал по странам Европы, Ближнего Востока, Азии, добывая средства к жизни как фотограф. В 1913 работал в Крыму, затем в Петрограде. В 1916 — один из руководителей (вместе с Амангельды Имчановым) Среднеазиатского восстания 1916 против царизма и местных феодалов) [8, б. 1].

Торғай көтерілісі шырқау шегіне жеткен кезінде, яғни, торғайлықтарға көршілес Қостанай, Ырғыз, Ақтөбе уездерінің көтерілісшілері қосылған шақта, олардың жалпы саны 50 мың адамға жеткен немесе соған жуық болған. Көтерілістің орталығы Торғай уезі болды. Негізінен арғын және қыпшақ рулары мекендеген Торғай уезінде бастапқы кезде патша жарлығына қарсы толқулар Қайдауыл, Аққұм, Қараторғай, Сарыторғай, Қарақопа болыстарын, сондай-ақ Тосын, Майқарау, Сарықопа, Наурызым болыстарын қамтыды. Көтерілістің етек жаю барысында атақты Тілеуке батыр мен елге беделді болған Нияз бидің ұрпағы, өзі де үлкен парасат иесі Әбдіғапар Жанбосынов қыпшақ көтерілісшілерінің ханы, ал Шолақ Оспанов арғын көтерілісшілерінің ханы болып сайланды. Әбдіғапар да, Шолақ та “хан” сайланды дегенде, олар дәстүрлі мемлекет деңгейіндегі хандар мағынасындағы монарх емес, көтеріліске шыққан жекелеген аймақтың саяси жетекшісі деген лауазым иелері болғандығын баса айтуымыз қажет. Хан сайлану дәстүрін және олардың халықтың қандай әлеуметтік топтарының өкілі болғандығын атап айтқанда, сұлтандар әулетінен сайланатынын жетік білетін Әбдіғапар өзін әмір деп атаған. Кейіннен, 1916 жылғы қарашада 13 болыс (6 болыс қыпшақ, 6 болыс арғын және 1 болыс найман) өкілдерінің құрылтайында Әбдіғапар Жанбосынов Торғай уезінің ханы болып танылды. Осы құрылтайға қатысушылардың келісімімен Кенесары хан Қасымұлының серігі – атақты Иман батырдың немересі Амангелді Иманов (Үдербайұлы) көтерілісшілердің сардарбегі (қолбасшысы) болып тағайындалды. Орталық Ресейден келген және көп кешікпей көтерілісшілерге қосылған олардың “идеялық көсемі” Әліби Жангелдин көтеріліске таптық сипат беруге тырысты. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс Қазақстанның барлық аймақтарында қатаң басып-жаншылды.

1896-1905 жылдар аралығында Қазақстанның 4 облысына қоныс аударғандар мен мемлекеттің жәрдемсіз өз беттерімен келушілердің саны мынадай болған: Торғай облысына қоныс аударғандар - 60018, өз беттерімен келгендер – 14287 (барлығы 74305 қоныс аударушылар). Столыпин реформасын жүзеге асыру барысында шаруалардың үлес салмағы артып, қазақтар азайған 1905 және 1916 жылдардағы ауылдың жерлерде тұратын халықтардың құрамы: барлық халық Торғай губерниясында 53,5; шаруалар-18,7; қазақтар -81,3 (пайызға шаққанда). [9, б.85]

1860-1917 жылдар аралығында қазақ елінің пайдалануынан тартылып алынған жер көлемі: Қостанай облысының жалпы көлемі /мың.га есе есебімен/ 12178, 6; тартып алынған жер көлемі /мың.га есе есебімен/ 4000,5 ; казак әскерлеріне берілген берілген, қоныстанушыларға берілген -3412,3.[10, б. 145]

Қортындылай келгенде көтеріліс жеңіліс тапқанмен, кейінгі өткен кезеңде оның тарихы әр қырынан зерттелді. Оның шығу себептері, сипаты мен қозғаушы күштері жөнінде, негізгі ошақтары туралы, ел тарихындағы осы айтулы оқиғаның тарихи маңызы хақында ондаған, жүздеген ғылыми еңбектер жазылды. Көтеріліс тақырыбына, оны ұйымдастырып, басқаруда ерекше көзге түскен тұлғаларға арналған көркем шығармалар да баршылық.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Уәли Хайруллин. Тағылымды шежіре. \ Қостанай қаласы, 2001ж. 31-бет
2. Асфендияров С.Д. История Казахстана (с древнейших времен) 2-е изд. Алма-Ата, «Қазақ университеті» 1993, стр 175.
3. Ә.Әбдікәдімұлы. Қазақстан тарихы.2005, 45-бет
4. Әлихан Бөкейхан. Таңдамалы - Избранное. А., 1995, 85-бет.
5. Қазақстан тарихы /Көне заманнан бүгінге дейін/ 2002 жыл, 649-бет
6. Әлихан Бөкейхан. Таңдамалы - Избранное. А., 1995, 85-бет.
7. Айымбет Сәндібай /1926-39 жылдар аралығында Қазақстан халқының этнодемографиялық және әлеуметтік құрылымдағы өзгерістер/, Алматы, 1998, 145-бет.
8. А. Джангильдин. Документы и материалы, А.-А., 1961.(javascript;interlink (1.1)).
9. Әлихан Бөкейхан. Таңдамалы - Избранное. А., 1995, 85-бет.
10. Айымбет Сәндібай /1926-39 жылдар аралығында Қазақстан халқының этнодемографиялық және әлеуметтік құрылымдағы өзгерістер./Алматы, 145-бет

Гүлназия Аманжолова
(Москва, Россия)

ҒАЛЫМДАР МҰРАСЫ

Уақыт тіршілік өзегі десек, тіршілік дегеніміз – тынымсыз өзгерістер. Қазақ халқы тарих деп аталатын өмір толқынында ғаламат өзгерістерді басынан кешіріп, ХХІ ғасыр табалдырығын еңсесі биік ел болып аттады. Бүгінде тәуелсіз ел атанып, өз алдына жеке мемлекет болып, қазақ халқының өнерін жаңғыртып, мәдениетін басқа елдерге танытуда. Президентіміз Н.Ә.Назарбаев бұл туралы: «Біз талантты халықтың өнерлі ұрпағымыз. Ата дәстүрін, ана тәрбиесін көріп өскен, содан нәр алып жетілген ұрпақтың өнерді қадірлемеуі мүмкін емес. Халық өнері – қазына. Біз сол өнерді жалғастырушылармыз» - деп барлық елді мәдениетті қолдап, атадан қалған қазынаны ұмытпауға үндеді және оны өркендетуге мүмкіндіктер жасауда. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 6 шілдедегі № 924 Қаулысы бойынша құрылған Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің жанынан құрылған «Отырар кітапханасы» ғылыми орталығының сирек кітаптар мен қолжазбалар бөлімінде осы үндеуді қолдау барысында көптеген жұмыстар жүргізілуде.

Ғылыми орталықта: ғылыми зерттеу, мәтінтану, археография және деректану, кітаптану, ғылыми қорды жинақтау және жүйелеу бөлімдері жұмыс істейді.

Орталықтың негізгі мақсаты - тарихымызға, әдебиетіміз бен мәдениетімізге қатысты жәдігерлерді жинақтап, ел игілігіне айналдыру. Ұлтымыздың ұлы тұлғалары – жазушылардың жарық көрмеген еңбектерін тауып, жарыққа шығару, отандық ғылымға мол үлес қосқан айтулы азаматтардың мұрасын насихаттау. Ғылыми орталықта жүйелі жинақталған Қазақстан ғылымы мен өнерінің, әдебиет қайраткерлерінің, ұлттық мүддені қадірлейтін жеке тұлғалардың мемориалдық мұражай-кітапханалары жүйелі жинақталып, оқырман игілігіне айналып отыр. Оларды атап айтар болсақ, Қазақ ССР Ғылым Академиясының академигі, археолог, шығыстанушы, этнограф, тарихшы, әдебиетші ғалым Әлкей Хақанұлы Марғұланнның, қазақ археология ғылымының негізін қалаушылардың бірі, академик Кемал Ақышевтың, Қазақстан Ғылым Академиясының академигі, әдебиет сыншысы, тұңғыш Қазақ Совет энциклопедиясының бас редакторы Мұхаметжан Қожасбайұлы Қаратаевтың, Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының академигі Рабиға Сыздықованың, Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының корреспондент мүшесі, әдебиет зерттеушісі, фольклортанушы ғалым Оразгүл Нұрмағамбетованың, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, ғалым Тұрсынбек Кәкішевтің, жазушы, қазақ балалар әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі Сапарғали Бегалиннің, академик Мұхтарбай Өтелбаевтың, жазушы, филология ғылымдарының докторы, профессор Тұрсын Құдакелдіұлы Жұртбайдың, Қазақ ССР Ғылым Академиясының академигі, әдебиет сыншысы, Серік Қирабаев пен академик, географ Әлия Бейсенованың, Германияның қоғам және мемлекет қайраткері Н.Д.Геншердің, жазушы, филология ғылымдарының докторы Ақселеу Сейдімбектің жеке кітап қорлары мен мемориалдық-мұражай кітапханалары. Кітапхана қоры негізінен әдебиет, тіл, тарих ғылымдары салалары мен ұлт мәдениетіне қатысты құнды еңбектерден тұрады.

Жалпы кітап қорынан табылмаған көп кітаптар, осы жеке кітап қорларынан табылып отырады. Жеке кітап қорлармен, мұражай-кітапханалармен таныстыру мақсатында, жаңа оқу жылының басында 1 курс студенттеріне арнайы экскурсиялар ұйымдастырылады.

Қордағы кітаптың көпшілігі сыйға берілген кітаптар, атап айтсақ, Н.Назарбаевтың, И.Тасмағамбетовтың, М.Жолдасбековтың, Ә.Кекілбаевтың, О.Сүлейменовтың, М.Вестагердің, Н.Гумилеваның кітаптары. 2001 жылы Рим Папасы II Иоанн Павел 20 томдық «Новая католическая энциклопедия» кітабын сыйға тартты.

Сирек кітаптар мен қолжазбалар қорында, X-XI ғасырда Иранда басылған Әл-Фарабидің 11 ғылыми трактатының көшірмесі, «Латафат-нама» дастанының ұйғыр жазуымен жазылған көшірмесі, қытай тілінде жазылған «Жоу дәуіріндегі даналардың шешендік сөздерінің түсіндірмесінің» түпнұсқасы, 1912 жылы басылған Қ.А.Яссауидың «Диуани хикметі», XVIII ғасырдағы Еуропа кітаптары, XIX ғасырдағы Ресей кітаптары, XX ғасырдағы Қазақстан кітаптары, ескі араб жазбалары, В.Радловтың «Атлас древностей Монголии», Г.Гейкельдің «Орхон Енисей ескерткіштері» атластары, 1743 жылы француз тілінде басылған Вольтердің «Фанатизм немесе Магомет», Сервантестің 1757 жылы баспадан шыққан «Дон Кихот тарихы», 1828 жылы поляк тілінде жазылған А.Левшиннің «Қырғыз-қазақ немесе қырғыз-қайсақ ордалары мен даласының жазбалары» атты еңбегінің түпнұсқасы, 1754, 1888 жылдары Гамбургте, Лондонда шыққан «Каспий өңіріне саяхат» картасы, Виссарион Белинскийдің 1872 жылы Мәскеуде басылған шығармалары, 1909 жылы басылған Абай өлеңдерінің жинағы тағы басқа құнды еңбектер бар.

Жазушы, этнограф Сейіт Кенжеахметұлы XIX ғасырда Мысыр мемлекетінде, Бағдат, Бұхара, Самарқан, Мәскеу, Қазан, Уфа қалаларында басылған дін тарихына байланысты сирек кездесетін кітаптарды сыйға тартты.

Сирек кітаптар мен қолжазбалар қорында қазақ және орыс тіліндегі кітаптардан басқа, араб, парсы, ескі шағатай тілінде жазылған Ислам дінінің тарихы, хадистер, тәпсірлер, т.б. қолжазба кітаптар бар.

Кітап иелерінің белгілері мен қолтаңбалары сирек кітаптар қорының басты ерекшелігі болып табылады. Осы қайталанбас белгілер оларды басқа кітаптардан ерекшелей түседі.

Қордағы осындай белгілері бар кітаптар әлі зерттеле қойған жоқ, олар арнайы зерттеуді қажет етеді.

Орталықта ғылыми-зерттеу жұмыстары жүйелі жүргізіліп отырады. Қазақ мәдениетінің қалыптасуының рухани негізі болып табылатын сирек қолжазбалар мен тарихи жазба ескерткіштерді жинастырып, ғылыми сипаттамалар жасалынып, аударма, түсініктеме жазылып, он жыл ішінде алпыстан аса кітаптар жарыққа шығып, оқырман игілігіне айналып отыр.

Мәдениетіміздің мұрасы – келешек ұрпақтар мен бүгінгі заманымыздың игілігі. Халқымыздың тарихына байланысты қағаз бетіне түсірілген барлық мәлімет атадан балаға аманат, ұрпақ үшін рухани асыл мұра.

Осы бабаларымыздан жеткен асыл мұраны, баға жетпес байлықты жинау, сақтау, оқырман игілігіне айналдыру, келер ұрпаққа аманат ету ғылыми орталық қызметкерлерінің абыройлы міндеті, асыл парызы.

Рауза Баймағамбетова
(Рудный, Казахстан)

КОЛОНИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА РОССИИ В МЛАДШЕМ ЖУЗЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

В первой половине XIX века продолжался насильственный захват царской Россией земель, населенных казахами Младшего жуза и передача их оренбургским и уральским казакам. На захваченных землях возводились линии военных укреплений.

Царское правительство проводило на захваченной территории политику колониального гнета. Население привлекалось к несению пограничной, караванной службы, подвергалось торгово-ростовщической эксплуатации, русификации и насильственному крещению. Как отмечает казахский общественный деятель М. Тынышпаев, «правительство стремилось: во-первых, дикими и варварскими репрессиями и преследованием языка, обычая, религии и самобытного вообще уничтожить киргизов как самостоятельную национальность и обрусить весь край; во-вторых, различными административными мерами, распоряжениями и положениями обратить киргизов в бесправную незаконную массу; в-третьих, лишить их собственных земель, упитанных их кровью и усеянных их костями, и выгнать в объятия смерти, на голые и бесплодные места» [1, с.25-26].

Поведение российских колонизаторов в Младшем жузе имело много сходного с характером действий европейцев на территории своих колоний. На I Всемирном курултае казахов было отмечено: «Колониализм царской России ни в чем не уступал, если не превосходил другие колониальные системы» [2].

Казахи Младшего жуза были обложены податью: за пользование землями и сенокосами, за прогон скота, вывоз соли, рыбную ловлю и т.д. Весь сбор шел в доход Оренбургского казачьего войска.

В 1818 году казакам были нарезаны лучшие земли вдоль пограничной линии. «На линии определена 15 верстная во внутрь пропорция земли, а в казачьих станицах 30 десятинов на душу пропорция» [3].

Исследователь Оренбургского края И.С. Хохлов отмечает: «Пространство, занимаемое казачьими землями, составляет 81,600 кв. в., или 8,422 844 десятины, т.е. почти половину всей Оренбургской губернии» [4, с.52-53].

Объективную оценку положения того времени дает директор Азиатского Департамента К.К. Родофиникин, специально приезжавший в Оренбургский край для ознакомления с состоянием казахской степи. Вот что он писал: «Теперь киргизы терпят, во-первых: от неумеренных плат, требуемых с них казаками за перепуск скота в зимнее время на внутреннюю сторону для тебеневки, - и затем от различных неправильных притязаний линейных жителей на места, лежащие за Линию. Но, кроме сего, им делаются разные притеснения в отношении к зимовкам, к добыванию соли из озер, в степи лежащих... Подобные стеснения встречают киргизы и в отношении к зимовкам близ Линии. Известно, что внутри степей мало имеется приютов для скота в зимнее время. Те из киргизских родов, которые там кочуют, вынуждены бывают на зиму удаляться иногда на Сыр-Дарью и в другие отдаленные части Орды. Тем более важны для ордынцев, постоянно кочующих близ нашей Линии, места по прилинейным рекам, где еще сохранился кой-где уже редкий в степи лес и камыш, доставляющий им приют от свирепствующих в зимнее время буранов, топливо от холода и пищу для скота» [5, с.129].

Таким образом, переход многочисленных летних кочевий и зимних стойбищ казахов Младшего жуза в ведение царских властей нарушил их веками сложившуюся систему кочевков.

Земельные захваты сопровождались введением различных сборов.

12 августа 1820 года был издан Указ императора Александра I «О разрешении казахам наниматься в работники». Данным Указом был утвержден сбор с казахов, нанимавшихся в работники к жителям Оренбургской пограничной линии. Сбор этот равнялся 50 коп. в месяц с каждого нанимавшегося байгуша [6, с.185]. Для правительства это было очень выгодным источником пополнения казны, в тоже время все станичные чиновники обеспечивались дешевыми рабочими руками. Труд байгушей широко использовался также и на соляных разработках.

В 1837 году царское правительство ввело в Младшем жузе постоянную подать – так называемый кибиточный сбор, который должны были уплачивать все казахи, - по 1 руб. 50 коп. с кибитки. Взамен кибиточных денег власти часто брали подать с населения натурой – баранами, пшеницей, просом, ячменем и др. Для уплаты кибиточного сбора иногда приходилось отдавать по 6 – 8 пудов пшеницы с кибитки, так как в то время пуд муки на ярмарке стоил 20 – 30 копеек. Взимание кибиточного сбора натурой особенно тяжело отразилось на положении казахской бедноты. В одном из донесений председателя Оренбургской Пограничной комиссии писал: «С казахов Восточной и Западной части Орды производится кибиточный сбор, вместо денег 1 р. 50 к. серебром по одному барану с кибитки; бараны эти за неимением у казахов наличных денег берутся самые лучшие» [7]. В донесении Пограничной комиссии сказано: «Во время кибиточного сбора стало ясно, что большинство из казахских бедняков не в состоянии платить кибиточный сбор» [8].

По распоряжению председателя Оренбургской Пограничной комиссии в 1837 году был введен денежный сбор за кочевание казахов на прилинейных землях. Сбор производился по числу скота – с лошади по 9 коп, с рогатого скота по 6 коп, с овцы, козы и барана – по 3 коп. Когда казахи оставались здесь зимовать или переходили вглубь прилинейных земель, власти брали от них письменное обязательство и аманатов, которые «должны служить единственно залогом спокойного...при линии кочевания, но отнюдь не должны вмешиваться ни в какие дела». Оренбургская Пограничная комиссия обещала казахам, что со временем если они «будут вести себя как должно, то с разрешения высшего начальства взятие аманатов может быть вовсе отменено» [9, с.81]. Казахи обязывались вести себя спокойно, не причинять никому никакого вреда, не производить порубки леса и потрав.

Следует отметить, что колонизация казахских степей происходила в обстановке вопиющих злоупотреблений местных пограничных властей и казачьих войск.

Так, в жалобе биев и старшин хану Младшего жуза Ширгазы Айчувакову говорится о произволе, чинимом чиновником Пограничной комиссии во время перепуска скота через Урал: «...для надзора такового перепуска командированный от Оренбургской пограничной комиссии асессор оной г-н Топорнин с находившимся при ней людьми, взойдя сам в тот наш скот, который перегоняем нами был чрез Урал, без всяких наших отговорок самовольно брал на отбор самых лучших баранов, именно: когда со степной, перегоняя на внутреннюю сторону, с семи косяков 43 захваченных, а весною со внутренней на степную – 21 баран, деньгами 25 руб; и сверх того без всяких причин захватил бия Иламана, сына Тлянчи тархана, которого заковав в железы и привязав на шею аркан, от форпоста до другого водил пешком, и напоследок чрез устраивание свое обещаясь сослать в ссылку, чрез великие изнурения, взяв 50 баранов и одного верблюда, отпустил на волю...» [10].

О произволе местных пограничных властей и варварском отношении к перешедшим в российское подданство казахам Младшего жуза один из очевидцев с ужасом писал: «Пограничные... Малой Орды киргиз-кайсаки, желавшие снискать покровительство России, сделаться данниками оной, преданы теперь генерал-губернатором всей неистовой воле пограничных команд казачьих, кои, за малейшие частные ссоры их гоняют сквозь строй, пленят и ругаются над их женами и как будто нарочно употребляют все усилия сей многолюдный народ отвратить от России» [9, с.130].

Губительную роль в разорении казахских аулов сыграли и так называемые «воинские поиски». «Воинскими поисками» назывались карательные экспедиции, снаряжаемые в степь, якобы, в поисках злоумышленников. Карательные отряды громили аулы, угоняли скот, отбирали имущество. Офицер Генерального штаба М.И. Красовский отмечает: «Мы только несколько укротили наших беспокойных соседей силою оружия, отвадили их от нападения на наши линии и транспорты страхом чабара

(казахское шабар – разграбление аула), углубились в степь с целью предупреждать или немедленно подавлять мятеж, ежели бы таковой случился» [11, с.18].

Так, например, каратели в 1830 году только из одной Байборинской волости насильственно угнали 12 тысяч баранов, 2 тысячи лошадей, 1500 коров и 700 верблюдов [5, с.136]. Карательным отрядам активно помогали султаны-правители Младшего жуза.

Таким образом, в первой половине XIX века продолжался насильственный захват царской Россией земель, населенных казахами Младшего жуза и передача их казахам. На захваченных землях возводились линии военных укреплений, ставшие опорными пунктами колонизации Оренбургского края. Усиление российского военного присутствия привело к расширению форм колониального гнета казахов Младшего жуза: введению налогов и сборов, дальнейшему изъятию жизненно нужных кочевникам пастбищ и земель для строительства новых укреплений и казахских поселений. Колониальная политика, проводимая царизмом, обрекала казахов Младшего жуза на бесконтрольную эксплуатацию и ограбление местными властями, нищету.

Литература:

1. Тынышпаев М. История казахского народа. – Алма-Ата: Қазақ университеті, 1993. – 224 с.
2. Первый Всемирный форум казахов // Казахстанская правда. - 1992. - 2 октября.
3. Объединенный государственный архив Челябинской области. Ф.Р-481. Оп.1. Д.83. Л.8.
4. Хохлов И.С. География Оренбургской губернии. Описание Оренбургской губернии в физическом, этнографическом и административном отношении. – Оренбург, 1896. – 139 с.
5. Бекмаханов Е. Казахстан в 20 – 40-е годы XIX века. – Алма-Ата: Қазақ университеті, 1992. – 400 с.
6. Казахско-русские отношения в XVIII – XIX веках (1771-1867 гг.). Сборник документов и материалов. – Алма-Ата: Наука, 1964. – 575 с.
7. Центральный государственный архив Республики Казахстан. Ф.4. Оп.1. Д.2832. ЛЛ.42-43.
8. Центральный государственный архив Республики Казахстан. Ф.4. Оп.1. Д.2810. ЛЛ.45-47.
9. Алтаев А.Ш., Жангуттин Б.О. История Казахстана: Хрестоматия. Т. I. – Алматы: Бастау, 2008. – 252 с.
10. Центральный государственный архив Республики Казахстан. Ф.4. Оп.1. Д.1774. ЛЛ.3-4.
11. Красовский М.И. Образ жизни казахов степных округов. Т.12. – Астана: Алтын кітап, 2007. – 287 с.

Інна Демуж
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧЕ ЗНАЧЕННЯ ЗВІТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ НАУКОВИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Об'єктивний підхід до вивчення будь-яких історичних подій передбачає пошукову роботу та критичний аналіз усіх видів інформаційних джерел. Не останню роль серед джерельного комплексу відіграє справочинна документація різногалузевих наукових товариств України кінця XIX – початку XX ст. Зокрема дослідники відзначають багатогранність (часто – унікальність) інформації у звітах наукових осередків, які сьогодні вважаються повновартісним, одним із головних джерел різнобічного вивчення діяльності товариств. Звіти друкувалися щорічно окремими брошурами або у збірниках праць товариства за рахунок коштів організації чи інших фінансових надходжень, тому наразі більшість таких звітів є доступними широкому загалу читачів.

Критерії класифікації, представлені у джерелознавчій літературі, дають змогу кваліфікувати звіти наукових товариств України кінця XIX – початку XX ст. за ступенем персоніфікації як безособові документи, залежно від статусу документального джерела – як офіційні (за класифікацією В.І. Стрельського – службові [1, с. 82]), за походженням – як документи громадських організацій, політичних партій та об'єднань [1, с. 83], за місцем зберігання – в основному бібліотечні [1, с. 85]. Згідно з класифікацією, запропонованою О.М. Богдашиною, звіти є писемними, документальними, актовими та діловими документами [1, с. 187-188].

Один із упорядників довідника «Джерелознавство історії України» С.Ф. Павленко чітко зазначав, що звіти належать до справочинних джерел, які створюються у процесі функціонування державних, суспільних, приватних установ та організацій, мають офіційно-діловий характер, а за змістом є звітними документами. Справочинні джерела найповніше відображають повсякденну діяльність різних установ і організацій, містять величезний фактичний матеріал, що стосується усіх сфер суспільного життя [2, с. 34-35]. Російські джерелознавці, аналізуючи справочинну функцію і формуляри документів державних установ, також відносять їх до групи звітних документів [3, с. 117].

Наукові товариства України кінця XIX – початку XX ст. (медичні, технічні, математичні, фізичні, хімічні, сільськогосподарські, природничі, гуманітарні тощо) публікували річні або звіти за декілька років, які, хоча й належать до групи безособових документів, створювалися активними членами осередків, переважно секретарями, рідше – головами.

Звіти наукових товариств структурувалися, в основному, за аналогічною схемою: подавався склад осередку (його керівництво, список рядових членів – дійсних, почесних і членів-змагальників), коротко викладався зміст доповідей і характеризувалася участь членів у різних науково-громадських і дослідних заходах, вміщувався звіт про роботу бібліотеки, дослідних інституцій, лабораторій, кабінетів, полів тощо, аналізувалася видавнича діяльність, подавалася фінансова звітність за поточні роки, оприлюднювалися

протоколи засідань і публічних лекцій, а також окремі статутні документи. Окрім того, у звітах окремих наукових товариств, зокрема сільськогосподарських, висвітлювалися й власне фахові агрономічні проблеми: питання підготовки ґрунтів під посіви, густоти посівів і догляду за ними, часу і способів посівів, глибини оранки, впливу метеорологічних і погодних умов на врожайність, бюджетних витрат на потреби дослідних полів тощо.

Характерним для такого роду публікацій є те, що звіти переважно були річними (рідше – за кілька років), що не дає змоги прослідкувати діяльність наукових товариств у динаміці, проте, з іншого боку, можна чітко зафіксувати роботу саме за конкретний відрізок часу. Виходячи з цього, дослідник повинен ознайомлюватися з усіма наявними звітами товариства, щоб окреслити особливості його роботи, виписати лінію еволюції та провести компаративний аналіз його діяльності у різний час. В окремі роки такі звіти могли не публікуватися внаслідок відсутності коштів (вони залишалися в рукописному варіанті, тому сьогодні містяться в архівних фондах), були втрачені або розпорошені по різних бібліотеках, що утруднює доступ дослідників до них і значно звужує сприймання загальної картини роботи даних осередків.

У цілому звітна документація різногалузевих наукових товариств України кінця XIX – початку XX ст. містить багатий фактологічний матеріал без емоційних забарвлень і ліричних відступів, що робить її повноцінним історичним джерелом. Звіти мають чітко виражене джерелознавче значення, при цьому характеризуються відсутністю конкретних оцінок щодо діяльності товариства, позаяк основна увага акцентована на фактажі. Виходячи з цього, вони слугують одними з найбільш ґрунтовних джерел для вивчення наукового середовища в означений період.

Для глибшого ознайомлення зі змістом звітів розглянемо відповідні матеріали місцевих відділень Імператорського російського технічного товариства, яке виникло у 1866 р. у Санкт-Петербурзі та згодом відкрило ряд відділень в Україні. Зокрема, звіт Харківського відділення за перший рік існування осередку містив перелік наукових доповідей, висвітлював практичні питання, що обговорювалися на засіданнях, стосовно гірничої, цукрової, пивоварної, залізничної галузей промисловості, технічної освіти (відкриття технічних музеїв при школах, вечірніх і недільних класів при міських елементарних школах), щодо сільськогосподарської техніки тощо [14]. У звітах Миколаївського відділення пояснювалися організаційно-структурні, теоретичні та практичні питання осередку (склад Ради, робота комісій і канцелярії, детально описувалося функціонування вечірніх і недільних класів технічного креслення і малювання для дорослих ремісників у місті, зокрема матеріально-технічні умови, навчальний процес, кадровий склад, фінансова звітність), подавалися списки членів відділення [5-11].

У звітах Одеського відділення, окрім загальної інформації про склад осередку та його засідання, містилася інформація про діяльність усіх підвідділів осередку (будівельного, архітектурного, хімічного, механічного, гірничого, морського, військового, фотографічного, постійної комісії з технічної освіти, фабрично-заводського, санітарно-технічного, електротехнічного, повітроплавання і автомобільної справи), висвітлювалася діяльність редакційного Комітету «Записок Одеського відділення ІРТО», робота бібліотеки, пересувного музею наочних навчальних засобів, вміщувалися річні бюджети, звітність щодо проведених екскурсій, лекцій, роботи вечірніх класів для робітників, школи «десятичників будівничої справи» (організація навчального процесу, навчальне навантаження викладачів, матеріально-технічне забезпечення школи, контингент учнівського колективу, дані про соціальний склад учнів та їхні гігієнічно-санітарні норми тощо [12-13].

У звіті Київського відділення ІРТТ за десять років представлено видавничу діяльність осередку, окреслено його фінансові потоки, коротко висвітлено міжнародну діяльність, зокрема участь у міжнародних виставках (Київській сільськогосподарській виставці 1871 р., Віденській всесвітній виставці 1873 р., Філадельфійській всесвітній виставці 1876 р., Паризькій всесвітній виставці 1878 р. тощо). Окрім того, на сторінках видання вміщено каталог колекції мінеральних багатств Південно-Західного краю, укладений за дорученням відділення хранителем мінералогічного кабінету Університету Св. Володимира П.Я. Арташевським [4].

Отже, проведена нами евристична робота дає змогу засвідчити факт наявності досить значного обсягу опублікованих звітних матеріалів різногалузевих наукових товариств України кінця XIX – початку XX ст., які вважаються одними з головних джерел вивчення їхньої діяльності (у зв'язку з обмеженням об'ємом публікації ми не мали можливості представити все розмаїття віднайдених звітів наукових товариств). Не зважаючи на те, що така інформація публікувалася, у першу чергу, з метою популяризації наукових осередків і їхніх громадських, дослідних або раціоналізаторських ініціатив, звіти насичені багатим статистичним фактажем і цінною для дослідників інформацією, тому повинні частіше залучатися до наукового вжитку.

Література:

1. Богдашина О.М. Джерелознавство історії України: теорія, методика, історія: Навч.-метод. посібн. – [2-е вид., доп. та переробл.] / О.М. Богдашина. – Харків: Вид-во «Тарбут Лаам», 2005. – 192 с.
2. Джерелознавство історії України: довідник / Ред. кол.: М.Я. Варшавчик (голова) та ін. – К., 1998.
3. Источниковедение новейшей истории России: теория, методика и практика / Под общ. ред. А.К. Соколова. – М.: РОССПЭН, 2004. – 744 с.
4. Киевское отделение Императорского русского технического общества. Краткий отчет о деятельности отделения за 1871-81 гг. Каталог коллекции минеральных богатств Юго-Западного края, представленный отделением на выставку. – К., 1882. – 36 с.

5. Отчёт о деятельности Николаевского отделения Императорского русского технического общества за 1895 г. – Николаев, 1896. – 56 с.
6. Отчёт о деятельности Николаевского отделения Императорского русского технического общества за 1896 г. – Николаев, 1897. – 33 с.
7. Отчёт о деятельности Николаевского отделения Императорского русского технического общества за 1897 г. – Николаев, 1898. – 33 с.
8. Отчёт о деятельности Николаевского отделения Императорского русского технического общества за 1898 г. – Николаев, 1899. – 30 с.
9. Отчёт о деятельности Николаевского отделения Императорского русского технического общества за 1900 г. – Николаев, 1901. – 49 с.
10. Отчёт о деятельности Николаевского отделения Императорского русского технического общества за 1903 г. – Николаев, 1904. – 23 с.
11. Отчёт о деятельности Николаевского отделения Императорского русского технического общества за 1907 г. – Николаев, 1908. – 26 с.
12. Отчёт о деятельности Одесского отделения Императорского русского технического общества за 1895 г. – Одесса, 1896. – 110 с.
13. Отчёт о деятельности Одесского отделения Императорского русского технического общества за 1909 г. – Одесса, 1910. – 116 с.
14. Отчёт о деятельности Харьковского отделения Императорского русского технического общества за 1880-81 г. – Х., 1881. – 15 с.

Елжан Ермекулы
(Талдыкорган, Казахстан)

К ВОПРОСУ О МЕСТОНАХОЖДЕНИИ ДРЕВНЕГО УСУНЬСКОГО ГОСУДАРСТВА

Усуньское государство существовало на территории Восточного Туркестана со II века до нашей эры по V век. Её история представляет несомненный интерес для жителей Казахстана, так как имеет прямое отношение к современным казахам. Усуни были одними из предков племенного объединения казахов Старшего жуза. Они имели свою государственность и столичный град уже во втором веке до нашей эры. Это было в такой глубокой древности, их столица город Чигу стоял в такие времена, когда на земле еще не существовали Париж, Лондон, Киев, Москва и многие другие, ныне известные столицы с древней историей [2].

Усуни, в силу ряда исторических причин не смогли сохранить свою государственность и поэтому исчезли после V века со страниц истории. Их потомков уже не обозначали как усуней. Но они всегда оставались там, где жили в древности – в предгорьях Северного Тянь-Шаня.

История государства Усунь существовавшая во II веке до н.э. записана в древних китайских хрониках. Впервые, о существовании на западе Древнего Китая государства Усунь, китайский император У-ди узнал от своего разведчика Чжан Цяня, посланного в Западный край (Восточный Туркестан) на поиски некогда грозных юечжей, для совместной борьбы против воинственных хуннов беспокоивших империю постоянными набегами.

Анализ китайской эпохи раннего хана показывает, что правитель Усуньского государства куньби Елжау-би выбрал местом проживания усуней горные долины Северного Тянь-Шаня удобные для проживания и защиты от внешних врагов. Так как, на востоке жили грозные хунны, которые были недовольны уходом усуней из под их зависимости и часто посылали в набег свою конницу. Но их карательные экспедиции не были успешными. На западной границе, жили воинственные кангюи, которые неуютно чувствовали себя от соседства с могучими усунями, желая при первом же удобном случае расправиться с ними. Поэтому, горы Тянь-Шаня служили естественной крепостью для усуней [1].

Таким образом, Елжау-би – основатель древнего Усуньского государства, талантливый полководец и стратег, одержавший немало славных побед, выбрал местом для проживания молодого еще неокрепшего Усуньского государства прекрасную крепость и удобный «караван-сарай» – обилие воды и пастбищ гарантировало караванам, главным образом вьючных лошадей и ишаков, изобилие кормов и частый, сытный обед. Здесь обосновавшись в природной крепости вдаль от хуннов и империи Хань, он сумел создать сильное государство, которое было гегемоном в Восточном Туркестане [5].

Исходя из географического расположения Усуньского государства и ландшафта местности, а также из политической ситуации того времени, можно с уверенностью отметить, что центр государства со столицей находился где-то в районе Каркаринской, Текесской и Жаланашской долин – местах ровных и достаточных для проживания многочисленного усуньского народа, защищенных со всех сторон горами, с привольными альпийскими лугами и многочисленными горными реками с чистой водой.

Восточные и северные границы Усуньского государства проходили по Илийской долине, северная часть которой упиралась в горы Джунгарского Алатау, за которыми был Западный край хуннов. С южной стороны Усунь была надежно защищена отрогами Тянь-Шаня. Юго-западная граница государства проходила по Южным склонам Тянь-Шаня. Несколько открытой была западная граница, которая проходила по западу Иссык-Кульской котловины. Но государство Кангюй было далеко на западе и их правитель сам опасался новоявленного грозного соседа.

Таким образом, именно Каркаринская, Жаланашская и Текесская долины больше всего подходят под трактовку центра проживания древних усуней. Ландшафт центра Жаланашской долины больше подходит под понятие полупустыни – там отсутствуют постоянные источники воды, и жизнедеятельность в этой долине возможна в узкой полосе вдоль северных и западных гор обрамляющих долину, что явно не подходит для функционирования центра сильного государства. В Текесской долине нет такого количества курганов как в Каркаринской долине и отсутствуют многие другие факты свидетельствующие о возможности существования в древности городов и поселений (прудовые хозяйства, древние развалины и т.д.), которыми изобилует Каркаринская долина.

Следовательно, из трех долин именно Каркаринская долина больше подходит под местность, где был центр Усуньского государства и располагалась его столица.

В пользу положения Каркаринской долины как центра Усуньского государства говорят множество фактов, на которых следует остановиться более подробно и сделать соответствующий анализ. Здесь необходимо отметить, что под Каркаринской долиной авторы проекта понимают единую широкую горную долину, включающую в себя Кегенскую и Каркаринскую долины, разделенные между собой невысокими соляными горами Шольадыр, а также долину реки Шалкоде.

1. Географические факты: Удобное положение Каркаринской долины для ведения многочисленного пастбищного коневодства: широкая горная долина с многочисленными реками с чистой горной водой. Лошадь, в отличие от другой домашней скотины, пьет только чистую воду; наличие отменных пастбищ – Мынжылки, Шалкоде, Шыбышы, Мерке и др.; на Северном Тянь-Шане нет другой горной долины с такими условиями для одновременного расселения большого количества людей и ведения пастбищного коневодства. Население Усуньского государства по древнекитайским источникам составляло 630 тыс. человек, основная часть которого, несомненно, жила вокруг столицы государства. А богатые усунь обладали табунами лошадей в несколько тысяч голов, которым нужны были привольные пастбища.

Таким образом, необходимы были соответствующие географические условия для совместного проживания такого количества людей и животных. Текесская, Жаланашская и Каркаринская долина были местами основного расселения усуней. А центр государства располагался, несомненно, в Каркаринской долине. Об этом, кроме географических фактов говорят множество других фактов.

2. Исторические факты:

- Каркаринская долина соответствует древне-китайскому описанию Усуньского государства.
- на китайской карте эпохи Старшей Хань видно, что племена усуней занимали склоны Северного и Южного Тянь-Шаня от верховий р. Или на северо-востоке до верховий р. Нарын на юго-западе. Анализ этой карты показывает, что географическим центром места проживания усуней является горная долина северо-восточнее Иссык-Куля, т.е. Каркаринская долина.

3. Археологические факты:

- следы культурного поселения людей найдены в Каркаринской долине от каменного века до современности (наскальные рисунки, древние мегалиты-менгиры, места древних святилищ, курганы сакского и усуньского периода, балбалы тюркского периода, остатки чеково-прудового хозяйства, остатки караван-сараев и крепостей на караванных путях, многочисленные развалины древних сооружений вдоль караванных путей, древние мазары) [3];

- в Каркаринской долине имеется огромное количество курганов разной величины, и среди них десять самых величественных. Из истории известно, что сакские и усуньские племена своим великим правителям воздвигали курганы огромной высоты, в соответствии с их заслугами. Чем больше были заслуги правителя, тем грандиознее был курган. И мы думаем, что курганы, где были захоронены вожди усуней, стояли особняком на видном месте для всеобщего обозрения. В исключение принятым традициям, когда курганы умершим возводились вдоль караванных путей на высоких берегах рек или же недалеко от мест проживания знатного человека – в ущельях гор. В Каркаринской долине, высотой превышающей 6м, есть порядка 10 курганов. Их число примерно соответствует количеству правителей Усуньского государства в период его расцвета. Три кургана среди них отличаются внушительными размерами и особенностями их конструкции.

Следовательно, усуньский правитель титуловался как гуньмо. В интерпретации академика НАН РК К.М. Байпакова китайское слово гуньмо соответствует титулу кунбаг [3]. Легяо-ми, или Елжау-би в современной интерпретации этого имени, носил титул куньби, что на казахском языке означает как солнечный вождь (правитель), т.е переносный смысл этого титула означает как солнце народа, учитывая и значение его имени. Именно Елжау-би, победитель юечжей и собиратель государства усуней мог быть назван солнцем народа, и начиная с него правителей усуней титулуют именем «куньби». Значит, в кургане-солнце мог быть похоронен Елжау-би. Поэтому, этот курган называется «Куньби».

Второй курган стоит в центре долины недалеко от с. Кеген, он выше, чем курган-солнце (около 20 м), но несколько меньше в диаметре. Он меньше просел за прошедшие века, так как сооружен из кирпичиков дерна. В этом он схож с пирамидами египетских фараонов. Этот курган местные жители называют Жуан-Тобе, Толстый холм. В нем может быть захоронен другой правитель усуней, чья слава была также громка как у Елжау-бия.

Третий большой курган с названием Караша также стоит в центре долины. С казахского языка слово «караша» переводится как стерегущий, наблюдающий, смотрящий. На его вершине были обнаружены остатки сторожевой башни из обожженного тонкого кирпича. Судя по виду кирпича, башня видимо была сооружена в более позднее время, чем курган Косвенное значение название кургана

совпадает с жизнедеятельностью куньби Силы-би, который навел порядок в стране в период междоусобиц и ... в стране наступил долгий мир и покой... (так записано в китайских хрониках) [2];

- данные Семиречинской археологической экспедиции проводившей свои исследования в разные годы на Северном, Центральном и Южном Тянь-Шане отраженные в трудах А.Н. Бернштама и К.А. Акишева (руководивших в разные годы этой экспедицией), показывают, что Центральный и Южный Тянь-Шань населяли остатки родов юечжей, вошедшие в состав усуньского государства. Остатки сакских родов были расселены в Илийской долине. Следовательно, «чисто усуньские рода» проживали в Каркаринской, Жаланаашской и Текесской долинах. Это подтверждено и артефактами, большинство курганов в этих долинах – усуньские.

- данные статистического анализа количества курганов в Каркаринской, Текесской и Жаланаашской впадин на площадь одного планшета карты 1:50000 масштаба (377 кв.км.), проведенные автором показывают, что в Каркаринской долине на площадь одного планшета приходится более 50 курганов. Вдоль реки Кеген это количество возрастает вдвое, что косвенным образом указывает на развитие древнего караванного пути вдоль этой реки, что будет подтверждено далее и другими фактами. Ни в одной другой долине нет такого количества курганов. Этот показатель косвенным образом указывает на центр жизнедеятельности древнего государства [4].

- недалеко от поселка Жалаулы были найдены древние сокровища известные в археологии как Жалаулинский клад. Все вещи этого клада лежали в войлочном мешке, который был зарыт в землю в начале XX века. Скорее всего, это была добыча так называемых «черных археологов» грабивших древние курганы Каркаринской долины. Среди более двухсот предметов, общий вес которых превышает полтора килограмма, выделяются детали наборного пояса, украшения одежды и головного убора, а также пектораль – нагрудное украшение. По данным казахстанских археологов найденные вещи относятся к сакскому периоду – VI-V веку до нашей эры. Следовательно, Каркаринская долина издревле была центром жизненных интересов сакских племен живших в этой долине до прихода усуней [6].

4. Хозяйственные:

- наличие в Каркаринской долине крупного месторождения каменных солей Шольадыр, необходимого для добавки к корму скота, выходящего на дневную поверхность. Месторождение расположено в 5-6 километрах южнее песков Кумтекей;

- помимо занятий скотоводством, Ельжау-би научил усуней «сеять деревья» (выращивать сады) и получать плоды – так записано в ханьских летописях. В северных ущельях Каркаринской долины там, где местность открыта обогревающим лучам южного солнца, жители поселка Жалаулы и в настоящее время выращивают сады.

В заключении можно сказать, что после проведения комплекса археологических раскопок Каркаринская долина будет представлять несомненный интерес в плане познания истории своей страны и развития археологического туризма.

Литература:

1. Акишев К.А., Кушаев Г.А. Древняя культура саков и усуней долины реки Или. – Алма-Ата, 1963.
2. Аристов Н.А. Усуни и кыргызы или кара-кыргызы: Очерки истории и быта населения западного Тянь-Шаня и исследования по его исторической географии. – Б.: Илим, 2001. – 582 с.
3. Археология Казахстана. – Алматы: Өнер, 2006. – 256 с.
4. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Т. 3. – Алматы: ТОО «Жалын баспасы», 1999. – 352 с.
5. Еспери Малик. Асовская древность Евразии. Алматы: Ғылым, 2008. 220 с.
6. Зуев Ю.А. Ранние тюрки: очерки истории и идеологии. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 338 с.

Руководители:

д.т.н. Р К и Р Ф Рахымбаев Малик Мыркасымович, доц. Аужанова Назгуль Бектурсуновна.

Анна Котиченко
(Черкаси, Україна)

НАВІГАЦІЙНІ АКТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЯК СПРОБА КОНТРОЛЮ НАД КОЛОНІАЛЬНИМИ ВОЛОДІННЯМИ

У XVII – XVIII ст. закладаються основи колоніальної системи капіталізму. Колоніальна політика в цей період стає важливим аспектом міжнародних відносин. Проти „старих” колоніальних держав Іспанії і Португалії виступають „молоді” капіталістичні хижакі Голландія і Англія, в торгово-колоніальне суперництво активно включається Франція.

Промислова революція останньої третини XVIII ст. в європейських країнах змінює роль колоній. Вони перетворюються на ринок промислової сировини для розвинених країн, а також позбавляють метрополії необхідності конкуренції на зовнішньому ринку. Разом з тим обмін товарами втягує самі колонії в світовий товарний обіг, сприяє їх соціально-економічному розвитку (розвитку місцевої промисловості з переробки сировини, транспорту, зв'язку і т. ін.). У колоніальній економічній політиці індустриальних країн центральне місце займав вивіз капіталу, який значно перевищував ввіз товарів.

Невід'ємним моментом вивчення політичних тенденцій розвитку Великої Британії в окреслений період є податкова політика, котра проводилася по відношенню до колоніальних володінь. Вивчення ідеології та практики колоніальної політики на прикладі Великої Британії в ході її змагань з іншими державами за ринки збуту, дозволяє краще зрозуміти політику великих європейських держав на сучасному етапі.

Разом з тим актуальними та цікавими постають питання, пов'язані з податковою політикою метрополії як власниці до своїх володінь. Ефективність податкової політики країни є передумовою вирішення соціальних і економічних завдань, а також інших функцій, які виконує держава на певному етапі свого історичного розвитку.

Слід зазначити, що питання податкової політики та законодавчих взаємовідносин між Великою Британією та колоніями є досить актуальним та цікавим для дослідників.

Так, наприклад, американський дослідник О. Дікерсон прийшов до висновку, що встановлені Навігаційними актами правила вводили не лише обмеження, але й надавали колоніям певні переваги над самою Англією [1, 185].

Цю ж точку зору поділяє ще один відомий дослідник економічних переудмов революції Д. Ернст, котрий вважає, що, колонії змирилися з експлуатацією їх метрополією так як отримували вигоду з існуючою на той час системою. Так, вони широко використовували британські кредити і отримували відносно дешеві промислові вироби, котрими їх постачала сама економіка атлантичного світу. Крім того, колоністи були зацікавлені в тому, щоб їх життя та власність перебували під опікою та наглядом британської армії та флоту. Більше того, вони вважали, система взаємовідносин з Англією поклала обов'язок на Англію захищати, заохочувати та розвивати економіку колоній [2, 171].

Такі роздуми не є безпідставними, оскільки англійська політика по відношенню до промисловості та торгівлі колоній, особливо на перших етапах, дійсно, сприяла розвитку економіки колоній. По-перше, швидко розвивалося виробництво насамперед тих матеріалів, які користувалися високим попитом в самій Англії. По-друге, завдяки тому, що перевезення товарів могло здійснюватися лише англійськими та колоніальними суднами, в Америці були створені сприятливі умови для швидкого розвитку кораблебудування. Це, в свою чергу, сприяло розвитку суміжних галузей промисловості, внутрішнього судноплавства, рибного промислу. За колоніальний період американське суднобудування перетворилося в потужну галузь промисловості, котра займала достойну позицію у світовому масштабі. Кораблебудування в Америці здійснювалося майже в два-три рази дешевше ніж у Європі, а за якістю нічим не поступалося [3, 185].

Господарське життя Англії XVII ст. характеризується активізацією діяльності торговельних та колонізаційних процесів. Серед організаторів американських колоній – посадовці та титуловані англійці-дворяни займають чільне місце [1, 95].

У січні 1647 р. було прийнято акт про безмитну та вільну торгівлю англійських колоній, за умови перевезення товарів англійськими кораблями [2].

Новий етап колоніальної політики починається з 1649 р., після того коли влада перейшла до інDEPENDENTІВ. Цей період можна характеризувати встановленням системи пільгового оподаткування колоніального імпорту.

Так, вже 19 грудня 1649 р. було прийнято акт, який встановлював пільгові ставки акцизу на тютюн та цукор з англійських плантацій вивезених англійськими кораблями. Ставки акцизу були меншими від ставок на ті ж товари іноземного походження [3].

11 січня 1650 р. палата общин постановила доручити "Комітету торгівлі" підготувати акт про утвердження постійної ради щодо регулювання торгівлі. Цікавим видається пункт № 12 цієї інструкції, який звертає нашу увагу на англійські колонії в Америці та ставив метою організувати колонії з найбільшою користю для Англії, для того щоб вони могли забезпечувати країну всім необхідним для задоволення її потреб [4].

Ще одним показовим моментом зміни курсу колоніальної політики може виступити акт від 3 жовтня 1650р., який забороняв будь-яку торгівлю з "бунтівними" колоніями, а іноземним кораблям заборонялося відвідувати англійські колонії в Америці без згоди парламенту.

Новим етапом розвитку колоніальної політики можна вважати Навігаційний акт 1651 р. повна назва котрого – Акт про збільшення торговельного флоту та заохочення англійської нації до мореплавства. Перша частина закону стосувалася колоніальної торгівлі так під загрозою конфіскації каралася ввезення товарів до Англії та її володінь окрім як англійськими кораблями. Це закривало доступ до англійських колоній іноземним кораблям з несвропейськими товарами, а так як досить значна кількість кораблів належала голландцям, то сильно вдарило по голландській морській торгівлі.

В другій частині акту йшла мова про те, що жодні товари, які виготовляються в Європі не повинні ввозитися до Англії та її володінь іноземними кораблями, за винятком тих кораблів, котрі дійсно є власністю громадян тієї країни, де виготовляються ті чи інші товари [5].

Слід сказати, що цим актом було започатковано низку актів 1660 р., 1663 р., 1672 р., 1696 р., котрі ввійшли в історію під назвою Navigation Acts.

Основою відносин між Англією та колоніями була політика меркантилізму. Ця політика визначала долю колоній як головних постачальників сировини для англійської промисловості та ринків збуту готових англійських виробів. Але на практиці політика метрополії призводила до наслідків протилежних своїм задумам [6].

Колонії повинні були виступати постачальниками сировини, котра слугувала важливим фактором для британської промисловості. Торгівля з колоніями була засобом збагачення Англії, за обов'язкової

умови – наявності для неї торгового балансу, коли сума вивезених товарів перевищувала суму ввезеної сировини. Американські колонії стали для Британської імперії справжньою золотою жилою, котра забезпечувала метрополію насамперед матеріалами для суднобудування (можна без перебільшення сказати, що британський флот того часу будувався переважно з американських матеріалів, поселення в колоніях Мен, Нью-Гемпшир, Джорджія являли собою своєрідні табори лісорубів), а також металом [7].

Торгівля була поставлена в суворі рамки залежності від метрополії в результаті проголошених Англією Навігаційних актів. По-перше, прийняті в 1651 р. та наступні роки акти забороняли перевозити товари іноземними суднами. Дозволялося користуватися лише англійськими чи колоніальними суднами. По-друге, згідно Навігаційних актів, колонії не мали права вести безпосередню торгівлю з іншими країнами. Вони могли продавати товари цим країнам лише за британського посередництва. А кожен корабель, завантажений товарами з інших європейських країн, мав пройти через Лондон, сплативши солідний податок [1 с. 10].

Загальновідомо, що надмірне податкове навантаження є негативним фактором державної податкової політики, який відповідним чином впливає на розвиток економічних відносин у країні, стримує ділову активність суб'єктів господарювання, сповільнює зростання валового внутрішнього продукту та є однією із причин виникнення кризових явищ у суспільстві. Ефективність податкової системи є передумовою вирішення соціальних і економічних завдань, а також інших функцій, які виконує держава на певному етапі свого історичного розвитку. З фіскальної точки зору важливим є достатність доходів, які отримує держава, з економічної – який вплив вона через податкову політику здійснює на економічний розвиток. Разом з тим, управління податковою сферою є складним процесом, який вимагає висококваліфікованих спеціалістів, добре обізнаних як з теоретичними аспектами оподаткування, так і з практичними питаннями щодо нарахування і стягнення податків.

Література:

1. Dickerson O.M. The Navigation acts and the American revolution. Philadelphia, 1951.
2. Ernst J. «Ideology» and an economic interpretation of the revolution. - In: The American revolution. Explorations in the history of American radicalism. Ed. by A. F. Young. De Kalb, 1976.
3. Shannon F.A. America's economic growth. - New York. 1947; Nettels C. P. Roots of the American civilization. -New York, 1946.
4. Egerton H.E. Origin and Growth of the English Colonies and of Their System of Government. - Oxford., 1903.
5. Фурсенко А.А. Американская революция и образование США. - Ленинград., 1978. - С. 414.
6. Living Documents of American History AND Democracy.
7. Савин А.Н. Лекции по истории Английской революции. -М., 1937. - 535 с.

Юрій Лазуренко
(Черкаси, Україна)

АГРАРНА ПОЛІТИКА ПАРТІЇ У ВИСВІТЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ 1930-Х – СЕРЕДИНИ 1950-Х РР.

Переломним етапом у розвитку історичної науки постнепівського періоду безумовно була політична перемога Й. Сталіна. Саме вона і визначила на десятки років традиції “класичної” радянської історіографічної школи. Так, уже перші радянські роботи 1930-х рр. з історії селянства в роки непу використовували вибірковий підхід до джерел [1]. Вони і визначили історіографічну традицію 1930-х рр.

“Великий перелом” кінця 1920-х рр. в сільському господарстві та форсована індустріалізація призвели до того, що історики оминали проблеми 1920-х рр., особливо коли питання стояло про інші, не соціалістичні форми власності. Авантюристична політика і економічні перетворення Й. Сталіна спрямували радянську історичну і економічну науки в лоно волюнтаризму і апологетики комунізму, коли досвід попереднього непівського будівництва або взагалі не враховувався, або розглядався через призму колективізації.

З 1938 р. державні архіви перейшли під відомство НКВС СРСР, що закрило для науковців історичні джерела для вивчення історії сільського господарства [2]. В зв'язку з цим у працях 1930-х – першої половини 1950-х рр. переважав скоріше загальний характер інтерпретації історичних фактів ніж ґрунтовна аналітична оцінка. Замість справедливої критики та діалогу, радянські автори все більше використовували матеріали політичного характеру та ідеологічної заангажованості: твори К. Маркса, В. Леніна, Й. Сталіна, матеріали з'їздів та конференцій комуністичної партії, які мільйонними тиражами передруковувалися. Часто в історіографії з'являлися книги та цілі дослідження, які стосувалися окремих промов чи статей Й. Сталіна. Окреме важливе місце в історіографічній традиції займав “Короткий курс історії ВКП(б)”, який спочатку рекомендаційно, а потім насильно насаджувався в свідомість радянських громадян [3].

Таким чином, до виходу в світ “Короткого курсу історії ВКП(б)” дослідження сільського господарства України періоду непу фактично призупинилося. В зазначеній книзі, яку, до речі, редагував сам Й. Сталін, проблемам непу відведено дев'ятий та десятий розділи. Проте нова економічна політика показана більше через призму відбудови народного господарства та індустріалізації [4]. Недоліком зазначеної праці була односторонність у висвітленні історичних фактів та певна тенденційність. Суть непу в

селі зводилась до заміни продрозкладки продподатком, союзу робітничого класу з селянством. І на цьому тлі зовсім опускалась кооперація, держторгівля, держкапіталізм, ніби їх і не було. Натомість одноосібне селянське господарство показувалося безперспективним, підкреслювалась його низька товарність. Кризи хлібозаготівель пояснювались “куркульським саботажем”, в зв’язку з чим і була обґрунтована необхідність здійснювати колективізацію. Змичка між містом і селом розкривалася через дозвіл торгівлі, як тимчасового відступу, що був покликаний оживити господарське життя і підняти продуктивні сили. Такою була офіційна лінія у висвітленні непу. Новим у згаданій праці можна назвати трактування нової економічної політики як закономірного етапу руху країни від капіталізму до соціалізму, що, звичайно не відповідало дійсності. “Короткий курс” перманентно використовувався радянськими вченими фактично до самого розпаду СРСР.

Після виходу “Історії ВКП(б)” і до початку Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. з’явилося небагато праць, в яких розкривався розвиток сільського господарства в період непу [5]. В кінці 1930-х рр. М. Анісімов, К. Шуваєв, І. Лаптев, С. Альфіш, А. Аріна, Д. Лур’є зробили перші спроби написати узагальнюючі дослідження про аграрні соціалістичні перетворення 1920-х рр. та перемогу колгоспного ладу [6].

В роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. проблеми непу практично не розглядалися. Хоча і були фрагментарні дослідження періоду непу в сільському господарстві, але вони носили поодинокий характер, і були радше виключенням. Так, у 1943 р. в “Історичному журналі” була надрукована стаття Б. Ліхтера “Історія створення МТС”. Науковець побіжно розглянув історію створення МТС, на прикладах показав незадовільний стан засобів виробництва в бідняцько-середняцьких господарствах, та політику влади щодо забезпечення селян технічними засобами, зокрема тракторами [7]. Лише з другої половини 1940-х рр. дослідники знову звернули увагу на період непу, зокрема у статистичних [8] та загальних виданнях [9]. Проте об’єктивної інформації було мало. Радянські дослідники констатували лише успіхи сільськогосподарського будівництва, опускаючи при цьому прорахунки та кричущі злочини. Більш об’єктивно проблематика непу знайшла відображення у творах зарубіжних вчених, які звертали увагу перш за все на рівень розвитку сільського господарства, взаємовідносини між державним апаратом та селянством, злочинну колективізацію кінця 1920-х – початку 1930-х рр. [10].

На початку 1950-х рр. в науковій періодиці поширюються статті, які підкреслювали керівну роль Комуністичної партії та робітничого класу в контексті перетворень в сільському господарстві доби непу [11]. Перехід до непу в Україні став предметом дослідження Е. Генкіної, Г. Кононенка, М. Черненко [12]. “З введенням нової економічної політики, – відмічав П. Лященко, – в руках Комуністичної партії і Радянської держави виявився такий новий стимул підвищення продуктивності сільського господарства, як особиста ініціатива і особиста зацікавленість дрібного виробника і свобода ринкових зв’язків” [13, с. 35]. Керівна роль Комуністичної партії у відновленні промисловості, налагоджені торгівлі, та у сприянні розвитку соціалістичних елементів на селі, на думку вченого, сприяли швидкому відновленню продуктивних сил. Проте П. Лященко не обійшов критикою індивідуальне селянське господарство, заявивши, що воно ніби то “не лише не здійснювало розширеного відтворення, а навпаки, дуже рідко могло здійснювати навіть просте відтворення” [14, с. 328]. Такі оцінки були продовжені в історіографії і лягли в основу навіть фундаментальних студій з економіки [15]. Таке важливе явище як контракція сільського господарства, її особливості та роль у піднесенні продуктивних сил оглядово розглянула І. Загоскіна [16, с. 8]. Детальний аналіз впливу плану на сільське господарство в 1921 – 1925 рр. здійснив у дисертаційному дослідженні С. Ільїн [17].

Українські діаспорні вчені також цікавились проблемами історії українського селянства 1920-х рр. Так, М. Трихрест писав, що з впровадженням непу Україна отримала можливість вільного розвитку продуктивних сил [18]. “Неп наочно довів, – відмічав М. Трихрест, – що навіть ця недосконала аграрна система виявила такий запас творчих можливостей села, які по своїм наслідкам дорівнюють чудові ... українське сільське господарство на протязі перших трьох років непу спромоглося не лише розв’язати повністю харчову проблему України, але й значною мірою забезпечити промисловість сировиною, а також дати велику кількість продуктів на експорт” [18, с. 14]. Дослідник досить чітко прослідкував реальну динаміку розвитку продуктивних сил та визначив причини, які їх стримували: “хоча сільське господарство і розвивалося швидко – внаслідок дуже повільної відбудови промисловості, недостачі кредиту й по-суті ворожого відношення більшовиків до середніх і міцних господарств, темп інтенсифікації виробництва був затриманий, і тому навіть найсильніші господарства не спромоглися повністю використати свій потенціал праці у власному господарстві” [18, с. 15 – 16]. На початку 1950-х рр. в Лондоні вийшла ґрунтовна трьохтомна монографія англійця Е. Карра “Історія радянської Росії : більшовицька революція 1917 – 1923 рр.” [19].

Отже, вивчення продуктивних сил сільського господарства України доби непу в історіографії 1930-х – першої половини 1950-х рр. стало тематично обмеженим та теоретично далеким від досягнень світової історичної науки. Ідеологічна перемога сталінізму поставила перед вченими нові завдання, а саме – вихваляння політики правлячої партії. Натомість історія непу ігнорувалася або фальсифікувалася. Фактично історична наука стала сферою політики, а виступи партійних функціонерів предметом обговорень на шпальтах історико-економічної літератури того часу. Будь-які серйозні роботи з історії розвитку продуктивних сил сільського господарства України 1921 – 1929 рр. були відсутні.

Література:

1. Никулихин Я.П. Социалистическая реконструкция сельского хозяйства в первой пятилетке. – М. : Партиздат. – 1934. – 143 с.; Красавин С.Н. Первые итоги сплошной коллективизации // На аграрном фронте. – 1934. – № 12. – С. 34 – 51; Лаптев И.Д. Советское крестьянство. – М. : Сельхозгиз, 1939. – 171 с.
2. Макасов В.В. История и организация архивного дела в СССР (1917 – 1945 гг.). – М.: Наука, 1969. – 431 с.
3. О постановке партийной пропаганды в связи с выпуском “Краткого курса истории ВКП(б)”: Постановление ЦК ВКП(б) от 14 ноября 1938 г. // Пропаганда и агитация в решениях и документах ВКП(б). – М., 1947. – С. 369.
4. История ВКП(б). Краткий курс. – М., 1938. – 346 с.
5. Генкина Э.Б. Советская страна в период перехода к новой экономической политике // Историк-марксист. – 1939. – № 5 – 6. – С. 38 – 66; Минц И.И. Переход на мирную работу по восстановлению народного хозяйства (1921 – 1925 гг.) / И.И. Минц. – М., 1940. – 56 с.
6. Анисимов Н.И. Победа социалистического сельского хозяйства / Н.И. Анисимов. – М. : Госполитиздат, 1937. – 129 с.; Шуваев К.М. Старая и новая деревня / К.М. Шуваев. – М. : Сельхозгиз, 1937. – 347 с.; Альфиш С.Д. Победа колхозного строя / С.Д. Альфиш. – Саратов, 1939. – 88 с.; Лаптев И.Д. Советское крестьянство / И.Д. Лаптев. – М. : Сельхозгиз, 1939. – 171 с.; Арина А.Е. Социально-экономические изменения в деревне. Мелитопольский район (1885 – 1938) / А.Е. Арина, Г.Г. Котов, К.В. Лосева. – М. : Сельхозгиз, 1939. – 407 с.; Лурье Д. Социалистическая революция и крестьянство / Д. Лурье // Большевик. – 1937. – № 21. – С. 75 – 91.
7. Лихтер Б. История создания МТС / Б. Лихтер // Исторический журнал. – 1943. – №8 – 9. – С. 58 – 63.
8. Нариси розвитку народного господарства Української РСР / відп. ред. Д.Ф. Вірник ; АН УРСР, Інститут економіки. – К. : Видавництво АН УРСР, 1949. – 579 с.
9. Анисимов Н.И. Советское крестьянство / Н.И. Анисимов. – М. : Сельхозгиз, 1945. – 95 с.
10. Олещко Н. Аграрна політика більшовиків : спроба історичного аналізу / Н. Олещко. – Б.М. : Наша книгозбірня, 1947. – 104 с.; Jasny N. The Socialized Agriculture of the USSR. Plans and Performance / N. Jasny. – Stanford (California), 1949. – 837 p.; Chamberlin W.H. The Ukraine: A Submerged Nation / W.H. Chamberlin. – New York : The Macmillan company, 1944. – 91 p.
11. Баевский Д.А. Участие рабочих масс в социалистической переделке сельского хозяйства (1928 – 1930) / Д.А. Баевский // Вопросы истории. – 1953. – № 10. – С. 79 – 85; Пуговкин Г.Н. Партия Ленина-Сталина – организатор массового движения за коллективизацию сельского хозяйства в СССР / Г.Н. Пуговкин // Вопросы истории. – 1952. – № 12. – С. 18 – 47; Воронцовская А.А. Основные итоги борьбы за восстановление народного хозяйства СССР (1921 – 1925 гг.) / А.А. Воронцовская, Н.А. Ивницкий, А.А. Матюгин, Ю.А. Поляков // Исторические записки / Отв. ред.: А.Л. Сидоров. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 47. – С. 3 – 57.
12. Генкина Э.Б. Переход Советского государства к новой экономической политике (1921 – 1922) / Э.Б. Генкина; Акад. наук СССР, Ин-т истории; Институт истории (Москва), Академия наук СССР. – М. : Госполитиздат, 1954. – 504 с.; Кононенко Г.К. Переход к новой экономической политике на Украине (1921 – 1922 гг.): Автореферат дис... канд. ист. наук. – К., 1950. – 21 с.; Черненко Н.В. Переход к новой экономической политике на Украине / Н.В. Черненко. – К., 1955. – 35 с.
13. Ляшенко П.И. Народное хозяйство СССР в восстановительный период (1921 – 1925 гг.) / П.И. Ляшенко // Вопросы истории. – 1953. – № 7. – С. 32 – 55.
14. Ляшенко П.И. История народного хозяйства СССР: В 3-х т. / П.И. Ляшенко. – М. : Госполитиздат, 1956. – Т. 3 : Социализм. – 644 с.
15. Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР / Ин-т экономики Укр. ССР ; редкол.: д-р экон. наук А.А. Нестеренко и др. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 555 с.
16. Загоскина И.В. Роль контрактации сельскохозяйственных продуктов в подготовке массового колхозного движения (1928 – 1929 гг.) / И. В. Загоскина // Исторические записки: сборник статей. Вып. 39 / Академия наук СССР, Институт истории ; ред. Б. Д. Греков. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 3 – 32.
17. Ильин С. С. О плановом воздействии Советского государства на крестьянское сельское хозяйство в восстановительный период (1921 – 1925 гг.) : Автореф. дис. ... канд. экон. наук / С. С. Ильин. – М., 1955. – 18 с.
18. Трихрест М. НЕП на Україні / М. Трихрест. – Наша книгозбірня. Ч. 4. – Б. м., 1947. – 32 с.
19. Carr E. History of Soviet Russia: The Bolshevik Revolution, 1917 – 1923, 3 vols. London: Macmillan, 1950 – 1953.

Наталія Пасічник
(Кіровоград, Україна)

**ФІНАНСОВА СТАТИСТИКА ЯК ПРИКЛАДНЕ ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ХІХ ст.**

Економічна історія Російської імперії ХІХ ст. характеризується кризою натурального та дрібнотоварного феодально-кріпосницького господарства і розвитком товарно-грошових ринкових відносин. Розвиток нових соціально-економічних відносин супроводжувався становленням і видозміною

фінансових інститутів, урізноманітненню діяльності, пов'язаної із створенням і використанням фондів фінансових ресурсів у конкретних економічних умовах, тобто розширенням сфери фінансових відносин. Саме у XIX ст. відбулося усвідомлення суспільством багатогранного значення фінансів в економічному, політичному та культурному житті країни. Відомий економіст і статистик другої половини XIX – початку XX ст. І. І. Янжул зазначав, що станом фінансів вимірюється могутність держав, фінанси є мірилом добробуту країни, мірилом цивілізації [17, с. 45]. Із розвитком фінансових інститутів відбувалося напрацювання принципів фінансової політики, генеза фінансової науки і фінансового законодавства.

Дослідження закономірностей становлення фінансової науки демонструє, що теорія фінансів інтегрує в собі тисячолітню фінансову практику, елементи камералістики, теоретичні розробки різноманітних економічних шкіл (меркантилістів, фізіократів, класичної школи політекономії, марксизму), основи політичних теорій. Прикладними джерелами, що використовувала, аналізувала, інтерпретувала фінансова наука, стали фінансова статистика і фінансова історія.

Фінансова статистика одночасно виступила підґрунтям для теоретичного аналізу, визначення закономірностей, принципів, динаміки фінансів, а також – засобом доказовості висновків фінансової науки та основою для розробки прогнозів. К.Г.Рау – німецький економіст і статистик, автор широко відомою в Росії праці «Основні начала фінансової науки», зазначав, що статистика є допоміжною наукою для фінансів [12, с.8]. І.І. Янжул підкреслював, що формулювання загальних принципів державного господарювання можливе лише за умов використання статистики [17, с. 52].

Статистика виникла з потреб об'єктивного розвитку суспільства, тому що без необхідного мінімуму знань про рух товарно-матеріальних цінностей та людських ресурсів неможлива діяльність держави. Потреба в централізованій службі статистики в Російській імперії виникла ще на початку XVIII ст., однак реалізована ідея була лише на початку XIX ст. 8 вересня 1802 р. імператор Олександр I «Височайшим Найвищим Маніфестом» наказав кожному міністрові збирати письмові звіти. У цей день було створено Міністерство внутрішніх справ, а в його складі працювала група з 10 чоловік для узагальнення зведень, що утримуються в міністерських звітах. Саме тоді почалося організаційно-структурне оформлення статистичної діяльності в Росії. 20 березня 1811 р. при міністерстві поліції було засновано статистичне відділення. 27 жовтня 1834 р. – видано урядовий Указ про створення губернських статистичних комітетів. Буржуазні реформи 1860–1880-их років у Російській імперії сприяли розвиткові досліджень, присвячених проблемам державних фінансів і публікації низки статистичних матеріалів. Розуміючи, що неможливо реформувати країну без проведення податкової реформи, Олександр II у кінці 1850-х років створює спеціальну Комісію для перегляду системи податків і зборів [10], результатом діяльності якої стали 23 томи «Трудов», що вийшли протягом 17 років [15], у яких зібрано значний статистичний аналітично-узагальнюючий матеріал із проблем податкової політики Російської імперії в XIX ст.

Статистика в Російській імперії пройшла шлях від описової статистики І.К. Кирилова (1689–1737) і В.Н. Татищева (1686–1750) до статистики як науки про «категоричне обчислення» Д.П. Журавського (1810–1856). Дослідження видатних представників академічної школи статистики О.О. Чупрова (1874–1926), Ю.Е. Янсона (1835–1893), О.А. Кауфмана (1864–1919) та інших сприяли не тільки розвитку статистичної науки, а й роботі статистичних органів, привертаючи увагу громадськості до вивчення масових явищ [7]. І.І. Кауфман (1848 – 1915) – випускник юридичного факультету Харківського університету, член Міжнародного статистичного інституту, зібрав унікальний матеріал з історії фінансів зарубіжних країн і започаткував порівняльну фінансову статистику. Український учений був автором праць із фінансової статистики, теорії грошей, банківської справи. У 1872 році журнал «Вісник Європи» надрукував його рецензію на перший том «Капіталу» К. Маркса, з критичною оцінкою цієї праці [16, с.83]. Як кваліфікований і авторитетний учений практик І.І.Кауфман долучався до розроблення проєктів реформування фінансового господарства Росії [16, с.84].

Аналізуючи статистичні джерела XIX, не можна залишити поза увагою праці І.С. Бліоха – військового теоретика, статистика та економіста, який підготував фундаментальні роботи з фінансів і залізничної статистики [2, 3, 4].

Особливістю розвитку статистики в імперській Росії було створення після скасування кріпосного права земської статистики, яка відрізнялася високим професіоналізмом і була визнана в наукових колах тогочасної світової науки. Високої оцінки заслуговує науково-дослідницька діяльність «батька української земської статистики» [1, с.94] О.О.Русова – випускника історико-філологічного факультету Імператорського університету св. Володимира [13]. Дослідження науковця базувалися на нових принципах, використовувалися нові методи і прийоми (вперше використано метод вибіркового дослідження); застосовувався балансовий метод; обґрунтовано недоцільність використання у статистичних дослідженнях середніх показників; запропоновано вивчення господарського життя країни через районування досліджуваних територій [1, с. 95].

Отже, розвиток фінансової статистики виступав визначальним фактором розвитку теорії фінансів. Статистичні дані про стан фінансового господарства держави, одночасно слугували і аналітичною теоретичною базою для визначення закономірностей і принципів фінансової науки, і методом доказовості істинності висновків фінансової теорії. Гласність державної фінансової статистики Російської імперії та розвиток земської статистики створили достовірну базу досліджень для фінансової науки і з другої половини XIX ст. фінансова статистика стає суттєвим елементом фінансової науки.

Література:

1. Антонюк С.Н., Мордас І.В. Розвиток економічної науки в Київському національному економічному університеті (перша третина XX століття) // Економічна теорія. – 2011. – № 4. – С. 93 – 100.
2. Блюх И.С. Финансы России XIX столетия. История – статистика / И. С. Блюх. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1882. – Т. 1. – 292 с.
3. Блюх И.С. Финансы России XIX столетия. История – статистика / И.С. Блюх. – СПб. : Тип. Тов-ва «Общественная польза», 1882. – Т. 2. – 295 с.
4. Блюх И.С. Финансы России XIX столетия. История – статистика/ И.С. Блюх. – СПб. : Тип. Т-ва «Общественная польза», 1882. – Т. 3. – 232 с.
5. Журнал заседаний съезда податных инспекторов Киевской губернии 1908 года. – К. : Тип. К. П. Милевского и Ко, 1909. – 176 с.
6. Карнишина Н.Г. История финансов и налогообложения в России: Учеб. Пособие /Н.Г.Карнишина. – Пенза: Изд-во Пенз. гос. университета, 2009. – 122 с.
7. Кауфман А.А. Земская статистика / А.А. Кауфман // Юбилейный земский сборник / Под ред. Б.Б. Веселовского и З.Г. Френкеля. – СПб., 1914. – С. 186–262.
8. Орлик В.М. Дожовтнева фінансово-правова література як джерело до вивчення проблем фінансової політики уряду Російської імперії кінця XVIII – початку XX ст. // Історія науки і біографістика. – 2010. – № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2010-2/10_orlyk.pdf
9. Посредникова Д.В. Очерки по истории финансовой науки / Под ред. В.Э.Черновой. – СПбГТУРП-СПб, 2012. – 102 с
10. Пояснительная записка о работах по соглашению оценок государственных имуществ между губерниями // Комис. высочайше учрежденная для улучшения системы податей и пошлин. – СПб., 1860. – 112 с.
11. Пушкарева В.М. История мировой и русской финансовой науки и политики // Автореф. дис...д-ра эк. наук: 08.00.01 – экономическая теория / В.М.Пушкарева. – М., 2004. – 36 с.
12. Рау К.Г. Основные начала финансовой науки: Том 1/ К.Г.Рау. – М.: Книга по требованию, 2012. – 322 с.
13. Русов А.А. Описание Черниговской губернии. – Чернигов. – Т. 1. – 1898. – 378с. – Т. 2. – 1899. – 327 с.
14. Татищев В.Н. Напоминание на присланное расписание высоких и нижних государственных и земских правительств//Избранные труды по географии России. – М.: Географгиз, 1950. – 248 с.
15. Труды комиссии высочайше утвержденной для пересмотра системы податей и сборов : в 23 т. – СПб., 1860–1877.
16. Федосов В.М., Юхименко П.І. Наукові здобутки представників Київської фінансової школи кінця XIX – початку XX століття // Економічна теорія. – 2011. – № 4. – С.79 – 92.
17. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки : Учение о государственных доходах / И.И. Янжул. – М. : Статут, 2002. – 555 с.

Алиса Петушкова
(Астрахань, Россия)

ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБРАЗА «КАЛИКИ ПЕРЕХОЖЕГО» В РОССИЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Калики переходные в России были нищими высшего разряда. По мнению некоторых исследователей, институт "калик переходных" не так прост, каким кажется на первый взгляд. Калики переходные по летописным рассказам и по былинам — это паломники пилигримы, идущие на поклонение в Святую землю и добывающие себе пропитание милостыней. Испокон веков было принято — подавать каликам милостыню, кормить их «ради Христа».

В нищую братию, добывающую себе пропитание именем Христа, калики превратились, видимо, значительно позднее времени массовых паломничеств и хождений в Святую землю в XII —XV веках. Древние каличи былины перешли к нищей братии в наследство, как и само имя — калики, переосмысленное и изменённое затем в калеки. Нищая братия сохранила их, пронесла сквозь века, дополнив свой собственный репертуар, достаточно богатый и ценный сам по себе. Калики-паломники и калеки-нищие — не одно и то же, хотя со временем эти два образа и совместились.

А. Н. Веселовский видел происхождение калик переходных богомильским. Он утверждал: «наши калики переходные странно напоминают богомильских странствующих проповедников... заповеди наших калик отвечают главным заветам богомильских «совершенных»... они отказываются от мирских благ, называя себя христовыми убогими; их жалкий вид поражал современников — постоянный эпитет наших калик: нищая братия, убогие люди, бедные убогие. Калики странствуют вместе, толпами, богомильские странники ходят всегда вдвоём и больше... Наши калики, отправляясь в путь, также избирают себе «большого атамана», а калик, посетивших Илью Муромца, некоторые редакции былин прямо называют Христом с двумя апостолами. Еретические песни, приписываемые западным катарам, напоминают наши стихи, полные отреченного содержания».[1, с. 718] Указав ещё на внешнее сходство кожаной сумы с Евангелием у богомильских странников с сумой наших калик, Веселовский заканчивает выводом: «Первые калики переходные приходили к нам с византийского юга, центра богомильской проповеди». [1, с. 720]

Сведения о каликах переходных есть в памятниках XII—XIV века и в былинах. Самое древнее упоминание о каликах относится к XI веку. В княжеском уставе Владимира Святославовича [7, с. 190] они перечислены среди людей соборных, церкви приданных, на которых опроче мирян (то есть помимо мирян) распространяется не княжеский, а церковный суд. В некоторых списках этого устава калики названы паломниками или сторонниками. Игумен Даниил в своих записках смешивает слова «калика» и «странник», указывая этим, что и те и другие существовали тогда же. Само фактическое появление калик в этом случае следовало бы отнести к XI веку.

В летописном сборнике, приобретённом в 1894 году Императорской Публичной библиотекой в Санкт-Петербурге, под 1163 годом записано: «В лето 6671 поставиша Иоанна архиепископом Новгородским. При сем ходили в Иерусалим калицы и при князе Ростиславе». [7, с. 190]

А когда в 1200 – 1204 годах в Заморье (Святой земле) побывал новгородец Добрыня Ядрейкович, он оставил в своей «Книге паломник» упоминание о существовавшей здесь русской колонии, где жили калики.[3]

Судя по былинам, положение калик в обществе было довольно значительное: и богатыри Владимировы, Илья Муромец, Алеша Попович, Михаил Поток Иванович, не стыдились показываться каликами, даже считали это почётным. Калик везде принимали с почётом, куда бы они не приходили. В сказаниях, калики нисколько не напоминают калек в нынешнем смысле этого слова: это были все дородные добрые молодцы, силачи, иногда и красавцы, а если и старики, то уж никак не люди, возбуждавшие к себе сострадание каким-нибудь телесным недостатком. Былинные калики — отнюдь не слепцы, не старцы, не сирые и не убогие. Как раз наоборот, в былинах всюду подчёркивается, что ни в силе, ни в удали они не уступают богатырям, а зачастую и превосходят их.

Калики в былинах исцеляют и наделяют силой Илью Муромца; сокрутившись каликой, проникает он неузнанным в Царь-от-град; с каликой меняется одеждой и Алеша Попович, выходя на бой с Тугарином; каликами справляются Илья Муромец и Добрыня Никитич, спасая Михаила Потыка. Среди былинных героев Калика-богатырь, побивающий силушку, которой сметы нет, причем не где-нибудь, а на тех полях да на Куликовых. Не менее значителен образ другого былинного богатыря — сильного могучего Иванищо, с которым не решается вступить в единоборство даже Илья Муромец. Иванищо — тоже калика переходная переброжая. Это калики не убогие и бессильные, которые известны исследователям XIX века, а дородные молодцы. «С телесной силой соединяется в каликах, по былинам почти постоянно, духовная сила. Это какие-то чародеи, у которых сила мышц есть выражение силы духа» — писал выдающийся филолог-славист академик И.И.Срезневский.

В прежние времена паломники — калики, названные так от особого вида обуви *caliga*, не всегда были нищими и убогими, и это отмечается самими духовными стихами, среди которых показан первоначальный характер каличества. Есть так называемые каличи былины, созданные самими каликами переходными. Самый древний текст былины «Сорок калик со каликою» известен по «Сборнику Кириши Данилова», [2, с. 308] датируемому серединой XVIII века. По мнению В. И. Калугина, «Сорок калик со каликою» — это подлинная история калик. Этот весьма распространённый духовный стих отличается сильным былинным колоритом и представляет калик в виде богатырей, удалих добрых молодцев. Но калики отличались от обычных богатырей. Богатыри, как правило, нанимались в княжеские дружины, цель калик переходных была иная: "А итти нам, братцы, дорога не ближняя, Итти будем к городу Ерусалиму». [6] В Святую землю калики уходили из монастырей — в былинах упоминаются пустынь Ефимьева, обитель Боголюбская. Поход в Палестину был весьма дорогим предприятием. Но Церковь не жалела средств на святое дело. Кроме того, сами калики были не бедными людьми. Это, как правило, дети боярские, купеческие, разного возраста и состояния. В Энциклопедии Брокгауза и Ефрона говорится: «Калики... одеты в шубы соболиные или гуны сорочинские, в лапотки семи шелков, с вплетённым в носке камешком самоцветным; костюм их дополняют сумки из рыжего бархата, клюки, иногда из дорогого рыба зуба, и шляпы земли греческой».

По возвращении со Святой земли многие из калик принимали монашеский постриг или странствовали по Руси, рассказывая о своих приключениях. Возможно, они даже записывали их. Калики были образованными людьми. «Приходили калики переходная, Они крест кладут по писаному, Поклон ведут по-ученому» — говорится в былине об Илье Муромце. [3, с. 314]

Если в стихе о сорока каликах они наделяются чертами, присущими скорее богатырям, то в стихе «На Вознесение Господне» калики представляются в совершенно ином виде, нищими слепцами, живущими подаянием, и стих является своеобразным оправданием, санкцией свыше самого нищенства.

Образ калик — слепых певцов начинает рождаться, когда помимо былин калики начинают сочинять духовные стихи — народные песни на религиозные сюжеты.

Сам быт таких певцов приводил их постоянно в соприкосновение с церковью. Они жили преимущественно около монастырей, а у монастырских ворот было главное поприще их деятельности. Старинная песня о сорока каликах с каликою, записанная Киришей Даниловым, говорит, что калики выходили из Ефимьевой пустыни, из монастыря Боголюбова. [3, с. 315] Иногда зимой калики пристраивались к кому-то на дом. На базарных площадях слепые казались заурядным промышленными людьми, которые потому и поют усердно, что хотят получить деньги. Придя на место, они становились в круг и начинали петь.

Петр I пытался прекратить бродяжничество и пристроить калик переходных к монастырям. Он приказывал монастырям строить богадельни, ловить и вязать всякую нищую братию. Он писал такие указы, повторяя их не раз. Это было тяжелое время для калик, которое им удалось пережить. Число слепых певцов не уменьшилось, но уменьшилось количество знатоков былин.

Тогда слепые певцы появились в раскольничьей среде, из них прославились тихвинские. Слепые певцы собирались в лесных местностях на ярмарках, в вологодском и олонекском краях. В село Шунгу (Повенецкого уезда), вблизи выгорецких скитов, сходились на рыбную благовещенскую и Никольскую ярмарки до десятка артелей: пели и в одиночку, и парами, втроем и целыми десятками. Калики садились у погоста и пели духовные стихи, а толпы проезжих собирались их слушать и подавали им посильную милостыню. А отсюда уже вывозились самые длинные, лучшие и старинные былины. Слепые певцы продолжали ходить, разделив русскую землю на участки, поставив в центре места народных сходок. Имена калик переходящих, не имевших пристанища, почти всегда оставались в памяти слушателей безымянными. Но с 50-х годов XIX века земская полиция стала гонять убогих певцов с погоста и не позволяла им больше петь на улицах. [5, с. LXIV] Калики, которых встретил П. Н. Рыбников в 1860 году, уже не знали былин.

Евангельские и библейские сюжеты, народные легенды первых веков христианства и апокрифическая литература — вот три основных источника каличьей поэзии. Первообразы духовных стихов могли быть очень древними, они долгое время существовали в народе, как особенный песенный цикл рядом с былинами или светским эпосом. Такое совместное существование не могло обойтись без взаимных влияний: духовный стих проникал в былинку некоторыми символическими подробностями, объяснимыми лишь из его источников, иными фантастическими образами.

Стихи знали и исполняли почти все выдающиеся сказители: Т.Г. Рябинин и его сын И.Т. Рябинин, В.П. Щеголенок, А.П. Сорокин, Г.Л. Крюков, А.М. Крюкова, И.А. Федосова, М.Д. Кривополенова, но исполняли они их в строго определенное время. Часто население перенимало многие стихи у калик. «Стихи,— отмечал П.В. Киреевский в предисловии к «Русским народным стихам»,— поются по домам, особенно стариками, а часто хором всей семьей, во время постов, когда народ считает за грех петь обыкновенные песни; но особенно сохраняются они в устах наших слепцов, ходящих, как древние рапсоды греческие, из края в край, и поющих народу эти Стихи, им так любимые». [2, с. 320] Во второй половине XIX века исполнителями этих стихов начинают становиться и женщины. До середины 1920-х годов [9] девушки, а иногда и замужние женщины во время Великого поста собирались вместе прясть, и эти посиделки нередко сопровождались хоровым пением духовных стихов. Об обычае петь стихи в Великий пост вспоминали многие исполнительницы, записанные фольклористами Карельского научного центра РАН. Вместе с умением прясть и ткать знание стихов передавалось, как правило, по женской линии. Многие сказительницы переняли стихи в детстве от бабушки, матери, няни, соседок и тому подобное. Так, П.Е. Попова из Нюхчи, спев стихотворение о Вознесении, сказала: «Я эту песню слышала от своей матери. <...> Эту песню у нас мать пела в канун вербного воскресенья» [9]. Крестьянка А.Т. Шелонилова, выросшая на Выгозере, сообщила собирателям: «Нищие приезжали из Каргополя. Милостины собирали. По фатерам ходят, сидят и поют. Вперед не проходят, на лавку сядут и поют. Старухи у них стихи перенимали» [9]. Несколько исполнительниц и общерусских, и старообрядческих духовных стихов указали, что стихотворение они или их родственники переняли от калик, которые оставались в их доме в течение нескольких дней. Так не без влияния каличества возникли «полубродячие» певцы. Нуждающиеся крестьяне наряду с каликами могли за подавание исполнять стихи и былины в своей волости или даже в родной деревне. О существовании «переходного» типа исполнителей, которых нельзя отнести ни к профессиональным бродячим певцам, ни к оседлым сказителям-крестьянам, писал ещё П. Н. Рыбников. Он полагал, что это большей частью портные, которые «имеют оседлость и не нуждаются в деньгах». Вероятно, и портные, и обедневшие крестьяне могли в случае нужды использовать свое сказительское искусство и для заработка. В ответ на вопрос собирателей об исполнителях былин крестьяне «всегда ссылаются на калик, они, мол, знали». [9]

Литература:

1. Веселовский А.Н. Калики переходящие и богомильские странники // Вестник Европы, 1872. Апрель – 682 – 722 с.
2. Калугин В.И. Струны рокотаху...: Очерки о русском фольклоре . - М.: Современник, 1989 – 623 с.
3. Крылов И. Эти странные калики. – [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pressmon.com/cgi-bin/press_view.cgi?id=1373772
4. Максимов С.В. Бродячая Русь Христа ради.-С. - Пб., 1877 – 465 с.
5. Песни собранные Рыбниковым П.Н. Т. I. - М.: Издание фирмы «Сотрудник школ», 1909 – 512 с.
6. Синягин А.А. Из книги "Абаев В.И. Избранные труды: религия, фольклор, литература". Владикавказ, издательство "Ир", 1990. [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.anaharsis.ru/biblio/duh_kult/tsag_sod.htm
7. Срезневский И. И. Калики Древнего времени // Записки Императорской Академии Наук, т. 1, кн. II., 1862. – 186 – 210 с.
8. Отчет Императорской Публичной библиотеки за 1894 год, СПб., 1897 - 133 с.
9. Федорова С.В. Севернорусские духовные стихи и их исполнители. Вологда: Книжное наследие, 2007. – [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.booksite.ru/fulltext/suda/kov/5_05.htm

Туякбай Рысбеков
(Уральск, Казахстан)

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА С КНР (1990-2005 ГГ.)

Немаловажное значение для Казахстана имеют отношения с самой динамично развивающейся страной - КНР. Главными задачами стратегии Китая в отношении ЦА являются обеспечение стабильности на своих западных границах и содействие реализации программы ускоренного экономического развития западной части КНР; обеспечение гарантированного доступа к источникам энергии для быстро развивающейся экономики; противодействие доминирующему влиянию США на экономическом, политическом и военном уровне. На стыке тысячелетий объем национального продукта Китая достиг 1 трлн. долл. В 2000 г. в России ВВП на душу населения составлял 55% от уровня 1990 г., в Украине - 43,2%, а в Китае - 200%. По итогам 2004 г. экономика КНР 2,75 раза больше, чем экономики России (\$500 млрд.), Украины (\$60 млрд.) и Казахстана (\$36 млрд.) вместе взятые (\$596 млрд.). КНР является одной из самых ключевых экономических и военно-политических сил в мире.

Пекин предлагает Астане сотрудничество по самому широкому спектру направлений двусторонних отношений на долговременной основе. Эта страна за последние годы сделалась одним из ключевых экономических и политических партнеров РК. В 1997 г. был подписан контракт, по которому КНР должна была вложить в РК 9,5 млрд. долл. в разработку нефтяных месторождений и прокладку нефтепроводов. В 1999 г. Китай занял второе место среди экономических партнеров РК. Если в 2000 г. товарооборот между двумя странами составил 1,5 млрд. долл., то в 2002 г. - 1,7 млрд. долл., в 2004 г. вырос на 37% и достиг 4,5 млрд. долл., только за январь-март 2005 г. он составил 826910,1 тыс. долл. США. В то же время по объему торговли с Китаем Казахстан занимает лишь второе место среди стран СНГ после России. В 2005 г. он достиг 5 млрд. долл. 10 лет тому назад таким был объем торговли между КНР и РФ. Этот пример иллюстрирует динамику укрепления казахстанско-китайских экономических связей.

Особый интерес Пекин испытывает к казахстанской нефти вследствие растущей потребности в энергоносителях. По некоторым прогнозам, импорт только нефти в странах АТР в 2010 г. возрастет до 1,5 млрд. т., а Китая - до 200 млн. т. По данным экспертов, КНР уже с 1993 г. вышел на заключение свыше 15 крупных нефтегазовых контрактов в Венесуэле, Ираке, Иране, Индии, Индонезии, Казахстане, Туркменистане, Азербайджане, России [1]. Для КНР основные интересы по отношению к Казахстану эволюционировали от опасений за вероятную дестабилизацию на территории РК и попыток оградить себя от возможных последствий для китайского Запада до стремления усилить свое влияние в РК. Но за этот период упущено много возможностей реализовать экономически привлекательных проектов в нефтегазовой области из-за вопросов политической безопасности, которые всегда оставались приоритетным направлением стратегии Китая по отношению к Казахстану.

Это видно на примере месторождения «Карачаганак», где сосредоточено более 40% газовых запасов. В реализации проекта Китай не смог принять активного участия. В итоге в 1997 г. Международный консорциум (компании «Agip» (32,5% Италия), «BG» (32,5% Великобритания), «Техасо» (20% США) и «Лукойл» (15% Россия) получил право разработки месторождения на 40 лет, основанное на принципах раздела продукции. Постепенно складываются предпосылки к изменению расстановки сил в регионе, что неизбежно скажется на интересах Казахстана, которые требуют выстраивания обновленной линии поведения в отношении КНР.

Между тем основной фактор воздействия на политику КНР в направлении Казахстана - это принятая Пекином специальная Программа развития западных территорий КНР, что вызвано формированием его новых внешнеполитических приоритетов во всех наиболее выгодных направлениях, в том числе и центрально-азиатском. И если в 1997 г. Казахстан экспортировал в КНР 93,4 тыс.т. нефти, то на ноябрь 2000 г. импорт казахстанской нефти составил 684,4 тыс.т. В то же время потребление нефти в Китае в 2005 г. увеличивается на 6,7% до 320 млн. т., а ее импорт нефти составил 150 млн. т. против 91,1 млн.т. в 2003 г. По данным официальной статистики, в РК работает 20 крупных китайских компаний, 61 совместное предприятие и 615 - с участием иностранных капиталов. Пекин выходит на первое место среди стран-потребителей нефти в ЦА. В то же время в борьбе за энергоресурсы участвуют Россия и США. Они в первую очередь заинтересованы в нефти, как в инструменте контроля над государствами-реципиентами энергоносителей и в качестве энергоносителя [2].

В середине 2005 г. Казахстан и Китай подписали совместную Декларацию о стратегическом партнерстве в XXI веке. Оно выходит на уровень практической реализации крупнейших проектов, в т.ч. строительство трансказахстанской железнодорожной магистрали, которая соединит Западный Китай и Каспийское море, создание газопровода Казахстан – Китай, создание благоприятных условий для дальнейшего углубления и развития сотрудничества в торговле, экономике, энергетике, транспорте и финансах. По мере реализации крупных совместных проектов наступает качественно новый этап в развитии делового сотрудничества двух стран. Они договорились всемерно поддерживать и предоставлять все необходимые условия для обеспечения завершения в оговоренные сроки (до 2006 г.) строительства участка нефтепровода Атасу-Алашанькоу и его ввода в эксплуатацию, ускорить строительство международного центра приграничного сотрудничества «Хоргос» и его введение в эксплуатацию. В то же время они высказались за дальнейшее расширение структуры товарооборота, увеличение в двусторонней торговле удельного веса продукции с высокой добавленной стоимостью и

высоких технологий, принятие совместных мер по диверсификации структуры товарооборота. При этом КНР будет поддерживать реализацию проекта строительства Трансказахстанской железнодорожной магистрали и оказывать содействие в обеспечении необходимых объемов грузоперевозок [3].

Согласно декларации, РК и КНР намерены и впредь улучшать торгово-инвестиционный климат, активно поддерживать предприятия двух стран на своих территориях, в особенности в приграничных районах, взаимно инвестировать, развивать производственную и торгово-экономическую деятельность, налаживать сотрудничество между соответствующими органами РК и Государственной электросетевой корпорацией КНР в области электроэнергетики, взаимодействие между банками для активной деятельности финансовых институтов на территориях двух стран.

Казахстан и Китай договорились укреплять взаимодействие в международных и региональных организациях и форумах. Прежде всего, это относится к ШОС. Казахстан заручился поддержкой КНР при вступлении в ВТО. Н. Назарбаев считает, что подписан документ, нацеленный на века. Кроме того, подписаны соглашения о сотрудничестве в области геологии и использования недр, о немедленном уведомлении сторон оперативной информацией в паводковый период на трансграничных реках, о регулировании деятельности международного центра приграничного сотрудничества «Хоргос», меморандумы о совместных исследованиях возможности строительства Трансказахстанской железнодорожной магистрали, о сотрудничестве в области информационной и коммуникационной индустрии, кредитное соглашение между ТОО «Казнуртел» и Банком развития КНР и др.

Казахстан и Китай договорились укреплять взаимодействие в международных и региональных организациях и форумах и в первую очередь - в рамках ШОС и СВМДА и в том числе - в формировании новой концепции коллективной безопасности в мире, реформировании ООН. Стороны договорились об открытии центра культуры Казахстана в Китае и университета Конфуция в Казахстане, а также об обучении казахстанской молодежи в китайских университетах. Глава КНР считает, что обе страны должны усилить координацию по международным и региональным проблемам, чтобы общими усилиями отстаивать мир и стабильность в регионе и мире в целом. Кроме того, они договорились наращивать прагматическое сотрудничество между двумя странами в сферах экономики, торговли, энергетике, транспорта и коммуникаций, а также в гуманитарной сфере [4].

В политическом плане Пекин для РК - стратегический партнер. Среди проблем надо назвать связанные с казахами, проживающими в китайской провинции Синьцзян. Многие из них пытаются перебраться в Казахстан, но плохо адаптируются к местным условиям. Китайские власти не ограничивают их передвижений, но в экономическом плане они менее активны. Проекты КНР обеспечивают, прежде всего, тысячи новых рабочих мест, а опасности геополитического характера связаны с экспансией китайского капитала, демографическими проблемами, распределением водных ресурсов в приграничных районах. В научно-исследовательских учреждениях КНР постоянно растет число специалистов по РК, тогда как в России в 2005 г. не оказалось ни одного аспиранта, специализирующегося по Казахстану.

Мировой опыт свидетельствует: страны, которые не способны к объединению усилий, обречены на экономическое и политическое поражение. В условиях глобализации постсоветские государства рискуют быть вытесненными на периферию мирового развития, оказаться в зависимости от внешних центров силы. Кроме того, все еще имеет место ряд негативных дезинтеграционных факторов, прежде всего сохранение практики использования экономических рычагов в геополитических целях, влияние США, РФ и КНР как сверхдержав на постсоветские страны, в т.ч. Казахстан, несформированность региона ЦА как геополитического образования, необходимость стран в третьей силе, а также внутривнутриполитические процессы в каждой стране – участнице интеграционных процессов (сложная этнокультурная и демографическая динамика, разное социально-экономическое положение населения, почти перманентная трансформация партийно-политических систем и пр.).

В конечном счете, речь идет о выборе стратегии дальнейшего движения на основе учета сложившихся разных типов экономических и политических систем, постепенно расходящихся внешнеполитических приоритетов, эвристического подхода к преодолению политики над экономикой.

Литература:

1. Казахстанская правда. 1997. 27 сентября; Тажутов А. Не бывает вечных друзей, бывают вечные интересы // Центральная Азия и Кавказ. 2005. 10 июля; Сидоров О. Казахстанско-китайские отношения: проблемы и перспективы сотрудничества // Газета Казахстан. 2005. 20 сентября.
2. Сидоров О. Казахстан и нефтяные интересы КНР // Газета Казахстан. 2005. 15 июля.
3. Известия Казахстан. 2005. 5 июля; Газета Казахстан. 2005. 20 сентября.
4. Андреев А. Отмычка от Запада // Новые известия. М., 2006. 27 января.

Тұяқбай Рысбеков
(Орал, Қазақстан)

БАТЫС АЛАШ ОРДА ТАРИХЫ. ЖАҢАНША ДОСМҰХАМЕДҰЛЫ

Өткендегі тарихымыздың ақтаңдақтарын толық және шынайы тұрғыдан қалпына келтіру бүгінгі таңдағы тарих ғылымының негізгі міндеттерінің бірі. Оның ішінде ХІХ ғасырдың аяғы мен ХХ ғасырдың басындағы ұлттық қозғалыстардың тарихы елеулі орын алады. Бұл ең алдымен Қазақстандағы алаш қозғалысына тікелей қатынасы бар.

Алаш қозғалысының басты іске асыруға тырысқан мәселесі азаттық пен ұлттық мемлекет құру болды. Алаш зиялыларының ортақ түсінігі бойынша отарлық езгі жағдайында ұлттық мүддені қолдап, қазақ елінің әлем халықтарымен терезесі тең болып дамуының ең басты көрсеткіші ұлттық мемлекеттің құрылымы еді.

XX ғасырдың екінші онжылдығындағы аласапыран төңкерістер кезеңінде қазақ халқының жеке ел болу мүддесін көздеп, Досмұхамедовтер автономия құруға ұмтылды және сол үшін де олар уақыттың тығыздығына, жағдайдың қиындығына байланысты қазақ жерінің батысында басқарушы аппараты, әскери, орталығы бар, тиісті қаржысы жинақталған, белгілі бір территориясы бар мемлекеттік құрылым жасады.

Жаһанша жас кезінен-ақ халқы үшін өте маңызды мәселеге араласып, болашақта үлкен істің басына келетін азамат, тағылымы мол, көргені көп, халқының өткен тарихынан жан-жақты хабардар ортадан өсіп шыққан адам.

Жаһанша 1887 жылы қазіргі Жымпиты ауданындағы Бұлдырты елді мекенінде дүниеге келген. Бастауыш білімді ауылда алып, кейінірек Орал әскери реалдық оқу орнында білімін жалғастырды. Ол оқуды өте зерек оқыды. Училищеден кейін білімін Санкт-Петербург университетінің заң факультетінде жалғастырды.

Училищеде Халел Досмұхамбетұлы, Жалмұхаммед Сүйінтұрұлы, Нұрғали Ипмағамбетұлы, Нұрғали Досбайұлы, Ғұбайдолла Бердіұлы, Шабазгерей Көсепғалиұлымен араласты, сырласты.

Реальдық училище шәкірттері қаланың көптеген өндіріс орындарында болып, тәжірибе жинақтады. Олар Кондрахинның бағында, Дадонов кірпіш зауытында, Ванюшин диірменінде, Михайлов соборында, Пфейлдің лакирица зауытында болды. Ұстаздарының ішінде Жаһаншаға жақын іш тартатын неміс тілінің мұғалімі Феликс Глизенгер болды. Ол жас шәкіртінің халқыма қызмет ету үшін оқып жүрмін деген жауабына ризашылық білдіріп, “олай болса тарихқа көбірек үңіл, заңдық қағидаларды зертте, халқың үшін қызмет істеуге көп, табанды дайындал” деп кеңес берді.

1906 жылы Жаһанша Санкт-Петербургтегі Император университетіне оқуға түсіп, осы кезеңде Императорлық әскери медициналық академияда оқып жүрген Халел Досмұхамбетұлы, Нұрғали Ипмағамбетұлы, Ғұбайдолла Бердіұлымен қайта кездесті.

Заң факультетінің профессорларының дәрістерімен қатар Батыс Еуропа елдері заңгерлерінің еңбектері, оған қоса Ресейде шығатын “Вестник права” (1899-1906), “Тюремный вестник” (1893-1917) журналдары мен “Право” заңгерлік газеттерін оқыды. Ол шешендік өнерге ерекше көңіл бөлді.

Жаһаншаның шешендік өнері оның ақыл-парасатының жоғарылығы кейінгі заңгер мамандығында айқын көрінді. Ол өзінен жасы үлкен, қазақтың арасынан шыққан көрнекті заңгерлердің бірі Бақытжан Қаратаевтың батасын алып, соны өмірде іске асырады. Кезінде Бақытжан жас Жаһаншаға мынандай бата берген болатын: “Балдай тәтті тілің бар, тереңге тартқан ойың бар екен, қазақтың маңдайына біткен айбынды азаматы болғалы тұр екенсің. Халқыңның сөзін сөйлер шешені бол, қол бастайтын көсемі бол”.

Өзінің алғашқы қызметін Том округтық сотының прокурорының орынбасарлығынан бастады. Заң органдарында жұмыс жасаған кезінде Жаһанша әділдігімен, кәсіби дайындығымен және сатылмайтындығымен танымал болды. Әдеттегідей сол кезеңде қазақтың білімді азаматтарын еліне қызметке жібермей әдісі көрінісін тапқанымен, 1917 жылы Жаһанша Ақжайық өңіріне оралады.

Жас Жаһаншаның саяси қызметі мен өміріне Б.Қаратаев, Г.Жетпісұлы, И.Ахметшеұлы және Орал облысы қазақтарының атынан 1-ші мемлекеттік Думаның мүшесі болған А.Қалменұлының әсері көп болды.

1917 жылы 19-22 сәуірде өткен облыстық қазақ съезінде (800-ден астам адам қатысты) Жаһанша Орал облыстық қазақ-қырғыз комитетінің төрағасы болып сайланды. Төрағасының ұсынысы бойынша съезд мынандай шешімдер алды:

1. Ресей халықтарын құлдықта, қараңғылықта ұстаған монархия осыдан былай жойылсын;
2. Ресейде Демократиялық Республика орнату идеясын түгел қуаттай отырып, қазақ халқына ұлттық территориялық автономия беруді талап етеді.
3. Қазақ еліне келімсектерді жіберуді тоқтатып, осы кезге дейін пайдаланбай келген монастырьлардың, шіркеулердің, дворяндардың жерлерін қазақтарға себеп-сылтаусыз қайтарылсын;
4. Бұрынғы бюрократтық әкімшілік жүйесі жойылып, оның орнына қазақ жерінде халық сайлаған өкілетті комитеттер құрылсын;
5. Халық ағарту ісін қанағаттанғысыз деп тауып, мұғалімдер съезін өткізу, Оралда гимназия бағдарламасы негізінде қазақ балаларына арнайы оқу орнын ұйымдастырып оны қазақ қаражатына салынған бұрынғы кәсіптік мектептің үйіне орналастыру белгіленсін;
6. Қазақ тілінде газет, кітапшалар шығу шаралары жүзеге ассын.

Съезде облыстың қазақ комитетінің құрамына мына адамдар сайланды: Ж.Досмұхамбетов, И.Таңберменов, Х.Тасымов, Т.Сыпырбәлиев, И.Мұқанов, Д.Сарсенбаев, Ғ.Әлібеков, Д.Құсіпқалиев, Б.Жанқадамов, Р.Қаржаубаев, Д.Жұлдызов, Х.Досмұхамбетов, И.Топаев, И.Әбенев, К.Жаленов, Ғ.Есенғұлов, С.Қаратілеуов, Б.Жұманғалиев, С.Омаров, Б.Тілепов.

Жаһанша 1917 жылы желтоқсанның 5-13 жұлдыздары аралығында Орынбор қаласында өткен екінші жалпы қазақ-қырғыз съезіне қатысып, тез қарқынмен өзгеріп отырған жағдайдағы партия тактикасы мәселелері жөнінде және съездің күн тәртібіндегі маңызды проблемалар (автономия, милиция, ұлт кеңесі т.с.с.) бойынша сөз сөйлеп, жарыссөздерге белсенді түрде араласты. Съезде автономияны жариялау мерзімінде Ә.Бөкейханұлы мен Ж.Досмұхамбетұлы бастаған екі бағыт арасында едәуір талас болды. Алайда ұлттық, халықтық мүддені жеке бастарының саяси ұпай жинауынан жоғары

қойған Әлихан мен Жаһанша Алаш автономиясын жариялау мерзіміне байланысты ортақ ымыралы келісімге келді.

1918 жылы 18-қаңтарда П.Кобозев пен С.Павлов басқарған қызыл гвардия отрядтарының Орынборды басып алуы біртұтас қазақ автономиясын құрып үлгермеген және барлық қазақ жерлерін оның аясына біріктіре алмаған Алашорда өкіметінің бірлігінен айырды.

Республикамыздың барлық облыстарында Кеңес үкіметінің күшейіп жатқандығына байланысты Алашорда олардың орталық және жергілікті органдарымен амалсыздан байланыс жасауға мәжбүр болды. Бұл мәселеде де Жаһанша белсенділік көрсетіп, өзінің серігі Халелмен бірге Мәскеуде Кеңес үкіметінің басшыларымен кездесулер өткізуге қатысты. Сталинмен жүргізілген бұл келіссөздерден Орталық Кеңес үкіметінің ынтымақ пен тұтастық негізіндегі қазақ мемлекеттігін мойындамайтындығы, керісінше қазақ халқына таптық жіктелуге негізделген кеңестік тұрпаттағы автономия беруге екендігі анық байқалды.

1918 жылғы мамыр айының 18-21 аралығында Жымпитыда Орал өңірі қазақтарының IV-облыстық съезі өтті. Онда Жаһанша мен Халел Досмұхамбетовтер Ойыл уәлаятының уақытша үкіметін құрды. Құрамына Ілбішін, Орал, Атырау, Ақтөбе, Ырғыз уездерінің қазақтар мекендеген аудандары мен Маңғыстау, Ойыл және Бөкей уездері кірді. Бұл әрекет Жаһаншаның бүкілқазақтық екінші съезіндегі ұлттық-территориялық автономия құру жөніндегі шешімінің Батыс Қазақстанның айтарлықтай территориясында жүзеге асқандығының көрінісі еді. Сондықтан да 1918 жылғы қыркүйекте Уфа директориясын құру туралы мәжіліске қатынасқан Алаш Автономиясының делегаттары сол айдың 11-жұлдызында автономияның жергілікті басқару жүйесі туралы мәселені талқылап, Алашорданың Батыс бөлімшесін құру туралы шешімге қол қойды. Бұл мәжіліске Алашорданың төрағасы Әлихан Бөкейханов, мүшелері: У.Танашев, Халел және Жаһанша Досмұхамбетовтер, А.Бірімжанов, Ә.Ермеков және М.Тынышбаев қатысты. Алашорданың батыс бөлімшесінің төрағасы болып Жаһанша тағайындалып, Ойыл уәлаятының уақытша үкіметі таратылып, Батыс Қазақстанның қазақтар мекендеген жерлері аталған бөлімшенің қарамағына берілді.

Жаһанша басшылық еткен Ойыл уәлаяты үкіметі өзінің ішкі және сыртқы саясатында елеулі қиыншылықтарға кездесті. Бастапқыда ниеттес болып, бірге жүрген, Алаш қозғалысының белсенді қайраткерлері Ғұбайдолла және Ғалиасқар Әлібековтер, Молдағали Жолдыбаев, Хафиз Мырзағалиев шешуші кезең туғанда Жаһанша мен Халелден шығысып, қазақ автономиясының өмірге келуіне қол ұштарын тігізбеді, керісінше қарсы әрекет жасады. Сондай-ақ халық арасында беделі зор, өлкеге танымал Бақытжан Қаратаев большевик жағына шығып, Алаш қозғалысына қарсы болды, ол оның інісі жоғарғы білімді заңгер Арон Қаратаев ақ казактарға қызмет етті, тіпті ел тәуелсіздігі үшін күреске қатысқан қазақ зиялыларының артына түсті. Ауыл азаматтары арасынан шыққан саяси қозғалыстың белсенділері Меңдігерей Ипмағамбетов, Әбдірахман Әйтиев Алаш қозғалысына қарсы қолдарына қару алып күресті.

1919 жылғы сәуірдің бас кезінде Колчак басқарған әскерлер, ал одан кейін Орал ақ казактарының бөлімшелерінің шабуылға шығып, Қызыл Армия бөлімдерін ығыстыруы Батыс Алашорда жетекшілерінің қимыл-әрекетіне өзгеріс әкелді. Батыс бөлімшенің жауынгер жігіттері қазақ халқын ғасырлар бойы қан қақсатып, езіп-жаншып келген казачество жағында соғысып, қан төккісі келмеді. Олар қолдарына қару алып, өкіметке қарсы шықты. Жымпиты оқиғасынан кейін Орал ақ казактарының Алашордаға көзқарасы айтарлықтай өзгерді. Генерал В. Тостов Батыс Алашордаға қарайтын аймақтағы күштік құрылымдарды өз қарауына алып, тікелей өзіне бағындырды.

Жаһанша мен Халел Ақжайық өңіріндегі саяси және әскери жағдайдың тұрақсыздығын, оның аса қысқа мерзімнің ішінде жиі-жиі күрт өзгерістерге ұшырап отырғандығын өз көздерімен көріп, ой елегінен өткізіп отырды.

Батыс Алаш үкіметі 1918 жылы мамыр айының екінші жартысынан 1918 жылы қазан айының аяғына дейін Қызыл үйде (Жымпитыда) 17 ай бойы үстемдік құрып, Қызылқоғаға (Атырау жері) көшті.

1919 жылы 10-желтоқсанда Ойыл уәлаяты үкіметі өзінің ең ақырғы отырысын өткізді.

Жаһанша және Батыс Алаш қозғалысының мүшелері кеңес органдарымен өзара түсінісіп кете қоймады. С. Меңдешев басқарған Қазревком комиссиясы Жаһанша мен оның төңірегіндегілерге күдікпен қарады. Олар Алашорданың Батыс бөлімінің Кеңес жағына шығуы осы өкіметтің идеясын жақтағандықтан емес, керісінше бұрынғы одақтасы болған Орал казактарының жағдайының нашарлауынан және облыстан қашып кету мүмкіндігі қалмағандығынан деп санады. Әрине саяси мәдениеті төмен сатыдағы жергілікті кеңес “көсемдерінен” басқаша әрекетті күту қиын еді. Алашордаға кешірім жасалғандығына қарамастан, оның жетекшілері саяси тұрғыдан оқшаулануға тиісті болды. Алашорда мен оның басшылығына осындай көзқарас Казревкомның 1920 жылғы наурыздың 5-нде қабылданған “Алашорданың Батыс бөлімін тарату туралы” қаулысында және Жаһанша мен оның серіктерінің (Халел Досмұхамбетов, Иса Қашқынбаев, Кәрім Жәлелов, Беркінғали Атшыбеков) жазған мәлімдеме хаттарында аса анық көрінеді. Шын мәнінде қазіргі таңда белгілі бірқатар мәліметтерге қарағанда Жаһанша өмірінің соңына дейін Кеңес өкіметін мойындамаған.

1922 жылы Орынборда Жаһаншаға сот болып, өзінің кінәсіз екендігін толық дәлелдеп, босатылады. Ол 1920-1925 жылдар арасында Ташкентте ғылыми жұмыстар мен өзінің мамандығы бойынша адвокат болып жұмыс жасайды. Осы аралықта қазақтың көрнекті ұлдарының бірі, белгілі қоғам қайраткері Тұрар Рысқұловпен қарым-қатынас жасайды.

1930 жылы сот процесінің үкімімен Ресейдің орталық қара топырақты облысына (Воронеж облысы) Х. Досмұхамбетов, М. Тынышбаев, Н. Омаровпен бірге жер аударылып, 1938 жылы жазаға тартылды.

Жұбайы Ольга Константиновна 1986 жылы Мәскеуде қайтыс болды. Ол өмірінің соңғы мезеттеріне дейін Жаһаншаның аруағының алдында бас иіп, оның шаңырағына кір жұқтырмай, сүйген жарының адалдығын, кінәсіздігін дәлелдеумен болды.

Жаһаншаны Жоғарғы сот өзінің 1956 жылғы үкімімен ақтады.

Ш. Умеева, Г. Байдаулетова, И. Гафнер
(Қазақстан, Тараз)

ПРОБЛЕМА ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОГРЕССА В КАЗАХСКОМ ПРОСВЕЩЕНИИ

Желание видеть свой народ посвященным и преуспевающим, преодолевшим отсталость и невежество, пожинающим плоды современной им цивилизации, выдвинуло перед казахскими просветителями в качестве одной из центральных проблем общественного процесса. Так, «Ч.Валиханов ясно различал низшие и высшие ступени общественного развития, постоянно находился в поисках наилучшего пути экономического и культурного прогресса для народа... И.Алтынсарин в статье «По поводу голода в Киргизской степи» трактует общественный прогресс как объективное, естественное явление. Казахское общество, считал Алтынсарин, «развиваясь естественно», закономерно перейдет от старых форм хозяйства к высшей ступени общественного развития, и совершится это само собой, без всяких насильственно-принудительных мер... В сочинениях Абая также широко обсуждается идея общественного прогресса. Он часто размышлял над тем, что «мир не стоит на месте. Жизнь и сила человека также не остаются в неизменном состоянии. Всему сущему суждено непостоянство». «С изменением эпохи изменяются хозяйство, обычаи, характер людей и т.д.».

В политическом плане Абай Кунанбаев обосновывал необходимость «просвещенного правителя». Во главе волости должен стоять просвещенный волостной управитель, человек, получивший русское образование. В третьем слове «Назиданий» Абай дает обстоятельную критику существующей системы управления среди казахов и нравов современных ему волостных правителей. Он пишет, что «волостные правители добивались своего положения хитростью и коварством и поддерживали неправых, ибо с подобными себе лучше дружить, чем враждовать» [1, 13].

Избрание или назначение волостных правителей из образованных людей, по мнению просветителя, привело бы к иным результатам. «...Меньше станет брожений ... Меньше бы стало наветов» [1, 14]. Только человек, обогащенный знанием добродетелей, способен устранить произвол, производить управление в интересах народа и социальных преобразований.

В основе веры в «просвещенного правителя» лежала та характерная казахским просветителям убежденность в особой, решающей роли просвещения и знаний в социальном развитии. Согласно их концепции, именно образованный правитель является гарантом широкого распространения знаний и справедливых порядков.

Надо отметить, что идея «просвещенного правителя» является общепросветительской идеей, творческое заимствование ее казахским мыслителями у западных и русских просветителей не вызывает сомнения, но оно стало возможным благодаря наличию в самой местной действительности традиции идеализации единого вождя. «В давние времена в народе умели почитать лучших мужей, - пишет Абай. – Самых мудрых и честных из них облачали особыми полномочиями и называли «ель-басы» - глава народа и «топ-басы» - предводитель общины... Народ стоял стеной за своих предводителей, отдав им в руки бразды правления и помогая им во всем [1, 135].

По мнению и Ч.Валиханова образованный султан-правитель принесет «своим родичам (казахам – Д.Р.) более пользы, чем их безграмотные и дикие султаны» [1, 62]. Именно «польза соотечественников», общественный интерес должен составлять основу деятельности образованного султана-правителя, умеющего соединить свои интересы с интересами народа. Вот что писал по этому поводу в своем письме Ф.М. Достоевскому Ч.Валиханов: «Я думал как-то сделаться султаном, чтобы посвятить себя пользе соотечественникам, защищать их от произвола чиновников и от деспотизма богатых киргиз. При этом я думал более всего о том, чтобы примером своим показать землякам, как может быть полезен образованный султан-правитель. Они увидели бы, что человек истинно образованный не то, что русский чиновник, по действиям которого они составили свое мнение о русском воспитании» [3, 62].

Идеал «просвещенного правителя» порождает проблему совершенного законодательства, призванного обеспечить гармонию общественных и личных интересов, необходимую для расцвета в обществе добродетелей. Выработку такого законодательства И.Алтынсарин и Ч.Валиханов считали первостепенной задачей современности. Отсюда и то особое внимание, которое уделяли они проведению реформ по административно-судебному управлению казахской степью. Позитивный смысл социологическая мысль казахских просветителей приобрела вследствие своего вывода о том, что для утверждения в обществе добродетели нужно перейти от моральных проповедей к изменению наличной системы законов, всего законодательства и самой формы правления.

Необходимо иметь в виду, что «программа» преобразования общества просветителями создавалась применительно, прежде всего, к условиям казахской степи XIX века, преобразование которой мыслилось им возможным только посредством проводимых сверху реформ, - революционные силы в то время еще не сложились, а социальный основой их творчества был инертный в целом класс

казахского шаруа. Отсюда и предлагаемые им меры, предусматривающие постепенное изменение общества.

Ч.Валиханов считал, что реформы являются единственным путем преобразования казахского общества: «В наше время нет вопроса общественного, который был бы так важен, как вопрос о народных реформах. От удачных и неудачных реформ зависит вся будущность народа, в них заключается его «быть или не быть». Реформы бывают только тогда удачными, когда они правильны, т.е. тогда, когда они основаны на тех неизбежных законах прогресса, при которых только и возможно здоровое развитие общественного организма. Реформа такого рода должна поощрять и ни в каком случае не останавливать» [3, 496]. Просветитель не ограничивается утверждением о необходимости реформ, в дальнейшем он пытается наметить критерии «правильности» реформ и реальные пути его проведения.

Просветители полагали, что казахи только из-за невежества, в силу заблуждения отстали в своем развитии, мирились с произволом, социальной несправедливостью. Им казалось, что познав превосходство отношений между людьми, основанных на справедливости и добродетелях, постигнув истину, казахи отбросят заблуждения и построят общество, соответствующее требованиям разума. Вера во всемогущественную силу разума у просветителей столь сильна, что привела к идеалу правителя, который со знанием дела преобразует общество.

Итак, казахским просветителям характерно идеалистическое понимание общества, его движущих сил. Но необходимо отметить, что это понимание ни у кого из казахских просветителей не представляет собой целостную концепцию. Оно выступает не как главный принцип, с помощью которого последовательно и сознательно объясняется общественная жизнь, а всего лишь тенденцией их мыслей, правда существенной. Часто и настойчиво казахские просветители заявляли, что общественная мысль человека определяется интересами.

Стремление объективно рассмотреть общественную жизнь приводило их иногда к иным, противоположным идеализму догадкам, указывающим на то, что им в некоторых случаях действительно удавалось подойти к правильному пониманию некоторых аспектов социальной жизни. Прежде всего выявлялось обусловленность идей экономическими интересами, т.е. «нуждами». И.Алтынсарин, говоря о роли разума в развитии общества, в сущности утверждал, что разум стимулируется «народным нуждами», идеи и поступки социальных слоев определяются экономическими интересами. Под влиянием «нужд» возникают различные хозяйственные промыслы, такие как, земледелие, торговля, ремесло.

Именно «нужда» заставляет казахов перейти к оседлости: «Настоящее бедствие тургайских киргизов, - писал И.Алтынсарин в статье «По поводу голода в киргизской степи», - можно бы считать весьма красноречивым материалом для доказательства того, что в Киргизской степи наступила пора непрочного способа народного благосостояния – скотоводство заменить более прочным – земледелием» [2, 99-100]. Прогрессу казахского общества, по мнению просветителей, мешает кочевой образ жизни. Поэтому переход к оседлости, ставший возможным тогда, когда в казахской степи под влиянием русских переселенцев появилось земледелие, был крупным шагом вперед, положившим начало коренным изменениям в крае. Земледелие обеспечивает материальный и моральный прогресс общества, дает толчок развитию ремесла, промышленности, торговли, а вместе с тем, а это главное, и просвещения. Абай, «пристрастие казаха к дурному» объясняет «отстранением его от земледелия, торговли, ремесла и науки». Данная мысль отчетливо проводится в третьем и сорок втором словах «Назидания». Если бы казах, пишет Абай, «занимался хлебопашеством или торговлей, у него не оставалось бы и мало-мальски свободного времени на глупости», и это бы привело к его моральному оздоровлению, создало предпосылки для нравственного совершенствования казаха, которое является условием всего социального прогресса [1, 143].

Таковым же является и высказывание о зависимости усовершенствования общества от географических условий его существования. Говоря о необходимости в дальнейшем преимущественного развития земледелия, перехода к оседлости, И.Алтынсарин предупреждал, что в некоторых местностях, где почва «глинисто-солонцовая или часто-песчанная, вся растительность заключается в горькой полыни; климат сухой до невероятности, реки год от года мелеют...» [2, 102], целесообразно заниматься скотоводством. Этот вопрос он ставил в связи с проблемой об условиях удовлетворения человеком своих основных материальных потребностей. Решающее значение для развития общества имеет географическая среда и, с точки зрения Ч.Валиханова, «условия племенного организма, среды, климата и почвы должны быть всегда на первом плане...» [3, 496].

Просветители считали земледелие более прогрессивной формой хозяйствования, чем скотоводство, так как оно позволяет рационально использовать земельные угодья, и преобразует всю хозяйственную жизнь общества. «Теперь нужно из малого пространства земли (при земледелии – Д.Р.) извлекать наибольшую пользу, - писал Ч.Валиханов, - а это совершенно невозможно, пока скотоводство будет в киргизской степи единственным средством существования» [3, 496].

В экономическом плане казахские просветители предусматривали обеспечение шаруа необходимыми материальными и иными благами. О необходимости более или менее полного удовлетворения материальных потребностей казахов, в первую очередь, бедняков, при котором возможен нравственной и духовный рост народа, говорили все казахские просветители. Экономические интересы народных масс, в первую очередь, разоренного жестокой патриархально-феодальной и колониальной эксплуатацией шаруа, нашли в просветителях красноречивых своих выразителей.

Одной из «пружин» экономической деятельности человека, по мнению А.Кунанбаева и И.Алтынсарина, является стремление к богатству. Но как выразители интересов трудящихся слоев общества, они выступают против богатства, накопленного стяжательством, алчностью, воровством и другими подобными способами. Но в то же время они защищают собственность, добытую, по выражению И.Алтынсарина, честным трудом, бережливостью и разумным накоплением [2, 139-140].

Нравственную критику роскоши он углубил до выявления ее социально-политических причин. Они заключаются в деспотизме властителя, государя:

- Гнет несчастный народ свои спины в поклоне
- Над народом – всеильные ханы на троне.
- Бедняков обирают по-зверски, бесчестно,
- А богатых одаривают повсеместно [2, 63].

И потому-то казахские просветители выступают против деспотической власти. Единственный выход при этом они находят в изменении законов и государственного управления. «...Реформы политические, пишет Ч.Валиханов, - допускаются как средство для проведения нужных законов экономических реформ...» [3, 495]. Он ищет такой формы организации власти, которая отвечала бы интересам народных масс, а не кучки феодалов. «Мнения султанов и баев еще менее заслуживают уважения, - указывал он, - ибо интересы целой нации, по строгой справедливости, должны предпочитать выгодам отдельного сословия» [3, 497].

Итак, социальным идеалом для казахских просветителей было общество, где нет ни слишком богатых, ни слишком бедных, и благополучие которого обеспечивается собственным трудом. Это общество мелких товаропроизводителей – шаруа и ремесленников. Такой социальный организм предполагает существование частной собственности, которая представлялась им естественным результатом труда каждого человека.

Литература:

1. Абай. Слова назидания. – 2-е изд. – Алма-Ата: Жалын, 1982
2. Алтынсарин И. Собр.соч.: в 3-х томах, т.1, Алма-Ата: Наука, 1975
3. Валиханов Ч. Собр.соч.: в 5-х томах, т.1, Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1964

Лілія Циганенко
(Ізмаїл, Україна)

ОДЕСЬКА ОБЛАСНА АСОЦІАЦІЯ «БЕССАРАБІЯ»: ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Румунська спільнота Одеського регіону згуртована навколо громадських організацій, які офіційно зареєстровані в області, а саме: «Одеської обласної організації Християнсько-Демократичному Альянсу румун в Україні» (1999 р.), Татарбунарської районної національно-культурної асоціації румун «Троянський вал» (1999 р.), «Саратської районної організації Християнсько-Демократичного Альянсу румун в Україні» (2000 р.), Громадської організації Білгород-Дністровська «Національно-культурна румунська асоціація Тірас» (2006 р.), Ізмаїльської громадської організації «Гаудеамус» (2001 р.), Ренійської районної громадської організації «Центр розвитку та спілкування «ПРО-Європа» (2003 р.), Ізмаїльського районного екологічного товариства «ЯЛПУГ» (2003 р.), Міжрегіонального Об'єднання «Румунська Спільнота України» (2005 р.) та Одеської обласної національно-культурної румунської асоціації «Бессарабія» (2006 р.).

Проаналізувавши поточні архіви управління у справах національностей та релігій Одеської обласної адміністрації та матеріалі ЗМІ, щодо діяльності дев'яти функціонуючих в регіоні румунських громадських об'єднань, в якості прикладу розглянемо особливості становлення Одеської обласної національно-культурної румунської асоціації «Бессарабія», зважаючи на її обласний статус і значну практичну діяльність.

20 червня 2006 р. в селі Утконосівка, Ізмаїльського району Одеської області пройшла процедуру реєстрації, в статусі обласної, Асоціація «Бессарабія». Засновником організації виступив творчий колектив фольклорного ансамблю «Дор Басарабян» будинку культури села Утконосівка. Згідно статуту, фундаторами асоціації виступили Бабаян О.П., Булучевський С.І., Попеску А.С., Попеску В.С., Попеску М.А., Попеску С.О., Тонча О.Г., проте Петро Кулча, концертмейстер ансамблю та співавтор листа на ім'я губернатора, з приводу сприяння реєстрації об'єднання не ввійшов до списку засновників асоціації.

Метою створення організації було сприяння збереженню, відродженню, розвитку та популяризації національної культури бессарабських румун та румунської мови, захист національно-культурних інтересів членів асоціації. Протягом наступних років Асоціація «Бессарабія» виступала ініціатором та організатором чисельних соціокультурних заходів, а саме: щорічної участі одеських учнів в міжнародній шкільній олімпіаді з румунської мови в Румунії, конференцій румунської спільноти Одещини тощо.

Так, 26 серпня 2007 р. в с. Утконосівка (Єрдек-Бурну) була проведена Конференція Румунської Спільноти Одеської області. Захід був присвячений тематиці: «Комплексні проблеми румунської

спільноти Одеської області: освіта, культура, релігія, права осіб які належать до румунської національної меншини України».

10-11 травня 2008 р. в м. Ізмаїл Одеська обласна національно-культурна румунська Асоціація «Бессарабія» виступила ініціатором проведення науково-культурного заходу «Багатокультурність у Південній Бессарабії».

З 2008 р. асоціація є засновником обласної газети румунською мовою «Pro Basarabia». Фігуруючи колективним членом Міжрегіонального Об'єднання «Румунська Спільнота України», асоціація виступає представником цієї громадської організації в Одеській області.

Реєстрації Обласної Асоціації «Бессарабія» передувала річна бюрократична процедура юридичної легалізації в Одеській області. На ім'я губернатора Одещини В. Цушка було направлено письмове звернення, підписане Анатолієм Попеску, Петром Кулчею, Виорелом Попеску, щодо розгляду питання про відкриття на базі Утконосівського будинку культури Ізмаїльського району Одеської області «Обласного центру румунської культури».

Постійна Комісія з питань законності, правопорядку, прав громадян та міжнаціональних відносин в Одеській області опрацювала всі звернення та вирішила, що: «створення та затвердження статуту «Обласного центру румунської культури «Бессарабія» на базі Утконосівського будинку культури Ізмаїльського району вважати недоцільним [1]. Першочерговим мотивом відмови стало рішення Утконосівської сільської ради 2003 р. про утворення молдавського культурного центру на базі місцевого Будинку культури, через те, що мешканці Утконосівки вважають себе представниками молдовської, а не румунської національності. Так за переписом населення 2001 р. тільки 1(один) житель села визнав себе румуном, а в цілому, по району, румунами вважали себе менше 20-ти його мешканців. До того ж, в м. Ізмаїлі працює Центр української придунайської культури, де представники різних національностей можуть проводити свої заходи [2].

Проте Асоціація «Бессарабія» була зареєстрована. Мотивом для юридичної легалізації Статуту став п. 4 ст.13 Договору про відносини добросусідства та співробітництва між Україною і Румунією, в якому Договірні Сторони підтверджують, що особи, які належать до національних меншин, мають право індивідуально або разом з іншими членами їхньої групи на свободу виявлення, збереження і розвиток їхньої етнічної, культурної, мовної й релігійної ідентичності, право зберігати і розвивати свою культуру і право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти їхньої волі [3]. Реєстрація органами державної влади даного об'єднання ще раз підкреслює, що Україна ретельно виконує взяті на себе обов'язки у базовому політичному договорі з Румунією.

Представники румунської спільноти Одещини отримують інформацію національною мовою завдяки газетам «Лучаферул» («Зоря») – друкований орган Всеукраїнської національно-культурної молдавської Асоціації та «Лиман», яка виходить для національних меншин та періодично друкує матеріали молдовською та румунською мовами. Газету «Конкордія» («Злагода»), що є друкованим засобом масової інформації зареєстрованим у Чернівецькій області, також перманентно отримують румуномовні громадяни Одещини.

Кореспондент останньої, Вадим Бачинський, який виконує функції «координатора по Одеській області у Міжрегіональному Об'єднанні «Румунська спільнота України» [4] опублікував серію статей в газеті «Конкордія», що за висновками Держкомнацрелігій не сприяли консолідації та міжнаціональній злагоді в Одеському регіоні: а саме «З Емінеску в Борисівці...», «Про конкурс викладачів румунської мови – з великим пафосом та...помилками», «Хто відчуває потребу в одеському «Лучаферул» (до 5 річниці від офіційної реєстрації газети)», «Нагла брехня, тиражована у Києві та Одесі»). Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі на своєму засіданні розглянула зазначені вище публікації. Експерти визнали, що в статтях газети «Конкордія» мають місце деякі висловлювання, в яких автори демонструють тенденційний деструктивний підхід до молдовської мови, культури та нації взагалі [5].

15 вересня 2006 р., тобто через три місяці після реєстрації «Одеської обласної національно-культурної румунської асоціації «Бессарабія», Президент останньої, направив листа до Одеської Облдержадміністрації в якому зазначив: «У зв'язку з проживанням на території Одеської області багаточисельного населення румунської та молдовської національностей – громадяни України, які розмовляють на багатьох молдовських та бессарабських говорах румунської мови, просимо розглянути можливість заснування Одеського Обласного Центру Румунської Культури». Проте, 906 090 осіб молдовської національності вважають рідною мовою саме молдовську мову, а не «молдовський чи бессарабський говір» і лише 23 особи молдовської національності особи – румунську. Згідно Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, що була ратифікована Верховною Радою України 17 травня 2003 р., статус мов національних меншин набули як молдавська так і румунська мова.

Треба підкреслити, що також багато румунських політичних та наукових діячів і надалі вимагають від України віднайти задовільну позицію для офіційного формулювання про національну, мовну, культурну та релігійну ідентичність румунів і молдован України. Неабиякою настійливістю тут вирізняються твори окремих неофітів з України, які отримали румунське громадянство. Поміж яких виділяється праця репрезентанта Румунської академії Є. Патраша «Національні меншини в Україні і Республіці Молдова. Юридичний статус»[6].

Отже, етнонаціональні процеси Одещини, де мешкають представники 133 національностей, знаходяться в постійній динаміці. Для швидкого реагування на зрушення, які відбуваються в даній царині, потрібно перманентно провадити моніторинг міжетнічної ситуації та помічати тенденції етнічного розвитку, заради недопущення порушення прав нацменшин.

Першочерговим завданням держави має стати забезпечення етнополітичної стабільності в регіонах та вирішення питання ідентифікації та консолідації українського суспільства. В сфері мовної етнополітики, необхідно врахувати регіональні розбіжності та ініціювати окремі етномовні програми на місцевому рівні.

Література:

1. Поточний архів Одеської обласної державної адміністрації, документ №38/6-ЗПК/ від 26.10. 2005 р. : Висновки та Рекомендації.
2. Поточний архів Одеської обласної державної адміністрації, документ №43/02-33-5517 від 21.09.2005 р.
3. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією // Урядовий кур'єр. – 09.06. 1997.
4. Поточний архів Одеської обласної державної адміністрації, документ №209-295 від 17.10.2005 р.
5. Чернівецьку газету «Конкордія» визнали не толерантною // Західна Україна. – 18 09. 2009.
6. Patraș E. Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova. Statutul juridic. – Cernăuți: Ed. Alexandrul cel Bun. – 1999. – 315 p.; він же. Вопрос защиты прав национальных меньшинств во взаимоотношениях Украины, Румынии и Республики Молдова // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнародна наукова конференція 16–17 травня 2001 року. – Чернівці. – 2002. – С. 318–331.

СЕКЦИЯ: МАТЕМАТИКА

**Володимир Дубовик, Артем Волошин, Тарас Комісарук
(Київ, Україна)**

МЕТОД ВИБРАЦИОННОЙ ДИАГНОСТИКИ ЭЛЕКТРОМЕХАНИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ

Одной из актуальных проблем эксплуатации электромеханического оборудования является повышение его надежности. Большинство предприятий не имеет возможности своевременно обновлять оборудование и, соответственно, актуальным становится вопрос о повышении эффективности эксплуатации уже имеющегося. Анализ информационных источников показал, что большинство современных методов диагностики технического состояния электрических машин и оборудования базируется на обработке и анализе вибрационных параметров. Эти методы являются основой функциональной диагностики. Комплекс параметров вибрации практически полностью характеризует техническое состояние работающего агрегата и позволяет прогнозировать возникновение неисправностей и аварий электромеханического оборудования [1].

Основная задача вибрационного контроля состояния машин - предоставить необходимую информацию о техническом состоянии работающей машины для последующего технического обслуживания. Составной частью этого процесса является оценка вибрационного состояния машины в период ее работы. В противоположность процедурам диагностирования и приемочным испытаниям контроль состояния включает в себя сбор данных на всем периоде эксплуатации машины, что позволяет сопоставлять данные, полученные в разные моменты времени. При этом более важно знать не текущее вибрационное состояние машины, а изменение этого состояния [2].

Изменения вибрационного состояния обычно бывают вызваны:

- изменением дисбаланса вращающихся частей;
- изменениями взаимного расположения вращающихся валов;
- износом или повреждением подшипников скольжения и качения;
- дефектами сопряжений, в том числе в зубчатых передачах;
- развитием трещин в ответственных элементах машин;
- работой машины в переходном режиме;
- возмущениями в потоке жидкости гидравлических машин;
- возмущениями электромагнитного поля в электрических машинах;
- трением движущихся частей;
- ослаблением механических соединений.

Информация, получаемая в процессе вибрационного контроля состояния машин, может быть использована в целях:

- защиты оборудования;
- повышения безопасности обслуживающего персонала;
- повышения качества технического обслуживания машин;
- обнаружения дефектов на ранней стадии их зарождения;
- предотвращения опасных поломок машин;
- улучшения качества работы машин.

Измерения вибрации в процессе контроля состояния машин могут быть как простыми, так и сложными, проводиться как в непрерывном режиме, так и в фиксированные моменты времени, однако общая цель этих измерений остается неизменной - получение точных и надежных сведений о техническом состоянии машины [3].

В способах вибрационной диагностики электромеханических объектов, содержащих измерение вибрационных сигналов и их сравнение с пороговыми уровнями [4, 5] при использовании временных рядов с двумерной информацией сужаются диагностические возможности.

Предлагается метод для расширения функциональных возможностей проведения вибрационной диагностики электромеханических объектов путем преобразования двумерного временного ряда сигнала датчика вибрации в решетчатое поле вибрации и определения строк производных по его ортогональным осям и диагоналям, что позволяет выяснить природу возникновения вибрации и обосновать выбор зоны запретных частот с учетом амплитуды, периода колебаний, колебательной скорости, ускорения, рывка, ощущения.

Метод вибрационной диагностики электромеханических объектов включает измерение параметра вибрации сигнала и его сравнение с пороговым уровнем, который отличается тем, что задается время разгона приводного электродвигателя рабочего механизма до заданного значения при линейном нарастании частоты вращения, далее формируется решетчатое поле вибрации с помощью временных рядов с частичных сумм значений информационных точек, разделенных на количество их слагаемых, формирующих поля порядков производных по ортогональным осям и диагоналям решетчатого поля вибрации. Решение о выборе запрещенных частот принимается с учетом превышения пороговых уровней элементами решетчатого поля вибрации и полей высших порядков производных по ортогональным осям и диагоналям решетчатого поля вибрации [6].

Основными параметрами, характеризующими вибрацию являются: амплитуда A (наибольшее отклонение от положения равновесия), м, частота колебаний f , Гц (число колебаний в секунду); колебательная скорость V , м/с, ускорение колебаний W , м/с²; период колебаний T , сек.

Для реализации признаков и получения технического результата необходимо исходить из того, что информация двумерных временных рядов, которые имеют вид зависимости уровня параметра вибрации от времени, не позволяет определить основные параметры вибрации, при которых это превышение свершилось.

Переход от двумерных временных рядов к трехмерным позволяет определять периоды вибрации. Использование производных полей вибрации позволяет контролировать динамику процесса - колебательную скорость, ускорение, рывок, ощущение. Производные по направлениям - ортогональным осям и диагоналям позволяет контролировать как изменения значений точек временного ряда, так и изменения самого временного ряда, а также локальную неоднородность поля вибрации. Все это повышает диагностические возможности метода.

Осуществляется метод следующим образом. С помощью задатчика интенсивности системы авторегулирования, например, с использованием полупроводникового преобразователя регулируемого электропривода задается линейный закон изменения скорости и время разгона электродвигателя рабочего механизма до заданного значения частоты вращения. Формируются значения информационных точек, путем усреднения их на интервалах, кратных периоду дискретизации сигнала датчика вибрации контролируемого параметра. С информационных точек формируют выходной временной ряд. Для этого частичные суммы значений временного ряда информационных точек располагаются в порядке возрастания значений слагаемых. После поступления нового измеренного значения информационной точки удаляется последнее значение и сдвигаются на шаг вперед все другие значения исходного временного ряда. На освободившееся после смещения место записывается новое значение информационной точки и к нему добавляется его значение в каждой из частичных сумм выходного временного ряда. Далее формируется вспомогательный временной ряд путем деления частичных сумм исходного временного ряда на количество его слагаемых. Из вспомогательных временных рядов формируется решетчатое поле вибрации.

Термин «решетчатый» объясняет, что значения параметров вибрации контролируется в дискретные моменты времени. После формирования нового вспомогательного временного ряда все предыдущие вспомогательные временные ряды решетчатого поля вибрации сдвигают параллельно исходному временному ряду на один шаг. На освободившееся место записывается, вновь сформированный после поступления очередного значения информационной точки, вспомогательный временной ряд. При поступлении очередного значения информационной точки процедура циклически повторяется. Таким образом получается треугольное решетчатое поле вибрации.

Находят конечные разности между последующими значениями и предыдущими вдоль, поперек и по диагоналям поля вибрации.

Разность последующего порядка определяется как разность двух соседних разниц первого порядка и т.д. Из этих разностей формируют поля высших порядков производных вибрации по ортогональным осям и диагоналям. Производные по ортогональным осям характеризуют динамику изменения информационных точек временного ряда и динамику изменения самого временного ряда. Производные по диагоналям характеризуют динамику изменения локальной неоднородности вибрационного поля.

Рассчитывается начальное значение запрещенной частоты по формуле

$$f_{запр} = \frac{t_{инф} n_{пoc} f_z}{t_z} \rho,$$

$t_{инф}$ - время усреднения информационной точки сигнала вибрации;

$n_{пoc}$ - номер элемента исходного временного ряда или количество слагаемых частичной суммы элемента, начиная с которого уровень вибрации превышает пороговое значение;

f_z - заданная выходная частота электропривода рабочего механизма;

t_z - заданное время разгона электродвигателя рабочего механизма.

Конечное значение полосы запрещенной частоты составляет

$$f_{запр} = \frac{t_{инф} n_{кон} f_z}{t_z} \rho,$$

$n_{кон}$ - номер элемента исходного временного ряда или количество слагаемых частичной суммы элемента, заканчивая которым, уровень вибрации превышает пороговое значение.

Ширина полосы запрещенных частот может быть определена по формуле

$$\Delta f_{запр} = f_{запр} - f_{запр}$$

Используя значения амплитуды, колебательной скорости, ускорения колебаний, рывка колебаний, периода колебаний, ощущения колебаний по направлениям решетчатого поля, уточняется природа возникновения вибрации и обосновывается зона запрещенных частот. С помощью настроек меню конфигурации полупроводникового преобразователя устанавливают ЗАПРЕЩЁННЫЕ ЧАСТОТЫ в диапазоне регулирования.

Контроль вибрации осуществляется для оценки технического состояния машины в процессе ее непрерывного длительного использования. В зависимости от вида машины и узлов, подлежащих контролю, измеряются один или несколько параметров вибрации с помощью соответствующих измерительных систем. Цель измерений - своевременно распознать отклонения состояния машины от нормального, чтобы выполнить корректирующие действия до того, как дефекты в различных частях машины приведут к ухудшению качества ее работы, сокращению срока службы или отказу.

Периодический сбор данных может быть осуществлен с помощью как стационарных, так и переносных систем контроля. В стационарных системах это может быть реализовано в автоматическом режиме с использованием мультиплексора. В этом случае все каналы передачи данных коммутируются по очереди с учетом максимально допустимого периода ожидания. Хотя система проводит измерения непрерывно, контроль вибрации в каждой точке осуществляется в определенные интервалы времени, длительность которых зависит от числа каналов и времени передачи данных по одному каналу. Такие системы иногда называют сканирующими [7].

Если установка стационарной системы контроля вибрации для машины признана нецелесообразной, то для сбора данных используются переносные системы, которые в большинстве случаев пригодны для периодического контроля состояния. В зависимости от сложности конструкции машин и целей измерений может оказаться полезным собирать данные о вибрации для разных условий их работы. Например, если в качестве возможных дефектов предполагается дисбаланс, трение, трещины на валу или его прецессию, то рекомендуется измерять вибрацию на переходных режимах работы, например, во время разгона и свободного выбега.

Однако процедуры контроля состояния могут включать в себя и другие методы измерений и анализа, такие как:

- спектральный анализ;
- фильтрацию;
- анализ временной формы сигнала и орбит движения точек машин;
- векторный анализ, учитывающий амплитуду и фазу частотных составляющих;
- анализ огибающей высокочастотного сигнала.

Исследования машин некоторых видов, с податливой опорой ротора, а также машин, работающие вблизи частоты собственных колебаний, могут потребоваться проведения дополнительных измерений абсолютной вибрации вала.

Литература:

1. Пархоменко П. П. Основы технической диагностики [В 2-х т.]. – Т.1. Основы технической диагностики / П. П. Пархоменко – Москва: Энергия, 1976. – 287 с.
2. Челомей В. Н. Вибрации в технике: Справочник. [в 6-ти т.] – Т. 5. Измерения и испытания / Под ред. М. Д. Генкина. – Москва: Машиностроение, 1981. – 496 с.
3. Патент України UA 34523, МПК G01M7/00. Спосіб та пристрій для вібраційної діагностики машин циклічної дії. Артемов В.І., Бакай І.М., Бугай Ю.М. та інші. Заявка № 99105866 від 27.10.1999. Опубл. 15.03.2001 р.
4. Патент України UA 92709, МПК G01M13/00. Вибрационная диагностическая система. Яворский И.Н., Драбич А.П., Драбич П.П. и др. Заявка № 200802756 от 03.03.2008. Опубл. 25.11.2010, Бюл. № 22, 2010 г.
5. Карасев В. А., Ройтман А. Б. Доводка эксплуатируемых машин. Вибродиагностические методы. – Москва: Машиностроение, 1986. – 189 с.
6. Патент України на корисну модель №65747 від 12.12.2011 р. МПК G01M7/00. Спосіб вібраційної діагностики електромеханічного об'єкта. Лебедев Л.М., Дубовик В.Г., Лебедев М.М. Бюлетень "Промислова власність", №23, 2011 р.
7. Мартынов А. А., Долгополов Г. А. Основы теории надежности и диагностики. – Новосибирск, 1999. – 107 с.

Науковий керівник:

ст. викладач, Дубовик Володимир Григорович

Гүлжанат Қайырбек, Шынғыс Нұрғожаев
(Талдықорған қаласы, Қазақстан)

АЛГЕБРАЛЫҚ СЫЗЫҚТЫҚ ТЕНДЕУЛЕР ЖҮЙЕСІН КОМПЬЮТЕРДІ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП ӨНДІРІСТЕ ҚОЛДАНУ

Нарықтық қатынастардың өмірімізге енуі қоғамның әлеуметтік құрылымына өзгерістер әкеліп, кәсіпкерлік топтардың сандары мен түрлі экономикалық құрылымдарға еңбек ететіндердің қатарын көбейтті, бұл жағдай білімді терең түрде реформалауды талап етеді. Орта мектеп деңгейінде оқытуды кәсіби дифференциалдау жүйесіндегі экономикалық бағыт болып табылатын, оқушыларды экономикалық дайындаудың түрлі үлгілері пайда болды.

$$\begin{cases} 8x_1 + 9x_2 + 12x_3 = 1000 \\ 2x_1 + 3x_2 + 5x_3 = 320 \\ 2x_1 + 3x_2 + 4x_3 = 300 \end{cases}$$

Мұндағы (x_1, x_2, x_3) аккумулятордың үш түрінен қанша жасап шығаруға болатынын көрсететін айнымалылар.

$$\Delta = \det A = -6$$

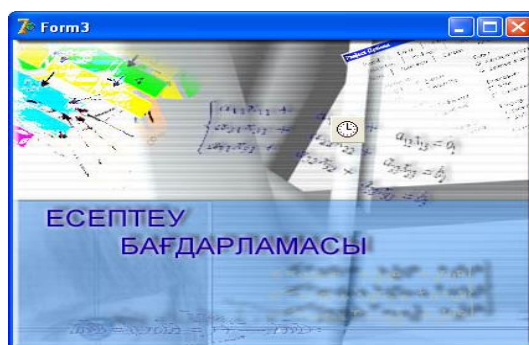
Енді Крамер әдісін пайдаланып есептің шешуін табамыз.

$$\Delta x_1 = -300, \Delta x_2 = -240, \Delta x_3 = -120$$

$$x_1 = 50, x_2 = 40, x_3 = 20$$

Бұдан байқайтынымыз 55-тік аккумулятордан – 50, 60-тық аккумулятордан – 40, ал 75-тік аккумулятордан – 20 аккумулятор жасап шығаруға болатындығы.

Енді осы мысалды негізге ала отырып жазылған бағдарламаға тоқталып өтейік. Бағдарлама Delphi тілінде жазылды. Ол екі формадан тұрады. Алғашқы форма – титул парағы(1-сурет). Екінші форма – негізгі форма (2-сурет). Негізгі формада label, Edit, Button компоненттері орналасқан.

1- сурет

Әрбір ұяшыққа қажетті мәндерді енгізіп, есептеу батырмасын басқанда алгебралық сызықтық теңдеулер жүйесінің нәтижесі 3-суреттегідей экранға шығады. Бұл көріністен қоймадағы бар шикізаттан 55-тік аккумулятордан – 50, 60-тық аккумулятордан – 40, ал 75-тік аккумулятордан – 20 аккумулятор жасап шығаруға болатынын байқап отырмыз.

2- сурет

3-сурет

Қорыта келе айтарымыз, жоғары математика элементтерінің экономикалық процестерде алатын орны зор, оны өндірісте дұрыс пайдалана білейік және қолданбалық мәнін аша түсейік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кастрица О.А. Высшая математика. М., 2003
2. Кремер Н.Ш. Высшая математика для экономистов. М., 1997
3. Хомоненко А.Д. и др. Delphi 7/ под общ.ред. А.Д. Хомоненко – СПб.: БХВ-Петербург, 2004.–1216с.

Екатерина Остроушко
(Краснодар, Россия)

О ПОВЕДЕНИИ ФУНКЦИИ С НЕОГРАНИЧЕННЫМИ ОБОБЩЕННЫМИ ПРОИЗВОДНЫМИ ПО СОПРЯЖЕННОЙ ПЕРЕМЕННОЙ НА ГРАНИЦЕ

В работе обобщаются классические результаты J. Gergen, F. Dressel на случай функций, имеющих обобщенные производные, оцениваемые через основную функцию с помощью неограниченной весовой функции. Такого рода оценки необходимы для исследования квазиконформных отображений в весовых пространствах С. Л. Соболева.

Пусть

$$S := \{z \in C : |z| < a\}, \quad \Gamma := \{z \in C : |z| = a\}.$$

Теорема. Пусть $W \in L_2(S)$, обладает обобщенной производной $W_{\bar{z}}$, для которой имеет место неравенство

$$W_{\bar{z}}(z) \leq M(z)|W(z)|, \quad M(z) \leq \frac{1}{|z - z_0|^\lambda},$$

где $\lambda < \frac{1}{4}$.

Если

$$z_0 \in S, \quad W(z_0) = 0,$$

или если

$$z_0 \in \Gamma, \quad \Phi - \text{регулярная в точке } z_0 \text{ и } W(z) \rightarrow 0, \quad z \rightarrow z_0$$

и если не существует натурального $n = n(z_0)$ такого, что

$$\lim_{z \rightarrow z_0} \frac{W(z)}{(z - z_0)^n} \neq 0.$$

Тогда $W \equiv 0$ в окрестности точки z_0 .

Для доказательства теоремы используется следующая лемма [4, с.68].

Лемма. Пусть $W \in L_2(S)$, обладает обобщенной производной $W_{\bar{z}}$, для которой имеет место неравенство

$$W_{\bar{z}}(z) \leq M(z)|W(z)|, \quad M^2(z) \in L_p(S), \quad p > 2.$$

Тогда функция

$$W(z) = \Phi(z) - \frac{1}{2\pi} \iint_S \frac{1}{\zeta - z} W_{\bar{\zeta}} dS_{\zeta} + \frac{1}{2\pi} \iint_S \frac{z}{a^2 - z\bar{\zeta}} \overline{W_{\bar{\zeta}}} dS_{\zeta},$$

здесь $\Phi = \Phi(z)$ - аналитическая в S функция.

Допустим, что в точке $z_0 \in \Gamma$ функция Φ является регулярной, тогда для функции $W(z)$ существует предел

$$\lim_{z \rightarrow z_0} W(z) = \Phi(z_0) - \frac{1}{2\pi} \iint_S \frac{1}{\zeta - z_0} W_{\bar{\zeta}} dS_{\zeta} + \frac{1}{2\pi} \iint_S \frac{z_0}{a^2 - z_0 \bar{\zeta}} \bar{W}_{\bar{\zeta}} dS_{\zeta}.$$

С помощью рекуррентных соотношений из данной леммы мы получаем нужный результат.

Литература:

1. Гилбарг Д., Трудингер М. Эллиптические дифференциальные уравнения с частными производными второго порядка: Пер. с англ. / Под ред. А.К.Гуцина. – М.: Наука, Гл. ред. физ.-мат.лит., 1989. – 464с.
2. Gergen J.J., Dressel F.G. Mapping by p – regular functions//Duke math. J – 1951. – V.18-№1. – P.185 – 210.
3. Векуа И.Н. Обобщенные аналитические функции, гос. изд-во Физ.-мат.лит, М., 1959, 628 с.
4. Остроушко Е.Д. Об ограниченности функций $W=W(z)$, представимых своими обобщенными производными по сопряженной переменной//Сборник научных трудов «Ученые записки Ульяновского государственного университета». Ульяновск: УлГУ 2012.- с. 65-73.

Научный руководитель:

д.ф-м.н., профессор кафедры теории функций КубГУ Евгений Александрович Щербаков

Игорь Сердюк
(Брянск, Россия)

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ И СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕОБРАЗОВАТЕЛЕЙ ЧАСТОТЫ С ДВУХ- И ТРЕХУРОВНЕВЫМИ ИНВЕРТОРАМИ НАПРЯЖЕНИЯ.

Большое распространение в современном электроприводе получили схемы, использующие полупроводниковые преобразователи частоты со звеном постоянного тока. Такой преобразователь определяет главные показатели и характеристики электроприводов, такие как массогабаритные, регулировочные, энергетические и стоимостные. Во многом от конструкции и технологии изготовления преобразовательной установки зависит эксплуатационная надежность электрооборудования и, в первую очередь, ее ремонтпригодность

Долгое время при реализации подобных систем в качестве силового канала тягового электропривода использовались двухуровневые автономные инверторы напряжения (АИН) (рис. 1), генерирующие 8 выходных векторов (рис. 2).

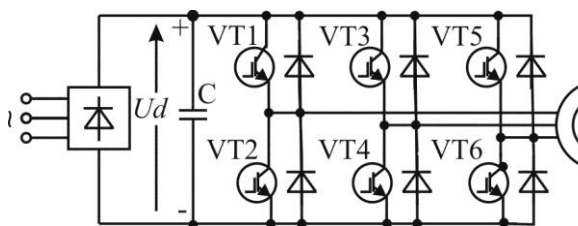

Рис. 1. Структура преобразователя частоты с двухуровневым инвертором

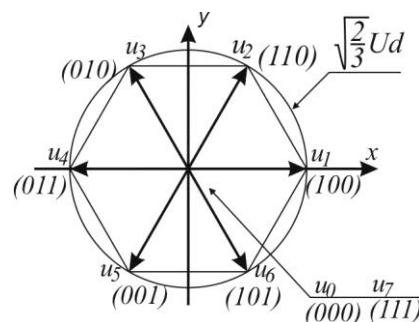

Рис. 2. Векторы выходного напряжения двухуровневого инвертора

Основные условия переключения силовых ключей $VT1 - VT6$: конденсатор C в цепи постоянного тока не должен быть замкнут; при переключении должно выполняться «соседнее кодирование». Каждое плечо имеет два состояния. Функции переключения могут быть описаны следующим образом:

$$S_i = 1, \Rightarrow (S_{i1}, S_{i2}) = (1, 0), \\ S_i = 0, \Rightarrow (S_{i1}, S_{i2}) = (0, 1),$$

где $i = a, b, c$.

Вектор напряжения статора в двухфазной системе координат:

$$u_s = (2/3)^{1/2} (u_{aN} + u_{bN} e^{-j2\pi/3} + u_{cN} e^{j2\pi/3}),$$

где u_{aN}, u_{bN}, u_{cN} – фазные значения напряжений.

В последние годы в электроприводе в качестве автономных инверторов напряжения начали активно применять трехуровневые инверторы. Основной целью применения является улучшение гармонического состава выходных напряжений и токов, увеличение частоты коммутации силовых ключей, уменьшение скорости изменения выходного напряжения, что приводит к меньшим габаритам выходных фильтров и реакторов (в случае их установки).

Структура одного из трехуровневых инверторов напряжения схематично показана на рис. 3 Роль делителя напряжения обычно выполняют электролитические конденсаторы $C1$ и $C2$. Инвертор состоит из двенадцати силовых транзисторов $VT1 - VT12$ (в одном плече инвертора содержится четыре

последовательно включенных транзистора), к каждому из которых параллельно подключен обратный диод, обеспечивающий двухстороннее протекание тока. Схема дополняется шестью фиксирующими диодами $VD5 - VD6$ (по два на фазу), позволяющие подключать фазы асинхронного двигателя АД к средней точке. Каждое плечо имеет три состояния. Функции переключения могут быть описаны следующим образом:

$$S_i = -1 = n, \Rightarrow (S_{i1}, S_{i2}, S_{i3}, S_{i4}) = (0, 0, 1, 1),$$

$$S_i = 0 = o, \Rightarrow (S_{i1}, S_{i2}, S_{i3}, S_{i4}) = (0, 1, 1, 0),$$

$$S_i = 1 = p, \Rightarrow (S_{i1}, S_{i2}, S_{i3}, S_{i4}) = (1, 1, 0, 0).$$

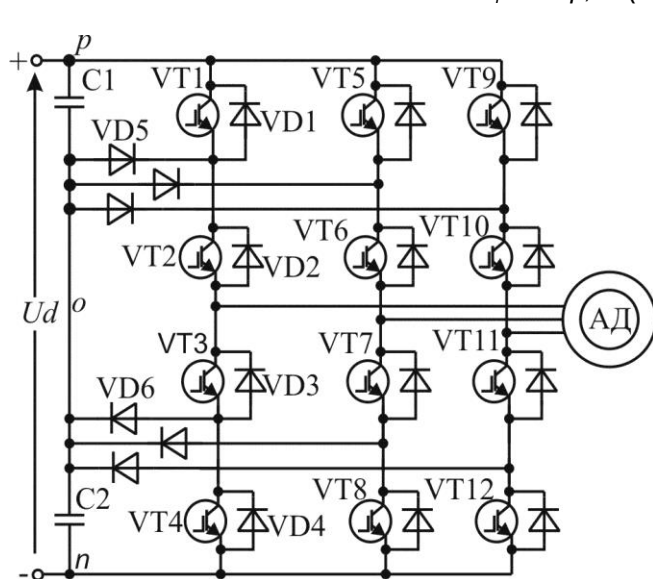

Рис. 3. Структура преобразователя частоты с трехуровневым инвертором

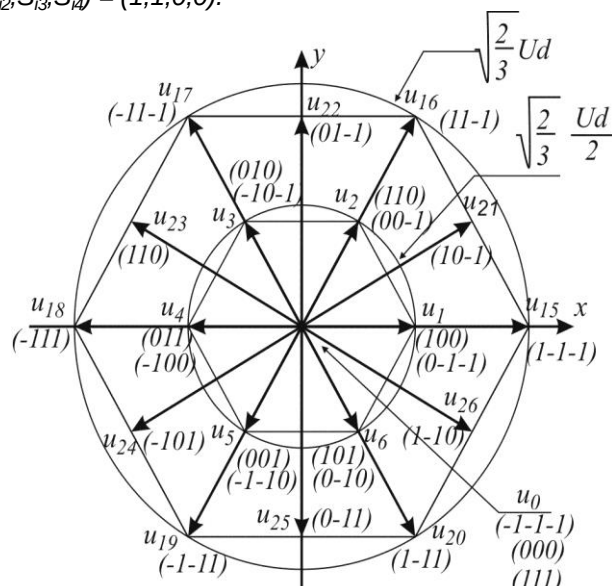

Рис. 4. Векторы выходного напряжения трехуровневого инвертора

По отношению к двухуровневому инвертору напряжения, который способен генерировать только 8 векторов напряжения, трехуровневый инвертор имеет 27 состояний. Если в схеме применены конденсаторы $C1$ и $C2$, имеющие равные значения емкости, то напряжения между ними распределяется поровну. В этом случае некоторые вектора напряжений совпадают друг с другом, в результате чего остается 19 эффективных векторов (рис. 4).

Векторы напряжения можно условно поделить на 4 группы в зависимости от амплитуды. Большие векторы образуются путем подключения всех трех фаз к положительной или отрицательной шине питания p или n (кроме случая, когда все три плеча соединены в одной точке). Средние векторы напряжения – это векторы, образуемые при подключении одной фазы к средней точке o , две другие фазы подключаются к положительной p и отрицательной n шинам питания соответственно. Одновременное подключение двух фаз к одной и той же точке, а третьей фазы – к соседней, образует группу малых векторов. Нулевые вектора – это вектора, генерируемые инвертором при одновременном подключении всех трех фаз к одной и той же точке. Особенностью такой конфигурации трехуровневого инвертора является то, что группа малых векторов может быть образована двумя различными комбинациями управляющих функций.

В данной работе проведено сравнение преобразователей с двух- и трехуровневыми инверторами по качеству выходных напряжений и токов, а также по энергетическим и стоимостным показателям. Нагрузка преобразователя – асинхронный двигатель (активно-индуктивная нагрузка с противоЭДС). Моделирование процессов преобразования энергии проводилось в среде MatLab SymPowerSystems.

Для управления силовыми ключами будем использовать широтно-импульсную модуляцию с симметричной коммутацией.

Для регулирования выходного напряжения с пилообразным напряжением сравнивается переменное (прямоугольное, трапецеидальное, синусоидальное) напряжение, амплитуда и частота которых пропорциональны входному сигналу.

Отличие трехуровневой ШИМ от двухуровневой состоит в том, что для управления транзисторами необходим не один пилообразный сигнал, а два, находящихся в противофазе друг с другом.

Примем частоту пилообразного напряжения 2000 Гц, т.к. выбор меньшей частоты может привести к возникновению существенных колебаний выходного напряжения.

Графики, полученные в результате моделирования, представлены на рис. 5,6

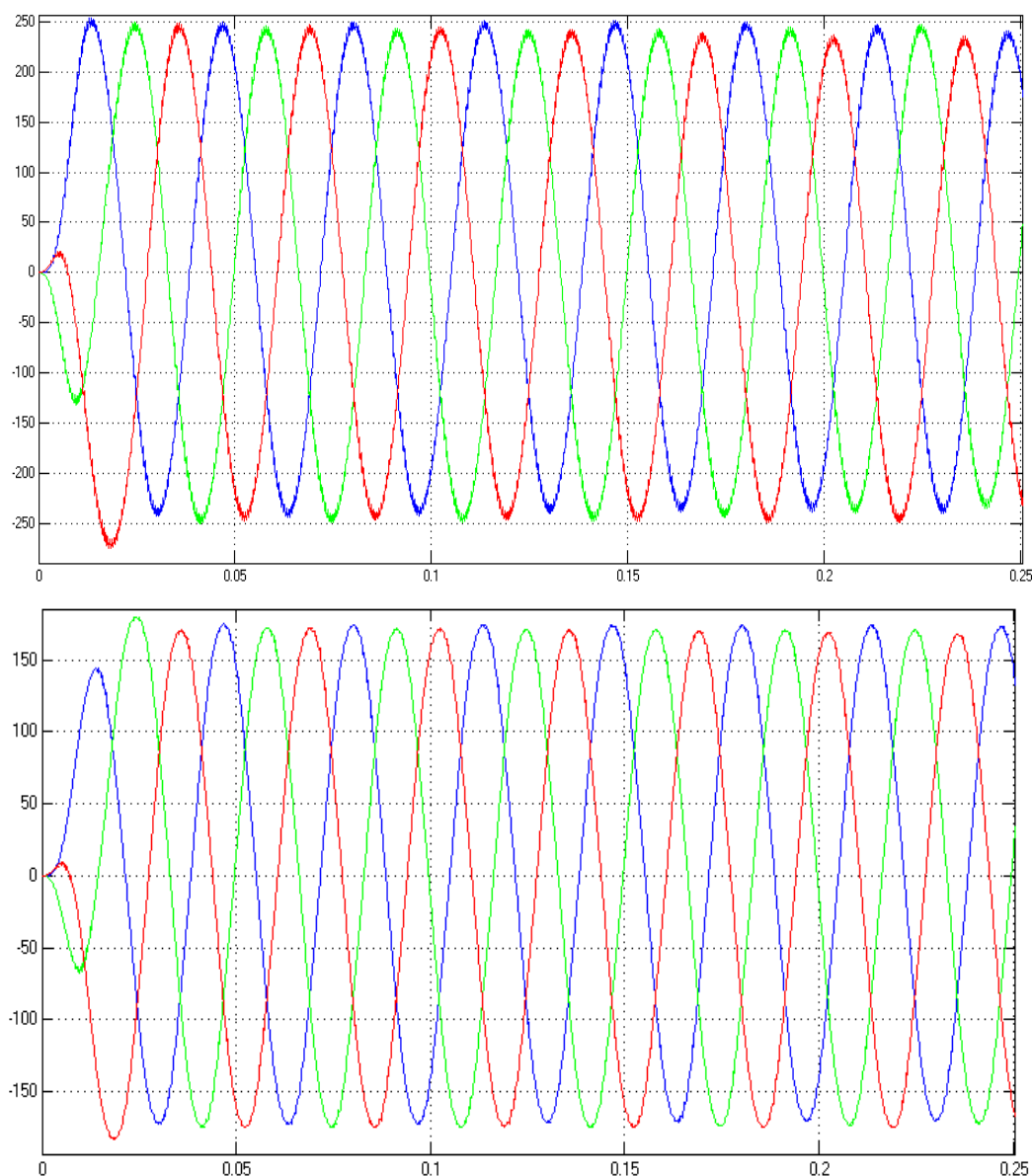

Рис. 5. Зависимости токов статора от времени при двухуровневом и трехуровневом АИН

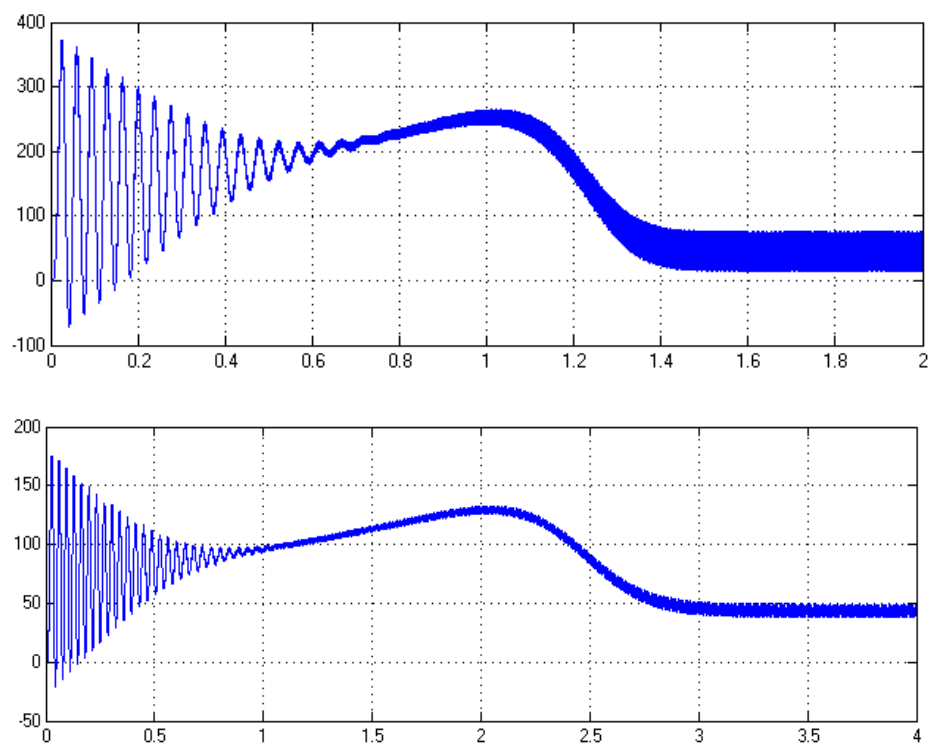

Рис. 6. Зависимости момента двигателя от времени при двухуровневом и трехуровневом АИН.

В результате моделирования и анализа публикаций, посвященных исследуемой тематике, получены следующие выводы:

1. Стоимость преобразователей, в основном, зависит от стоимости IGBT-транзисторов, а также звена постоянного тока. Стоимость трехуровневых инверторов увеличивается за счет большего числа силовых ключей и наличия фиксирующих диодов. В среднем, двухуровневая конфигурация преобразователя на 25-30% дешевле, чем трехуровневая. [1, 2]

2. Мощность электрических и коммутационных потерь в силовых ключах трехуровневого инвертора оказывается ниже (порядка 30 %), чем в двухуровневом. Данное явление объясняется более высокими значениями прямого падения напряжения (рис. 9) и коммутационных потерь в транзисторах двухуровневого инвертора и меньшим числом переключений транзисторов трехуровневого инвертора при той же самой несущей частоте. [1]

3. Форма выходных токов и, соответственно, момента двигателя, носят более сглаженный характер с меньшим числом высокочастотных пульсаций, что благоприятно сказывается на качестве работы асинхронного двигателя. Это достигается за счет большего количества выходных векторов напряжения трехуровневого инвертора.

Литература:

1. V.T. Somasekhar, M.R. Bauu, K.K. Mohapatra и др. A PWM scheme for a 3-level inverter cascading two 2-level inverters.
2. Mika Ikonen, Ossi Laakkonen, Marko Kettunen. Two-level and three-level converter comparison in wind power application.
3. O. Chandra Sekhar, K. Chandra Sekhar. Simulation and comparison of 2-L & 3-L inverter fed induction motor DTC drives.

Научный руководитель: к.т.н. Пугачев А.А.

Юлия Терентьева
(Краснодар, Россия)

КВАЗИКОНФОРМНЫЕ ОТОБРАЖЕНИЯ С НЕОГРАНИЧЕННЫМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ И ВЫРОЖДАЮЩИЕСЯ ЭЛЛИПТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ

В данной работе изучены свойства интегрируемости производных определенного класса общих квазиконформных отображений, являющихся решениями вырождающихся эллиптических систем в дополнительном предположении, что производные весовых функций обладают некоторыми свойствами интегрируемости.

Нас интересуют топологические отображения $w(z) = u(z) + iv(z)$ круга

$$B_1 = \{z \in \mathbb{C} : |z| < 1\}$$

на себя, являющиеся решениями (p, q) аналитических систем вида

$$\begin{cases} pu_x + qu_y = v_y \\ -qu_x + pu_y = -v_x \end{cases}, \quad (1)$$

комплексная форма которых имеет вид

$$w_{\bar{z}} = k(z) \overline{w_z}. \quad (2)$$

Здесь

$$k(z) = \frac{1 - p^2(z) - q^2(z) + 2iq(z)}{q^2(z) + (1 + p(z))^2}.$$

При этом характеристика $K(z)$ квазиконформного отображения $w(z)$ [1] имеет вид:

$$K(z) = \frac{|w_z| + |w_{\bar{z}}|}{|w_z| - |w_{\bar{z}}|} = \frac{\sqrt{(1 + p(z))^2 + q^2(z)} + \sqrt{(1 - p(z))^2 + q^2(z)}}{\sqrt{(1 + p(z))^2 + q^2(z)} - \sqrt{(1 - p(z))^2 + q^2(z)}}.$$

Пусть Γ_0 - граничная дуга круга B_1 :

$$\Gamma_0 = \{z \in \partial B_1 : \arg z_2 \leq \arg z \leq \arg z_1\}, \\ \arg z_2 < \arg z_1, \quad 0 < \arg z_1 - \arg z_2 \leq 2\pi. \quad (3)$$

Относительно функций $p(z)$ и $q(z)$ будем считать выполненным следующее условие D.

Условие D: Пусть функции $p, q: \bar{B}_1 \rightarrow \mathbb{C}$, непрерывно дифференцируемы в $\bar{B}_1 \setminus \Gamma_0$, положительны в B_1 , в окрестности дуги вырождения Γ_0 удовлетворяют условиям:

$$\begin{aligned} a_1 \text{dist}^\alpha(z, \Gamma_0) &\leq p(z) \leq a_2 \text{dist}^\alpha(z, \Gamma_0), \\ b_1 \text{dist}^{\alpha-1}(z, \Gamma_0) &\leq |\nabla p(z)| \leq b_2 \text{dist}^{\alpha-1}(z, \Gamma_0), \\ c_1 \text{dist}^{2\alpha}(z, \Gamma_0) &\leq q(z) \leq c_2 \text{dist}^{2\alpha}(z, \Gamma_0), \\ d_1 \text{dist}^{2\alpha-1}(z, \Gamma_0) &\leq |\nabla q(z)| \leq d_2 \text{dist}^{2\alpha-1}(z, \Gamma_0), \\ 0 < \alpha < 1, \quad 0 < a_1 < a_2, \quad 0 < b_1 < b_2, \quad 0 < c_1 < c_2, \quad 0 < d_1 < d_2. \end{aligned}$$

Так как характеристика $K(z)$ неограниченна в точках дуги Γ_0 , то система (1) является вырождающейся. Система (1) в таком случае не является равномерно эллиптической [22].

Рассмотрим частный случай системы (1) при $q(z) \equiv 0$, $\Gamma_0 = \{z_0\}$, $z_0 \in \partial B_1$:

$$\begin{cases} p(z)u_x = v_y, \\ p(z)u_y = -v_x, \end{cases} \quad (4)$$

комплексная форма которой имеет вид

$$w_{\bar{z}} = q(z)\overline{w_z}, \quad q(z) := \frac{1-p(z)}{1+p(z)}. \quad (5)$$

Основным результатом, полученным автором для p — аналитических систем вида (4), вырождающихся в конечном множестве граничных точек единичного круга с весовой функцией $p(z)$, является следующая

Теорема 1. Пусть функция $p(z)$ из системы (4) удовлетворяет условию D, в котором:

$$0 < \alpha < 1, \quad \Gamma_0 = \{z_0\}, \quad z_0 \in \partial B_1, \quad q(z) \equiv 0,$$

и существуют производные первого порядка в $\bar{B}_1$, такие, что:

$$\frac{p_x(z)}{\sqrt{p(z)}}, \quad \frac{p_y(z)}{\sqrt{p(z)}} \in L_{2+l}(B_1), \quad l > 0,$$

вес $p(z)$ допускает продолжение в $\mathbb{C}$ функцией, являющейся $A_2(\mathbb{C})$ — весом [3]. Пусть $w(z)$ — квазиконформное в среднем отображение, являющееся решением нелинейного уравнения Бельтрами (5) в круге B_1 , нормированное условием

$$\begin{aligned} w(z_0) = i, \quad w(z_1) = -i, \quad w(z_2) = w_2, \quad |z_0| = |z_1| = |z_2| = |w_2| = 1, \\ z_0 \neq z_1 \neq z_2, \quad w_2 \neq i, \quad w_2 \neq -i. \end{aligned}$$

Тогда координатные функции $u(z)$, $v(z)$ отображения $w(z)$ принадлежат шкалам пространств:

$$\begin{aligned} v(z) &\in W^{1, \tau_1} \left(\text{dist}^{\alpha^*}(z, z_0), B_1 \right), \quad \tau_1 = \frac{2(2+\alpha^*)}{2-\alpha}, \quad \alpha^* \in [-\alpha; 0]; \\ v(z) &\in W^{1, \tau_2} \left(\text{dist}^{\alpha^{**}}(z, z_0), B_1 \right), \quad \tau_2 = \frac{2(2-\delta)^2(2+\alpha^{**})}{8-8\alpha-4\delta+6\alpha\delta-\alpha\delta^2}, \quad \alpha^{**} \in \left[\frac{\alpha(2-\delta)}{\alpha-2}; 0 \right]; \\ u(z) &\in W^{1, s}(B_1), \quad s = 2 - 2\delta \frac{2+\alpha}{4+\alpha\delta}, \end{aligned}$$

где δ , $0 < \delta < 1$, — фиксированная константа.

Последние результаты были получены с использованием «весовой» теоремы вложения Стредулинского [4], а также с помощью интегральных представлений производных второго порядка координатной функции $v(z)$, подобных представлениям И. Н. Векуа [5], J. J. Gergen, F. G. Dressel [6].

Рассмотрим теперь в качестве множества вырождения Γ_0 граничную дугу, определенную в условии (3).

Для решений p — аналитических систем вида (4), вырождающихся на граничной дуге Γ_0 единичного круга с весовой функцией $p(z)$, удовлетворяющей условию D, была получена следующая

Теорема 2. Пусть функция $p(z)$ из системы (4) удовлетворяет условию D, в котором

$$0 < \alpha < 1, \Gamma_0 = \{z \in \partial B_1 : \arg z_2 \leq \arg z \leq \arg z_1\}, q(z) \equiv 0.$$

Пусть $w = u + iv$ — квазиконформное в среднем отображение круга B_1 на себя, являющееся решением системы (4) в круге B_1 , нормированное условием

$$w(z_1) = i, w(z_2) = -i, w(z_3) = w_3, \quad (6)$$

где z_1, z_2 — концевые точки дуги Γ_0 ;

$$z_3, w_3 \in \partial B_1 \setminus \bar{\Gamma}_0, z_1 \neq z_2 \neq z_3, w_3 \neq i, w_3 \neq -i.$$

Тогда производные координатных функций $u(z), v(z)$ принадлежат шкалам пространств:

$$v(z) \in W^{1,t}(\text{dist}^{\alpha_1}(z, \Gamma_0), B_1), t = \frac{4(1-\delta)(2+\alpha_1)}{5-3\alpha+\alpha\delta-2\delta+\delta^2}, \alpha_1 \in \left[\frac{1+\alpha-\alpha\delta-\delta^2}{\alpha+\delta-3}; 0 \right];$$

$$u(z) \in W^{1,s}(\text{dist}^k(z, \Gamma_0), B_1),$$

$$s = \frac{4(1-\delta)(2+\alpha_1)(1-\delta+k)}{4(1-\delta)(2+\alpha_1)\alpha + (5-3\alpha+\alpha\delta-2\delta+\delta^2)(1-\delta+\alpha_1)}$$

$$\delta-1 < k < \frac{4\alpha(1-\delta)(2+\alpha_1)}{5-3\alpha+\alpha\delta-2\delta+\delta^2} + \alpha_1,$$

$$v(z) \in W^{1,\tau}(B_1), u(z) \in W^{1,s}(B_1),$$

$$\tau = \frac{1-\delta}{(1-\alpha)(1+\delta)}, s = \frac{1-\delta}{1+\delta(1-\alpha)},$$

где $\delta, 0 < \delta < 1$ — фиксированная константа.

Рассмотрим теперь (p, q) — аналитические системы вида (1), вырождающиеся на дуге Γ_0 , определенной в условии (3), в предположении, что весовые функции $p(z)$ и $q(z)$ удовлетворяют условию D. Для решений таких систем получена

Теорема 3. Пусть функции $p, q: \bar{B}_1 \rightarrow \square$ из системы (1) удовлетворяют условию D, в котором

$$0 < \alpha < 1, \Gamma_0 = \{z \in \partial B_1 : \arg z_2 \leq \arg z \leq \arg z_1\}.$$

Пусть также $w(z)$ есть квазиконформное в среднем топологическое отображение, являющееся решением уравнения (2) в круге B_1 , нормированное условием (6). Тогда функции $v(z), u(z)$ принадлежат следующим пространствам:

$$v \in W^{1,\tau_1}(\text{dist}^{\alpha_1}(z, \Gamma_0), B_1), \tau_1 = \frac{2(2-\varepsilon)(2+\alpha_1)}{5-3\alpha-\varepsilon+\alpha\varepsilon}, \alpha_1 \in \left[\frac{1+\alpha-\alpha\varepsilon+\varepsilon}{\alpha-3}; 0 \right]$$

$$u \in W^{1,l_1}(B_1),$$

$$l_1 = \frac{2(1-\varepsilon)(2-\varepsilon)(2+\alpha_1)}{5+\alpha(5-\varepsilon^2)+\alpha_1^2(4-2\varepsilon)+\alpha_1(8+4\alpha-2\alpha\varepsilon-4\varepsilon)+\varepsilon^2-6\varepsilon},$$

$$v \in W^{1, \tau_2}(B_1), u \in W^{1, l_2}(B_1),$$

$$\tau_2 = \frac{1-\varepsilon}{(1-\alpha)(1+\varepsilon)}, l_2 = \frac{1-\varepsilon}{1+\varepsilon-\alpha\varepsilon},$$

где ε , $0 < \varepsilon < 1$ — произвольная фиксированная константа.

Я искренне признательна Евгению Александровичу Щербакову за сотрудничество, поддержку, постановку задач, постоянное внимание к работе, полезные советы и конструктивную критику.

Литература:

1. Альфорс, Л. Пространства римановых поверхностей и квазиконформные отображения / Л. Альфорс, Л. Берс: пер. с англ. — М.: Иностран. Лит., 1961. — 177 с.
2. Гилбарг, Д. Эллиптические дифференциальные уравнения с частными производными второго порядка / Д. Гилбарг, Н. Трудингер. — М.: Наука, 1989. — 463 с.
3. Малаксиано, Н. А. О точных вложениях классов Гиринга в классы Макенхаупта / Н. А. Малаксиано // Математические заметки. — 2011. — Том 70. — Выпуск 5. — С. 742-750.
4. Stredulinsky, E. W. Weighted inequality and Degenerate Elliptic partial Differential Equations / E. W. Stredulinsky, Lachtes Notes in Mathematics Springer. — 1984. — №1074. — 142 pp.
5. Векуа, И. Н. Обобщенные аналитические функции / И. Н. Векуа. — М.: Наука, 1988. — 512 с.
6. Gergen, J. J. Mappings for p -regular mappings / J. J. Gergen, F. G. Dressel // Duke Math. Journ. — 1951. — V. 18. — №1.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Галина Безвиненко
(Київ, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МУЗИКИ І РУХІВ У МУЗИЧНО- РИТМІЧНОМУ НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Серед найважливіших стратегічних завдань національних програм «Освіта (Україна ХХІ століття)» та «Діти України» були визначені всебічний розвиток людини і становлення її духовного, психічного й фізичного здоров'я [1, с. 9]. Наша держава активно сприйняла світові тенденції щодо поліпшення стану здоров'я населення через освіту. Актуальність проблеми музично-ритмічного виховання зростає з кожним днем. Погіршується екологічний стан населення, послаблюється його імунна система, знижується психологічна стійкість людей проти стресів і захворювань [4, с. 58]. Ритмічні рухи є одним із засобів музично-ритмічного виховання у дошкільних закладах, музичних школах та в інших навчальних закладах, освіти оскільки здоровий спосіб життя дітей – це реалізація єдиного науково обґрунтованого комплексу педагогічних, біологічних і соціально-психологічних профілактичних заходів.

За визначенням М. Амосова, який увів поняття «кількість здоров'я», здоров'я – це максимальна потужність органів і систем при збереженні якісних фізіологічних меж їхніх функцій [1, с. 12].

На думку Т. Науменка й І. Сеченова, музика впливає на фізіологічні процеси. Вона здатна прискорити чи уповільнити темп дихання та серцебиття. За результатами їхніх досліджень уповільнення пульсу призводить до стану спокою й насолоди, його прискорення – до втоми та незадоволення [6, с. 216]. Окрім цього, темп стимулює скорочення артерій, що впливає на роботу м'язів. Результатом такого процесу є підвищення життєвого тону й активізація працездатності.

Н. Гундобін та Н. Тобольський указували на потребу дитячого організму у русі. Вони вважали задоволення цієї потреби найважливішою умовою правильного розвитку дітей [2, с. 10].

Виховання музикою учнів молодших класів є найточнішим, найдоцільнішим спрямуванням на розвиток духовного світу кожної дитини і пов'язується з їхнім загальним розвитком та здійснюється у контексті загальної проблеми становлення цілісної особистості.

Використання музики з метою оздоровлення відоме з давніх часів. Музика сприймається не лише слухом, а майже усіма аналізаторами та системами тіла. Вона здійснює вплив на біологічно активні точки й меридіани, досягає кожної клітини усіх органів, впливає на життєдіяльність організму, на перебудову хімічних реакцій, змінює характеристики як фізіологічних, так і психічних станів особистості. Отже, музика – невичерпне джерело формування й розвитку фізичного та психічного здоров'я. Наукою доведено, що музика є ключем до імунної системи, до адаптаційних механізмів організму. Вчені здійснювали фундаментальні нейробіологічні та психо-лого-педагогічні дослідження впливу музики В. Моцарта на здоров'я людини. Його вони назвали «ефектом Моцарта». Доведено, що музика В. Моцарта сприяє покращанню пам'яті, підвищує інтелектуальний показник, підсилює творчі процеси. Музика цього композитора «ідентична природному репертуарові просторово-часових фігур раннього головного мозку. Тобто саме вона позитивно впливає на функціонування дитячої розумової діяльності та всього організму в цілому» [3, с. 11].

Основними функціями музики, відповідно до класифікації Т. Ротерс, є ритмічна, навчально-пізнавальна, емоційна та фонова. Вони спрямовані на організацію ритміки й синхронності рухів, стимуляцію емоційного підйому, підвищення інтересу до занять, створення позитивного емоційного фону уроку, підвищення працездатності учнів [5, с. 6].

Своєрідне виховання як система запропоноване Ж. Далькрозом для виховання і розвитку відчуття ритму, пластичності, музичного слуху, пам'яті. Для ритмічного виховання зазвичай застосовують систему спеціальних вправ, які позитивно впливають на зв'язок музики і рухів [6, с. 12]. Діяльність людини, як продукт біологічної та соціальної еволюції, спрямована, з одного боку, на адаптацію (фізичних і соціальних) форм існування, а з іншого – на творче осмислення життя і постійний рух вперед, що сприяє психічному, фізичному, соціальному благополуччю.

Мета вчителів – виховувати засобами мистецтва любов до прекрасного, впливати на почуття і мислення дитини, її характер і волю, сприяти свідомому сприйняттю дійсності. Заняття музикою, а поряд з цим і ритмікою дозволяють здійснювати всебічний вплив на розвиток дітей: естетичний, моральний, розумовий, фізичний.

Найефективніше музично-ритмічний розвиток відбувається у процесі практичної діяльності дітей. Згідно з вченням І. Павлова, рухові навички належать до тих, що створюються найраніше і найлегше. Тому любов до руху, доцільніше прищеплювати з раннього дитинства.

Важливим засобом розвитку рухової діяльності учнів є заняття з хореографії. Зародження танцювальних рухів сягає у сиву давнину. Людина під час виконання первісних трудових процесів починала поступово опановувати деякі ритмічні елементи, які імітували трудові рухи. Згодом ці рухи набували не утилітарного, а художньо-естетичного значення і ставали чіткішими, більш організованими стосовно певного темпоритму чи музичного супроводу. В зв'язку з цим характерною відмінністю хореографічного руху від побутового є його спрямованість на відтворення художнього задуму. Дієвість танцювальних рухів або їх узагальнених форм можна усвідомити лише в певних змістових поєднаннях, хореографічних конструкціях, що підпорядковуються образно-тематичному розвитку музичного твору.

Заняття рухами, поряд із вивченням музики, є вагомим засобом музичного виховання. Музика і рух – два взаємозв'язані поняття, вони співвідносяться як звук та його ритмічна пульсація. Протягом багатьох десятиків років педагоги використовували рух, як засіб музичного розвитку [2].

Рухи полегшують сприйняття і запам'ятовування музики. Розвиток рухових навичок відбувається одночасно з розвитком мови. Тому основним завданням хореографічної підготовки школярів є формування музично-ритмічних навичок, засвоєння учнями елементарної мови рухів (пантомімічних і танцювальних), ознайомлення з деякими прийомами композиції танцю.

Проте, слід зазначити, що не всі діти однаково володіють тілом, щоб вільно передати музику засобами хореографії. Школярі слухають музику, у них виникають певні емоційні переживання, але виразити це здатні далеко не всі. Тому спочатку учням потрібно навчитися володіти власним тілом, а вже згодом більш свідомий і сформований рух допомагатиме дитині глибше сприймати і передавати музичний образ через сприйняття музичного ритму. На заняттях, в першу чергу, потрібно дати школярам можливість відчувати цю радість вільного володіння власним тілом, яке здатне рухатися і підпорядковуватися музичному ритму. Метою кожного заняття повинна стати робота над гармонійним розвитком тіла. Відповідно до цього необхідно використовувати певні фізичні вправи для формування музично-рухової культури, необхідних рухових навичок, свідомого ставлення до своїх рухів, зацікавленого відношення до музично-ритмічної діяльності.

Головним засобом формування музично-ритмічної діяльності стає ознайомлення дітей з мовою рухів, яка є надзвичайно різноманітною. Для занять доцільно використовувати досить прості, доступні дітям танцювальні елементи сучасного, народного танцю та пантоміми, значення яких зрозуміле і знайоме дітям з власного життєвого досвіду і які можна використати у танці для передачі взаємовідносин персонажів. Ці рухи складають систему виразних засобів хореографії і дозволяють створювати різноманітні танцювальні композиції.

Навчання мові рухів з метою формування у дітей музично-ритмічної діяльності в танці може бути ефективним лише на основі застосування високохудожнього музичного матеріалу. Музика здатна активізувати фантазію дитини, спрямувати та спонукати її до творчого використання виразних рухів.

Різні музичні твори викликають у дітей емоційні переживання, породжують певні настрої, під впливом яких рухи набувають відповідного характеру. Наприклад, урочисте звучання святкового маршу радує, бадьорить, що проявляється у підтягнутій поставі, точних, підкреслених діях у руках і ногах. Навпаки, спокійний, плавний характер танцю дає змогу зробити поставу вільнішою, рухи неквапливими, м'якшими, круглішими. Музично-ритмічні рухи змушують дітей переживати образний зміст, який несе у собі музика. А це, в свою чергу, позитивно впливає на якість виконання відповідних музично-ритмічних дій. Радіючи музиці, відчуючи красу своїх рухів, дитина емоційно збагачується, переживає особливе піднесення, життєрадісність.

Таким чином, через активізацію музично-ритмічної діяльності школярів в умовах цікавої, захоплюючої діяльності – ритміки – відбувається відповідний музично-ритмічний розвиток дитини. До того ж заняття ритмікою сприяють формуванню загальної культури особистості дитини, її пізнавальної, вольової та емоційної сфер.

Досягнення успіхів у музично-ритмічному вихованні, безумовно, залежать від загального фізичного розвитку дитини, якому великою мірою сприяє методично доцільна організація занять та їхня систематичність.

У той же час можна стверджувати, що музично-ритмічна діяльність підтримує розвиток у дітей музичальності, зокрема основних її компонентів – емоційного відгуку, слуху та почуття ритму. Дитина вчиться сприймати музику, рухатися згідно її характеру, який втілений певними засобами музичної виразності. Емоційний зміст музики: зміни темпу, ритму та сили звучання сприяють образно-музичному розвитку дітей. Завдяки рухам музика стає зрозумілішою і легше засвоюється ними. Але для формування музично-ритмічних навичок необхідно врахувати, що ефективнішими є ті рухи, які, відповідатимуть характеру музики та засобам її виразності.

Досліджено, що у дітей молодшого шкільного віку підвищується рухова активність завдяки характерній музиці. Вправи з музичним супроводом сприяють формуванню постави, координації та узгодженості рухів. Музика надає рухам особливої виразності, чіткості, ритмічності.

Для того, щоб навчити молодших школярів виконувати вправи правильно та виразно, слід постійно привертати увагу дітей до музики, наголошувати на характері музичного образу і найбільш яскравих засобах музичної виразності, котрі повинні відтворюватися у рухах. Так, наприклад, можна запропонувати прослухати музичну п'єсу, яка розкриває образ ведмеда: «Послухайте, діти, як ходить клишоногий ведмідь. Музика повільна, звучить у низькому регістрі. Це так іде, перевалюючись, ведмідь і реве низьким голосом» (під цю музику дітям пропонується хода на зовнішній частині ступні). Або: звучить музика весела, швидка, у високому регістрі. «Це горобчики весело стрибають, дзьобають зернятка, швидко перелітають з місця на місце». Такі чіткі пояснення керівником активізують сприйняття музики дітьми, а єдність музики, слова і дій формує навичку рухатися відповідно до характеру музики. Все це робить вправи більш ефективними, що сприяє фізичному розвитку та зміцненню здоров'я молодших школярів.

Таким чином, проблема взаємозв'язку музики й рухів розкривається у музично-ритмічному навчанні школярів і не обмежується лише узгодженістю їхнього спільного характеру. Розвиток музичного образу, порівняння контрастних і схожих музичних побудов, ладова забарвленість, особливості ритмічного малюнка, динаміки, темпу – все це може відображатися і у рухах. Рухи допомагають повніше сприймати музичний твір, який у свою чергу, надає рухові особливої виразності. У цій взаємодії музика

відіграє провідну роль, а рухи стають своєрідним засобом вираження художніх образів у музично-ритмічному навчанні.

Література:

1. Грібан В.Г. Валеологія: навчальний посібник / В.Г.Грібан. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 256 с.
2. Гребенюк М. Використання музики в заключній частині уроку фізкультури / М. Гребенюк //Здоров'я та фізична культура. – 2005. – № 10. – С. 5-6.
3. Куненко Л. Ефект Моцарта, або звуковий вітамін С / Л. Куненко // Дефектологія – 2002. – № 1. – С. 9-12.
4. Нечепоренко Л.С. Сучасна педагогіка: навчальний посібник / Нечепоренко Л.С., Пономарьова Г.Ф., Подоляк Я.В. – Харків, 2007 – 216 с.
5. Печерська Е.П. Уроки музики у початкових класах: навчальний посібник / Е.П.Печерська. – К.: Либідь, 2001. – 272 с.
6. Чепіга М., Чепіга С. Стимуляція здоров'я та інтелекту / М.Чепіга, С.Чепіга. – К.:Знання, 2006. – 347 с.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор Гуральник Наталія Павлівна

Олена Голінська
(Богуслав, Україна)

ВПЛИВ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА НА ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Наше суспільство в майбутньому буде таким, які уявлення про світ ми виховаємо в своїх дітей сьогодні. Головна мета духовного розвитку особистості студента на сучасному етапі - це виховання всебічно гармонійно розвиненої особистості з глибокими розумінням традицій, культурних цінностей свого народу, яка б розуміла мистецтво, відчула красу в усіх її проявах.

Духовність – це внутрішній світ людини, зв'язок людини з релігією.

Духовність – це стрижень, фундамент внутрішнього світу людини. Йому не можна навчити з допомогою настанов. Можна вказати лише шлях, але не можна заставити по ньому йти.

Духовність – це те, що відрізняє людину, що властиве лише їй одній.

Духовність – творча спрямованість, насага людини; певний тип світовідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе [3].

Духовне сходження особистості є процесом засвоєння цінностей культури. У пошуках істини й сенсу життя людина звертається до мистецтва, що зберігає в собі нетлінні цінності: досвід поколінь, мудрість філософів, натхнення геніїв.

Недаремно у філософії (А.Баумгартен, М.Бердяєв, Г.Вашенко, І.Кант, Б. Кроче, В.Онищенко, Г.Сковорода, В.Соловйов, П.Флоренський, О.Лосєв, П.Юркевич, О.Кульчицький, Ф.Шиллер), сучасній філософії освіти, мистецької зокрема (І.Бех, Г.Васянович, С.Гессен, І.Зязюн, В.Кремень, Л.Масол, Н.Миропольська, Г.Ніколаї, О.Олексюк, В.Орлов, Г.Падалка та ін.), акцентується взаємний зв'язок між культурою і освітою, який свідчить, що духовний пошук особистості тісно пов'язаний із творчим навчанням (зокрема й мистецьким або за допомогою мистецтва), спроможним висвітлювати особистість, її розвиток і культурне збагачення. Тільки освіта через мистецтво як осередок істинного, прекрасного, доброго є, на думку багатьох званих педагогів, найефективніший шлях до духовної самореалізації особистості [6].

Таким чином, мета статті полягає у виявленні ціннісного змісту мистецтва та визначенні естетичної оцінки творів декоративно-прикладного мистецтва як джерела розвитку цілісного художньо-естетичного світогляду, що відіграє значну роль у духовному зростанні особистості.

Унікальним засобом формування важливих сторін психічного життя емоційної сфери, образного мислення, художніх та творчих здібностей підлітка є мистецтво та осмислення почуттєвого досвіду, сконцентрованого у творах мистецтва, виховується й розвивається особистість. Через залучення до світу інших людей, співпереживаючи та наслідуючи їх поведінку в значущих, емоційно насичених ситуаціях, дитина відкриває для себе гаму нових почуттів, збагачується певним відношенням до навколишнього, починає переживати радість пізнання краси природи, праці творів мистецтва, людських стосунків, усвідомлює власне "я", оволодіває мовою емоцій. У дитини народжується та збагачується спектр людських переживань, їх усвідомлення, потреба в оволодінні власними емоціями, що формує культуру почуттів. Ще за часів Київської Русі в "Поученні Володимира Мономаха дітям " (1096) вперше обґрунтовано необхідність зв'язку освіти з потребами життя особистості. При цьому особливу увагу автор звертає на важливість розвитку в дітей ініціативи, працелюбства, додержання гуманістичних стосунків між людьми.

Філософія вбачає, що внутрішній світ людини становить те, що вона розвинула і вдосконалила в собі сама, якості активної діяльності. У філософському словнику творчість трактується як діяльність, що породжує щось нове, чого ніколи не було. Психологи розглядають творчість як вищий рівень логічного мислення, яка є поштовхом до діяльності, «результатом якої є створені матеріальні й

духовні цінності». В умовах кризових явищ у суспільстві розвивальне навчання дозволяє не лише зберегти інтелектуальний потенціал підростаючого покоління, а й примножити його без особливих утруднень. Будучи ще дітьми, ми починаємо мислити творчо. Кожна ситуація для нас була нова і потребувала нового вирішення.

Формування умінь та навичок у різних видах мистецької діяльності стає лише засобом, що дозволяє дитині відтворити свої почуття, думки, фантазії в самостійній творчій діяльності. Цей процес довготривалий і складений: від виховання емоційно-почуттєвої сфери, засвоєння елементарної інформації (знань) через оволодіння вміннями та навичками до вищого прояву творчої самореалізації дитини.

Одним із суттєвих факторів підвищення ефективності естетичного виховання студентів є пошук оптимальних умов організації процесу залучення до різних видів мистецтв, творчої діяльності на цій основі. Комплексна взаємодія різних видів мистецтв є важливою умовою формування художніх здібностей, естетичних почуттів, творчого ставлення до навколишнього світу, світоглядних уявлень. Через образність різноманітних видів мистецтва формується світоглядне уявлення.

Мистецтво є засобом самовираження людини, тому предметом мистецтва є як стосунки людини та світу, так і сама людини у всіх її вимірах – психологічному, соціальному, моральному і навіть побутовому. Мистецтво не тільки бере людину в його цільності, але і торкається усіх самих глибоких і ще не вивчених наукою шарів найдивовижнішого феномена у світі, котрим є людина – таємниця таємниць природи.

Мистецтво, народившись ще в первісному суспільстві, набуло свої основні риси в античності, але ж і в тому часі воно не відразу розумілося як особливий вид діяльності. Процес відокремлення естетичної діяльності мистецтва розпочався у конкретних ремеслах, потім його перенесли в область духовної діяльності, де естетичне також не було спочатку відокремлено від побутового та пізнавального.

Єдність естетичного і морального розвивається як дві специфічні сторони духовного життя людини, діалектично взаємозв'язані між собою.

Педагогічний аспект цієї проблеми знаходить своє відображення в єдності естетичного і морального виховання студента. Ця єдність визначається, по перше, єдністю кінцевої мети кожного з них – формування всебічно розвиненої, гармонійної особистості; по друге, єдність духовної сутності людини, яка не може бути розсічена на ізольовані складові частини.

Головне завдання естетичного виховання полягає в тому, щоб засобами мистецтва привити людині високі норми і принципи моралі, прагнення до творчої діяльності, яка є засобом реалізації духовних потреб особистості. Відрив естетичного виховання від морального призводить до того, що завдання першого зводяться лише до формування естетичного смаку; ототожнення ж їх – друга крайність, бо тоді естетичне виховання є лише частиною морального [5].

Моральне виховання – це цілеспрямоване формування в людини відповідних переконань, моральних нахилів, почуттів, звичок, стійких моральних якостей особистості. Як видно із цього визначення, норми і принципи моралі ґрунтуються не тільки на інтелекті, а й на почуттях. Розвиваючи культуру почуттів, ліквідується розрив між знанням і переконанням, між почуттям і поведінкою, особистим інтересом і обов'язком. У творчій праці, активній громадській діяльності, можна формувати ту цільну, дійсну, всебічно досконало розвинену людину [7].

Для розв'язання цього завдання важливе значення має мистецтво, в тому числі народне декоративно-прикладне, яке завдяки особливій близькості до життя надзвичайно сильно впливає на почуття людей.

Декоративне мистецтво має свою специфіку. Твори декоративно-прикладного мистецтва відображають дійсність через «видовий» образ, що дає зображення в дуже загальних формах. Незважаючи на цю обмеженість художніх засобів, усякий твір прикладного мистецтва є образом людських почуттів, бажань, прагнень, думок.

На відміну від живопису, графіки і скульптури, які відбивають дійсність через зображення конкретних предметів, явищ, подій, декоративно-прикладне мистецтво оперує головним чином утилітарними просторовими формами. В основі емоційного сприймання творів прикладного мистецтва лежать пластичні й колірні властивості форми.

Основні принципи декоративного мистецтва можна сформулювати так: єдність художньої форми і практичного призначення виробу; побудова речей відповідно до властивостей і можливостей матеріалу; зв'язок художньої форми з технологічними способами її обробки.

Єдність естетичного і утилітарного є основним принципом цього виду мистецтва. Разом з тим нерідко бувають випадки, коли та чи інша річ, яка в свій час мала певне практичне призначення, в подальшому поступово втрачала його, стаючи суто художнім твором.

Навчити студентів цілісного, емоційного й глибокого аналізу творів мистецтва не можна без виховання в них навичок художнього сприймання. Естетичне сприймання освоєння дійсності – це передусім діяльно-емоційне сприймання. Стосовно творів декоративно-прикладного мистецтва воно базується на людській здатності відтворити ціле за його частинами. При цьому емоційний вплив кожної частини має забезпечувати вплив цілого. Завдання викладача полягає в тому, щоб навчити студентів розкривати багатогранність внутрішнього змісту твору прикладного мистецтва, який порівнюють з айсбергом – видима частина його незмірно менша від «підводної». Робота над художніми виробами на заняттях декоративно-прикладного мистецтва та в позаурочний час дає змогу розвинути в студентів здатність до просторово-композиційної діяльності і художньо-образного мислення.

У моральному й естетичному вихованні в процесі оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом вирішальною ланкою є формування в студентів здатності сприймання і уяви. Формування цих двох сторін художнього процесу має ґрунтуватися, поряд із знанням законів і правил, на чуттєвому, емоційному фундаменті.

Спостереження за студентами під час їхніх занять прикладним мистецтвом показують, що декоративна творчість не збуджує позитивних емоцій у тих студентів, які байдужі до неї (здебільшого через невідповідність до сприймання народного мистецтва), а в окремих випадках і в тих, хто досяг високої майстерності в декоративній роботі і відчуває свою зверхність над ровесниками.

У студентів, які прагнуть досягти високої майстерності, процес творчої діяльності завжди збуджує позитивні емоції. Робота з цими підлітками спрямована на засвоєння виразних засобів народного мистецтва (форм, ліній, ритмів, пропорцій, контрасту світла і тіні, гармонійного поєднання кольорів у виробі). Зустрічі з народними майстрами, екскурсії в музеї, на підприємства художньої промисловості, як показує досвід, викликають захоплення, оптимізм, прилив енергії. Прилучення до мистецтва, оволодіння майстерністю в декоративній творчості стає їхньою близькою метою, а досягнення її – органічною потребою. Задоволення цієї потреби вимагає наполегливості, завзятості. Проте засвоєння одних лише технічних прийомів дає суто ремісничу підготовку. Занадто тривала робота на «тренажних дощечках» або інших матеріалах (поза зв'язком з виробом), внаслідок якої з'являється непотрібний продукт, а також недооцінка педагогами важливості вивчення теоретичних основ декоративно-прикладного мистецтва призводить до невдоволеності підлітків своєю діяльністю. Тільки творчий характер занять, які вимагають інтелектуальних і емоційних зусиль, дає студентам насолоду від процесу праці. Організуючи його, доцільно якомога раніше переходити від підготовчої роботи до творчої. Тоді позитивні емоції виступатимуть як важливе підкріплення вищих соціальних мотивацій, виявлятимуться додатковим стимулом, поштовхом до більш інтенсивної діяльності. Радість прояву своїх внутрішніх сил закріплює, робить стійкою потребу особистості в праці. Створюються оптимальні умови для забезпечення єдності духовного, трудового, морального й естетичного виховання студентів.

На основі емоційних процесів формуються почуття, суть яких полягає у збудженні, узагальненні й систематизації різноманітних емоцій у процесі розвитку морально-естетичних якостей людини. А процес діалектичного взаємопроникнення знань і почуттів сприяє формуванню переконань. Внаслідок цього моральні й естетичні почуття стають глибоко усвідомленими, принципово вмотивованими спонукальними силами діяльності студента.

Формування інтересу до декоративної творчості ґрунтується не лише на стійкому емоційному піднесенні, а й на усвідомленні суспільної значущості прикладної діяльності.

Як показує досвід, навчальні та позакласні заняття декоративно-прикладним мистецтвом у тісному взаємозв'язку з вивченням основ наук, спонукають студентів саме до свідомої трудової діяльності, сприяють формуванню в них таких найважливіших моральних якостей, як працелюбність і колективізм. Неабиякий виховний вплив на студентів справляє їхня безпосередня участь у виготовленні різноманітних виробів. Трудовий процес дає можливість глибоше пізнати закономірність побудови форми, особливості матеріалу і кольору.

Отже, духовна діяльність студента нерозривна з діяльністю творчою. Виходить з розуміння людини як духовної істоти, означає, що ми визначаємо за нею безумовне право на духовне самостановлення, самодіяльність, тобто сприймаємо її як справжнього суб'єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за її здійснення.

Література:

1. Абалина Т.Г., Миропольская Н.Е. Эстетическое воспитание в школе. - К.: Высшая школа, 1987. – 252 с.
2. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. - Львів: Світ, 1993. - 273 с.
3. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки в школі. – К.: ІЗМН, 1997.- 312 с.
4. Ковальов О.Є. Декоративно-прикладне мистецтво у школі. 1-7 клас: Навч. посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 144 с.; іл.. 52 с.
5. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.- Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. – М.: Педагогика, 1989 – 416 с. – (Б-ка учителя).
6. Столович Л.Н. Красота. Добро. Истина: Очерк истории эстетической аксиологии. – М.: Республика, 1994. – 464 с.
7. Тищенко О.Р. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII – XVIII ст.): Навч. посібник. - К.: Либідь, 1992. – 192 с.: іл.. 159
8. Хворостов А.С. Декоративно – прикладное искусство в школе: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1981. – 175 с., ил., 16 л. вкл.
9. Хорунжий В.І. Практикум в навчальних майстернях з методикою трудового навчання. – Тернопіль: «Астон», 2001. – 220с.

Світлана Михайловська
(Київ, Україна)

ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ГЕОГРАФІЧНИЙ ЧИННИК

Джерела розвитку, формування та збагачення танцювальної культури практично невичерпні. Одним з головних і дуже важливих чинників її формування є географічне положення країни, особливості клімату та рельєфу, межування з іншими країнами.

Географічний чинник формування хореографічної культури розкриває сутність регіональної культури — поняття, що виражає одиницю індивідуальної різноманітності світової культури, в якій зафіксовані неповторні властивості процесів її розвитку в їх обмеженій просторово-часовій заданості. У спрощеному означенні — це тип культури, специфіка якої зумовлена конкретно-заданими локально-обмеженими географічними межами.

Особливості регіональних культур формувалися під впливом різноманітних факторів, роль, і значення яких змінювалися у процесі становлення культури. До таких факторів відносять: природно-біологічний (тобто своєрідність процесів адаптації людини як біологічного виду, її боротьби за виживання); географічний, який акцентує на ролі ландшафту і кліматичних умов; етнічний, пов'язаний зі специфікою формування етносів або етнічних спільностей.

Регіональний підхід до вивчення світової та вітчизняної культури дає змогу краще зрозуміти: єдність і багатоманітність культури світу; феномен і механізм творення культурної самобутності; взаємодію і взаємовплив різних (етнічних, національних, регіональних) духовних світів нашої планети.

Культура первісної доби - найскладніший для реконструкції розділ мистецтвознавства, в якому поряд із безсумнівно встановленим ще дуже багато недослідженого і дискусійного.

Первісна доба є початковим етапом розвитку соціуму, що охоплює величезний період часу - від появи на Землі людини до становлення перших соціально-структурованих суспільств і держав.

Питання про походження мистецтва до цих пір вирішується неоднозначно. Так, існує магічна концепція генезису мистецтва, згідно якої джерелом мистецтва є магічні вірування та обряди. Хоча мистецтво і релігія породжені принципово різними соціальними потребами, виникли вони одночасно і реалізувалися спочатку в єдиній, не розмежованій системі духовно-практичної діяльності, яку являв собою первісний міфологічний обрядовий комплекс. Істотним є те, що джерело естетичного відношення до світу, сконцентрованого в образотворчій діяльності, танках, музиці та ін., служить трудовою діяльністю. Однак виникнення мистецтва пов'язане не лише з трудовою діяльністю, а й з розвитком спілкування індивідів. До появи членороздільної звукової мови — форми висловлення логічного понятійного мислення, спілкування існувало завдяки малюнку, жесту та співу, які часто виступали елементами ритуалу. Обряд проведення ритуалу, залежав від локальних етнічних та географічних умов.

Танці первісного суспільства поділяються на тотемні; найдавніші види жіночих обрядових танців – танці родючості та танці, що відображали поведінку тварин; найдавніші види чоловічих обрядових танців – танці, що виконувались перед полюванням, військові танці; танці з символічними предметами; танцювальні обряди, присвячені рослинним силам природи.

Обрядові танці первісного суспільства нерозривно пов'язані з уявленнями про магію. Магія не може обходитись без заклинань, ритуальних рухів тіла, колективних возгласів та мольби: про вдале полювання, видужання, оборону від диких тварин. Якщо судити по шаманським культам палеозіатських народів (Середня Азія), ескімосів (американське Заполяр'я), папуасів (Нова Гвінея), аборигенів Австралії, жодне священне дійство, чи то благання про дощ, чи про гарне полювання, обряд погребіння, весілля – ніщо не обходиться без ритуальної пляски, піснопіння, гри на елементарних музичних інструментах. Поряд з цим, одночасно з ритуально-магічними, священними піснопіннями-плясками-дійствами (цей музично-поетично-хореографічно-театральний синкретизм зберігається впродовж тривалого часу, а в фольклорі – і дотепер), складаються й інші, форми мистецтва, народжені в недрах повсякденного життя. Так, у творі англійського вченого У. Разерфорда «Шаманізм. Основи магії» описуються дії шамана, його магічні танки, екстаз і транс. Члени племені, які зібралися навколо вогнища, «спостерігають», як душа шамана начебто покидає тіло й прямує в мандри у захмарну висоту. Цю картину, на думку автора, і нині можна побачити в окремих африканських та північних племенах. Магія полишила помітний слід у культурі месопотамської цивілізації, даосизму, зороастризму, в ісландських сагах, давньогрецьких міфах, полінезійських повір'ях на величезному просторі від Арктики до Австралії.

Для середньовічного мистецтва характерне шанування Божественного, типізація, абсолютна протилежність добра і зла, глибокий символізм, підпорядкування мистецтва релігійним ідеалам, втілення ідеї ієрархії. В творах мистецтва, насамперед в зодчестві, а також скульптурі, відбилася зміна основ культури людства. Первісний хаос в матеріальній і духовній культурах змінився стрункістю в думках і уявленнях про навколишній світ, заснованих на селянському способі життя. При цьому ієрархія в суспільному житті стала переноситися на уявлення про світ взагалі, змінилися погляди як на простір, так і на час. Мистецтво Середньовіччя характеризується традиціоналізмом, нерозвиненістю особистого начала, але, разом з тим, воно показує, що середньовічна культура виражає не застиглий назавжди стан людини і її світу, а справжній, живий рух.

В Середньовіччі намічається поділ культури на становій основі: офіційній, церковній культурі духовенства і дворянства багато в чому протистоїть культура народна. Для неї характерні фольклорні традиції, архетипи, неприйняття християнського аскетизму, опора на земне життя. Сутність цієї культури (іноді її називають «сміховою») яскраво виявляється в карнавалах з їх перевертанням звичних

ієрархічних уявлень про «верх» і «низ», мирське і божественне. Взаємодія цих культур багато в чому визначає динаміку культурного розвитку.

Святкове життя Середньовіччя – частина світового загальнолюдського культурного спадку, явище інтернаціональне. В світській святковій сфері як ніде спостерігаємо близькість різних народів, що означена єдністю шляхів їх суспільного та культурного розвитку, а також багатограними контактами між феодальними державами Сходу та Заходу. Тому культура Середньовіччя розглядається в широких географічних рамках (мистецтво Західної Європи, Візантії, Давньої Русі, Дальнього Сходу). Але схожі елементи культури не виключали етнічної самотності.

Наприклад, «сміхотворці» та їх побут відображено в рукописах Новгороду – одного з головних центрів скомороства. Мініатюри вірменських манускриптів проливають світло на театралізовані дійства Вірменії, доводять оригінальність сценічних сюжетів, костюмів та масок гусанів-мимосів. Порівняльне дослідження пам'яток дозволяє розкрити загальні закономірності в становленні і еволюції обрядово-показових форм. Разом з тим воно виявляє їх локальну самотність в різних регіонах.

Вплив географічного чинника досить переконливо прослідковується на прикладі особливостей української хореографії. Так, танцювальна культура Центральної України, в якій переважає рівнинна місцевість, давала підґрунтя для урізноманітнення малюнків, яким притаманна просторова свобода, територіальна необмеженість. Аналізуючи композиційну побудову танцювальних зразків можна зазначити, що вони характеризуються багато фігурністю, необмеженістю перебудов. Так само і стилістика, лексика танцю, особливо чоловічого формувалась на основі різноманітних стрибків, обертів, інших груп рухів, яким притаманна широта, масштабність, значущість виконання. В танці розкривалась волелюбність, сила, мужність, щирість національної натури.

На відміну від вищевикладеного танцювальна культура західних регіонів України, яка розташована переважно в гірській місцевості, базується, як правило, на малюнках, в яких віддзеркалюється обмеженість танцювальної площини, а саме: у прийомі закритої кругової фігури, де танцюристи тримаються за плече чи схрещеними руками за спиною, і в фігурах, побудованих з двох-трьох кіл. Прийом обмеженості танцювальної площини виявляється також у виконанні дрібних жіночих та чоловічих па з невисоким підняттям ніг, при великих підскаках. Багато танцювальних рухів горян виконуються на одному місці, що також пояснюється рельєфом місцевості в якій вони мешкають. До таких відносяться крім українських (гуцули), грузинські танці. У одних народів переважають кругові танці (болгари, серби, хорвати, греки), в інших – поряд з масовими значне місце посідають парні і навіть сольні танці.

Значно впливали на формування танцювальної культури кліматичні умови. Визначені ними психо-фізіологічні особливості індивідууму позначились і на характері пластики, танцювальної лексики. Так, якщо хореографічна культура північних народів відповідно до рис характеру відзначається стриманістю, вивіреністю малюнків, виконавською манерою, то запальний темперамент південних надає їх танцювальному мистецтву іскрометності, вражаючої емоційності, спонукає до повного самовираження в танці.

Не можна обминути і той факт, що на розвиток народного танцю безпосередньо впливає хореографія країн, в оточенні яких вона знаходиться.

Ще в Середньовіччі прослідковується вплив географічного чинника на елементи танцювальної культури. На прикладах існуючих тоді традицій, різноманітні відтінки душевних переживань виражались пластичними рухами рук. Чудодійну «пляску руками» показували граціозні танцівниці Ісламу та Близького Сходу, на придворних святах Вірменії, Грузії, Візантії, балканських країн. Але вже в Росії, яка знаходиться на півночі приділяється увага не самим рухам, а більше одягу, який підкреслює виконання цих рухів. Це був спеціальний святковий одяг з дуже довгими, розширеними до низу рукавами: ними ефектніше змахували, як крилами (за пам'ятниками XI-XIV століття).

В Тропарі з абатства Сен-Марсаль збереглося зображення танцівниці, що танцює під супровід кастаньєт. На Давній Русі ж плясали під спів чи створювали шумовий ритм, плескаючи в долоні, що підсилювало чи замінювало звучання музичних інструментів. Пояснюється це тим, за російським витоками «дланьми плескание» слугувало для віджахування злих духів.

В Середньовіччя був розповсюджений танець мореска. Про його існування та манеру свідчать гравіювання та малюнки XV –XVI ст., дерев'яні скульптури роботи Еразма Грассера, що прикрашали танцювальний зал мюнхенської ратуші (виконані між 1477-1480 рр.), а також пізньоготичні рельєфи в Інсбруці. В Англії цей «екзотичний» танець називали моррис, у Франції – мореска, в Іспанії – мориска, в Німеччині – морискентанц. Експресивна та емоційна мореска насичена складними і виразними фігурами, вона була переважно побудована на імпровізації та пантомімі. Вона включала підскоки і стрибки, сильні перегинання корпусу, різкі розмахуючі рухи рук, плескання в долоні. Але кожна країна мала свої етнічні особливості в виконанні танцю та оформленні костюму.

Підводячи підсумки всьому сказаному, важливо підкреслити, що середньовічна культура мала безсумнівну цілісність, забезпечувану феодальною системою і теологією. Світоглядно це виражалося в ролі систематизованих ідей теоцентризму (основна риса), креаціонізму і фаталізму, необхідності екзегези. Панівний принцип типізації був виведений від християнської ідеї Бога як носія загального, універсального початку.

Для культури Середніх віків характерний також догматизм, авторитарність системи цінностей, ідейна нетерпимість.

Танець вбирає у себе місцеві, локальні, лексичні, структурно-композиційні особливості, манеру і форму виконання, музику районів, де він побутував. Усе це є сутністю поняття „колорит”: зокрема, локальний.

Видатний балетмейстер М. Фокін у своїй праці „Против течения” дав дуже влучне образно-емоційне визначення народному танцю, зазначивши, що внутрішня основа усіх народних танців – це сік землі, який дає життя чудовій квітці – мистецтву.

„Сік землі” української, російської, грузинської, іспанської, польської, болгарської, інших національних хореографічних культур – це не що інше, як сфокусований національний колорит народного танцю.

Національний колорит лексики та композиції не викликає заперечень, проте існує ще й локальний колорит, притаманний лише певній місцевості, району – ледь помітні рухи, темпоритм виконання руху, характерний сценічний малюнок і т. ін.

Література:

1. Бернадська Д., „Синтез мистецтв у хореографії як формотворчий художній процес”, Київський національний ун-т культури та мистецтв, Бібліогр.: арк. 161-177, К., 2005р.;
2. Василенко К. Ю., „Український танець”, вид-во ІПК ПК, К., 1997 р.;
3. Голдрич О., „Хореографія”, вид-во „Край”, Львів, 2003 р.;
4. Захаров Р., „Сочинение танца”, изд-во „Искусство”, Москва, 1989 г.;

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук Забрєдовський Степан Григорович

Жуматай Таубалдиева
(Талдыкорган, Казахстан)

АЙТЫС ӨНЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ

Қазақтың айтыс өнері ат жарысымен, балуандар күресімен пара-пар. Ақындар айтысы да жарыс. Бірақ бұл өнер жарысы, сөз сайысы. Академик – жазушы М.Әуезов айтқандай, «Айтыс – сөз барымтасы» [1.216]. Ертеде жазу өнері болмаған кезде қазақ халқының әдебиетінің негізгі бір саласы айтыс өлеңдері туды.

Айтыс екі адамның сөз қағыстыруы, сөз жүзінде тартысуы, дауласуы, жарысуы, сынасуы, өнер салыстыруы деген ұғымды қамтыған. Айтыс қара сөз түрінде де, өлең түрінде де болған. Әдебиет көлемінде өсетіндері және әдебиеттік жанрдың бірі болып табылатыны да – осы өлең түрінде айтылған айтыстар.

«Бір кезде көшпелі тұрмыс құрған елдердің,- дейді Сәбит Мұқанов айтыс туралы жазған еңбегінде, - сауаты аз болды, оқуы, мектебі жоқтың қасы еді; мектебі, оқуы жоқ елде ақынның күші аузына түсіп, басқа жанрлар сықылды, айтыс жанрын ауызша тудырды, ауызша айту жолымен өркендетті».

Қазақтың айтыс өлеңдері халықтың қоғамдық өміріне, тұрмыс тіршілігіне байланысты және жазу өнері болмаған кезінде туып қалыптасқан. Оны тудырғандар да, дамытқан да ақындар болған.

Бұл жағдай тек қазақта ғана емес, ол қазақ пен ағайындас және бір кезде тұрмыс-тіршілігі, шаруашылығы, қоғамдық өмірі ұқсас келетін қырғыз түрікпен, қарақалпақ тағы басқа халықтарда да айтыс болған. Тайлағандар кезінде сератриялардың өзара бәсекелесуі, ритуалды тартысуы, өзара келемеждесуі салты егіз аталардың өзара бәсекелесуін, өзара тартысуын иллюстрациялау қажеттілігінен туған болатын. Ал тайпалық одақтар пайда болған дәуірде жаңа құдандаласқан рулардың аталары бөлек болған. Тайпалар одағы көлемінде өтетін тайлағандар кезінде құдандалы рулардың ритуалдарын бұрынғы салт бойынша өткізетін мифологиялық ортақ негіз болған жоқ. Сол себептен экзогалдық ритуал өзара неке қатынастары бар рулар арасындағы өзара мін мінесу, сөзбен қақтығысумен шектелетін болды.

Демек, неолиттің аяқ кезінде және қола дәуірінде экзогамды рулар арасындағы ритуалды қақтығыстар бұрынғы мифологиялық ортақ негізден айырылып, айтыстың негізгі сапасын - өз руын мақтап, қарсы рудың кемшіліктерін айтуды қалыптастыра бастады.

Дәстүрлі айтыс өнері – халқымыздың ежелден келе жатқан ауыз әдебиеттік мол мұрасының бірі.

С.Мұқанов «Айтыс» жинағының бірінші томында жазған алғы сөзінде бұл атаудың кейде «талас» мағынасында ұғылатынын да айтқан еді. Алайда екі адам арасындағы талас, жанжал - әдеби жанр, көркем де көрікті ойға құрылған нағыз ақындар айтысы бола алмаса керек [2].

XIX ғасырда айтыс поэзиясы өзінің кемеліне жетіп, жеке айтушылар туады.

Біздіңше, ақындардың «ақын» деп аталуының себебін олардың өзге фольклор өкілдеріне ұқсамайтын өзгешеліктерінен іздеу керек сияқты. Ол қандай өзгешелік? Ақындарды жыраудан да, жыршыдан да айыратын негізгі өзгешелік – айтысқа түсуі.

Қазақ тұрмысының жағдайында, жазба әдебиет тумаған кезде ақынға «ақын» деген атақ өперетін ең басты поэзия «айтыс» болған. Ақын болу үшін ақынға өзінің ақындық күшін көп алдында таныту керек: ақындығын таныту үшін ақын болғысы келген адам, бұрын ақын деп танылған біреумен ақындығын

жарыстырып, көптің сынына түседі. Егер осы жарыста көптің сынына толса, оған көпшілік ақындық атақ тағады да, сынға толмаса ақын деп танымайды», -деп жазады С. Мұқанов [2. 316.].

Кейбір жұмбақ айтыстардан бір нәрсені жұмбақтап айтушының да, оны шешушінің де өмір құбылыстарын өте көп білетіндігіне таң қаласың. Жұмбақ неғұрлым қиыннан қиысқан сайын, соғұрлым ол кейінірек шыққандығын дәлелдейді.

Сол тәрізді салт айтысының бір түрі саналатын ақындар айтысы айтыстардың басқа түріне қарағанда, анағұрлым кеш туған айтыс екені сөзсіз.

Салт айтысының ескі түрі қыз бен жігіт айтысында негізгі тақырып – жастық көңіл күйі мен өнер сынасу болса, ақындар айтсында өнер салыстыру, сөз сынарудың үстіне әр ақын өз руын дәріптей жырлаушылық келіп қосылғанын көреміз.

Әсіресе бұл – XIX ғасырда етегін кеңірек жайған. Осы дәуірде өмір сүрген атақты ақындар: Балта, Орынбай, Кемпірбай, Тезекбай, Сүйінбай, Түбек, Омарқұл, Біржан, Сара т.б. түрлі тақырыпта шығарған қысқа өлеңдерімен қатар, айтысқа түсіп, сан алуан сөз тартыстарын бастарынан кешірген және тарихта көпшілігінің аттары осы айтыс арқылы сақталған [4].

Кеңестік заман тұсында молайып өскен айтыс әр облыстарда жалпы көпшілік қолданатын жанр еді. Сол дәстүр кеңейіп, енді қыз бен жігіт, кәрі мен жас кездескен жерде кеңестік ұлы мереке тойларда, жай сауық жиындарда көп айтыстар бола береді. Сондағы ірі мағыналы айтыстардың бәрінен басым күй: жаңа өмір, жаңа дәуірдегі ел тұрмысының әр түрлі көрінісі туралы болады.

Арнаулы айтыстарда жарысқа түсетін атақты ақындар ғана емес, халық сауығында өз күштерін жаңа сарапқа салып жүрген жас талаптар да өз айтыстарының қызықты, қадірлі мазмұны етіп қоғам мүддесін, кеңес заманын жыр етеді. Бұрынғыдай кертартпа, рушылдықтың кеңестік айтыстарда ізі, елесі де жоқ.

Айтыс жанрының ең мол өріс алып дамыған кезеңі – Ұлы Отан соғысы кезеңі. Біраз жылдар бәсеңдей бастаған айтыс дәстүрін ең алдымен Қарағанды ақындары қайта жаңғыртты да, кейіннен бұл күллі Қазақстан жерінде қолға алынып, кең көлемде өрістеді. Айтыстың дәл осы сын-сағатта, халық басына қысылтаяң, қиын күн туып тұрған кезеңде жандана кетуі, ел ақындарының айтыс өнері арқылы жедел көмекке шығуы кездейсоқ елес еді..

С. Мұқанов айтыстың: жар-жар, қайымдасу, жұмбақ айтыс, дін айтысы (оның ішінде бәдік айтысы мен шариғат тақырыбындағы айтыс) сияқты түрлерін осы жанрдың ең көне түрлері деп таныған.

Бұл-нағыз ақындық айтыстың төменгі сатысы іспетті. Айтыстың ең жетілген, әрі күрделі түрі – «Сүре айтыс».

Айтыс қазақта ғана емес, сонымен қатар біршама өзге халықтардың рухани тіршілігінің тарихынан орын тауып отыр.

Алайда оның нағыз өнер биігіне көтере алған және қазіргі күнге шейін сақтап келе жатқан тек қазақ халқы мен қырғыз, таилер ғана.

Әр түрлі халықтарда айтыстың әр түрлі формалары кездеседі.

1. Айтысқа бір ру, немесе бір ауылға жататын адамдар түспейді; айтыстың негізгі мазмұны сылас жақ руының, ауыл адамдарының кемшіліктерін айтып, әшкерелеу болып келеді.

2. Әке жағынан туыстас қыз, келіншектермен айтысқа түспейді; айтысқа тек рулары бөлек жігіттер мен қыз-келіншектер және құдалар түседі.

Қазақтардың үйлену салты бойынша, қызды алып келуге келген жігіттің қасында арнайы айтысуға дайындалған ақындар келетін. Қыз жағының ақыны айтысқа түседі. Бірақ айтыс осыменен шектелмейді.

Танысу аймағында тұратын монғолдарда құдалардың сөз бәсекесі жігіт жағы адамдары қыз үйінің қақпасы алдына келгенде құдалардың бір-біріне жұмбақ айтысуынан басталады. Қыз жағының өлең түрінде айтқан жұмбақтарын жігіт жағы өлең түрінде шешіп бергеннен соң оларға үйге кіруге рұқсат етіледі. Айтыс жанрының шығу төркінін анықтауға мағлұматтардың мәні зор.

Кейбір зерттеушілер айтыстың алғашқы шығу тегі өте ерте заманнан келе жатқанын айтады. Оның әуелгі элементі көркемөнердің түрлері сараланып, бір-бірінен әлі ажырамай, бәрі бірігіп бір бүтін өнер саналып, әні де, өлеңі де, оны шығару да, орындау да, қимыл деп топшылайды. Айтыстың алғашқы адымы осы кезеңде басталса керек.

Ал ақындар айтысының қолда бар нұсқаларына қарағанда XVIII-XIX ғасырларда айтыс жанры кең өріс алып, ақындар әр рудың атынан айтысқа түсіп, әрқайсысы өз руының туын жоғары ұстауға тырысқан.

Әсіресе бұл – XIX ғасырда етегін кеңірек жайған. Осы дәуірде өмір сүрген атақты ақындар: Шөже, Балта, Орынбай, Кемпірбай, Тезекбай, Табия, Мұрат, Біржан, Сара, тағы басқа түрлі тақырыпта шығарған қысқа өлеңдерімен қатар, айтысқа түсіп, сан алуан сөз тартыстарын бастарынан кешірген және тарихта көпшілігінің аттары осы айтыс арқылы сақталған [8].

Айтыс жанры қазақ ауыз әдебиетінде саны жағынан да, сапасы жағынан да айрықша орын алады. Тек қазақта ғана емес, бүкіл Шығыс елінде бар айтыс қазір өзінің жанрлық қасиетін, түрін қазақ әдебиетінде ғана сақталып қалып отыр.

Қазақтың ауыз әдебиетінде айтыстың бірнеше түрі бар:

1. Бәдік айтысы
2. Жар-жар айтысы
3. Жануарлар мен адамның айтысы
4. өлі мен тірінің айтысы
5. Ақындар айтысы.

6. Осы күні айтыстар.

Бұл айтыстардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігі және өзіндік мәні ба

Бүкіл цивилизациялық дамудың ошағы болған, күллі кереметтердің Отанына айналған – Шығыстың ұлы энциклопедист ғалымы Әбуғали ибн Сина дәрігерлік пен ақындық жөнінде:

«Сұңқардың көзіндей, қыз саусағының жұмсақтығындай, жыланның сақтығындай, арыстанның жүрегіндей дәрігер денсаулық періштесі ғой, ал ақын болса – сөз тәңірісі, ең сұлу сөзімен емдейді. Дәрігер өзінің ынтасымен, ықыласымен, мейірімімен тәнді сауықтырады ғой» деген.

Біз былай дер едік: «Тәnniң ақыны – дәрігер, жанның дәрігері - ақын».

«Дүниеге бір сызат түссе, ол алдымен ақын жүрегі арқылы өтеді. Күллі әлемдік қақтығыстар мен шарпылыстардан ақын жүрегіне күніне бір емес, мың сызат түседі. Дүниенің қуанышы мен қайғысын домбыраның шанағына сыйғызып, «егіз туған екі шекпен» жеткізу – ерлік қой. Ерлік болғанда да, арғысы Шыңғыс хан, бергісі – «тарихи тирандардан» ығыспаған ерлік».

Халқымыздың бүгінгі күні өзіндік эстетикалық – қоғамдық қуатқа ие болып, мазмұны өзгеріп, идеясы айқындалып отырған айтыс өнері жайында ғана.

«Қазақ ауыз әдебиетінің ұлттық жанры – айтыс» туралы біраз мағлұматтар баршылық.

Кермет әрі сүйікті жанрымыздың теориялық жағы арнайы талдау күтеді. Бұл жанр – импровизациялық қасиеттерді ерекше орынға қоятын жанр.

Қазіргі айтыстың теориялық талдап таразылай, стильдік ерекшелігін анықтау – біздің міндетіміз. Міндеттің үлкен – кішісі жоқ. Тек үлкен – кішіміз жұмылып міндетті орындау керек.

Ақын ерікті – еріксіз өз заманының тонын кимеске, өз әлеуметінің мұңын жоқтамаса, тілегін орындамасақ әдді жоқ. Ақын өзгелердің сезбегін сезеді, көрмегенін көреді, ойламағанын болжайды, тілі жетпегенін айтып береді.

Айтыс жақсылыққа сүйіндіріп, келеңсіз көріністерден жиіркендіретін насихатшылдық тәрбие құралы іспеттес. Қай заманда, қай қоғамда болмасын, сол кезеңмен мәден жолы адамың рухани байлығын арттыру түсу болып табылатын белгілі жайт. Осы орайда оқушыларды ізгілікке, патриоттыққа және тағы басқа қасиеттерге баулитын айтыстың тәрбиеде маңызы ерекше зор.

Айтыс жас ұрпақтың бойында ұлттық мұраттарды дүниежүзілік рухани қазынамен ұштастыру арқылы қалыптастыратыны белгілі. Дегенмен жеткіншек ұрпақтың жалпы дамуына пәрменді ықпал оның жан дүниесін байытып, ой-өрісін өсіретін айтыс өнерін тәрбие жүйесінде қолдануда. Кемшіліктер кездесіп отыр. Айтыс тіптен болмаса, этникалық тамырлардан жас ұрпақтың мүлдем қол созып қалуына әкеліп соқтырады. Айтыс өнерінің дағдыларын оқушылар бойына жүйелі қалыптастыру жолдарына жол сілтейтін үлкен өнердегі асыл қазына.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әуезов М. Әдебиет тарихы. А.1991ж.
2. Мұқанов С. Айтыс. 1 том. А, 1984 ж.
3. Айтыс I, II том. А. 1990 ж.
4. Әуезов М. Әдебиет тарихы. А.1991ж.
5. Әуезов М. Қазақ әдебиетінің тарихы. А.1960 ж.
6. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. А.1974 ж.
7. Музыка әлемінде.Ғылыми-әдістемелік журнал.Алматы.2012,№7.15 бет.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Kuimova M.V.
(Tomsk, Russia)

PROVERBS AND SAYINGS AT ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASSES

*We can be Knowledgeable with other men's knowledge,
but we cannot be wise with other men's wisdom.
Michel de Montaigne*

*It is easier to be wise for others than for ourselves.
François de La Rochefoucauld*

The use of proverbs and other sayings at English as a foreign language classes variegate educational process, makes it brighter, more interesting, exciting and unforgettable. This happens because proverbs and sayings provide an opportunity:

- for students to be knowledgeable experts as well as learners;
- for students to gain insight as they discuss their experience and work out their understanding of proverb meaning;

- to compare different cultures;
- to improve thinking and writing as students both provide and receive information [1].

The use of proverbs and sayings helps students:

- learn and understand the language faster while having fun;
- enhance pronunciation, reading and cultural awareness;
- enlarge vocabulary;
- improve grammar;
- get folk wisdom gathered through time and experience;
- understand truth or morals that are based on common sense or practical experience of another culture;

- develop intercultural competence [2, 3, 4, 5].

Working with proverbs and saying at English as a foreign language classes a lecturer can use the following tasks:

- try to complete the proverb using the given words;
- explain the proverb. The following expressions can be used:
 - it was written by ...;
 - it illustrates ...;
 - it tells us that ...
- give the equivalent to the proverb in your mother tongue;
- translate the proverb;
- match the proverb and its translation;
- match the pictures and the proverbs;
- change the tense of the underlined verb;
- make up a situation when this proverb can be used;
- in which situation can you use the proverb "..."?;
- arrange the proverbs which tell about ...;
- working in groups draw a sketch of the proverb.

Thus the use of proverbs and sayings at English as a foreign language classes helps to solve a number of significant educational problems: improve students' learning experience, their language skills; develop intercultural competence; motivate learning.

References:

- 1) Захарова Н.Н. Using English proverbs and sayings in studying the language. URL: <http://festival.1september.ru/articles/572596/> (дата обращения 10.02.2013).
- 2) Brown H. Douglas Principles of language learning and teaching. White Plains, NY: Longman, 2000. 352 p.
- 3) Hatch E., Brown Ch. Vocabulary, Semantics and Language Education (Cambridge Language Teaching Library). Cambridge: Cambridge University Press. 1995. 480 p.
- 4) Judith L. Green, Greg Camilli, Patricia B. Elmore with Audra Skukauskaitė and Elizabeth Grace Handbook of complementary methods in education research. Washington, D.C.: American Educational Research Association; Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. 865 p.
- 5) Mieder W. Proverbs are never out of season: popular wisdom in the modern age. New York: Oxford University Press. 1993. 284 p.

Сейткали Аманжолов
(Москва, Россия)

МОДЕРНИЗАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ЗАДАЧА СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ

Процессы глобализации и нарастающая конкуренция в области образования поставили практически все страны мира перед необходимостью формирования общих региональных образовательных пространств. В связи с этим перед странами встала задача повышать качества образования. После распада Союза все бывшие республики начали проводить образовательную политику, направленную на повышение доступности и качества высшего образования. Из этого следует, что и система образования Казахстана тоже нуждался в дальнейших переменах. И они начались с первых дней независимости. В период хаоса и кризиса экономики учителя, студенты были лишены возможности регулярно получать зарплату и стипендии. И в течение небольшого периода все выплаты в образование не имели отклонений. Была повышена зарплата учителям. Государство взяло под контроль строительство и ремонт школ, оснащение их новыми компьютерными технологиями и другим оборудованием для современного образования. В Казахстане много талантливых и способных детей. Дать им новые знания, вооружить их передовыми технологиями науки и производства, значит, повысить уровень конкурентоспособности учителей. Вот почему по предложению Нурсултана Назарбаева в Казахстане особо уделяется внимание на качества образования. Понятием «образование» принято обозначать качественные изменения, происходящие в человеке под воздействием, направленным к расширению объема знаний и опыта делают человека полноценным членом цивилизованного общества. В современном значении «образование» - это изменение человека под воздействием, направленным к расширению объема знаний, их систематизации и подготовке к использованию. Образованность в этом случае воспринимается как продукт воздействия современных образовательных систем, прежде всего-освоения школьных и вузовских программ. При этом образованность включает в себя не только образование человека, но и его общую культуру, воспитанность.

Таким образом, становится ясно, что основы оценки системы образования следует искать в первую очередь в характере и качестве образованности, а качество образованности может быть определено в том случае, когда образование человека в той или иной форме проявит себя в деятельности, поведении, поступке, в любой форме жизнедеятельности, предполагающей тот или иной уровень образованности. Вряд ли можно сегодня оспаривать тот факт, что хорошее образование нельзя приобрести где угодно, поскольку возможность получить хорошее образование напрямую связана с наличием хорошо образованных преподавателей, способных передать эту свою образованность своим студентам. Поэтому все вузы страны нуждаются в высококвалифицированных педагогических кадрах. Перед системой высшего образования в Казахстане сегодня поставлены принципиально новые задачи. Это связана еще с новой идеологией нашего Президента Н. Назарбаева « Интеллектуальная нация – основа будущего» и «Инновационная индустрия науки и знаний-стратегический ресурс Казахстана в XXI веке». Важнейшей его миссией является совершенствование обеспечения подготовки и переподготовки научно-педагогических кадров высшей школы на уровне современных требований.

Особых слов признательности заслуживает учрежденная Президентом страны Н. Назарбаевым в 1993 году международная стипендия «Болашак». В ее основу легла идея содействия талантливой молодежи в получении качественного образования в лучших зарубежных вузах для дальнейшего применения полученных знаний и опыта во благо родного Казахстана. Второе дыхание программа получила благодаря поручению Главы государства о ежегодном увеличении до 3 тыс. человек стипендиатов программы «Болашак». Тем самым Президент заявил о нас, как о государстве, ориентированном на ускоренное повышение уровня знаний собственного населения и развитие кадрового потенциала страны. Для казахстанской молодежи этот шаг предоставил беспрецедентные возможности. Начиная с сентября 2010 года по международной программе «Болашак» стали направлять и преподавателей вузов. Программа «Болашак» является прекрасной возможностью для повышения академической мобильности, что позволит казахстанским преподавателям повысить свою квалификацию, обменяться опытом с коллегами, а также привнести инновационные подходы в педагогический процесс, что, несомненно, отразится на качестве образовательных услуг. Благодаря программе «Болашак» в 2010 году я успешно прошел годичную научную стажировку на кафедре живописы ХГФ МПГУ. Сегодня все государственные и национальные вузы Казахстана перешли полностью в Европейскую систему образования и успешно ведут образовательную деятельность. Интерес стран СНГ получить образование на Западе связан тем, что, как правило, в Европе при приеме на работу предпочтение отдается специалистам, окончившим европейские вузы и имеющим адекватные дипломы. Поэтому объединение образовательных систем в рамках государств постсоветского пространства, точнее с Россией, наиболее актуально. Именно здесь наибольшее количество студентов сможет применить полученные знания. А также можно отметить еще ряд благоприятных факторов создания общего образовательного пространство с Россией. Первое, сохранившийся язык межнационального общения; второе, традиции и методическая система художественного образования; третье, примерно одинаковый уровень социально-бытовых условий; четвертое, отсутствие визового режима; пятое, эмиграция и т.д.

Первым из президентов стран СНГ, предложение о создании Евразийского союза исходило от президента Казахстана Нурсултана Абишевича Назарбаева, которое в 1994 году он озвучил во время выступления в Московском государственном университете им. М.В. Ломоносова. Тогда в это мало кто

верил. За это время, мир сильно изменился. Что мы видим сейчас, многие идеи, положенные в основу модели Евразийского союза не только сохранили свою актуальность, но уже полноценно внедрено. Например, таможенный союз Россия, Казахстан и Белоруссия, вступивший в силу с января 2010 года, является ярким примером того, что идеи, предложенные главой нашего государства еще в начале 1990-х годов, опередили свое время. Сегодня этот феномен больше известен под общим названием «Евразийский проект Нурсултана Назарбаева», в рамках которого впервые была выработана общая концепция «евразийства» для всех стран постсоветского пространства. Евразийский проект можно определить не только как идею экономической интеграции, но и как вектор практической политики, проводимой во многих сферах: политической, информационной, правовой, гуманитарной, культурной, образовательной и других.

Еще один пример «Сетевой университет СНГ». Целью проекта «Создание Сетевого открытого университета СНГ» является разработка и внедрение в рамках единого общего образовательного пространства государств-участников СНГ. Основной целью проекта состоит в повышении качества и привлекательности высшего образования, укреплении сотрудничества и межвузовских связей в сфере высшего образования на территории государств-участников СНГ. Проект направлен на организацию и реализацию высококачественных совместных магистерских программ, укрепление международного сотрудничества в области подготовки специалистов высшей квалификации и содействие обмену аспирантами, проведение совместных научных исследований с целью подготовки диссертации.

В Москве состоялся координационный совет сетевого университета СНГ на тему: «Инновационное и гуманитарное партнерство – основа динамичного развития стран СНГ». Совет проходил в МГИМО 14-15 октября 2010 г. Президент России Медведев Д.А. в своем выступлении говорил, что «необходимо разрабатывать и реализовывать новые совместные проекты, которые помогут развитию стран СНГ». Это все говорит о том, что нам необходимо продумать план расширения межвузовских связей сотрудничества, в том числе в отношении организации и проведения различных международных научных, методических семинаров и конференции по проблемам совершенствования профессиональной подготовки специалистов новой формации.

Литература:

1. Н.А. Назарбаев. «Интеллектуальная нация – основа будущего» // Казахстанская правда, 8 декабря 2010 г.
2. С. Харченко. Казахстан, от суверенитета к мировой конкурентоспособности. М.: 2010. -592с.

Дәметкен Байғожанова, Набир Еркекова, Айбала Сарбасова
(Талдықорған, Қазақстан)

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНА ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Ақпараттық жаңа дәуір - өзінің көптеген адам сенгісіз жаңалықтарымен, күннен күнге толассыз ағылған ақпараттарымен бүкіл әлемді таң қалдыруда. Мұндай жаңалықтардың туындауының қайнар көзі - әрине ғылымның жылдам дамуынан болып отыр.

Қоғамымыздың кез-келген саласы – өз бағытында жаңа ғасырда жаңаша өмір сүруге тырысып бағуда. Ал, қоғамымызды алға жетелейтін жетекші орындардың бірі – *білім саласына* келер болсақ, мұның жөні бір басқа.

Қазақстан Республикасында *білім беруді* дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында: «Еңбек нарығының, еліміздің индустриялық - инновациялық даму міндеттері мен жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыратын және білім беру саласында *үздік әлемдік тәжірибелерге* сай келетін жоғары білім саласының жоғары деңгейіне қол жеткізу кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби құзіретті жеке тұлғаны, *бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды* қамтамасыз ететін *білім беруді басқарудың тиімді жүйесі* құрылатын болады...» деп атап көрсетілген [1].

Ал, Қазақстан Республикасының 2015-жылға дейінгі *білім беруді дамыту* тұжырымдамасында: «Оқу үрдісіне *педагогикалық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды* кеңінен пайдалану – жалпы *білім беруді дамытудың* басты бағыттарының бірі» делінген [2].

Мемлекеттік бағдарлама мен білім беруді дамыту тұжырымдамасын жүзеге асырудың көздеген мақсаты – *білім берудің дәстүрлі қалыптасқан жүйесін, әдістері мен технологиясын* қайта қарауды талап етуде. Бұл үдеріс білімнің жаңа аймақтарына енудің қажеттілігі мен оны жеке тұлғаның толық көлемде меңгеруінің қиыншылықтары арасындағы қарама-қайшылықтары ретінде белең алып отыр. Бұл қарама-қайшылықтарды жою үшін білім беру саясатының төмендегіше *өзекті мәселелері* туындайды:

- бүгінгі әлемдік *білім беру* кеңістігіне сай білім беру үшін – кәсіптік бағытта мамандар даярлаудың сапасын жақсарту;
- біліммен қамтамасыз етудің *ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту*;
- *оқытудың формалары мен әдістерінің түрлерін өзгерту*;
- алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие жұмыстары бойынша жинақталған тәжірибелер мен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою;
- білімдегі *жаңашылдықты саралау мен қалыптастыруға* жол ашу;

- білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етудің ролін арттыру;
- *қазіргі заман техникасы мен технологиясын жоғары деңгейде қолдана білуді игерудің қажеттілігі.*

Ендігі жерде, жоғарыда аталған маңызды мәселелерді зерттеуге және оның оңтайлы шешімін табуға арналған Кеңестік кезеңдегі ТМД мемлекеттері ғалымдары мен отандық ғалымдардың зерттеу жұмыстарына қысқаша тоқталып өтелік.

Білім беру жүйесінде *педагогикалық технология мен оқытудың жаңа технологиясын* зерттеу мәселелерін В.П. Беспалько, М.В. Кларин, В.Н. Монахов, И.Я. Лернер, Қ. Қабдықайыров, Ж. Қараев және т.б. ғалымдар теориялық тұрғыда қарастырса, Л.В. Нефедова, М.В. Николаева, Т.А. Лавина, Г.Г. Брусицына, Г.К. Нургалиева, Г.Д. Жангисина және т.б. өз зерттеулерін оқытушыларды заман талабына сай жаңа ақпараттық және педагогикалық технологияларды қолдана білуге даярлау мәселесіне арнады.

Өртүрлі бағыттағы информатика курстарын жоғары оқу орындарында оқыту әдістемелері М.П. Лапчик, А.А. Абдукадыров, Е.Ы. Бидайбеков, С.А. Азаматов, Қ.А. Камардинов, Б. Бөрібаев, Қ.С. Әбдиев, К.М. Каримов зерттеулерінде, ал оқыту технологияларының жүктемесі мен пайдалану жолдары А.В. Соловов, А.Я. Савельев, О.П. Околелов және Ш.М. Каланованың еңбектерінде баяндалған.

Жоғары оқу орындарында информатика пәнін оқытудың теориялық және әдістемелік негіздерін қалыптастыруға арналған бірқатар ғалымдардың еңбектері жарық көрді. Атап айтар болсақ: Е.Ы. Бидайбеков – информатикамен ұштасқан кәсіби бағыт мамандарын информатикаға оқытудың әдістемелік жүйесін жетілдіруге, С. Қариев – жалпы білім беретін орта білім беру саласында информатиканы оқытуды жетілдіруге, Б. Бекзатов жоғары оқу орындарында информатика мен экономиканы біріктіріп оқыту жүйесін жетілдіруді, В.В. Гришкун – мәліметтердің иерархиялық құрылымдары негізінде компьютерлендірілген оқытуды ұйымдастыру бағытында жан-жақты зерттеулер жүргізді.

Көптеген қазақстандық ғалымдар компьютерлік оқыту мәселесіне ерекше мән беріп келеді. Мысалы, Ж.А. Қараев оқытудың компьютерлік технологияларын пайдалану жағдайында білімгерлердің танымдық белсенділігін арттыру, А.Ә. Шәріпбаев компьютерлердің бағдарламалық және ақпараттық құралдарының дұрыстығын дәлелдеу, С.М. Кеңесбаев болашақ оқытушылардың жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білу мәселелерін, М.Ф. Баймұхамедов компьютерлік оқытудың бейімделген технологиясын құрастырудың модельдерін, әдістері мен құралдарын жасау мәселелерін жетілдіру туралы қарастырған.

Жоғарыда аталған жұмыстар, еліміздің жоғары оқу орындарында информатика пәнін оқытудың теориялық және әдістемелік негіздерін ғылыми тұрғыда қалауға мүмкіндіктер туғызды. Бірақ, жоғарыда аталған зерттеулер бойынша жоғары оқу орындарында информатиканы соңғы типтегі ақпараттық технологиялар негізінде оқыту бойынша осы күнге дейін белгілі бір ғылыми-әдістемелік негізде қалыптасқан *оқыту жүйесі* жасалған жоқ деуге болады.

Сондықтан, біздің зерттеу жұмысымыз осындай мәселелерді шешудің бірден бір жолы ретінде - информатика пәнін жоғары оқу орындарында оқытудың бір жүйеге келтірілген әдістемелік негіздемесін жасауға арналады.

«Информатика» пәні жоғары оқу орындарының барлық мамандықтарына оқытылады, өйткені, бұл пәнді меңгермейінше ешқандай жұмыс жасау мүмкін болмай қалды. Ал, жоғары оқу орындарында мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес «информатиканы оқыту әдістемесі» немесе «информатиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі» пәні орта мектептегі информатиканы қалай оқытуға арналған.

Біздің зерттеу жұмысымыз – жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру және мамандарды қайта даярлай институттарында білім алатын магистранттар мен докторанттарға информатиканы қалай жүргізуге болады?, Оның бакалавриаттарға оқытылатын информатикадан айырмашылықтары неде?, Информатиканы оқыту әдістемесінің ғылыми тұрғыда негізделген тұжырымдамаларын қалай жасауға болады?, Заман талабына сай «кешенді әдістемелік жүйені» – қалай қалыптастыруға болады? - деген сияқты мәселелерді қамтиды. Мұндай мәселелердің шешімін табу үшін, біз І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетіне қарасты, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру және мамандарды қайта даярлай институтының –магистратура бөлімінің ғылыми бағыттағы *6М0111000 – Информатика* мамандықтарына «Жоғары оқу орындарында информатиканы оқыту әдістемесі» курсына таңдау пәні ретінде енгіздік.

Біздегі оқу үрдісі кредиттік технология жүйесі бойынша оқытылатын болғандықтан, аталған пән бойынша *«оқу-жұмыстық бағдарлама»* жасалып, университеттің ғылыми Кеңесінің шешімімен бекітілді. Жұмыстық бағдарлама негізінде жоғары оқу орындарында информатиканы оқыту әдістемесі модулінің *оқу - әдістемелік кешені* ретінде силлабус жасалды. Силлабус әдеттегіше: күнтізбелік-тақырыптық жоспардан, дәрістік және практикалық сабақтардың мазмұнынан, магистранттардың оқытушылармен орындайтын өздік жұмысының (МОӨЖ) тапсырмаларынан, дәрістер кешені топтамасынан, іс-тәжірибелік сабақтар мен магистранттардың өздік жұмыстарына әдістемелік нұсқаулардан, магистранттардың өздік жұмысының (МӨЖ) күнтізбелік - тақырыптық жоспарынан, қолданылған негізгі және қосымша әдебиеттер тізімімен сабақ өткізетін арнайы аудиториялар, кабинеттер және зертханалардың нөмірі көрсетілген тізімнен тұрады.

Өткен жылы біз зерттеу жұмысының теориялық негіздемелерін қамтитын дәрістер топтамасынан тұратын *6М0111000 – Информатика* мамандығының магистранттары мен докторанттарға және жоғары

оқу орындары оқытушыларына арналған Н.С. Ермаковамен авторлық бірлестікте «Жоғары оқу орындарында информатиканы оқыту әдістемесі» - деп аталатын оқу құралын баспадан шығардық.

Зерттеу жұмысымыздың бұл бөлімінің мазмұны төмендегі мағлұматтарды қамтыды:

- жоғарғы оқу орындарында информатиканы оқыту әдістемесі пәнінің мақсаты мен міндеттері, бағыттары және мазмұндық құрылымы;
- жоғары оқу орындарына жаңаша тұрғыда қалыптасқан мамандар дайындау мәселелері;
- білім беру қызметкерлерінің ақпараттық технологияны қолдану саласы бойынша біліктілігін көтеріп дамытудың негізгі жолдары;
- ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану бойынша педагог мамандардың біліктілігін арттырудың дидактикалық негіздері;
- қашықтан оқытудың білім саласындағы рөлі;
- қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың теориялық негіздері және технологиялары;
- электрондық оқулықтар мен интерактивті оқытуды оқу үрдісіне ендіре отырып, оның тиімділігін анықтау;
- Қазақстан республикасының қашықтықтық нысаны бойынша оқытуды ұйымдастыру ережелері;
- білім беретін порталды жоғары білім беретін ақпараттық орта ретінде қолданудың негізгі мүмкіндіктері;
- білім беру жүйесіндегі АКТ-ның алатын орны мен ролін анықтау;
- педагог мамандардың біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін қолдану негізінде, *озық ғылыми – әдістемелік жүйе* құру және т.б. [3].

ҚР Ұлттық академиясының Академигі К.Нәрібаев «Жоғары білім беруді қалыптастырудың ғылыми және нормативтік-құқықтық негіздері» жөніндегі баяндамасында білім берудің ұлттық моделін жасау мен ұлттық жүйесін қалыптастыру жөнінде өзінің құнды пікірлерін ұсынады [4].

Білім берудің ұлттық моделін жасау мен ұлттық жүйесін қалыптастыру үшін алдымен ақпараттану пәнін оқытуға негізделген білім беру стандартына жаңаша жаңа ақпараттық технологияның соңғы мүмкіндіктерін қамтитын типтік бағдарламаларды мамандықтарға қаншалықты сәйкестігін анықтау қажет. Әрбір мамандық бойынша оқытылатын ақпараттану курсына сол мамандық бойынша берілетін мағлұматтар кем дегенде 70 пайызын құрағаны жөн секілді.

Жоғары оқу орындарында ХХІ ғасырға негізделген жаңаша білім беру жүйесінің қалыптасуы үшін келесі тұжырымдар жасалды:

- Ақпараттану пәнін жоғары оқу орындарында кәсіби мамандықтарға бағыттап оқытудағы *ерекшеліктерін айқындау*;
- ақпараттану пәнін кәсіби бағытта оқытуға арналған *типтік бағдарламаларды* әрбір мамандыққа сәйкес жетілдірілген түрде *толықтырып қайта жасау* және оның *мазмұнын сарапқа салып, талдау*;
- типтік бағдарламаларды мамандықтар бойынша *жіктеу*, араларын *жіктеп ашу* немесе *айырмашылықтарын, ұқсастықтарын* көрсету;
- ақпараттану пәнінде *қарастырылатын ішкі тақырыптық мағлұматтарды типтік бағдарламалар сәйкестендіру*;
- «Информатика» терминін *ұлттық тілде «ақпараттану» деп аталатын пәнге түпкілікті жаппай ауыстыру қажеттілігін жүзеге асыру* қажет.

Жоғарыда аталған мәселелерді негізге ала отырып, егемен еліміздің жоғары оқу орындарындағы қалыптасқан іс-тәжірибелерді және педагогикалық саладағы жол беріліп отырған нақтылы кемшіліктер мен фактілерді ескерсек, қазіргі замағы педагогика ғылымының теориясы мен әдіснамасына талдау жасау нәтижесінде, білім берудің жоғары оқу орындарындағы даму тенденцияларын анықтап, оқытудың *қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық ахуалға сәйкес моделін құрастыруға* болады, бүгінде оның алғы шарты жасалды.

Сонымен Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігінің «Білім туралы» тұжырымдамалары мен республикамыздың Ата заңында қарастырылатын «Білім туралы» заңдылықтарына сүйене отырып, келешекте жоғарыда аталған мәселелер ғылыми тұрғыда негізделіп - тиімді шешімдерін тапса екен деген тілек білдіреміз.

ҚОЛДЫНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. Астана, 2010 ж.
2. Қазақстан Республикасының 2015- жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. Астана, 2004 ж.
3. Байғожанова Д.С., Ермакова Н.С. Жоғары оқу орындарында информатиканы оқыту әдістемесі: оқу құралы. – Талдықорған: ЖМУ, 2012. -113 б.
4. Нариебаев К. Научные и нормативные основы реформирования высшего образования. //Білім-Образование ғылыми - педагогикалық журналы. – Алматы: ЖШС «Сигнет Принт», 2008, №1(37).

С.С. Байсарина
(Астана, Казахстан)

ВОСПИТАНИЕ – КАК ОБЩЕСТВЕННОЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ

Воспитание – это основополагающая категория педагогики. Оно является базовым, так как обеспечивает основной пласт формирования личности, отвечающий за адаптацию ребенка к общественной жизни, знание им основных норм поведения и общения. Независимо от уровня своего развития люди постоянно находятся во власти воспитательных воздействий и воздействуют сами.

Б.Т. Лихачев рассматривает воспитание с различных точек зрения, выделяя три основные концепции:

- «воспитание – необходимая и обязательная часть той социальной среды, благодаря которой осуществляется выживание человека»;
- с социально-культурной точки зрения воспитание представляет собой «объективный социальный механизм передачи между поколениями жизненно важного опыта»;
- с философско-религиозной позиции «воспитание является тем божественным механизмом, с помощью которого осуществляется передача веры из поколения в поколение».

Сущность воспитания отражается в конкретном историческом процессе, который включает в себя отношения людей, их деятельность в обществе, именно благодаря ему осуществляется передача культурного опыта, знаний и трудовых умений и навыков. Назначение воспитания состоит во взаимодействии поколений, обогащении опыта последующих поколений.

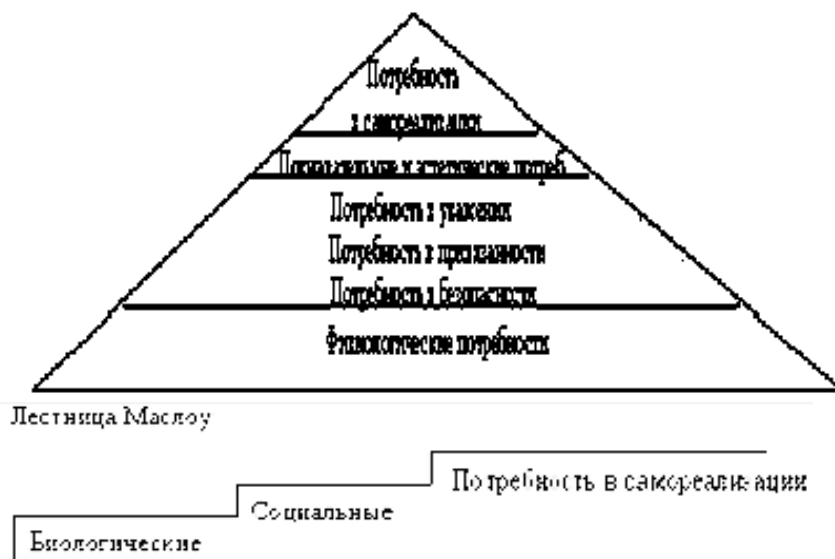
Закономерности воспитания:

Закономерности воспитания каждым ученым трактуются по-своему. Поэтому нет единообразия в подходе. Один из подходов к закономерностям воспитания, отражающий точку зрения кафедры профессиональной педагогической подготовки КрасГАУ представлен ниже. В этой части лекции кратко раскрываются основные закономерности воспитания.

1. Воспитание – процесс целенаправленный с непредсказуемым, неадекватным результатом. Для него характерна высокая степень неопределенности, т.к. потенциальные возможности ребенка реализуются в нем так, что ни он сам, ни кто другой про это ничего не знают. (Влияние множества факторов, которые невозможно учесть, приводит к непредсказуемости, неопределенности, вероятности результата. Вероятность, вообще, – фундаментальный принцип жизни и культуры.

2. Воспитание – преобразование потребностей. Существует диалектическая связь между неудовлетворением и преобразованием потребности. Известно что, потребность – нужда в чем-либо, мотив - внутренние силы, которые связаны с потребностью и побуждают к определенной деятельности. Ниже приведены две схемы иерархии потребностей.

Схема Годфруа

Симонов, например, считает, что задача воспитания состоит в удовлетворении потребностей. Так, дети до 13-15 лет реализуют потребности в биологическом саморазвитии, а дети после 13-15 лет преобладает развитие социальных потребностей в самоутверждении, в самовыражении, в самосовершенствовании. Содержание деятельности детей в процессе воспитания обусловлено их изменяющимися потребностями, и поэтому вариативно, определяется на каждый данный момент развития актуальными потребностями. Развитие личности идет через деятельность, ставит ребенка перед проблемами его неподготовленности к этой деятельности. Решение противоречия – совместно – разделенная деятельность. Суть ее в соблюдении пропорционального соотношения усилий ребенка и усилий педагога. Эта деятельность помогает ребенку ощущать себя субъектом деятельности.

Хороший педагог – педагог, умеющий организовывать деятельность детей, обусловленную их потребностями и ведущую к развитию их способностей.

- Воспитание диалогично и анонимно. Воспитание – всегда взаимоотношение субъект – объект. Скрытая и анонимная позиция педагога обеспечивается совместной деятельностью, предметной (например, рисуем, а не занимаемся эстетическим воспитанием).

- Воспитание – прерывно-непрерывная деятельность.

Событийность воспитания – то, что произошло в ребенке здесь и сейчас, момент, принятия самостоятельного решения, преодоления - скачка в нравственном воспитании. Воспитание, в то же время, непрерывно – оно идет на протяжении всей жизни.

- Рефлексивность – результат диалогичности. Воспитание происходит в момент, когда внешний диалог переходит во внутренний и возникает осмысление, оценочность, когда, например, ребенок говорит "Больше так не буду делать".

- Воспитание всегда связано с культурной средой, но не напрямую, а через посредника – значимого другого. Влияние, воспитательное воздействие оказывает только значимый человек, который транслирует 'присвоенные' им самим достижения культуры (например, чтение сказок малышу).

- Воспитание – это трех частный процесс включающий разработку культурного материала, целесообразность в деятельности и диалогичность во взаимодействии.

Воспитание – это

1. целенаправленный процесс, направленный на развитие личности;
2. диалогическое взаимодействие, направленное на развитие личности;
3. введение в культуру, развивающее личность.

Знание закономерностей воспитания – необходимая предпосылка успешной деятельности педагога.

Механизмы воспитания.

Под механизмами воспитания понимают те процессы, которые происходят в личности когда она вступает во взаимодействие со средой и воспитателем, и которые оказывают влияние на изменения, происходящие в личности. В этой части лекции будут рассмотрены основные механизмы воспитания (кратко описываются механизмы, задачи и позиция педагога, использующего данный механизм):

- Идентификация.
- Драматизация.
- Осознавание.
- Сублимация.
- Вытеснение, изгнание образа.

1. Идентификация:

Механизм идентификации: отождествление себя с образами окружающего мира. Реализуется через два процесса:

- а) интериоризация – принятие внутрь себя.
- б) самопроекция – выведение наружу, результат – проекция, внешний образ

Этапы идентификации:

- идентификация с самим собой, со своим телом (например, формирование 'я' образа у ребенка, желание смотреться в зеркало с целью изучения своего внешнего облика)
- идентификация с полом (дети стараются быть похожими на родителей)
- идентификация с социальными ролями.

Задачи педагога :

- организация воспитывающей среды.
 - перевод социальной ситуации развития в педагогическую .
2. Драматизация – внутренняя переработка образов. Осуществляется на двух уровнях – реагирование и переживание.

Переживание понимается как испытываемое субъектом эмоционально – окрашенное состояние или явление действительности, выступающее для него как явление собственной жизни. Чувства – переживание своего отношения. Эмоции – это форма выражения чувств. Педагог должен занимать определенную позицию по отношению к переживаниям детей, он может организовать этот процесс. И тогда драматизация – процесс организации чувств через культурно заданные формы (театр, музей, встреча рассвета)

Переживание ведет к созданию нового образа.

Условия создания нового образа:

- среда
- личность педагога (проявляет образы, сталкивает, корректирует, выявляет и переконструирует, помогает осознать)
- создание напряженной эмоциональной ситуации;
- блокирование, задержка реакции педагога (пример с методом отсроченного воздействия у Макаренко – дает ребенку время самому разобраться в поступках)

Приемы инициирования драматизации:

- театрализация – ребенок получает роль (создание детского театра);
- расширение среды (автостоп, организация экскурсий);
- групповая деятельность (общественная деятельность) Позиции педагога – внутреннее эмоциональное богатство, открытость, сопричастность, эмпатия – сопереживание другому.

Литература:

1. Государственный общеобразовательный стандарт высшего образования по специальности 5В012300 – «Социальная педагогика и самопознание». – Астана, 2009.
2. Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан. - Астана, 2009 года.
3. Подласый И.П. Педагогика. В 2-х книгах. – М., 2001.
4. Педагогика. Курс лекций/ Авторский коллектив кафедры педагогики АГУ им.Абая. – Алматы, 2003.
5. Харламов И.Ф. Педагогика. – М., 2001.
6. Педагогика. Учебное пособие /Под ред. П.И. Пидкасистого. – М., 2007.
7. Хмель Н.Д. Теория и технология реализации целостного педагогического процесса. – Алматы, 2002.
8. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. – СПб., 2000.

Любов Василенко
(Богуслав, Україна)

ПРИНЦИПИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стосовно навчальних рівнів європейської та української систем вищої освіти слід зазначити, що хоча перша з них вважається дворівневою, насправді вона має кілька рівнів (ліценціат, бакалавр, магістратура і докторантура). Але безпосередньо до освіти у ВНЗ (університетах) належать тільки два рівні – бакалаврський і магістерський. Щодо ситуації в Україні, то безпосередньо до освіти у вітчизняних ВНЗ належать три рівні, на яких відбувається присвоєння ступенів бакалавр, спеціаліст і магістр. Причому вітчизняний і європейський бакалаврські рівні однакові за терміном навчання, а рівень вітчизняного спеціаліста дорівнює терміну підготовки магістерського рівня. Зазначимо, що на вітчизняних підприємствах при прийомі на роботу у технічній галузі перевагу часто віддають рівню спеціаліста через особливості вимог до дипломних робіт спеціаліста і магістра (першому необхідно виконувати технічні креслення, а другому – плакати). Для переходу до європейських стандартів в цьому плані достатньо об'єднати рівні спеціаліста і магістра в один – магістерський. Але таке об'єднання має проводитися не за формальними ознаками, а шляхом розробки принципово нових навчальних програм, у які враховуватимуться вимоги вітчизняних роботодавців щодо рівня знань випускників.

Оцінювання рівня знань випускників тісно пов'язане з мобільністю студентів, а також викладачів. Якщо така мобільність найближчим часом матиме місце лише в межах України, то існуюча чотирибальна система оцінювання знань студентів на заліку може задовольнити потреби вітчизняної вищої освіти як стандартизована система. Якщо все ж таки Україна не заперечує проти надання знань закордонним студентам (у тому числі європейським), а також не проти того, щоб вітчизняні студенти навчалися в країнах європейської співдружності (а вітчизняні викладачі мали змогу викладати у цих країнах), тоді необхідно поступово вводити кредитно-модульну систему і системи тестування.

Контроль якості освіти – ще один з важливих параметрів порівняння двох освітніх систем. На сьогодні в європейській практиці під контролем якості розуміють присвоєння ВНЗ певного рівня акредитації та проведення періодичних перевірок відповідності даного ВНЗ цьому рівню. Зазначимо, що в Європі такий контроль доручають спеціально створеним незалежним акредитаційним агенціям, часто приватним. До їх фінансування залучають капітали підприємств, зацікавлених у прийомі на роботу молодих спеціалістів потрібної кваліфікації європейського рівня. Існує навіть асоціація таких незалежних агенцій. Зазначений підхід до контролю якості вищої освіти за кінцевим результатом вимагає достатньо високого рівня стандартизації та уніфікації знань фахівців, а відповідно і стандартизації освітньої системи, її орієнтації на потреби фактичних користувачів (спеціалістів та їх роботодавців) [4, с. 143]. Зазначимо, що у офіційній європейській ідеології (на відміну від американської) роботодавців не визнають користувачами, а вищу освіту – об'єктом торгівлі. Проте фактичний стан речей змушує робити такі висновки [2, с. 11].

Мобільність студентів є одним з показників економічного рівня розвитку країни. В розвинених країнах мобільно переміщуються в основному дві категорії населення – студенти і пенсіонери. Але в поняття мобільності входить не лише переміщення студентів (у першу чергу з метою навчання в інших ВНЗ), а також вільні переміщення викладачів з метою роботи у інших (часто закордонних) університетах. Для полегшення взаєморозуміння між університетами, визнання взаємної легітимності і було запропоновано стандартизувати освіту [1, с. 67]. Ситуація з мобільністю викладачів та студентів в Україні принципово відрізняється від європейської. Поки що переважно діє традиційний для радянських ВНЗ підхід: незважаючи на стандартизовану в межах країни (та деяких інших країн СНД) освіту, існує пріоритетність проходження повного циклу навчання студента в одному й тому ж ВНЗ. Серед вітчизняних викладачів мобільність більша, ніж серед студентів, але реалізується переважно в межах

країни. Цілком очевидно, що підвищення мобільності викладачів і студентів у нашій країні залежить від переходу вищої освіти на загальноєвропейські стандарти, а також визначається рівнем зростання добробуту населення і економічною ситуацією в Україні.

Питання працевлаштування випускників ВНЗ є чи не найголовнішим, оскільки саме на його розв'язання спрямована вся система вищої освіти. В Європі роботодавці при прийомі на роботу молодого спеціаліста повинні розв'язувати оптимізаційну задачу співвідношення ціна-якість – тобто співвідношення заробітної платні та кваліфікації, рівня знань і вмінь. При встановленні кваліфікаційного рівня найчастіше орієнтуються на авторитет того ВНЗ, який закінчив той чи інший спеціаліст [потреби роботодавців у Європі почали реорганізацію системи вищої освіти]. Така європейська система працевлаштування базується на адекватності результатів навчання студентів потребам ринкової економіки. В нашій країні також розвивається ринкова економіка, тому існуючі на сьогодні залишки системи працевлаштування також бажано переорієнтувати з урахуванням умов переходу від планової до ринкової економіки. Виходячи із цих позицій, можна стверджувати про необхідність такої переорієнтації системи української вищої освіти, за якої вона враховуватиме потреби і вимоги сучасного ринку праці, причому не тільки вітчизняного, а й світового.

Питання визнання кваліфікацій і дипломів тісно пов'язане із питаннями стандартизації системи вищої освіти, контролю її якості, орієнтацією на потреби роботодавців, мобільністю викладачів та студентів тощо. Основа цього питання – необхідність міжнародного визнання кваліфікацій і дипломів для полегшення працевлаштування випускників ВНЗ одних країн в інших. При цьому повинні бути визнаними дипломи всіх ВНЗ, а не лише кількох найпрестижніших. На жаль, поки що далеко не всі ВНЗ нашої країни можуть пишатися всесвітнім визнанням. Тому рух шляхом досягнення визнання кваліфікацій і дипломів вітчизняних ВНЗ на світовому рівні нині є конче необхідний. Поступове і поетапне вирішення цього комплексного завдання нам видається можливим лише після розв'язання низки взаємозалежних питань.

Зазначимо, що фінансування європейських університетів здійснюється як на загальноєвропейському (федеральному), так і на місцевому рівні (регіонів, земель, кантонів тощо), із залученням як бюджетних, так і приватних коштів [3, с. 188]. Як було вже сказано, такий підхід викликає з боку і державних, і недержавних підприємств пильну увагу до розподілу і витрат коштів. Ще одним важливим моментом є те, що відповідні контролюючі структури добре вміють рахувати гроші, а тому розуміють, що для одержання сучасного освіченого спеціаліста необхідно навчати його на сучасній науково-технічній матеріальній базі. Звідси з'явилася тенденція підтримання високого науково-технічного рівня європейських університетів, який є інвестицією у майбутнє і згодом себе окупить із значними прибутками [2, с. 14]. На відміну від європейських, українські платники податків поки що мають недостатньо високий рівень “податкової культури”. Вони неактивно цікавляться питанням “на що йдуть наші гроші?” і тому не прагнуть фінансового контролю системи вищої освіти. Вітчизняні структури, які контролюють систему вищої освіти, тяжіють до економії грошей зараз, а до “інвестування майбутнього” часто справа не доходить. Тому урахування європейського досвіду фінансування ВНЗ для нашої країни може бути корисним і перспективним.

Безпосередньо з питанням фінансування ВНЗ пов'язано інше питання – поєднання освіти і науково-дослідної діяльності. Для того, щоб утримувати матеріально-технічне оснащення університетів на передовому рівні в Європі, на їх базі створюють сучасні науково-дослідні центри, які мають свої дослідні програми і господарчі договори, державні та приватні замовлення. Крім того, як правило, науково-дослідницьке навантаження спеціалістів значно перевершує їх навчальне навантаження. Таким чином, вирішується задача поліпшення фінансування ВНЗ, з одного боку, і побудова освітнього процесу на найсучасніших досягненнях науки – з іншого [2, с. 11]. В нашій країні через розрив у зв'язках між науково-дослідними і освітніми закладами такої ефективної системи немає. Правда, вітчизняні ВНЗ також ведуть науково-дослідну діяльність, але здебільшого через застаріле обладнання і велике навчальне навантаження спеціалістів (приблизно в 5-6 разів більше за навантаження європейських) така діяльність просувається повільно і мало ефективно. Найбільш ефективним виходом із цієї ситуації була б спроба поєднати науковий і матеріально-технічний потенціал вітчизняних дослідницьких інститутів з освітнім потенціалом вітчизняних ВНЗ. Мова йде не тільки про існуючий підхід з короткотерміновими літніми практиками, а ще й про поглиблене навчання протягом року із використанням необхідного наукового обладнання. На нашу думку, такий підхід спроможний підвищити конкурентноздатність вітчизняної системи вищої освіти і водночас не заважає впровадженню європейських стандартів.

Проведений аналіз детермінант функціонування освітніх систем країн ЄС дає змогу сформулювати загальні принципи модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ. До них відносяться:

1. Інтеграція певного ВНЗ з подібними навчальними закладами і промисловими (комерційними) підприємствами в межах розв'язання актуальних науково-технічних задач (можна вимірювати у відсотках, відносно провідних ВНЗ країни).

2. Освітня мобільність студентів – можливість вільного вибору студентом навчальних предметів додатково до обов'язкових за обраною ним спеціальністю, що може бути використано ними у подальшому професійному житті.

3. Міжнародна мобільність студентів – можливість вільного вибору студентом країни та ВНЗ для навчання (з можливістю вивчення різних навчальних предметів у різних ВНЗ із одержанням диплому стандартного зразка в одному або кількох з них).

4. Можливість використання студентом матеріально-технічної бази різних ВНЗ власної країни (або інших країн) в рамках одержання освіти у конкретному ВНЗ.

5. Збільшення частки фінансування ВНЗ, як визнання їхньої значущості для науково-технічного розвитку країни.
6. Визнання диплому вітчизняного ВНЗ у різних країнах.
7. Підвищення ролі студентського самоврядування.
8. Визнання дипломів, одержаних за програмами дистанційної освіти.
9. Збереження цінностей світового та європейського гуманізму.
10. Можливість набуття студентом універсальних знань за межами географічних і політичних кордонів, взаємне пізнання і взаємодія різних культур.
11. Можливість набуття студентом національних історико-культурних знань, виховання патріотизму та громадянської гідності [1, с. 102].

Наведені принципи модернізації навчально-виховного процесу можна поділити на внутрішні і зовнішні. Так, принципи з першого по шостий є зовнішніми, а з сьомого по одинадцятий – внутрішніми. Зазначимо, що деякі із обґрунтованих принципів можуть належати до кількох напрямів (або водночас до різних критеріїв) модернізації вищої освіти. Наприклад, перший показник може належати як до підвищення комплексної економічної ролі вищої освіти, так і до підвищення ефективності навчального процесу. Два останні можуть належати до прищеплення загально-гуманістичних ідеалів та формування національної самосвідомості, відповідно. Тобто, такі принципи є залежними факторами – і тому можуть належати як до одного, так і до іншого аспектів модернізації освіти.

У майбутньому видається перспективним перейти до системи кредитів і тестування при оцінюванні знань, створенням незалежних організацій для контролю якості освіти, умов для підвищення мобільності студентів та викладачів, збільшенням ступеню інтеграції науки і освіти за провідної ролі першої, досягнення визнання вітчизняних дипломів і кваліфікацій за кордоном, орієнтує вищу освіту на працевлаштування випускників.

Література:

1. Андрущенко В. П. Болонський процес: тенденції. Проблеми, перспективи МО і НУ; Асоц. ректорів педагог. ун-тів; Укл. В. П. Бех, Ю. Л. Маліновський. - К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. - 221 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Книга друга: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади // К.: Вид-во "Либідь", 2003. - 341 с.
3. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти / МАУП; За ред. В. М. Бебика. - К.: МАУП, 2004. - 200 с.
4. Борисов Е. Ф. Экономическая теория: Учебник. - М.: Юрист, 1997. - 568 с.
5. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабін. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004. - 384 с.
6. Каленюк І. Рух Європи до суспільства знань, Болонський процес і Україна // Вища освіта України. - Київ, 2004. - №3. - 29 с.

Андрей Васильченко, Татьяна Гладышева
(Москва, Россия)

РЕФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Важнейшую роль в жизни общества играет образование. Высшее профессиональное образование составляет основу для реализации государственной научно-образовательной политики, что обусловлено принципиально новой ролью, которая отводится как системе образования, так и педагогике высшей школы – важнейшей ее составляющей [1, с. 207-250]. В соответствии с направлениями государственной научно-образовательной политики педагогика выходит за традиционные рамки и становится ключевым фактором в формировании гражданского общества и имиджа России и стран СНГ в международном научном сообществе. Социально-экономические трансформации конца XX и начала XXI веков поставили профессиональное образование по своей стратегической значимости, а вместе с ним и педагогику высшей школы, в один ряд с новейшими техническими и технологическими направлениями, определяющими национальную безопасность любого государства и безопасность цивилизации в целом. В соответствии с запросами государства в современной деятельности системы высшего профессионального образования можно выделить две магистральные линии – формирование личности, включая самоидентификацию и непрерывное развитие, и деятельность государственной системы образования в целом – в том числе, разработку и внедрение критериев оценки эффективности деятельности вузов, освоение новых методик организации научной работы в Российской Федерации и странах СНГ, обеспечение включенности в мировое научное пространство.

Среди основных сфер влияния системы высшего профессионального образования важно отметить социальную, в которой реализуются функции транслятора государственной научно-образовательной политики и участника создания современного гражданского общества, что предполагает обеспечение социальной стабильности, формирование шкалы ценностных ориентиров. Значимая роль отводится научному творчеству как креативной составляющей в процессе обучения и

воспитания личности. Создание условий для реализации творческого потенциала, мотивация на повышение научного уровня и карьерный рост, формирование подхода к науке как основе развития экономической составляющей современного общества – только часть практикоориентированных задач, стоящих перед высшей школой.

Важнейшей тенденцией является возрастание роли системы высшего профессионального образования как транслятора опыта проведения научных исследований – методов (технологий) организации научной деятельности, в том числе, при формировании и определении показателей, необходимых для идентификации образовательного учреждения, оценки эффективности его деятельности и качества подготовки специалистов, научных и научно-педагогических кадров. Основой реформирования образовательной системы можно рассматривать реализацию четырех принципов (направлений) – *интеграции, преемственности, мобильности, подготовки кадров*.

Интеграция позволяет сохранять целостность научного пространства, объединять научный потенциал, отражать современные тенденции в направлениях научных исследований, обеспечивать включенность в международное научное сообщество. Интеграционные процессы в образовательных системах стран СНГ целесообразно рассматривать как необходимое условие сохранения достижений науки «доперестроечного» периода и активного участия в деятельности мирового научного сообщества с неоспоримым правом определять стратегические направления развития науки и образования в мировом масштабе. Потенциал и всестороннее развитие науки бывшего СССР даже в условиях социально-экономических трансформаций и политических коллизий позволяют сохранять влияние на тенденции развития и определять концептуальные основы научно-образовательного блока. Это не исключает использование зарубежного опыта при реформировании и дальнейшем развитии высшего профессионального образования как основы для развития образовательной системы в целом. В качестве успешной практики можно назвать проекты государственных научных фондов – Российского фонда фундаментальных исследований (РФФИ), Российского гуманитарного научного фонда (РГНФ), позволяющих проводить совместные исследования ученым различных государств. Цель таких проектов – объединение усилий авторитетных ученых для решения проблем по приоритетным направлениям науки, технологии и техники, налаживание международного взаимодействия, направленного на включение России в единое научное мировое пространство – с одной стороны, и восстановление утерянного научного потенциала в годы радикальных социально-экономических реформ конца XX и начала XXI веков – с другой. Интеграция является насущной необходимостью для современного научного знания, ориентированного на междисциплинарные проблемы, решение которых требует использования методов и достижений из различных научных областей. РГНФ проводит целевые конкурсы проектов по сложным научным проблемам гуманитарного направления, выделяя их в самостоятельный междисциплинарный блок.

Преемственность в современных условиях является актуальным направлением реформирования, которое может быть реализовано в нескольких формах: от буквальной передачи научного опыта от одного поколения ученых к другому через повышение востребованности и создание условий для включения в современную научную систему представителей науки всех возрастных категорий, в первую очередь – молодых ученых, до более всеобъемлющего – сохранения традиций советской науки в условиях иного государственного устройства и ценностного потенциала (в частности, с учетом сформированных собственных ценностных приоритетов стран постсоветского пространства), поддержания и дальнейшего развития научных связей, сохранения и формирования научных школ на базе (платформе) традиционных воззрений и позиций, научных авторитетов. Сложной, но потенциальной, перспективной в рамках преемственности, является задача сохранения самого «образа» советского ученого со шкалой присущих ему качеств, конечно, с поправкой на современность во всех научно-технических проявлениях, на новые географические и политические условия. Инварианта научного творчества позволяет осуществлять трансляцию этого феномена новым поколениям ученых, сохраняя все сильные стороны исследовательской деятельности, лишь адаптируя ее к новым условиям. Понимание необходимости восстановления утраченного в ходе реформ 90-х годов прошлого столетия обусловило инициацию ряда научных проектов, позволяющих приглашать ведущих ученых для выполнения масштабных исследований совместно с коллективами российских научных организаций и высших учебных заведений на базе создаваемых лабораторий – так называемые «мегагранты», которые призваны воссоздать в новых условиях атмосферу активного научного поиска 60-х годов прошлого века, проведение своего рода «мастер-класса» как для коллег (маститых и авторитетных ученых – именно на таких в первую очередь и ориентированы эти проекты), так и для тех, кто делает свои первые шаги в науке. Финансирование исследований выделяется на конкурсной основе и может достигать 90 миллионов рублей при сроке выполнения проектов до трех лет. Российская Федерация также организует проведение исследований при участии приглашенных ученых по проектам федеральной целевой программы Министерства образования и науки Российской Федерации «Научные и научно-педагогические кадры инновационной России» на 2009-2013 годы.

Мобильность является необходимым условием функционирования современной научно-образовательной системы, и в тоже время может быть рассмотрена как форма, позволяющая реализовать процесс реформирования. Одним из видов мобильности является участие приглашенных молодых ученых в выполнении исследований в рамках одной укрупненной темы под руководством ведущего ученого на базе высшего учебного заведения, как это было реализовано в проектах федеральной целевой программы «Научные и научно-педагогические кадры инновационной России» на 2009-2013 годы. С другой стороны, участие ведущих ученых в проектах Министерства образования и

науки Российской Федерации, государственных фондов РФФИ и РГНФ, также означает мобильность научной элиты и ротацию научного знания. Вузы должны способствовать включенности своих профессоров и преподавателей в мировое научное содружество, обеспечивая публикацию научных результатов в высокорейтинговых журналах, организуя стажировки в общепризнанных научных центрах и обмен кадрами с зарубежными университетами, участие в международных научных мероприятиях – конференциях, симпозиумах. Российским вузам есть, что предложить научному сообществу, и есть, чему поучиться. Это поможет расширению опыта участия в международных исследованиях, интегрированию в мировую научно-образовательную систему, позволит внести свой вклад в общечивилизационный процесс повышения уровня образования и образованности.

Подготовка кадров является необходимым условием, как для реализации государственной политики, так и для собственного воспроизведения системы и выполнения роли, определяемой обществом. Особенно значимо для научно-образовательной системы обеспечение квалифицированными научными и научно-педагогическими кадрами, интеграция научной деятельности и образовательной практики, вовлечение студентов в научные исследования и освоение ими опыта презентации полученных научных результатов. Студенты уже на вузовской скамье должны научиться писать научные статьи, приобрести навыки научной дискуссии, уметь формализовать проблему (постановка задачи, основные закономерности, уравнения, условия использования и ограничения, метод решения, реализация, выводы). Важно отметить, что современная педагогика высшей школы, реализуя свой транснаучный потенциал и широкие возможности, в современном мире оправданно приобретает статус важнейшего самостоятельного научного направления, сочетающего в себе ориентированность на развитие, широту охвата проблематики, системность и междисциплинарность, а также включающего арсенал новейших технологических приемов как из области педагогики и психологии, так и из философии, социологии, истории, филологии, а также из всего комплекса естественнонаучного и технического знания. Достижения инженерии и технологий подошли к этапу, когда можно реализовать большое количество технических инноваций. Однако возникают экономические, гуманитарные и философские вопросы, среди которых: сколько это будет стоить; на пользу ли это человечеству; не приведут ли технические изобретения к краху цивилизации. В этой связи следует отметить, что именно образовательная система в состоянии воспитать ответственную личность на этапе профессиональной подготовки. На высшую школу, в первую очередь, возлагается ответственность за формирование интеллектуальной элиты общества, во многом определяющей будущее всего человечества. Являясь накопителем и транслятором цивилизационного опыта, педагогика высшей школы активно реализует на практике все важнейшие достижения человечества, включая новейшие информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), занимает ключевые позиции в курировании ряда направлений общественного развития, среди которых важное место занимает обеспечение социально-политической и экономической стабильности государства.

Активная реализация на практике рассмотренных принципов позволит ускорить и сделать более эффективным процесс реформирования образовательной системы в соответствии с положениями государственной научно-образовательной политики. Однако при оценке результатов необходимо принимать во внимание нелинейный феномен рефракции как явления, которое сопровождает социальные процессы [2, с. 84-87], что может проявиться в возникновении неожиданных эффектов, отличных от тех, которые были описаны в прогнозных индикаторах и запланированных показателях, основанных на анализе и линейной экстраполяции результатов ранее выполненного мониторинга аналогичных процессов. При многофакторном анализе социальных процессов, к которым относится реформирование образовательной системы, могут быть выявлены и идентифицированы возможные причины неуспешности и отклонений от запланированных параметров, а также намечены подходы к корректировке административных решений и технологий их реализации в зависимости от результативности в формате реального времени.

Литература:

1. Васильченко А.Г., Гладышева Т.Н. Процессы в высшем профессиональном образовании России в период социально-экономических реформ (1985-2010 годы) // под ред. Плотникова А.Н. Общество в эпоху перемен: формирование новых социально-экономических отношений, ч. 1. – Саратов: ЦПМ «Академия бизнеса», 2011. – 263 с.
2. Васильченко А.Г., Гладышева Т.Н. Постановка проблемы рефракции государственной научно-образовательной политики современной России // Материалы I Международной научно-практической конференции «Современная наука: теория и практика», т. 2, ч. 2 Общественные науки. – Ставрополь: СевКавГТУ, 2010. – 424 с.

**Александра Вараб'ёва, Віта Малахоўская
(Віцебск, Беларусь)**

ПРАБЛЕМЫ ПАДРЫХОЎКІ СПЕЦЫЯЛІСТАЎ ТЭХНІЧНАГА ПРОФІЛЮ ПА ГРАФІЧНЫМ ДЫСЦЫПЛІНАМ

Развіццё сістэмы адукацыі і навукова-тэхнічнага працэсу прыводзіць да пастаяннага рэфармавання сучаснай універсітэцкай адукацыі. Гэта ў першую чаргу звязана з павышэннем

педагогічнага майстэрства ўсіх выкладчыкаў вышэйшай навучальнай ўстановы на аснове пошуку новых, больш эфектыўных форм, метадаў і прынцыпаў забеспячэння навучальнага працэсу, а таксама развіццём і выкарыстаннем інфармацыйных тэхналогій [1].

Рэфармаванне сістэмы адукацыі ў 2013/2014 навучальным годзе ў Рэспубліцы Беларусь прывядзе да масавага пераходу на скарачаную, а менавіта чатырохгадовую, форму першай ступені вышэйшай адукацыі.

Гэта з'ява абгрунтавана наступнымі аргументамі: перагрузкай навучальных планаў новымі дысцыплінамі; адсутнасцю сувязей навучальных дысцыплін з тэхналогіямі навучання і будучай прафесійнай дзейнасцю; павелічэннем колькасці кантрольных мерапрыемстваў па новым дысцыплінам.

Пераход на чатырохгадовую форму атрымання вышэйшай адукацыі на першай ступені мяркуецца ажыццявіць за кошт рэалізацыі наступных прынцыпаў:

- аб'яднання некаторых дысцыплін у інтэграваныя модулі;
- адмову ад спецыялізацый;
- аптымізацыя зместу, структуры і аб'ёму сацыяльна-гуманітарных і агульнаадукацыйных дысцыплін;
- пераразмеркавання навучальных гадзін паміж самастойнай працай студэнта і аўдыторных заняткаў у бок самастойнай працы;
- змяншэнне максімальна дапушчальнай тыднёвай нагрузкі студэнта да 30 аўдыторных гадзін на ўсіх курсах.

У сувязі з гэтым у цяперашні час назіраецца тэндэнцыя пераразмеркавання вучэбнай нагрузкі паміж цыкламі навучальных дысцыплін. Сярод агульнаадукацыйных дысцыплін пад скарачэнне ў шэрагу выпадкаў трапляюць не толькі сацыяльна-гуманітарныя навукі, але і дысцыпліны, якія выконваюць важную ролю ў працэсе падрыхтоўкі інжынера.

Рэалізацыя на практыцы пераходу на чатырохгадовую вышэйшую адукацыю прадугледжвае сур'ёзнае скарачэнне гадзін, адведзеных на вывучэнне графічных дысцыплін, якія ўключаюць у сябе (у залежнасці ад спецыяльнасці) начартальную геаметрыю, інжынерную графіку, машынабудаўнічае чарчэнне, будаўнічае чарчэнне і камп'ютарную графіку.

Акрамя гэтага плануецца правесці пераразмеркаванне гадзін паміж аўдыторнай нагрузкай і самастойнай працай у бок павелічэння апошняй. Хоць ужо зараз выкладчык сутыкаецца з нежаданнем студэнтаў працаваць самастойна.

Недахоп вучэбных гадзін з'яўляецца першапрычынай шматлікіх праблем, якія ўзнікаюць у ходзе графічнай падрыхтоўкі студэнтаў. Выкладчыкі начартальнай геаметрыі і інжынернай графікі маюць сур'ёзныя метадычныя распрацоўкі, якія ў сілу скарачэння гадзін не заўсёды ёсць магчымасць выкарыстоўваць на практыцы. Гэта акалічнасць прыводзіць да зніжэння якасці графічнай падрыхтоўкі студэнтаў [2].

У той жа час графічныя дысцыпліны з'яўляюцца асноватворнымі ў падрыхтоўцы будучага інжынера і такое скарачэнне, а так жа пераразмеркаванне гадзін, на наш погляд, абавязкова адаб'еца на далейшым выкананні курсавых і дыпломнага праектаў, а таксама ў будучай прафесійнай дзейнасці.

Вырашэнне гэтай праблемы ставіць перад педагогічнай навукай задача распрацоўкі метадычных асноў сістэмы адукацыі, якая забяспечвае станаўленне спецыялістаў, якія валодаюць высокім узроўнем агульнай і прафесійнай культуры. Выкарыстанне традыцыйных метадык выкладання ў новых умовах не дазволіць забяспечыць належны ўзровень навучання графічным дысцыплінам. Таму метадыка выкладання графічных дысцыплін мае патрэбу ва ўдасканалванні, у пераасэнсаванні ўсяго назапашанага ёю метадычнага матэрыялу з мэтай прывядзення яго ў стройную сістэму ў адпаведнасці з ўзроўнем развіцця тэхнічных, педагогічных, псіхалагічных, сацыяльных запатаў грамадства да зместу інжынернага адукацыі [2].

У сувязі з праблемай недахопу гадзін аўдыторных заняткаў так ці інакш ўзрастае неабходнасць у якаснай арганізацыі кіруемай самастойнай працы студэнтаў. Роля выкладчыка пры выкарыстанні такой формы працы складаецца ў стварэнні ўмоў для эфектыўнага навучання, адно з якіх - забяспечанасць студэнтаў вучэбнай і метадычнай літаратурай рознага характару. Практыка паказвае, што не заўсёды ёсць магчымасць забяспечыць патрабаванай літаратурай ўсіх студэнтаў. Акрамя гэтага літаратура, якая ёсць у наяўнасці, часткова састарэла і не адпавядае патрабаванням, якія прад'яўляюцца да падрыхтоўкі спецыялістаў на сучасным этапе развіцця грамадства. Адным з напрамкаў вырашэння праблемы забеспячэння літаратурай можа з'яўляцца распрацоўка і карэкціроўка ў працэсе выкарыстання вучэбна-метадычнага дапаможніка, якое з лёгкасцю можна адаптаваць для розных спецыяльнасцяў. Гэтым патрабаванням задавальняе электронны вучэбна-метадычны комплекс. Акрамя гэтага, выкарыстанне ў электронным вучэбна-метадычным комплексе мультымедычных тэхналогій дазваляе наглядна прадэманстраваць вывучаемыя аб'екты, што з'яўляецца немалаважным фактарам для паспяховага асваення графічных дысцыплін [3].

Для палягчэння самастойнай працы студэнтаў можна распрацаваць падрабязнае рашэнне задач, якое пакрокава ілюструе графічныя пабудовы. Распрацаваныя алгарытмы пакрокавага апісання дапамогуць студэнтам не толькі кантраляваць правільнасць рашэння задач, але і развіваць прасторавае ўяўленне.

Зручнае выкарыстанне метадычных указанняў у хатніх умовах забяспечыць выкананне іх пры дапамозе CAD-тэхналогій. Вартасці CAD-тэхналогій - хуткасць, дакладнасць і якасць выканання чарцяжоў, а таксама магчымасць ствараць чарцяжы любой складанасці і ўносіць карэкціроўкі і змены за імгненне.

Прапанаваная методыка вывучэння графічных дысцыплін можа быць выкарыстана не толькі пры пераходзе на чатырохгадовую вышэйшую адукацыю, але і ў наступных выпадках:

- паглыбленае вывучэнне дысцыпліны;
- ліквідацыя прабелаў у ведах;
- падрыхтоўка да іспыту студэнтаў завочнай формы навучання;
- дыстанцыйная форма атрымання вышэйшай адукацыі.

У заключэнні можна зрабіць выснову, што скарачэнне часу навучання графічным дысцыплінам прывядзе да зніжэння эфектыўнасці навучальнага працэсу. Адным з магчымых спосабаў вырашэння гэтай праблемы з'яўляецца абгрунтаванне неабходнасці павелічэння колькасці гадзін, якія адводзяцца на вывучэнне графічных дысцыплін, а таксама аднаўленне іх статусу як абавязковых і значных у інжынернай адукацыі.

Зразумела, што чакаць павелічэння колькасці гадзін на вывучэнне начартальнай геаметрыі і інжынернай графікі не даводзіцца, таму перад выкладчыкам застаецца адкрытым пытанне аб выбары рацыянальнай методыкі правядзення лекцыйных і практычных заняткаў ва ўмовах скарачэння навучальных гадзін. У сувязі з узніклай праблемай новая методыка павінна прадугледжваць такую арганізацыю аучэння, якая дапамагае выявіць структуру ведаў студэнтаў і на гэтай аснове даць магчымасць у значнай меры індывідуалізаваць працэс вывучэння шляхам падбору індывідуальных заданняў для практычных заняткаў, самастойнай працы, спрагназаваць тэмпы і выніковасць навучання кожнага студэнта. Акрамя гэтага прапанаваная методыка павінна забяспечваць выкарыстанне спосабаў для аператыўнага кантролю ведаў, набывання ўменняў і навыкаў для ўстанаўлення сувязі паміж выкладчыкам і студэнтам.

Літаратура:

1. Вараб'ёва, А.А. Стварэнне электроннага вучэбна-метадычнага комплексу на аснове камплекту праграм SunRayBookOffice / Машэраўскія чытання: матэрыялы міжнароднай навук.-практ. канф. студэнтаў, аспірантаў і маладых навукоўцаў, Віцебск, 27-28 кастрычніка 2012 г. / ВДУ ім. П.М. Машэрава; рэдкал.: А.П. Саладкоў [і інш]. - Віцебск, 2012. - С. 382-383.
2. Малахоўская, В.В. Роля і месца графічных дысцыплін у падрыхтоўцы інжынераў будаўнічых спецыяльнасцяў / В.В. Малахоўская // Інжынерныя праблемы будаўніцтва і эксплуатацыі будынкаў: зборнік навуковых прац. Вып.3. - Наваполацк: УА «ПДУ», 2011. - С.184-187.
3. Малахоўская, В.В. Выкарыстанне электроннага вучэбна-метадычнага комплексу ў арганізацыі самастойнай работы студэнтаў / В.В. Малахоўская, А.А. Гаўрыленка (А.А. Вараб'ёва) // Перспектывы развіцця вышэйшай школы: матэрыялы V міжнароднай навукова-метадыч. канф., Гродна, / Гродзенскі дзярж. аграрны ун-т; рэдкал.: В.К. Песціс [і інш]. - Гродна, 2012. - С.330-331.

Навуковы кіраўнік: д.п.н.Вінаградаў Віктар Нікановіч.

Екатерина Гапанович-Кайдалова
(Гомель, Беларусь)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Современное образование взрослых – это социокультурный институт, который развивается в тесной взаимосвязи с другими институтами общества и оказывает опережающее влияние на все иные сферы (экономику, политику, науку, право, безопасность, идеологию, мораль). К системе последипломного образования в Республике Беларусь сегодня предъявляются серьезные требования по повышению качества образования, использованию новых форм образовательного процесса, применению новых информационных технологий, обеспечению интеграции обучения с управленческими и производственными процессами, гибкому реагированию на запросы рыночной экономики и сферы труда (А.И. Абрамов, М.И. Демчук, Л.Д. Ермакова, О.А. Малахов, О.А. Олекс, А.М. Радьков, Г.Я. Хулуп, И.В. Шардыко и др.).

Организация последипломного обучения опирается на ряд принципов: учет прошлого опыта слушателей; активность и самостоятельность в ходе обучения; контекстность обучения (детерминированность процесса обучения профессиональными, социальными, бытовыми и временными факторами); свобода выбора в обучении, индивидуализация; партнерство; результативность обучения; информационная достаточность и т.д. (Т.Г. Браже, А.А. Вербицкий, Е.В. Вторина, Ю.Н. Кулюткин и др.).

Одно из приоритетных направлений реформирования образования взрослых в нашей стране – его информатизация, которая представляет собой внедрение в педагогическую практику методов и средств сбора, обработки, передачи и хранения информации на базе микропроцессорной техники и средств передачи информации, а также педагогических технологий, основанных на этих средствах, с целью создания условий для перестройки познавательной деятельности и усиления интеллектуальных возможностей обучаемых.

В современном последипломном образовании информационные технологии активно используются в качестве: средства обучения, совершенствующего процесс преподавания,

повышающего его эффективность и качество; инструмента познания окружающей действительности и самопознания; средства развития личности обучаемого; объекта изучения; средства информационно-методического обеспечения и управления учебно-воспитательным процессом; средства коммуникаций в целях распространения передовых педагогических технологий; средства автоматизации процессов контроля, коррекции результатов учебной деятельности, компьютерного педагогического тестирования и психодиагностики; автоматизации процессов обработки результатов эксперимента и управления учебным оборудованием.

В исследованиях последних лет неоднократно подчеркивалось, что обязательным условием эффективной деятельности современного специалиста является его умение осуществлять самостоятельный поиск и переработку необходимой информации (Н.В. Дроздова, Э.В. Котлярова, В.А. Котова, А.П. Лобанов, О.А. Олекс, В.В. Сергеенкова и др.). Система подготовки и переподготовки специалистов ориентирована на формирование активного субъекта деятельности, способного самостоятельно получать знания, применять их в трудовой и профессиональной деятельности. Социальный заказ и потребности слушателей ИПК и ПК к самореализации и саморазвитию определяют необходимость разработки методических подходов к использованию информационных технологий для реализации идей развивающего обучения, развития личности обучаемого. На первый план выдвигаются вопросы повышения роли самостоятельной работы в образовательном процессе, создания оптимальных условий использования информационных технологий в целях интенсификации учебного процесса, повышения его эффективности и качества.

В связи с этим нами было проведено исследование, целью которого было выявить особенности самооценки сформированности навыков самостоятельной работы слушателей института повышения квалификации и переподготовки кадров УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины». Респонденты (n=45) должны были оценить степень владения различными формами самостоятельной работы, в том числе и с использованием информационных технологий. Анализ результатов показал, что наибольшие сложности у них вызывает: подготовка докладов на конференции и публикаций в периодическую печать (53,3 %); поиск материала в сети Интернет (55,6 %); обработка данных самостоятельного исследования с помощью компьютера (51,1 %). В последующих беседах в качестве основных причин слушатели называли: превалирование репродуктивного подхода при осмыслении учебного материала в традиционной системе обучения; отсутствие в старых учебных планах многих специальностей предметов, направленных на знакомство студентов с компьютерными технологиями; недостаточную оснащенность современной компьютерной техникой средних учебных заведений; большой объем работы специалистов на местах, а в силу этого, недостаток времени на проведение исследований и подготовку докладов на конференции и т.п. Таким образом, недостаточное владение слушателями ИПК и ПК методами научно-исследовательской работы, компьютерной обработки данных, составления структурно-логических схем изучаемых явлений и процессов вызвано частичной утратой ими исследовательских навыков за время, прошедшее с момента окончания вуза, а также отсутствием мотивации проведения научных исследований [1].

В нашем исследовании принимали участие слушатели, имеющие высшее педагогическое образование и работающие в различных учреждениях образования. Полученные нами результаты позволяют констатировать наличие субъективных проблем, связанных с использованием компьютера слушателями в процессе переподготовки и в своей профессиональной деятельности. Прежде всего, это зачастую недостаточный уровень компьютерной грамотности педагогов (особенно старшего поколения); низкая мотивация использования информационных технологий в педагогической деятельности, нежелание уходить от привычных методов работы; боязнь из-за недостаточной информационной компетентности потерять свой статус в глазах коллег и учеников. В ряде исследований также отмечались проблемы, вызванные необходимостью внедрения в образовательный процесс информационных технологий (О.В. Доронина, Б. Киселев, М. Моисеева, А.А. Смирнов и др.). К таковым, например, относят нежелание или неспособность учителей использовать компьютер, которое может зависеть от неготовности к любым инновациям, компьютерофобии, невысокого уровня мотивации к профессиональной деятельности в целом и т.д.

Следовательно, при внедрении в учебный процесс информационных технологий целесообразно учитывать педагогические требования, предъявляемые к компьютерным средствам обучения, и особенности обучаемых (возрастные, индивидуальные, уровень их подготовки, компьютерной грамотности, информационной культуры и т.п.).

Так, И.В. Роберт выделяет следующие основные требования, предъявляемые к программным средствам: педагогические (дидактические, методические, обоснование выбора тематики учебного курса, проверка на педагогическую целесообразность использования и эффективность применения); технические; эргономические; эстетические; требования к оформлению документации [2].

Дидактические требования предполагают обеспечение научности содержания, доступности, приспособления компьютерных средств к индивидуальным возможностям обучаемого, систематичности и последовательности обучения, компьютерной визуализации учебной информации, сознательности обучения, самостоятельности и активизации деятельности обучаемого, прочности усвоения материала, интерактивного диалога, развития интеллектуального потенциала обучаемого, суггестивной обратной связи. При этом реализация индивидуального подхода к обучаемому может обеспечиваться различными средствами наглядности, несколькими уровнями дифференциации при предъявлении учебного материала по сложности, объему, содержанию. Выполнение дидактических требований обеспечивает прочность усвоения слушателями учебного материала, представляемого с помощью

программных средств. Этому в немалой степени способствует применение проверочного тестирования знаний, контроля на основе обратной связи (диагностика допущенных ошибок, их анализ, оценка результатов учебной деятельности), а также осуществление будущими специалистами самоконтроля и самокоррекции.

К методическим требованиям относятся: необходимость учитывать своеобразие и особенности конкретного учебного предмета; предусматривать специфику соответствующей науки, ее понятийного аппарата, особенности методов исследования ее закономерностей; реализации современных методов обработки информации.

Эргономические требования к содержанию и оформлению программных средств обуславливают необходимость: учитывать возрастные и индивидуальные особенности обучающихся, различные типы организации нервной деятельности, различные типы мышления, закономерности восстановления интеллектуальной и эмоциональной работоспособности; обеспечивать повышение уровня мотивации обучения, положительные стимулы при взаимодействии обучаемого с программными средствами (например, возможность неоднократного обращения к программе в случае неудачи); устанавливать требования к изображению информации (цветовая гамма, разборчивость, четкость изображения), к эффективности считывания изображения, к расположению текста на экране, к режимам работы с программными средствами.

Например, поскольку информационные технологии активно вошли в нашу жизнь лишь в последние десятилетия, а темпы их развития растут с каждым годом, представители старшего поколения оказываются в неравных условиях с молодежью по причине отсутствия или недостаточности имеющихся у них знаний, умений и навыков работы на компьютере. С целью преодоления этих проблем и стимулирования слушателей к дальнейшему профессиональному самосовершенствованию в учебные планы переподготовки в Республике Беларусь вводятся дисциплины, направленные на развитие у слушателей информационной культуры (например, «Информационные технологии в социально-педагогической работе», «Информационные технологии в управленческой деятельности» и т.п.).

Благодаря использованию современных информационных технологий создаются условия для развития личности обучаемого; повышения уровня его компьютерной грамотности, информационной компетентности; развития познавательных процессов (например, творческого, теоретического мышления); развития коммуникативных способностей; формирование умений принимать оптимальное решение или предлагать варианты решения в сложной ситуации; развития умений осуществлять экспериментально-исследовательскую деятельность. Кроме того, включение в учебно-воспитательный процесс информационных технологий способствует повышению эффективности и качества процесса обучения; появлению у слушателей дополнительной мотивации за счет использования способов обучения, обуславливающих активизацию познавательной деятельности; расширению межпредметных связей (например, применение современных средств обработки информации).

В то же время исследователи отмечают ряд проблем, связанных с использованием информационных технологий: свертывание социальных контактов, сокращению практики социального взаимодействия и общения, развитие индивидуализма; осложнение перехода от мысли к действию, выработка привычки работать со знаковыми системами, в то время как логика практической деятельности совсем иная; трудности применения современных поисково-навигационных систем (нелинейная структура найденной информации, следование по предлагаемым ссылкам, отклонение от основного русла изложения учебного материала; излишки информации); сокращается живое общение педагогов и обучающихся, обучающихся между собой (особенно это характерно для дистанционного обучения); чрезмерное использование средств информационных технологий негативно отражается на здоровье (Е.Ю. Бойко, Н.А. Кулешова, Е.С. Петрова, А.А. Смирнов, Ю.В. Фомичева, Л.Д. Чайнова и др.).

Таким образом, в современных условиях одним из приоритетных направлений реформирования образования взрослых в Республике Беларусь выступает его информатизация. Применение информационных технологий способствует повышению эффективности обучения, формированию у специалистов готовности к восприятию и переработке информации, сензитивности к инновациям, повышению эффективности профессиональной деятельности. Однако, при организации учебного процесса с использованием информационных технологий необходимо принимать во внимание целый ряд требований, выполнение которых существенно влияет на его эффективность: дидактические, методические, эргономические, технические и др. Особенно важно при этом учитывать индивидуальные и возрастные особенности слушателей ИПК и ПК, уровень их информационной культуры и компьютерной грамотности. Необходимо также приводить работу по формированию мотивации обучения с применением информационных технологий, по профилактике компьютерной и Интернет-зависимости.

Литература:

1. Гапанович-Кайдалов Н.В. Самостоятельная работа как фактор эффективности самообразования / Н.В. Гапанович-Кайдалов, Е.В. Гапанович-Кайдалова // *Problems of Education in the 21st Century // Pedagogical and Psychological Problems in Modern Education: International, non-periodical, peer reviewed scientific collection* / Eds. Prof. dr. Vincentas Lamanaukas. – Siauliai, Lithuania: SMC "Scientia Educologica", 2008. – Voll. 4. – P. 65–72.
2. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования / И.В. Роберт. – М.: ИИО РАО, 2010. – 140 с.

Ольга Говоровська
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ОСОБИСТІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Одним із стратегічних завдань розвитку сучасної вищої освіти – забезпечення якості освітянських послуг європейського рівня і зразка. І тут обмеженість фінансових або матеріальних ресурсів не може бути визначальною, і виправдовувати застарілі навчальні плани та програми. Вимоги Болонської конвенції націлюють на нову компетентнісну парадигму, яка хоча і змінює традиційну для нас освітньо-кваліфікаційну характеристику труду «знання - вміння - навички», але більш повно відповідає сучасним вимогам до формування фахівців різних рівнів і галузі підготовки.

Успішна діяльність сучасного університету передбачає, в першу чергу, високу університетську культуру, культ знань, потужні наукові, науково-педагогічні школи і традиції, відданість справі і моральність керівних та науково-педагогічних кадрів, відповідальність студентів і їх бажання стати професіоналами обраної справи. В той же час, у світовій освітній системі все більшого масштабу набуває поняття компетенції або компетентнісного підходу, що є центральними у визначенні завдань підготовки високоякісних фахівців вищих навчальних закладів. Але, поряд з цим постає питання, чи не є «компетенція» сучасним заміником більш звичного для нас поняття професійної якості. Давайте спробуємо розібратись.

На початку 70-х років викладач Гарвардського університету, психолог Девід МакКлелланд вперше ввів в обіг поняття «компетенція». Він розробив методику виявлення компетенцій, як необхідної складової на вимогу до безперервного зростання вимог до якості підготовки персоналу. Головним в запропонованій методиці було порівняння діяльності визнаних успішних співробітників з тим чия діяльність була недостатньо продуктивною. Задача полягала у тому, щоб виявити які психологічні особливості і умови поведінки визначають успішну професійну діяльність. Науково-дослідний центр МакКлелланда і сьогодні успішно працює використовуючи розроблену ним методику.

У 80-х американський науковець Д. Равен вводить в обіг поняття «компетентнісний підхід», який на його думку, окрім формування традиційних навичок, має акцентувати увагу на здатності особистості до пошуку інформації, що передбачає не тільки вміння користуватись різними джерелами але й навички міжособистісного спілкування. Крім того, вчений вважає за необхідне формувати такі риси особистості як винахідливість, вміння переконувати та виконувати функції лідера.

Накопичення практичного досвіду компетентнісного підходу до організації учбового процесу призвело до теоретичного осмислення та юридичного фіксування новітніх явищ в Сполучених Штатах Америки та в Євросоюзі. Компетентнісний підхід було оголошено також одним із стратегічних напрямків розвитку освітньої системи Російської Федерації, а потім і України.

Всесвітньо відома Російська консалтингова фірма Hay Group (глобальна консалтингова компанія в області управління) має офіси у 48 країнах світу. 2600 професіональних працівників працюють у напрямку оцінки та розвитку персоналу, проводять досліді та розробляють методики для виявлення і оцінки компетенцій. З інформаційних даних цієї компанії випливає, що компетенції є комплексом характеристик (якостей) працівника, які включають як знання і навички, так і особисті характеристики: природжені здібності, емоційні особливості і вольові установки, що виявляються в діловій поведінці. З метою упорядкування та диференціації поділяють компетенції за наступними критеріями:

- Корпоративні - ділові і особові якості, які повинні бути властиві кожному співробітникові компанії незалежно від посади і змісту діяльності.

- Позиційні - компетенції, якими повинен володіти співробітник залежно від його формального статусу в організаційній ієрархії. Позиційні компетенції діляться на:

- а) управлінські компетенції - здібності і особові якості, складові сукупність умінь і навиків, які необхідні для успішного досягнення мети;

- б) компетенції фахівця - здібності і особові якості, які необхідні фахівцям для успішного виконання своєї роботи.

- Технічні - спеціальні (професійні) знання, уміння і навички, необхідні для ефективного виконання співробітниками своїх посадових обов'язків. Відрізняються вони тим, що зачіпають область спеціальних знань і умінь, а не властивості особи і здатності.

Можна також виділити базові (корпоративні) компетенції необхідні всім співробітникам компанії, менеджерські компетенції необхідні керівникам компанії (всім або тільки певного рівня), а також спеціальні (специфічні) компетенції, необхідні тільки якійсь певній категорії співробітників.

А що ж таке професійна якість? Звернемось до словника кадрового менеджменту. Професійна якість особистості – індивідуально-особистісні та соціально-психологічні особливості людини, які комплексно забезпечують успішність його роботи на конкретно визначеній посаді. Під час вивчення професійних якостей співробітника найбільш продуктивним є функціонально-діяльний підхід, який дозволяє виявити потрібні якості на основі структури діяльності спеціалістів даної категорії. Порівняння рівнів розвитку основних якостей успішності та неуспішності в групах дозволяє складати еталонний профіль для кожної посади і позиції. Але, враховуючи зростання рівня професійної діяльності зростають і вимоги до таких психологічних якостей як відповідальність, здатність перспективно мислити, наполегливість, здатність до соціальної активізації.

Повертаючись до питання компетенцій визначимо, що компетенції це умовна сукупність здібностей і особових характеристик, що визначають поведінку людини за фіксованих зовнішніх умов, сприяючих виконанню організаційних функцій і завдань.

Спробуємо диференціювати ці два поняття. Для зручності використаємо таблицю в якій визначимо компетенції і професійно важливі якості співробітника (таблиця 1).

Таблиця 1.

Компетенції співробітника	Професійно важливі якості співробітника
Компетенції співробітника – якості, важливі для конкретної посади і / або конкретного підприємства.	Професійно важливі якості співробітника – якості, важливі для конкретної професії безвідносно конкретного підприємства.
Компетенції посади – якості, важливі для співробітника на даній посаді.	Корпоративні компетенції - якості, важливі для будь-якого співробітника організації.
Компетенції – якості, що свідчать про спроможність людини якісно виконувати та демонструвати у професійній поведінці вимоги до посади або до підрозділу підприємства. Не залежать від особистісних властивостей людини.	Компетентність – якості, що свідчать про знання, досвід, кваліфікацію людини безвідносно до можливих форм професійної поведінки. Залежать від особистісних властивостей людини.
Межі компетенції (юридичний аспект) відсутність права вирішувати питання, що виходять за межі посадових повноважень.	Межі компетенції (управлінський аспект) – відсутність спроможностей якісно здійснювати певні види діяльності.
Компетенції в широкому розумінні включають усі якості, важливі для професійної діяльності персоналу: знання, вміння, навички (ЗУН), досвід, освіта, якості характеру. Компетенції вміщують усі необхідні професіоналу якості.	Компетенції у вузькому розумінні включають не всі якості, а тільки ті, що пов'язані з характером людини і можуть спостерігатися у конкретній поведінці. Тобто компетенції вміщують тільки особистісні характеристики.

В умовах глобалізації та трансформації суспільства, коли актуальною постає проблема формування сучасного викладача вищого навчального закладу, який відповідав би запитам і вимогам цього суспільства, зрозуміло що більш доцільним стає формування поглибленої моделі співробітника вищого навчального закладу. Компетентнісний підхід дозволяє нам відокремитись від суб'єкта, наперед заданою соціальною нормою освітньої підготовки спеціаліста, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері. Компетенція співробітника продовжує його компетентність, бо реалізує навички, знання та досвід цього спеціаліста через поведінку, особисті мотиви, риси характеру і здатності у вирішенні задач, які приводять до досягнення високих результатів діяльності організації. В результаті компетентісного підходу, працює суб'єктивність і відкривається можливість охопити ті особисті якості, які лише декларувались, а не виступали об'єктом контролю. Тому, компетенція займає місце всебічного та суттєвого параметру оцінки рівня розвитку трудового потенціалу, що відображує складову, здатну сприяти високій конкурентоспроможності співробітників, і, таким чином, конкурентоспроможності підприємства в цілому, яку, опосередковано, можливо розглядати компонентом трудового потенціалу кожної організації.

У підсумку, хочеться зазначити що компетентність, як і професійна свідомість ефективно та послідовно визначають комплекс освітніх процесів, який характеризує якість. А освіта, як і будь який процес або результат діяльності людини, визначається якістю, в даному контексті якістю освіти.

Тому, бажано щоб розробкою компетенцій займались спеціалісти з хорошим стратегічним баченням, які будуть враховувати не тільки потреби спеціаліста певного профілю, а й сучасної освітньої системи взагалі.

Література:

- Вартанова О.В. Компетенція персоналу: теоретичне визначення та складові / О.В. Вартанова, Є.П. Скляр // Актуальні питання теорії і практики менеджменту: матеріали першої всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених, 17-19 берез. 2010 р. - Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2010. - С. 274-276.
- Ільїна О. Формування моделі концепції менеджера. – Менеджмент сьогодні, №5, Росія, 2005.
- Куплевацька Л.О., Кушнір І.М. «компетенція» та «компетентність» як категорії модернізації процесу навчання в світлі вимог Болонського процесу - http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzkr/2008_20/16.htm.
- Офіційна інтернет сторінка консалтінгової компанії Hay Group - <http://www.haygroup.com/ru/about/index.aspx>.
- Шкода Т.Н. УДК 615(045) СУТНІСТЬ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРАЦІВНИКА- Національна бібліотека України ім. Вернадського.

Людмила Губчик
(Гомель, Беларусь)

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ В СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ

Проблема правового воспитания подрастающего поколения занимает одно из важных мест в современных научных исследованиях, что обусловлено изменениями в культурно-исторической и социально-экономической ситуации в стране; социальным заказом на воспитание правопослушной личности, способной адаптироваться к современным социально-экономическим и политическим условиям. В Концепции непрерывного воспитания детей и учащейся молодёжи Республики Беларусь [1] формирование правовой культуры личности утверждается как одна из основных составляющих воспитания, позволяющая реализовать важнейшие правовые ценности, лежащие в основе её мировоззрения, выбирать линию поведения в соответствии с правовыми нормами, в рамках закона выражать отношение к обществу и самому себе.

В литературе выделяется целый ряд подходов к правовому воспитанию: философский (И.А. Ильин, А.Г. Спиркин и др.); системный (В.Г. Афанасьев, В.П. Беспалько, И.В. Блауберг, В.С. Лазарев и др.); компетентностный (Ю.А. Тихомиров, А.В. Хуторской); интегративно-деятельностный (Н.В. Ипполитова, Г.Гревцова, Н.М. Халимова и др.); теории и технологии правового воспитания (А.Ф. Никитин, Е.А. Певцова, Н.И. Элиасберг и др.); психологический (С.Л. Рубинштейн, А.В. Брушлинский, М.И. Воловикова и др.).

Правовое воспитание выступает как многоцелевая деятельность педагогов, учащихся, родителей, правоохранительных органов, аккумулирует правовой опыт и транслирует правовую культуру (И.А. Ильин, А.Г. Спиркин, Ю.А. Тихомиров, А.В. Хуторской, А.Ф. Никитин, Е.А. Певцова, С.А. Хасанова и др.). Так, С.А. Хасанова подчеркивает, что правовоспитательная работа обладает субъективной направленностью, нацелена на развитие самого человека, его правовой компетентности. Исходя из этого, она рассматривает правовое воспитание как «целостный педагогический процесс, основанный на специально организованной, сознательно осуществляемой, систематической, взаимосвязанной деятельности субъектов воспитания (государственных органов, общественных организаций, педагогов, родителей, учащихся) по трансляции правовой культуры, правового опыта с учетом потенциальных возможностей воспитанников, с целью формирования у них правовой компетентности» [4, с. 10].

А.А. Кваша, О.П. Николаева, Е.А. Певцова, А.А. Черемисина и другие ученые считают, что сущность данного процесса состоит в переводе внешнего, объективного (правовой культуры, правового опыта, правовых идеалов) во внутреннее, субъективное личностное достояние воспитанников (правовых установок, отношений, мотивов деятельности в сфере, регулируемой правом).

В системе правового образования важное место занимает понятие правовой компетентности. Анализ исследований (Е.А. Гришина, Л.М. Матвиенко, Ю.А. Тихомиров, М.А. Чошанов, С.А. Хасанова и др.) позволил выделить следующие компоненты в структуре правовой компетентности: когнитивный (выполняет информационно-образовательную функцию, отражается в степени правовой информированности и осознания значимости правовых знаний мотивационно-ценностный и деятельностный); мотивационно-ценностный (выполняет ориентационную функцию, направлен на развитие у подростков ценностных ориентаций, положительной мотивации законопослушной деятельности); деятельностный (предполагает формирование правовой компетентности в социальной практике, путем действий в реальной обстановке или смоделированных учебных ситуациях). Выявленные компоненты находятся в неразрывной взаимосвязи и позволяют представить правовую компетентность как сложное личностное образование, в котором в единстве проявляются знания, навыки, ценности, личностные установки и способы поведения.

Содержание процесса правового воспитания определяется с учетом его функций, цели, задач и может быть представлено тремя блоками:

- информативно-ориентационный блок (обеспечение учащихся знаниями о значении, основных сферах и механизмах правового регулирования общественной жизни; о правах и обязанностях государства и граждан по отношению друг к другу, о системе права; определение оптимума или достаточного минимума правовой информации);

- мотивационно-стимулирующий блок (развитие у школьников интереса к вопросам права, формирование положительной мотивации законопослушной деятельности; правовых установок и ценностно-правовых ориентаций; утверждение в сознании учащихся взглядов и убеждений, обеспечивающих уважение к праву; воспитание высокой сознательности учащихся, развитие постоянной потребности в улучшении существующей правовой системы);

- деятельностно-практический блок (обеспечение учащихся опытом правопослушной деятельности, развитие умений выделять правовые аспекты возникающих жизненных ситуаций и определять целесообразность их разрешения правовыми средствами; умений видеть правовые последствия принимаемых решений и совершаемых действий; умений использовать механизмы и средства правового разрешения проблем; создание ситуаций, максимально приближенных к реальной практической деятельности правового характера для приобретения школьниками опыта правомерного и социально активного поведения).

По мнению К.Ю. Логиновой, процесс правового воспитания должен включать в себя: правовое просвещение, которое является важным превентивным фактором, способным предотвратить противоправное поведение ребенка; воспитание адекватного отношения к нормам права и выработку устойчивых навыков (поведенческих стереотипов) правового поведения; воспитание осознания у ребенка ценности для общества его личного вклада в правоприменение, личной ответственности в целом [2].

Опираясь на психологические и социально-педагогические исследования в области воспитания учащихся подросткового возраста (Л.И. Божович, В.В. Бойко, Л.С. Выготский, И.С. Кон, Л.Ф. Обухова, А.А. Реан, В.Г. Степанов, Э. Эриксон и др.), можно выделить следующие особенности правового воспитания подростков: направленность на формирование правосознания подростков на основе усвоения воспитанниками системы правовых норм и правовых предписаний, установленных государством; создание условий для включения воспитанников в различную по видам, формам и содержанию социально-значимую деятельность, использования возможностей ведущей для данного возраста деятельности; развитие готовности к конструктивному взаимодействию и разрешению конфликтов; к достижению договоренностей; организацию специальной работы с детьми с отклоняющимся (девиантным) поведением.

Внимание исследователей привлекали также вопросы повышения эффективности правового воспитания. В частности, С.А. Хасанова выделила ряд педагогических условий, способствующих повышению эффективности процесса правового воспитания: актуализация теоретических знаний учащихся посредством введения правовых курсов; расширение опыта правопослушной деятельности; использование педагогического мониторинга и самомониторинга для получения объективной информации о результативности осуществляемого процесса и его оперативной коррекции [4].

Многие исследователи (С.С. Алексеев, Е.А. Лукашева, В.С. Нерсисянц, В.Н. Кудрявцев и др.) отмечают, что понимание нравственного содержания права определяет его важнейшее место в целостном процессе становления личности. В связи с этим формирование правовой культуры личности учащегося в условиях общеобразовательной школы осуществляется в тесной связи с нравственным воспитанием (Г.П. Давыдов, Г.А. Кузнецов, А.Ф. Никитин, Н.Г. Суворова, Н.И. Элиасберг и др.). Исходя из этого правовая культура личности рассматривается как способность к усвоению нравственно-правовых знаний, их адекватной оценке и умение строить свою жизнедеятельность в соответствии с нравственно-правовыми ценностями и нормами.

Методика воспитания правовой культуры является «системой связанных между собой и последовательных педагогических взаимодействий всех участников воспитательного процесса, направленных на развитие личности, способной стать субъектом жизнедеятельности в соответствии с нормами морали и права, требованиями общества и государства, на осознание себя гражданином своего государства» [5, с. 4]. При этом воспитательная работа среди подростков должна быть направлена на формирование эмоционально-ценностного отношения к нравственно-правовым нормам, регулирующим отношения со сверстниками, педагогами, родителями. Воспитание правовой культуры учащихся должно основываться на системе ценностей, действующих в сфере права и морали: законности, справедливости, свободе и ответственности, достоинстве, совести, толерантности. Эти ценности определяют направленность поведения учащегося, способствуют взаимодействию потребностей, интересов, ценностей личности и общества.

В.П. Сальников [3] выделяет в правовой культуре личности находящиеся в неразрывном единстве компоненты: правовые знания, правовые чувства (отношения) и деятельность индивида в правовой сфере. Поэтому процесс формирования правовой культуры личности предполагает гармоничное развитие когнитивного, эмоционально-оценочного и поведенческого компонентов.

Формирование нравственно-правовых знаний о праве выступает как интеллектуальная основа правовой культуры (когнитивный компонент). Это система взглядов на действующее или желаемое право, на правовую жизнь в целом. Она характеризует уровень ценностных понятий. Степень развития правовых знаний учащихся зависит от системности и целостности их усвоения, понимания взаимодействия и взаимосвязи нравственных и правовых норм.

Эмоционально-оценочный компонент включает правовые чувства (отношения), характеризующие переживания, чувства учащихся, основанные на оценке ими правовых явлений и фактов. Необходимо развивать у подростков характер нравственных переживаний, связанных с нормами или отклонениями от норм и идеалов: жалость, сочувствие, отзывчивость, стыд, эмпатию и др. Отношение к праву обуславливают элементы мотивационной сферы личности: потребности, интересы, ожидания, мотивы и эталоны поведения. Целесообразно формировать у подростков правомерность и обоснованность отношения к нравственным и правовым нормам (бережное отношение к человеку, к своим обязанностям, справедливость, признание личной ответственности за свои поступки и др.). Развитие этой сферы способствует формированию воли учащегося, умения управлять собой и регулировать свои поступки и поведение.

В поведенческом компоненте воплощается сформированная у подростка способность строить и регулировать свою жизнедеятельность в соответствии с нравственно-правовыми нормами, отражаются конкретные планы действий в ситуациях правового выбора, его готовность вести себя соответственно принятым в обществе нормам. Это предусматривает развитие у личности способности ставить цели и находить средства их достижения, а также ориентацию на законность, справедливость, достоинство, совесть, свобода и ответственность. В этом случае подросток способен вести себя в соответствии с нравственно-правовыми нормами и моделировать последствия их нарушения.

В процессе воспитания правовой культуры учащихся должны реализовываться их потребности: «в обогащении знаниями о нормах морали и права как регуляторах поведения человека, отношений с другими людьми, обществом, государством; в развитии нравственных чувств и переживаний, формировании опыта эмоционально-ценностного отношения к нравственно-правовым нормам, способности к оценке себя, своего поведения и действий других людей, основанной на нравственно-правовых ценностях; в формировании навыков правомерного поведения, накоплении опыта разрешения жизненных ситуаций, требующих осознанного выбора поведения с учётом требований морали и права, развитии способности к такому выбору согласно принятым в обществе нравственно-правовым ценностям» [5, с. 7].

Таким образом, анализ исследований по проблеме правового воспитания позволил нам определить приоритетные направления работы социального педагога: знакомство с нравственно-правовыми нормами, законодательными актами, раскрывающими права и обязанности несовершеннолетних; формирование адекватной самооценки; оказание помощи подросткам в расширении круга их интересов в сфере права и ответственности за конечные результаты любой деятельности; воспитание терпимости, неразрывно связанной с чувством собственного достоинства; профилактика противоправного поведения, табакокурения, алкоголизма, наркомании; создание условий для самовыражения и самореализации творческих способностей учащихся.

Литература:

1. Концепция непрерывного воспитания детей и учащейся молодёжи Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravo.by>. – Дата доступа: 11.02.2013.
2. Логинова К.Ю. Правовое воспитание и обучение как основа системы предупреждения преступности несовершеннолетних / К.Ю. Логинова // Российское государство и право: традиции, современность, будущее: материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2011. – С. 166–167.
3. Сальников, В.П. Правовая культура общества: понятие и структура / В.П. Сальников // Вопросы теории государства и права. Вып. 7. – Саратов: Саратовский гос. ун-т, 1986. – С.44–54.
4. Хасанова С.А. Правовое воспитание старших подростков в средней общеобразовательной школе / С.А. Хасанова. – Сургут: Сургутский государственный университет, 2007. – 21 с.
5. Царик И.А. Воспитание правовой культуры школьников / И.А. Царик // Сацьяльна-педагогічна работа. – 2008. – № 5. – С. 3–9.

Научный руководитель:

кандидат психол. наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е. В.

Людмила Дегтяренко
(с. Терпіння, Україна)

СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ МАТЕМАТИКИ

Що найцінніше для людини? «Здоров'я», - не задумуючись відповість кожний. Але хочеться додати: «Думка». Наскільки дивна, захоплююча наука математика. «Математика – це мова плюсу міркування, це наче мова й логіка разом. Математика – це знаряддя для міркування. У ній сконцентровані мислення багатьох людей» (Р. Фейнман).

Провідною ідеєю в педагогічній і методичній практиці є максимальне розкриття перед учнем спектру застосування математичних знань, передача свого захоплення предметом. Саме в цьому аспекті розкривається один із принципів дидактики в навчанні математики – принцип свідомості, активності й самостійності. Цей принцип полягає в цілеспрямованому, активному сприйманні явищ, що вивчаються, їх осмисленні, творчій переробці й застосуванні. Реалізація цього принципу має на меті виконання таких умов:

- відповідність пізнавальної діяльності учнів закономірностям процесу учіння;
- пізнавальна активність учнів у процесі учіння;
- осмислення учнями самого процесу учіння;
- оволодіння учнями прийомами розумової діяльності в процесі пізнання нового.

Що ж ми розуміємо під активністю? Активність є дійовим станом учня, який характеризується прагненням до учіння, напругою і проявом волі в процесі оволодіння знаннями. Тому активність учнів і називають пізнавальною [3, с.3].

У навчальному процесі активність учнів проявляється не лише в роботі думки, а й у практичній діяльності, в позакласній роботі, в напруженій волі, а також в емоційних переживаннях.

Розумова активність учнів у процесі навчання математики має особливе значення у формуванні понять, осмисленні їх, особливо, в умінні самостійно оперувати цими поняттями.

Працюючи в школі більше 30 років, в мене склалася певна система роботи по підвищенню пізнавальної активності учнів, по роботі з обдарованими. Розпочинаю я цю роботу ще задовго до прийому учнів в 5 клас, відвідуючи уроки математики, позакласні заходи, олімпіади, конкурси в

початковій школі, спілкуючись з вчителями, вивчаючи творчі роботи учнів. На початку 5 класу проводжу анкетування серед учнів, спілкуюсь з їх батьками, вивчаю висновки психолога – діагностичних анкет. В кожному класі на уроках використовую різні форми навчання. Індивідуальні – нестандартні завдання, завдання підвищеної складності; фронтальні – дискусії, семінари, дебати, організаційно – діяльнісні ігри, рольові ігри; групові – парні, постійні групи із змінною функцій їх учасників, груповий поділ класу з однаковими завданнями, зрізними завданнями, із загальним звітом кожної групи перед класом. При цьому використовую «мозкові атаки», заліки, конференції, ділові ігри. Гра ставить школярів в активну суб'єктивну позицію. Школярі – дійові особи ділової гри, від них залежить результат, їм приймати остаточне рішення в нестандартних ситуаціях. Використання кросвордів, ребусів, казок викликає в учнів жвавий інтерес і стимулює їхню розумову діяльність. Складання власних головоломок, кросвордів, казок, сприяє розвитку пам'яті, уваги, кмітливості. Однією із форм роботи з учнями є проведення конкурсу на кращого математика класу, паралелі, школи. Елементи змагання, що містяться в іграх, сприяють розвитку здібностей, творчої активності, залучають учнів до життя. Тому в школі ми часто проводимо пізнавальні, комп'ютерні, дидактичні ігри, турніри кмітливих, KBK, «Найрозумніший», «Що? Де? Коли?» та ін. Удосконалити навчально – виховний процес з обдарованими дітьми, дати їм ґрунтовні, міцні знання, озброїти їх практичним розумінням математики допомагає, насамперед, періодичність проведення олімпіад з математики, конкурсів – захистів науково – дослідницьких робіт (МАН), математичних конкурсів «Золотий ключик» та «Кенгуру».

У відповідності до Національної доктрини розвитку освіти, пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно - комунікаційних технологій в навчально – виховний процес 1, с.6. Велику роль для роботи зі здібними учнями відіграє використання комп'ютера в позакласній роботі: учні складають мультимедійні презентації, працюють над навчальними проектами, створюють Web – сайти, дидактичні матеріали, тощо. Комплекс використання різних засобів навчання сприяє створенню сприятливого пізнавального середовища. Поєднання традиційних форм і методів роботи на уроці з комп'ютерною підтримкою дає можливість максимально диференціювати та індивідуалізувати навчання, зробити процес навчання творчим, дослідницьким. Застосування інформаційних технологій дає змогу скоротити час на вивчення теми, підвищити рівень сприйняття і розуміння учнями матеріалу. Позитивний результат гарантовано, бо молодь до комп'ютерів ставиться дуже доброзичливо, вона їм довіряє. Важливі також деякі психологічні аспекти освітлювальної теми. Учні мають різний психологічний статус і багато з них хворобливо ставляться до зауважень, дуже боїться зазнати фіаско на очах у класу. У діалозі з комп'ютером нічого подібного не відбувається, комп'ютер не рахує скільки було невдалих спроб розв'язання задачі, не робить ніяких зауважень. Він ще й підкаже, що і як потрібно зробити. Таким чином формується ситуація психологічного комфорту, яка створює можливість пізнавального та емоційного розкріпачення учнів.

З метою активізації пізнавального процесу використовуються програмні засоби, що дозволяють створювати різні математичні моделі, керувати ними й досліджувати їхню «поведінку» (зокрема, під час вивчення тем, пов'язаних із дослідженням функцій, моделюванням геометричних об'єктів і ситуацій, тощо).

Але основним завданням впровадження інформаційних технологій у навчально – виховний процес є підвищення зацікавленості учнів навчанням, зростання результативності і якості навчальних досягнень учнів, розвиток їхніх пізнавальних інтересів, підготовка покоління, спроможного активно включитися в якісно новий етап розвитку сучасного суспільства, пов'язаного з інформатизацією 2, с 85.

Отже, як в змісті шкільного курсу математики, так і в позакласній роботі закладено неабиякі можливості для розвитку інтелектуальних здібностей школярів. Внаслідок такої психолого – педагогічної роботи з обдарованою учнівською молоддю реалізується суттєве призначення математики – бути засобом саморозвитку особистості, усвідомлення учнями вищих цінностей існування людини.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття. – К.: Шкільний світ, 2001. – 128с.
2. Кітляр О. Використання інформаційних технологій у початковій школі. // Школа, 2008 №7 – с.85.
3. Повстемська В.І. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках математики як засіб підвищення результативності навчального процесу. // Математика в школах України, 2004 №12 –с. 2-5.

Лаззат Дюсембаева
(Астана, Казахстан)

ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ОБОБЩЕННОСТИ ИЗУЧАЕМЫХ ЗНАНИЙ

В настоящее время школьный курс математики далеко отстаёт от математики как науки по уровню обобщённости знаний. Если в современной математике уровень обобщённости очень высок, то в школьном курсе математики он пока ещё весьма низок. Его повышение (в разумных пределах) приведёт к повышению информационной ценности изучаемых знаний, и также к резкому сокращению времени на их усвоение.

Следует особо отметить, что только на этом пути можно избавиться от пресловутой перегрузки учащихся, ибо общими понятиями современный школьный курс математики, не только не перегружен, но явно не догружен.

Проблема развития самостоятельности мышления учащихся в процессе обучения математике является острой, ещё не разрешённой проблемой методики математики.

Анализ характера умственной деятельности учеников на различных уроках, в разных классах показал, что лишь 15–20% учебного времени тратится на самостоятельную работу, чем старше класс, тем самостоятельных работ меньше.

Создаётся ненормальное положение: с возрастом учащиеся, конечно, становятся более способными к самостоятельной работе, а им предоставляют для этого всё меньше времени.

Если в числе тренировочных упражнений преобладают однотипные, при решении которых ученик ограничивается лишь получением ответа и сверкой его с готовым ответом, то такие упражнения не направляют усилия ученика на разрешение иных нешаблонных заданий, с чем ему придётся встречаться в жизни.

Знания ученика будут прочными, если они приобретены не одной памятью, не заучены механически, а являются продуктом собственных размышлений и закрепились в результате его собственной творческой деятельности над учебным материалом.

Не случайно Леонид Эйлер полагал, что кроме описания результатов своих исследований, обогативших науку, ему надобно для общей пользы чистосердечно изложить ещё и процесс искания истины со всеми его исканиями и затруднениями.

Действующие учебники математики мало, чем могут помочь развитию творческих начал: в них по меткому выражению профессора Б.В. Гнеденко, спрятаны все концы, дана уже готовая схема, знания представлены в статистическом состоянии, в завершённых формах.

Под обобщением будем понимать распространение, какого-либо суждения от частого понятия к общему (например, от «четырёхугольника» до «трапеции, ромба...»).

Суждения полученные по аналогии, будут проблематическими и подлежат дальнейшему исследованию и доказательству.

Умозаключения по аналогии являются неременной составной частью творческого мышления, так как этим путём мысль человека выходит за пределы известного, пролагая путь к неизвестному.

Умственное развитие учащихся, которые должны подготавливаться уже в период школьного обучения к роли творчески мыслящих активных деятелей, не может быть полноценным, если их не научат в школе специально применению приёма аналогии.

Простое применение аналогии даёт упражнение подобное, однопорядковое с исходным. От него следует отличать составление задачи обобщением, когда новая задача оказывается в том или ином отношении сложнее исходной.

Процесс обобщения основывается на применении аналогии, но не сводится полностью к ней.

Применение обобщения связано с преобразованием мыслей, с умственным экспериментированием; оно есть одно из самых важных средств самообучения, то есть, самостоятельного расширения и углубления имеющихся знаний.

Для достижения глубокого усвоения нового понятия, способа решения нельзя обходиться задачами одного уровня трудности, а нужно предложить обобщённую задачу, а ещё лучше дать учащимся возможность самим обобщить решённую задачу, чтобы затем решить таковую, видоизменяя, если нужно прежний способ.

В практике обучения общее классное задание рассчитано на среднего ученика, а для расширения познавательных способностей более сильных учащихся необходимы дополнительные задания по самостоятельному обобщению и решению составленных задач.

Если, скажем готовую задачу, решают все учащиеся в основном одинаковой последовательностью рассуждений, то с обобщением уже справляется не всякий. Результат обобщения зависит не столько от суммы знаний, примерно одинаковой для всех учащихся класса, а от умения комбинировать, связывать эти знания по-новому, заглядывать дальше обычных пределов.

Характер упражнений, выполняемых в классе, должен отразиться и на характере контрольных и проверочных работ; чему обучают, то и следует проверять.

Всякая математическая задача неисчерпаема в своих связях с другими задачами; после решения задачи почти всегда можно найти предмет размышления, найти несколько направлений, в которых удаётся обобщить задачу, и найти затем решение созданных таким образом новых проблем.

Время и усилия, затраченные на обобщение знаний, окупаются той большой экономией мышления, в последующем, которые достигаются благодаря единообразным методам усвоения материала.

Прочное усвоение знаний является главной задачей процесса обучения, это очень сложный процесс. В него входят восприятие учебного материала, его запоминание и осмысливание, а также возможность использования этих знаний в различных условиях.

Преподавание математики не может стоять на должном уровне, а знания учащихся не будут достаточно полными и прочными, если в работе учителя отсутствует система повторительно-обобщающих уроков.

Это объясняется психологическими особенностями процесса познания и свойств памяти. Только постоянное в определенной системе осуществляемое включение новых знаний в систему прежних знаний может обеспечить достаточно высокое качество усвоения предмета. Только через повторение можно приходиться к логическим выводам. Без повторения невозможно, раскрыть сущность вещей и явлений, их развитие. Не даром говорят: «Повторение - мать учения».

Литература:

1. Аракелян О.А. «Некоторые вопросы повторения математики в средней школе» М. Учпедгиз, 1960.
2. Басова Л.А., Шубин М.А., Эпштейн Л.А. Лекции и задачи по математике: из опыта работы летней физико–математической школы в Карелии. М. 1981.
3. Беляев Е.А., Киселёва Н.А., Перминов В.Я. Некоторые особенности развития математического знания. М. 1975.
4. Бескин Н.М. «Методика геометрии». Учебник для педагогических институтов. Учпедгиз. 1947.
5. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.М. Психология усвоения знаний в школе. М., 1959.
6. Кабанова–Меллер Е.Н. Психология формирования знаний и навыков. М. 1962.
7. Фёдоров И.Г. Некоторые методологические проблемы математики. М. 1975.

Шынар Ележанова
(Атырау, Казахстан)

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЛАБОРАТОРНЫХ ЗАНЯТИЯХ

В практике информационными технологиями обучения называют все технологии, использующие специальные технические информационные средства (ЭВМ, аудио, кино, видео, электронные пособия).

Когда компьютеры стали широко использоваться в образовании, появился термин «новая информационная технология обучения». Вообще говоря, любая педагогическая технология – это информационная технология, так как основу технологического процесса обучения составляет информация и ее движение (преобразование). На мой взгляд, более удачным термином для технологий обучения, использующих компьютер, является **компьютерная** технология.

Компьютерные технологии развивают идеи программированного обучения, открывают совершенно новые, еще не исследованные технологические варианты обучения, связанные с уникальными возможностями современных компьютеров и телекоммуникаций. Компьютерные технологии обучения – это процессы подготовки и передачи информации обучаемому, средством осуществления которых является компьютер [1].

Новые технические средства открывают возможности распространения знаний через информационную среду, доступность получения более глубокого образования с применением электронных учебников, обучающихся, и тестирующих программ.

Преподаватель, работая со студентами, желает за меньший период времени предоставить как можно больше информации. Вот почему педагоги постоянно уделяют внимание поиску новых форм обучения, методов, позволяющих повысить эффективность усвоения материала. Неудивительно, что с появлением первых компьютеров стали делаться попытки создания обучающих программ. Одной из первых попыток стало создание в Стэндфордском университете профессором Аткинсоном компьютерной системы обучения языку программирования Basic. Использование обучающих программ и электронных пособий возможно на всех этапах, составляющих процесс обучения: представление нового материала студенту, закрепление во время выполнения лабораторных занятий, проверка усвоения им изучаемых знаний, уточнение содержания материала и методов его представления.

Проверенный десятилетиями, традиционный подход к обучению не утратил права на существование, но в наше время его уже заметно потеснили альтернативные концепции и оригинальные методы обучения. Компьютерные программы активно внедряются практически во все сферы человеческой деятельности. Разработка первых электронных пособий началась с появлением первых персональных компьютеров. Современные электронные пособия позволяют улучшить процесс обучения, помогают быстрее, глубже и интереснее передать информацию, а также проконтролировать знания, умения и навыки.

Современное образование не может быть качественным без использования в процессе обучения персональных компьютеров. С появлением мультимедийных обучающих программ заметно повысился уровень усвоения информации пользователями.

Не смотря на множество уже существующих электронных учебников и пособий, порой бывает трудно найти то, что надо преподнести именно на конкретном занятии: информации так много, а время занятия ограничено – его очень жалько тратить на поиски. Со своей стороны, стараюсь создавать электронные пособия, которые будут соответствовать содержанию лекционного или практического занятия по определенной дисциплине.

Как пример, рассмотрим электронное наглядное пособие по закреплению темы «Мультимедийные возможности языка программирования Delphi». В основном для создания подобных пособий, я пользуюсь языком программирования Delphi 7.0. На титульном листе надо четко указать тему, цель занятия, приобретаемые навыки и умения (рис. 1). При необходимости можно описать пререквизиты данной дисциплины [2].

Рис.1. Титульный лист электронного пособия

Не смотря на то, что данное пособие предназначается для лабораторного занятия, считаю необходимым помещать не только практическую часть, но и теорию, список рекомендуемой литературы. Данное окно (рис. 2) не должно быть броским, ярким, отвлекающим внимание.

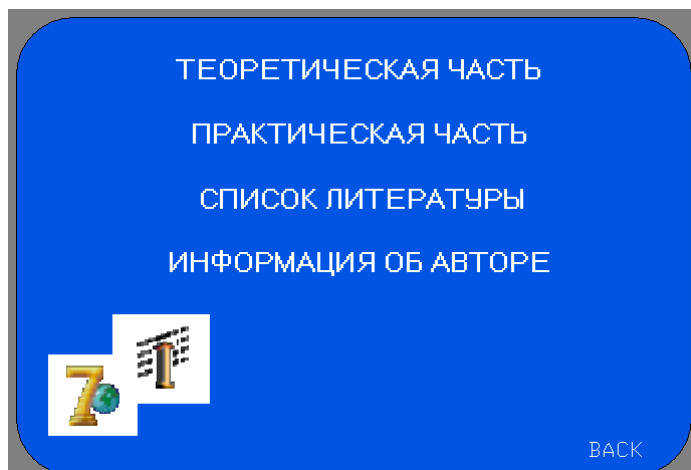

Рис.2. Окно содержания электронного пособия

Содержание теоретического материала обязано быть кратким, но полным. Студенты должны суметь найти любой ответ на вопрос по ходу выполнения задания. Ничего лишнего – только самое главное.

Рис.3. Теоретическая часть электронного пособия

Все переходы между формами осуществляются процедурой типа [3]:

FormN.show;

FormM.Hide;

Сам теоретический материал показывается в отдельном окне WebBrowser (рис. 4).

Рис. 4. Окно вывода теоретического материала

Удобство заключается в том, что все документы напечатаны на текстовом редакторе Microsoft Word, и являются входными файлами. То есть, если преподаватель найдет более лучший новый материал, ему не надо будет переделывать все электронное пособие, а необходимо только пересохранить текстовый документ под старым именем. Сама процедура взаимосвязи следующая:

```
Form8.WebBrowser1.Navigate(ExtractFileDir(application.ExeName)+'\Теор\ВВЕДЕНИЕ.htm');
```

Практическая часть содержит несколько задач, которые относятся конкретно к данной теме. Обычно их количество 3-5: именно столько, сколько под силу студентам на одно занятие (рис. 5) [4]. Задачи подбираются разнообразные, охватывающие весь теоретический материал, изученный ранее.

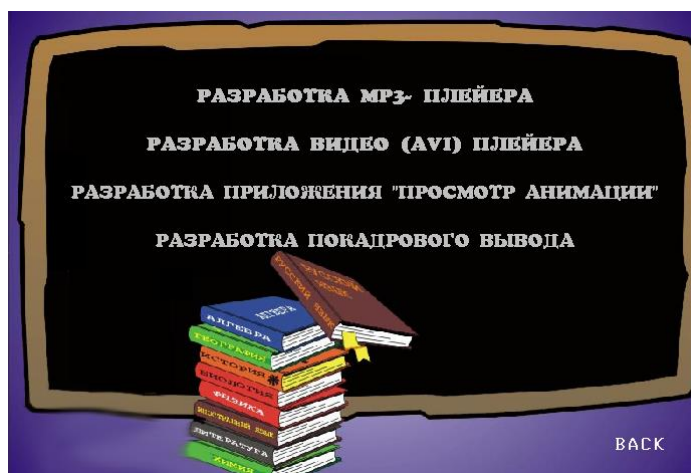

Рис.5. Окно задач лабораторной работы

Для повышения понимания студентами материала, я предоставляю письменное описание решения задачи, с указанием основных используемых компонентов и процедур, а также рекомендуемое окно формы приложения (рис. 6).

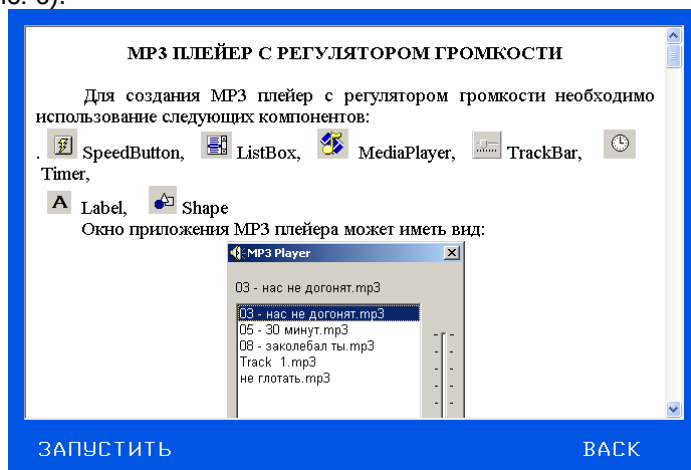

Рис.6. Окно пояснения поставленной задачи

Для полного понимания студентами требования к работающему приложению, существует кнопка «Запустить», которая демонстрирует работающую программу. Например, работающий MP3 Player (рис. 7).

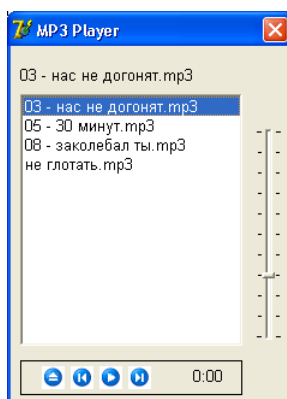

Рис.7. Приложение в запущенном виде

Наличие в электронном пособии продуманных элементов навигации предусматривает более адекватное восприятие материала и способствует развитию навыков работы в обучаемой дисциплине [5].

Информатизация обучения требует от преподавателей и студентов **компьютерной грамотности**, которую можно рассматривать как особую часть содержания компьютерной технологии [6]. В ее структуру входят:

- знание основных понятий информатики и вычислительной техники;
- знание принципиального устройства и функциональных возможностей компьютерной техники;
- знание современных операционных систем и владение их основными командами;
- знание современных программных оболочек и операционных систем общего назначения и владение их функциями;
- владение хотя бы одним текстовым редактором;
- первоначальные представления об алгоритмах, языках и пакетах программирования;
- первоначальный опыт использования прикладных программ;
- использование возможностей компьютерных сетей.

Использованная литература:

1. Апатова Н.В. Информационные технологии в школьном образовании. – М, 1994
2. Архангельский А.Я. «Программирование в Delphi 6». М., БИНОМ, 2004 г.
3. Архангельский А.Я «100 компонентов общего назначения библиотеки Delphi». БИНОМ, 2002 г.
4. Культин Н.Б. «Основы программирования в Delphi 7». СПб, БХБ-Петербург, 2003 г.
5. Зайнутдинова Л.Х. Создание и применение электронных учебников (на примере общетехнических дисциплин). Астрахань, ЦНТЭП, 1999 г.
6. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования. М. 1994

Айгуль Елепбергенова, Зауре Қанапьянова, Карлыгаш Шетиева
(Талдықорган, Казахстан)

КӘСІБИ ДАЯРЛЫҚТАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫҢ РОЛІ

Бүгінгі таңда жоғары оқу орындары болашақ мамандарды даярлауда кәсіби даярлыққа көп көңіл бөліп отыр. Оның бір бөлігі ретінде пәнаралық байланыс арқылы пәндерді меңгертуде қоғамның әр түрлі салаларында студенттердің қарым-қатынастық құзырлығын қалыптастыру жатады. Сол себепті жоғары оқу орындарында тәлімгерлерге қойылатын жаңа әлеуметтік-экономикалық талаптар ең алдымен студенттердің жаһандану үрдісі және олардың мегақарым-қатынастық ортаға бейімделген қарым-қатынастық білім-біліктерін қалыптастырумен байланысты.

Қазіргі таңда ғылым мен техниканың даму деңгейі әрбір студентте сапалы терең білім мен іскерліктің болуын, олардың шығармашылықпен жұмыс істеуге, ойлауға қабілетті болуын талап етеді. Пәнді оқыту үдерісінің негізгі мақсаты – арнайы педагогикалық әдістерді мақсатты, жүйелі түрде қолдана отырып, студенттердің интеллектін, шығармашылық ойлауын, ғылыми көзқарасы мен белсенділігін ұшқырлау, өз бетімен білім алу дағдыларын дамыту болып табылады. Қазіргі заманғы қоғамның дамуы жоғары оқу орындарында математикалық білім беруді жаңаша ұйымдастыруды негізгі міндет етіп қойып отыр. Ол үшін оқытудың әдістемелік жүйесін оның білім беру, ақпараттық т.б. қызметтерінің ішінде дамытушы саласына шешуші рөл бере отырып қайта бағыттау және осы ақпараттарды пайдалану біліктерін қалыптастыруға басты назар аудару керек. Білім мазмұнын игеруде, студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерінде басшылық ететін силлабус тек оқыту үрдісі дұрыс ұйымдастырылғанда ғана оқытудың дамытушылық-тәрбиелік міндетін шешуге мүмкіндік бере алады.

Материалдық дүниені тұтас күйінде және өзара байланыста кескіндейтін ғылыми дүниетанымның барлық компоненттері – табиғатты, қоғамдық өмірді материалистік-диалектикалық түсіну, адамды тану негіздері өзара байланыста. Сондықтан олардың бәрін толығымен меңгеру үшін пәнаралық байланысты

қарастыру өте маңызды. Бұны пайдалану әр пән әртүрлі көзқараспен сипаттайтын құбылысты жан-жақты және өзара байланыста оқып-білуге көмегін тигізеді.

Педагогикалық сөздікте: «пәнаралық байланыс оқу бағдарламаларының өзара үйлесімділігі» деп анықталған. Қазіргі кезде білімнің интеграциялануын қамтамасыз ету, оның ғылыми деңгейін арттыру, тұтастай алғанда оқушылардың танымдық әрекетіне тән дағдыларды қалыптастыру міндеті негізгі мәселелердің біріне айналып отыр [1, с. 24].

Оқыту процесін тиімді ұйымдастыру, жеке пәндер арасындағы ортақ ұғымдарды заңдылықтарды бір-бірімен өзара байланыстыру, студенттердің танымдық, ізденушілік қабілеттерін, іс-әрекеттерін дамыту, алған білімдерін жинақтау, тәжірибеде қолдана білуге үйрету және тағы басқа мәселелер дидактикалық тұрғыдан шешуді қажет етеді. Пәнаралық байланыстардың бір пайдалы жағы ол бүкіл оқыту ісін, барлық оқытушыларға бірыңғай талаптар қоюға және әр түрлі пәндерде ортақ мүддені шешуге жұмылдырады. Пәнаралық байланыстарды жүзеге асырудың жолдарына мыналарды жатқызуға болады: жеке пәнді оқытқанда басқа пәндерді оқыту ісіне өз ықпалын тигізетіндей болуын көздеу; пәндерді оқып үйренуде өтілетін материалдарды уақыт жағынан үйлестіріп отыру; студенттердің ғылыми теориялар мен заңдылықтарды игеруін, олардың жинақтылығымен әдістерімен, дағдыларымен сабақтастыра қалыптастыру; жалпы теориялық білім алуды және практикалық іскерліктер мен дағдыларды бірыңғай әдіспен жүзеге асыру; әр түрлі пәндердің зерттеу әдістерінің ортақ ерекшеліктерін көрсете білу; сабақтарда оқылатын құбылыстардың өзара байланысын ашып, дұрыс дидактикалық дүниетаным қалыптастыру.

А.Я. Коменский былай үйреткен: «Байланысы бар барлық нәрсені сол байланыстарымен қоса оқыту керек». Пәнаралық байланыс оқылатын теорияны терең меңгеруді және ғылыми түсініктерді нәтижелі қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Ол ғылымдарды интеграциялауға, білім салалары арасындағы байланысты дамытуға, ғылымдар жүйесінде пәннің орнын анықтауға әсерін тигізеді. Пәнаралық байланыстың өз дамуында нақтылы негіз бар.

Бірінші негіз – оқытудың жан-жақты болуына талап қою. Пәнді жан-жақты білу үшін, оның байланысының бар жағын оқып-білу, қамту қажет. Нақты дүниедегі бір құбылыс әр ғылымда әртүрлі жақтармен сипатталады. Сондықтан, студенттің санасына зерттелетін нысанның санқилы жақтарын тұтасымен қарастыруға бағыттайтын пәнаралық байланысты қалыптастыру керек.

Екінші негіз – ғылымды интеграциялау үрдісі. Маманды дайындау сапасы белгілі мөлшерде білім салаларының, ғылым мен тәжірибе арасындағы байланысын және де ғылымдар жүйесіндегі оқылатын пәнінің орнын дұрыс түсіндіруге тікелей тәуелді.

Үшінші негіз И.П. Павловтың ілімі бойынша ақыл-ой әрекетінің табиғаты ассоциативті болатындығында, дәлірек айтқанда тану үрдісінің қарапайым элементі болып жергілікті ассоциация табылады. Өзара байланыста болу үшін, ассоциацияның бір элементін орнату сәтіне дейін, алдыңғы ассоциацияның элементі негізінен санада бекітілген болу керек.

Психологиялық және физиологиялық тұрғыдан қарағанда, толық емес білімнен толық білімге көшу бұл ассоциацияның бір деңгейінен екінші, күрделі де көпжақты кеңейтілген деңгейіне көшу болып табылады. Санада әртүрлі көзқарастар арасында байланыстар құру ойлау қабілеттері мен білімді қалыптастырады. Білімді қалыптастыру оқыту кезеңдеріне сәйкес жеңілден күрделіге ауысады. Әртүрлі ассоциациялар (жергілікті, жүйе ішіндегі және пән ішіндегі, жүйеаралық және пәнаралық) оқытудағы пәнаралық байланыс құрудың психологиялық негізі болып табылады. Пәнаралық байланыстар туралы көптеген түсініктер бар. Ғалымдардың бір тобы оны оқу үрдісін жаңартудағы дидактикалық шарт ретінде қарастырады, ал басқалары оқыту мақсаттарының бірдейлілігі деп түсінеді. Пәнаралық байланыс дұрыс ұйымдастырылғанда оқу жоспары мен әртүрлі оқу пәндердің әрқайсысы өздерінің әдістемелік бағдарын ұстай отырып, жан-жақты оқыту мен қатар тәрбиелік үрдіс арасындағы байланысты да қамтиды. «Оқылып жатқан пәндер арасындағы байланыс әр пәннің әрқайсысының ішкі логикасын бұзбайды. Пәнаралық байланыстардың негізі - келісілген мақсатты, мазмұнды, әр пән бойынша оқу материалын оқып үйрену темпін олардың арасында қарастырылуға жататын нысандарды дұрыс бөлуді қадағалайтын оқу жоспары мен бағдарламаларды құру болып табылады» [2, с. 37].

Пәнаралық байланыстар әлеуметтік-педагогикалық, әдістемелік, дидактикалық және психологиялық аспектілерде қарастырылады. Педагогтар пәнаралық байланысты қарастыруда байланыстың үш негізгі типіне бөледі: мазмұнды-ақпараттық, операциялық-қызметтік және ұйымдастыру-әдістемелік. Мазмұнды-ақпараттық байланыс білім мазмұны негізінде орналастырылады және деректік, ұғымдық, түсініктер және теориялық болып бөлінеді. Операциялық-қызметтік байланыс оқу үрдісінде қалыптасқан іскерлік негізінде құрылады және практикалық іскерлік пен дағды өңдейтін деректікке; ойлау қызметінің оқу іскерлігін қалыптастыратын танымдыққа; дүниетанымдық көзқарасты бағалауды, коммуникативті және басқа да қызмет түрлерін қалыптастыратын бағалы-ориентациялыққа бөлінеді. Ұйымдық-әдістемелік байланыс студенттердің жалпы қалыптасқан байланыстар мен іскерліктерді меңгеруін қамтамасыз етеді, меңгеру тәсілдеріне, орындалу уақытына және оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру формасы мен деңгейіне байланысты генетикалық, құрылымдық және хронологиялық болып бөлінеді.

Пәнаралық байланыстың студенттерді кәсіби-педагогикалық дайындауда ерекше мәні бар. Бұл түсінікті де, себебі болашақ оқытушының өз пәні бойынша ғана емес, сонымен қатар басқа пәндер бойынша да дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыратын білімдері болуы керек.

Ақпараттандыру білімді жетілдіру барысына елеулі әсерін тигізді. Ақпараттық және коммуникациялық негізде оқытудың жаңа технологиялары оқу барысын күшейтуге, түсініп қабылдауды жылдамдатуға, кең көлемді білімді түсініп терең меңгеруге мүмкіндік береді.

Оқу жүйесіндегі ақпараттық технологиялар - компьютерлік техника мен программалық құралдардың көмегімен студентке ақпаратты дайындауды және беруді жүзеге асыратын үдеріс. Оқу жүйесіндегі ақпараттық технологияларда ақпаратты беріп үйренуде мыналарды бөліп айтуға болады: техникалық құралдар, оған компьютерлік техника, байланыс жолы, және әртүрлі жүктеме бойынша берілетін программалық құралдар. Оқытушы компьютердің көмегімен берілетін сабақты өңдеуде оның функционалдық мүмкіндіктерін және жоғарыда аталған компоненттердің әрқайсысын қолдану шартын білуі тиіс. Техникалық құралдардың да программалық құралдардың да өз ерекшеліктері бар және оқу барысына айтарлықтай әсерін тигізеді.

Қазіргі кезде студенттердің білімін тексеру үшін тест бағдарламаларын қолданып жүрміз. Кез-келген курстар бойынша тест бағдарламасын құруда ақпараттану пәнінен біліміміз болуы керек. Онлайн - тесттерді құруға HTML, JavaScript тілдерін пайдалануға болады. JavaScript – программалау тілі “Java” тілінен туындағанымен, оған қарағанда біршама қарапайым болып келеді. JavaScript-ті қолдану, кәсіпқой программист болып табылмайтын HTML-құжатының авторына, динамикалық парақтарды құруға және клиентпен толтырылған формаларды өңдеуіне мүмкіндік туғызады. JavaScript – клиенттік және серверлі желілік қосымшаларды құруға арналған ықшамды, объектіге бағытталған программалау тілі болып табылады. Бір жауап таңдауға арналған тесттерді құру үшін радиобатырмаларды пайдаланған ыңғайлы. HTML-да олар мынадай түрде сипатталады: `<input Name="имя" Type="radio" Value="номер">` жауап. Скриптегі аты объектінің экземплярына қол жеткізу үшін қолданылады. Өзара біріккен топқа кіретін батырмалардың аттары бірдей болуы керек (мысалы, Radio1 радиобатырмалардың бірінші тобын білдіреді).

Қорыта келгенде, пәнаралық байланыс – бұл тек дидактикалық шарт немесе білім мен іскерлікті меңгеру нәтижесін жоғарылататын құрал ғана емес, сонымен бірге оқу үрдісінде студенттерді тәрбиелеудегі кешенді де тиімді педагогикалық құрал болып табылады [2, с.127].

Қолданылған әдебиеттер:

1. Сулейменов Ж.С. «Дифференциалдық теңдеулер» курсын оқытуда пәнаралық байланыстың алатын орны, ИФМ журналы, 2003 ж, № 3
2. Келбакиани В.Н. «Межпредметные связи в естественно-математической подготовке учителей», Тбилиси. Гोनклеба, 1997, 1987, 291 с.

Гульнара Ихсанова
(Атырау, Казахстан)

ПРОБЛЕМЫ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧИЯ

«Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками: казахский язык - государственный, русский язык как язык межнационального общения и английский язык - язык успешной интеграции в глобальную экономику».

Н. А. Назарбаев «Новый Казахстан в новом мире»

«Актуальность поликультурного и полилингвального обучения определяется всеобщей мировой тенденцией к интеграции в экономической, культурной и политической сферах. Полилингвальное обучение мы понимаем как целенаправленный процесс приобщения к мировой культуре средствами нескольких языков, когда изучаемые языки выступают в качестве способа постижения сферы специальных знаний, усвоения культурно-исторического и социального опыта различных стран и народов». [1.]

Наша страна входит в новый этап развития.

Интеллектуальный капитал, человек труда, инновационное мышление становятся главными ценностями нового Казахстана. Главная при этом задача – обеспечить конкурентоспособность нации и эффективное вхождение государства в мировую систему развитых стран.

В своей программной статье, посвященной идее формирования Общества Всеобщего Труда, Глава государства выдвинул ряд важных поручений для сферы образования.

Это еще раз показывает огромное внимание, которое Лидер Нации уделяет решению социальных вопросов, сфере образования, учителям и молодежи.

В соответствии с задачами, поставленными Президентом, к 2020 году 100% казахстанцев должны овладеть казахским, 95% – русским и 25% – английским языками. В целях реализации поручения Главы государства о внедрении полиязычного образования в Казахстане осуществляются системные мероприятия. Для роста качества и конкурентоспособности среднего образования необходимо продолжить работу по внедрению полиязычия. Переход казахстанских вузов на полиязычие уже начат на пилотной основе. В стране уже функционируют 33 школы с обучением на трех языках. На английском языке изучают математику, физику, информатику, химию, биологию, географию. Вузы готовят полиязычных учителей средних школ. С 2013-2014 учебного года начнется обучение английскому языку с первого класса. Для такой модели мы должны подготовить новое поколение педагогов.

«На первом этапе это будут определенные специальности в отдельных вузах, а по мере наработки опыта и кадрового резерва данная практика будет расширяться. Здесь не должно быть

никакого формализма – такие вузы должны стать настоящими «лоцманами» для продвижения всей высшей школы к полиязычию.» [1.]

В контексте полиязычия разработан ГОСО педагогических специальностей, предусматривающий специализацию по подготовке учителя-предметника со знанием иностранного языка. В перечень базовых дисциплин типовых учебных планов включены дисциплины «Профессиональный казахский/русский», «Профессионально-ориентированный иностранный язык». Несомненно, что программы обучения в рамках академической мобильности студентов должны быть встроены в систему полиязычной подготовки. В связи с этим, видимо, следует предусмотреть приоритетное финансирование академической мобильности обучающихся именно педагогических и вузов, готовящих педагогические кадры, как один из эффективных путей первичной подготовки.

Одной из актуальных проблем для нас является совершенствование вузовского интернет-ресурса по образцу ведущих зарубежных вузов. В Казахстане начато масштабное финансирование программ внешней академической мобильности студентов. В течение академического периода они будут проходить обучение за рубежом за счет государства.

Мониторинг в области оценки качества образования, анализ состояния системы, качественных и количественных изменений в ней, тенденций развития в контексте межрегионального и международного сопоставлений требуют подготовки специалистов, умеющих их квалифицированно осуществлять. Для этого необходимо уже на уровне бакалавриата готовить кадры в области «педагогических измерений».

Развитие системы дополнительного образования требует специальной подготовки квалифицированных кадров. Причем готовить всех этих специалистов надо только в педагогических вузах.

Будущие учителя должны учиться в среде, насыщенной живой, жизненной педагогикой. Преобладание пассивных методов обучения в вузе и оторванность от школы, детского сада не сформируют у педагога готовность к реалиям школьной жизни и дошкольной организации. Для нас важен пересмотр не только содержания подготовки в вузах, но и самой организации развития педагогических компетенций у студентов.

Формирование полиязычного специалиста в данном контексте становится одним из важных направлений в содержании подготовки педагогов.

Государство признает особый статус педагогических работников в обществе и создает все необходимые условия для осуществления их профессиональной деятельности. Повышению престижа труда педагога способствовало бы материальное стимулирование лиц, выбравших эту профессию, в виде увеличения стипендии студентам педагогических специальностей.

В Послании ставится вопрос о новой политике развития инновационных исследований. Прикладные изыскания педагогических вузов, ориентированные на актуальные потребности системы образования в целом и конкретные запросы организаций образования регионов, – основа интеграции образования, науки и инноваций. Апробированные на экспериментальных площадках школ, детских садов, специальных организаций образования результаты научных исследований ученых-педагогов должны стать одними из приоритетных направлений развития образовательной сферы.

Литература:

1. Б.Т. Жумагулов. Выступление министра образования и науки РК на августовской конференции работников образования «Модернизация системы образования – главный вектор качественного роста человеческого капитала» г. Астана, 24 августа 2012г.
2. Н. Аршабеков. Ставка на педагога. Казахстанская правда № 42-43 (27316-27317) от 5.02.2013

**Янина Корнеевец
(Гомель, Беларусь)**

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА С ПОДРОСТКАМИ, НАХОДЯЩИМИСЯ В СОЦИАЛЬНО ОПАСНОМ ПОЛОЖЕНИИ

Современная семья отличается нестабильностью, развиваются процессы кризисных явлений в семье, увеличивается число конфликтных семей, что отрицательно влияет на развитие личности ребенка, нарушает его права. В частности, в течение 2012 года по Светлогорскому району Гомельской области число несовершеннолетних, находящихся в социально опасном положении увеличилось на 65 детей из 54 семей. Такие семьи, в большинстве своем, не могут самостоятельно решать проблемы, возникающие при воспитании детей, им необходима квалифицированная, систематическая и целенаправленная помощь. В связи особую актуальность приобретают вопросы социально-педагогического сопровождения подростков, находящихся в социально опасном положении.

Подросток, находящийся в социально опасном положении (СОП), – лицо в возрасте от 10 до 16 лет, воспитывающиеся в семье, где родители или другие их законные представители не исполняют или ненадлежащим образом исполняют свои обязанности по воспитанию, обучению или содержанию несовершеннолетних детей, либо отрицательно влияют на их поведение, либо жестоко обращаются с ними, вовлекают в преступную деятельность, приобщают к спиртным напиткам, немедицинскому употреблению наркотических, токсических, психотропных и других сильнодействующих, одурманивающих веществ, принуждают к занятию проституцией, попрошайничеством, азартными

играми; либо вследствие безнадзорности и беспризорности находятся в обстановке, представляющей опасность для их жизни или здоровья либо не отвечающей требованиям к их воспитанию или содержанию, либо совершают правонарушения или иные антиобщественные действия [1]. Для данной категории подростков характерна задержка психического развития, педагогическая или социальная запущенность, различного рода девиации, ложная гордость, нежелание признавать авторитеты, а также характерно жить одним днем, они не умеют проектировать и планировать свою жизнь.

Различные аспекты социально-педагогического сопровождения подростков, находящихся в СОП, рассматривали Т.В. Лодкина, В.В. Мартынова, Е.А. Осипова, Н.А. Сакович, С.А. Сарычева, И.Г. Сухогозова и др. Социально-педагогическое сопровождение подростка, находящегося в СОП, как технология работы социального педагога, представляет собой совместное движение (взаимодействие) социального педагога и подростка, его родителей, на основе прогнозирования перспектив поведения и самопроявления объекта в ситуации развития, направленное на создание условий и обеспечение подростку наиболее целесообразной помощи, стимулирование осмысления существа в процессе возникновения проблемы в общении, успешном продвижении в обучении, жизненном и профессиональном самоопределении, поиск способа ее преодоления, а также побуждение к самостоятельности и активности в этом.

В качестве основных целей социально-педагогического сопровождения исследователи называют: сохранение естественных механизмов развития подростков, предотвращение условий, способных деформировать характер; формирование у несовершеннолетнего потребности к саморазвитию, саморегуляции, самоизменению и самосовершенствованию, позитивных ценностных ориентаций, содействие в овладении социальной компетенцией; создание форм активной действенной социальной помощи конкретному ребенку и его родителям. (И.С. Бакун, Г.Ф. Бедулина, Т.М. Козыра, А.Ф. Паполамова, И. Трус и др.). Основная задача социально-педагогического сопровождения подростка, находящегося в социально опасном положении, – устранение причин и условий, создающих социально опасное положение ребенка.

Моделируя процесс социально-педагогического сопровождения, необходимо опираться на следующие концептуальные положения: субъектная позиция несовершеннолетнего (реальные изменения в личностных образованиях, характере и поведении ребенка, оказавшийся в социально опасном положении, возможны только при наличии у него сформированной мотивации, потребности к самоизменению и самосовершенствованию); социокультурное развитие несовершеннолетнего проходит через его соприкосновение с окружающей средой и освоение этой среды (Ю.А. Лежнёва, Ю.В. Мелешко, И. Трус). В процессе реализации программы социально-психолого-педагогического сопровождения необходимо уделять внимание влиянию различных факторов среды на развитие и социализацию подростка. При этом воспитательный процесс не должен становиться инкубационным, когда ребенок подвержен влиянию только положительных факторов.

Эффективность социально-педагогического сопровождения зависит от четко определенных, детально разработанных и действенных ее механизмов. Основными факторами, влияющими на эффективность организации сопровождения подростков, являются: согласие подростка на помощь и поддержку, опора на личные силы и потенциальные возможности, вера в эти возможности подростка, ориентация на способность ребенка самостоятельно преодолевать препятствия, сотрудничество, содействие, конфиденциальность, безопасность, защита прав человеческого достоинства (Н.С. Поспелова, Н.А. Соколова и др.).

При организации сопровождения детей в социально опасном положении (СОП) выделяются следующие направления работы специалистов: диагностика, профилактика, просвещение, методическая работа, консультирование, коррекционно-развивающая работа, работа по защите прав и законных интересов детей (А.А. Аладьин, А.А. Киберева, Н.А. Сакович, И.А. Фурманов и др.).

Процесс социально-педагогического сопровождения подростков, оказавшихся в социально опасном положении, включает в себя 7 этапов: 1) диагностика психического и социального здоровья несовершеннолетнего; выявление условий и обстоятельств, оказывающих негативное воздействие на ребенка; диагностика социальной ситуации развития; 2) анализ полученной информации; 3) совместная разработка рекомендаций для несовершеннолетнего, родителей, педагогов, классного руководителя и других специалистов; составление плана комплексной помощи; 4) консультирование всех участников сопровождения о путях и способах решения проблем несовершеннолетнего; 5) решение проблем, т.е. выполнение рекомендаций каждым участником сопровождения; 6) анализ выполнения рекомендаций всеми участниками; 7) дальнейший анализ развития несовершеннолетнего (Т.В. Лодкина, В.В. Мартынова, С.А. Сарычева и др.).

На этапе диагностики проводится цикл необходимого социально-педагогического обследования несовершеннолетнего. При этом используется широкий спектр различных методов: тестирование, анкетирование родителей и педагогов, наблюдение, беседа, анализ продуктов учебного труда. Классный руководитель собирает информацию о педагогических аспектах статуса учащегося с помощью собственных наблюдений, бесед с педагогами и родителями. Учителя-предметники участвуют в экспертных опросах на этапе диагностики, предоставляют необходимую информацию классному руководителю, социальному педагогу, психологу. Школьная администрация оказывает содействие в организации проведения основных диагностических мероприятий.

На этапе анализа полученной информации социально-педагогическая и психологическая служба оформляет результаты диагностики, определяет особенности социальной ситуации развития

несовершеннолетнего. СППС также предоставляет участникам процесса сопровождения всю необходимую информацию.

На этапе разработки рекомендаций специалисты СППС организуют совместную работу педагогического консилиума по определению плана комплексной помощи.

На этапе консультирования специалисты СППС проводят как групповые, так и индивидуальные консультации с педагогами, родителями, школьной администрацией, в ходе которых осуществляется психолого-педагогическое просвещение. Также в ходе данных консультаций обсуждаются возможные варианты решения проблем несовершеннолетнего.

На этапе реализации разработанных рекомендаций и методик социально-педагогического сопровождения социальный педагог совместно с психологом проводит запланированные психокоррекционные мероприятия, индивидуальные консультации для несовершеннолетнего, в ходе которых побуждает его к саморазвитию, саморегуляции, социальной инициативе.

На заключительных этапах проходит анализ развития ситуации. По мере необходимости вносятся коррективы в практическую деятельность и проводится повторная диагностика несовершеннолетнего.

Процесс социально-педагогического сопровождения невозможно ограничить определенными временными рамками, так как в каждом конкретном случае ситуация развития несовершеннолетнего индивидуальна. Чтобы социально-педагогическое сопровождение было эффективным, необходимо при составлении его плана учитывать возрастные, психологические и индивидуальные особенности подростка, оказавшегося в социально опасном положении, его задатки и способности, интересы и склонности, особенности социальной ситуации развития.

Работа социального педагога по социально-педагогическому сопровождению подростков, оказавшихся в социально опасном положении, включает ряд основных шагов и мероприятий, направленных на выявление и защиту несовершеннолетних.

Первый шаг заключается в выявлении детей, находящихся в социально опасном положении, т.е. в установлении факторов, угрожающих ребенку. Каждое ведомство, в том числе учреждения образования, реализуют свои возможности в этом направлении. Важную роль в выявлении детей, находящихся в СОП, играют межведомственные рейды («Семья», «Подросток», «нет насилию»), системно организуемые исполкомами. Как правило, такие рейды проводятся два раза в месяц. Специалисты органа опеки и попечительства совместно с инспектором по делам несовершеннолетних (ИДН), заместителем комиссии по делам несовершеннолетних (КДН), представителем детской поликлиники и социальными педагогами учреждений образования посещают неблагополучные семьи и семьи группы риска. С родителями проводятся профилактические беседы, консультации, разъясняется ответственность за воспитание и содержание детей. По результатам проверки составляется акт обследования жилищно-бытовых условий проживания семьи, даются рекомендации работникам школы по дальнейшему сопровождению и оказанию помощи детям и их родителям.

Второй шаг – это признание детей находящимися в социально опасном положении. Оно осуществляется по решению педагогического совета (совета профилактики) учреждения образования, а в отношении детей, не посещающих учреждения образования, – комиссией по делам несовершеннолетних. О решении обязательно уведомляются несовершеннолетний, его родители (законные представители).

Третий шаг – централизованный поименный учет детей, признанных находящимися в социально опасном положении, который ведут отделы образования или по их приказу – региональные социально-педагогические центры.

Четвертый шаг – реализация индивидуальных программ комплексной реабилитации детей, находящихся в социально опасном положении, и мер по улучшению ситуации в их семье. Такая программа разрабатывается и реализуется первично учреждением образования, где обучается (воспитывается) ребенок. Помимо классного руководителя, социального педагога, психолога учреждения образования, к совместной работе с ребенком, его семьей привлекаются и специалисты других ведомств.

Субъектами взаимодействия являются: комиссия по делам несовершеннолетних; органы опеки и попечительства; управления (отделы образования); учреждения образования; управления по труду, занятости и социальной защите; учреждения социального обслуживания населения; учреждения здравоохранения; органы внутренних дел; организации жилищно-коммунального хозяйства; отделы записи актов гражданского состояния.

Координатором межведомственного взаимодействия субъектов системы профилактики на территории административных районов является, как правило, Комиссия по делам несовершеннолетних. По инициативе КДН проводятся ежемесячные мониторинги работы органов и учреждений системы предупреждения социального сиротства, семейного неблагополучия. Комиссией обобщаются информационно-аналитические и статистические сведения, характеризующие деятельность всех субъектов профилактики неблагополучия в семье. Выявляются проблемные вопросы, требующие межведомственного подхода, разрабатываются механизмы решения.

Таким образом, эффективность работы социального педагога по социально-педагогическому сопровождению подростков, находящихся в социально опасном положении, зависит от вовлеченности в нее всех ведомств; наличия региональных планов и программ, направленных на решение проблемы; квалификации специалистов; системного подхода и оперативности решения проблемы. При этом, чем

ефективніше буде робота з ребенком і його сім'єю на ранніх стадіях її неблагополуччя, коли діти признаються находящимися в соціально небезпечному положенні, тим менше загроза вилучення ребенка з сім'ї.

Література:

1. Інструкція про порядку виявлення і урахування неповнолітніх, що потребують державної захисти, затверджена Постановленням Міністерства освіти Республіки Беларусь 28.07.2004г. № 47 (з зм. і доп. постановлений Міністерства освіти РБ від 14 липня 2009г. № 48; від 25 липня 2011г. № 117).

Научный руководитель:

кандидат психол. наук, доцент кафедри соціально-гуманитарних дисциплін ІПК і ПК
УО «ГГУ ім. Ф. Скорини» Гапанович-Кайдалова Е. В.

Людмила Лисенко
(Тернопіль, Україна)

НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Сучасна освітня ситуація характеризується становленням гуманістичної парадигми, яка має інші, відмінні від традиційних, підходи до організації навчального процесу, засновані на концепції особистісно-орієнтованого навчання. Його основною метою є забезпечення розвитку та саморозвитку особистості на основі виявлення її індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання та результатів її предметної діяльності.

Особистісно-орієнтоване навчання є гуманітарною технологією відкритого типу. На відміну від традиційного навчання, яке орієнтується в основному на когнітивну сферу та мислення, ця технологія проектується для роботи зі свідомістю людини та процесами її індивідуально-особистісного розвитку. Метою цієї технології є розвиток особистісних структур свідомості (здатність робити вибір, рефлексія), суб'єктних якостей (автономності, самостійності, відповідальності) та індивідуальності учнів. Особистісний розвиток учня є однією із найважливіших проблем сучасної школи. Тому сьогодні потрібно поєднувати передачу знань, умінь і навичок з особистісним розвитком учнів. [1,246]. Проблема полягає в тому, що система діяльності вчителя не завжди сприяла створенню умов для реалізації особистісно-орієнтованого підходу в його освітній діяльності. Це виражалось у протиріччях між: - об'єктивною потребою в розвитку особистісного потенціалу сучасного учня та недостатнім розробленням теоретичних та технологічних основ цієї проблеми, відсутністю досвіду роботи в цьому напрямку в практиці вчителів і шляхами особистісно-орієнтованого навчання; традиційною навчальною діяльністю вчителя та цілями особистісно-орієнтованого навчання; - між необхідністю в теоретичному обґрунтуванні, методичному забезпеченні процесу гуманізації навчальної діяльності вчителя та відсутністю реальної готовності вчителя здійснювати особистісно-орієнтовану навчальну діяльність.

Нудьга на уроці - один із найнеприємніших недоліків вчительської праці, який важко усунути. Нудно і важко буває не тільки учням, а і самому вчителю, а від цього знижується ефективність будь-якого найрозумнішого і найкориснішого уроку. Постійно підвищувати інтерес до уроку - завдання кожного педагога. Напевно, кожен учитель має свої маленькі секрети і винаходи, як побороти нудьгу на уроці. Щоб оволодіти знаннями, недостатньо тільки відтворити матеріал підручника. Розвиток винахідливості та творчих здібностей учнів багаторазово підвищує ефективність самого уроку, створює умови для розкриття особистості учня.

Сухомлинський писав, що саме від педагога залежить, чим саме стане серце дитини - «ніжною квіткою чи засушеною корою». Він наголошував, що робота вчителя - це творчість, а не буденне заштовхування знань у дітей. Для кожного вчителя дуже важливо, щоб діти, дивлячись на нього, перш за все сприймали його як педагога-людину, яка здатна співпрацювати. Творчий співпраці вчителя і учня сприяють інтерактивні методи навчання, які захоплюють учнів, пробуджують у них інтерес, навчають самостійної думки.

Урок як основна форма організації навчання. Зміст освіти, його ціль та завдання, методи навчання реалізуються через організаційні форми навчання, що являє собою побудову способів спілкування викладача та учнів у попередньо встановленому режимі. Кожна з цих форм характеризується своєю структурою, принципом впорядкованості елементів. Переваги класно-урочної системи [2, 116]: чітка організаційна структура; можливість поєднання фронтальних, групових, парних та індивідуальних форм; організації навчальної роботи; емоційний вплив особистості вчителя на учнів; стимулюючий вплив класного колективу на навчальну діяльність кожного учня; тісний зв'язок обов'язкової навчальної та поза навчальної діяльності учнів; економічність (учитель одночасно працює з групою учнів). Недоліки класно-урочної системи: орієнтація на середнього учня (це гальмує розвиток сильних учнів і стримує розвиток слабких); важко враховувати індивідуальні особливості учнів; однаковий для всіх темп і ритм роботи; обмежене спілкування між учнями. Без сумніву, критичні висловлювання на адресу класно-урочної системи в своїй основі справедливі і послужили основою багато чисельних пошуків і теоретиків педагогіки і вчителів-практиків, з однієї сторони нових систем навчання, з іншої - шляхів вдосконалення, модифікації і модернізації класно-урочної системи, організації

навчання у відповідності з новими потребами суспільства, що розвивається і досягненнями психолого-педагогічної науки. **Особливості нетрадиційних форм уроків в сучасній школі.** Пошуки творчих учителів покликали до життя нові види уроків, відмінні від планових, для яких характерні: максимальна щільність, насиченість різними видами пізнавальної діяльності, запровадження самостійної діяльності студентів, використання програмованого і проблемного навчання, здійснення між предметних зв'язків, усунення перевантаженості учнів.

Цікавими для теорії та практики є власне нестандартні уроки, для яких характерне таке структурування змісту й форми, яке викликає передусім інтерес в учнів і сприяє їх оптимальному розвитку і вихованню. До них відносять нестандартні уроки:

1. Уроки змістової спрямованості: уроки-семінари, уроки-лекції, уроки-конференції;

2. Інтегровані уроки: уроки-комплекси, уроки-панорами, міжпредметні уроки; Уроки-змагання: уроки-конкурси, уроки-КВК, уроки-аукціони, уроки-турніри, уроки-вікторини. Уроки суспільного огляду знань: уроки-творчі звіти, уроки-заліки, уроки-експромтспити, уроки-консилиуми, Уроки комунікативної спрямованості: уроки-усні журнали, уроки-діалоги, уроки-роздуми, уроки-диспути, уроки-прес-конференції, уроки-репортажі.

Театралізовані уроки: уроки-спектаклі, уроки-концерти, кіно-уроки, дидактичний театр; Уроки-пошуки: уроки-подорожі, уроки-дослідження, уроки-розвідки, уроки-наукові дослідження; Уроки-ділові, рольові ігри: уроки-суди, уроки-захисти проєктів, уроки - «слідство ведуть знавці», уроки-імпровізації, уроки-імітації.

Крім провідної форми організації навчальної діяльності учнів – уроку, використовують також допоміжні форми: семінари, практикуми, лекції, навчальні екскурсії, предметні гуртки, факультативні заняття, індивідуальні та групові консультації.

Під час організації та проведення уроку необхідно дотримуватися певних вимог, а саме: загальних, виховних, дидактичних, психологічних, розвиваючих та гігієнічних. Виховні вимоги передбачають реалізацію виховних функцій навчання. Дидактичні задачі уроку реалізуються в реальній педагогічній діяльності через учбові задачі (задачі для учнів). Це вирішення учнями задач, виконання вправ, розбір речень тощо. Ці задачі відображають навчальну діяльність учнів в конкретних навчальних ситуаціях. Психологічні вимоги полягають у врахуванні психологічних особливостей учнів, стимулюванні позитивного ставлення до навчання, формуванні позитивної мотивації. Розвиваючі – сприяють гармонійному розвитку дитини. Гігієнічні вимоги спрямовані на забезпечення на уроці умов, що не шкодять здоров'ю учнів тощо. [6]

Шляхи використання нетрадиційних форм навчання

Форма навчання – цілеспрямована організація взаємодії вчителя і учнів, що характеризується розподілом навчально-організаційних функцій, добором і послідовністю ланок навчальної роботи, режимом - часовим і просторовим [4, 335]; цілеспрямована, чітко організована, змістовно насичена й методично забезпечена система пізнавального та виховного спілкування, взаємодії, відносин учителя й учнів.

Функції форм навчання: навчально-освітня, виховна, організаційна, психологічна, розвиваюча, інтегративно-диференційна, систематизуюча, координаційна, стимуляційна [3, 358-359].

Основні форми організації навчальної роботи: урок, екскурсія, заняття в навчальних майстернях, форми трудового та виробничого навчання, факультативні заняття, домашня робота, форми позакласної навчальної роботи (предметні гуртки, студії, наукові товариства, олімпіади, конкурси). [5, 238, 242]. Нетрадиційні форми навчання такі, що вже відомі в номенклатурі організаційних форм навчання, але їх актуалізація здійснюється в ті моменти, коли з'являються якісно нові соціальні завдання, з також форми, котрі відзначаються нестандартністю організації навчального процесу, забезпечуючи оптимальність розв'язання навчально-виховних завдань. [4, 343] Нестандартні уроки руйнують застигли штампи так званих зунів (знання, уміння, навички).

Структура нових типів уроків також відмінна від традиційних. Дидактика виходить з таких аспектів ефективності уроку: керування пізнавальною діяльністю учнів на основі закономірностей і принципів навчання; напружена, досконало організована й результативна пізнавальна діяльність учнів; ретельна діагностика причин, що впливають на якість занять, прогнозування здійснення і результатів навчально-виховного процесу, вибір на цій основі досконалої технології досягнення запроєктованих результатів; творчий підхід до розв'язання нестандартних завдань відповідно до наявних умов та можливостей; обґрунтований вибір, доцільне застосування необхідного і достатнього для досягнення мети комплексу дидактичних засобів; диференційований підхід до окремих груп учнів; ефективне використання кожної робочої хвилини на уроці; атмосфера змагання, стимулювання, дружнього спілкування, прогнозування навчальної діяльності, вибір на цій основі досконалої технології досягнень запрограмованих результатів. Нестандартні уроки дозволяють урізноманітнювати форми й методи роботи, позбавлятися шаблонів, створюють умови для виховання творчих здібностей школяра, розширюють функції вчителя, дають змогу враховувати специфіку певного матеріалу та індивідуальні особливості кожної дитини. Використання нестандартних форм уроків сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів, діти безпосередньо беруть участь у процесі навчання. Пізнавальна діяльність учнів переважно має колективний характер, що створює передумови для взаємодії суб'єктів навчання, дає можливість для обміну інтелектуальними цінностями, порівняння й узгодження різних точок зору про об'єкти, які вивчаються на уроці.

Ефективність нестандартних уроків забезпечується за умови володіння вчителем методикою їх проведення та умілого використання таких уроків у певній системі в поєднанні з традиційними формами роботи.

Висновки

Пошуки творчих учителів покликали до життя нові види уроків, відмінні від планових, для яких характерні: максимальна щільність, насиченість різними видами пізнавальної діяльності, запровадження самостійної діяльності учнів, використання програмованого і проблемного навчання, здійснення між предметних зв'язків, усунення перевантаженості учнів.

Нетрадиційні форми проведення уроків дають можливість не тільки підняти інтерес учнів до досліджуваного предмета, але й розвивати їхню творчу самостійність, навчати роботі з різними джерелами знань.

Такі форми проведення занять «знімають» традиційність уроку, поживляють думку. Однак необхідно відзначити, що занадто часте звертання до подібних форм організації навчального процесу недоцільно, тому що нетрадиційне може швидко стати традиційним, що в остаточному підсумку приведе до падіння в учнів інтересу до предмета.

Розвиваючий потенціал нетрадиційних форм уроку можна охарактеризувати за допомогою визначення наступних цілей навчання: формування в учнів інтересу й поваги до культури країни досліджуваної мови; виховання культури спілкування й потреби в практичному використанні мови в різних сферах діяльності; розвиток мовних, інтелектуальних і пізнавальних здатностей, розвиток ціннісних орієнтацій, почуттів й емоцій учня.

Література:

1. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. - К., 1995.
2. Дидактика середньої школи під ред. М.Н.Скаткіна: 2-ге вид. - М., 1982.
3. Лихачев Б.Т. Педагогіка: Курс лекцій. - М., 1996. - С. 357, 358-359
4. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання. Навчальний посібник. - Харків, 2002. - С. 335-343.
5. Харламов І.Ф. Педагогіка. - М., 1990. - С. 238-342, 279-280.
6. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект / Посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – 220 с.

Євген Маторін
(Слов'янськ, Україна)

ПРОВІДНІ ІДЕЇ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), Державна програма «Вчитель», Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» визначають основну мету вищої освіти як підготовку компетентного педагогічного працівника, конкурентного на ринку освітніх послуг, який орієнтується в суміжних галузях знань і технологіях організації навчально-виховного процесу і здатний до самоорганізації та неперервного професійного самовдосконалення. Сучасній школі потрібен учитель, спроможний реалізовувати інноваційні проекти, здійснювати пошук найбільш раціональних та ефективних методів і форм організації навчання й виховання, вирішувати комплекс стратегічних питань розвитку шкільної організації. Зокрема, це стосується кваліфікованих фахівців-магістрів, адже формування у випускників вищих педагогічних навчальних закладів управлінської компетентності розглядають на сьогодні як одне з основних завдань фахової підготовки майбутнього вчителя й викладача ВНЗ. Розв'язання цього завдання сприятиме задоволенню потреб майбутніх педагогів у якісній вищій освіті, становленню їхньої компетентності, створенню умов для більш досконалої організаційної гармонійності системи освіти та суттєво впливатиме на рівень конкурентоспроможності педагогічних кадрів на національному та міжнародному ринках праці.

Суттєві зміни у всіх сферах життєдіяльності сучасної людини, цивілізаційні тенденції зближення націй, народів, держав завдяки створенню спільного економічного, інформаційного й освітнього простору, дії законів і механізмів ринку, входження людства через науково-інформаційні технології до суспільства знань стимулює формування інноваційного потенціалу освіти, зростання якості освітніх послуг, визначення стратегій і напрямів реалізації державної політики. Масштабні соціокультурні зрушення та неминуча зміна освітньої парадигми вимагають становлення якісно нових ознак суспільної свідомості й практики, нового типу культури, мислення та ринкового господарювання. Відповідно до названих вище документів основною метою освіти нині є формування всебічно розвиненої особистості як основної цінності суспільства, подальше підвищення якості освітніх послуг та рівня управління галуззю, виховання громадянина і фахівця для всіх сфер життєдіяльності суспільства, що стимулює використання під час підготовки вчителя на всіх її освітньо-кваліфікаційних рівнях провідних ідей світового й національного значення. Насамперед це є важливим для підготовки вчителя як менеджера освіти, адже у національній системі освіти залишається однією з провідних тенденція поповнення кадрового управлінського резерву саме з кращих учителів. Отже, одним із провідних завдань сучасної підготовки менеджера освіти є її безперервність і неперервність.

Під час сучасних методолого-теоретичних і практичних пошуків, коли у цілісну систему об'єднують педагогічні традиції, здобутки освітніх реформ та прогресивний педагогічний досвід, педагогічна освіта на підставі гуманістично-інноваційної парадигми набуває значення чинника соціально-економічного, інтелектуального та духовного розвитку суспільства, безперервність освіти розуміють як властивість особистості, а неперервність – як логічний взаємозв'язок усіх рівнів підготовки, зокрема, допрофесійної й післядипломної, як закон розвитку й самовдосконалення людини впродовж життя.

Важливим є випереджувальний розвиток галузі на засадах інноваційного мислення, що передбачає реалізацію загальних і особистісних завдань освіти як єдності традиційної (когнітивно-маніпулятивної) та інноваційної (індивідуально-креативної) педагогічних стратегій розвитку. Л. М. Кравченко зазначала, що «продумане використання маркетингового й антикризового менеджменту, формування творчої активності й самоактивності особистості, реалізації її інтелектуально-естетичного потенціалу та прагнення набутти знання для їх прагматичного і творчого використання сприяє гармонійному й вільному розвитку кожного члена суспільства» [1, с. 21].

Актуальним є поняття «безперервність освіти». В. П. Андрущенко у своєму дослідженні висноує, що під безперервністю освіти потрібно розуміти таку освіту, яка надасть змогу особистості бути «в загальному річизні розвитку цивілізації, підтримувати свою конкурентоспроможність упродовж життя» [3, с. 71]. Така освіта, на думку вченого, дозволить навчити людину оперативну, системно й послідовно засвоювати нову інформацію її перманентного накопичення і розвитку, тобто орієнтуватися в складному й потужному потоці знання, яке постійно оновлюється, впевнено існувати й розвиватися в інформаційному суспільстві впродовж усього свідомого життя. Безперервність та наступність освіти розглядають нині як провідні цінності особистості. У категорії «безперервність освіти» відображається цілісна система освіти окремої людини (навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації, самоосвіта, стажування, інші аспекти освіти).

Категорією «неперервність» послуговуються в педагогічній літературі для розкриття технології та механізмів підготовки фахівців. У вищих навчальних закладах підготовку за напрямками й спеціальностями фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів здійснюють за відповідними освітньо-професійними програмами поетапно або неперервно, – зазначає Закон України «Про вищу освіту». Отже, важливими є питання педагогічної фахової орієнтації учнів-старшокласників, наступності підготовки вчителя як фахівця з менеджменту освіти в педагогічному ВНЗ, враховуючи можливості удосконалення якості знань і умінь на етапі післядипломної педагогічної підготовки менеджера освіти.

Щодо такої специфічної категорії педагогічних працівників, як менеджери освіти, актуальною є ідея професіоналізації підготовки, адже саме корпус управлінських кадрів галузі потребує використання кращих технологій неперервної (насамперед – магістерської) підготовки фахівців, здобутих світовою наукою та практикою менеджменту та вітчизняною наукою управління. Результати педагогічних досліджень українських учених (В. Бондар, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Л. Кравченко, В. Луговий, В. Маслов, В. Олійник, Н. Островерхова, В. Пікельна, Т. Сорочан та ін.) засвідчують, що діяльність менеджера освіти є поліфункціональною, полідіяльнісною і професійною, її зміст потребує розширення педагогічних знань й оволодіння досягненнями наукового кола, навичок управління, що й забезпечує тривалість цілеспрямованої підготовки. Це стимулює розуміння фахової управлінської діяльності як феномена, що передбачає реалізацію державної політики в галузі освіти; розкриття власних індивідуальних можливостей кожного керівника під час управлінської підготовки; випереджувальне оновлення особистісного потенціалу управління на тлі модернізаційних процесів школи й освіти загалом, прогнозує кардинальні зміни у підготовці сучасних керівників освіти як фахівців-управлінців, реалізацію вирішення протиріччя між суспільною потребою у професіоналізації управління системою освіти та наявним рівнем і технологіями підготовки, яка є фрагментарною, несистемною, забезпечуваною, переважно, післядипломним етапом, що призводить до недотримання вимог безперервності освіти особистості, адже не враховано ранні періоди формування соціально-педагогічного досвіду особистості [2].

У вітчизняній педагогічній науці методолого-теоретичні й технологічні аспекти професіоналізації освітньої управлінської діяльності студіюють В. Крижко, В. Маслов, В. Пікельна, Є. Хриков, В. Шаркунова та ін.; проблеми демократизації, гуманізації, системності, інноваційності управління як менеджменту освіти знайшли своє відображення у працях Л. Даниленко, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, Л. Карамушки, Н. Островерхової, Є. Павлютенкова, О. Цокур та ін.; чинники компетентності управлінської діяльності систематизують О. Мармазов, В. Маслов, В. Шаркунова; особливості підготовки управлінців для системи освіти на засадах акмеології й андрагогіки визначають В. Бондар, В. Олійник, Є. Хриков; чинники цілісності, неперервності, випереджувальної спрямованості підготовки управлінців, забезпечення умов для набуття й реалізації їхнього професіоналізму – А. Бойко, Л. Кравченко, Т. Рогова, О. Савченко, Т. Сорочан та ін.

Проблема гуманізації та особистісної спрямованості підготовки менеджера освіти є об'єктом аналізу психологічної науки (Л. Карамушка, Н. Коломінський, В. Крижко, Є. Павлютенков та ін.). Учені досліджують психологічні аспекти гуманізації управління школою (Л. Карамушка), обґрунтовують особистісно-діяльнісний підхід у психології менеджменту в освіті (Н. Коломінський), окреслюють соціально-психологічну проблематику особистісно-орієнтованого управління сучасними освітніми закладами (С. Подмазін). У працях цих науковців особистість менеджера на всіх етапах його неперервної підготовки визначено як найвищу цінність суспільства, а її розвиток – як місію управління в освіті та системоутворювальний основний чинник менеджменту освіти. Створення психологічних засад управління освітою окреслює проблему забезпечення всіх видів допомоги й підтримки суб'єктів процесу

підготовки менеджера освіти в отриманні необхідного соціального й особистісно значущого результату цієї підготовки. Наукові розвідки багатьох учених нині спрямовано на нове вирішення проблем самоосвіти, фахового, загальнокультурного самовдосконалення особистості педагога впродовж життя. Значну зацікавленість викликають роботи щодо питань гуманізації педагогічної діяльності, особистісно-професійного розвитку педагога у процесі управління, побудови особистісно-орієнтованої системи й стратегії роботи з педагогічними кадрами, формування особистості вчителя й менеджера як суб'єктів педагогічної управлінської діяльності.

Отже, важливим є використання в подальшому дослідженні таких наукових підходів, комплекс яких є методолого-теоретичним підґрунтям вирішення проблеми формування професійної компетентності майбутнього менеджера освіти під час магістерської підготовки в педагогічному ВНЗ.

Література:

1. Кравченко Л.М. Неперервна педагогічна підготовка менеджера освіти : монографія / Любов Миколаївна Кравченко. – Полтава : Техсервіс, 2006. – 422 с.
2. Кравченко Л.М. Принципи і методи наукового менеджменту в освіті // Зб. наук. пр. ПДПУ ім. В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки» / Любов Миколаївна Кравченко. – 2004. – Вип. 3(36). – С. 21–28.
3. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія / Андрущенко В.П. [та ін.] / за ред. В.Г. Кременя. – К. : Наукова думка, 2003. – 853 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, Сипченко Валерій Іванович

Наталья Митина, Айгерим Кадырова
(Талдыкорган, Казахстан)

О ВОСПИТАНИИ ПЕВЧЕСКИХ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Пение – наиболее доступный исполнительский вид музыкальной деятельности ребенка в школе. Исполнение песни вызывает у ребенка положительное отношение ко всему прекрасному, доброму и, порой, убеждает его сильнее, чем полученная другим способом информация. В процессе обучения детей пению активно развиваются музыкальные способности ребенка: эмоциональная отзывчивость, музыкальный слух, чувство ритма, память, расширяется общий музыкальный кругозор.

Пение является целостным процессом и результатом взаимодействия целого ряда факторов: певческого дыхания, звукообразования, формирования гласных и согласных, эмоционального состояния певца, качества его музыкального слуха.

Различные вопросы, связанные с методиками обучения детей пению разрабатывались рядом ученых. Развитию музыкальности в процессе обучения пению посвящены работы Ю.Б. Алиева, Д.Е. Огороднова; воспитанию и охране детского голоса – В.А. Багадурова, Е.М. Малининой, В.В. Емельянова; формированию певческих навыков – Н.Д. Орловой, Г.П. Стуловой, Л.А. Венгрус и др.

Последние разработки и достижения в вокальной педагогике большое внимание уделяют качественному развитию детского голоса. При этом воспитание певческих навыков школьников осуществляется в соответствии с их возрастными и индивидуальными особенностями. Выделим особенности учеников 1-3 классов. Музыкальный уровень первоклассников довольно неровный. Одни дети уже умеют слушать музыку, не отвлекаясь, чисто и выразительно поют различные песни; другие – даже не понимают музыку, не представляют, что значит петь правильно.

Некоторые общие черты, характерные для этого возраста: певческий диапазон может состоять всего из 2-3 звуков, а может быть развит более октавы. Вместе с тем, у всех детей в данном возрасте голосовой аппарат еще не сформировался, отличается хрупкостью, сила и «полетность» звучания весьма ограничены. Поэтому, «рабочий диапазон» особенно в начале занятий, должен в основном совпадать с примарной зоной, типичной для детей 7 лет: ре – ля первой октавы. Расширение примарной зоны легче происходит за счет постепенного включения более высоких звуков (си первой октавы, до второй октавы), но не более низких: петь до первой октавы первоклассникам трудно.

Дети 1 и 2 классов имеют много общих черт, но второклассники уже более «опытны». В 1 и 2 классах дети склонны «копировать» учителя, а уже в 3 классе у них появляется больше стремления показать себя.

В отношении качества интонации детей можно разделить на три группы:

1 группа – дети с плохой интонацией, которые совсем неправильно воспроизводят мелодию исполняемой песни;

2 группа - со средней по качеству интонаций, которые искажают мелодию лишь частично;

3 группа - дети с хорошей и отличной интонацией, исполняющие мелодию без искажений.

По типу преимущественного использования регистрового звучания голоса делятся на 4 группы:

1 группа – с чисто грудным звучанием;

2 группа– использующие микст, близкий к грудному;

3 группа– микст, близкий к фальцетному типу;

4 группа– чистый фальцет.

Регистровые возможности голоса младших школьников проявляются далеко не одинаково у всех детей. Это зависит от различных объективных и субъективных причин, а именно:

- индивидуальных особенностей детей;
- от певческой установки, с которой они пришли в школу, что влияет на длительность формирования, на характер становления навыков и на качество результатов обучения.

Сложность воспитания певческих навыков у младших школьников заключается в том, что они еще не умеют анализировать поставленную задачу в целом, не обладают способностью переносить достигнутые результаты с одного задания на другое более сложное, не видят связи между остальными навыками.

Эмоциональное настроение ребенка, связанное с художественным образом исполняемого произведения в окраске тембра его голоса. Веселое и ласковое настроение песни вызывает более светлое звучание голоса, т.е. ближе к фальцету, и напротив – грустная или игровая песня невольно будет способствовать появлению грудного оттенка звучания голоса. Значит, чтобы настроить голос ребенка на более легкое звучание, близкое к фальцетному типу следует использовать мажорные распевки или песни светлые, радостные и ласковые по настроению.

Поскольку певческие навыки начинают вырабатываться на первых же уроках, важно сразу знакомить детей с правилами пения, и учить всегда следовать им. Полезно вписывать «правила» на интерактивную доску, оформлять их красочно, что будет стимулировать их усвоение.

Формирование певческих навыков строится, главным образом, на развитии образного мышления и способности к обобщению. Мышление активизируется, когда дети находятся в бодром эмоционально приподнятом настроении, оставаясь при этом предельно внимательными, тогда восприятие музыки вызывает глубокие эмоциональные реакции, которые могут быть положительно использованы в правильной организации певческого процесса.

Анализ литературы по проблеме позволил выделить ряд недостатков при пении у детей на первом этапе обучения, на которые учителю музыки следует обращать внимание:

- не совсем чистое интонирование даже у детей с хорошими музыкальными данными (результат неумения координировать воспроизводимое со слышимым);
- использование некоторыми детьми в качестве способа звукообразования придыхательной атаки;
- некрасивый тембр, пропуск согласных в конце слов и их искажение;
- шумное, неравномерное дыхание с резким вдохом и стремительным выдохом, напряжения при пении;
- невосприимчивость некоторых детей к музыке [1,2].

Нужно учить детей петь, не напрягаясь, естественным звуком, только в этом случае у них разовьются правильные вокальные данные, голос станет крепким и звонким.

Большое внимание на уроках следует уделять *дикции*. При пении голосовой аппарат обеспечивает необходимую четкость и играет роль музыкального инструмента, обуславливающего необходимый певческий тембр любого гласного звука на любой высоте.

Самым длительно формирующимся навыком является *дыхание*. Это навык необходимый и сложный. Правильное дыхание способствует чистоте интонирования и улучшению качества тембра, то есть влияет на все остальные певческие навыки. Многие ученики дышат шумно, судорожно, несмотря на то, что дыхание является едва ли не самым главным навыком. Часто заострять внимание детей на нем не следует, потому что с развитием комплекса певческих навыков, правильное дыхание тоже разовьется.

Одним из сложных песенных навыков младших школьников является *чистота интонирования*. Причины плохого интонирования различны:

- 1) острые и хронические заболевания уха, горла, носа;
- 2) психологические изменения личности (очень часто «гудошники» - главные нарушители дисциплины на уроке и т.д.);
- 3) нарушение координации между слухом и голосом.

Детей, поющих нечисто, имеющих неприятный, глуховатый или сиплый тембр голоса, необходимо показать врачу, так как причиной нечистой интонации также могут быть голосовые связки.

Большое значение при развитии певческих навыков детей играет *правильный подбор репертуара*.

Весь дидактический материал следует тщательно подбирать, с учетом психики детей, чтобы он вызвал у них эмоциональную отзывчивость, так как наиболее интенсивно способствует появлению эмоционального состояния. Принципиально важно основной упор в подборе песенного репертуара делать на кантиленные произведения, что положительно влияет на формирование всех певческих навыков, но не стоит отказываться от произвольных, игровых песен.

Однако, зачастую перед детьми ставятся непосильные задачи, предлагаются упражнения и произведения, не учитывающие возрастных возможностей и типичных недостатков, появляющихся в пении младших школьников. Учителю музыки нужно всегда помнить, что голос у детей формируется не на «потребность сегодняшнего дня, а для нормального функционирования в течение всей жизни» [2, с. 29].

Литература:

1. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов.- М.: Просвещение, 1987.- 95с.
2. Учите детей петь. Книга для музыкального руководителя// Под. ред. Орлова Т. М., Бекина С.И.- М.: Просвещение, 1997.- 141с.

Наталья Митина, Кристина Кабринская
(Талдыкорган, Казахстан)

ОРГАНИЗАЦИЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВЫХ КРУЖКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В ряду проблем современной школьной музыкальной педагогики наиболее актуальной можно считать проблему формирования и развития вокально-хоровых навыков учащихся.

Хоровое пение, как исполнительское искусство - наиболее доступный и любимый вид детского творчества. Исполняя музыкальное произведение, ребенок не только приобщается к музыкальной культуре, но и сам ее создает.

Хоровое пение занимает особое место по своему значению, как живой и творческий процесс воспроизведения музыкально-художественных образов. Никакая иная форма занятий не вызывает такой активности и подъема у учащихся, как пение хором. В силу этого хоровое пение в общеобразовательной школе занимает большое место, способствуя осуществлению задач вокально-хорового воспитания.

Однако вокально-хоровое воспитание школьников в большей мере усложняется тем обстоятельством, что на этот вид деятельности на уроке музыки отводится сравнительно небольшое количество времени. При таком положении дела исключительно большое значение приобретает внеклассная музыкальная работа, в первую очередь организация музыкальных кружков: хоровых, инструментальных, сольного пения и малых ансамблей, которые являются могучим фактором в общей системе музыкально-художественного воспитания.

Хоровые кружки по своей доступности и количественному охвату ребят занимают среди других кружков особенно важное место.

Проблемы вокально-хорового воспитания в музыкальной педагогике были предметом многочисленных исследований: А.А. Сергеева, М.А. Румера, В.А. Багадурова, Е.М. Малининой, Ю.Б. Алиева, В.К. Белобородовой и др.

Исключительно важное значение хоровому пению придавал Р. Шуман, указывая на необходимость живого, многостороннего музыкального обучения. Он говорил, что дети, поющие в хоровых коллективах, гораздо больше развиты, чем не поющие, так как хоровые занятия охватывают многофункциональность действий: пение, ритмические и танцевальные движения, образную эмоциональность, умственную работу [8]. Ю.Б. Алиев называл хоровое пение «жизненной основой музыки» [1].

Хоровое пение как форму музыкальной деятельности изучала Т. Вендрова. Пению, по ее мнению, должно быть оказано преимущество перед другими искусствами главным образом, потому, что при других искусствах человек является только пассивным слушателем и созерцателем, здесь же он имеет возможность проявить активное участие [3].

Хоровые кружки, исходя из общих установок музыкального воспитания в школе, ставят в то же время свои цели и задачи, а именно: удовлетворить певческие запросы детей; обогатить их знанием лучших образцов хоровой литературы; привить навыки правильного и художественного пения в коллективе; углубить элементарные знания и навыки по нотной грамоте, получаемые в классе; дать возможность детям через концертные выступления хора принимать участие в общественной жизни школы.

Организация вокально-кружковой работы имеет свои особенности. Так И.П. Пономарьков утверждал, что при приеме детей в хоровой кружок нужно помнить, что он должен быть рассчитан на детей, имеющих определенные вокальные и общемузыкальные способности. Ввиду этого из всех желающих необходимо прослушать каждого в отдельности [4]. Мы предлагаем фиксировать данные всех участников в таблице, по которой можно будет судить о пригодности учащегося для хорового кружка (пример в таблице 1).

Таблица1.- Музыкальные данные школьника – участника хорового кружка.

Фамилия	Ладовый слух	Музыкальная память	Гармонический слух	Ритм	Голосовые данные	Вывод
---------	--------------	--------------------	--------------------	------	------------------	-------

После того, как учащиеся приняты в хоровой кружок, необходимо с ними проводить большую работу по стимулированию интереса к данной форме вокально-хоровой деятельности. Если у детей нет интереса к тому, что звучит на хоровом занятии, сильных эмоциональных впечатлений, то ни о каком полноценном музыкальном развитии говорить не приходится.

Отношение к фактору интереса в психолого-педагогической литературе весьма различно. Так, Д.И. Писарев говорил, что одним из важных средств активизации любой деятельности человека является интерес, который появится только тогда, когда есть вдохновение, рождающееся от успеха. Без вдохновения и интереса любая деятельность превращается в тягость [6].

Приобщить к хорошему искусству, развить любовь и интерес у детей, способен только высококвалифицированный учитель музыки. Его мастерство способно на многое. Учитель в качестве хормейстера должен приложить все усилия, чтобы заинтересовать ученика через свою личность, через сотворчество.

Г.А. Струве писал, что интерес к познанию, пробуждающийся под влиянием обучения, заботливо и разумно поддерживаемый педагогами, является основой развития склонностей школьников к различным видам творческой деятельности, основой развития способностей учеников и, нередко, их профессиональной направленности [5].

Каждому ребенку свойственно желание быть умнее и лучше, догадливей, и всесторонне развитей. Именно это стремление ученика подняться над тем, что уже достигнуто, утверждает чувство собственного достоинства, приносит ему при успешной деятельности глубочайшее удовлетворение - утверждал Л.Л. Бочкарев [2].

Организация работы в хоровом кружке зависит от его типа. И.П. Пономарьков разделил хоровые кружки на следующие типы:

- одноголосный - унисонный, с которого чаще всего начинается хоровая работа, дающая персональные, элементарные навыки хорового пения. Этот вид пения наиболее характерен для начальной школы;

- двухголосный - наиболее распространенный в средней школе, позволяющий уже значительно выше поднять навыки хорового пения и расширить хоровой репертуар;

- трех (и более) голосный, являющийся результатом большой, упорной работы, как самих участников хора, так и его руководителей. Такой многоголосный хор должен показать уже достаточно высокий уровень художественного развития и техники хорового пения [4, с.148].

Одним из труднейших певческих навыков в работе детского хора является пение на два голоса. Этот вид пения должен вытекать как результат большого музыкального роста кружковцев И.П. Пономарьков дает несколько советов для улучшения навыков двухголосного пения, которые мы используем в своей работе: легче петь в узком интервале (например, в терцию) и в среднем регистре; легче дается пение в параллельном движении, чем в противоположном; легче петь в одинаковом ритме и гораздо труднее в разных ритмах; трудно дается движение параллельными секстами и вообще широкими интервалами; детей путает разница в регистрах, в которых исполняются эти интервалы; при одних и тех же трудностях в голосоведении пение в медленном темпе значительно труднее, чем в умеренном или подвижном; увеличенные и уменьшенные интервалы, а также диссонансы преодолеваются с трудом [4, с.152].

По нашему мнению, хоровое пение, как и всякий вид искусства, только в том случае будет иметь художественную ценность и действенную силу, если оно будет располагать базой технических навыков, ибо музыкальный рост хора возможен только на основе правильного и равномерного их развития. К важнейшим вокально – хоровым навыкам относятся: правильное звукообразование, дыхание, дикция, стройность, ансамбль, ритмичность, выразительность и экспрессия.

Первое требование, которое должен предъявить руководитель для *правильного звукообразования*, освобождение голосового аппарата от напряжения, форсирования и крика. Все внимание следует направить на выработку чистого и звучного тона в среднем регистре диапазона детского голоса.

Успешность работы над правильным звукообразованием тесно связана с работой над *дыханием*. Нормальным дыханием для пения следует считать такое, при котором расширяются ребра, и выпячивается часть брюшной стенки, благодаря опусканию диафрагмы. Плечи при дыхании ни в коем случае не надо поднимать. Воздух следует набирать через рот и нос одновременно. Не надо делать большого вдоха, так как это затрудняет пение. Вдох для пения должен быть немного больше, чем при обыкновенном дыхании.

В детских хорах *дикция* часто бывает неясной. Работа над дикцией при пении ставит своей целью правильное, ясное формирование звуков, обусловленное крепкими и четкими движениями всего голосового аппарата, главным образом языка и губ.

В целях развития *чувства строя* весьма полезно проводить так называемый «звуковой диктант», состоящий в том, что руководитель дает короткие фразы в два- три звука, которые учащиеся должны точно повторить. Давая фразу, руководитель предлагает повторить ее различными способами: медленно, быстро, легато, стакатто, форте, пиано. Фразы можно строить на отдельных интонациях, попевах из мотива разучиваемой песни. Все упражнения лучше всего делать на слоге «ля».

Ансамбль – это процесс согласованности исполнительских приемов (ритма, динамики, темпа) для передачи художественного образа, характера и стиля произведения. Роль и значение отдельных элементов музыкальной речи в ансамбле можно вскрыть только путем выделения их из общего ансамбля.

Воспитание *чувства ритма* является одной из главных задач и необходимым условием успешной работы по всему комплексу певческой деятельности. С первых же уроков руководитель кружка не должен допускать никаких нарушений ритма, необходимо требовать от хора дружного, точного начала и окончания пения, соблюдения пауз и т.д.

Работа над *выразительностью* является завершающим этапом в процессе изучения хорового произведения. Выразительность в каждой песне может быть достигнута только при наличии систематической работы над всеми вышеуказанными элементами хоровой звучности.

Разучивание песни является основной формой занятий в хоровом кружке. Процесс разучивания хорового произведения оказывает всестороннее влияние на всю психику учащегося, развивая внимание, обогащая память знанием лучших образцов хоровой литературы, доступной возрасту детей.

Занятия в хоровом кружке желательно строить следующим образом:

1) беседа, касающаяся общего содержания песни и выясняющая условия появления песни (историческая обстановка, народность и т.д.);

2) исполнение руководителем песни в целом для того, чтобы показать ее как художественное произведение и разбудить желание ее разучивать;

3) анализ песни со стороны общего характера, темпа;

4) разучивание текста путем чтения текста в ритме и темпе;

5) разучивание песни по фразам;

6) установление связи с аккомпанементом;

7) выравнивание звучности хора, работа над ритмом, стройностью, нюансами;

8) работа над выразительностью и экспрессией.

К.Д. Ушинский писал: «В песне, а особенно хоровой, есть вообще не только нечто оживляющее и освежающее человека, но что-то организовывающее труд, располагающее дружных певцов к дружному делу. Хоровое пение – сливает несколько отдельных чувств в одно сильное чувство и несколько сердец в одно сильно чувствующее сердце» [7].

Итак, хоровые кружки являются могучим фактором в общей системе музыкально – художественного воспитания школьников. Рассматривая хоровой кружок как важнейшую область внеклассной работы учитель музыки должен поставить специальной задачей привитие учащимся правильных певческих навыков, воспитание и охрану детского голоса, воспитание хоровых навыков, умело сочетая эти специальные задачи с воспитанием музыкального слуха и вкуса детей и поднятием их общей музыкальной культуры.

Литература:

1. Алиев Ю.Б., Безбородова Л.А. Методика преподавания музыки и хор. класса в общеобразовательных учреждениях / Учебное пособие для студ. муз. фак. пед. вузов -М.: Изд. центр «Академия», 2002, 416 с.
2. Бочкарев Л.Л. Психология музыкальной деятельности - М.: Психология, 2007, -112 с.
3. Вендрова Т. Раскрывать музыку как саму жизнь! // Музыка в школе, № 3, 1988, с. 22-28.
4. Пономарьков И.П. Хоровое пение в школе / Хрестоматия по методике музыкального воспитания в школе. – М.: Просвещение, 1987, 270 с.
5. Струве Г.А. Школьный хор - М.: Просвещение, 1981, -231 с.
6. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология учебное пособие - М.: Академия, 1998, 288 с.
7. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. М.: Педагогика, 1990.
8. Шуман Р. Жизненные правила музыканта – Л.: Музыка, 1956.

Наталья Митина
(Талдыкорган, Казахстан)

МУЗЫКАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ МУКАНА ТУЛЕБАЕВА В ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В сложных и противоречивых условиях развития современного общества особую значимость в воспитании студенческой молодежи приобретает проблема обеспечения в нем единства этического и эстетического, добра и красоты. Самим ходом развития общества на передний план выдвигаются задачи формирования будущего специалиста как духовно богатой, творчески активной личности, носителя этических и эстетических ценностей. Ценностные ориентации рассматриваются как важнейший элемент всей внутренней структуры личности, позволяющий ориентироваться в мире материальной и духовной культуры общества, обеспечивающей мотивацию поведения и деятельности личности.

Воспитание эстетически развитой личности будущего специалиста оказывается настоятельной потребностью нашего времени. Часто и справедливо критикуют уровень эстетической культуры учителей, и, к сожалению, не без основания. Несмотря на то, что многие из них большие мастера эстетически-воспитательного воздействия на ребенка, все же подавляющее большинство учителей, и в частности учителей музыки нуждается в фундаментальной переподготовке в этом направлении. В связи с этим, проблема эстетического воспитания студенческой молодежи в стенах вуза приобретает на сегодняшний день особую актуальность и значимость.

Методологическая база для исследования эстетического воспитания была создана такими учеными как В.Ф. Асмус, А.И.Буровым, М.М. Бахтиным, Ю.Б. Боровым, В.В. Вансловым, А.Ф. Еремеевым, А.Я. Зись, М.С. Каган, Л.Н. Коган, А.Ф. Лосевым, В.И. Самохваловой, Л.Н. Столович, Ю.Б. Алиевым, Д.Б. Кабалаевским, М.Х. Балтабаевым, С.А. Узакбаевой и др.

Несмотря на большую изученность проблемы, мы считаем, что крайне важно иметь точное представление о сущности эстетического воспитания, о его возможностях, методах и формах, а также о результативности этого воспитания как системы определенных действий. Эстетическое воспитание –

это воспитание способности восприятия и понимания прекрасного в действительности и в искусстве, развитие эстетических взглядов и чувств, потребности и способности создавать прекрасное. Потребность в эстетическом воспитании и развитии заложена в психике человека, поскольку у него имеется врожденное стремление к гармонии. Важность эстетического воспитания связана с тем, что эстетические вкусы и художественные способности людей оказывают влияние на их развитие, на быт, культуру и на развитие общества. Быстрое развитие и усложнение общества требуют обогащения и усложнения личности, более тонкой ее организации, без чего ей трудно успешно действовать в быстро изменяющемся обществе. Научить студентов понимать красоту человеческих отношений и вносить гармонию во взаимоотношения с другими людьми, воспитать музыкально-художественный вкус, пробудить потребности знакомиться и познавать лучшие произведения искусства, т.е. создать «богатство модели современной личности», что по словам А.В. Тутолмина является главной целью эстетического воспитания [7].

Эстетическое воспитание, по мнению Б.М. Неменского, относится к числу феноменальных и универсальных явлений, пронизывающих человеческое бытие и гармонизирующих его воспитание [5]. Система эстетического воспитания многогранна по своим сущностным проявлениям и отражениям богатства человеческого мира. Одной из примечательных черт современного этапа культурной жизни в нашей стране является рост общественного интереса к практике и теории эстетического воспитания. Современному обществу необходимы духовно богатые, эстетически развитые личности высокой эстетической культуры. «Какой наша страна будет в будущем напрямую зависит от того, что мы сегодня воспитываем в наших детях. Нам следует оберегать нашу национальную культуру и традиции во всем их многообразии и величии, собирать по крупицам наше культурное достояние» - сказал в своем выступлении Н.А. Назарбаев [4, с.4]. Однако развитие духовности человека немыслимо в отрыве от культуры своего народа, ярчайшим представителем которой является Мукан Тулебаев - один из талантливых композиторов, внесших вклад в развитие и обогащение казахской музыкальной культуры.

В тюркоязычных странах 2013 год объявлен годом казахского композитора Мукана Тулебаева и писателя Чингиза Айтматова. Творчество М.Тулебаева, одного из основоположников казахской советской музыки, явление поистине значительное. С детства воспитанный в атмосфере глубокой любви к духовной культуре своего народа, бережного отношения к его богатой песенной и инструментальной традиции, он сумел в своем творчестве сохранить немеркнущие музыкальные образы и черты своей эпохи. Вместе с тем, эмоционально насыщенная самобытная музыка композитора стала продолжением живого процесса развития многонационального музыкального искусства Казахстана.

Семья М.Т. Тулебаева была очень музыкальной: мать славилась красивым голосом и поэтическими импровизациями, а бабушка хранила в памяти множество бесценных жемчужин устного, поэтического и музыкального творчества. Часто тихими вечерами мать пела свои любимые песни. Полюбить музыку Мукану помог также его близкий родственник – Апырбай Ауельбаев, популярный в то время певец и кюйши. Будущего композитора с детства отличало тонкое понимание прекрасного, у него был хороший музыкальный слух и память, чистый, приятного тембра, голос.

Первыми учителями М. Тулебаева, приобщившими его к сложностям композиторского творчества, были Р. Глиэр, Н. Мяковский, Т.Шехтер. Впоследствии, по возвращению в Казахстан, М. Тулебаев учился у Е.Брусиловского. Годы, проведенные в Московской консерватории, были временем интенсивного накопления музыкального багажа, изучения основ профессионального наследия классиков русской, западно-европейской и советской музыки. Именно в студенческие годы формируются эстетические взгляды Тулебаева. Он много читал, посещал концерты, театры, музыкальные вечера. Безусловно, все это положительно сказывалось на мировоззрении М. Тулебаева, как художника-музыканта. Наряду с этим, Тулебаев уже тогда много пишет, выступает как музыкальный критик, его знают как автора широко известных оркестровых и камерных произведений, автора музыки к фильмам. Совместно с Е.Г. Брусиловским и Л.А. Хамиди, М. Тулебаев является автором музыки Государственного гимна Казахстана.

Творчество М. Тулебаева с его лирико-эпической направленностью продолжает лучшие традиции казахской народной песенности. Его музыка очень колоритна. Она отличается яркостью и реалистичностью музыкального мышления, эмоциональна, глубоко индивидуальна. Это проявляется в каждой музыкальной интонации, ритмической структуре, особой организации ладового строя, лаконичности и своеобразия формы. Композитор оказался в числе тех, кто закладывал традиции современности в казахской музыке. Не случайно одним из лейтмотивов его творчества стал казахский народ. Все, что написано М. Тулебаевым: оперы, оркестровые и крупные вокально-симфонические сочинения, камерно-инструментальные пьесы, песни, романсы, обработки народных песен, несет в себе заряд высоконравственной и высокой эстетической силы, четкости идейно-художественной позиции. Музыкальный язык Тулебаева народен и самобытен, его перу принадлежит более ста произведений. Особого внимания заслуживает оперное, кантатно-ораториальное и песенно-романсовое творчество.

Одной из вершин казахского оперного музыкального искусства является опера М. Тулебаева «Биржан и Сара», которая, по мнению А.К. Жубанова, «навсегда вписала имя композитора золотыми буквами в историю культуры его народа» [2, с.27]. Сам Мукан Тулебаев писал: «В опере «Биржан и Сара» я стремился передать благородные романтические чувства героев, высокие патриотические мечты народа. Народное творчество - неиссякаемый источник вдохновения для каждого из нас» [3, с.11]. Действие оперы происходит в дореволюционные годы в Казахстане. Он использовал два

подлинных события: айтыс - соревнование в мастерстве поэтической и певческой импровизации между известным народным поэтом Биржаном Кожагуловым и талантливой поэтессой Сарой и, чреватое губительными последствиями, драматическое столкновение свободолюбивого певца с волостным управителем Жанботой. В результате трагических событий поэт прощается с жизнью и умирает. Сара берет в руки его домбру, чтобы продолжить дело любимого, нести людям добро и свет своим искусством.

Опера М. Тулебаева «Биржан и Сара» обладает огромной эстетической ценностью. Много времени прошло с тех пор, но драматическая судьба акына, исполненная борьбы со злом, пороком, с несправедливостью, живет в памяти народа. Пылкая поэтическая натура Биржана, нашедшая выражение в ярком, талантливом творчестве, слилась с понятием – «сал», что означает «избранник народа». Развивая интонационно-мелодическую основу образа Биржана, используя классические формы, М. Тулебаев создал один из ярчайших образов в казахском музыкальном искусстве. Опера «Биржан и Сара» М. Тулебаева еще раз подтверждает истину о богатстве казахского мелоса, о прекрасном мелодическом языке композитора, в котором умело использованы современные достижения гармонии. При всей своей полифоничности, она сохраняет народный колорит, в ней раскрывается богатый внутренний мир главных героев, их преданность делу народа, верность любимому человеку, что способствует развитию у слушателей способности понимать и ценить прекрасное.

При этом хотим отметить, что процесс эстетического воспитания студентов-музыкантов преследует цель не одного лишь формирования *способности чувствовать* и понимать прекрасное, но и воспитания *потребности и умения творить* его. Суть эстетического воспитания в активном, целенаправленном формировании систем эстетических потребностей личности, той сферы ее духовной жизни, которую называют эстетической культурой. Речь идет не только о том непосредственном воспитательном воздействии, которое оказывает на личность музыкальное творчество М. Тулебаева, а и о выработке эстетической восприимчивости, эстетического отношения к миру посредством его творчества, в широком смысле этого слова.

В музыкальном творчестве М. Тулебаевым передано точное ощущение своего времени. Так, А.К. Жубанов говорил, что «посредством музыки М. Тулебаева мне было легче познать духовное обновление Казахстана во всех сферах общественной, экономической и культурной жизни» [2, с.27].

Мукан Тулебаев по праву является одним из основателей жанра казахского романса. Свойственная композитору глубоко лиричная основа музыки во многом способствовала расширению тематики песенно-романсового творчества. Свои романсы он писал на стихи классиков казахской поэзии, перекладывал на музыку лучшие строки поэтов-современников. Апеллируя к нашим чувствам, вызывая те или иные эмоции, впечатления, композитор одновременно побуждает и к работе мысли, к осознанной реакции на произведения, и вызывают яркие эстетические переживания, как у слушателей, так и у исполнителей. Направленное изменение эстетического переживания приводит в педагогическом процессе к изменениям в эстетической культуре личности. Эстетическое переживание, по словам Е.А. Булатовой - есть особое отношение субъекта и объекта, и, как таковое, оно включает в себя все связанное с этим отношением [1]. Исходный «строительный материал» эстетических переживаний - объективная действительность, преобразуемая человеком. Задача педагога организовать непосредственное отношение студента к этому «материалу» так, чтобы вызвать желаемые переживания. Конечно, достижение данной цели отнюдь не простое дело, ибо содержание эстетического переживания предопределено не только объективно, но и субъективно. «Особая результативность эстетического переживания произведений искусства предопределена рядом его специфических признаков, которые следует продуманно учитывать в эстетически-воспитательной работе» [1, с.19].

Итак, успешное решение всего комплекса задач эстетического воспитания студенческой молодежи посредством творчества М. Тулебаева невозможно без пристального внимания к их эстетическим потребностям, вкусам, идеалам, эстетическим переживаниям.

Литература:

1. Булатова Е.А. Музыкально-эстетическое образование в социокультурном развитии личности. Текст. / Е.А. Булатова. - Екатеринбург, 2001.- 145 с.
2. Жубанов А.К. Мукан Тулебаев. Очерк, Алма-Ата: Казполитиздат, 1963.
3. Композиторы Казахстана, / Под ред. М. Ахметовой, - Алма-Ата: Жалын, 1978.- 147с.
4. Назарбаев Н.А. Послание Президента народу Казахстана. Стратегия «Казахстан - 2050»// Казахстанская правда.- Алматы, 14 декабря 2012.
5. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Кн. для учителя / Б.М. Неменский. - М.: Просвещение, 1981. -192с.
6. Тутолмин А.В. Нравственно-эстетическое воспитание,- Глазов: ГПУ, 2003.- 2012с.
7. Эстетика. / Под ред. А.А. Радугина. – М., 1998.- 92с.

Айтжамал Нугусова, Рысжамал Аралбаева, Виктория Шарова
(Талдыкорган, Казахстан)

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ

Актуальность профессиональной подготовки специалиста определяется общественно-экономическими, социокультурными изменениями, происходящими в Республике Казахстан. В связи с этим возникает необходимость в пересмотре целей и задач подготовки кадров. Следует признать, что современное состояние подготовки специалистов требует изменения угла зрения на задачи подготовки и педагогов-психологов. Прежде всего, выдвигаются на передний план такой задачи, как подготовка профессионального компетентного специалиста, об этом указано в нормативно-правовых документах Республики Казахстан в области образования [1-3].

Изучение литературы по данному вопросу, позволило установить, что к настоящему времени недостаточно изучена проблема формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов в процессе подготовки их в вузе. Сказанное свидетельствует об объективно существующих противоречиях: во-первых, между социально обусловленной потребностью образовательных учреждений в профессионально компетентных педагогах-психологах и недостаточностью теоретической и практической подготовки таких специалистов в вузах; во-вторых, между необходимостью целенаправленного формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов в процессе обучения в вузе и недостаточной разработанностью теоретических и практических основ решения данной проблемы.

В нашей работе делается попытка разрешить возникшее противоречие при помощи разработки модели формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов, которая будет реализована нами в рамках подготовки этих специалистов в вузе.

В «Большом психологическом словаре» модель (англ. model) определяется как упрощенный мысленный и знакомый образ какого-либо объекта или системы объектов, используемый в качестве их «заместителя» и средством оперирования [4, с. 300].

Модель, являясь образцом, позволяет формировать профессиональную компетентность педагогов-психологов.

Процесс формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов представляется как система, состоящая из четырех взаимосвязанных структурных блоков (элементов), объединенных для реализации обозначенной цели, и описывается структурно-содержательной моделью. Методологической основой моделирования и проектирования стал системный подход [5].

Предложенная модель понимается нами как некоторый идеал, который должен быть реализован в условиях вузовской подготовки данного специалиста. Структурно-содержательная модель процесса формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов состоит из четырех взаимосвязанных блоков: целевого, содержательного, организационно-технологического и результативно-критериального.

Перед тем как перейти к описанию разработанной нами модели, целесообразным представляется уточнить следующее: что мы будем понимать под подготовкой и готовностью (или подготовленностью) к профессиональной деятельности. Помимо понятия «профессиональная подготовка» в научной литературе широко употребляется и такое понятие как «профессиональная готовность». Нам представляется важным разграничить и уточнить их.

Как указывает в своем исследовании К.А. Жукенова: «Готовность – это результат подготовки к реализации одного из аспектов профессиональной деятельности, который выражается в системе знаний, умений и навыков...» [6, с. 14].

Несколько иначе описывается профессиональная готовность В.А. Сластениным: «Профессиональная готовность к педагогической деятельности представляет собой совокупность профессионально обусловленных требований к учителю, в составе которой выделяют, во-первых, психологическую, психофизиологическую и физическую готовность, а во-вторых, научно-теоретическую и практическую компетентность как основу профессионализма» [7, с. 26].

Мы поддерживаем идеи В.А. Сластенина о том, что готовность к профессиональной деятельности представляет собой результат сформированности профессиональной компетентности.

Таким образом, мы пришли к выводу о том, что «готовность» трактуется как результат подготовки, следовательно, «подготовка» означает процесс.

Под подготовкой педагогов-психологов к профессиональной деятельности мы будем понимать процесс формирования профессиональной компетентности, то есть внешнее целенаправленное планомерное педагогическое воздействие на студентов с целью формирования у них профессиональной компетентности.

Под готовностью педагогов-психологов к профессиональной деятельности мы будем понимать достаточный и высокий уровень сформированности у них профессиональной компетентности.

Уточнив ряд понятий, переходим собственно к вопросу разработки модели формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов.

Особый интерес представляет педагогическое проектирование, под которым понимается предварительная разработка основных деталей предстоящей деятельности студентов и

преподавателей, то есть создание предположительного варианта предстоящей деятельности и прогнозирование ее результата. Объектами педагогического проектирования могут выступать: педагогические системы, педагогический процесс, педагогические ситуации. В нашем случае объектом проектирования выступает педагогический процесс, а именно процесс формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов.

Педагогическое проектирование характеризуется как сложная многоступенчатая деятельность, состоящая из трех последовательных этапов (или ступеней), которые позволяют приблизить «разработку предстоящей деятельности от общей цели к точно описанным конкретным действиям»:

Первый этап – моделирование («создание модели», то есть разработка целей или общей цели создания процесса формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов).

Второй этап – проектирование («создание проекта», дальнейшая разработка созданной модели и доведение ее до уровня практического использования).

Третий этап – конструирование («создание конструкта», а именно дальнейшая детализация созданного проекта, приближающая его для использования в конкретных условиях реальными участниками педагогического процесса вуза) [8, с. 151-152].

Вышесказанное позволяет констатировать, что педагогическое проектирование начинается с создания модели, позволяющей спрогнозировать процесс формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов. На втором этапе производится работа с созданной моделью, которую можно использовать непосредственно для преобразования какой-либо педагогической действительности, в частности процесса формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов. Далее третий этап, названный как конструирование, еще более детализирует проект, конкретизирует его и приближает к реальным условиям деятельности.

Таким образом, ссылаясь на данный источник, мы переходим к описанию предложенной модели. Модель состоит из четырех блоков: целевой блок, содержательный блок, организационно-технологический блок и результативно-критериальный блок.

Целевой блок модели представлен единством цели и задач: формированием профессиональной компетентности педагогов-психологов и ее составляющих.

Содержательный блок модели представлен содержанием подготовки педагогов-психологов. Содержание подготовки специалистов определяется Государственным общеобязательным стандартом образования Республики Казахстан.

Конкретное содержание подготовки специалистов определяется образовательной программой вуза, указывающей по каждой учебной дисциплине содержание и объем знаний, умений, навыков; а также типовыми учебными планами. Вместе с тем необходимо отметить, что значительное место в формировании профессиональной компетентности занимают базовые и профилирующие учебные дисциплины. Однако, на наш взгляд, этого не достаточно. Практика показывает, что большинство выпускников, оканчивающих вуз, являются не подготовленными к профессиональной деятельности, у них, как правило, слабо сформирована профессиональная компетентность. Следовательно, в вузе необходима целенаправленная планомерная работа по формированию профессиональной компетентности педагогов-психологов.

Следующий блок модели – **организационно-технологический**.

Процесс формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов в вузе должен быть построен на принципах лично-ориентированного подхода.

Кроме того, в процессе формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов должны применяться инновационные технологии обучения, на наш взгляд, также способствующие формированию профессиональной компетентности.

Вышесказанное позволяет констатировать, что инновационные технологии обучения предполагают проектирование, реализацию, оценку, коррекцию и активности, подчеркивает, что педагогическая практика повышает эффективность подготовки педагогических кадров.

На основании вышеизложенного, можно сделать вывод о том, что комплексная реализация вышеперечисленных педагогических мер, будет способствовать формированию профессиональной компетентности педагогов-психологов, которая, в свою очередь, является основой эффективности и успешности профессиональной деятельности.

Результативно-критериальный блок включает критерии, показатели и уровни сформированности каждой составляющей профессиональной компетентности. Каждая составляющая, в свою очередь, предполагает компонентный состав (мотивационный, гностический, процессуальный и оценочно-рефлексивный компоненты), который послужил основанием для определения критериев, показателей сформированности специальной, индивидуально-личностной компетентности и компетентности в общении. В соответствии с выделенными критериями и показателями были условно определены четыре уровня сформированности каждой составляющей профессиональной компетентности: низкий, средний, достаточный и высокий.

Мы полагаем, что достаточный и высокий уровни сформированности специальной, индивидуально-личностной компетентностей и компетентности в общении позволяют говорить о подготовленности педагогов-психологов к профессиональной деятельности. Такой специалист будет быстрее и легче адаптироваться к психолого-педагогической деятельности, а выполняемая им работа будет отличаться эффективностью и успешностью. Для формирования высокого и достаточного уровней сформированности каждой составляющей профессиональной компетентности педагогов-психологов необходима специально организованная работа в вузе.

Подводя итог вышесказанному, констатируем, что предложенная нами модель формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов рассматривается нами в контексте подготовки этих специалистов в вузе. В ходе изучения проблемы формирования профессиональной компетентности мы обратили внимание на тот факт, что профессиональная компетентность возникает в учебно-профессиональной деятельности в вузе и получает свое совершенствование в ходе освоения профессиональной деятельности. Чтобы ускорить процесс становления профессиональной компетентности специалистов, необходима особая целенаправленная, планомерная работа по ее формированию.

Литература:

1. Концепция развития образования Республики Казахстан до 2015 года // <http://www.edu.gov.kz>
2. Концепция высшего педагогического образования Республики Казахстан – Астана, 2005 // <http://www.edu.gov.kz>
3. Концепция непрерывного педагогического образования педагога новой формации Республики Казахстан (Проект). – Астана, 2005 // <http://www.edu.gov.kz>
4. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
5. Галиев Т.Т. Системный подход к интенсификации учебного процесса (для технических специальностей вуза): дис. ... докт. пед. наук. – Караганда, 2002. – 305 с.
6. Жукенова К.А. Подготовка будущего учителя к работе с трудными детьми через формирование детского коллектива: автореф. ... канд. пед. наук. – Алма-Ата, 1990. – 23 с.
7. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
8. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие / ответств. ред. М.В. Буланова-Топоркова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 544 с.

Оксана Пильтяй, Ярослав Громський
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ НА УРОКАХ ТЕХНІЧНОЇ ПРАЦІ

Згідно Закону України «Про освіту» - освіта основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору. На сучасного вчителя покладається значна роль у підготовці майбутніх кваліфікованих кадрів, спроможних працювати у сучасних умовах. Зважаючи на те, що успіх формування діяльності особистості, яка здатна приймати нові, цікаві, нестандартні рішення, ефективно розв'язувати складні завдання, добре орієнтуватись у застосуванні новітніх технологій у сучасних умовах, значною мірою залежить від розвитку творчо-інтелектуальних здібностей, актуальним є питання підготовки майбутніх учителів до розвитку цих здібностей [1, с.69].

Питання проблемного навчання досліджувало ряд вчених, які остаточно єдиної думки у його розв'язанні не досягли. По різному трактується розуміння особливостей функціонування проблемності на уроці, а також сам безпосередній вплив проблемної ситуації на пізнавальну активність та психологічний стан особистості. Зокрема, М.М. Скаткін, а також І.Я. Лернер розглядають проблемне навчання як один із методів навчальної діяльності, який ґрунтується на самостійній пізнавальній діяльності учнів, а в свою чергу М.І. Махмутов обґрунтовує особливості проблемного навчання як цілої методичної системи, яка об'єднує різноманітні методи навчання [2, 30]. І.А. Ільницька, обґрунтовуючи особливості проблемного навчання, особливу увагу в своїх дослідженнях зосереджувала на розробці шляхів створення різних видів проблемних ситуацій. Важливо було для їх дослідження визначити методику підготовки та проведення уроків з використанням системи проблемних ситуацій, а також вивчити їх вплив на пізнавальну діяльність школярів. А.В. Фурман, розглядаючи питання проблемного навчання, висвітлює психолого-педагогічні умови організації і ефективного використання проблемності в навчанні і особливу увагу приділяв методиці застосування проблемних ситуацій з урахуванням диференційованого підходу до учнів різних вікових категорій. Л.М. Фрідман поряд з обґрунтуванням позитивної сторони проблемного навчання висвітлює деякі особливості можливої негативної впливової дії на навчально-пізнавальну діяльність школярів, опираючись на індивідуально-психологічні особливості.

Трудове навчання - загальноосвітній предмет державного компонента змісту освіти.

Основна мета трудового навчання - виховання творчої особистості, якнайповніший розвиток її інтересів, нахилів, здібностей, підготовка учнів до професійного самовизначення і трудової діяльності в умовах ринкових відносин.

У процесі трудового навчання учні здобувають загальнотрудові знання і вміння, учаться розв'язувати техніко-технологічні задачі, конструювати і виготовляти суспільнокорисні вироби, засвоюють обов'язковий мінімум знань про місце й роль виробництва в житті суспільства.

Учитель має бути готовим до того, що на протязі своєї педагогічної діяльності йому доведеться не раз переглядати задачі трудового навчання, працювати за новими вдосконаленими програмами. Тому недостатньо тільки знати задачі та зміст трудового навчання, характерні для даного періоду розвитку школи. Потрібно розуміти, чим вони викликані, які за ними стоять методологічні й педагогічні установки [3, с.7].

Відомо, що одним із дієвих шляхів розвитку мислення дітей є зближення процесів пізнання й навчання, які мають багато спільного.

Вони мають модулювати деякі суттєві риси процесу продуктивного мислення, яке супроводжує всі пізнавальні процеси та визначає їх характер і якість. Отже, активізувати пізнавальну діяльність учнів у процесі навчання - це активізувати їхнє мислення.

Процес навчання, який моделює у своїх суттєвих рисах процес продуктивного мислення і спрямований на відкриття учнями нових знань і способів дій, називають *проблемним*.

Проблемність базується на протиріччях, що виникають у процесі вивчення і засвоєння трудових знань, умінь і навичок. Сутність процесу полягає в постановці перед учнями системи проблемних завдань, усвідомленні і розв'язанні їх у ході спільної діяльності учнів і вчителя. Навчання при цьому здійснюють у такій послідовності: постановка проблемного завдання, організація проблемної ситуації, формування проблеми та її розв'язання.

Найважливішим моментом проблемного навчання є *проблемна ситуація*. На уроках технічної праці є сприятливі умови для проблемного навчання. Конструювання, технологія, техніка і сама праця - це багатий матеріал для постановки та створення навчальних проблем. Під час виготовлення виробів перед учнями постають проблеми, які вимагають невідкладного розв'язання, оскільки пов'язані з трудовим процесом [3, с.8].

Дуже важливим є питання про типи проблемних ситуацій. Це питання слід вирішити з урахуванням умов, в яких проводиться навчання учнів. Можна виділити наступні типи проблемних ситуацій:

1. Проблеми, що виникають при поясненні нової операції, робочих прийомів. При рішенні подібних проблем виявляється недостатність раніше засвоєних знань і виникає потреба в нових знаннях, умінь і навичках.

2. Проблеми, що виникають при виконанні практичних завдань. Проблеми такого типу мають особливо важливу роль. Вони сприяють творчому застосуванню системи наявних знань при виконанні конкретного завдання, розвивають здатність вирішувати їх творчо [4; 5].

При проблемному навчанні діяльність учителя технологій полягає у систематичному створенні проблемних ситуацій, організації навчально-пізнавальної діяльності учнів так, що на основі аналізу цих фактів школярі самостійно роблять висновки, формують за допомогою учителя певні поняття, закони, тим самим розвиваючи творчо-інтелектуальні здібності.

А. Матюшкін виокремлює 6 правил створення проблемної ситуації [6]:

- Перед суб'єктами учіння слід поставити таке практичне або теоретичне завдання, виконання якого вимагає засвоєння нових знань і опанування нових навичок і умінь;
- Завдання має відповідати розумовим здібностям суб'єктів учіння;
- Проблемне завдання дається до пояснення матеріалу, що вивчається;
- Проблемними завданнями можуть бути: засвоєння навчального матеріалу; формулювання запитання, гіпотези, практичне завдання;
- Одна і та сама проблема може бути створена різними типами завдань;
- Розв'язанню дуже складної проблемної ситуації суб'єкт викладання сприяє шляхом указування суб'єкту учіння причин невиконання даного йому практичного завдання або неможливості пояснення ним тих чи інших фактів.

Відомо, що потрібно активізувати пізнавальну активність школярів. Тому потреба в нових способах дій стає природною й необхідною. Учні самі, того не помічаючи, потрапляють під вплив проблемної ситуації.

У своїй практиці вчитель-методист В.О. Хоменко [3] використовує елементи проблемного навчання на всіх етапах проектно-технологічної діяльності учнів.

Наприклад, під час вивчення технологічної операції «Стругання деревини» він активізує опорні знання учнів, демонструє рубанок, називає конструктивні елементи цього інструмента, звертає увагу на форму різця. Потім пропонує учням ознайомитися з будовою шершебка (шерхебель) шляхом порівняння його з рубанком. Учні виявляють, чим відрізняються форми різальної частини різців обох інструментів.

Виникає проблема: чому вони різняться?

У ході бесіди з використанням проблемних запитань вчитель звертає увагу на одержані оброблені поверхні деревини рубанком і шершебком. Порівнюючи форми різців і оброблені поверхні, учні самостійно приходять до висновку, що рубанок забезпечує чистову, а шершебок чорнову обробку деревини. На цьому не завершує розв'язання проблемної ситуації. Ставить перед учнями таке проблемне запитання: якщо рубанок використовують для чистової обробки, а шершебок для чорнової, то не краще зразу обробляти заготовку рубанком? При цьому демонструє з робочого місця вчителя процес стругання шершебком і рубанком, звертаючи увагу на товщину знятої стружки. Учні одноголосно доходять висновку, що з допомогою шершебка можна швидше, ніж рубанком, вистругати задану товщину деревини.

Можна було обмежитися наданням простої інформації про призначення і будову стругальних інструментів, але, створюючи проблемні ситуації, вчитель заохочує учнів долучитися до активної розумової пізнавальної діяльності, знання нового матеріалу стають усвідомленими й міцними.

Таким чином, досконало володіючи матеріалом трудового навчання, знаючи умови виникнення і способи створення проблемних ситуацій, учитель завжди може використати проблемність як засіб розумової діяльності учнів. Адже використання елементів проблемного навчання робить навчальний матеріал більш доказовим, навчає логічно мислити; спонукає розвиток інтелекту, підтримує ініціативу, формує критичне мислення; викликає зростання інтересу до навчання і пізнавального ставлення до дійсності. Отже, проблемне навчання є одним із найефективніших засобів активізації навчальних процесів у проектно-технологічній діяльності учнів на уроках технічної праці.

Література:

1. Мироненко Н. Особливості проблемного навчання щодо розвитку творчо-інтелектуальних здібностей учнів на уроках технологій / Наталія Мироненко / www.nbuv.gov.ua/portal/soc.../16.pdf.
2. . Махмутов М.И. Принципы проблемности в обучении / М.И.Махмутов // Вопросы психологии.- 1984.- №5.- С.30-36.
3. Хоменко В.О. Створення проблемних ситуацій на уроках технічної праці / В.О. Хоменко // Трудове навчання в школі. – 2012.- № 5 (41). С. 7-11.
4. Терещук Г.В. Индивидуализация трудового обучения : дидактический аспект / Терещук Г.В. – М. : Институт ПСМ РАО, 1993. – 200 с.
5. Терещук Г.В. Пізнавальні завдання з трудового навчання. 5 клас. Ч. 1. / Терещук Г.В., Туранов Ю.О. – Тернопіль : ТДПУ, 2000. – 118 с.
6. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / Матюшкин А.М. - М., 1972.

Орест Січкоріз, Галина Литвин,
Тетяна Колач, Олесь Корпан
(Львів, Україна)

МЕДИЧНА ОСВІТА В СУЧАСНОМУ СВІТІ. ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В МЕДИЦИНІ

За сучасних швидкоплинних і постійних змін в світі новітніх технологій є необхідність в постійному удосконаленні системи післядипломної освіти та додатковій професійній освіті на підставі необхідної для суспільства концепції навчання протягом всього життя. У зв'язку з інтенсивною динамікою соціально-економічних, інформаційно-технологічних змін, швидкими оновленням в освіті та вимогах до професійних навичок фахівців є очевидною необхідність оптимізації існуючих і розробка нових програм підвищення кваліфікації медичних кадрів. Застосування в навчанні інноваційних технологій дозволить здобути освіту світового рівня, стати конкурентоспроможним фахівцем, надавати кожному громадянину сучасну медичну допомогу та мати можливість вибору праці у будь-якій країні.

Основною з вимог для конкурентоспроможності освіти, поза всякими сумнівами, є і її якість. Але на даний час система освіти має певні складнощі та протиріччя. В сучасному світі освіта є пріоритетною сферою людської діяльності, значні досягнення якої лягли в основу глобальних соціальних та науково-технологічних суспільних змін. І освіта найшвидше реагує на всі ті зміни, які відбуваються у суспільстві.

Останнім часом економічно розвинені країни в стратегії свого розвитку стали робити ставку на освіту. Основні цілі та задачі освітньої політики України визначені в Національній доктрині розвитку освіти. Її головною метою є створення механізму відповідності запитам особи, суспільства і держави. Серед фундаментальних принципів процесу формування загального науково-освітнього простору в масштабах Європи, особливе місце займає саме система безперервної освіти, яка створює найсприятливіші умови для розвитку кожної людини, збільшення тривалості її активного життя, максимального та ефективного використання людського досвіду та інтелекту [2, 5].

Післядипломна освіта стала основною сферою реалізації ідеї масової безперервної освіти. Саме тут проблеми сучасної освіти виявилися особливо гостро. Важливо бачити, що ця сфера є не звичним продовженням існуючої системи освіти, додатковою надбудовою над нею, покликаною компенсувати недоліки формальної освіти, але виступає особливою галуззю, з особливими відносинами учасників освітнього процесу, особливою освітньою мотивацією, метою людей, які суміщають навчання з роботою.

У сучасному суспільстві як джерелом прибутку все частіше є знання, інновації, технології та способи їх практичного застосування. При цьому сфера освіти істотно залежна від економічної сфери, і освітня діяльність стає важливим компонентом економічного розвитку суспільства. До того ж, інформація й теоретичне знання є стратегічними ресурсами країни і, разом з рівнем розвитку освіти, багато в чому визначають її суверенітет і національну безпеку держави.

Сьогодні виділяють наступні важливі тенденції розвитку освіти: перехід від концепції функціональної підготовки до концепції розвитку особистості, інтенсивна взаємодія між державами у сфері освіти, розвиток ринкових відносин у цій сфері. Вони визначають основні напрямки у розвитку нової системи освіти. Принципова відмінність нової системи від традиційної полягає в її технологічній базі. Нова система освіти орієнтована на інформатизацію: реалізацію високого потенціалу комп'ютерних

і телекомунікаційних інформаційних технологій з реалізацією одного з головних переваг – дистанційного навчання.

Враховуючи специфіку організації та запровадження дистанційного навчання для медичних фахівців можна окреслити ряд проблем, які потребують вирішення [3, 7]:

- недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, потребам ринку праці;
- недостатнє матеріально-технічне та науково-методичне забезпечення, недостатня підготовка слухачів кадрів до використання у навчальному процесі сучасних засобів навчання та інформаційно-комунікаційних технологій;
- впровадження у систему освіти новітніх технологій та технічних засобів без належного наукового обґрунтування, науково-методичного супроводу;
- низький рівень фінансово-економічного забезпечення післядипломної освіти.

Враховуючи все вищезгадане уряд України зазначив одними з основних завдань Національної стратегії розвитку освіти [1, 6]:

1. системне підвищення якості освіти на інноваційній основі;
2. модернізація та впровадження професійних стандартів у відповідності до світового досвіду, вимог європейського ринку праці, оновлення класифікатору професій;
3. розробка ефективної системи навчально-методичного забезпечення освіти;
4. створення умов для розвитку індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо).

Комітет експертів Всесвітньої федерації медичної освіти сформулював критерії трьох фаз безперервної медичної освіти (БМО) – переддипломного (додипломного), післядипломного та безперервного професійного розвитку (БПР). Система БМО дозволяє впровадити сучасні медичні технології в лікувально-діагностичну практику, тим самим покращуючи якість наданої медичної допомоги на первинному рівні. БПР дозволить забезпечити якість охорони здоров'я та сприятиме підвищенню ефективності надання медичних послуг населенню та тим самим підтримується компетенція медичних працівників протягом всієї їхньої професійної діяльності [4].

Система БМО дозволяє враховувати не лише ступінь і динаміку реформування охорони здоров'я, але й медичну спеціальність і конкретне місце роботи медичного фахівця – його специфіку, характер і тип функціонування (лікарі та молодші медичні спеціалісти стаціонарів, поліклінік, амбулаторій сімейної медицини та ін.).

Для забезпечення ефективності професійного розвитку медичних працівників відповідно до потреб сучасності необхідно нормативно урегулювати дистанційну освіту: визначити норми навчального часу та оплати праці фахівців щодо створення відповідних навчально-методичних комплексів для дистанційної освіти з урахуванням підготовки матеріалів та проведення вступного та вихідного діагностування, роботи з платформами, проведення занять у режимі он-лайн, перевірки завдань, індивідуальних консультацій тощо.

Вимоги до сучасних програм підвищення кваліфікації кадрів характеризуються наступними ознаками [3]:

- побудова змісту підвищення кваліфікації на підставі єдиних наявних базових знань та ознайомлення з принципово новими знаннями;
- розширення освітнього середовища післядипломної освіти не лише державних установ, але й інших структур (галузевої підвищення кваліфікації);
- різноманітність технологій освіти, які сприяють розвитку якості професійної компетентності.

Особлива увага авторів програм зосереджена на проектуванні їх змісту, який перш за все орієнтований на підготовку фахівців для вирішення актуальних завдань розвитку практичної охорони здоров'я, тобто для виконання вимог суспільства в галузі медицини.

Розробка в умовах модернізації освіти інноваційного змісту програм підвищення кваліфікації сприяє особистісно-професійному розвитку слухачів, актуалізує потребу в проведенні досліджень проблем розвитку та управлінням якістю післядипломної освіти.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI ст.: Затв. Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 // Освіта України. – 2002. – 23 квітня (№ 33).
2. Астахова В. Система освіти України в пошуках відповідей на глобальні виклики епохи / В. Астахова // Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія». - <http://library.uipa.kharkov.ua>
3. Вартанян Ф. Е. Управління ЛПУ. Загальні питання. Пріоритетний національний проект і Концепція розвитку охорони здоров'я / Ф. Е. Вартанян // Загальні економічні питання. Охорона здоров'я. - 2008. - № 1.
4. Левчук Л. В. Тенденції світового розвитку вищої освіти / Л. В. Левчук / / Publish journal РГПУ. - <http://rspu.edu.ru/university>.
5. Москаленко В.Ф. Нано-біотехнології та наномедицина як концептуальний фактор і дидактичний ресурс для інноваційного розвитку вищої медичної освіти / В.Ф. Москаленко, А.І. Єгоренко, А.П. Яворівський // Національний медичний університет імені О. О. Богомольця. XVIII-а конференція Нано-біотехнології та наномедицина як концептуальний фактор і дидактичний ресурс для інноваційного розвитку вищої медичної освіти. - <http://www.mce.su/rus/archive>.
6. Система управління якістю медичної освіти / [І.Є. Булах, О.П. Волосовець, Ю.В. Вороненко та ін.]. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕСС, 2003. – 212 с.

7. Чемерис О.А. Якість освіти як загальна тенденція європейської інтеграції / О.А. Чемерис // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 25.

Ольга Томина
(Москва, Россия)

ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Образование – это неразрывное единство обучения и воспитания. Задача системы образования сегодня – не только в формировании индивида с широким мировоззренческим кругозором, с развитым интеллектом, с высоким уровнем знаний, но и в развитии духовной личности, от интеллектуального, политического, культурного уровня которой во многом будет зависеть будущее общества.

Проблема духовно-нравственного обновления Российского общества на форумах различного ранга определяется в выступлениях и докладах ученых, общественных деятелей, работников министерства образования как проблема государственного значения. При этом признается, что решение данной проблемы возможно лишь в том случае, если она будет разрешаться на всех уровнях общественной жизни. Система образования в этом случае выступает фактором и педагогическим механизмом способным охватить все слои общества в целенаправленном воспитательном процессе. Подготовленность педагогов к осуществлению процесса духовно-нравственного воспитания и духовно-нравственного оздоровления граждан, начиная со школьной скамьи и заканчивая послевузовским образованием, является неременным условием его эффективности.[2, с. 10]

Так, важнейшая задача высшего профессионального образования является интеллектуальное, духовно-нравственное, культурное развитие будущих специалистов. Обоснование этого положения содержится в работах многих авторов: Е.П. Белозерцева, М.В. Богуславского, В.А. Болотова, А.Я. Данилюка, Г.Б. Корнетова, Н.Д. Никандрова, В.И. Слободчикова, В.С. Леднева, А.Д. Солдатенкова и др. Исследованию концептуального и научно-методического обоснования педагогической практики духовно-нравственного образования личности студентов в государственной системе образования посвящены работы: А.А. Корзинкина, В.М. Меньшикова, И.В. Метлика, В.В. Перевертайло, Т.И. Петраковой, О.М. Потаповской, Т.В. Скларовой, Л.Л. Шевченко Л.Л.

Актуальность включения духовно-нравственного компонента в систему образования выразилась в сформировавшемся социальном заказе. Его отразили нормативные документы государственной системы образования (законы РФ «Об образовании», «О высшем и послевузовском профессиональном образовании», Национальная доктрина образования в РФ и ряд других документов) и педагогическая практика. Так, в качестве одной из дидактических форм необходимой духовно-нравственной коррекции личности педагогическая практика последних десятилетий использовала введение в учебный план общеобразовательной школы предмета, посвященного изучению духовно-нравственной культуры на материале традиционных ценностей российской культуры.[3, с.4]

Проблема формирования духовно-нравственной культуры студентов рассматривается как существенный вклад в развитие культуры общества и как средство воспитания всесторонне-развитой личности в условиях, когда все большее распространение получают исключительно материальные ценности (не стесненная моральными ограничениями ориентация на материальный достаток).

Анализ базовых понятий «духовность», «нравственность», «культура», «просвещение» во взаимосвязи со средствами и формами развития нравственно-личностных качеств студентов, позволил выделить составное понятие «духовно-нравственная культура» получившее развитие в педагогических источниках последнего десятилетия (А.Я.Данилюк, Д.Е.Самогаев, Л.Л. Шевченко, А.А. Корзинкин и др.).

В решении проблемы формирования духовно-нравственной культуры студентов понятие «нравственность» рассматривается с точки зрения «внутренних, духовных качеств, которыми руководствуется человек, этическими нормами, правилами поведения, определяемые этими качествами».

Ключевым понятием для поиска новых идей в духовно-нравственном воспитании является понятие «духовность». Под «духовностью» мы понимаем состояние человеческого самосознания, которое находит свое выражение в мыслях, словах и действиях. Она определяет степень овладения студентами различными видами духовной культуры: философией, искусством, религией, комплексом изучаемых в ВУЗе предметов.[3, с.16]

Ключевым понятием наряду с «духовностью» и «нравственностью», является понятие «культура». В педагогических исследованиях начала XXI века (И.В. Кошминой, А.Н. Малюкова, В.В. Медушевского и др.) культура является ценностным источником духовного становления и обогащения личности. [1, с.25]

Просвещением можно назвать процесс целенаправленного положительного воздействия на личность студента путем согласования научных и религиозных взглядов, выявления общего, значимого в личности духовного и нравственного.

По настоящее время в образовательных учреждениях ведется поиск путей духовно-нравственного воспитания учащейся молодежи. То есть существует необходимость четкой структуры работы (некой модели) развития духовно-нравственной культуры студентов.

По мере накопления исследовательских материалов и реализация их в практике образовательно-воспитательного процесса ВУЗа в экспериментальной разработке находится модель формирования духовно-нравственной культуры студентов, которая включает ряд взаимосвязанных компонентов: аксиологический, образованный единством педагогических и духовно-нравственных ценностей; технологический, определяющий стратегию и тактику использования форм, средств, способов и приемов деятельности преподавателей ВУЗа; личностно-деятельностный, раскрывающий механизмы творческого присвоения и использования личностью выявленных духовно-нравственных ценностей.

В условиях Московского Государственного Областного Университета структура работа по формированию духовно-нравственной культуры студентов строится на базе Духовно-просветительского центра имени просветителей славянских Кирилла и Мефодия, где аксиологической основой работы являются христианские и гуманистические ценности.

Цель нашей модели (структуры) является развитие социальной, духовной и культурной компетентности личности студента, ее самоопределение в социуме, формирование гражданина – семьянина – родителя – специалиста-профессионала.

Перед нами стоят задачи повышения социального статуса духовно-нравственного воспитания в системе высшего образования; диагностика нравственно-духовных ценностей современной молодежи; разработка форм просветительской работы, создание совместных просветительских проектов силами студентов и педагогов.

К настоящему времени реализованы следующий содержательный модуль структуры в условиях ВУЗа (Московского Государственного Областного Университета):

- по направлению «Духовная безопасность», задача которого профилактика насильственного вовлечения молодежи в тоталитарные секты, профилактика никотино-алко-нарко-зависимостей, была создана виртуальная выставка по материалам Духовно-просветительского центра имени просветителей славянских Кирилла и Мефодия; совместно с преподавателями и студентами регулярно проводится литературно-музыкальные гостиные, где студенты приобщаются к искусству, а также раскрывают свой творческий потенциал посредством чтения своих собственных стихов, исполнения музыкальных произведений или театральных инсценировок по произведениям русских и зарубежных классиков.

- в рамках информативного направления мы расширяем кругозор юношей и девушек посредством привлечения интереса к русским народным традициям, к народным ценностям через цикл статей, бесед, показом видеофильмов на темы, которые актуальны у молодежи, а также в которых присутствует нравственная и духовная составляющая («Семья», «Взаимоотношения», «Бог», «Религия», «Творчество», «Мир, в котором мы живем» т.д.).

- в работе по направлению «Просветитель» наша задача познакомить студентов с ценностями отечественной культуры, с основами православной культуры, с другими религиями мира, чтобы молодой человек на сегодняшний день сам мог сделать выбор как ему жить, как создавать семью, мог сделать выбор в каком направлении заниматься саморазвитием и познанием мира.

Содержание работы по духовно-нравственному воспитанию студентов на этом этапе не останавливается. В перспективе - дальнейшая разработка и реализация модели формирования духовно-нравственной культуры студентов, которая предусматривает последовательный системный анализ духовно-нравственного воспитания студентов Московского Государственного Областного Университета, создание механизмов воспитательных процессов и их осуществление, мониторинг развития воспитательных систем, создание соответствующей информационной системы. Исследовательская работа по обеспечению развития духовно-нравственного воспитания в системе образования поэтапно будет сориентирована на системный анализ реальной практики воспитания студентов, передового педагогического опыта.

Литература:

1. Корнетов Г.Б. Гуманистическое образование: Традиции и перспективы [Текст] / Г.Б. Корнетов. - М., 2008.
2. Никандров Н.Д. Вера и нравственность [Текст] : православные традиции и современность : выступ. на X1 Междунар. Рожд.образ.чт.26 янв.2003г / Н. Д. Никандров. - М., 2003. - 17с.
3. Шевченко Л.Л. Учитель. Педагогические условия воспитания нравственной культуры в учебно-воспитательном процессе вуза [Текст] : Монография / Л.Л. Шевченко – М., 2010
3. Шевченко Л.Л. Практическая педагогическая этика [Текст] / Л.Л. Шевченко. – М.: Соборъ, 1997
4. Янушквичюс Р.В. Основы нравственности [Текст] : учеб.пособие / Р. В. Янушквичюс, О. Л. Янушквичене. - 4-е изд. - М. : ПРО-ПРЕСС, 2002.

Научный руководитель:

профессор, доктор педагогических наук Шевченко Л.Л.

**Ангела Харитоновна
(Москва, Россия)**

ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

Целью образовательного процесса всегда являлось воспитание и обучение в интересах человека, общества и государства, а так же, создание благоприятных условий для разностороннего, гармоничного развития личности.

В современных условиях, когда наша страна стоит на пути к созданию гражданского общества и правового государства, воспитание детей приобретает особую значимость, поскольку будущее нашей страны во многом зависит от того, выполняет ли школа своё предназначение, состоящее в гуманизации, одухотворении подрастающего поколения, раскрытии человеческих качеств, приобщении к духовно-нравственным ценностям.

В связи с этим, возрастает значимость формирования у подрастающего поколения не только интереса к национальной самобытности и историческим традициям своей родины, но и формирования личностных духовно-нравственных качеств.

Так же, актуальность духовно-нравственного воспитания школьников объясняется тем, что ориентация России на демократический стиль жизни, с одной стороны, и на рыночные отношения с другой, повлекла за собой изменения в экономической, политической, духовной и других сферах жизни современного общества, определяющим элементом которого стал особый, индустриальный характер. Индустриальное общество подчинено и все более подчиняет себя законам производства-потребления.

Мы должны понимать, что дух этого времени неизбежно оказывает влияние и на формирование духовно-нравственной культуры российских школьников, которые растут и развиваются в этот, один из самых непростых, исторических периодов. Нравственные установки и моральные нормы деформируются, а духовные ценности активно вытесняются материальными, искажая представление развивающейся личности о доброте, милосердии и общественной нравственности, оказывая негативное влияние на гражданское самосознание, на отношение людей к обществу и государству, на отношение человека к человеку.

В таких условиях все острее ощущается потребность в воспитании духовно богатой, высоконравственной зрелой личности, способной созидать, а не только потреблять, способной следовать принятым в социуме нормам и правилам общения, нести моральную ответственность за принятые решения. Именно с духовно-нравственным образованием связана сегодня возможность сохранения, как самой личности, так и всего общества.

Передать детям накопленный духовно-нравственный опыт человечества: культуру, традиции, ценности – обязанность школы. Не случайно проблема духовности личности обозначена одной из важнейших общенаучных проблем в законе Российской Федерации «Об образовании», и Национальной доктрине образования Российской Федерации. Закон Российской Федерации «Об образовании» устанавливает, что «основные общеобразовательные программы начального общего, основного общего и среднего (полного) общего образования обеспечивают реализацию федерального государственного образовательного стандарта с учётом типа и вида образовательного учреждения, образовательных потребностей и запросов обучающихся, воспитанников и включают в себя учебный план, рабочие программы учебных курсов, предметов, дисциплин (модулей) и другие материалы, обеспечивающие духовно-нравственное развитие, воспитание и качество подготовки обучающихся» [1].

В послании Д.А. Медведева к Федеральному Собранию образованию уделяется особое внимание: в соответствии с образовательной инициативой «Наша новая школа» основная задача школьного образования заключается в раскрытии «способностей каждого ученика, воспитании личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире» [3].

Выражением государственной политики в этой области стала разработка новых Федеральных государственных образовательных стандартов второго поколения для начального общего образования, вступивших в силу в 2011-2012 учебном году. По новым стандартам, школьному образованию отводится ключевая роль в духовно-нравственной консолидации российского общества.

Согласно концепции духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина России (А.Я. Данилюк, А.М. Кондаков, В.А. Тишков), «современный национальный воспитательный идеал – это высоконравственный, творческий, компетентный гражданин России, принимающий судьбу Отечества как свою личную, осознающий ответственность за настоящее и будущее своей страны, укоренённый в духовных и культурных традициях многонационального народа Российской Федерации» [2]. Следовательно, организация педагогического процесса духовно-нравственного развития и воспитания школьников является одной из ключевых задач современной школы.

От школы сегодня требуется не просто расширение круга задач в обучении и увеличения количества знаний. В условиях чрезвычайного ускорения темпов развития общества и нарастания объема информации, школа должна готовить своих учеников к реалиям жизни, учить самостоятельности и нравственной ответственности своего выбора [7]. Поскольку педагогический процесс духовно-нравственного развития и воспитания школьников – совершенно особый, отличный от усвоения знаний и умений, важнейшей деятельностью в этом направлении является именно воспитание, понимаемое как педагогическая организация условий, способствующих становлению и взрослению человека. Воспитывает человека не информация сама по себе, а та информация, которая несет в себе моральные составляющие, проходя через эмоциональное, чувственное восприятие ребенка. По словам Ш. А. Амонашвили, «педагогический процесс только тогда хорош, когда в нем воспитание идет впереди

обучения, ибо вызванные им к действию духовные силы будут впитывать знания как пищу, необходимую для дальнейшего духовного роста и становления личности» [4].

Однако духовно-нравственное воспитание школьников не должно сводиться к воспитанию морально-этических ценностей у личности учащихся, ограничиваться рамками морально-нравственного воспитания.

Само понятие «духовно-нравственное воспитание» состоит из двух близких, но не идентичных понятий. «Духовность» – слово, производное от слова «душа» – сознание, внутренний мир человека. Поэтому духовностью можно назвать состояние самосознания человека, выражающееся в его мыслях, словах и поступках. А.Ю.Григоренко, доктор философских наук, заведующий кафедрой религиоведения РГПУ им. А.И. Герцена, называет три источника духовности человека. Согласно христианской традиции, источником духовности является личностный Бог. Немецкий философ В.Ф.Гегель выдвинул идею безличного Абсолютного Духа, находящего своё бытие в формах субъективного духа – в науке, искусстве, этике, праве, религии и философии. Согласно третьей точке зрения, духовность конкретного индивидуума (индивидуальное сознание) – результат проекции на него коллективного сознания (этики, морали, религии) [5].

О таких формах человеческого сознания, как наука и искусство в школах говорилось всегда, а о религии, одной из важнейших составляющих человеческой культуры, раньше, особенно в советское время, не говорилось вообще.

Вторая часть понятия «духовно-нравственное воспитание» – «мораль», «нравственность» (от лат. «moralis» – нравственный) в словарях определяется как особая форма общественного сознания, а моральные отношения – как один из способов регуляции отношений человека в обществе с помощью норм. В отличие от традиций и обычаев, нормы морали разъясняют понятия идеалов добра и зла, справедливости и долга. Слово же «нравственность» происходит от слова «нрав», т.е. характер, совокупность душевных свойств. Следовательно, «нравственность» мы понимаем как правила, определяющие поведение человека, его духовные и душевные качества, необходимые для его жизни в обществе, а так же само поведение человека, как исполнение этих правил.

Оба понятия – духовное и нравственное, тесно связаны, однако в термине «духовно-нравственное» на первом месте стоит слово «духовность». Как следует из вышеприведённых определений, нравственность является неотъемлемой частью духовности. Нравы – это то, что за века устоялось в традициях, обычаях и ценностях, передающееся из поколения в поколение. Дух – нечто, невидимое глазами, существующее посредством мыслей и поступков. Нравственным может быть даже бездуховный человек; духовность же всегда включает в себя нравственный компонент. Нравственность регулирует межличностные отношения, духовность – отношения человека не только с себе подобными, но и с Богом.

Следовательно, в процессе духовно-нравственного воспитания следует ориентироваться не только на формирование морально-этических качеств у школьников, но и на воспитание у них высокой духовности.

Долгие годы наши дети, как и весь народ, воспитывались в духе принудительного атеизма. Да, школьная программа всегда была насыщена произведениями, пропитанными духом глубокого гуманизма (произведениями, которые еще долго будут удивлять и радовать как нерелигиозных, так и религиозных людей). Даже в годы коммунистического режима были педагоги, которые не переставали воспитывать своих учеников в духе гуманистических ценностей, формировать из них духовно-нравственных, самостоятельных и инициативных личностей (А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинский). И не смотря на то, что в расписании советских школ не было такого предмета, как духовно-нравственная культура, учителя интегрировали область духовно-нравственной культуры в свои предметы.

Однако только то духовно-нравственное воспитание, которое основано на Первоисточнике духовности и нравственности способно найти выход из того кризиса, в который погрузилась современная Россия.

Сегодня вместо интегрированного преподавания школы перешли к основному предмету в 2010 году – «Основы религиозных культур и светской этики», введённому в школы по инициативе Д.А.Медведева, который во время встречи с лидерами традиционных российских конфессий подчеркнул актуальность духовно-нравственного просвещения подрастающего поколения и заявил о своём решении поддержать идею преподавания в школах России предмета, в основе которого лежат духовно-нравственные ценности. Таким образом, духовно-нравственное воспитание, помимо своей интегрированности в гуманитарные и обществоведческие школьные предметы, обрело статус самостоятельной учебной дисциплины.

Так же, благодаря введению в сетку расписания школ отдельного предмета по духовно-нравственному воспитанию, в школу возвращаются уроки о религии, Боге и вере, а учителя имеют возможность говорить об этом, не нарушая принципа светскости образования, а напротив, помогая учащимся осознанно реализовать конституционный принцип о свободе совести, т.к. светское образование не является безрелигиозным и, тем более, антирелигиозным и выполняет стабилизирующую функцию. «Светскость обеспечивается там, где человек получает адекватное представление о религии и ему никто не навязывает выбора. Он может выбрать что-то, а может не выбрать ничего. Это классическое понимание светскости, не отягощённое атеистической идеологией и фундаменталистскими религиозными представлениями» – так объяснил в интервью газете «Нижегородская митрополия» своё понимание роли нового предмета преподаватель Нижегородской духовной семинарии иерей Максим Антоненко [8]. Религиозное воспитание, подчеркивает он, – дело

добровольное, но религиозные представления школа дать обязана. Необходимо, чтобы каждый учитель ликвидировал свое невежество в религиозных вопросах и подходил бы к вопросам религии с высоты подлинной культуры.

Учитель, преподающий религиозную культуру детям, должен уметь ответить на вопросы духовного содержания понятным для ребёнка языком, в доступных ему категориях. Он не должен ничего навязывать, его миссия – обеспечить выбор. Однако необходимо иметь мужество и компетентность для того, чтобы назвать так или иначе выраженные в культуре религиозные ценности – религиозными. Ведь самые глубокие, самые человеческие истины, переданные нашему народу через культуру, были восприняты этой, пусть даже атеистической, культурой – из христианства [6].

Следовательно, уроки религии в школе – это восстановление справедливости по отношению к религии, поскольку образ Бога и общечеловеческих духовно-нравственных ценностей присутствует и в истории, и в искусстве, и в культуре.

Литература:

1. Закон РФ от 10.07.1992 №3266-1 «Об образовании», 2011;
2. Концепция духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина России. А.Я. Данилюк, А.М. Кондаков, В.А. Тишков. РАО.– М.: Просвещение, 2009;
3. Медведев Д.А. Послания к Федеральному собранию. <http://www.kremlin.ru/transcripts/messages>. Дата обращения: 03.01.2013 г.
4. Амонашвили Ш.А. Школа Жизни. Изд. дом Ш. Амонашвили. М., 2000;
5. Григоренко А.Ю. Религиозная культура и духовно-нравственное воспитание в школе. Вестник РГПУ им. Герцена СПб., 2010;
6. Маренич И.В. Культура и церковь. Семинар по вопросам взаимоотношения культуры и Церкви. М., 1997;
7. Неменский Б.М. Социальный опыт и стандарты Нового поколения. М., 2011;
8. <http://www.nne.ru/education.php?id=299>, дата обращения 12.01.2013.

Научный руководитель:

д.п.н., профессор кафедры педагогики МГОУ Шевченко Л.Л.

**Анатолий Черных, Ирина Красина,
Виктория Гончар, Александр Прокопец
(Краснодар, Россия)**

МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ТАЛАНТЛИВОЙ МОЛОДЕЖИ В КУБГТУ

В соответствии с Концепцией общенациональной системы выявления и развития молодых талантов, утвержденной Президентом РФ в Федеральном государственном бюджетном образовательном учреждении «Кубанский государственный технологический университет» при поддержке Министерства образования и науки Краснодарского края, Южного регионального комитета Ассоциации европейского бизнеса, Ассоциации саморегулируемых организаций строительного комплекса Краснодарского края, Ассоциации выпускников КубГТУ разработана и утверждена Комплексная инновационная образовательная программа «Современные технологии – талантливой молодежи на 2013 год» целью, которой является повышение статуса и престижа высшего инженерного образования для привлечения в вуз одаренных абитуриентов.

Основной задачей разработанной программы является выявление и развитие молодых талантов в различных областях деятельности на разных этапах и уровнях получения образования.

В рамках программы ФГБОУ ВПО «Кубанский государственный технологический университет» (КубГТУ) является посредником и координатором связей между талантливой молодежью с одной стороны и солидными партнерами регионального и Всероссийского уровня с другой стороны. Такие связи позволят в будущем студентам проходить производственную практику на передовых предприятиях и фирмах, имеющих многолетний опыт работы на мировом рынке. Кроме того, эта программа дает возможность реализации системы непрерывного образования с предоставлением возможности талантливой молодежи выбора направления подготовки, получения высококлассного высшего образования и в будущем престижной работы с обеспечением карьерного роста.

В соответствии с данной программой запланировано и уже частично осуществляется проведение для учащихся средних общеобразовательных школ ежегодной «Политехнической Олимпиады» по физике и «Политехнической универсиады» по пяти предметам. Разработаны и размещены на сайте тестовые задания для проведения отборочного тура «Политехнической универсиады».

На базе Центров коллективного пользования институтов и факультетов КубГТУ запланирована реализация научно-исследовательских проектов с привлечением учащихся старших классов образовательных учреждений. В рамках данного мероприятия будут проведены встречи на базе Центров коллективного пользования в целях профориентации, генерации тем по интересам и

составления плана-графика проведения научно-исследовательских проектов. Заключительным этапом этого мероприятия является проведение внутривузовского фестиваля научно-исследовательских проектов. Для учащихся старших классов организованы выездные экскурсии по вузу с демонстрацией современных инновационных лабораторий университета.

Кроме того, проводится широкое привлечение талантливых школьников к работе 40-ой студенческой научной конференции, проводимой в апреле в рамках Дней студенческой науки университета.

В соответствии с договором о сотрудничестве в сфере довузовского образования с Федеральным государственным бюджетным образовательным учреждением «Всероссийский детский центр «Орленок»» учащиеся Центра ежемесячно приезжают на ознакомительные экскурсии в университет.

С целью создания системы довузовского образования учащихся, ориентированной на повышение качественной подготовки учащихся, дифференциацию, индивидуализацию обучения на основе изменений в структуре, содержании и организации образовательного процесса, учитывающей интересы, склонности и способности учащихся заключаются Договора о сотрудничестве с Муниципальными бюджетными образовательными учреждениями.

В рамках углубленной подготовки учащихся образовательных учреждений к Единому государственному экзамену с января 2013 года начали свою работу воскресные лектории, проводимые в режиме on-line высококвалифицированными преподавателями университета.

С целью привлечения одаренных школьников в КубГТУ в вузе запланирован конкурс «Популярная наука», имеющий занимательный характер по направлениям: математика, физика, химия, программирование, экология и охрана окружающей среды, техника и технология, энергия будущего и энергосберегающие технологии, экономика и биотехнология.

Для участников проектов: «Популярная наука», «Юный физик» и «Юный математик» созданы все условия к активному использованию библиотечного фонда университета, в том числе электронных образовательных ресурсов.

На базе кафедр естественно-научных дисциплин созданы школы: «Юный физик» и «Юный математик».

Высококвалифицированными сотрудниками кафедры Прикладной математики разработаны методические рекомендации для создания портала дистанционного довузовского образования: видео-уроки; вебинары; контрольные задания, которые в ближайшее время будут размещены на сайте.

В рамках реализации данных проектов будут проведены рубежные малые семестровые олимпиады с предоставлением победителям и призерам статуса слушателя Центра довузовской подготовки, имеющего приоритет при зачислении в КубГТУ.

**Анатолий Черных, Ирина Красина,
Р. Пломодьяло, Александр Прокопец, Виктория Гончар,
(Краснодар, Россия)**

ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ПРИВЛЕЧЕНИЯ ОДАРЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ В ВУЗ

История проведения предметных олимпиад насчитывает не один десяток лет – еще в XIX веке «Олимпиады учащейся молодежи проводило Астрономическое общество Российской империи. В СССР история предметных олимпиад школьников восходит к 1934 году, когда в Ленинграде состоялась первая в мире математическая олимпиада. В 30-е годы впервые были выделены этапы проведения олимпиад – школьной, городской, областной. В 60-х годах, предметные олимпиады вышли на всесоюзный уровень. После распада СССР Всесоюзная олимпиада трансформировалась во Всероссийскую.

Включение Всероссийской политехнической олимпиады школьников в важнейшие программы государственной политики в сфере образования, несомненно, подтверждает важность и актуальность ее проведения. Всероссийская олимпиада – это не только эффективный механизм поиска и поддержки талантливой молодежи, важный элемент профильного обучения школьников, но и технология повышения эффективности и качества процесса обучения высшей школы. Кроме того Политехническая Олимпиада стимулирует инновационные направления развития учреждений дополнительного образования, в том числе и довузовской подготовки.

В условиях Кубанского государственного технологического университета (КубГТУ) разработана и успешно функционирует Олимпиада школьников и студентов учреждений среднего профессионального образования «Политехническая Универсиада».

«Политехническая Универсиада» органично включается в систему непрерывного образования, что предоставляет возможность талантливой молодежи выбирать направление подготовки по своему призванию, получать высококлассное высшее образование и в будущем престижную работу с обеспечением карьерного роста.

Основной целью «Политехнической Универсиады» является выявление одаренных и подготовленных школьников. В соответствии с поставленной целью проведение Олимпиады предусматривает развитие творческой инициативы и интереса к образовательному процессу, научной деятельности и исследовательской работе; пропаганду научных знаний; активизацию работы

профессорско-преподавательского состава университета с учащимися образовательных учреждений; расширение форм взаимодействия средней и высшей школы, а также содействие профессиональной ориентации школьников и привлечение талантливых учащихся к обучению в КубГТУ.

В Олимпиаде на добровольной основе могут принимать участие лица, обучающиеся в образовательных учреждениях, осваивающие общеобразовательные программы среднего (полного) общего образования, а также студенты учреждений среднего профессионального образования.

«Политехническая Универсиада» проводится по пяти предметам: математике, русскому языку, физике, химии и обществознанию. Олимпиада является массовой и открытой. Информация о порядке организации, проведения, определения результатов Олимпиады, о победителях и призерах является открытой и размещается на официальном сайте университета в разделе «Политехническая универсиада».

Для организации, проведения, методического и иного обеспечения олимпиады ежегодно создаются организационный комитет олимпиады и предметные методические комиссии.

Олимпиада состоит из двух туров – отборочного и заключительного. Отборочный тур проводится заочно в форме электронной переписки между оргкомитетом и участниками олимпиады. Заключительный тур – в очной форме, непосредственно в университете.

Участники отборочного тура олимпиады могут выполнять задания по нескольким предметам. Возможность этих лиц, в случае их выхода в заключительный тур, участвовать в олимпиаде по нескольким предметам предусматривается графиком проведения заключительного тура.

Задания отборочного и заключительного туров «Политехнической Универсиады» составляются отдельно для учащихся 8-9-х классов общеобразовательных учреждений, а также учащихся 10-11-х классов общеобразовательных учреждений и студентов выпускных курсов учреждений среднего профессионального образования. Расписание проведения олимпиады доводится до сведения учебных заведений городов и районов Краснодарского края и зарегистрированных участников на официальном сайте КубГТУ в разделе «Политехническая Универсиада».

При проведении отборочного тура задания для каждой категории участников размещаются на сайте. Выполненные задания представляются участниками в оргкомитет олимпиады по почте или лично. К участию в заключительном туре олимпиады допускаются лица, набравшие наибольшее количество баллов по результатам отборочного тура. При этом, количество участников заключительного тура устанавливает оргкомитет.

Победителями и призерами заключительного туров «Политехнической Универсиады» признаются участники, показавшие лучшие результаты и занявшие 1-е, 2-е и 3-е места. Победители олимпиады награждаются дипломами 1-й степени, призера – дипломами 2-й и 3-й степени. Каждому участнику заключительного тура олимпиады вручается сертификат участника за подписью председателя оргкомитета олимпиады.

Результаты отборочного и заключительного туров размещаются на сайте КубГТУ, в газете «Университетские вести КубГТУ», а также освещаются в средствах массовой информации.

Хотелось бы отметить, что победители предыдущих олимпиад, став студентами, аспирантами, сотрудниками вузов и НИИ, остаются в олимпиадном движении, активно работая со школьниками. В этом заключается принцип преемственности поколений – наиважнейший принцип развития олимпиадного движения.

Лидия Ярмолович, Элеонора Урунбасарова
(Алматы, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В послании президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана сказано, что образование должно давать молодежи не только знания, но и умение их использовать в процессе социальной адаптации [1]. Это означает, что выпускники должны быть компетентными.

Проблема компетентности является актуальной, т.к. несмотря на множество исследований по данной теме нет однозначного определения как компетентностного подхода, так и понятий «компетенция», «компетентность». Мы различаем понятия компетенция и компетентность. Понятие «компетентность» шире. Оно состоит из определенных компетенций. **Компетенция** включает совокупность взаимосвязанных качеств личности (ЗУН, способы деятельности), задаваемых по отношению к определенному кругу предметов и процессов и необходимых для качественной продуктивной деятельности по отношению к ним. **Компетентность** – владение человеком соответствующей компетенцией, включающее его личностное отношение к ней и предмету деятельности [2, с. 20].

Проанализируем, какие взгляды на **профессиональную компетентность учителей начальных классов** у исследователей.

Мальцева Е.В. считает, что профессиональная компетентность учителя начальных классов обусловлена качеством профессионального образования и представляет гармоничный сплав профессиональных знаний, умений, ключевых компетенций, и профессионально-значимых личностных качеств, обеспечивающих успешную педагогическую деятельность [3].

Мы считаем, что данным автором не в полной мере раскрыта специфика профессиональной компетентности учителя начальной школы.

Дмитриевой Н.Л. выделены следующие компоненты в структуре профессиональной компетентности учителя начальной школы: содержательный (знания), деятельностный (умения), личностный (самосознание), социальный (общественная значимость профессиональной деятельности). В деятельностном компоненте профессиональной компетентности автор выделяет группы педагогических умений: гностические, проектировочно-конструкторские, организаторские, коммуникативные и исследовательские, описание которых представлено в общем виде и не отражает особенности профессиональной деятельности учителя начальной школы. [4].

Колпакова Н.В. в структуре профессиональной компетентности учителя начальной школы выделяет такие компоненты профессиональной компетентности, как: методологическая, психолого-педагогическая и предметная компетентности. Причем, иерархия данных компетентностей такова, что методологическая компетентность, по мнению автора, является ключевой, психолого-педагогическая – базовой и предметная – специальной компетентностью. Автор в своем исследовании указывает на то, что ключевая компетентность для учителя проявляется в способности находить информацию, работать с ней и на ее основе решать профессиональные задачи. Базовая компетентность для учителя – это способность использовать информацию и технологии для обучения школьника, отвечающие возрастным особенностям ребенка. Специальная компетентность для учителя выражается, по мнению автора, в способности обучать детей с использованием информационных технологий [5].

Как показывает анализ данного исследования, автором ни в структуре, ни в видах профессиональной компетентности не отражены особенности профессиональной деятельности учителя начальной школы. Кроме того, в рассмотренных видах профессиональной компетентности отсутствует такой личностный компонент как готовность к осуществлению педагогической деятельности. Автором упоминаются только способности, что, по мнению В. А. Крутецкого [6], В. А. Сластенина [7], А. И. Щербакова [8] и др., недостаточно для осуществления постановки и осмысления педагогической задачи, ее анализа и решения. Мы разделяем точку зрения этих авторов.

Шустова М.В. выделяет следующие компоненты в структуре профессиональной компетентности учителя начальных классов: психолого-педагогическую, предметную, методическую и личностную компетентности.

Психолого-педагогическая компетентность является для учителя начальной школы основой его профессиональной деятельности. Учитель закладывает фундамент для изучения многих учебных дисциплин и формирует мировосприятие, отношение к себе, к окружающему, к учебному труду, что невозможно без системы знаний о ребенке младшего школьного возраста, его особенностей, социальных факторов развития.

Предметная компетентность учителя начальной школы характеризуется: наличием знаний и умений в необходимых для учителя начальной школы предметных областях и умением ими оперировать.

Методическая компетентность характеризуется: знанием классических и современных методов, форм, средств, приемов, технологий обучения и воспитания в начальной школе, умением их применять, творчески перерабатывать.

Личностная компетентность характеризуется: развитием личностных функций учителя начальной школы (мотивационной, рефлексивной, ориентационной, творческо-преобразующей); высоким уровнем эмпатии; владением умениями самообразования и саморазвития, готовностью осуществлять профессионально-педагогическую деятельность [9].

Сорокина Т.М. в структуру профессиональной компетентности педагога начальной школы включает: педагогическую направленность, особенности гуманистического педагогического мировоззрения, системы профессиональных интегративных знаний и навыков, системы диагностико-управленческих профессиональных действий.

Важнейшей характеристикой профессиональной компетентности, по Сорокиной Т.М., является «направленность на ребёнка». Педагогическая направленность учителя на ребёнка преследует цель выработать у ученика мотивацию учения, познания окружающего мира, людей, самого себя. Она предполагает заботу о ребёнке, интерес к нему, любовь, содействие развитию его личности и максимальной самоактуализации его индивидуальности.

Таким образом, в основе категории «профессиональная компетентность» учителя начальной школы лежит осознание педагогом своих педагогических возможностей, особенностей детской группы, перспектив её развития, своеобразия социума. Такое концептуальное осознание определяет профессиональную гибкость педагога в подборе (а не копировании) педагогических технологий, методик, позволяющих успешно реализовать главную цель – создать условия для развития личности младшего школьника.

Сорокина Т.М. модернизирует структуру профессиональной компетентности учителя начальной школы под будущего учителя начальных классов.

В её исследовании понятие **профессиональная компетентность будущего учителя начальных классов** трактуется как динамическая, процессуальная сторона его профессиональной подготовки, характеристика профессионального роста, профессиональных изменений, как мотивационных, так и деятельностных. Она рассматривает профессиональную компетенцию как явление постепенной профессионализации будущего учителя. В то же время понятие «компетентность», с её точки зрения, более определяет профессиональную деятельность зрелого

учителя.

По мнению Сорокиной Т.М., профессиональная компетентность учителя начальной школы особая – многопредметная. Центральным звеном её концепции профессиональной подготовки будущего учителя начальных классов является коренное изменение роли и содержания его психологической подготовки, которая должна быть интегрирована со всеми аспектами обучения в едином, профессионально значимом для студента, развивающем пространстве. Такая деятельность будущего педагога обеспечивает ему актуальный уровень профессиональной компетентности, позволяющий выполнять сложную профессиональную деятельность по прогнозированию целей и задач психического развития детей в процессе обучения, созданию продуктивных условий для их разрешения, разработке диагностических программ, в том числе на предметном материале.

Структура профессиональной компетентности будущего учителя, по Сорокиной Т.М., включает в себя:

1. мотивационный компонент, выражающийся в постепенном развитии особой направленности учебно-профессиональной деятельности студента, основанной на приоритете целей развития личности младшего школьника;

2. профессионально-деятельностный компонент, содержащий систему учебно-профессиональных действий, предполагающий овладение студентами:

1) специфическими аналитическими навыками, позволяющими воспринимать и оценивать педагогическую ситуацию как многомерную, постоянно инновационную педагогическую реальность;

2) особыми профессионально-диагностическими действиями, позволяющими будущему педагогу преобразовывать учебный предметный материал в диагностический;

3) основами проектировочных действий, целью которых является создание гибкой системы организации жизнедеятельности школьника, условно названной Сорокиной Т.М. педагогическое пространство. Данная система включает в себя особенности развития младшего школьника в процессе взаимодействия: с учителем, со сверстниками (в процессе обучения), с родителями [10].

Конечно же, понятие и структура профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов, по Сорокиной Т.М., довольно полно разработаны, мы на них опираемся. Вместе с тем, на наш взгляд, Сорокина Т.М. особый акцент делает на процессуальный компонент развития профессиональной компетентности будущего учителя, в то время как мотивационный, когнитивный, личностный имеют большое значение.

Таким образом, под **профессиональной компетентностью будущего учителя начальных классов** мы понимаем интегральную характеристику деловых и личностных качеств, отражающую уровень мотивации, знаний, умений и навыков, достаточных для осуществления педагогической деятельности.

Для формирования личностной компетентности будущего учителя начальных классов, на наш взгляд, необходимо:

1) комплексный подход к развитию общего уровня культуры студентов путем личностно-ориентированной и развивающей направленности обучения;

2) организация самостоятельной деятельности студентов, которая способствует развитию интеллектуальных и творческих способностей, сокращению до минимума ограничений учащегося в его действиях и возможностях. Самостоятельная работа предполагает: педагогическую практику, изучение дополнительной литературы, выполнение самостоятельных проектов, организацию и проведение студентами различных мероприятий;

3) высокий уровень преподавания;

4) организация социального взаимодействия на основе общечеловеческих и культурных ценностей; саморазвития и самосовершенствования студентов.

Только в этом случае будущие учителя смогут корректно разрешать конфликтные ситуации, которые часто возникают в школьной среде, создать благоприятную атмосферу в классе, сделать процесс обучения школьников интересным, а значит эффективным.

Обобщив все вышесказанное, можно сделать вывод, что наличие профессиональной компетентности является важным условием востребованности и конкурентоспособности учителей. Для возникновения профессиональной компетентности необходима систематическая работа по ее формированию в процессе обучения в ВУЗе.

Литература:

1. Послание президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 27 января 2012 года: Официальный сайт Президента Республики Казахстан akorda.kz
2. Мучкин Д.П. Педагогические условия формирования профессионально-педагогической самообразовательной компетентности будущих учителей – Павлодар, 2010. – 120 с.
3. Мальцева Е.В., Развитие профессиональной компетентности учителей начальных классов в системе непрерывного педагогического образования – Йошкар-Ола, 2006. – 261 с.
4. Дмитриева, Н.Л. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов сельской школы (На материале образовательной области «Математика»): Дисс... канд.пед.наук / Н.Л.Дмитриева. - Великий Новгород, 2004. – 177с.
5. Колпакова, Н.В. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов средствами развивающих технологий: Дисс... канд.пед.наук / Н.В.Колпакова. – Бийск, 2006. – 217с.

6. Крутецкий, В.А. Психология обучения и воспитания школьников / В.А.Крутецкий. – М.: Просвещение, 1976. – 150 с.
7. Сластенин, В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А.Сластенин. – М.: Просвещение, 1976. - 160с.
8. Щербаков, А.И. Психологические основы формирования личности учителя в системе высшего педагогического образования /А.И.Щербаков. – М.: Просвещение, 1976. – 191с.
9. Шустова М.В. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя начальной школы – Ишим, 2010. – 252 с.
10. Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущих учителей начальной школы: Монография / Т.М. Сорокина; Нижегородский государственный педагогический университет. – Н. Новгород: НГПУ, 2002. – 168 с.

Научный руководитель:

доктор педагогических наук, Урунбасарова Элеонора Адаловна

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Анастасія Грицак
(Біла Церква, Україна)

ЯКОЮ МАЄ БУТИ СПРАВЖНЯ ЕЛІТА ДЕРЖАВИ

Не можна в політичній боротьбі переступити етичні норми, є межа, переступивши яку, політик самоспалюється. А комусь таки суджено дійти до мети!..

В'ячеслав Чорновіл

Політична еліта – це внутрішньо єдина соціальна сукупність, яка складає меншість, але виступає суб'єктом підготовки та приймання важливих стратегічних рішень у сфері політики. Але ж якою бачить цю еліту простий народ? Які вимоги він до неї ставить? З точки зору Дж. Майзела, політична еліта має відповідати формулі «трех С»:

- consciousness(групова свідомість);
- coherence(згуртованість);
- conspiracy (скритність).

Я впевнена, що більшість людей і розуміння не мають, що ці слова означають. Простий народ має власні критерії оцінки, більш прості для розуміння і яким, здавалось би, легко відповідати, на відміну від теорій Майзела. Отож, збільшимо наш мікроскоп в 40 разів та почнімо розглядати.

Я вважаю, що наша політична еліта має бути освіченою і надавати можливість бути такими і іншим людям. Адже вжиті за два роки роботи Уряду кроки з реформування системи освіти зробили її конкурентоспроможною. «За оцінками, проведеними у Всесвітньому звіті з конкурентоспроможності держав Світового економічного форуму, що проходив у Швейцарії, освітня система України посідає 56 місце у світовому рейтингу 139 країн світу», – говорить міністр Табачник. Водночас він уточнив, що експерти оцінили нашу освіту вище від освітніх систем Польщі, яка посідає 62 місце, Російської Федерації (78 місце), та Грузії (119). То ми будемо розумними??? Звісно, якщо не дивитися по ту сторону медалі, яка виливається в цілий ряд освітніх проблем та причин їх виникнення.

Політична еліта має бути інтелігентною, вихованою, тактовною, адже саме такими рисами повинен володіти справжній державний службовець. При прийнятті рішень повинна бути твереза свідомість, а не емоції, амбіції та характер. «Ви керуєте емоціями, а не емоції вами». Думаю, що такий вислів не є основним принципом більшості політичної еліти.

24 травня 2012 року був внесений на розгляд законопроект «Про засади державної мовної політики» (№ 9073 від 26.08.2011) Вадима Колесніченка та Сергія Ківалова, який передбачає визнання російської мови офіційною в деяких регіонах України. Це було основною причиною початку бійки.

Коли слова не діють, допоможуть кулаки. Не знаю, як Вам, а мені за це соромно. Українці завжди відзначалися гостинністю, привітністю, колоритом, а тут – бійками...

«Політика несумісна з нормами людської моралі», – говорив Н. Мікіавеллі, і я приєдную до його слів. Наш час – це не час, коли панує правда. Погодьтеся, ми й самі декілька разів на день говоримо неправду. Так, це стало невід'ємним елементом спілкування. Але я дотримуюсь правила: «Краще гірка правді, ніж солодка брехня». Брехня породжує недовіру, от чому, коли нам так багато та красномовно щось обіцяють, то ми так скептично до цього ставимось. Політична еліта не є близькою до народу, хіба лише виключенням є той час, коли активно розгортаються політичні агітації для підтримки їхньої особи (насправді ж їхнього добробуту, їхнього щасливого майбутнього, їхніх дітей). А чим гірші ми і наші діти? Лише тим, що наші батьки не збрехали, не вкрали у потрібному місці і в потрібний час? Хіба зараз ми можемо так просто звернутися за допомогою до нашої еліти, наших захисників, яких самі ж обирали? Звісно, що ні. Щоб це сталося, потрібно пробити ту муровану охорону, яка невідомо що охороняє, бо особливого скарбу там немає! Хіба зараз може кожен охочий потиснути руку представнику політичної еліти? Ні, для цього необхідно чимало довідок та довідку «про вашу особистість». Ми говоримо, що політична еліта – уособлення найкращого, представники країни, але ми не говоримо, що вони якийсь особливий народ, який має право возвеличувати себе, ставити вище за інших. Просто їхня робота полягає у тому, щоб доносити думку людей, їхні інтереси, вимоги до вищого керівництва. Напевно, нашим дітям про слова «демократія», «воля». «правда» ми читатимемо лише в книжках та розповідатимемо зі спогадів.

Наскільки б Ви оцінили правдивість політичної еліти? Впевнена, що відсоток був би незначним. Однією причиною недовіри між населення та політичною елітою є те, що вони дуже рідко говорять нам правду. Я вважаю, що це не правильно тримати людей в невідомості про сьогодні-завтра. Я впевнена, що люди приймуть будь-яку правду про нинішній стан і будуть чекати стільки, скільки потрібно, лише скажіть нам правду. Лише скажіть нам правду і ми будемо разом боротися з перепонами. Лише скажіть нам правду і прийміть думку простого народу, допоможіть, коли Вас того просять. Найважливішим інструментом політичної влади має бути довіра населення, яке поодинці-комашка, а разом – нездоланна хвиля. Не посміхайтесь нам лише з

біг-бордів та телевізорів, не показуйте бренди своїх костюмів, не розповідайте про ваші статки, а згадайте лише, кому саме ви цим усім маєте завдячувати!

Хіба в інших країнах така ж ситуація? Думаю, варто поглянути на становище еліти закордоном, адже все пізнається в порівнянні. Що ви знаєте про Францію, крім того, що там чудові парфуми ????

Думаю, варто звернути тут увагу лише на декілька важливих моментів, і все стане зрозумілим.

На церемонію своєї інавгурації Олланд прибув без офіційного ескорту, пересуваючись на серійному автомобілі Citroen C5, слідуючи при цьому в загальному потоці і зупиняючись на всіх світлофорах. А підсумками лише двох років перебування Януковича на посту президента з урахуванням основних і додаткових витрат перша особа держави і його апарат обійдуться Україні як мінімум в \$124,5 мільйон.

«Податок на розкіш» – лише одна з цілей Франсуа Олланда. Для оздоровлення економіки йому потрібно € 30млрд., € 20млрд. президент планує залучити у вигляді додаткових податків, а € 10млрд. зекономити. Через два роки господарювання Олланд обіцяє покращити ситуацію, а до кінця свого президентського строку (2017року) привести економіку в порядок .

Олланд підтвердив, що податок 75% буде стягуватися зі всіх, хто заробляє понад € 1млн. в рік. Він закликав володарів великих статків «проявити патріотизм» і підтримати країну в тяжку хвилину. Зростання економіки зупинилося на нулі і погрожує ось-ось перетворитися на падіння. Кількість безробітних перевищило 3млн. осіб. Та і Україна не відстає. Тільки тут «податок на розкіш» буде по-іншому трактуватися. Почне діяти він з 2013 року і принесе бюджету від 800 млн. грн.. При цьому Кабмін усунув лазівку для охочих уникнути потрапляння під новий податок, коли він ще не набрав чинності. Зокрема, громадянам України буде заборонено тимчасово ввозити в Україну транспортні засоби особистого користування - дорогі мотоцикли, яхти, літаки і вертольоти, за них буде стягуватися 40% вартості.

Як повідомлялося, зареєстрований 5 червня урядовий законопроект «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування багатства і предметів розкоші» (№ 10588) передбачає сплату податку в розмірі 2% мінімальної зарплати за 1 кв. м площі (в даний час - близько 20 грн) за квартири загальною площею понад 200 м², дачні будинки і котеджі загальною площею понад 500 кв. м і об'єкти житлової нерухомості у власності одного платника податків понад 600 м².

«Я не думаю, що республіці можна знайти що-небудь більш не гідне, ніж коли закон приймають і потім не дотримуються, і тим більше, коли закону не дотримується сам його законодавець» Н. Мікіавеллі.

Не можна не відмітити таку країну як Грузію. Сьогодні у цій країні нова політична еліта, вирощена стараннями президента, людини виняткової волі, закоханого в свою країну, як її перший президент. Молоді люди, які працюють у владних структурах, отримали освіту в Європі та США, долучилися до західних цінностей. Грузія на марші. З сатрапії імперії, що розпалася вона перетворилася на повноцінну державу в одну із не корумпованих, безпечних і ліберальних країн світу з мінімальними податками і мінімальною бюрократією. Грузія в будівельних риштуваннях: будуються дороги, аеропорти, тунелі, комунікацій, курорти, реставруються цілі квартали міст і унікальні пам'ятки культури. Грузії вдалося досягти головного – «зробити з держави друга для громадян». Про неймовірний стрибок Грузії говорили і писали дуже багато, тому думаю, що хоч щось кожен з нас про це щось знає.

Грузія почала все спочатку. Протягом короткого часу запровадила велику кількість реформ, приблизно в 19-ти напрямках, починаючи антикорупційної реформи та закінчуючи військовою. Головною стала антикорупційна реформа, це досить вдалий хід для початку великої роботи, адже не можна починати велику справу, коли ти знаєш, що в будь-який момент когось можуть «купити». Тому вичитуванням моралі кожному, жорсткі системи відповідальності не подіяли б так ефективно, як абсолютна заміна людей у владі та силових органах. До цих структур прийшли люди, які не зіпсовані попередньою політичною системою, які виховані на інших цінностях та мають зовсім інші цілі. В них ще досить оптимізму та сили змінювати життя на краще. То все ж таки це реально!!!! Сьогодні країна Грузія посідає 4-е місце у світі за прозорістю податкової системи. У минулому податків було 26, стало лише 6. Такий крок призвів до того, що зникла «тіньова економіка», подвійна бухгалтерія. Не будемо замовчувати про головний результат: ВВП Грузії за 5 років зріс у 4 рази, з 3 до 12 млрд доларів. Грузинські реформи є успішними і неабияким прикладом для інших країн. Підтвердженням цьому є наступні слова: у світовому рейтингу привабливості для ведення бізнесу країна піднялася з 147 на 11-е місце. «Дія-головний ключ успіху», - говорив Пабло Пікассо, хоча він не політичний стратег, але є речі, які визначаються однозначно в будь-якому напрямку діяльності. Щоб мати результат потрібно прикладати зусилля, а не імітувати вперту наполегливість. Потрібно вміти брати на себе відповідальність за інших людей, країну. Потрібно вміти починати, і головне - завершувати розпочате. Чому Україна не може наслідувати Грузію? Адже є реальний приклад, де не потрібно попередньо визначати дослідженнями, експериментами, чи буде вдалий результат!!! Наглядно зображено, що можна досягнути мети, коли маєш бажання. Якщо не реформи, то ми хоч можемо взяти деякі уроки на замітку!

Народ і країна без зовнішнього втручання повністю зруйнованими бути не можуть (у нас є надія), є лише певна межа, за якої вибухає суспільний котел. І лише тоді починається щось змінюватися: необхідні реформи, зміна політичної системи, хоча ці зміни здебільшого, щоб «випустити пар», але все-таки факт залишається фактом. То хіба для України це єдиний спосіб просуватися далі? Хіба ми можемо собі дозволити вдаватися до таких крайнощів???

Політична еліта та народ мають бути пов'язані. Не можна «обрубати» всі кінці та поділити державу на вищих та нижчих. Загальнодержавна любов до лідерів стає запорукою надзвичайного кредиту довіри. На прикладі Грузії хочеться сказати, що все минуле і залишатися у минулому, в тому числі і радянська система. Світ повинен змінюватися, щось нове виштовхує старе, відбувається рух

вперед. Я вважаю, що не потрібно знову обмежувати себе тими рамками, які нам встановили. Не потрібно звертатись до чийось стереотипів, світоглядів, уподобань. «Різниця між палацом Президії Грузії та вертолітним майданчиком Президента України дуже проста. Палацом може пишатися весь народ, це символ реформ та надії. Пишатися вертолітний майданчиком може лише сам Президент», – сказав Віталій Пекар. На гербі Грузії написано ძალა ერთობაშია, що перекладається дуже просто: «В єдності – сила». То хіба ми цього не знаємо??????

Хай все вище мною сказане, уже всі знають, чули, бачили, але якщо воно актуальне і суттєвих змін ми не бачимо, то про це потрібно говорити все гучніше. Нехай говорилося дещо емоційно і простою, дохідливою для кожної людини мовою, але це є показником, що воно дійсно хвилює. От тільки шкода, що ті, до кого ми звертаємось, нас не чують та ще й закривають на нас очі.

Україна далеко не ідеальна, але вона має значні ресурси до активного і результативного розвитку. Є люди, які здатні піднімати країну з хаосу та направляти на правильний шлях. Політична еліта є бар'єром на шляху суспільної думки до втілення. Чому не можна хоч на деякий час забути про власні принципи, інтереси, бажання? Чому ми дозволяємо собі опускатися нижче дозволеного рівня?

Я вважаю, що наша політична еліта не має права називатися елітою. Адже, одна справа, коли ти намагаєшся виправитися, вдосконалитися, інша справа, коли все відкладаєш в темний ящик, виправдовуючи себе, що ти такий, який є. Я вважаю, що політична еліта або відповідає встановленим нормам, або ні. Середини бути не може. Якщо ти не здатний виконувати свої обов'язки в повній мірі, то, будь ласкавий, не займай місце у політиці. Якщо говоримо про політичну еліту, то говоримо і про народ, а не про егоцентризм та ненажерливість кожного. Чому ми маємо ледь не на колінах випрошувати те, що належить по праву нам? На початку ми говорили, що не всім відомо правило «трьох С», думаю, що в нашому випадку воно так і залишиться сухою теорією, яка прирівнюється до чогось космічного, адже більшість людей втратили надію побачити таке в житті. Не дивлячись ні на що, для народу Україна – найрідніша домівка. Це говорить про те, що серце ще живе і б'ється.....

Політична еліта – це сукупність людей, яким довіряє народ, і призначені для того, щоб захищати інтереси українського населення.

Література:

1. <http://education.unian.net/ukr/detail/192404>
2. http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
3. <http://vnz.org.ua/novyny/vstup/2536-vyznacheno-perelik-predmetiv-iz-jakyh-u-2013-rotsi-provodytymetsja-zno>
4. http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B9%D0%BA%D0%B8_%D1%83_%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
5. <http://www.newsru.com/world/15may2012/olland.html>
6. <http://www.kommersant.ru/doc/2019308>
7. <http://telegrafonline.info/world/75-geopolitic/2691-ostannij-satrap-gruziyi>
8. <http://innovations.com.ua/ua/articles/op-manage/17848/gruzinski-slozi-shastyaj-gorya-toruyut-ukrajinskij-shlyah>
9. <http://firtka.if.ua/?action=show&id=879>

Науковий керівник:

викладач соціально економічних дисциплін Технологіко-економічного коледжу Білоцерківського НАУ, спеціаліст вищої категорії, викладач – методист Коренькова Галина Миколаївна

Марат Закіров
(Луганськ, Україна)

УКРАЇНА У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЄВРАЗІЙСТВА

Держави, що постали на пострадянському просторі, протягом останніх десятиліть пройшли непростий шлях державного становлення. Деякі з них достатньо швидко визначилися із зовнішньополітичним вектором розвитку. Інші, в тому числі й Україна, досі знаходяться у стані невизначеності та у пошуках нових соціально-економічних та політичних орієнтацій. Криза світової економіки, неоднозначні культурно-демографічні процеси, які додають драматизму у міждержавні відносини в середині вже існуючих міжнародних політичних та економічних об'єднань ще більшою мірою актуалізують для сучасної української держави проблему остаточного визначення вектору зовнішньополітичного курсу.

Визначення адекватного українським реаліям шляху подальшої інтеграції потребує ретельного аналізу дій сусідніх держав та головних політичних партнерів у світі. Серед першочергових завдань таких досліджень, особливого значення набуває вивчення їхніх світоглядних концепцій, які є ідеологічною основою для вироблення зовнішньої та внутрішньої політики.

Найбільшою сусідньою державою і важливим економічним партнером для України була, є і, скорі ж за все, буде надалі Російська Федерація. Важливою частиною світоглядної спадщини російської

філософії є ідеологія євразійства, яка останнім часом набуває все більшого значення для формування зовнішньої політики сучасної Росії.

Євразійство виникло на початку 20-х років минулого століття у середовищі післяреволюційної російської еміграції. Воно об'єднує в собі надзвичайне широке коло гуманітарного та природно-наукового знання від філософії та історії до географії та економіки. Концептуально нова течія російської думки має глибоке історичне коріння і є однією з найбільш традиційних для Росії. За думкою теоретиків євразійського руху, найбільш віддаленим за часом джерелом, що вплинуло на становлення євразійської концепції, було „Послання старця Філофея до великого князя Василя”. Спочатку слов'янофіли, а за ними і євразійці спиралися на ідею інока про високе призначення Росії [1, с.23].

Важливий вклад у оформлення теоретичних підвалин євразійства внесли російські мислителі XIX століття М. Карамзін, П. Чаадаєв, О. Хомяков, І. Кірсєвський. Головну роль у завершенні теоретичного оформлення євразійства як самостійного світоглядного явища відіграли російські емігранти: філософ Л. Карсавін, історик Г. Вернадський, релігійний філософ В. Ільїн, економіст Я. Садовський та інші.

Саме тому, що ідеологія євразійства сформувалася у середовищі еміграції вона, протягом багатьох років, залишалася маловідомою на Батьківщині її авторів. Лише зі зняттям наприкінці 80-х років минулого століття заборон та обмежень, щодо феномена російської еміграції, розпочинається вивчення творчої спадщини євразійців.

Нового звучання ідеологія євразійства набуває вже у 90-х роках минулого століття. Першим кроком до практичного втілення окремих ідей євразійців став проект „Євразійського союзу” запропонований президентом Казахстану Н. Назарбаєвим [2]. Проте широкої та дієвої підтримки у середовищі російської правлячої еліти ця ідея на той час не знайшла. Зміна політичного керівництва Російської Федерації на початку третього тисячоліття супроводжувалося не лише суттєвими змінами у внутрішній політиці, але і вплинуло на тактику та стратегію зовнішньої політики. Керівництво Російської Федерації починає все більш активно висувати ідеї економічної та політичної інтеграції держав на пострадянському просторі. А євразійство, в свою чергу, перестає бути лише академічним явищем чи проектом, а починає наповнюватися реальним змістом.

Запропоновані російським керівництвом ідеї створення єдиного економічного простору і митного союзу ґрунтуються не лише на економічній доцільності та певних традиційних економічних зв'язках. Світоглядні підвалини цих проектів базуються саме на євразійських концепціях. Зокрема, євразійці обґрунтували розділення Старого світу не на два, а на три материка: Європу, Азію і Євразію. Євразія являє собою простір, що охоплює величезні території рівнин від південних Карпат на заході до гір російського Далекого Сходу. Згідно євразійської концепції «месторазвития» на цьому просторі сформувалася особлива соціально-історична атмосфера яка визначила своєрідність життєвого ладу, культури й державності. Виходячи з цього постулату усі держави, що існують у рамках цієї території, й Україна у тому числі, рано чи пізно мають інтегруватися. Провідна роль Росії у процесі інтеграції базується на двох головних чинниках. По-перше: Росія займає основний простір земель Євразії. По-друге: у формуванні російського народу, як зазначали євразійці, велику роль відігравали тюркські та фінно-угорські племена. Вони населяли єдине зі східними слов'янами «месторазвитие» і постійно взаємодіяли між собою. У результаті сформувалася російська нація, яка прийняла на себе ініціативу об'єднання різних етносів у єдину націю євразійців і об'єднання Євразії в єдину державу.

Патріотизм євразійців у 20-х роках минулого століття виявлявся у вкрай негативному ставленні до інтервенції західних держав у Росію. У сучасній формі це проявляється у поступовому обмеженні, яке іноді межує із заборонаю, діяльності різних недержавних міжнародних організацій на території Російської Федерації. Причому українське керівництво в окремих випадках починає наслідувати цей досвід. У той самий час ідеологи євразійства технологічно орієнтувалися здебільшого на Захід ніж на Азію. Зокрема, зазначали, що «не бажають перебувати у економічній відсталості Сходу» [3, с.137].

Особливого значення для сучасних українсько-російських відносин набуває відношення євразійців до міжнаціональних відносин в межах євразійського «месторазвития». Ідеологи євразійства різко негативно відносилися до національного (особливо українського та кавказького) сепаратизму. На думку В. Іванова та М. Трубецького протистояння «двох індивідуалів» загальноруської культури – української і великоруської виявляється ще наприкінці XVII ст. Українське просвітництво йшло зі значним випередженням просвітництва Московії. С того самого часу українська культура набуває остаточної самостійності і створює реальні підвалини українського сепаратизму. Проте, усвідомлюючи сутність сепаратизму, вони не змінювали свого відношення до нього. Головний сенс політичної тактики і стратегії вони вбачали у необхідності збереження геополітичного тіла Росії-Євразії, утримання російського «месторазвития» [3, с.138].

Попри всю неоднозначність окремих теоретичних викладок євразійців не може не вражати і наявні у їх ідеях передбачення геополітичного розвитку світу. Зокрема задовго до появи найменших передумов вони вважали перспективною появу поряд із США, Китаєм та Росією ще одного геополітичного полюсу світу - «Пан-Європи», до якої увійдуть більшість європейських держав (без Великої Британії), і яка буде створюватися на основі майбутнього франко-германського союзу [3, с.131]. Вони не тільки передбачили створення Євросоюзу, але і блискуче передбачили особливу позицію, щодо такого об'єднання, Великої Британії й провідну роль у ньому Франції і ФРН. Утім, слід зазначити, що знайомство зі спадщиною Російського Зарубіжжя дає і інші приклади подібних передбачень, що межують із містицизмом, а насправді є свідченням високого рівня наукового аналізу політичних процесів, визначення і оцінки закономірностей історичного розвитку. Наявні факти вдалого прогнозування надають

привід замислитися, і більш уважно прислухатися до рекомендацій та оцінок, що їх надавали свого часу мислителі Російського Зарубіжжя.

Додаткової актуальності ідеї євразійців набувають у зв'язку виникненням у пострадянській Росії течії новоевразійців, які вводять у науковий оборот нові актуальні поняття: конфлікт цінностей, питання Схід-Захід, цивілізаційні відмінності, менталітет, ідентифікація тощо [4, с.99]. Останнім часом євразійство набуває значення як геополітичний рух, а самі євразійці оцінюються як перші російські геополітики. Неоєвразійці розвивають ідеї Г. Вернадського, що намагання російського народу розповсюдити свій вплив як на Схід так і на Захід обумовлена внутрішньою логікою «месторазвития» [4, с.100]. Це намагання освоювати власний життєвий простір, що охоплює окреслений вище третій континент Старого Світу має об'єктивний і водночас містичний характер тобто іноді може знаходитися поза межами свідомості і викликати навіть певну неадекватність і непослідовність дій та висловів.

Поряд з наведеними вище концепціями євразійців щодо геополітичних проблем, для сучасного періоду розвитку України важливе значення має критика М. Трубецьким ідеології європоцентризму. На його думку, культури, що підпадають під вплив цієї ідеології, хворіють на комплекс неповноцінності і ставлять собі хибну мету «наздогнати» Захід. Народи, що долучилися до цієї гонки ставлять зовнішні вузькі цілі, досягнення яких виявляє ще більше відставання у інших областях. Виробляється звичка орієнтуватися на зовнішні досягнення цивілізації, а не на внутрішні творчі процеси, що зумовили ці досягнення. Як наслідок сліпе наслідування і деградація культури [5, с.97].

У сучасній українській політиці доволі часто спостерігається підміна орієнтирів. Мета поступається місцем засобу і саме засіб постає як головний орієнтир діяльності і політичних партій і окремих політиків і держави в цілому. Зокрема, проблема інтеграції України у будь-які, чи то політичні, чи то економічні організації має бути лише засобом досягнення головної мети - побудови сильної, суверенної, економічно розвиненої держави, що забезпечує добробут і захист кожному громадянину.

Підводячи підсумок треба зазначити, що євразійська геополітична думка створила власну оригінальну геополітичну доктрину. Теоретики євразійства щиро і виразно сформулювали головні цілі і завдання російської геополітики, які обумовлені як географічними так і історичними особливостями становлення російської державності. Геополітична концепція євразійців визначає величезний простір від Карпат і до Далекого Сходу як загальне «месторазвитие» для усіх народів, що його населяють. Виходячи з цього вони обґрунтовують необхідність економічного, політичного і навіть цивілізаційного виокремлення цього простору у єдиний соціально-культурний і економічний організм. Деякі їхні положення вже починають втілюватися у життя, або активно обговорюються і тому неупереджений та докладний аналіз їхньої творчої спадщини допоможе у виробленні зваженої і ідеологічно обґрунтованої політики.

Література:

1. Зернов Д.В. Российское государство в геополитической концепции евразийцев (1921-1929 гг.) : диссертация ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Д.В. Зернов. - Нижний Новгород, 2002.- 195 с.
2. Назарбаев Н.А. Евразийский союз: проблема интеграции / Н.А. Назарбаев // Социально-политический журнал. М., 1996. №3. – С. 3-13.
3. Пишун, К.В. Политическое учение евразийства: Опыт системной реконструкции и интерпретации: диссертация ... канд. полит. наук : 23.00.01 / К.В. Пишун. - Владивосток, 1999.-176с.
4. Соколов С.М. Философия русского зарубежья: евразийство: Монография / С.М. Соколов. - Улан-Удэ, Изд-во ВСГТУ. – 132 с.
5. Трубецкой Н.С. Европа и человечество / Н.С. Трубецкой. – София, 1920.[Електроний ресурс] Режим доступу: <http://philosophy.ru/library/vehi/nstev.htm>

Галина Коренькова
(Біла Церква, Україна)

КРОКИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄС

Налагодження співробітництва з західними державами є необхідною умовою для утвердження України як незалежної держави, досягнення європейських стандартів, що є показником демократичних перетворень.

Європа має багатий історичний досвід розвитку і становлення демократичного суспільства:

- звідси починалися Великі географічні відкриття;
- тут зародився капіталізм;
- відбулася перша революція;
- це територія, на якій відбувалися основні події 2-х світових воєн;
- це і приклад об'єднання багатьох держав для спільного вирішення злободенних проблем.

Вважається, що Україна ніколи не належала до політичної Європи і не належить до західної цивілізації. Насправді Україна ще за часів Київської Русі була впливовою європейською державою, а демократичні традиції українців історично пов'язують їх із Європейською цивілізацією: для України членство в ЄС є природним кроком на шляху до повернення в Європу.

Основним принципом європейської інтеграції є збереження національної ідентичності та різноманіття культур країн-членів, тому, вступивши до Європейського Союзу українці не втратять свою

національну ідентичність, а багата українська культура не лише не загубиться, а й здатна збагатити загальноєвропейську культуру.

Роль активного члена Європи також надає можливість реалізувати економічні, оборонні інтереси України та її потенціал регіонального лідера. Помилково вважати, що українська економіка не витримає конкуренції з ринковими економіками європейських країн, а потужні європейські корпорації несуть загрозу українським підприємствам, які не зможуть бути конкурентами навіть на внутрішньому ринку. Насправді неконкурентоздатними є лише деякі галузі української економіки із застарілими технологіями, які потребують суттєвого реформування. Як показує світовий досвід, здорова конкуренція на світових ринках стимулює підвищення конкурентоздатності шляхом залучення нових інвестицій та технологій, підвищення якості продукції, розвитку маркетингу, і виходу на нові ринки. Довгий час товарообіг України в основному був зорієнтований на Росію та країни СНД і частка європейських країн у ньому була надто низькою. За останні п'ять років відбулася суттєва переорієнтація української торгівлі з колишніх радянських республік на ринки ЄС. Україна експортує 17 % своїх товарів на ринок нинішніх країн-членів ЄС, а якщо враховувати і ринки 13 європейських країн, які прагнуть вступити до ЄС, то ця частка загалом становитиме 37%, в той час як на ринок країн СНД припадає лише 31 % українського експорту. Щодо імпорту, то частка європейських країн складає 32% на ринку України і це в основному обладнання та устаткування, необхідне для модернізації української економіки. Може здатися, що європейські країни не зацікавлені в присутності українських товарів на своїх ринках, а Україна може стати ринком збуту неякісної продукції країн-членів Європейського Союзу. Насправді у конкурентному середовищі виграють вища якість і нижча собівартість товарів і послуг, а захистити свій ринок від неякісної продукції можна за допомогою існуючих механізмів ЄС і СОТ.

Вважається, що європейці надто прискіпливо ставляться до питань дотримання демократії, захисту прав людини, свободи слова в Україні. Насправді захист прав і свобод громадян, зміцнення демократії, розвиток інститутів громадянського суспільства, побудова правової держави потрібні, перш за все, нам – українським громадянам. Однак реальний рух у цьому напрямку зонайменше дуже повільний, якщо не загальмований. Причому, гальмування чи саботаж реального зближення здійснюють як з боку ізоляціоністів у ЄС, так і ряду сил в Україні.

Після Помаранчевої революції Україна пройшла кілька кіл зміни політичної влади. Уряди Кучми змінило кілька помаранчевих урядів, потім знову уряд синіх, і тепер знову спостерігається їх синтез. Попри всю свою проєвропейську чи антиєвропейську риторику і помаранчеві, і сині чітко усвідомлювали всю примарність євроінтеграції як інтеграції у структури ЄС як такої. Безглузді кроки першого помаранчевого уряду та повне фіаско віце-прем'єра з питань євроінтеграції Олега Рибачука, його конфлікт з МЗС щодо компетенцій (а насправді – амбіцій і декларацій), конфлікт з Борисом Тарасюком тільки утвердили чиновників з ЄС у тому, що насправді питаннями євроінтеграції у «помаранчевій» Україні ніхто всерйоз не займається. А тому можна ставитися до декларацій і цієї влади доволі спокійно і трактувати їх як продовження виборчої риторики. Тим більше, що і тодішній прем'єр-міністр Юлія Тимошенко не була перейнята цією темою. Таким чином, Україна не скористалася історичним шансом, щоб добитися не лише реального визнання з боку ЄС євроінтеграційної перспективи України, але навіть істотного просування у напрямку прийняття європейських стандартів.

Це стало зрозуміло, коли ЄС запропонував Україні не статус кандидата на вступ до ЄС, а статус країни-сусіда в рамках програми Європейської політики сусідства (ЄПС). Для реалізації ЄПС було створено Європейський механізм сусідства (ЄМС), впровадження якого почалося з 2007 року. За задумом ЄС, «Завдання ЄПС полягає у тому, щоб поділитися перевагами розширення ЄС 2004 року з країнами-сусідами у відношенні зміцнення стабільності, безпеки та добробуту усіх, на кого поширюється дія цієї політики. Її було розроблено з метою упередити появу нових ліній розмежування між розширеним ЄС та його сусідами і запропонувати їм можливість участі у різноманітних видах діяльності ЄС за допомогою більш інтенсивної співпраці у сфері політики, безпеки, економіки та культури. ЄПС також мав би сприяти виконанню одного із стратегічних завдань Європейського Союзу, визначеного в Європейській стратегії безпеки у грудні 2003 року, а саме – розбудові безпеки у сусідських регіонах». При цьому стверджується, що «високий пріоритетом для Європейського Союзу є формування майбутніх відносин з його сусідами». А отже, ні про яку перспективу членства чи особливих стосунків і мови не може бути, бо – «ЄПС відрізняється від питання потенційного членства».

Такий формат стосунків ЄС з Україною, особливо після надій, породжених Помаранчевою революцією, викликало активне неприйняття такого статусу для України як з боку проєвропейські орієнтованої частини суспільства в Україні, так і з боку офіційних українських чиновників.

Таким чином було започатковано новий стиль у стосунках ЄС та України, коли Україна трактується не як власне партнер з перспективою членства у ЄС чи якоїсь глибокої інтеграції, суб'єкт хоча б частково внутрішнього політичного процесу чи хоча б дискусії у ЄС, а як об'єкт зовнішньої політики ЄС, який використовується для забезпечення інтересів ЄС.

З огляду на це, Україна повинна всіма можливими засобами розвіювати страх старих членів ЄС щодо України, вселяти певність у них, а не страхати своїми проблемами. Ми повинні демонструвати, що свої проблеми ми можемо вирішити самі. І мусимо вирішити самі – Україна занадто велика країна, щоб могли розраховувати на модернізацію коштом ЄС. Потрібно давати знати, що ми це розуміємо і що ми модернізуємося, опираючись на власні сили. Ми маємо переходити до політики малих кроків та вирішення конкретних проблем, а саме:

- пробувати якщо не подолати, то зменшити негативне торгове сальдо з ЄС не лише відкриваючи, але й захищаючи свій ринок;

- диверсифікувати Європейську політику сусідства, добиватися особливого статусу України для ЄС;
- пом'якшити негативні наслідки від поширення Шенгенського режиму на територію нових членів ЄС;
- протистояти перетворенню України на донора робочої сили для ЄС та на ринок збуту непотрібу.

Ми повинні провести спокійний та виважений аналіз стосунків України з ЄС у їх кільканадцятирічній перспективі. Ми повинні побачити не лише реальний сьогоднішній стан, але й тенденції розвитку поглиблених та взаємовигідних стосунків України та ЄС.

Сьогодні адміністративний процес розширення ЄС підійшов до нашого кордону і став нашою реальністю. ЄС осмислила реальність України на своєму кордоні у Програмі добросусідства. Адекватної відповіді з боку України не було. Все застрягло на рівні загального невдоволення. Натомість керівництво України повинно переосмислити, чи просто осмислити свої стосунки з ЄС на короткотермінову і довготермінову перспективи. Стосунки з ЄС потрібно вкладати не у те прокрустове ложе, яке пропонує нам Брюссель, виходячи з своїх інтересів, а з огляду на національні інтереси дружньої до ЄС, географічно межуючої з ЄС, однак не ЄСівської країни. Тобто наша політика щодо ЄС має нарешті перестати бути реактивною, а осмисленою і активною. Країна, яка ще довго, а може, і ніколи, не буде формальним членом ЄС, не може дозволити собі не мати насправді жодної позиції щодо свого найпотужнішого, принаймні економічно, сусіда.

Після виборів до Верховної Ради Європейському Союзу довелося замислитися: як змусити владу у Києві діяти згідно з європейськими цінностями і водночас не звести нанівець співпрацю з Україною?

Відносини між Україною та ЄС «зависли у повітрі», відколи за ґрати потрапили представники опозиції. Команда президента Віктора Януковича сподівалася, що чесні вибори допоможуть «перезапустити» діалог. Утім, ці сподівання не справдилися. Європейський Союз після парламентських виборів в Україні виступив із низкою критичних заяв. Зокрема, верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики Кетрін Ештон разом з комісаром ЄС з питань розширення і політики добросусідства Штефаном Фюле висловили занепокоєння труднощами, які виникли під час встановлення остаточних результатів голосування у низці одномандатних округів. Раніше стурбованість висловили й інші європейські інституції та міжнародні організації. Серед них Парламентська асамблея Ради Європи, Організація Безпеки і Співробітництва у Європі, Парламентська асамблея НАТО. Отже, з дня виборів риторика єврочиновників змінилася мало – досі бракує чіткого плану дій з боку ЄС у відносинах з Україною, Брюсселю не вдається сформулювати єдину позицію – критикують оглядачі.

На думку Штефана Майстера з Німецького товариства зовнішньої політики (DGAP), ЄС спантеличений результатами виборів. «Вийшло не так, як би хотілося ЄС. Тепер з європейського боку треба подумати: чого ми хочемо від України, який у нас там інтерес. Тоді треба, певно, співпрацювати і з нинішньою елітою, шукати способи впливу на них».

Вигідною для обох сторін вважає Штефан Майстер Угоду про Асоціацію, тому зволікати з її підписанням не варто, попри неоднозначний перебіг парламентських виборів в Україні та нерозв'язану проблему резонансних в'язнів. На думку німецького експерта, треба більше уваги приділяти процесу впровадження реформ, про які йдеться в угоді. «Потрібно здійснювати цей процес прозоро, долучати громадянське суспільство», – каже експерт. Підписавши угоду, зазначає Майстер, ЄС матиме додатковий важіль впливу на українську владну еліту.

Про це йшла мова і під час зустрічі в лютому 2013 року Президента України Віктора Януковича і європейського комісара з питань розширення і європейської політики сусідства Штефана Фюле в рамках візиту останнього в Україну. Президент В. Янукович завірив єврочиновника, що Україна працює над подоланням перепон для підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

«Підписання Угоди про асоціацію і зону вільної торгівлі залишається нашим пріоритетом і завданням на цей короткий період часу – до листопада 2013 року. Ми добре розуміємо, що з окремих питань нам потрібно знайти прогрес, набагато більший, ніж він є зараз», – сказав В. Янукович.

Фюле відмітив, що Київ і Брюссель повинні зробити все можливе, щоб не втратити шанс підписати Угоду про асоціацію в цьому році.

«Нам краще зробити все можливе, щоб не втратити цю можливість, тому що з допомогою цієї найважливішої угоди ми не тільки зможемо розвивати наші стосунки на більш високому рівні. Це також нова основа, яка буде юридично обов'язковою для обох сторін, і це буде вперше, коли настільки амбітна угода буде укладена з нашими партнерами», – сказав Фюле.

Фюле вважає, що зараз в Україні з'явилася реальна можливість підписати Угоду про асоціацію з ЄС, і зараз найголовніше для нашої держави – не втратити її.

Підсумкова прес-конференція показала, що позиція ЄС залишається незмінною – зближення буде залежати від загальних цінностей: демократії, прав людини. Цього разу Штефан Фюле окремо акцентував недопустимість використання Україною «вибіркової юстиції» і це питання, перш за все, пов'язане з відкриттям кримінальних справ проти членів уряду Ю. Тимошенко. «В ХХІ столітті демократична влада не може існувати без незалежної судової влади і незалежних ЗМІ. Це питання морального лідерства», – підкреслив єврокомісар.

Питання Угоди про асоціацію, хоч і ключове, але не єдине у двосторонніх відносинах. Співпраця може тривати і без неї. «ЄС уже давно пропонує Україні 610 мільйонів євро пільгових кредитів для покриття дефіциту державного бюджету і більше 200 мільйонів євро безповоротної фінансової допомоги на підтримку окремих бюджетних програм», – вважають експерти. Утім, навіть ця допомога зараз заблокована, адже українська влада не виконує вимоги, які перед нею ставить ЄС. І проблема не лише в

ув'язненні Юлії Тимошенко або сумнівах у демократичності виборів. За словами Шульги, йдеться про неспроможність української влади наблизити до європейських стандартів законодавчі норми, пов'язані з прозорістю публічних фінансів. Експерт не виключає, що складна фінансова ситуація змусить уряд бути більш кооперативним.

Таким чином, процес європейської інтеграції співпадає у своїх цілях із завданнями внутрішньої модернізації економіки, соціальної та інших сфер. Європейська інтеграція стане реальністю після успішної реалізації цих завдань, від чого виграють насамперед громадяни України.

Література:

1. Євроінтеграційна проблематика на уроках історії: Навчально-методичний посібник/ За ред.. І.Є. Цепенди. – Івано-Франківськ: ЛІК, 2007. – 84 с.
2. Ключові факти та цифри про Європу та європейців. – К.: КПФ «А-Скрін», 2006. – 80 с.
3. Представництво Європейської Комісії в Україні, 2006. – 16 с.
4. Світовий гравець. Зовнішні зв'язки Європейського Союзу. – К.: КПФ «А-Скрін», 2006. – 24 с.
5. <http://www.viche.info/journal/2376/>
6. <http://www.euconvention.org.ua/pr-gii-ukraina---es-na-shlyakhu-do-pogliblenoi-ta-vseohoplyuchoi-zoni-vilnoi-torgivli/>
7. <http://www.epochtimes.com.ua/ukraine/politics/ukrayina-na-shlyakhu-integratsiyi-do-es-shcho-robiti-dali-104387.html>
8. <http://osvita.eu.ua/catalog/european-union/ukraine-and-eu/>
9. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245236515&cat_id=244276429
10. <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2012/11/16/6977604/>
11. http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/category?cat_id=47123
12. <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/polit-juschenko1/ukr-ec.htm>
13. <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>

Инна Кузьменко
(Астана, Казахстан)

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ФАКТОР В ОТНОШЕНИЯХ УКРАИНЫ С ПРИКАСПИЙСКИМИ ГОСУДАРСТВАМИ

Пространство, окружающее Каспийское море, а именно западная часть Центральной Азии, юг России, северный и южный Кавказ и северный Иран, на протяжении многих лет вызывало интерес у народов Передней и Центральной Азии, что было обусловлено наличием природных ресурсов и выгодным географическим положением. На сегодняшний день на этой территории пересекаются геополитические и геостратегические интересы ведущих акторов мировой политики – России, США, стран Европейского союза, Китая и т.д.

После распада Советского Союза состав региона Каспийского моря изменился, вместо двух он стал объединять 5 государств: Азербайджан, Казахстан, Россию, Туркменистан и Иран. И на данный момент этот район привлекает к себе внимание не только политиков, руководителей крупнейших нефтяных и газовых корпораций, но и исследователей-политологов, активно занимающихся изучением проблем безопасности Прикаспия.

Безусловно, среди многих факторов, оказывающих влияние на региональную среду безопасности, огромное значение имеют противоречия между самими государствами региона: споры относительно правового режима и разделение энергетических ресурсов Каспия. Но в дополнение к вопросу о правовом статусе Каспийского моря и принадлежности месторождений углеводородного сырья, прибрежные государства сталкиваются и с другими проблемами, а именно, определение маршрутов транспортировки нефти и газа, добываемых из Каспийского региона, на внешние рынки. Споры относительно трубопроводов, пожалуй, стали самой важной причиной растущей политической и военной напряженности в Каспийском регионе. Основным конфликтом интересов заключается в том, что к концу 1990-х годов практически все трубопроводы из региона Каспийского моря (за исключением газопровода из Туркменистана в Иран и нефтепровода из Азербайджана в Грузию) проходили через территорию России.

Сегодня то время как Россия заинтересована в том, чтобы сохранить свою ведущую позицию, контролируя нефтяные и газовые трубопроводы, проходящие главным образом через ее территорию, имеющие выход к морю прикаспийские государства стремятся избежать зависимости от России. В этом намерении прикаспийские государства пользуются поддержкой заинтересованных в нефтяных и газовых ресурсах внерегиональных игроков, в первую очередь Соединенных Штатов, которые активно продвигают идею строительства трубопроводов нефти и газа по дну Каспийского моря и через Южный Кавказ.

В этой связи стоит обратить внимание на Украину, которая занимает очень выгодное географическое положение: она находится между продавцом энергоресурсов (Россия, Казахстан, Азербайджан и Туркменистан) и покупателем – Европой, которая заинтересована в новом поставщике нефти и газа, уменьшении своей зависимости от российских и ближневосточных энергоресурсов, а также развитии собственных нефтедобывающих компаний, работающих в регионе: «Statoil» (Норвегия),

«British Petroleum» (Великобритания), «Total» (Франция), «Eni» (Италия). Украина, располагая своей сетью разветвленных трубопроводов, надеется занять свое место в транзите каспийских углеводородов, о чем на Саммите Атлантического совета по вопросам энергетики и экономики, проходившем 15-16 ноября 2012 года в Стамбуле, заявил министр энергетики и угольной промышленности Украины Юрий Бойко [1]. Украинская сторона активно поддерживает создание транспортного коридора, который соединит Каспийский регион с Европой через свою территорию, и с этой целью развивает отношения со странами прикаспийского региона.

Украина - Азербайджан.

В настоящее время Азербайджан стремится занять ведущее геополитическое положение в регионе Каспийского моря и на Северном Кавказе, проводит политику, направленную на расширение своего влияния в этих районах, при этом отдавая предпочтение новым стратегическим партнерам, в лице которых выступают США, Турция и Израиль. Одновременно становится заметным дистанцирование государства от России (азербайджанские власти стали обвинять Россию в противодействии восстановлению территориальной целостности государства). «Азербайджан владеет уникальной добычей нефти, Украина владеет уникальными возможностями транзита. Почему бы эти усилия не объединить?» [2]. Здесь имеются в виду альтернативные российским программы в области энергетики, для чего, в частности, был специально создан Топливо-энергетический Совет. Кроме того, показателем сходимости взглядов относительно российского влияния на происходящее на просторах СНГ и стремления наладить более тесные контакты, является участие Украины и Азербайджана в интеграционном объединении ГУАМ.

Украина - Казахстан.

Среди 58 договоров, составляющих юридическую базу двусторонних отношений двух республик всего лишь 3 посвящены вопросам сотрудничества в энергетической отрасли, в том числе и Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Кабинетом Министров Украины о сотрудничестве по поставкам казахстанской нефти в Украину и ее транзита по территории Украины от 1 июня 2004 г. При этом согласно условиям обозначенного соглашения казахстанская нефть в Украину доставлялась по территории Российской Федерации [3]. Стоит отметить, что поставки нефти в Украину из Казахстана в январе-сентябре 2012 г. возросли в 2,7 раза (на 372,06 тыс. тонн) по сравнению с аналогичным периодом 2011 г., и составили 589,32 тыс. тонн. Транзит осуществлялся через территорию Украины по системе нефтепроводов «Дружба» в Словакию и Венгрию.

Украина - Россия.

Как известно с приходом к власти в России В. Путина в рамках стабилизации страны началась консолидация энергетического сектора под контролем государства, для чего правительство национализировало большую часть энергетического сектора, отдав его под контроль трем государственным компаниям: Газпрому, Роснефти и Транснефти. В то же время Москва приступила к более жестким переговорам при заключении контрактов на поставку энергоресурсов с бывшими советскими республиками и с Европой. Россия, принимая во внимание, что у данных покупателей нет альтернативных поставок, вынуждала их закупать энергоносители в больших объемах и по высоким ценам. В качестве инструмента давления на противоположную сторону во время проведения соответствующих переговоров стал использоваться метод прекращения поставок на некоторые рынки, причем зачастую вина за перебои возлагалась на транзитные государства, среди которых числится и Украина. Помимо всего прочего российско-украинские отношения в области энергетики омрачались систематически возникавшими «газовыми» конфликтами, хотя нефтяная и газовая конфронтация стран пошла на убыль. Сейчас же Россия, стремясь устранить неоднозначность в отношениях с ключевыми странами-транзитерами, в том числе и с Украиной, инициировала ряд проектов, которые позволили бы ей осуществлять поставки своих энергоресурсов на Европейский рынок в обход их территорий. В частности, прокладка газового трубопровода «Северный поток» по дну Балтийского моря, а затем и «Южного потока» через Черное море даст России возможность в случае необходимости перекачивать газ в обход украинской и белорусской транспортных систем. Эти трубопроводные системы будут, в основном, обеспечивать поставки газа крупным европейским потребителям в Германии и Италии, с которыми Россия стремится поддерживать долгосрочные отношения стратегического партнерства.

Украина - Туркменистан.

На сегодняшний день договорно-правовая база двусторонних отношений между этими государствами составляет около 100 соглашений, затрагивающих различные сферы сотрудничества. Из них около 20 документов регламентируют взаимоотношения в энергетической области [4]. Импорт товаров из Туркменистана в Украину в январе-ноябре 2011 г. на 99,2% состоял из энергоносителей (604,8 млн. долл. США) [5]. Осенью 2010 г. в ходе визитов заместителя Министра иностранных дел Украины В.А. Майко во главе делегаций руководителей украинских компаний, которые осуществляют деятельность в Туркменистане были согласованы условия участия украинских компаний и предприятий в сооружении инфраструктурных объектов государственного значения в Туркменистане, в частности, реализации проекта строительства транскаспийского газопровода «Восток-Запад» [6]. Помимо этого усиление туркменского флота на Каспии происходит в том числе и благодаря закупок военных катеров и судов у Украины в счет поставок газа.

Украина - Иран.

Что же касается Ирана, то сотрудничество Украины с этим государством в энергетической области развито не достаточно, что объясняется сложностями во взаимоотношениях Ирана с

европейскими государствами и США, на которые ориентируется в своей внешней политике руководство Украины.

Таким образом, можно констатировать, что энергетическое сотрудничество между странами прикаспийского региона и Украиной включает в себя и продажу энергоресурсов Украине, и транзитные поставки в Европу через ее территорию. Безусловно, Украина обладает большим транзитным потенциалом, что представляет очевидную выгоду для стран региона Каспийского моря, в первую очередь для Азербайджана, Казахстана и Туркменистана. Им несомненно нужны нероссийские пути транспортировки нефти по тем же причинам, по которым Украине нужны нероссийские энергоресурсы. В то же время, если бы Киев получил энергоресурсы от этих государств в обмен на транзит через свою территорию, при этом также закупая некоторую их часть, это могло бы стать реальной возможностью выхода из сложившейся зависимости от России и создания стимулов для реформирования внутри государства.

Литература:

1. Украина рассчитывает на страны Каспийского региона // <http://minprom.ua/news/109058.html>
2. Язькова А.А. Экспансия свободы на постсоветском пространстве // http://www.ng.ru/courier/2006-06-05/13_guam.html
3. Постановление Правительства от 28.09.2005 № 962 «Об утверждении соглашения между Правительством Республики Казахстан и Кабинетом Министров Украины о сотрудничестве по поставкам казахстанской нефти в Украину и ее транзита по территории Украины» // http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistema/dok_ieytlz.htm
4. Список действующих международных соглашений между Туркменистаном и Украиной // http://www.ambturkm.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1322:2012-08-07-07-25-50&catid=7:2011-03-11-10-03-36&Itemid=24
5. Двусторонние торгово-экономические отношения между Туркменистаном и Украиной // http://www.ambturkm.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:2011-03-11-12-00-34&catid=7:2011-03-11-10-03-36&Itemid=24
6. Политические отношения между Украиной и Туркменистаном // <http://turkmenistan.mfa.gov.ua/ru/ukraine-tm/diplomacy>

Научный руководитель:

кандидат политических наук, доцент кафедры «Регионоведение» Факультет Международных отношений Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева Жолдасбекова А.Н.

СЕКЦИЯ: ПРАВО**Николай Бажанов**
(Таганрог, Россия)**ЮРИДИЧЕСКИЙ СТАТУС АКАДЕМИИ В СОСТАВЕ
ЮЖНОГО ФЕДЕРАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА**

Как сообщила пресс-служба Южного федерального университета (ЮФУ) 8 февраля в рамках празднования Дня российской науки на базе университета состоялось открытие Академии биологии и биотехнологии.

Целями существования Академии заявлены «интеграция образовательной, научной и инновационно-производственной деятельности, развитие магистратуры, аспирантуры, докторантуры. На ее базе будут реализованы образовательные программы высшего и послевузовского профессионального образования, подготовлены работники биологического профиля высшей квалификации для научной и научно-педагогической деятельности. Академия создается для фундаментальных и прикладных научных исследований в области биологии, биотехнологии, биоинформатики, нейробиологии и нейроинженерии, биохимии, генетики, физиологии человека и животных, зоологии, ботаники, интродукции и сохранения биоразнообразия растений и животных, экологии, биогеохимии»[1].

Создание академии соответствует принципам структурной перестройки Южного федерального университета, реализуемой ректором. Архитектура университета будет изменена путем исключения из нее основных обособленных структурных подразделений и включения их факультетов в общую структуру университета. Однако проблема эффективной интеграции научных и образовательных подразделений, вопросы оптимизации штата сотрудников, прекращение дублирования функций и образовательных программ и, в конечном счете, достижение установленных Правительством РФ значений целевых индикаторов, привело к необходимости искать иную концепцию построения образовательной организации. Надежды на новый подход в законодательстве, связанные с ФЗ «Об образовании в РФ» [2], по мнению автора, не оправдались и ректоры современных, эффективных университетов вынуждены искать компромисс между устаревшей системой юридических лиц в гражданском законодательстве России и реальными шагами к достижению миссии своего вуза. Отмечу, что данный Федеральный закон вступает в силу с 1 сентября 2013 года. Согласно ст.9 этого нормативного акта в Российской Федерации устанавливаются следующие виды высших учебных заведений: федеральный университет, университет, академия, институт. В этом же пункте следует определение академии как высшего учебного заведения, «которое реализует образовательные программы высшего и послевузовского профессионального образования; осуществляет подготовку, переподготовку и (или) повышение квалификации работников высшей квалификации для определенной области научной и научно-педагогической деятельности; выполняет фундаментальные и прикладные научные исследования преимущественно в одной из областей науки или культуры; является ведущим научным и методическим центром в области своей деятельности».

Статья 27 ФЗ «Об образовании в РФ» позволяет образовательной организации в рамках ФЗ самостоятельно формировать свою структуру, причем перечень возможных подразделений законодатель счел возможным предельно детализировать в п.2 указанной статьи: «Образовательная организация может иметь в своей структуре различные структурные подразделения, обеспечивающие осуществление образовательной деятельности с учетом уровня, вида и направленности реализуемых образовательных программ, формы обучения и режима пребывания обучающихся (филиалы, представительства, отделения, факультеты, институты, центры, кафедры, подготовительные отделения и курсы, научно-исследовательские, методические и учебно-методические подразделения, лаборатории, конструкторские бюро, учебные и учебно-производственные мастерские, клиники, учебно-опытные хозяйства, учебные полигоны, учебные базы практики, учебно-демонстрационные центры, учебные театры, выставочные залы, учебные цирковые манежи, учебные танцевальные и оперные студии, учебные концертные залы, художественно-творческие мастерские, библиотеки, музеи, спортивные клубы, студенческие спортивные клубы, школьные спортивные клубы, общежития, интернаты, психологические и социально-педагогические службы, обеспечивающие социальную адаптацию и реабилитацию нуждающихся в ней обучающихся, и иные предусмотренные локальными нормативными актами образовательной организации структурные подразделения)».

С учетом вышесказанного, возникает вопрос о статусе Академии биологии и биотехнологии в архитектуре Южного федерального университета ввиду того, что она является объединением факультетов и НИИ ЮФУ. Ясно, что окончательный ответ можно получить лишь после утверждения нового варианта устава университета и, до наступления этого события, трактовать указанную академию по В.Далю как «учебное братство или общество ученых или художников, объединенных под этим названием» [3]. Уместно лишь добавить, что если учебное заведение имеет статус академии, то в нем ведется подготовка специалистов в одной сфере деятельности. Все специальности академии относятся к какой-либо одной отрасли.

Сложность толкования статуса такой части единого юридического лица, как академия, заставляет обратить внимание на все возможные варианты значений этого слова. Академия как

самостоятельное высшее учебное заведение однозначно определена законом. Кроме этого варианта поисковые системы интернета дают еще несколько:

- славяно-греко-латинская академия
- духовная академия
- Академия наук
- Платоновская Академия.

Из четырех новых вариантов остановимся на последнем, так как предыдущие три явно не соответствуют теме обсуждения. «Платоновская Академия - религиозно-философский союз, основанный Платоном в 380-х годах до н.э. близ Афин в местности, названной в честь мифического героя Академа. В Академии разрабатывался широкий круг дисциплин: философия, математика, астрономия, естествознание и другие. Внутри Академии было разделение на старших и младших; основным методом обучения была диалектика (диалог). Особая роль математики подчеркнута в девизе Академии: «Не геометр да не войдет!»[4].

Несмотря на математический девиз, даже первая академия касалась широкого круга научных вопросов. С этой точки зрения академия как общественное объединение общественных объединений (в том числе научных, научно-технических и научно-просветительских обществ) вполне допустимо и законно. Согласно ФЗ «О науке и государственной научно-технической политике» [5] общественные академии наук участвуют в координации научной и (или) научно-технической деятельности и действуют в соответствии со своими уставами и законодательством Российской Федерации.

Важно подчеркнуть, что проблема уточнения особого статуса образовательной организации носит системный характер и в настоящее время в той или иной мере касается как большинства федеральных университетов, так и иных субъектов системы образования РФ.

В связи с возникшей ситуацией представляется необходимым продолжить обсуждение концептуально нового определения института юридических лиц в отечественном гражданском праве.

В частности, ряд авторов предлагает ввести новые понятия «корпоративного» и «унитарного» юридического лица, в том числе и для образовательных организаций.

К корпорациям отнесены юридические лица, основанные на праве членства, в которых учредители (участники) имеют право участвовать в управлении деятельностью, а именно хозяйственные товарищества и общества, производственные и потребительские кооперативы, общественные организации граждан, ассоциации и союзы.

Унитарными являются юридические лица, учредители которых не становятся их участниками и не приобретают в них прав членства, а именно государственные и муниципальные унитарные предприятия, фонды, учреждения, религиозные организации.

Предлагаемая систематизация должна распространяться на коммерческие и некоммерческие организации.

По мнению А.Ф. Шмелева, «выделение корпораций как особого вида юридических лиц позволило закрепить непосредственно в Гражданском кодексе РФ общие нормы, касающиеся статуса (прав и обязанностей) как самих корпораций, так и их участников, что, в свою очередь, привело к расширению прав и защиты интересов участников любой корпорации, а не только участников хозяйственных обществ» [6].

В одном из вариантов Гражданского кодекса РФ (п.3 ст.50) предлагается разрешить образовательным (некоммерческим!) организациям регистрироваться в виде некоммерческих корпораций: «юридические лица, являющиеся некоммерческими организациями, могут создаваться в одной из организационно-правовых норм некоммерческих корпораций и некоммерческих унитарных организаций».

Учитывая особенности правового регулирования образовательных правоотношений, предлагается дополнить перечень некоммерческих юридических лиц, которые могут быть созданы (реорганизованы) в форме некоммерческой корпорации автономными образовательными учреждениями высшего профессионального образования. Таким образом, мы приходим к необходимости обсуждать вопрос о новых формах юридического лица, вплоть до невозможного в рамках действующего гражданского законодательства варианта существования юридического лица в другом юридическом лице. Однако в блогосфере участники научных споров серьезно обсуждают подобные принципиальные изменения и достаточно веско аргументируют свою точку зрения (автор поддерживает этот подход). Например, в настоящее время понятия юридических лиц публичного права пока нет в действующем гражданском законодательстве РФ, однако разработчики Концепции развития законодательства о юридических лицах Совета при Президенте Российской Федерации по кодификации и совершенствованию гражданского законодательства считают, что «необходима известная гармонизация гражданского законодательства стран СНГ с учетом опыта высокоразвитых европейских правовых порядков (прежде всего Германии, Австрии и Нидерландов». С учетом этого допущения, можно предложить для научного обсуждения рекомендовать законодателям установить лишь основные признаки юридического лица (например, как в правовой системе США). Это позволит юридическому лицу вступать от своего имени в гражданско-правовые отношения, как с третьими лицами, так и с самими участниками корпорации [7]. Подобный подход решит проблемы эффективного функционирования учебно-научно-инновационных комплексов - современных федеральных университетов. Существования академий как самостоятельных юридических лиц в системе федерального университета перестанет быть юридической проблемой и вопросы эффективного функционирования федерального университета

перейдут в плоскость современного менеджмента и взаимовыгодного партнерства под единым брендом.

Литература:

1. Официальный сайт Южного федерального университета. [Электронный ресурс]., 2013. – Режим доступа: [http://dbs.sfedu.ru/www/sfedu\\$news](http://dbs.sfedu.ru/www/sfedu$news).
2. Федеральный закон Российской Федерации от 29 декабря 2012 г. N 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» [Электронный ресурс].-М.,2012.- Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/12/30/obrazovanie-dok.html>
3. Даль, Владимир Иванович //Толковый словарь живого великорусского языка/ В.И. Даль. Т.1: А – З. Москва: Русский язык, 1978. - 699 с.
4. Википедия [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>.
5. Федеральный закон Российской Федерации от 23 августа 1996 г. № 127-ФЗ «О науке и государственной научно-технической политике»//Собрание законодательства Российской Федерации, 1996, N 35, ст. 4137; 1998, N 30, ст. 3607; N 51, ст. 6271; 2000, N 2, ст. 162; 2001, N 1, ст. 20; 2004, N 35, ст. 3607; 2005, N 27, ст. 2715; 2006, N 1, ст. 10; N 50, ст. 5280; 2007, N 49, ст. 6069; 2008, N 30, ст. 3616; 2009, N 1, ст. 17; N 7, ст. 786; N 31, ст. 3923; N 52, ст. 6434; 2010, N 19, ст. 2291; N 31, ст. 4167; 2011, N 10, ст. 1281).
6. Бажанов Н.Н. Некоммерческая корпорация как форма образовательной организации//Сборник научных трудов SWorld. Материалы международной научно-практической конференции «Современные направления теоретических и прикладных исследований '2013». - Выпуск 5. Том 1. - Одесса: КУПРИЕНКО, 2013 - 116 с.
7. Пятин С.Ю. Гражданское и торговое право зарубежных стран// Гражданское и торговое право зарубежных стран: учеб. пособие/ С. Ю. Пятин. - М.: Дашков и К, 2008. - 260 с.

Ерлан Нурдильданов, Болат Сериев
(Талдыкорган, Казахстан)

ПОНЯТИЕ КОРРУПЦИИ И КОРРУПЦИОННЫХ РАВОНАРУШЕНИЙ

Коррупция выступает как сложное социальное явление, которое зародилось в глубокой древности и продолжает существовать в настоящее время практически во всех странах мира.

Понятие «коррупция» определялось в римском праве, где трактовалось как «противоправные действия в судебной практике». Этимологически же слово «corruptio» произошло от сочетания латинских слов «corruptio» и «gre». Первое означает участие нескольких субъектов «в одной из сторон обязательственного отношения по поводу единственного предмета», второе – это глаголы-синонимы «ломать, повреждать, отменять» [1,с. 23]

Самостоятельный термин, образовавшийся в результате такого словообразования означал «участие нескольких лиц в деятельности, целью которой являлось изменение нормального хода судебного процесса, либо процесса государственного управления делами.

В научной, учебной и общественно-публицистической литературе существуют различные определения коррупции. Толковый словарь русского языка характеризует коррупцию как подкуп взятками, продажность должностных лиц, политических деятелей [2, с. 292].

В науке уголовного права в последние годы появилось огромное количество исследований посвященных коррупции в России. Несмотря на это, проблема противодействия изучаемому негативному явлению является одной из наиболее острых как в теории, так и в практике. Никто не спорит с тем, что борьба с коррупцией должна вестись и при этом быть самой решительной. Проблема в том, какие шаги делать, какие средства и методы следует использовать. Разрозненность в определениях термина «коррупция» и неопределенность круга субъектов коррупционных преступлений являются одним из препятствий в противодействии этому социальному злу.

Междисциплинарная группа по коррупции Совета Европы дает более широкое определение коррупции, как «взяточничества и любого другого поведения лиц, которым поручено выполнение определенных обязанностей в государственном или частном секторе и которое ведет к нарушению обязанностей, возложенных на них по статусу государственного должностного лица, частного сотрудника, независимого агента, или иного рода отношений и имеет целью получение любых незаконных выгод для себя и других» [6,с.47].

Борьба с коррупцией – задача всенародная, стратегическая, долгосрочная и приоритетная. На это нацелена Государственная программа борьбы с коррупцией на 2006-2010 годы. И как отметил Президент в своем ежегодном Послании «Жестоко должны преследоваться коррупционные преступления: необходимое для этого законодательство есть»...

Коррупция понимается в соответствии с Законом Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией» от 02.07.1998 года как «не предусмотренное законом принятие лично или через посредников имущественных благ и преимуществ лицами, выполняющими государственные функции, а также лицами, приравненными к ним, с использованием своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей, а равно подкуп данных лиц путем противоправного предоставления им физическими и юридическими лицами указанных благ и преимуществ» [7,с.87].

В соответствии со ст. 12 Закона "О борьбе с коррупцией" к действиям лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, или лиц, приравненных к ним, являющимся правонарушениями, создающими условия для коррупции, относятся:

- неправомерное вмешательство в деятельность других государственных органов, организаций;
- использование своих служебных полномочий при решении вопросов, связанных с удовлетворением материальных интересов указанных лиц либо их близких родственников и свойственников;
- предоставление не предусмотренных законом преимуществ (протекционизм, семейственность) при поступлении и продвижении по государственной и приравненной к ней службе;
- оказание неправомерного предпочтения юридическим и физическим лицам при подготовке и принятии решений;
- оказание кому бы то ни было любого не предусмотренного законодательством содействия в осуществлении предпринимательской и иной связанной с извлечением дохода деятельности;
- использование в личных или групповых интересах информации, полученной при выполнении государственных функций, если таковая не подлежит официальному распространению;
- необоснованный отказ в информации физическим и юридическим лицам, предоставление которой предусмотрено законодательством, задержка ее, передача недостоверной или неполной информации;
- требование от физических или юридических лиц информации, предоставление которой этими лицами не предусмотрено законодательством;
- передача государственных финансовых и материальных ресурсов в избирательные фонды отдельных кандидатов или общественных объединений;
- неоднократное нарушение установленного законом порядка рассмотрения обращений физических и юридических лиц и решения иных входящих в их компетенцию вопросов;
- дарение подарков и оказание неслужебных услуг вышестоящим официальным лицам, за исключением символических знаков внимания и символических сувениров в соответствии с общепринятыми нормами вежливости и гостеприимства, а также при проведении протокольных и иных официальных мероприятий;
- явное воспрепятствование физическим или юридическим лицам в реализации их прав и законных интересов;
- делегирование полномочий на государственное регулирование предпринимательской деятельности физическим или юридическим лицам, осуществляющим такую деятельность, а также на контроль за нею;
- передача государственных контрольных и надзорных функций организациям, не имеющим статуса государственного органа;

Коррупционными правонарушениями лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, или лиц, приравненных к ним, связанными с противоправным получением благ и преимуществ, являются принятие за исполнение своих государственных или приравненных к ним функций любого вознаграждения в виде денег, услуг и в иных формах от организаций, в которых лицо не выполняет соответствующие функции, а также от физических лиц, если иное не предусмотрено законодательством.

Коррупция подрывает престиж страны на международной арене, способствует ее политической и экономической изоляции.

Широко масштабная коррупция делает невозможным привлечение не только иностранных, но и отечественных инвестиций, что в принципе, лишает государство возможности развития [8, с.11].

В экономической сфере коррупция способствует возникновению и развитию целого ряда негативных явлений и процессов:

- нарушает механизм рыночной конкуренции, поскольку в выигрыше оказывается не тот, кто конкурентоспособен, а тот, кто смог получить преимущества за взятки, это способствует возникновению монополистических тенденций в экономике, снижению эффективности ее функционирования и дискредитации идей свободной конкуренции;
- тормозит процесс появления эффективных частных собственников, в первую очередь, из-за нарушений, возникающих в ходе приватизации;
- влечет за собой неэффективное распределение средств государственного бюджета, особенно при распределении государственных заказов и выделении кредитов, препятствуя тем самым эффективной реализации правительственных программ;
- уменьшает эффективность функционирования неправительственных организаций, что приводит к снижению эффективности экономики в целом.

Литература:

1. Римское право: Учебник / О. А. Омельченко. – 2-ое изд., испр. и доп. – М.: ТОН – Остожье, 2000. – 208 с.
2. Коррупция в сфере государственного управления //Резолюция Восьмого Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. - Нью-Йорк, 1990. - С. 150-153.
3. Пекарев В.Я. Правовые аспекты борьбы с коррупцией на национальном и международном уровнях. Монография. М.: Изд-во РУДН, 2001. 329 с.; Малько А.В. Основы антикоррупционной политики современной России // Право и политика. – 2003. - №4. – С. 45-52.

4. Мелешко Н. Коррупция как системообразующий фактор государственной власти в современной России и криминологические проблемы совершенствования системы государственной власти и права // Уголовное право.- 2004. -№4. - С.87.
5. Подольный Н. Развитие гражданского общества – залог успеха в борьбе со взяточничеством // Российская юстиция. – 2003. - №11.- С. 37-38.
6. Основные международные документы по правам человека: Материалы и комментарии: посвященные 50-летию Всеобщей декларации прав человека. – Алматы: 1998. – 148 с.
7. Закон Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией» от 2 июля 1998 г. № 267 //Казахстанская правда. - 1998. - 9 июля.
8. Агыбаев А. Понятие и виды коррупционных преступлений // Фемида. -2003. -№11. -С. 11-1

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Мустафа Айнамакөз
(Павлодар қаласы, Қазақстан)

ҚАЗІРГІ АТА-АНАЛАРДЫҢ БАЛАЛАРЫНА ДЕГЕН ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АНЫҚТАУ ЖОЛДАРЫ

Әлеуметтік – психологиялық білімдердің тәжірибесінде қолданылатын маңызды сала – отбасының дамуы мен қорғануы. Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтің «2050-стратегия» жолдауында ата-ана және бала тәрбиесі туралы былай деп айтып кеткен: «Еліміздің болашақта қандай болатыны балаларымыздың бойына өзіміз қандай тәрбиені сіңіретінімізге тікелей байланысты. Бала тәрбиесі – тек ананың емес, ата-ананың екеуінің де міндеті» [1, 10бет].

Барлық қоғамдық ғылымдардың кешенді әрекеттерін ұйғаруы, әр түрлі тәжірибелік кепілдемелерді бұл жоспар бойынша өндіру бір мақсатты көздейді, ол – жанұя берекесін сақтау, отбасылық қатынастарды бекіту. Әлеуметтік психология дәстүрлі түрде отбасыға үлкен назар аударады, оны табиғи кіші әлеуметтік топтардың нысаны ретінде қарастырады.

Бұл мәселенің бір жағы – жастарды жанұя құруға дайындығымен байланысты. Соңғы жылдары бұл сұрақ өте жиі қойылып, бұл бағыт бойынша мектеп жұмыс істеу керек деп айтылады. Бірақ бұл сұрақты қойған кезде барлығы жыныстық тәлім – тәрбие мәселелеріне тіреледі. Бұл сұрақтың маңыздылығы айқын, бірақта некеге түсу немесе жанұя құру дайындығы психологиялық дайындықтың мәселесі. Мысалы, отбасылық рөлдер туралы сұрақтар, бұл рөлдердің мазмұнының өзгерістері ғылыми – техникалық революция дәуірінде, сол жаңа мазмұнға бейімделу, – әлеуметтік психологияны білуге де қатысты. Кейбір қарапайым мәлімет жанұя – әлеуметтік институт ретінде әлеуметтендіруі, балаға ғана пайдалы емес, жас жұбайларға (зайыптыларға) да пайдалы және некеге түсуге дайындалып жатқан жастарға да пайдалы. Басқаша сөзбен айтқанда, әлеуметтік психологияның бұл салада бірінші формасы – "ағартушылық қызмет" ретінде, жастарды отбасылық өмірге дайындау. Сонымен бірге өмір тәжірибесі мол отбасыларға да, психологиялық көмек беру және психологиялық қолдау жасау.

Отбасыдағы жанұялық қарым – қатынасты реттеу, отбасы табандылығының жоғарылауына себеп болады. Соңғы жылдары отбасылар арасында ажырасу көбейді. Қолданбалы әлеуметтік – психологиялық зерттеулер, жанұялық келіспеушіліктің түрлері мен құрылымын айқындайды, оларды шешудің амал – әдістерін қарастырады. Бұның барлығы зерттеудің тек, "тақырыбы" ғана емес; әлеуметтік психологиядағы психолог – практик жанұядағы ынтымақтастық және бірін-бірі түсінуге бағытталған қарым – қатынасқа үйрету керек. [2, 7-9бет]

Отбасы психологиясы қоғамдағы өзгерістермен тығыз байланысты. Сондықтан ол қоғам мүддесіне қызмет етуі тиіс. Отбасы ең алғашқы тұлғаны дамытатын әлеуметтік орта. Отбасында баланың тұлғалық қасиетіне ықпал ететін көптеген жағдайлар болады. Бала тәуліктің ¼ бөлігінде, яғни, 6 сағат мектепте өткізсе, 18 сағат өз отбасында болады. Яғни, ата-ана баламен уақытты ең ұзақ өткізеді. [3, 10-13 бет]

Батыс елдерінде XX ғасырдың 50-жылдарынан бастап отбасы жүйесінің ықпалы кең көлемде қарастырылып, таныла бастады (К.Бернард, Р.Хилл, М.Андольфи, Р.Корралс). 1990 жылы Э.Г.Эйдемиллер, В.В.Юстицкийдің еңбектері бойынша, «Отбасы – неке негізінде немесе қан жағынан туыстас шағын топ, олар өзара көмек көрсету, жауапкершілік алу және тұрмыстық жалпылықта байланысады» делінген.

Р. Хиллдің көзқарасынша, отбасы жүйесі келесідей белгілерден тұрады: 1.Отбасы мүшелері бір-біріне тәуелді өмір сүреді, егер біреуінің мінез-құлқы өзгерсе, онда барлығына да бірдей әсер ететін болады.

2.Отбасы- біршама тығыз, шектеле орналасқан бірлік. 3.Отбасы сыртқы факторға байланысты міндеттерді атқаратын және ішкі қажеттілікті қанағаттана өтейтін бірлік болып табылады.[4, 21-24бет].

Қазіргі білім беру жүйесінде оқу мен тәрбиелеу процесі психологиялық зерттеулерге жүгінеді. Мектепте жүргізілген психологиялық қызмет барысындағы ата-аналармен әр түрлі жұмыстар ұйымдастырылады. Осыған орай, оларға бала тәрбиесінің негізін жеке түсіндіруде, кеңес беруде атқарған жұмыстарға тоқталып өтілу керек.

Қолданылатын негізгі зерттеу әдістеріміз: ата-аналарға арналған сауалнама, тест.

Зерттеу жұмысы, Павлодар қаласының №16 жалпы орта білім беретін мектептің 4 «А» сынып оқушыларының ата-аналарына жүргізілді.

Зерттеу жұмысына 16 отбасы қатысты. Ата-аналардың балаларға деген қатынасын зерттеу үшін, «Сіз жақсы ата-анасыз ба?», тесті және «Ата-аналарға арналған сауалнамасы» жүргізілді.

Әр оқушының жанұясын зерттей келе:

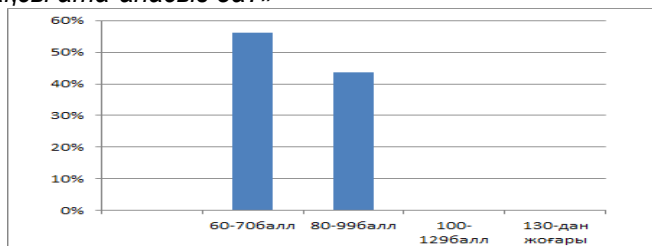
- Ата-аналардың балаларға деген қарым-қатынасы;
- Ата-аналардың тәрбие процесіне деген көзқарасы;
- Ата-аналардың әлеуметтік жағдайларының мониторинг көрсеткіштері айқындалды.

Зерттеу барысында, ата-аналарға жүргізілген «Сіз жақсы ата-анасызба?!» тестінің нәтижесі:

І 1-кесте «Сіз жақсы ата-анасыз ба?» [5]

Ата-ана саны	60-тан дейінгі балл	70-ке дейінгі балл	80-нен дейінгі балл	99-ға дейінгі балл	100-ден дейінгі балл	129-ға дейінгі балл	130 жоғары	баллдан
16 (100%)	9	ата-ана(56,25%)	7	ата-ана(43,75%)	0%		0%	

1 – диаграмма «Сіз жақсы ата-анасыз ба?»

«Сіз жақсы ата-анасыз ба?» әдістемесі бойынша шыққан көрсеткіштер:

1) 60-тан 70-ке дейінгі ұпайды алған 9 ата-ана - 56,25% -ды құрайды. Бұл ата-аналар тәрбиеге байланысты көзқарастары дұрыс болмайды. Ата-аналармен балалар өз-өздерін жақсы сезінбейді. Осындай нәтижені көрсеткен ата-ана бала тәрбиесіне аса зор мән аударулары қажет;

2) 80-нен 99-ға дейінгі баллды алған 7 ата-ана – 43,75%-ға тең.

Олардың өздерінің балаларына деген көзқарастары жаман емес. Бірақ көп жағдайда, ата-ана балаларының айтқанына көп көңіл бөледі. Сондықтан, балаға деген әсері жақсы бола қоймайды. Балалары ата-анасын көп тыңдамайды;

3) 100-ден жоғары баллды ешбір ата-ана алған жоқ. Бұл ата-аналардың тәрбие процесіне деген көзқарастарының дұрыс қалыптаспағандығын дәлелдейді.

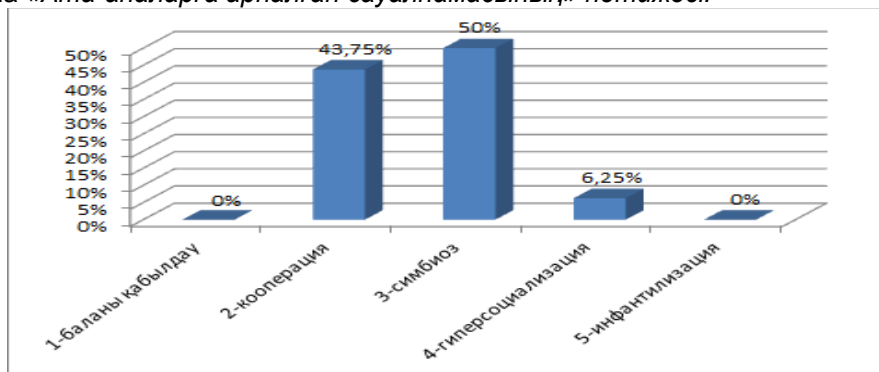
Сонымен, зерттеуге алынған жартысынан көбінде, жақсы ата-ана қасиеті көрсеткіштері төмен. Екінші жартысында орташа. Жоғары көрсеткішке жеткен ата-аналар жоқ.

II «Ата-аналарға арналған сауалнама».

2 – кесте «Ата-аналарға арналған сауалнамасының» нәтижесі:

Ата-ана саны	1-Баланы қабылдау	2-кооперация	3-симбиоз	4-гиперсоциализация	5-Инфантилизация
16(100%)	0%	7 - 13,75%	8 - 50%	1 – 6,25%	0%

2 – диаграмма «Ата-аналарға арналған сауалнамасының» нәтижесі:

1-ші шкала бойынша, еш ата-ана сәйкес келген жоқ.

2-ші кооперация шкаласы бойынша - 43,75% ата-ана болды. Бұл ата-аналар, баламен көп уақытты өткізуге тырысады және оның қызығушылықтарын қолдайды. Осы шкалаға сәйкес келген ата-ана, баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасайды.

3 – ші «Симбиоз» шкаласы бойынша, 50% ата-ана нәтижесі шықты. Мына шкала, бойынша жоғары балл алған ата-ана баланың бүкіл қажеттіліктерін қамтамасыз етуге тырысып, оны өмір қиыншылықтарынан алшақ ұстайды. Ата-ана баласына әрқашан уайымдап, баласы оған қорғансыз болып көрінеді.

4 – ші «Гиперсоциализация» шкаласы бойынша, 6,25% ата-ана сәйкес келді. Ата-ана, баладан тәртіпті және тыңдауды талап етеді. Өз талаптарын алдына қояды. Баланың өзіндік мінез көрсетуі, қатты жазаланады. Ата-ана баланың әлеуметтік жетістіктерін қадағалайды және баладан әлеуметтік жетістіктерді талап етеді.

5 – ші шкала бойынша, ешбір ата –ана сәкес келген жоқ. «Инфантилизация» - ата-ананың баланы ерекше қабылдау және түсінуін білдіреді. Осы шкала бойынша, отбасылық қарым-қатынаста балаға әлеуметтік және жеке қолайсыздық көрінеді. Баланың қызығушылықтарымен сезімдерін ата-ана, дұрыс қабылдамайды.

Қорытынды.

Сонымен, ата-аналар балаларымен қарым-қатынас құруда, баланың ішкі жан-дүниесіне көп мән аударулары қажет. Егер, ата-ана өз баласын түсіне алса, болашақта баланың жеке тұлға болып қалыптасуына зор әсерін тигізеді. Жүргізілген зерттеу жұмысы, ата-аналардың балаларға деген қатынасының жаман емес екендігін көрсетті.

Ересектердің отбасындағы рөлі. Ересек адамның маңызды міндеттерінің бірі - өзінің балаларын өсіріп- жетілдіру. Өсіп келе жатқан балалар мен ата-аналардың қатынасы әр түрлері болады бұл жерде әр түрлі жағдайларға байланысты қалыптасады. Ең маңызды, шешуші жағдай- әр бір ата-ананың балаға деген эмоционалдық қатынастар базасына байланысты болып келеді. Психологияда мұндай

катынастардың үш нұсқасы қарастырылады: эмоционалдықтың негізі болып табылатын шартсыз сүйіспеншілік, негізделген сүйіспеншілік және баланы қабылдамау.

Аналық шартсыз сүйіспеншілікті Э.Фроле былайша сипаттаған: “Аналық сүйіспеншілік-бұл баланың өмірі мен мұқтаждықтары үшін өмір сүру, өзін-өзі құрбан ете біледі. Альтруистикалық сипаттағы ана сүйіспеншілігі махаббаттың ең жоғарғы түрі болып табылады. Жанұяда сүйіспеншілікке ие баланың уайым-қайғылар мен сүйіспеншілігін” деген түсінікте бірігеді. “Мен әдемімін, мен қайталанбас адаммын, сондықтанда сүйіктімін. Мен сүйіктімін, өйткені анам маған мұқтаж деп ойлайды. Мен сүйіктімін, өйткені бұл менің. Мен сүйікті болуым үшін еш нәрсе істеудің қажеті жоқ”.

Баланың әдемілігінен немесе ұсқынсыздығына, қабілеттілігі не қарамастан сүйеді. Балаға осындай сүйіспеншілік қажет. Негізделген сүйіспеншілік-шынайы махаббат емес. Баласы мұндай жағдайда ата-анасының талап-үміттеріне жауап берген жағдайларда сүйеді. Егер бала ұқыпты, тәртіпті, тіл алғыш, проблема әкелмейтін, жақсы оқитын, ата-анасының жолымен жүрген жағдайда ғана сүйіспеншілікке ие болады. Негізделген сүйіспеншілік бала бойында өзіне-өзі сенімсіздік, мазасыздық сенімін туғызады, сондай-ақ өзін-өзі бағалау деңгейін төмендетеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев жолдауы – 2050 стратегиясы бойынша / Егемен Қазақстан №2, 10 бет.
2. Социальная психология: Г.М. Андреева – Аспект Пресс, 2009. 363 б.
3. Бизақова Ф., Мамашбаева Ш. – Отбасылық дағдарыс психологиясы: Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2010. – 232 бет.
4. Психология современной семьи – М.: Просвещение, 1988-2086.

Алеся Алексеева
(Беларусь, Витебск)

МОТИВАЦИЯ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Во многом успешность школьника определяется не столько его способностями, сколько его желанием учиться, т.е. его мотивацией. Без сомнения для успешного овладения каким-либо видом деятельности необходим определённый уровень интеллекта, но во многом дальнейший успех обучения обусловлен не только развитием интеллектуальных способностей, а и другими индивидуально-психологическими особенностями ребенка.

Для психологов мотивация – это потребность или желание, которое служит для того, чтобы активизировать поведение и направить его к достижению определенной цели [1, с. 491].

Желание учиться, по мнению многих исследователей, включает в себя познавательные мотивы, связанные с содержанием учебной деятельности и процессом её выполнения, а также социальные мотивы, касающиеся различных отношений учащегося с другими людьми [1, 2, 3, 6, 8].

Широкие познавательные мотивы, включающие непосредственный интерес к знаниям, преобразовываются в учебно-познавательные мотивы. Их можно рассматривать как:

- связанные с содержанием учения (учащийся проявляет интерес к освоению новых знаний или способов их получения, т.е. для ребенка в данном случае важен результат учебной деятельности);
- связанные с самим процессом учения (для ребенка характерно стремление проявить интеллектуальную активность, думать, рассуждать, преодолевать препятствия в процессе познания. Таким образом, ученика увлекает сам процесс учения, а не его результаты) [2, с. 220-221].

Мотивы самообразования в младшем школьном возрасте пока представлены самой простой формой – интересом к дополнительным источникам знаний.

Широкие социальные мотивы имеют достаточно большое значение и в известной мере определяют непосредственный интерес школьников к самой учебной деятельности. От понимания социальной значимости учения ребенок переходит к более глубокому осознанию причин необходимости учиться. В свою очередь узкие социальные мотивы представлены желанием ребенка получить одобрение учителя, родителей, одноклассников, а так же желанием быть в числе первых, быть лучшим, занять достойное место среди сверстников.

У детей этого возраста четко выделяются две основные тенденции, связанные с мотивацией достижения успехов: стремление к успехам и желание избежать неудач. Происходит предметно-деятельностная специализация обеих мотивационных тенденций: дети стремятся к достижению определенных целей и избегают конкретных ситуаций, т.е. они избирательно стараются добиться успеха в одних видах деятельности, при этом игнорируя успехи в других. Они также опасаются неудач в определенных учебных ситуациях и не особенно активно стремятся их избежать в других обстоятельствах.

Дети могут адекватно оценить, за счет чего ими в том или ином виде деятельности достигнут успех, и по каким причинам их постигла неудача. Они дифференцируют в своем сознании такие мотивационные факторы, как трудность решаемой задачи, прилагаемые усилия, их собственные способности, везение или неудачное стечение обстоятельств. Что касается ценности той или иной цели, то дети, скорее всего, могут довольно адекватно осознать ее значимость, хотя их оценки, и ограничены специфической для данного возраста системой ценностей [3, с. 84-87].

Дэвид Маиерс выделяет два вида мотивации достижений. Внутренняя мотивация – это желание быть эффективным и осуществлять определенный вид поведения ради него самого. Ученики с развитой внутренней мотивацией подходят к выполнению поставленной перед ними задачи творчески, заинтересованно, стараясь получить удовольствие, удовлетворить интерес, найти самовыражение. Внешняя мотивация выражена стремлением получить внешнюю награду и избежать наказания [1, с. 523].

«В системе мотивов, - пишет Л.И. Божович, - побуждающих учебную деятельность младших школьников, социальные мотивы занимают настолько большое место, что способны определить положительное отношение детей к деятельности, даже лишенной для них непосредственного познавательного интереса» [цит. по: 4, с. 249].

Считается, что для того, чтобы ребёнок учился успешно, необходимо сочетание познавательной и социальной мотивации. Если мотивация будет только познавательной, знания школьника скорее будут односторонними и, возможно, оторванными от практики. Если желание имеет только социальную природу, то интерес ко всем предметам будет довольно поверхностным, школьник станет учиться только ради отметки.

А.Н. Леонтьев различает понимаемые мотивы и реально действующие мотивы. Учащийся понимает, что надо учиться, но одно это может и не побуждать его заниматься учебной деятельностью. Понимаемые мотивы в ряде случаев становятся мотивами реально действующими. Ребенок может осознавать и не осознавать мотивы, побуждающие его к деятельности. Как правило, в момент выполнения каких-либо действий, учащиеся выполняют их, не осознавая мотивов. Но в любом случае, мотивация находит отражение в определенных эмоциях, т. е. учащийся может хотеть или не хотеть что-то делать, переживать в процессе деятельности. Это желание или нежелание действовать является, по А.Н. Леонтьеву, показателем положительной или отрицательной мотивации [5, с. 513].

Особенностью мотивации большинства школьников младших классов является беспрекословное выполнение требований учителя. Социальная мотивация учебной деятельности настолько сильна, что они даже не всегда стремятся понять для чего нужно делать то, что велит им учитель: раз велел, значит нужно. Даже скучную и монотонную работу они выполняют тщательно, так как полученные задания кажутся им важными. Это, безусловно имеет положительную сторону, так как учителю было бы трудно всякий раз объяснять школьникам важность того или иного вида деятельности для их образования.

Мотивационную роль играют получаемые школьниками отметки, однако у учащихся начальных классов эта роль довольно своеобразна. По данным Л.И. Божович, они воспринимают отметку, как оценку своих стараний, а не качества проделанной работы [6, с. 255].

Однако оценка достижений в учебной деятельности является важным условием формирования мотивации самосовершенствования учащихся. Чтобы у детей сложилась первичная система представлений о собственных возможностях, большое внимание следует уделять формированию первоначальных оценочных действий ребенка: выделять критерии и давать образцы самооценки, а также оценки учителя и родителей.

В повседневном общении, а не редко и в специальной литературе, термины «оценка» и «отметка» употребляются как синонимы, хотя они имеют разное содержание. Отметка – только одна из форм оценки, ее возможный, но не обязательный итог, выраженный в конкретной цифре. Это формализованная шкала, каждый балл которой соответствует определенному уровню выполнения задания. Отметка является специфической формой социального контроля, поскольку в ней, в узком смысле, фиксируется уровень овладения знаниями, умениями и навыками, а в широком – общественное мнение о ребенке, т.е. его успешность среди сверстников. Поэтому дети стремятся к хорошей отметке не собственно ради знаний, а ради сохранения и повышения своего престижа. И делать они это могут любыми путями, в том числе и неприемлемыми. У многих учащихся начальных классов ярко выражена направленность на отметку, следовательно, сформирована внешняя мотивация учебной деятельности – работа ради платы-отметки, а не ради познания [7, с. 55-57].

Как правило, учебная деятельность ребенка побуждается не одним мотивом, а целой системой разнообразных мотивов, которые переплетаются, дополняют друг друга, находятся в определенном соотношении между собой. М.В. Матюхина отмечает, что не все мотивы имеют одинаковое влияние на учебную деятельность и осознаются младшими школьниками в одинаковой степени. К плохо осознаваемым относятся мотивы долга и ответственности, благополучия, а также целый ряд мотивов, связанных с содержанием и процессом учения – интерес к объекту деятельности, ее процессу и результату. Но именно эти мотивы чаще всего выступают в качестве реальных побудителей учебной деятельности [6, с. 256].

Существенной особенностью мотивации учебной деятельности младших школьников является невозможность долго удерживать энергию сформированного намерения. Поэтому между созданием у них соответствующего намерения и его выполнением не должно проходить много времени, чтобы это стремление «не остыло». Кроме того, целесообразно ставить не отдаленные и крупномасштабные цели, а ближайшие и небольшие. А деление общей цели на ряд небольших отдельных заданий побуждает ребенка не только начать работу, но и завершить ее.

К концу обучения в начальной школе у детей начинает проявляться избирательное отношение к отдельным учебным предметам, в результате чего общий мотив учебы становится все более дифференцированным: появляется как положительная, так и отрицательная мотивация к процессу учения в зависимости от интереса к предмету. Однако, в этом возрасте познавательные интересы

детей, как правило, являются еще эпизодическими. Они возникают в определенной ситуации, чаще всего под непосредственным воздействием урока, и почти всегда угасают, как только урок закончится [6, с. 257].

Как отмечает А.К. Маркова, мотивация, определяемая главным образом новой социальной ролью ребенка – был «просто ребенок», а теперь школьник, не может поддерживать в течении долгого времени его учебную работу и постепенно теряет свое значение. Поэтому формирование уже в начальных классах мотивов, придающих учебе значимый смысл, когда она становится для ребенка сама по себе жизненно важной целью, является одной из главных задач учителя. Надеяться на то, что мотив учения возникнет сам по себе, стихийно, не приходится. Учебно-познавательные мотивы формируются в ходе самой учебной деятельности младшего школьника, поэтому очень важно то, как она осуществляется [8, с. 44-45].

Основными факторами, влияющими на формирование положительной устойчивой мотивации к учебной деятельности, являются:

✓ Содержание учебного материала, которое выступает для учащихся в виде той информации, которую они получают от учителя и из учебной литературы. Однако сама по себе информация вне потребностей ребенка не имеет для него какого-либо значения и, следовательно, не побуждает к учебной деятельности. Поэтому представляя учебный материал, нужно учитывать имеющиеся у школьников данного возраста потребности, которыми являются заинтересованность в постоянной деятельности, упражнениях различной направленности, новизне, эмоциональной насыщенности, рефлексии и самооценке. Поэтому учебный материал должен подаваться в такой форме, чтобы вызывать у школьников эмоциональный отклик, задевать их самолюбие, т.е. быть достаточно сложным, активизирующим познавательные психические процессы, а так же хорошо иллюстрированным.

✓ Организация учебной деятельности подразумевает изучение какой-либо темы учебной программы с опорой на три основных этапа: мотивационного, операционно-познавательного и рефлексивно-оценочного.

Мотивационный этап – это сообщение, почему и для чего учащимся нужно знать данный раздел программы и, какова основная учебная задача.

На операционно-познавательный этапе учащиеся усваивают тему, овладевают учебными действиями и операциями в связи с ее содержанием. Роль данного этапа в создании и поддержании мотивации к учебной деятельности будет зависеть от того, ясна ли учащимся необходимость данной информации, осознают ли они связь между частными учебными задачами и основной, выступают ли эти задачи как целостная структура, т.е. понимают ли они предложенный учебный материал.

Рефлексивно-оценочный этап связан с анализом проделанного, сопоставлением достигнутого с поставленной задачей и оценкой работы. Подведение итогов надо организовать так, чтобы учащиеся испытали удовлетворение от проделанной работы, от преодоления возникших трудностей и познания нового. Следовательно, этот этап должен служить своеобразным «подкреплением» учебной мотивации, что приведет к формированию ее устойчивости.

От того, как чувствует себя ученик в определенной ситуации, зависит объем усилий, который он прилагает в своей учебе. Поэтому важно, чтобы весь процесс обучения вызывал у ребенка интенсивное внутреннее побуждение к знаниям, интерес к умственному труду [9, с. 40].

Литература:

1. Маиерс, Д. Психология / Д. Маиерс. – Мн.: Попурри, 2008. – 848 с.
2. Березовин, Н.А. Основы психологии и педагогики: учебное пособие для вузов / Н.А. Березовин [и др.]. – Мн.: Новое знание, 2008. – 336 с.
3. Алтунина, И.Р. Структура и развитие мотивов социального поведения: учебное пособие / И.Р. Алтунина. – М.: Моск. псих.-соц. ин-т, 2006. – 112 с.
4. Божович, Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте // Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
5. Леонтьев, А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во Московского Университета, 1972. – 573 с.
6. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2008. – 512 с.
7. Медведская, Е.И. Оценка и отметка / Е.И. Медведская // Печатковая школа. – 2011. – № 3. – С. 55-58.
8. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения: книга для учителя / А.К. Маркова [и др.]. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
9. Гликман, И.З. Как стимулировать учение / И.З. Гликман // Открытая школа. – 2011. – № 2. – С. 39-45.

Научный руководитель:

Буткевич Валентина Владимировна, доктор педагогических наук, профессор, проректор по научно-методической работе УО «Минский городской институт развития образования».

Тетяна Білоус, Сергій Сажин, Тетяна Старошук
(Чернівці, Україна)

ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ХВОРИХ НА БРОНХІАЛЬНУ АСТМУ, ТА ЇХ БАТЬКІВ

Вступ. Бронхіальна астма (БА) залишається найпоширенішою алергопатологією дитячого віку впродовж останніх десятиліть [1]. Епідеміологічні дослідження засвідчують, що БА в дитячій популяції є досить частою та варіабельною патологією. І хоча впродовж останніх років витрати на лікування та профілактику даного захворювання в розвинутих країнах сягають мільярдів доларів, медичні характеристики практично не змінюються, а соціальна дезадаптація хворих дітей посилюється [2]. Враховуючи недооцінку симптомів хвороби пацієнтами та лікарями, періодично, впродовж тривалого часу рекомендується здійснювати моніторинг за допомогою клінічних й інструментальних методів досліджень та опитувальників, що стосуються контролю астми та якості життя пацієнтів [3].

У світі визнаними вважаються кілька опитувальників, які застосовуються з метою діагностики рівня контролю БА. Більшість з них складаються із запитань та варіантів відповідей, що стосуються частоти денних та нічних симптомів, загострень та госпіталізацій, частоти застосування швидкодійних β_2 -агоністів, обмеження фізичної активності, кількості пропусків занять у школі. Анкетування дозволяє виявляти пацієнтів із неконтрольованою бронхіальною астмою, змінювати активність протизапальної терапії та, відповідно, зменшувати соціальні та економічні збитки системи охорони здоров'я загалом [4-6].

Мета роботи. Провести анкетування та оцінити якість життя дітей шкільного віку, хворих на бронхіальну астму.

Матеріал і методи дослідження. Для досягнення мети роботи на базі пульмоалергологічного відділення ОДКЛ м. Чернівці проанкетовано 83 дітей шкільного віку, хворих на персистувальну бронхіальну астму (БА), які отримували інгаляційні глюкокортикостероїди (ІГКС) як протизапальну базисну терапію впродовж не менше трьох останніх місяців та потребували корекції обсягу профілактичного лікування. Усі пацієнти отримували як контролювальне лікування ІГКС. Добова доза ІГКС визначалася згідно GINA-2006 та Наказу МОЗ України №767 від 27.12.2005 р. У когорті обстежених осіб зафіксовано щоденний прийом лікарських засобів у дозі 200-400 мкг за беклометазоном. Наведене дозування відповідає середнім добовим дозам протизапальної профілактичної терапії БА та є оптимальним для середньотяжкого персистувального варіанту хвороби. Переважна більшість хворих перебували на дворазовому режимі базисної терапії (78 осіб), три рази на добу ІГКС отримували решта 5 школярів.

До першої (I, основної) групи увійшли 42 дітей, в яких деескалація щоденної дози ІГКС на 50% відбулась за рахунок зменшення кратності прийому препаратів. У подальшому цей режим визначатиметься як „одноразовий”, „разовий”, „одноразовий добовий прийом”. Другу когарту (II, групу порівняння) сформував 41 пацієнт, обсяг базисної терапії яким зменшили вдвічі зі збереженням кратності прийому препаратів: 2-3 рази на добу. У подальшому цей режим визначатиметься як „стандартний”, „класичний”, „дво-, триразовий”. Через 12 тижнів проведено повторний комплекс обстежень дітей.

Загально-клінічна характеристика пацієнтів клінічних груп порівняння наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Загальна клінічна характеристика груп порівняння ($P \pm m$)

Клінічні групи	К-сть дітей	Хлопчики, %	Міські мешканці, %	Середній вік, роки	Тривалість хвороби, роки
Основна група	42	64,3 $\pm$ 7,4	50,0 $\pm$ 7,7	11,8 $\pm$ 0,5	5,7 $\pm$ 0,6
Група порівняння	41	63,4 $\pm$ 7,5	41,5 $\pm$ 7,7	11,9 $\pm$ 0,5	6,2 $\pm$ 0,6
$P_{t, \phi}$		>0,05			

Відсутність вірогідних відмінностей за статтю, віком, місцем проживання та тривалістю захворювання свідчила про коректно сформовані клінічні групи порівняння.

Для визначення показників якості життя дітей, що страждають на БА, а також їхніх батьків використовували адаптовані опитувальники Pediatric Asthma Quality of Life Questionnaire (PAQLQ) для дітей та Pediatric Asthma Caregiver's Quality of Life Questionnaire (PACQLQ) для батьків.

Результати дослідження та їх обговорення. Відомо, що більшість батьків хворих дітей негативно ставляться до гормональних препаратів. Низький комплайнс (дотримання рекомендацій лікаря, відношення пацієнта до лікарських призначень) призводить до повної або часткової відмови від цієї групи лікарських засобів, що, в свою чергу, перешкоджає досягненню або утриманню контрольованої БА. В нашому дослідженні категорично негативне по відношенню до ІГКС ставлення відзначене у 15,2% випадках, а повну відсутність стероїдофобії відмітили лише 11,9% батьків. У 72,9% сімей батьки вважали, що позитивний вплив перевищує побічні ефекти цієї групи препаратів та дотримувались рекомендації лікаря-алерголога. Середня кількість пропусків вживання препарату становила 2,9 $\pm$ 0,1 дози ІГКС на тиждень. Не застосовували препарат у середньому три та більше разів упродовж тижня 61,9% дитини, прийом усіх доз препаратів реєстрували тільки у 5,1% обстежених.

Хронічна патологія знижує адаптаційні можливості хворого та повсякчас погіршує якість життя самого пацієнта і родичів. Так, середній загальний бал за RAQLQ анкету становив $4,17 \pm 0,17$ бала при максимально можливому результаті в сім балів. Значення цього показника менше 3,5 бала спостерігалися в 38 (32,2%), а більше 5,0 бала – серед 48 (40,7%) респондентів.

Окремо визначали емоційну сферу пацієнтів. Середнє значення даної характеристики дорівнювало $4,32 \pm 0,19$ бала при можливому максимальному показнику в сім балів, який свідчив про відсутність негативного впливу хвороби на емоційний статус дитини. У групі обстежених у 22,0% осіб зафіксовано результат цього показника, який не перевищував 3,5 бала. У третини пацієнтів (30,5%) показник, який характеризував емоційну сферу, перевищував 5,0 балів.

Серед батьків пацієнтів середня сума балів за PACQLQ-тестом становила $3,47 \pm 0,11$ бала. Менше 3,0 балів за PACQLQ відмічали у 33,9% батьків, перевищував 4,5 бала цей показник тільки у 11,9% респондентів. Окремо емоційна складова цього тесту сягала в середньому $3,66 \pm 0,11$ бала в групі опитуваних батьків.

Після проведеного лікування тенденція до збільшення середньої суми балів, що характеризувала покращання стану пацієнтів, спостерігалася за всіма групами запитань та загальною шкалою якості життя. Проте вірогідне поліпшення якості життя за шкалою „Симптоми” та „Загальна якість життя” визначалося серед дітей, зменшення обсягу яким проводили за стандартною схемою.

Таблиця 2

Результати аналізу якості життя пацієнтів за опитувальником RAQLQ через три місяці від початку підтримувальної терапії ІГКС ($M \pm m$)

Режим терапії	Перший візит, бали	Другий візит, бали	P
Шкала „Симптоми”			
Одноразовий	$4,1 \pm 0,3$	$4,9 \pm 0,3$	$> 0,05$
Дворазовий	$4,1 \pm 0,2$	$5,0 \pm 0,2$	$< 0,01$
Шкала „Активність”			
Одноразовий	$4,2 \pm 0,3$	$4,9 \pm 0,3$	$> 0,05$
Дворазовий	$4,0 \pm 0,2$	$4,6 \pm 0,2$	$> 0,05$
Шкала „Емоційна сфера”			
Одноразовий	$4,6 \pm 0,3$	$5,2 \pm 0,3$	$> 0,05$
Дворазовий	$4,3 \pm 0,3$	$5,1 \pm 0,3$	$> 0,05$
Шкала „Загальна якість життя”			
Одноразовий	$4,3 \pm 0,3$	$5,0 \pm 0,3$	$> 0,05$
Дворазовий	$4,1 \pm 0,2$	$4,9 \pm 0,2$	$< 0,05$

Позитивні зміни рівня контролю над БА серед пацієнтів під час завершального візиту, на нашу думку, призводило також і до покращання показників якості життя.

Додатково провели аналіз показників якості життя за результатами анкетування батьків пацієнтів (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка показників якості життя батьків пацієнтів за опитувальником PACQLQ ($M \pm m$)

Режим терапії	Перший візит, бали	Другий візит, бали	P
	Шкала „Активність”		
Одноразовий	3,7±0,2	4,6±0,4	> 0,05
Дворазовий	3,3±0,2	3,5±0,3	
	Шкала „Емоційна сфера”		
Одноразовий	3,9±0,2	4,6±0,3	> 0,05
Дворазовий	3,6±0,2	3,9±0,4	
	Шкала „Загальна якість життя”		
Одноразовий	3,8±0,2	4,6±0,4	> 0,05
Дворазовий	3,4±0,2	3,7±0,3	

Серед батьків дітей груп порівняння не спостерігалось достовірних змін як за шкалою „Загальна якість життя”, так і за результатами окремих доменів, які визначають активність та емоційну сферу. Проте визначалася тенденція до збільшення кількості балів за всіма критеріями, що характеризували поліпшення якості життя батьків на тлі застосування їхніми дітьми ІГКС як ефективної базисної терапії.

Висновки. 1. Критерій якості життя в дітей, хворих на БА, є важливим інтегральним показником, який відображає сукупність як клінічних симптомів захворювання, так і психоемоційну складову адаптації дітей в середовищі.

2. При одноразовому щоденному використанні інгаляційних кортикостероїдів порівняно з дво-, триразовим режимом якість життя дітей клінічних груп значно покращилися та зменшилася частота симптомів захворювання. При ефективності отримуваної терапії в дітей якість життя їх батьків також покращується, причому найбільше за шкалою «активність» та «емоційна сфера».

Література:

1. Global variation in the prevalence and severity of asthma symptoms: Phase Three of the International Study of Asthma and Allergies in Childhood (ISAAC) / C.K.W. Lai, R. Beasley, J. Crane [et al.] // Thorax. – 2009. – Vol. 64. – P. 476–483.

2. British Guideline on the Management of Asthma / British Thoracic Society Scottish Intercollegiate Guidelines Network // Thorax. – 2008. – Vol. 63 (Suppl IV). – P. 1–121.
3. Development of the asthma control test: a survey for assessing asthma control / R.A. Nathan, C.A. Sorkness, M. Kosinski [et al.] // J. Allergy Clin. Immunol. – 2004. – Vol. 113. – P. 59–65.
4. Яковлева О.А. Бронхиальная астма: уровень контроля симптомов / О.А. Яковлева, А.О. Жамба // Ліки України. – 2008. – Т. 4, № 120. – С. 118–121.
5. Наказ МОЗ України №767 від 27.12.2005 р. „Про затвердження Протоколів діагностики та лікування алергологічних хвороб у дітей”. – Режим доступу - http://moz.gov.ua/ua/portal/dn_20051227_767.html.
6. Measuring asthma control. Clinic questionnaire or daily diary? / E.F. Juniper, P.M. O'Byrne, P.J. Ferrie [et al.] // Am. J. Respir. Crit. Care. Med. – 2000. – Vol. 162. – P. 1330–1334.

Анна Клименко
(Костанай, Казахстан)

ЛИЧНОСТНЫЙ ПРОФИЛЬ И ТИП ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

Сегодня оптимальной является личностно-ориентированная модель обучения, которая предполагает усиление и углубление индивидуализации учебного процесса, а также необходимость структурного и систематического обучения с регулярным контролем и оценкой знаний.

Приобретение высокой квалификации будущим психологом и его успешная специализация на ранних этапах работы в значительной степени будут облегчены, если в самом начале своего пути он будет обладать информацией о своих характерологических особенностях и психологическом типе личности.

Целью нашего исследования было изучить характер связи между типом личности и характерологическими особенностями личности. Полученную информацию предоставить психолог-выпускнику, чтобы облегчить ему выбор будущей специализации в профессиональной деятельности, в которой он больше всего и проявит себя.

Наша рабочая гипотеза заключалась в следующем. Мы предполагали, что между характерологическими особенностями и типом личности нет прямой связи. Характерологические особенности личности - явления динамические, не остаются неизменными.

Исследование проводилось в Костанайском государственном университете им. А. Байтурсынова, на гуманитарно-социальном факультете во внеучебное время, после занятий. Испытуемые - студенты 4-го курса, будущие психологи. Всего в исследовании участвовало 16 студентов. Для определения типа личности и характерологических особенностей у студентов, будущих психологов, были использованы следующие методики: 1). Типологический вопросник Д. Кейрси.

2). Многофакторный вопросник личности Р.Г. Кэттелла 16PF.

Результаты психодиагностики характерологических особенностей личности по личностному вопроснику Р.Г. Кэттелла 16PF представлены в Таблице №1.

Таблица №1

Характерологические особенности личности студентов, будущих психологов

№	Факторы																															
	A		B		C		E		F		G		H		I		L		M		N		O		Q ₁		Q ₂		Q ₃		Q ₄	
	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень	стены	уровень
1	5	с	5	с	10	в	9	в	3	н	4	н	8	в	10	в	10	в	3	н	6	с	4	н	10	в	6	с	10	в	6	с
2	10	в	8	в	7	в	5	с	4	н	3	н	8	в	5	с	9	в	6	с	5	с	1	н	3	н	6	с	5	с	3	н
3	10	в	5	с	4	н	5	с	6	с	6	с	5	с	6	с	8	в	6	с	4	н	7	в	1	н	4	н	5	с	6	с
4	8	в	5	с	4	н	4	н	3	н	8	в	7	в	9	в	10	в	7	в	2	н	10	в	6	с	8	в	9	в	1	н
5	10	в	5	с	8	в	3	н	3	н	4	н	4	н	6	с	7	в	1	н	2	н	6	с	1	н	5	с	5	с	2	н
6	5	с	5	с	8	в	7	в	8	в	3	н	7	в	6	с	7	в	1	н	7	в	5	с	1	н	5	с	7	в	3	н
7	9	в	3	н	9	в	5	с	6	с	5	с	9	в	3	н	5	с	1	н	2	н	6	с	3	н	2	н	7	в	3	н
8	5	с	5	с	1	н	1	н	1	н	3	н	2	н	5	с	5	с	1	н	5	с	10	в	5	с	5	с	6	с	6	с
9	7	в	1	н	5	с	5	с	9	в	10	в	7	в	3	н	5	с	3	н	5	с	7	в	5	с	1	н	7	в	5	с
10	10	в	8	в	8	в	7	в	6	с	10	в	4	н	8	в	2	н	9	в	6	с	7	в	5	с	6	с	7	в	6	с
11	8	в	8	в	7	в	3	н	1	н	6	с	2	н	7	в	8	в	1	н	5	с	9	в	6	с	7	в	6	с	5	с
12	10	в	7	в	5	с	5	с	6	с	5	с	7	в	8	в	5	с	5	с	5	с	10	в	8	в	2	н	7	в	3	н
13	10	в	3	н	6	с	8	в	4	н	6	с	3	н	4	н	8	в	3	н	2	н	6	с	8	в	4	н	3	н	5	с
14	10	в	1	н	5	с	6	с	6	с	8	в	6	с	5	с	10	в	1	н	8	в	8	в	6	с	2	н	9	в	8	в

№	Факторы																															
15	8	в	7	в	3	н	3	н	6	с	6	с	2	н	1	н	5	с	9	в	8	в	8	в	1	н	7	в	7	в	5	с
16	5	с	8	в	5	с	5	с	5	с	6	с	9	в	9	в	5	с	6	с	7	в	7	в	8	в	5	с	2	н	6	с

Примечание: в – высокий уровень; с – средний уровень; н – низкий уровень.

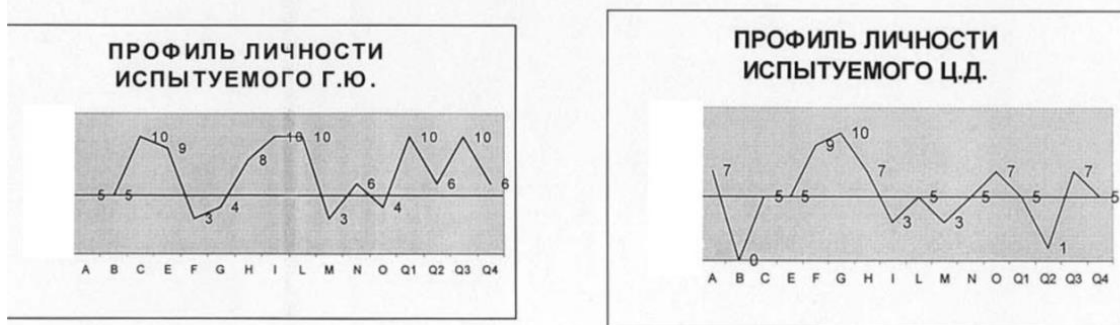
Из Таблицы № 1 видно, что в нашей выборке, у выпускников, будущих психологов, представленность факторов и их уровней различна. Чтобы наглядно это увидеть, мы на каждого выпускника построили личностный профиль. Ниже представлены личностные профили по типам личности «охранитель», «администратор» и «оптимист». См. «Рисунок 1».

Рисунок 1

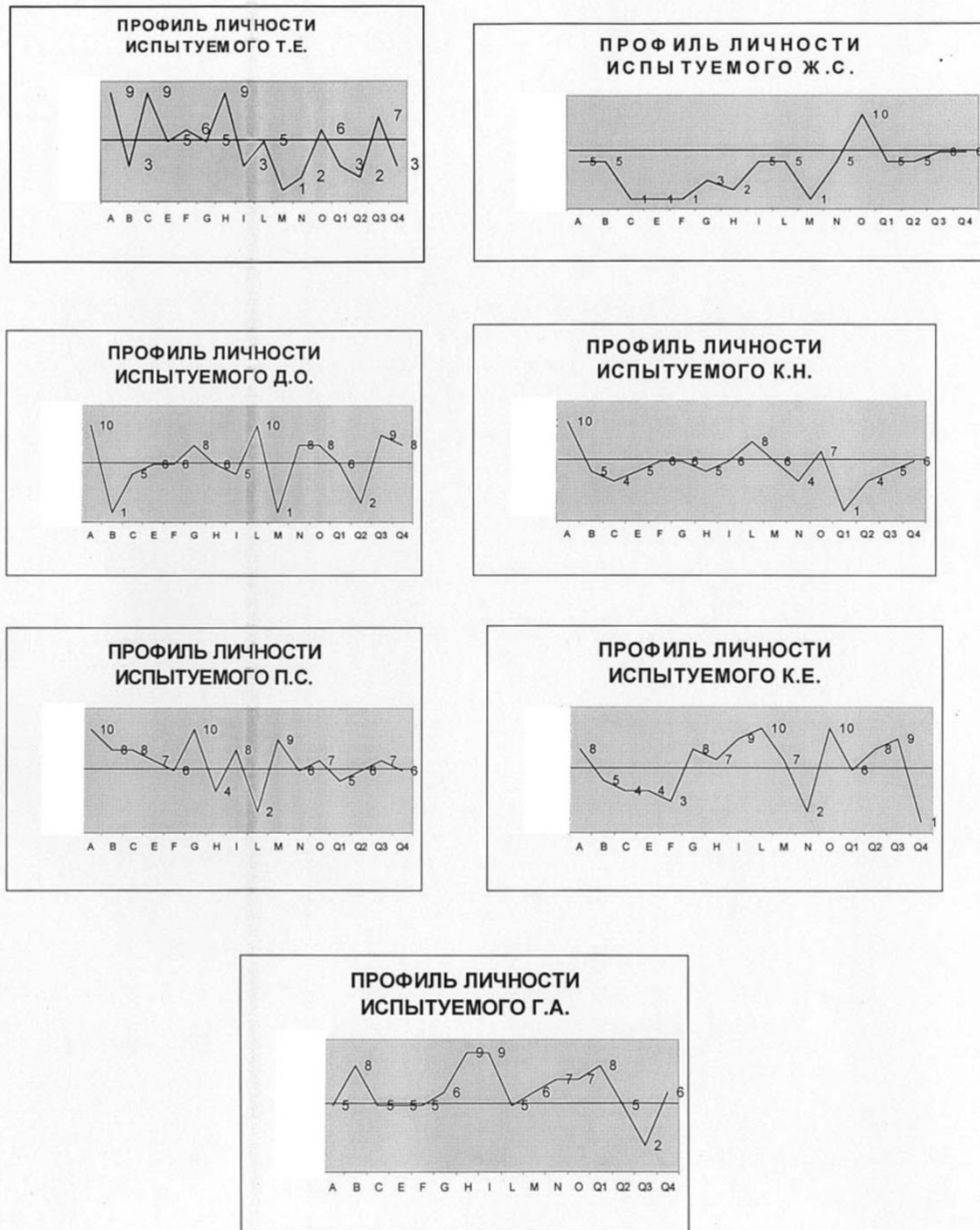
Тип личности «охранитель»

Тип личности «администратор»

Тип личности «оптимист»

Сравнительный анализ личностных профилей показал, что:

- 1) личностей с одинаковым профилем нет;
- 2) у представителей одного и того же типа личности разные личностные профили, что говорит нам о неповторимости, уникальности личности.
- 3) между типом и характерологическими особенностями личности нет прямой связи. По-видимому, характер связи между ними определяет их взаимовлияние.
- 4) тип личности и характерологические особенности личности - явления динамические, не остаются неизменными.

Литература:

1. Батаршев А.В. Психология индивидуальных различий. От темперамента - к характеру и типологии личности. М., Владос, 2001. С. 134-158; С. 180-201.
2. Маслоу А. Психология бытия. «Рефл - бук», «Ваклер», 1997.

Галина Погрібняк
(Богуслав, Україна)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИЗИ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ

Актуальність досліджуваної проблеми. Процес розвитку особистості триває не тільки в дитячому чи юнацькому віці, а і в зрілому, і на пізньому етапі життя людини. Протиріччя й кризи, успіхи й невдачі, надії та розчарування, шляхи досягнення самопізнання і самовдосконалення, пошуки сенсу

життя, оптимістична і песимістична життєва позиція – усе це властиво людям зрілого віку. Об'єктивні причини перебігу кризи середини життя зумовлюють перебудову особистості з урахуванням зміни статусу людини у житті.

Виклад основного змісту.

Вирізняють кризи становлення особистості, їх ще називають віковими або нормативними, тобто такими кризами, які необхідні для розвитку особистості. Ці кризи характеризуються певними якісними змінами, а саме - змінами ролей, які виконує людина в грі, навчанні, спілкуванні, праці, тобто зміни ролей, яких потребує провідна діяльність [5,с.258].

Внутрішній стан людини у зрілому віці може бути досить суперечливим. Радіючи з приводу сімейного благополуччя, кар'єри чи творчих здібностей, вона все частіше замислюється над проблемами смерті, швидкоплинності часу. Кожна значна подія – смерть близьких, зміна роботи, розлучення – змушує подивитись на своє життя під новим кутом зору, задуматись над його минулістю. Цей перехід до середини життя є етапом помірної або навіть важкої кризи [4,с.311]. Її головною характеристикою є розходження між мріями і життєвими цілями людини та реальним станом речей. Оскільки людські мрії часто мають деякі нереалістичні риси, інколи навіть фантастичні, то оцінки їхньої розбіжності з дійсністю в цей період забарвлені, як правило, в емоційно-негативні тони. Людина раптово розуміє, що час невблаганно спливає, тому це розходження між мріями і дійсністю виявляється для неї жахаюче різко. Інколи вважають, що середній вік сприймається людиною як такий етап життя, коли руйнуються надії, бо багато можливостей здаються втраченими назавжди.

Життя постійно вносить свої корективи у плани людини, час невпинно йде вперед і людині інколи здається, що все заплановане, задумане їй не вдається здійснити, тому вона прагне перебудуватись [5,с.260].

Кризой середнього віку є усвідомлення того, що людина досягла половини життєвого шляху, усвідомлення наближення старості. Найбільше схильні до усвідомлення свого стану важким, хворобливим або страшним з цієї причини чоловіки і жінки у віці 40-55 років. Розрив або протиріччя між очікуваннями та реальністю може стати причиною невротичної тривоги. Оскільки переживання постійного напруження від розриву нестерпне, людина удається до невротичного викривлення реальності. Якщо діяльність продуктивна, прагнення не суперечать дійсності, а служать засобом її творчої трансформації, тріщина між ними постійно затягується, тому що людина приводить очікування і реальність у все більшу відповідність, а це надійний спосіб подолання невротичної тривоги [6,с.146].

Серед людей зрілого віку спостерігається тенденція до зростання ригідності у поглядах та в діях, до сприйняття нових ідей. Цю розумову зашореність треба долати постановкою нових перспектив у діяльності, інтересом до суб'єктивно непізаного, оскільки ця тенденція може призвести до нетерпимості та фанатизму у поведінці, що слугуватиме джерелом конфліктів як у професійній діяльності, так і в сімейних стосунках (жорсткі установки ведуть до помилок і нездатності сприймати творче вирішення питань).

У період ранньої дорослості люди стверджують себе у професійній галузі, при переході до середнього віку вони інакше починають оцінювати свою роботу. Більшість людей усвідомлює, що вони зробили свій професійний вибір і задовольняються ним, частина тих, хто розчарувався у роботі, втратив її або не досяг того професійного становища, на яке сподівався, може відчувати гіркоту та занепад духу. Інші можуть просто постаратись перебудувати свою систему пріоритетів, і це не обов'язково у сфері професійної діяльності. Наприклад, деякі люди у середині життя вирішують приділяти більше уваги міжособистісним відносинам чи моральним зобов'язанням перед рідними людьми.

Лише незначна частина людей середнього віку змінює свою професійну кар'єру, це відбувається в тому випадку, коли дорослі люди не реалізують себе, або змінюють свої цінності і цілі. Зміни у професійному житті у людей середнього віку можуть викликати надмірну тривогу, навіть стрес, якщо роботу доводиться змінювати примусово, або якщо кар'єра розвивається не так, як передбачалось. Втрата роботи у цьому віці супроводжується переживаннями і великим горем (коли людина взагалі не може знайти іншу роботу). Але є категорія людей середнього віку, які так віддані професійній діяльності, що про них кажуть - вони "згорають" на роботі.

Люди середнього віку частіш за все є ланкою що зв'язує молодше і старше покоління, тобто своїх вже дорослих дітей і стареньких батьків. Оскільки старі батьки стають більш залежними від своїх дітей, то і влада (вирішення сімейних проблем, фінансових справ) поступово переходить до них. Старше покоління потребує піклування та розуміння, це і повинні робити дорослі діти, підтримувати сімейні традиції, контакти з членами родини, творити історію сім'ї.

В свою чергу, у людей віку середньої дорослості змінюються стосунки зі своїми дітьми, які виросли і повинні поступово піти у самостійне життя, а середньому поколінню треба навчитися жити окремо. Деякі сім'ї з розумінням і тактом ставляться до надання свободи дорослим дітям і більше довіряють їм, але є сім'ї, для яких прагнення дітей до самостійності порушує звичний спосіб життя, несе тривогу та стає трагедією. Дорослі діти бажають віддалитися від батьків, чи хоча б від їх настанов та опіки, а батькам може здаватися, що їх недооцінюють, з ними не радяться. Між дорослими дітьми і батьками (людьми середнього віку) повинні виникати відносини, які можна назвати взаємною рівністю. Такі відносини не виникають раптово, а розвиваються стрибкоподібно протягом багатьох років.

Чоловіки схильні реагувати на досягнення середини життя індивідуально, проте у межах певної загальної схеми. Більша частина з них виробила звичний спосіб життя, який допомагає справлятися з турботами та скрутами. Багато чоловіків нашо́вхнулись на нові проблеми: необхідність турботи про

старіючих і залежних батьків, труднощі в спілкуванні з дітьми – підлітками, необхідність звикання до обмежень, визнання своєї фізичної вразливості.

По-різному реагують чоловіки і на кризові симптоми: хтось не відчуває кризи середини життя, оскільки знайшов адекватні рішення більшості життєвих проблем. Інший справляється з проблемами, вдаючи, що все перебуває під його контролем, хоч насправді він, зазвичай, відчуває, що застряг, зайшов у глухий кут. Третій – розгублений і йому здається, що весь його світ руйнується. Він не може виконувати поставлені перед ним вимоги та адекватно розв'язувати нові проблеми. Для деяких чоловіків ця криза може бути тимчасовою фазою у розвитку, для інших вона може стати початком безперервного падіння. Четвертий шлях реагування на кризові явища – неспроможність подолати проблеми. Сучасне суспільство змушує чоловіків відповідати єдиному зразку успіху і мужності, тому чоловікам залишається або звикнутися з думкою, що вони не відповідають цьому зразку, або відмовитися від багатьох власних бажань, намагаючись відповідати цьому розрекламованому ідеальному чоловіку. Тоді, внаслідок придушення власних потягів і бажань, виникають проблеми іншого порядку.

В реакціях жінок на кризу середнього віку теж є загальні тенденції. Традиційно жінки більшою мірою визначають себе у рамках сімейних стосунків, ніж у професійній діяльності. В цей своєрідний перехідний період від ранньої до пізньої дорослості складніше домогосподаркам, які оцінюють себе лише в ролі господині й матері, їх частіше вражає синдром «домогосподарки»: мають низьку самооцінку, переживають тривожні та депресивні стани, відчувають самотність, залежність. Тривожні жінки надто сором'язливі, всього і всіх побоюються, невпевнені, хвилюються, що вони чогось не зможуть, з чимось не справляться, кудись не встигнуть. Це породжує хронічне невдоволення собою, потребу в психологічній підтримці. Задоволеність життям, собою, сім'єю у жінок, які працюють, вища, ніж у домогосподарок, хоча й у них виникає відчуття провини, внутрішнього конфлікту між соціальними ролями матері, дружини та спеціаліста [3, с.59].

Для жінки середнього віку, як правило, кризові симптоми збігаються з дорослішанням дітей, тому що діти більше не мають потреби в її турботі, як раніше. Іноді прояв кризи середнього віку пов'язаний з професійною діяльністю, коли керівництво надає перевагу молодим фахівцям, коли у жінки виникає передчуття наближення виходу на пенсію тощо.

Психологи сходяться на думці, що люди, які найбільше страждають від цієї недуги, переживали почуття незадоволеності вже давно. Криза середнього віку може переноситися особливо важко, якщо людина була нещаслива у шлюбі або незадоволена своєю роботою. Це невдоволення поступово накопичувалося, а криза лише стала поштовхом до гострої і затяжної депресії.

Симптомів кризи середнього віку досить багато, хоча люди, які вже зіткнулися з даною проблемою, можуть не знайти у себе ні одного з них: байдужість до роботи, зниження розумової активності, пристрасть до спиртного, агресивність, відмова від сексу, безсоння, іпохондрії, погіршення пам'яті.

Вважають, що криза середнього віку зазвичай починається в розумі і найчастіше викликана конкретною подією або рядом подій. Одним з "поштовхів" може бути раптове усвідомлення недовік своєї зовнішності. Надмірна вага, зморшки і сивина можуть реально вплинути на самооцінку і внутрішній стан людини, особливо жінки. Це призводить до переоцінки життя і розчарування, до постійних терзань. Гормональні зміни також можуть вплинути на розвиток кризи середнього віку. Багато жінок вважають, що менопауза позначає закінчення їхньої молодості, відчувають себе пригнічено.

Висновки.

Тільки усвідомивши значення «роздоріжжя», на яке виводить людину криза середнього віку, особистість вибирає для себе якийсь шлях: чи страждати і жаліти себе, чи домогтися позитивних змін і створити більш щасливе майбутнє.

Людині треба вміти сфокусуватися на тому, що вона може зробити, а не на тому, що не може. Слід розглядати це як початок нового етапу у житті, шанс зробити щось по-іншому, щоб мати більше свободи, щоб перестати витрачати час даремно.

Варто слідкувати за своїм тілом: змінити режим харчування - організму потрібно "природна" їжа. Важлива і фізична активність, наприклад, швидка ходьба щодня буде поповнювати запас ендорфіну - гормону щастя. Це дасть можливість людині відчувати себе більш оптимістично і позитивно. В цей час варто позбутись шкідливих звичок – паління, споживання алкоголю та жирної їжі. В цей час, можливо, треба підключити медикаментозну підтримку організму, ліки можуть бути дуже корисні.

Людині треба прийняти, що вона змінюється, але ця зміна в чомусь може бути на краще, не варто намагатися переробити те, що переробити неможливо й не потрібно. Зрілій особистості треба повірити, що ще дуже багато часу залишається, щоб максимально плідно використовувати його. Слід радіти життю, використовувати накопичений досвід на благо близьких людей та самовдосконалення.

Література:

1. Гамезо М.В., Герасимова В.С., Горелова Г.Г., Орлова Л.М. Вікова психологія. Особистість від молодості до старості. – М.: Академія, 2001
2. Кулагіна І.Ю., Колюцкий В.М. Вікова психологія: повний життєвий цикл розвитку людини. Навчальний посібник для студентів ВНЗ. – М.: Сфера, 2001
3. Кутішенко В.П., Ставицька С.О. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2009. – 448 с.
4. Савчин М.В. Вікова психологія : навч. посіб. – 2 – е вид., стереотип. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К. : Академвидав. 2009. – 360 с. (Серія «Альма - матер»).

5. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2009. – 400 с.
6. Титаренко Т.М. Життєві домагання. Монографія. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 456 с.

Ирина Пылишева
(Гомель, Беларусь)

ТРЕНИНГОВАЯ ФОРМА РАБОТЫ С СЕМЕЙНЫМИ КОНФЛИКТАМИ

Современная работа с семьёй представлена множеством теорий, в числе которых следует указать теорию коммуникаций Г. Бейтсона, гуманистическую теорию К. Роджерса и В. Сатир, структурную теорию С. Минухина, позитивную семейную терапию Н. Пезешкиана и др. В рамках этих теорий созданы широкий спектр оригинальных понятий и методов работы с семьёй. Основные формы обучения в области работы с семьёй традиционные (лекции, семинары, изучение литературы); совместная и групповая, которая включает в себя различные тренинги. Последняя форма работы является на сегодняшний день наиболее эффективной.

Тренинговая форма работы помогает смоделировать содержательные и функциональные моменты семейной системы, помогает использовать различные методы обучения взаимодействия друг с другом, а также исследовать семейные сценарии участников и помочь в овладении навыками конструктивного межличностного общения. Групповой процесс охватывает три основных аспекта личности: когнитивный, эмоциональный и поведенческий (конативный). Когнитивный аспект тренинга связан с получением новой информации о процессе общения, анализе ситуации о себе, о психологии взаимоотношений людей. Эмоциональный аспект тренинга касается переживания полученной информации, новых знаний о себе и других. Поведенческий аспект проявляется в расширении поведенческого репертуара, в поиске и отработке адекватных форм поведения через осознание неэффективности некоторых привычных способов поведения [1, с. 42].

Конфликты социально обусловлены и опосредованы индивидуальными особенностями психики людей. Как правило, они связаны с острыми эмоциональными переживаниями, а так же с действием познавательных стереотипов – способов интерпретации конфликтной ситуации. В психологии под конфликтом чаще всего понимается актуализированное противоречие, столкновение противоположно направленных интересов, целей, позиций, мнений, взглядов субъектов взаимодействия или оппонентов и даже столкновение самих оппонентов [2, с. 238].

Витек К. и Навайтис Г. в протекании конфликта как процесса выделяют четыре основных стадии: возникновение объективной конфликтной ситуации; осознание конфликтной ситуации; переход к конфликтному поведению и разрешение конфликта.

Участники семейных конфликтов часто не являются противоборствующими сторонами. Для семейных конфликтов характерны крайне неоднозначные и потому неадекватные ситуации, связанные с особенностями поведения людей в конфликтах. Семейные конфликты обычно связаны со стремлением людей удовлетворить те или иные потребности или создать условия для их удовлетворения без учёта интересов партнёра. Причин для этого может быть очень много: различные взгляды на семейную жизнь, нереализованные ожидания и потребности, грубость, неуважительное отношение, супружеская неверность, финансовые трудности и т.д. Конфликт, как правило, порождается не одной, а комплексом причин, среди которых выделяют основную причину – неудовлетворённые потребности супругов. Категории стабильность – нестабильность брака, его конфликтность – бесконфликтность также зависят от удовлетворения потребностей супругов, особенно эмоционально-психологических [3].

В конфликте чаще всего виновны обе стороны. Кан-Калик В. А. выделяет несколько типичных моделей поведения супругов в межличностных внутрисемейных конфликтах:

- стремление мужа и жены самоутвердиться в семье (стремление к самоутверждению обычно охватывает все сферы взаимоотношений и мешает трезво оценивать происходящее в семье);
- сосредоточенность супругов на своих делах (как следствие – это непонимание того, что организация семьи неизбежно предполагает совершенно новый социально-психологический уклад);
- дидактическая модель, где один из супругов постоянно поучает другого (эта модель общения ведёт к нарушению сотрудничества в семье, утверждает систему общения «по вертикали»);
- «готовность к бою» (супруги постоянно находятся в состоянии напряжённости, связанной с необходимостью отражать психологические атаки);
- «папенькина дочка», «маменькин сынок» (в процесс установления взаимоотношений, в их выяснение постоянно вовлекаются родители);
- озабоченность (в общении между супругами, в стиле, укладе семейных взаимоотношений постоянно присутствует состояние озабоченности и напряжённости, что ведёт к дефициту позитивных переживаний) [3, с. 53-55].

Конфликт становится реальностью только после осознания противоречий. Разрешить конфликт можно разными путями: изменить объективную конфликтную ситуацию и преобразовать представления о сути и характере конфликта.

При работе в группе выявляются факторы, оказывающие влияние на взгляды и поведение участников, которые также имеют возможность получить обратную связь и поддержку от других её членов, имеющих сходные проблемы или опыт и способных благодаря этому оказать существенную

помощь. В дружеской и контролируемой обстановке участники учатся разрешению межличностных конфликтов вне группы, усваивают новые навыки, экспериментируют с новыми типами поведения.

В современном мире способность действовать в команде является одним из наиболее востребованных личных качеств наряду с надёжностью, широтой взглядов, терпением и самоуважением. Эти качества необходимы всем, кто хочет строить отношения с другими на основе взаимного уважения, коммуникации и сотрудничества. Сотрудничество вовсе не означает бесконфликтность. Настоящее сотрудничество ведёт к тому, что каждый вносит свой личный вклад, каждый имеет собственное мнение. На основе позитивных отношений вырастает то, что условно можно назвать «конструктивным конфликтом» [4].

Поэтому работа в психологических тренинговых группах является одной из самых продуктивных форм работы с семьёй по разрешению конфликтного взаимодействия.

Изменения конфликтного поведенческого взаимодействия в ходе тренинговой работы с семьёй предполагает: обучение прямому выражению желаний, ожиданий, неудовлетворённости; обучение общению в позитивной, конструктивной манере как в вербальном, так и невербальном плане; обучение усилению чувств взаимности и адекватной коммуникативной обратной связи; обучение супругов заключению различных контрактов на взаимной и односторонней основе; обучение достижению компромисса и сотрудничества в семье.

Необходимо выделить специфические черты тренинговой работы:

- 1) в тренинге особое внимание уделяется формированию навыков самоанализа, рефлексии, саморазвития личности партнёров;
- 2) особое внимание в тренинге отводится эмоциональному опыту участников группы;
- 3) на тренинге участники получают необходимые психологические знания;
- 4) в ходе проведения тренинга участники учатся использовать методы и техники предотвращения конфликтного взаимодействия в ходе межличностного общения;
- 5) тренинг способствует осознанию собственных мотивов, потребностей, стремлений, особенностей своего поведения, эмоционального реагирования, а также степень их адекватности и конструктивности;
- 6) тренинг выявляет внутренние психологические проблемы и конфликты;
- 7) исследование участниками групп различных сторон своей личности;
- 8) позволяет получить адекватную психологическую помощь.

Цель тренинга состоит в том, чтобы знать и уметь применять на практике конструктивные методы по разрешению конфликтных ситуаций, овладеть техниками решения и предотвращения отрицательных последствий конфликтов в сфере межличностного общения, овладеть навыками самоанализа и рефлексии, повысить уровень личностной компетентности в отношении проблемных ситуаций взаимодействия и общения с социальным окружением.

В ходе проведения тренинговой работы очень важными методами являются деловые игры, групповая дискуссия, игровое моделирование и различные виды коррекционных упражнений.

Групповая дискуссия – это метод обучения, повышающий интенсивность и эффективность процесса восприятия за счёт активного включения обучаемых в коллективный поиск истины. Применяется этот метод в целях обучения, развития, установления конструктивных взаимоотношений в ходе тренинговой работы [5, с. 425].

В ходе игрового моделирования участники тренинга пытаются не только представить себя во многих ролях конфликтного взаимодействия, но и проиграть их, что способствует конструктивному опыту. Участники группы знакомятся с основным содержанием ситуации, мысленно входят в роли и начинают обыгрывать продолжение конфликтного взаимодействия.

Различные ролевые игры дают возможность определить причину конфликта и научиться применять техники решения проблемных ситуаций.

Огромная роль в тренинговой работе принадлежит руководителю группы, который должен уметь: устанавливать отношения доверия и принятия в ходе тренинга; обеспечить надлежащую динамику рабочих отношений, ведущих к осознанию и возможному разрешению конфликтных ситуаций; уметь анализировать состояние клиента и его семейной системы; уметь оказывать эффективные директивные и индирективные воздействия на клиента и его семью; уметь снизить психологическую напряжённость в группе, а так же добиваться повышения сплочённости и сотрудничества в группе.

Таким образом, тренинговая работа даёт возможность улучшить межличностные отношения в семье, получить квалифицированную помощь в разрешении конфликтных ситуаций, позволяет объяснить участникам личные трудности и способствует повышению функциональности семейной системы.

Литература:

1. Пастухова О. Тренинг как метод обучения при подготовке учащихся и студентов к семейной жизни // Пастухова О. // Сацьяльна-педагогічна работа. – 2011. – № 10. – С. 41 – 45.
2. Большой психологический словарь // Сост. и общ. ред. Мещеряков Б, Зинченко В. – Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 672 с.
3. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений // Под ред. Силяевой Е. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 192 с.
4. Малкина-Пых И. Семейная терапия // Малкина-Пых И. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 992 с.

5. Осипова А. Общая психокоррекция / / Осипова А. Учебное пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 512 с.

Юлія Слюсарєва
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ПРОБЛЕМА ДЕЗАДАПТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ.

Постановка проблеми. Проблема соціальної і психологічної адаптації актуалізується на сучасному етапі в школі. Посилення явищ дезадаптивного характеру в навчально-виховному процесі пов'язане із збільшенням непрогнозованих критичних ситуацій в повсякденному житті, особливо, як свідчить практика роботи школи, вони загострюються у момент вступу до школи, період первинного засвоєння вимог, які передбачаються новою соціальною ситуацією.

Результати теоретичного аналізу. Кардинальні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, пред'являють високі вимоги до людини, у зв'язку з чим серед найбільш актуальних в науці і практиці проблем сьогодні знаходиться проблема адаптації особи до умов життєдіяльності. Людині необхідно адаптуватися до постійної зміни життєвих стереотипів, тому зростають вимоги до його адаптаційних здібностей і можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій і науково-методичній літературі (Б.Г. Ананьєв [2,с.124-178], Г.А. Балл [4,с.92-99], Ф.Б. Березін [6,с.270], Г.В. Бурменська [9,с.50-51] і ін.) суть і природа адаптації розглядається достатньо широко і різноманітно. Це обумовлено тим, що адаптація є предметом дослідження не тільки психологів, але і інших фахівців різних областей наукових знань.

Виклад основного матеріалу. Термін «адаптація» (лат. adapto – пристосовую) був вперше введений в науковий обіг німецьким психологом Р. Аубертом для характеристики явища пристосування чутливості органу зору або слуху до дії адекватного подразника.

За 135 років вчення про адаптацію вийшло за рамки еволюційної теорії і загальної біології і утвердилось у філософії, соціальній психології, соціології, педагогіці, психології, медицині, що свідчить про полідисциплінарний характер явища адаптації, і набуває в сучасних умовах більшого значення для комплексного вивчення людини.

У найбільш широкому визначенні, прийнятому в сучасній науковій літературі, адаптація означає відповідність між живою системою і зовнішніми умовами, причому адаптація – це процес і його результат, тобто певна організація [1,с.464]. У такому формулюванні адаптація належить до фундаментальних понять в цілому комплексі наук. У біології адаптацію розуміють як здатність організмів існувати і залишати потомство в даному середовищі; ним користуються для позначення ступеня виживання особистості і популяції, взаємного пристосування органів і частин тіла, в медицині – для позначення життєдіяльності людського організму в нормі і патології [10,с.376-385].

У психології термін «адаптація» уживається, з одного боку, для позначення сукупних властивостей людини, що характеризують його стійкість до умов навколишнього середовища, виражаючи рівень пристосованості до неї. З іншого, адаптація виступає як процес пристосування людини до змінних умов.

При розгляді адаптації слід зазначити, що в сучасній науковій літературі існують різні погляди на суть цього явища, які Г.А. Балл [4,с.92-99] зводить до двох основних підходів: широкому і вузькому. Адаптація (у вузькому розумінні) включає підпорядкування індивіда практично не залежному від нього середовищу і при цьому середовище трактується як безпосереднє оточення. Адаптація в широкому сенсі – пристосування організму в навколишньому середовищі, направлене на збереження гомеостазу.

Т.М. Титаренко помічає, що адаптація – це процес входження індивіда в згоду із зовнішнім світом, з одного боку, і зі своїми власними унікальними психологічними характеристиками – з іншою, що має на увазі здатність розпізнавати суб'єктивні образи, образи зовнішнього світу, а також уміння ефективно впливати на середовище.

Узагальнюючи приведені визначення адаптації, можна стверджувати, що головним чинником, загальним для всіх трактувань, виступає категорія пристосування до соціально-психологічних умов. Характерним моментом у визначеннях є те, що під адаптацією розуміється як процес, так і її результат.

На сучасному етапі в науковому світі не існує єдиного погляду на залежність адаптації від психофізіологічних і психічних особливостей особистості. Так, в деяких роботах затверджується, що її якість більшою мірою визначається індивідуальними психофізіологічними особливостями [8,с.352;10,с.376-385]. У інших наголошується, що адаптація більшою мірою обумовлюється придбаними особовими характеристиками [3,с.170-284; 13,с.253].

В зв'язку з цим, В.В. Суворова указує на те, що адаптація людини в екстремальних ситуаціях визначається більшою мірою індивідуальними психофізіологічними особливостями, а в звичайних – соціально обумовленими властивостями.

У конституційній типології особистості, запропонованою Є. Кречмером, є вказівка на адаптивну роль морфологічних особливостей людини. У його роботі простежується зв'язок між будовою тіла і різними захворюваннями.

У роботах В.А. Бодрова [7,с.448-453], К.І. Кузьміной розкрита адаптивна роль нейродинамічних особливостей людини. У цих дослідженнях було виявлено, що успішність адаптації визначається такими

особливостями як рухливість і сила. Автори вважають, у людей з домінантою цих особливостей пристосовні можливості вищі. Тобто, слабкість і інертність розглядаються як чинники, сприяючі виникненню дезадаптації. Низький рівень адаптації у людей із слабкою нервовою системою пояснюється недостатністю внутрішніх енергетичних ресурсів.

Проте, констатація адаптивної ролі сильного типу і дезадаптації слабого не є однозначною. Як відзначає В.І. Розов, в критичних умовах люди з сильною нервовою системою можуть бути менш адаптованими, ніж люди із слабкою нервовою системою.

Питання впливу психодинамічних особливостей на адаптивні можливості індивідуальності розглядалися в роботах Р. Айзенка, Б.Г. Ананьева, В.І. Гарбузова, В.С. Мерлін, В.М. Русалова, Я. Стреляя. Ці особливості обумовлені структурними характеристиками організму, його конституційними властивостями, темпераментом, інстинктами [2,с.124-178; 10,с.376-385].

У дослідженнях Р. Айзенка, Я. Стреляя, встановлено, що найбільш адаптованими є екстравертовані типи, а нейротизм характеризує людину з боку емоційної лабільності, гіперактивності, тривожності. Особи з високим рівнем нейротизації відрізняються неврахованістю, гіперреактивністю, повільним поверненням до початкового стану після емоційних афектів, нервозністю, тобто низькою адаптацією.

Індивідуальні відмінності при адаптації і ризик дезадаптації кожного типу особистості (екстраверти, інтроверти) визначаються комплексом детермінуючих чинників, а вибір адаптаційних стратегій обумовлюється внутрішніми особливостями цих типів. Для екстравертованого типу характерні: спрямованість на взаємодію із зовнішнім світом, товариськість, для інтровертованого – замкнутість, фіксація інтересів на своєму внутрішньому світі, утрудненість соціальної адаптації.

Найчастіше зустрічаються в психологічних дослідженнях (Г.Н. Генінг [11,с.19], А.І. Захаров [15,с.336] і ін.) особові риси, пов'язані з адаптаційними можливостями, такі як: тривожність, рівень домагань, локус контролю, самооцінка, активність вольової цілеспрямованої діяльності. Встановлено, що тривожність і пов'язані з нею інтровертованість і рівень домагань стають адаптованими в стандартних, добре відомих суб'єктові, не стресових умовах, що вимагають високої чутливості і посидючості.

У дослідженнях А.І. Захарова, А.М. Прихожан, В.І. Шебанової при аналізі адаптивної ролі тривожності, встановлено, що особистість з високим рівнем тривожності володіють нижчими адаптаційними можливостями, ніж особистість не тривожна [15,с.336].

До інших адаптованих особових характеристик відносять: організованість, активність, рефлексію [3,с.170-284], сформованість способів комунікації, поведінки і діяльності.

Так, В.А. Петровський вважає, що «адаптованість-неадаптованість» – це відповідність або невідповідність між цілями особистості. Адаптованість виражається в узгодженні цілей і результатів діяльності і спілкування людини. Неадаптованість означає існування суперечливих відносин між метою і результатами життєдіяльності особистості: наміри людини не співпадають з діями, задуми – з втіленням, спонукання до дії – з його підсумками. Ця суперечність неминуха і неусувна, але в ній – джерело динаміки діяльності, її реалізації і розвитку. Так, якщо людина не досягає поставленої мети, то суперечність спонукає продовжувати діяльність в заданому напрямі. Слід зазначити, що в таких ситуаціях неадаптованість має позитивний характер. Для людей з різним характером, типом темпераменту неадаптованість може стати особливим мотивом, що направляє розвиток особистості і що виявляється в надситуативній активності. Така активність викликається специфічною привабливістю дій із заздалегідь невіршеним наперед результатом. В.А. Петровський відзначає, що предметом потягу для індивідуума стає межа між протилежними результатами дії, сама можливість взаємовиключних результатів. Потяг до цієї межі в соціумі пов'язаний з творчістю, з пізнавальною (інтелектуальною) сферою, ризиком, з новими рольовими позиціями, з контактами між людьми.

Неадаптованість може бути обумовлена стресами, екстремальними ситуаціями, повторюваними психотравмами, невідповідністю рівня домагань реальним можливостям, відсутністю навиків спілкування.

Відзначаючи позитивний і негативний характер неадаптованості, слід зазначити, що неадаптованість небажана тоді, коли вона виступає як дезадаптованість у разі постійної неспішності спроб індивіда реалізувати мету або в ситуації двох і більш рівнозначних цілей, що може свідчити про невротичні відхилення, незрілість особи, дисгармонії у сфері ухвалення рішень або бути прямим результатом екстремальної ситуації.

Таким чином, аналіз наукових досліджень показав, що успішність адаптації в конкретних умовах існування визначається адаптивним психофізіологічним рівнем, індивідуальними особливостями [6,с.270], темпераментом, характером, спеціальними здібностями, життєвим досвідом, інтелектуальними, емоційно-вольовими і мотиваційними властивостями [3,с.170-284].

Особлива увага в психологічних дослідженнях приділяється порушенням адаптації.

Явище, протилежне процесу адаптації, отримало назву дезадаптації. Поняття «дезадаптація» з'явилося спочатку в психіатричній літературі, де воно вказувало на порушення психічних процесів взаємодії людини з навколишнім середовищем. Надалі його стали використовувати при характеристиці психічної діяльності, яка пов'язана з відвиканням від одних умов і звиканням до інших.

Дезадаптація трактується, як процес, пов'язаний з відвиканням від одних умов життя і, відповідно, пристосуванням до інших (Л.Н. Бережнова [5,с.15] і ін.). Під дезадаптацією розуміються порушення, що виявляються при акцентуації характеру або під впливом психогенній (В.А. Гурьева [12,с.208] і ін.). Серед найбільш універсальних проявів психічної дезадаптації називають преневротичні порушення, невротичні реакції і стани (Ю.Ф. Антропов, В.Н. Арбузова, Н.Н. Заваденко, Д.Н. Ісаєв і ін.).

Залежно від природи, характеру і ступеня дезадаптації виділяють патогенну, психосоціальну і соціальну дезадаптацію. Патогенна дезадаптація викликана відхиленнями, пов'язаними з патологією психічного і нервово-психічного захворювання, в основі якої – функціонально-органічні порушення центральної нервової системи [14,с.21-28].

Психосоціальна дезадаптація викликана статево-віковим і індивідуально-психологічним розвитком дитини, який обумовлює їх певну нестандартність, важковиховувану нетиповість поведінки, що вимагає індивідуального підходу.

Слід зазначити, що дезадаптація починається під впливом різких змін умов життя, звичайного оточення, наявності стійкої психотравмуючої ситуації. Разом з тим мають значення і індивідуально - психологічні особливості суб'єкта, який адаптується до нових умов існування. У віковому аспекті навантаження на адаптаційні можливості організму приходять на кризові, переломні моменти в житті людини, коли відбувається різка зміна «ситуації соціального розвитку» .

Виражена тенденція зростання специфічних труднощів в навчанні і поведінці дітей зумовила появу на науковому світі таких термінів: «психогенна шкільна дезадаптація», «шкільна дезадаптація», «соціальна дезадаптація» в школі.

Комплексне вивчення проблеми психогенної шкільної дезадаптації представлено в роботі В.Е. Кагана. Введено ним поняття «Психогенна шкільна дезадаптація» (ПШД) означає «психогенні реакції, психогенні захворювання і психогенні формування особистості дитини, що порушують його суб'єктивний і об'єктивний статус в школі і сім'ї , ускладнюють учбово-виховний процес». За даними його досліджень, близько 15-20% дітей шкільного віку мають діагноз ПШД і потребують психотерапевтичної допомоги. Н.Н. Заваденко, Т.Ю. Успенська [14,с.21-28] вказують на залежність частоти цього синдрому від віку: якщо у молодших школярів він спостерігається в 5-8% випадків, то у підлітків – 18-20%.

В.Е. Каган встановив ієрархічну взаємозалежність між поняттями «шкільна дезадаптація», «шкільні неврози» і «психогенна шкільна дезадаптація». Це дозволило йому визначити останню як складову частину шкільної дезадаптації. Учений вважає, що батьки, вчителі повинні мати чітке розуміння дезадаптації не як слабкості дитини, і не як труднощі його виховання в сім'ї або школі, а як прояв порушень відносин в системі «школа-дитина-сім'я» .

Терміном «шкільна дезадаптація», як правило, позначаються відхилення в учбовій діяльності школяра, що виявляються у вигляді утруднень в ученні [2,с.124-178], порушень дисципліни [1,с.464], конфліктів з однокласниками . Симптоми шкільної дезадаптації можуть і не позначатися негативно на успішності і дисципліні учнів, виявляючись в суб'єктивних переживаннях школярів або у формі психогенних порушень [5,с.15; 12,с.208; 15,с.336].

Н.В. Вострокнутов виділяє три основні компоненти дезадаптації у молодших школярів: когнітивний, поведінковий і особовий. Під особовим компонентом маються на увазі постійні порушення емоційно-особового відношення до окремих предметів, навчанню в цілому, педагогів. Даний компонент дезадаптації представляє для нас певний інтерес, оскільки об'єктом нашого дослідження є емоційна дезадаптація.

Існують різні точки думки на природу шкільної дезадаптації. Проблеми дезадаптації пов'язують з недостатнім розвитком найважливіших характеристик психічного стану (емоційно-вольового і мотиваційного розвитку), і їх змістовна невідповідність вимогам, що пред'являються, є індикатором дезадаптації в шкільному середовищі .

Деякі фахівці до категорії дезадаптованих школярів відносять дітей з порушеннями поведінки (М.І. Буянов, Ю.Н. Вьюнкова , Н.Ю. Максимова , М. Раттер і ін.).

У роботі Н.Ю. Максимової наголошується, що при порушенні взаємодії індивідуума з середовищем з'являється неможливість здійснення ним в конкретних умовах своєї позитивної соціальної ролі, відповідної його можливостям. Залежно від детермінант Н.Ю. Максимова виділяє три типи дезадаптованих школярів:

1) діти, у яких низький рівень розвитку особових структур, моральних якостей і соціально схвалюваних навиків поведінки;

2) діти, яким властиві відхилення в емоційних і вольових процесах, аномалії у формуванні характеру (акцентуація характеру);

3) діти з ситуативними порушеннями в поведінці, викликаними невмілими виховними діями дорослих [5,с.15;6,с.270].

Шкільна дезадаптація, за даними різних авторів (Е.М. Олександровська, М.Р. Битянова, Н.В. Вострокнутов, Л.В. Дзюбко, Н.В. Самоукіна і ін.) спостерігається у 15-40% початкових класів загальноосвітньої школи, що вчать.

В процесі дезадаптації виникають різні новоутворення, які, з одного боку, виконують роль захисних механізмів, а з іншого – є негативними особовими якостями. Ці новоутворення розглядаються як «вторинні» особові порушення. Корекція цих придбаних порушень вимагає психотерапевтичних способів дії [5,с.15].

Шкільна дезадаптація пов'язана з цілим рядом емоційних станів, що активізуються в таких переживаннях, як тривога, напруженість. Ці переживання є індикаторами успішної адаптації і відповідно безпосередньо визначають ризик переходу до дезадаптації.

Емоційний аспект дезадаптації практично не представлений в психологічній літературі, за винятком тих досліджень, які присвячені стресу.

Висновок. У зарубіжній психології, як і у вітчизняній, є чимала кількість концепцій адаптації і дезадаптації. Під дезадаптацією розуміється порушення адаптаційних процесів, що свідчить про

невідповідність взаємодії людини з довкіллям, приводить до стійкої психічної напруги і нестабільності протікання психічних процесів.

У сучасній школі значно більше, чим раніше, учнів, соціально-психологічний статус яких не відповідає вимогам шкільного навчання. Проблема емоційної дезадаптації молодших класів (особливо першокласників), що вчать, в сучасних умовах гостра і актуальна. Її наслідки загрожують психічному здоров'ю і особовому зростанню дітей.

Література:

1. Айзенк Г.Ю. Структура личности: Пер. с англ. – СПб.: Ювента; М.: КСП+, 1999. – 464 с.
2. Ананьев Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность // Избр. психол. труды: В 2 т. – М.: Педагогика, 1980. – Т.1. – С. 124-178.
3. Андреева Г.М. Социальная психология: группа в социальной психологии. – М.: Аспект Пресс, 1988. – С. 170-284.
4. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С. 92-99.
5. Бережнова Л.Н. Диагностика психической напряженности детей, воспитывающихся в условиях учреждения интернатного типа: Автореф. дис...канд. психол. наук: 03.00.13 / Моск. гос. пед. ин-т. – М., 1995. – 15 с.
6. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – Л.: Наука, 1988. – 270 с.
7. Бодров В.А. Роль личностных особенностей в развитии психологического стресса // Психическое состояние. – СПб.: Питер, 2001. – С. 448 - 453.
8. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избр. психол.тр. – М.: Ин-т практической психологии; Воронеж: НПО МОДЭК, 1995. – 352 с.
9. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей. – М.: МГУ, 1990. – С. 50-51.
10. Выготский Л.С. Кризис 7 лет // Собр. соч.: В 6т. – М.: Педагогика, 1984. – Т.4: Детская психология. – С. 376-385.
11. Генинг Г.Н. Особенности психических состояний младших школьников: Автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07 / Казанск. гос. пед. ун-т. – Казань, 1997. – 19 с.
12. Гурьева В.А. Психогенные расстройства у детей и подростков. – М.: Крон-Пресс, 1996 – 208 с.
13. Жданов И.А. Адаптация и прогнозирование деятельности. – Казань: КТП, 1991. – 253 с
14. Заваденко Н.Н., Успенская Т.Ю. Школьная дезадаптация: психоневрологическое и нейропсихическое исследование // Вопросы психологии. – 1999. – №4. – С. 21-28.
15. Захаров А.И. Неврозы у детей и психотерапия. – СПб.: Лениздат. – 2000. – 336 с.

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент Видолоб Наталія Олексіївна.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**Даметкен Байғожанова, Т.Ж. Байдильдинов,
Эльвира Сергазинова
(Талдықорған, Қазақстан)**

**БІЛІМ БЕРУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ - КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ МУЛЬТИМЕДИАЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

Өркениетті қоғамның дамуы – ақпараттандыру үрдісімен тығыз байланысты болып келеді. Бұл үрдістің басты ерекшелігі – қоғамдық қызметтің барлық саласында ақпараттық және коммуникациялық технология құралдарының негізінде жүзеге асырылатын ақпаратты жинау, өңдеу, олардың қорын жасау, сақтау және тарату болып табылады.

Біздің зерттеу тақырыбымыздың *өзектілігі*: білім беру саласын ақпараттық-коммуникациялық және мультимедиялық технологияларды оқу үрдісіне қолданумен, олардың әдістемелік негіздерін жасап ұсынумен және тиімді пайдалана білуді жүзеге асырумен анықталады.

Мұндағы басты *мақсатымыз* – ақпараттық-коммуникациялық және мультимедиялық технологияларды білім беру саласына заман талабына сай тиімді түрде қолдануды игеру.

Көздеген мақсатымызды жүзеге асыру үшін алдымызға төмендегіше *міндеттер* қойылды:

- білім беру жүйесін басқару механизмдерін мәліметтердің автоматтандырылған банкілерін қолдану негізінде жетілдіру;
- қоғамның ақпараттандырылуының қазіргі жағдайында – білім берудің жеке адамды жан-жақты қалыптастыру мақсаттарына сай келетін әдістемелер мен тәсілдерді, ұйымдастырушылық формаларды және т.б. жетілдіріп отыру;
- білім алушылардың интеллектуалдық дамуларына, өз беттерімен білім ала білу қабілеттерін қалыптастыруға және олардың оқу-ақпараттық, тәжірибелік-ғылыми қызметтерін жүзеге асыра білулеріне бағытталған білім берудің жаңаша бағыттағы әдістемелік жүйесін жасау;
- білім алушылардың білім дәрежесін аз уақыттың ішінде жүйелі түрде бақылап, бағалауға мүмкіндік беретін компьютерлік жүйе бойынша есептелетін және болжайтын әдістемелер жасау.

Оқу үрдісіндегі ақпараттық-коммуникациялық және мультимедиялық технологиялар құралдарының мүмкіншіліктерін пайдалану барған сайын арта түсуде, бұл әрине заман талабы. Бұл құралдарға қысқаша анықтама берелік.

«Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдары» – дегеніміз микропроцессорлық және жаңа ақпараттық технологиялар негізінде қызмет атқаратын, ақпаратты таратудың жаңа құралдары мен жүйелері, ақпаратты жинақтау мен олардың қорын жасау, сақтау мен өңдеу, оларды жан-жақты таратуды, одан қалды компьютерлік жүйелердің ақпараттар қорына енуді қамтамасыз ете алатын программалық, программалық-аппараттық және техникалық құралдар мен құрылымдарды айтамыз. Ақпараттық және коммуникациялық технологияларға жататындар: ЭЕМ, дербес компьютерлер, терминалдық құралдардың жинақтары, жергілікті есептеу жүйелері, мәтіндік және графикалық ақпараттардың құрылымдары, көлемі үлкен мұрағаттық ақпараттарды сақтау құралдары, аудиовизуалдық ақпараттарды бақылайтын құралдар мен құрылымдар, машиналық графика жүйелері, программалық кешендер, жергілікті желілер, әлемдік деңгейде ақпарат алмасуын қамтамасыз ететін қазіргі кездегі байланыс құралдары [1, 45 б.].

Білім беруді ақпараттандыру үрдісіне тән нәрсе – ол педагогика ғылымы дамуының бүкіл тарихында тұңғыш рет ақпараттық және коммуникациялық технологияның негізінде қолданыс табатын оқу құралдарының мүлде жаңа түрлерінің пайда болуы болып табылады. Ал, бұл технологиялар педагогика тарихында бұрын-соңды болып көрмеген білім беру үрдісінің қарқындауына даңғыл жол ашып берді: жедел түрде жүзеге асырылатын кері байланыстар; оқу ақпаратын компьютерлер арқылы беру; көлемі үлкен болып келетін ақпараттарды мұрағатқа сақтау; есептеу, ақпараттық-ізденіс қызметі, сонымен қатар оқу тәжірибесінің нәтижелерін автоматтандыру; оқу қызметін басқару мен басқару нәтижелерін бақылауды автоматтандыру.

Ақпараттық қарым-қатынастар құралдарын қолданудың тиімді бағыттарының бірі – мультимедиа.

«Мультимедиа технологиясы» дегеніміз – компакт-диск негізінде аудиовизуалды ақпараттарды қабылдаудың әдістерінің, тарату тәсілдерінің, өңдеудің, сақтаудың және т.б. жиынтығы болып табылады. Компакт-диск технологиясын пайдалануға негізделген мультимедиялық-операциялық орта интерактивті сұхбаттың мүмкіншіліктерін пайдалана отырып, компьютер экранында кез-келген аудиовизуалдық ақпаратты түрлі формаларда (видеофильм, мәтін, графика, анимация, слайдтар, музыка) бере алады. Мультимедиа технологиясының негізінде орындалатын білім беру жүйесінің көмегі арқылы компьютер экранында кез-келген қажетті ақпаратпен жете таныса аламыз. Мұндай кезде бұл жүйе пайдаланушы адамның белгілі бір сюжеттің немесе жағдайдың өзіне керекті бөлігін таңдап алып көрінуіне де мүмкіншіліктер тудырады. Мультимедиа технологиясын қолданудың педагогикалық мақсаты ақпаратты эмоционалдық тұрғыдан қабылдаумен байланысты болып келген білім берудің мотивациясының артуымен және ақпаратты өңдеуге байланысты атқарылатын өзіндік жұмыстардың түрлі формаларын қолдана білу қабілетін қалыптастырумен айқындалады.

Білім беру үрдісінде мультимедиа технологиясының жүзеге асырылуы компьютерлік жүйе мен телефон, теледидар, спутниктік байланыс құралдарын синтездеу деңгейінде телекоммуникация құралдарын пайдаланумен тығыз байланысты болып келеді.

Жоғарыда атап өтілген құралдарды қолданатын кешендер еліміздің кез-келген жерін қажетті ақпараттармен жан-жақты қамтамасыз ету үшін ақпараттарды қабылдау-тарату жүйесіне бірігулеріне әбден болады. Мұндай жағдайда компьютерлік жүйе арқылы байланыстар жасау (жергілікті және әлемдік деңгейіндегі) мәтіндік, графикалық ақпараттарды пайдаланушы адамның сұраныстарын да қанағаттандырады және мәліметтердің орталық ақпараттық банкіден оның өзіне қажетті жауаптарды алуына да мүмкіндік туғызып отырады. Телекоммуникациялық байланыстар нақты уақыт ішінде жүзеге асып отырады, ал бұларды синхронды телекоммуникациялық байланыстар деп атайды. Телекоммуникациялық байланыстар шектеулі уақыт ішінде электронды пошта арқылы жүзеге асырыла береді, ал бұлар асинхронды телекоммуникациялық байланыстар. Электронды пошталар қажет болған жағдайларда ЭЕМ-ның жергілікті жүйесін де, телефонның ортақ жүйесін де пайдалана алады. Олардың мүшелері еліміздің қай түпкірінде болса да оқу, ізденіс немесе зерттеу сипатындағы жұмыстарды бірлесе отырып орындай алатындай мүмкіндікке ие болады [1, 56 б.].

Жоғарыда атап өтілгендерден басқа телекоммуникациялық жүйелер ресурстарын пайдаланудың тағы да бірнеше түрлері бар.

- алыс қашықтықта орналасқандарына қарамастан кез-келген адамға қажетті мәтінді, графикалық бейнелерді, компьютерлік программаларды, дыбыстық ақпараттарды тез арада жеткізе алатын қазіргі заманның электрондық поштасы;

- пайдаланушы адамның өзіне қажетті хабарларды өзінің электрондық жәшігінен алуға мүмкіндік тудыратын тарату тізімдері;

- белгіленген сөздер және суреттер бойынша қажетті ақпараттар мен көріністерді (дыбыс, видео, виртуалдық шындықтың элементтері және т.б.) іздестіріп табуға мүмкіндік берумен қатар әлемдік жүйелермен де байланыс орнатуды қамтамасыз етіп отыратын дүние жүзілік мультимедиалық орта;

- өзін қызықтырған проблемаларды талқылауға араласуға мүмкіндік беретін электрондық конференциялар («электрондық хабарламалар тақтасы»). Мұндай кезде әрбір адам өзінің компьютерінен алыстамай-ақ бір уақыттың ішінде бірнеше конференцияның жұмыстарына қатыса алады;

- әлемдік Интернет жүйесіндегі компьютерлердің көмегіне сүйене отырып, мәліметтердің түрлі қорларындағы іздестіру жұмыстарын жүргізуге жағдайлар туғызып отыратын жүйе;

- абонентке өзіне қажетті файлды алумен қатар өзінің файлдарын жіберуге мүмкіндік беретін файлдарды жіберудің хаттамалары.

Мультимедиа (*multimedia*) – бұл компьютерлік жүйеде мәтін, дыбыс, видеобейнелерді, графикалық бейнелерді және анимацияларды (мультипликация) біріктіруге мүмкіндік беретін қазіргі заманғы компьютерлік ақпараттық технология. *Мультимедиа* – бұл мәтін, графика, анимация, сандық бейнелерді, видео, дыбыс сияқты мәліметтер типін енгізуге, өңдеуге, сақтауға, беруге және бейнелеуге мүмкіндік беретін *технологиялар жиынтығы*. *Мультимедиалық технологиялар (МТ)* – визуалдау, аудиоэффектілерді және интербелсенді бағдарламалық қамтамасыздандырудың жалпы басқаруымен әртүрлі жағдайларды мультипрограммалауды қамтитын электрондық құжаттарды дайындау әдісі.

Мультимедиа технологияның бұл екі анықтамасы мультимедиалық технология түсінігінің мәнін толық ашады, яғни МТ – бұл бірінші кезекте, компьютер экранында ақпаратты дайындау және ұсыну технологиясы. Мультимедиалық технологиялар толығымен компьютерлік оқыту технологиясының даму концепциясына сәйкес келеді. Оқытудың мультимедиалық технологиялары да компьютерлік технологиялар сияқты теориялық негізге ие. Оқытудың мультимедиалық компьютерлік технологияларын қазіргі заманғы компьютердің дидактикалық мүмкіндіктерін, программалау технологияларын және оқытудың компьютерлік құралдарын құрудың құрал-жабдықтар орталарын қолданатын компьютерлік оқыту технологиясы дамуының қазіргі заманғы кезеңі деп қарастыруға болады.

Мультимедиа технологиясының идеялық алғышарты ретінде 1945 жылы американ ғалымы Ваннивер Бушпен ұсынылған “MEMEX” жадысын ұйымдастыру концепциясы саналады. Ол ақпаратты оның формальды белгілері (нөмір, адрес реті немесе алфавит бойынша т.с.с) бойынша емес мағыналық мазмұнына қарай іздеуді қарастыратын. Бұл идея гипермәтін (мәтіндік құжаттар жиынтығының жұмыс жүйесі) түрінде компьютерлік жүзеге асырылады, одан кейін гипермедиа (графика, дыбыс, видео және анимациялар жиынтығымен жұмыс жүйесі) және осы жүйелерді байланыстырған мультимедиа. Яғни мультимедиа мәтін, графика, дыбыс және видеобейнелерді біріктіретін диалогтік ақпараттық технология болып табылады. Мультимедиа – кешенді түсінік. Бір жағынан, ол құжаттардың ерекше типі болса, екінші жағынан – программалық және аппараттық қамсыздандырудың ерекше классы.

Мультимедиалық құжаттардың қарапайымдардан айырмашылығы, дәстүрлі мәтіндік және графикалық деректерден басқа дыбыстық және музыкалық объектілерді, анимацияланған графиканы, видеоүзінділерді қамтиды.

Мультимедиалық программалық қамсыздандыру – бұл мультимедиалық құжаттарды және үзінділерді құру және ойнату үшін арналған программалық құралдар. Мультимедиалық аппараттық қамсыздандыру – мультимедиалық программалық қамсыздандыруды құру, сақтау және ойнату үшін қажет құрал-жабдық. Оларға дыбыстық карта, CD-ROM дисковод және дыбыстық колонкалар жатады. Сонымен қатар құрал-жабдықтардың бұл тобын базалық мультимедиалық кешен деп атайды.

Мультимедіа құралдарының дәстүрлі ақпарат тасушылардан айырмашылығы – интербелсенділік, еркін талғап-талдап түсіндіру және үйірімділік [1, 80 б.].

Мультимедіа құралдарының негізгі стандарттарына келесі программалар жатады:

- Лазерлік ойнатқыш (CD Player);
- Әмбебап ойнатқыш (media Player);
- дыбыстың естілуін реттеуші (Volume Control);
- Фонограф дыбысты жазу программасы (Sound Recoder).

Мультимедіа технологиялар жарнама бизнесінде, компьютерлік ойындарды құруда қолданылады. Мультимедіа технологиялардың кең дидактикалық мүмкіндіктері электрондық оқу құралдарын құруда және оқытушы сипаттағы материалдарды құруда қолданылады.

Мультимедіа құралдары ретінде: графика, гипермәтін, дыбыс, анимация, видеоны қолдана отырып қолданушыға компьютермен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін аппараттық және программалық құралдар кешенін түсінуге болады.

Біздің елімізде мультимедіа жүйелерінің мүмкіндіктері қоғамымыздың барлық салаларына, оның ішінде білім беру саласы бойынша ұлттық тұрғыдағы әдістемелік жүйе жасаудың жаңаша моделін жасау барысында кеңінен пайдалануда.

Әдебиеттер:

1. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2007 ж.
2. Аяжанов С.С., Сатымбекова С.Б. Компьютерлік желілер. – Алматы, 2011 ж.
3. Караев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения: автореф. ...док. пед. наук. – Алматы, 1994. – 45 с.

Валентина Бойко
(Біла Церква, Україна)

ПРОГРАМНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Найважливішим аспектом будь-якої освітньої діяльності є система контролю якості знань. Активне використання навчальними закладами засобів інформатизації забезпечило передумови до створення й використання автоматизованих тестів для контролю знань учнів (студентів) на всіх етапах навчання. Такі системи використовуються не тільки для визначення рівня підготовленості, але й для проведення моніторингу навчального процесу, для організації адаптивного навчання, дистанційного утворення. Актуальність тестового методу обумовлена його перевагами перед іншими педагогічними методами: наукова обґрунтованість тесту, що дає об'єктивну оцінку; технологічність тестових методів; точність визначень; наявність однакових вимог для всіх випробуваних; сумісність тестових технологій з іншими сучасними освітніми технологіями [1, с. 84].

Розглядаючи наявні програмні засоби для проведення тестового контролю, необхідно зазначити, що будь-який програмний засіб, що використовується у навчальному процесі, повинен відповідати загальним вимогам педагогічних програмних засобів, зокрема: інтерфейс програми повинен бути виконаний рідною мовою студента; програмне забезпечення повинно бути ліцензійним, тобто законно придбаним.

Враховуючи специфіку тестового контролю, програмні засоби мають задовольняти такі вимоги: можливість використання кількох типів питань; можливість створення питань і відповідей, що можуть містити формули, малюнки, схеми; можливість вибору наступного питання випадковим чином з наявної сукупності тестових завдань; відображення варіантів відповідей у випадковому порядку для кожного тестуючого; збереження результатів тестування після завершення виконання тесту; збереження усіх відповідей для забезпечення зворотного зв'язку із тестуючим; можливість проведення аналізу тестових завдань, загалом усього тесту й аналізу відповідей кожного тестуючого зокрема; можливість експорту результатів тестування в інші програмні засоби для більш детального аналізу результатів тестування.

Як правило, сучасні системи комп'ютерного тестування складаються з кількох функціональних модулів, які можуть бути об'єднані в єдине ціле і інсталиватись на комп'ютери або існувати окремо у вигляді виконуваних файлів. Найчастіше до складу стандартної системи тестування входять:

- редактор тестів (модуль, призначений для створення тестів);
- модуль тестування;
- модуль для обробки результатів тестування;
- довідкова система;
- модуль, за допомогою якого можна здійснювати мережеве тестування.

Розглянемо дві системи комп'ютерного тестування, які широко використовуються сьогодні в навчальному процесі – MyTestX та Testing.

Програма MyTest розробляється Башлаковим О.С. з 2003 року (інформація на сайті [7]). За цей час вийшло чимало абсолютно різних версій. Кожна нова версія включала в себе все краще попередньої версії і пропонувала нові можливості. Перші версії були простими, але зручними тестовими оболонками, поточна ж версія MyTestX – це вже не одна програма, а потужний комплекс програм для підготовки і проведення комп'ютерного тестування, збору і аналізу результатів, виставлення оцінки за вказаною в

тесті шкалою [1, с. 256].

Особливості пакету програм MyTestX:

- Область застосування. За допомогою пакету можна легко створювати тести з будь-яких предметів шкільної програми, з будь-яких вузівських дисциплін, тести для професійного тестування, психологічні тести і т.д.

- Тестові завдання. Програма MyTestX підтримує дев'ять типів завдань (одиначний вибір, множинний вибір, встановлення порядку проходження, встановлення відповідності, вказівку істинності чи хибності тверджень, ручне введення числа (чисел), ручне введення тексту, вибір місця на зображенні, перестановка букв). Завдання типу так/ні легко можна отримати, використовуючи тип з одиначним вибором.

Текст питання і варіанти відповіді можуть містити форматований текст, малюнки та формули. До кожного завдання можна прикріпити малюнок, який буде показаний в окремому вікні (зручно для великих малюнків). Так само до завдання можна прикріпити звуковий файл у форматі mp3 або wav.

Для кожного завдання у тесті можна індивідуально поставити складність, максимальний час обдумування.

До кожного завдання можуть бути прикріплені вступ – текст, який буде показаний спочатку показу завдання, підказка (показ може бути за штрафні бали) і пояснення правильної відповіді. Вступ і пояснення показуються в навчальному режимі.

- Параметри тесту і правила застосування. Кожен тест може містити тему, інформацію про автора, опис тесту, інструкцію з тестування, нотатки.

- Оцінювання. Оцінка тестуючого обчислюється за кількістю набраних балів. Рівень оцінки у відсотках задається в редакторі тестів. Система оцінювання може бути будь-якою – від двобальної (залік/незалік) до 100-бальної. У редакторі для зручності є шаблони оцінювання. Можна також вказати: зараховувати тільки 100% вірні відповіді або враховувати неповні відповіді. Порядок питань і варіантів відповіді – звичайний або випадковий.

- Теми (групи завдань). Теми завдань призначені для зручного поділу завдань на групи і обмеження кількості завдань для тестуючого. Можна вказати, скільки саме завдань з якої теми буде задано.

- Обмеження за часом. Можна обмежити не тільки час обдумування кожного завдання, але й час всього тесту.

- Параметри тестування. Обмеження на кількість запусків. Можна вказати максимальну кількість запусків тесту до перезавантаження комп'ютера.

- Паролі. Тести надійно захищені. Для зручності можна задати пароль на відкриття тесту для тестування, відкриття тесту для редагування, на запуск тестування для збереження захищених результатів.

- Режими тестування. У програмі передбачено декілька незалежних один від одного режимів тестування: «Навчальний» – при помилковій відповіді тестуючий отримує відповідне повідомлення і може подивитися пояснення завдання (якщо воно задане). Помилкові і вірні варіанти підсвічуються різними кольорами. Можна задати пояснення помилки, яке буде показано користувачеві. «Штрафний» – при помилці в тестуючого будуть відніматися бали. У цьому режимі додатково з'являється кнопка «Я не знаю ...». Натиснення на неї присвоює за завдання нуль балів. «Вільний» – дозволяє переміщатися за завданнями в будь-якому порядку. Додатково з'являється кнопка «Пропустити» – перехід до наступного завдання без відповіді. У будь-який момент можна повернутися до пропущеного завдання.

- Параметри тестування та виведення результатів. Можна дозволити/заборонити показувати результат тестуючому, зберігати результат в текстовий файл, зберігати результат у захищений файл, відправляти результат по мережі модулю «Журнал», відправляти результати по електронній пошті, показувати докладний звіт тестуючому по закінченню тесту; встановити мінімальний відсоток завдань для виведення результату; показувати/підсвічувати правильну відповідь у навчальному режимі.

Комплекс тестування складається із трьох умовно незалежних модулів: редактора тестів – MyTestEditor; модуля для проведення тестування – MyTestStudent; журналу тестування – MyTestServer.

За допомогою редактора MyTestEditor можна створити або новий тест, або змінити існуючий. Так само в редакторі налаштовується процес тестування: порядок завдань і варіантів, обмеження часу, шкала оцінювання та інші параметри.

Програма проведення тестування MyTestStudent дозволяє ефективно організувати тестування, збереження та відправлення результатів викладачу.

При наявності комп'ютерної мережі, використовуючи модуль журналу MyTestServer, можна організувати централізований збір і обробку результатів тестування, організувати роздачу тестів через мережу, безпосередньо стежити за процесом тестування, отримувати інформацію про початок або завершення тестування користувачами, отримувати службову інформацію про запуск сервера, обмін даними, вказати файл зі списком користувачів.

Робота програми полягає в наступному:

1. Учитель (викладач) запускає модуль журналу MyTestServer.
2. Учні (студенти) запускають програму MyTestStudent і починають тестування. Тести можна відкрити або зі свого комп'ютера, або з мережної папки, або одержати через мережу від учителя.
3. Як тільки учень почав тестування (вибрав тест і почав його проходити), учитель отримує повідомлення про це.

4. Як тільки учень закінчив тестування, вчитель отримує дуже докладну інформацію про його результати.

5. Отримані результати можна проаналізувати та зберегти у файл.

Таким чином, використання даної програми для створення тестів у навчальному процесі значно полегшує роботу вчителя (викладача), зменшує його часові затрати на створення та перевірку робіт та дозволяє виконувати одночасне тестування багатьох учнів (студентів).

Комплекс програм для тестування Testing призначений для проведення тестування на локальних комп'ютерах або по мережі, має доволі потужні функціональні можливості. Система Testing дещо складніша у використанні, порівняно з MyTestX, і зорієнтована на використання у вищих навчальних закладах.

Для проведення тестування програмним комплексом Testing необхідно:

1. Створити базу запитань (програма CreateBQ). Вибрати тип запитання: вибір одинарного, вибір множинного, встановлення відповідності, введення відповіді; вказати складність питання від 1 до 4; вказати кількість варіантів відповідей. Питання та відповіді можуть містити OLE об'єкти. Крім того, база запитань може містити додаткову інформацію.

2. Створити тест (програма CreateTest). В тест можна включити питання різної ваги з декількох баз та встановити обмеження, серед яких є: порядок відповідей на запитання (підряд чи довільно); необхідність вибирати однакові питання для всіх; відображати питання та відповіді в довільному порядку; групувати питання по базам; встановити обмеження за часом на весь тест чи на окремі запитання; встановити кількість балів за вірну відповідь; вказати повідомлення в залежності від набраних балів.

3. Налаштувати програму тестер (програма TSetting). Вказати перелік факультетів та номери груп, які будуть відображатися при внесенні інформації про людину, яка тестується; вказати, чи буде створено локальну базу запитань на комп'ютері; вказати налагодження для мережевого тестування.

4. Пройти тест (програма Tester).

5. При необхідності проаналізувати групу результатів (програма AnalyzRes).

Для мережевого тестування бажано на комп'ютері-сервері мати ОС Windows Server, оскільки Windows Home підтримує лише 5 одночасних з'єднань, Windows XP – 10. Крім того, папку комплексу тестування тримати на диску з файловою системою NTFS для кращого захисту даних.

Більш докладно ознайомитись з програмою та її функціональними можливостями можна за допомогою довідкової системи, розробленої до кожного модуля, яка знаходиться на сайті [6]. Для отримання навичок роботи з комплексом програм для тестування Testing можна також скористатись посібником [2].

Природно, не всі необхідні характеристики засвоєння знань можна отримати засобами комп'ютерного тестування. Такі показники, як вміння конкретизувати свою відповідь прикладами, знання фактів, вміння складно, логічно і доказово висловлювати свої думки, деякі інші характеристики знань, умінь і навичок діагностувати тестуванням неможливо. Це означає, що комп'ютерне тестування має обов'язково поєднуватися з іншими традиційними формами і методами перевірки, тільки таким чином результати оцінювання будуть максимально точними.

Однак слід зазначити, що контроль поточних, проміжних і підсумкових знань з використанням електронних тестуючих систем дозволяє добитися цілого ряду позитивних результатів: значно скорочується час проведення контролю знань з навчальної дисципліни; знижується навантаження на вчителя (викладача); підвищується ступінь об'єктивності оцінювання знань; робота з тестовою програмою може служити тренажером для повторення деяких тем, наприклад, перед контрольною роботою або іспитом; на основі результатів тестування вчитель (викладач) має можливість аналізувати процес навчання по конкретній темі і вживати своєчасні коректування.

Література:

1. Вимірювання в освіті: Підручник / за ред. О.В. Авраменко. – Кіровоград: Лисенко В.Ф., 2011. – 360 с.
2. Корнієць О.М. Комплекс програм для тестування Testing: Навчально-довідковий посібник. Вид.1-е. / О.М. Корнієць – Чернігів: ЧОІППО ім. К.Д. Ушинського, 2010. – 38 с.
3. Паращенко Л.І. Тестові технології у навчальному закладі: Методичний посібник. / Л.І. Паращенко, В.Д. Леонський, Г.І. Леонська – К.: ТОВ «Майстерня книги», 2006. – 217 с.
4. Паращенко Л.І. Тестування учнів у середній школі / Л.І. Паращенко, В.Д. Леонський, Г.І. Леонська. – К.: Шк. світ, 2009. – 128 с.
5. Смирнова-Трибульська Є.М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній діяльності вчителя. Посібник для вчителів / Є.М. Смирнова-Трибульська, наук. ред. М.І. Жалдак. – Херсон: Айлант, 2007. – 560 с.
6. <http://chnpu.edu.ua/fizmat/index.php?pg=rozrob&ph=iot&id=iot>
7. <http://mytest.klyaksa.net>

Наталья Жаксыбаева, Ольга Усатова
(Казахстан, Алматы)

ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ АЛГОРИТМА КЛАСТЕРИЗАЦИИ ГИПЕРСПЕКТРАЛЬНЫХ ИЗОБРАЖЕНИЙ

Научно-технические достижения в области создания, а также развития космических систем, хранения, технологий обработки, интерпретации и использования получаемых данных расширили круг и масштаб задач, решаемых с помощью дистанционного зондирования Земли (ДЗЗ) из космоса. Под дистанционным зондированием поверхности Земли понимается наблюдение и измерение энергетических и поляризованных характеристик излучение объектов в различных диапазонах электромагнитного спектра с целью определения местоположения, его вида, свойств и временной изменчивости объектов окружающей среды без непосредственного контакта с ним измерительного прибора.

Современные дистанционные методы зондирования объектов, особенно космические, открыли качественно новый этап в информационном обеспечении исследований и разработок в науках о Земле и расширили область информационных технологий.

Большой обзор поверхности Земли с высоты полета спутника, высокая скорость движения спутниковых датчиков и возможность регистрировать сигналы в нескольких спектральных диапазонах позволяют получать огромные объемы данных. Данные спутниковой съемки содержат полезную информацию, полученную в различных спектральных диапазонах, и, кроме того, сохраняются в цифровом виде. Поскольку космические снимки охватывают большие области, их можно использовать для тематических региональных исследований и идентификации крупных пространственных объектов, в частности, структур рельефа. Регулярная съемка территорий позволяет проводить мониторинг водных ресурсов, агротехнического состояния сельскохозяйственных культур, эрозию почв, развития инфраструктуры городов и других процессов, объектов и явлений, которые изменяются под воздействием природных и антропогенных факторов. С помощью космической съемки достаточно просто получить данные о труднодоступных областях. Еще одним преимуществом дистанционного зондирования является возможность получения снимков разного разрешения, что позволяет применять данные дистанционного зондирования для решения различных задач в разных предметных областях. Поскольку анализ материалов дистанционного зондирования выполняется с помощью фотокамеры, требуется меньше полевых исследований, что окупает затраты на приобретение данных. Экономически эффективным является и применение космических снимков для оперативного обновления средние и мелкомасштабных карт. Цветные изображения, формируемые на основе данных дистанционного зондирования в трех спектральных каналах, несут больше информации, чем отдельные наземные или аэрофотоснимки, а стереопары снимков дают возможность проводить трехмерный анализ пространственных объектов [1-4].

Существует два подхода к интерпретации данных дистанционного зондирования. Первый из них (традиционный) можно назвать пространственным, поскольку в нем основной задачей является изучение пространственных взаимосвязей между различными объектами земной поверхности и нанесение их на карту. В прошлом для анализа аэрофотоснимков применялись методы дешифрирования, требовавшие обширных знаний большого опыта специалиста, который должен был определить местоположение различных объектов в зависимости от поставленной задачи. Методы дистанционного зондирования основаны на регистрации в аналоговой или цифровой форме отраженного или собственного электромагнитного излучения участков поверхности в широком спектральном диапазоне. Космическое зондирование, интенсивно развивающиеся в последние десятилетия, предоставило наукам о Земле новые возможности для исследования земной поверхности. За этот период существенно возросли объемы, разнообразие и качество материалов дистанционного зондирования. Часть данных дистанционного зондирования сразу поступает в цифровом виде, что позволяет непосредственно использовать для их обработки современные компьютерные технологии. Снимки на фотоаппаратах могут быть преобразованы в цифровую растровую форму представления с помощью специальных сканирующих устройств (сканеров). Цифровое изображение в форме раstra представляет собой матрицу чисел. Каждый элемент этой матрицы, называемый пикселем, отвечает какой-либо характеристике (отражательной способности, температуре и т.д.) участка местности в определенной зоне электромагнитного спектра. Следует отметить, что размер этого участка зависит от разрешения снимка. Данные многозональной съемки в цифровом виде можно рассматривать как многомерную матрицу, в этом случае каждому участку поверхности будет соответствовать целый набор значений, называемый вектором характеристик. Следует отметить, что основные методы тематической обработки ДДЗ, специфичные для многозональной съемки, основаны на операциях с многомерными матрицами. Например, для исследования окружающей среды на карту необходимо нанести реки, геологические структуры и виды растительности, а для военных нужд - расположение аэродромов, транспортных колонн и другие. Поскольку сейчас большинство материалов дистанционного зондирования земли представлено в цифровой форме, стандартным методом извлечения полезной информации стал компьютерный анализ и обработка данных. В частности, с помощью компьютерных программ можно не только улучшить визуальное восприятие снимка, но и классифицировать представленные на нем объекты для создания цифровой тематической карты. Второй подход к интерпретации снимков называется функциональным. В этом случае используется гиперспектральные

съемки и специальные алгоритмы их анализа, можно измерить спектральные параметры поглощения и оценить относительное содержание различных материалов для каждого пикселя.

На сегодняшний день одной из актуальных задач в геоинформатике является задача хранения и обработка больших объемов данных. Одним из важнейших вопросов который вызывает наибольший интерес в геоинформатике это дешифрование аэрокосмических снимков. Аэрокосмические снимки содержат много разнообразной информации о местности. Однако объекты на них предстают весьма не понятном виде и поэтому часто остаются нераспознанными неподготовленным наблюдателем. Дешифрование - чтение аэрокосмических снимков распознавание объектов, их свойств и взаимодействия.

Для реализации программы рассматривались такие задачи как преобразование данных (пикселей) аэрокосмических снимков в матрицу, реализация последовательного алгоритма с разбиением на потоки, реализация параллельного алгоритма с применением технологии OPEN MP, обратное преобразование матрицы в данные (пиксели) аэрокосмических снимков. Для сравнительного анализа была разработана визуализация программы в программной среде Visual Studio 2008 и ее программная реализация.

Существует множество алгоритмов реализации распознавания объектов на снимках. Одним из лидеров является алгоритм кластеризации ISODATA. Алгоритм кластеризации ISODATA предназначен для разделения заданного множества образов на подмножества, связанные определенным свойством.

Идея алгоритма ISODATA: Алгоритм ISODATA использует минимальное спектральное расстояние, для определения соответствующего кластера для каждого пикселя. Процесс начинается с назначения случайного среднего значения кластера и повторяется до тех пор, пока это значение не достигнет величины среднего для каждого кластера исходных данных. Начальные средние значения кластеров распределяются равномерно вдоль центрального вектора спектрального пространства.

Включение гиперспектральных датчиков на борту спутниковых платформ в настоящее время производится почти постоянно. Поток многомерных данных изображения, и большой объем данных вскоре привел к введению новых задач обработки. На финансирование данного проекта выделяются большие деньги, некоторые приложения уже существуют, однако, имея необходимую информацию весьма желательным остается быстрая обработка данных. Поэтому высокая производительность вычислительных алгоритмов анализа особенно важна. В военных целях, где быстрые решения часто связаны с обнаружением вражеских (в том числе оружия, маскировки, и ложные цели) или химических и биологических точек. Для того, чтобы ускорить вычислительную производительность гиперспектральных алгоритмов обработки изображений, нужны параллельные методы обработки. Методы включают в себя четыре класса алгоритмов: (1) неконтролируемая классификация, (2) спектральная несмешивания (unmixing), и (3) автоматического распознавания цели, и (4) бортового сжатия данных. Все эти методы распараллелены и представляют собой производительные алгоритмы.

На самом деле на сегодняшний день есть много методов классификации, а именно алгоритмы распараллеливания в области обработки аэроснимков и изображений дистанционного зондирования земли. Все зависит от качества изображения и условия сделанных снимков. Так как при зондировании земли мы должны учесть погодные условия (температура, облачность, тень и т.д.). Поэтому методы классификации работают по разному принципу.

Метод классификации ISODATA (Итерационная самоорганизующаяся методика анализа данных - Iterative Self-Organizing Data Analysis Technique).

ISODATA - это процесс, который основан на кластерном анализе. К одному классу относятся пиксели, значения яркости которых наиболее близки в пространстве спектральных признаков.

Этапы классификации ISODATA:

1) расчет статистических параметров распределения яркостей всего снимка в каждой спектральной зоне (минимальное, максимальное, среднее значение, стандартное отклонение);

2) все пиксели снимка делятся на n равных диапазонов в пространстве спектральных признаков, и для каждого определяется среднее значение;

3) первая итерация кластеризации, то есть в пространстве спектральных признаков для каждого пикселя рассчитывается спектральное расстояние до средних значений, и каждый пиксель относят в определенный кластер. В один кластер попадают те пиксели, между которыми меньше расстояния в пространстве спектральных признаков;

4) расчет реальных средних значений для полученных классов;

5) следующая итерация с новыми значениями средних, и уточнение границ классов, при этом число классов может меняться.

Процесс продолжается до тех пор, пока не будет достигнуто максимальное (заранее установленное) количество итераций или достигнут максимальный процент пикселей не изменивших свой класс во время последней итерации (этот параметр тоже задается заранее).

Параллельная идея алгоритма кластеризации ISODATA.

1. Разделяем оригинальный f куб изображение на k одинаковых по размеру блоков, чтобы не было перекрытия между различными блоками. Отправляем каждый раздел, состоящие из набора пикселей векторов, k рабочим, наряду с набором случайно выбранных векторов пикселей s и они считаются начальными центроидами.

2. Каждый работник маркирует каждый пиксел $f(x,y)$ в соответствующем разделе. Обозначим n_{ij} через количество пикселей, принадлежащих j -го кластера k -й работника, и по $f_k^j(x,y)$ k -й пиксель j -го

кластера. Тогда, чтобы свести к минимуму межпроцессорные связи, каждый работник посылает количество пикселей, принадлежащих каждому кластеру и сумму векторов признаков для всех пикселей,

$$Y_{ij} = \left[\sum_{k=1}^{n_{ij}} f_k^1(x, y), \dots, \sum_{k=1}^{n_{ij}} f_k^c(x, y) \right].$$

принадлежащих каждому кластеру, то есть

3. Мастер собирает всю информацию, представленную рабочими и объединяет его, чтобы получить новый центр тяжести для каждого кластера j используя $c_j = \left(\sum_{i=1}^{p_j} Y_{ij} / \sum_{i=1}^{p_j} n_{ij} \right)$, где p_j — число точек в кластере.

4. Мастер сравнивает текущие центроиды и новые центры тяжести. Если разница между ними меньше, чем сходимость t порога, то сходимость имеет место и мастера информирует всех работников о текущем состоянии сходимости. В противном случае, шаги 2-4 повторяются до сходимости состояния пока это не будет правильным.

5. После конвергенции, каждый работник i вычисляет сумму евклидова расстояния от всех точек в кластере j от его центра тяжести c_j . Каждый работник затем отправляет эту информацию к мастеру, который сочетает в себе его, чтобы получить отклонение пикселей в каждой группе j . Следует отметить, что эта информация только обменялась, когда сближение произошло (не делает это каждый раз, когда новые центры тяжести вычисляются) с целью минимизации межпроцессорных коммуникаций.

6. Мастер теперь решает о расщеплении или слиянии в результате кластеров, основанных на такие параметры, как расстояние межкластерных (разделение), внутри кластерного расстояния (компактность), отношение стандартного отклонения по различным осям для каждого кластера, а число пикселей на кластер. Описанная выше процедура повторяется, до тех пор пока кластер в дальнейшем не будет иметь право на получение разделения или слияния. Когда критерий остановки выполняется, каждый работник передает метку (номер кластера), связанные с каждым местным пикселем к мастеру, который сочетает в себе все индивидуальные результаты и формирует окончательный 2-D изображения.

Программная реализация. Ниже приведена часть программного кода на C#, которая описывает логику и принцип работы алгоритма P-ISODATA.

```
private BackgroundWorker backgroundWorker;
public Stopwatch stopWatch;
public frmIsoDataClustering()
{
    InitializeComponent();
    backgroundWorker = new BackgroundWorker();
    backgroundWorker.WorkerReportsProgress = true;
    backgroundWorker.WorkerSupportsCancellation = true;
    backgroundWorker.DoWork += new DoWorkEventHandler(backgroundWorker1_DoWork);
    backgroundWorker.RunWorkerCompleted += new RunWorkerCompletedEventHandler(backgroundWorker1_RunWorkerCompleted);
    backgroundWorker.ProgressChanged += new ProgressChangedEventHandler(backgroundWorker1_ProgressChanged);
    stopWatch = new Stopwatch();
}
private void btnStart_Click(object sender, EventArgs e)
{
    btnStart.Enabled = false;
    btnCancel.Enabled = true;
    stopWatch.Reset();
    stopWatch.Start();
    backgroundWorker.RunWorkerAsync();
}
private void backgroundWorker1_ProgressChanged(object sender, ProgressChangedEventArgs e)
{
    toolStripProgressBar1.Value = e.ProgressPercentage;
    toolStripStatusLabel1.Text = e.UserState as String;
}
private void backgroundWorker1_RunWorkerCompleted(object sender, RunWorkerCompletedEventArgs e)
{
    if (e.Cancelled == true)
    {
        toolStripStatusLabel1.Text = "Отменено!";
        btnStart.Enabled = true;
        btnCancel.Enabled = false;
    }
    else if (!e.Error == null)
```

```

{
    toolStripStatusLabel1.Text = ("Ошибка: " + e.ErrorMessage)
}
toolStripProgressBar1.Enabled = false;
this.btnStart.Enabled = true;
this.btnCancel.Enabled = false;
}
private void backgroundWorker1_DoWork(object sender, DoWorkEventArgs e)
{
    backgroundWorker.ReportProgress(0, "Выполняется...");
    filteredImage = (Bitmap)pictureBox1.Image.Clone();
    int numClusters = (int)numericUpDown2.Value;
    int maxIterations = (int)numericUpDown3.Value;
    double accuracy = (double)numericUpDown4.Value;
    List<ClusterPoint> points = new List<ClusterPoint>();
    for (int row = 0; row < originalImage.Width; ++row)
    {
        for (int col = 0; col < originalImage.Height; ++col)
        {
            Color c2 = originalImage.GetPixel(row, col);
            points.Add(new ClusterPoint(row, col, c2));
        }
    }
}

```

Заключение. По итогам проделанной работы были реализованы последовательные и параллельные алгоритмы кластеризации ISODATA обработки аэрокосмических снимков в среде Visual Studio 2008. Исследовательская работа велась в рамках научно-технического проекта.

Литература:

1. Аэрокосмические методы географических исследований: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Книжников Ю.Ф., Кравцова В.И., Тутубалина О.В. - М.: Издательский центр "Акадкмия", 2004. - 336 с.
2. Кашкин В.Б., Сухинин А.И. Дистанционное зондирование Земли из космоса. Цифровая обработка изображений: Учебное пособие. – М.: Логос, 2001. – 264 с.
3. Геоинформационные системы: Обработка и анализ растровых изображений / Ю.Ю. Герасимов, С.А. Кильпеляйнен, А.П. Соколов; ООО "Дата+". Москва, 2002. 118с.
4. Применение алгоритмов неконтролируемой классификации при обработке данных ДЗЗ / И.А. Зубков, В.О. Скрипачев, 59-62 с.
5. *Лурье И.К., Косиков А.Г.* Теория и практика цифровой обработки изображений // М.: Научный мир, 2003. 166 с.
6. Parallel Algorithm Evaluation in the Image and Clustering Processing / C. Pughineanu, I. Balan, 2011. 89-91 с.
7. Commodity cluster and hardware-based massively parallel implementations of hyperspectral imaging algorithms / Antonio Plaza, Chein-I Chang, Javier Plaza, David Valencia 3-4 с.
8. Parallel techniques for information extraction from hyperspectral imagery using heterogeneous networks of workstations / Antonio J. Plaza, 2007.

Манат Иманкул
(Астана, Казахстан)

К ВОПРОСУ ЭВОЛЮЦИИ ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ

Первопричиной эволюции архитектуры вычислительных систем (ВС) служит развитие технологий микроэлектроники. Согласно закону Мура процессорная мощность или производительность ВС при той же стоимости удваивается приблизительно каждые 18 месяцев. Поэтому компьютеры совершенствуются невероятно быстро. Стремительное развитие микроэлектроники позволяет создавать сверхбольшие, ультрабольшие схемы и системы на кристалле огромной функциональной сложности. Наряду с темпами роста числа вычислительных модулей на кристалле в современной микропроцессорной технике увеличивается и их функциональность.

В частности, начало 80-х годов XX века связано с технологией 1,5...2,5 мкм, что привело к появлению масштабируемых архитектур на базе транспьютерных систем. Однослойные архитектуры (одно-, микропроцессорные ЭВМ, транспьютерные системы, кластерные суперЭВМ) не позволяют повысить отношение производительности к стоимости на некоторых типах решаемых задач.

Попыткой перехода к двухслойным архитектурам является реализация матричных процессоров для ЭВМ фирмы IBM и ЭВМ серии ЕС. В конце 80-х годов прошлого века получили развитие нейрокомпьютеры (универсальные вычислительные машины), когда в одном кристалле реализовали

каскадируемый фрагмент нейронной сети (НС). Здесь наблюдается отказ от фон Неймановской архитектуры с булевым логическим базисом (И, ИЛИ, НЕ) и переход к нейросетевому логическому базису.

Параллельность нейросетевых алгоритмов всегда выше, чем параллельность технических средств, их реализующих. Подавляющее большинство нейрочипов разрабатывается в соответствии со стандартами цифровых технологий. Одним из вариантов воплощения экзафлопных супер ЭВМ (производительность в один экзафлопс – это 10^{18} операций с плавающей запятой) является нейрокомпьютер, в котором процессор упрощается до простейшего нейрона или фрагмента НС той или иной структуры. При этом в архитектуре аппаратной реализации в явном виде присутствуют признаки нейронной архитектуры, а программное обеспечение (ПО) выполняет общие функции каскадирования.

Сегодня применяются лишь программные эмуляции НС, так как невозможно воплотить теоретически высокий параллелизм, присущий данной архитектуре. Аппаратная реализация искусственных НС (ИНС) в виде нейропроцессоров – это техническое решение представляет собой обычный векторный процессор, реализующий специализированные векторные команды, которые эмулируют ИНС [1, с. 784].

Сегодня в вычислительной технике (ВТ) находят наибольшее применение высокопроизводительные ВС, имеющие многоядерные и мультипроцессорные архитектуры или архитектуры, сочетающие их свойства (например, 32-ядерные микропроцессорные модули, которые поддерживают архитектуру симметричного мультипроцессирования).

В большинстве современных микропроцессоров функции логических блоков фиксированы и не могут модифицироваться. В настоящее время имеются многопроцессорные ВС с программируемой архитектурой различного назначения, реализованные на основе программируемых логических интегральных схем (ПЛИС) класса FPGA (field-programmable gate arrays, программируемые пользователем вентильные матрицы). Принципиальное отличие ПЛИС состоит в том, что и функции блоков, и конфигурация ассоциаций между ними могут меняться с помощью специальных сигналов, посылаемых схеме.

Разработчик системы заказывает необходимые ПЛИС, не неся единовременных затрат на проектирование (один из основных недостатков ASIC (application-specific integrated circuit, заказная специализированная для решения конкретной задачи интегральная схема)), поскольку логические, запоминающие, трассировочные блоки и слои электропитания уже спланированы и проверены, а неисправности устранены. ASIC настроены на выполнение каких-либо приложений, используются в конкретном устройстве и реализуют строго ограниченные функции, свойственные только данному устройству. Поэтому ASIC имеет узкий круг применения.

ПЛИС в отличие от базовых матричных кристаллов, которые конфигурируются раз и навсегда в процессе производства путем «прожига», могут постоянно перепрограммироваться и менять топологию ассоциаций в процессе использования. Успех ПЛИС определяется многими факторами (техническое совершенство; определение приоритетов параметров, которые зависят от приложения и т.д.).

Системы FPGA реализуют различные устройства ВТ и находят применение, например, в области защиты компьютерных сетей, управления в реальном масштабе времени (PMB) сложными техническими объектами.

FPGA – сложные ИС с программируемой логикой. На кристалле размещены мегавентильные схемы, соответствующие целым системам SOC (system on chip) или SOPC (system on programmable chip). FPGA содержат матрицу идентичных конфигурируемых логических блоков того или иного типа, регулярно расположенных по строкам и столбцам, между которыми расположены средства коммутации, реализующие с помощью программирования необходимые взаимные ассоциации логических блоков.

С помощью программирования логические блоки настраиваются на необходимые операции по преобразованию данных, а трассировочные ресурсы (ресурсы межсоединений) – на поддержку требуемых взаимных ассоциаций логических блоков. Поэтому в FPGA воплощается функциональная схема проектируемого устройства. В периферии кристалла выполнены блоки ввода/вывода, поддерживающие интерфейс FPGA с иными микросхемами.

Следует отметить, что значимость SOC вытекает из закономерностей зависимости качества цифровой аппаратуры от уровня интеграции ее элементной базы. FPGA – аппаратные схемы, которые могут быть модифицированы в любой момент в процессе их использования. Достоинства современных FPGA заключаются в том, что схемы ввода/вывода способны выполнять требования множества стандартов на сигналы передачи данных, число которых доходит до 20 [2].

CPLD (complex programmable logic devices) – сложные программируемые логические устройства, в которых применяются схемы непосредственной реализации дизъюнктивных нормальных форм переключательных функций (функций типа SOP, Sum of Products). В CPLD имеются несколько PAL (programmable array logic, программируемая матричная логика) и GAL (generic array logic, усложненный вариант PAL), объединенных системой коммутации.

Имея комбинированную архитектуру CPLD и FPGA можно решать задачи с интенсивными вычислениями, а также реализовать сложные логические контроллеры и другие быстродействующие автоматы. Преимущества специальных процессоров и программируемых матриц очевидны в нейровычислениях – наукоемкой области ВТ. Сегодня разработан целый ряд устройств на базе ПЛИС, предназначенных для реализации тех или иных парадигм НС.

Любая система в будущем потребует модификации (или модернизации), являющейся характерным свойством современных решений систем управления и контроля. Поэтому необходимо обеспечить требуемую высокую степень модифицируемости ПО с непредусмотренными функциями. Разработчик ПО, учитывая функциональную спецификацию, может создать необходимые новые модули и внести поправки в существующие. Для ПО, функционирующих в реальных условиях, модификация – это потребность.

Для расширения функциональных возможностей системы, в частности, при изменениях рабочего окружения системы с непредусмотренным воздействием на ПО, система должна изменяться, чтобы соответствовать появившимся новым требованиям. Необходимо проводить анализ реализации этих изменений и прогнозировать заранее те изменения (преобразования), которые возможны в системе. В частности, в ПО могут быть внедрены непредусмотренные прежде функции. При сопровождении модифицированной очередной версии системы должны быть исключены проблемы.

Перспективные экзафлопные ЭВМ будут сверхвысокой производительности, которая будет достигаться минимальными средствами, и обладать многими интеллектуальными свойствами. Надежный экзафлопный супернейрокомпьютер будет сохранять работоспособность при выходе из строя отдельных нейронов. Последнее принципиально отличает нейрокомпьютеры от ВС, ориентированных на булеву логику.

Весь арсенал современных перспективных технологий должен быть ориентирован на повышение надежности будущих экзафлопных суперЭВМ и супернейрокомпьютеров. Ввиду стремительного развития технологий распределенных вычислений необходимо разрабатывать методы на базе оптимального распараллеливания, а также специализированные архитектуры вычислительных средств на основе критериев минимизации времени сетевого обмена данными при распределенных вычислениях в РМВ.

Литература:

1. Круг П.Г. Нейронные сети и нейрокомпьютеры: учеб. пособие по курсу «Микропроцессоры» - М.: Изд-во МЭИ, 2002.
2. Микропроцессорные системы: учеб. пос. для вузов / Е.К. Александров и др.; Под общ. Ред. Д.В. Пузанкова. – СПб.: Политехника, 2002. – 935 с.

**Зауре Канапьянова, Карлыгаш Шетиева,
Карлыгаш Елепбергена
(Талдыкорган, Казахстан)**

ЗАМАНАУИ ГРАФИКАЛЫҚ РЕДАКТОРЛАР

Растрлық графика нүктелер жиынтығы (пиксель – pixel) арқылы сипатталады. Бұл нүктелер бір бірімен байланыста болмағандықтан, олардың әрқайсысының түсі мен координатын анықтау керек. Жай ғана мысал, екі-ақ түсті (ақ қара) бейнені сипаттаған кезде, әр пиксельдің түсін беру үшін екілік санау жүйесін пайдаланады: 0 – қара, 1 – ақ. Ал, 256 түсті бейнені сипаттаған кезде енді әр пиксельге 8-дік санау жүйесін қолданады ($256=2^8$). Суреттің сапасы жақсы болу үшін, әр пиксель үшін 24 разрядқа дейін қолданылады.

Растрлық бейнелердің тағы бір кемшілігі - бейне сапасы, пайдаланып отырған монитор пиксельдерінің өлшеміне де байланысты. Яғни кей мониторларда суреттің сапасы әдемі болып тұрса, екінші жерде ол ондай қасиеттен айырылады. Сапасы нашар суреттердің пикселін көбейтуге арналған бағдарламалар болғанымен олар да бұл проблеманы толық шеше алмайды.

Ал енді векторлық графика туралы сөз айтсақ.. Векторлық графика – орналасуын математикалық формулалар арқылы сипаттайтын қисықтар жиынтығынан тұратын бейне. Мысалға, кез келген шеңберді бейнелеу үшін 3-4 сан ғана керек, радиус, центр координаттары, сызық қалыңдығы. Осыған байланысты, векторлық графика растрлық графикаға қарағанда бірнеше артықшылықтарға ие:

- Математикалық формулалармен сипатталған суреттер, растрлық графикаға қарағанда жадыда аз орын алады.

- Бейнені өзіміз қалаған кез келген масштабқа сапасын жоғалтпай, өзгертуге болады.

- Кез келген платформаға еш «қатесіз» көшіруге болды.

Өрине, векторлық графиканың өзіне тән кемшіліктері болады, мысалға, реалға жақын суреттерді бейнелей алмаймыз. Мұндай мәселені шешімі, жан жақты қанағаттандыратын ортақ бір келісім керек. Мінекей, FLASH авторлары осы шешімді тиімді пайдаланды: тор бетін құру кезінде сіз тек қана векторлық емес растрлық бейнелерді де импорттауыңызға болады [1].

Түстік модельдің түсінігі

Түстік модельдер (color model) спектрдің анықталған түстік ауданын математикалық сипаттау үшін қолданылады. Көптеген компьютерлі түсті модельдер адамдар көзімен қабылданатын үш негізгі түстер қолдануға негізделген. Әр негізгі түске анықталған сандық код мәні меншіктеледі, содан кейін қалған түстердің барлығы негізгі түстер комбинациясы ретінде анықталады. Осындай тәсілді суретшілер шектеулі түстер палитрасы базасында сурет салу үшін қолданады. Түстік модельдер түсті математикалық ұсынылуына қарамастан әлсіз. Бірақ олар компьютерлік программада шығарылатын түстің бірімәнді анықталуы үшін қолданылуы ыңғайлы. Егер мониторға R.255 G.000 B.255 түсті сигналын

жіберсек онда жақсы мониторда жақсы бір түс пайда болу керек. (берілген жағдайда) өзінің негізінде не жатқанына тәуелсіз кез-келген модель үш талапты қанағаттандыруы керек:

- қандай болмасын нақты құрылғы мүмкіндіктеріне тәуелсіз, түстерді кейбір стандартты әдіспен анықтауды іске асыру ;

- қайта өңдейтін түстер диапазонын нақты беру;

- түстерді қабылдау механизімін ескері шағылысу немесе сәулелену.

Қазіргі графикалық дестелер керек түсті модельді таңдау үшін дамыған интерфейстер орналасады. Ары қарай бұл бөлімде қазіргі графикалық дестелерде қолданылатын көптеген түстік модельдер толық қарастырылады [2, с 30].

Түстік модельдер типі

Графикалық дестелердің көпшілігі түстік модельдердің кең көлемімен операцияларды олардың бір бөлігі арнайы мақсаттарға құрылған, ал келесі бөлігі-бояудың маңызды типтері үшін атап өтелік CMY, CMYK, RGB, HSB, HLS, Lab, YIQ және YCC. Өрекеттер принциптері үшін аталған түстік модельдерді үш класқа бөлуге болады.

- аддитивті (RCB), түстерді қоюға негізделген;

- субтрактивті (CMY, CMYK) есептеу операциясының негізін құрайды (субтрактивті синтез)

- перцепционды (HSB, HLS, Lab, YCC) қабылдауға қор жинайды.

Нақты түстік модельге көшпестен бұрын түс табиғатына тән физикалық заңдылықтарға назар аударайық.

Аддитивті түстік моделдер

Аддитивті түсті әртүрлі түстер жарық сәулелерін біріктіру жолымен Грассман заңы негізінде алынады. Көптеген түстері үш негізгі түстік код көрінетін спектрдің компоненттерін араластырылғанда алынады. Мұндай түстер теорияда бастапқы түстер деп аталады, қызыл (Red), жасыл (Green) және көк (Blue) түстер. Бастапқы түстерді жұпты араластырғанда екінші түстер пайда болады: көгілдір (Cyan), сары (Yellow) бастапқы және екінші түстер қорлық үстерге жатады. Көрінетін (түстердің барлық спектрін алуға болатын түстерді қорлық түстер деп атайды. Аддитивті синтез көмегімен жаңа түстерді алу үшін әртүрлі комбинациялауға 2 негізгі түстерді қолдануға болады. Қызыл және жасыл түстерді қолданып екі бастапқы қорда жаңа түстерді алу сұлбасы келтіріледі. Қызыл және жасыл әртүрлі пайызды екі бастапқы шешім базасында түстерді жаңа түстер аддитивті синтез. Аддитивті түстер жарақаттану жүйелерінде видеожүйелерінде, фотоүлгілерінде, жазба құрылғыларында, мониторда, сканерде, сандық комераларда, кең қолданыс тапты. RGP модельдерді тұрғызу үшін қолданылатынбастапқы немесе Аддитивті түстердің тағы бір атауы. Кейде интенсивті жарықты түске қосқан кезде түстер көбейеді мұндай модельдерді қосатын немесе терминдер деп аталады, олар RGB –модельді сипаттау үшін қолданылады [3, с 52].

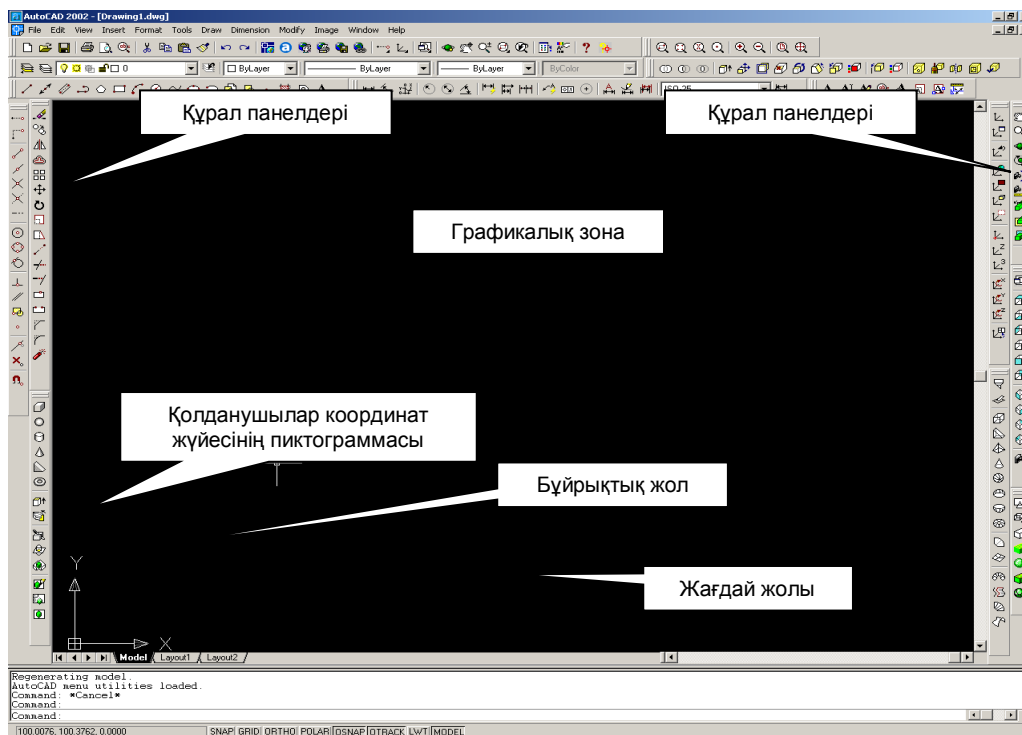
Субтрактивті түстік модельдер

Монитор экранына қарағанда жарық шағылысуына негізделген түстерді қайта өндіру, басылатын бет тек түсті ғана бейнелейді. Сондықтан бұл жағдайда RGB модель қолайсыз. Оның орнына басылатын түстерді сипаттау үшін субтрактивті түстерге бағаланатын өсу моделі қолданылады.

Компьютерлік графиканың тағы бір түріне фрактальді графика жатады.

Фрактал (лат. *Fractus-* сынған, шағылған, үгітілген) – бірнеше бөліктен құрастырылған геометриялық фигураны білдіреді. Математикада фрактал асты деп метрикалық бөлшек, я болмаса, топологиядан ерекше метрикалық өлшемге ие евклидтік кеңістіктегі көптеген нүктелерді түсінеді. Математикада фрактал асты деп метрикалық бөлшек өлшеміне, я болмаса, топологиядан ерекше метрикалық өлшемге ие евклидтік кеңістіктегі көптеген нүктелерді түсінеді [4, с.123].

Бүгінгі күндерде графикалық редакторлардың қатарына AutoCAD жатқызуға болады. Бұл редактор – автоматты проекциялау жүйелері арасында ең мықтысы болып табылады. Техникалық проекциялаудың әртүрлі аймағында керек болған, кез-келген сызба жұмыстарын орындай алады. Программаның ішкі компоненттерінің жетілдіруінен басқа, көп жаңа функция пайда болды. Бұл функциялар қолданушының жұмыс уақытын қысқартып, сызба сызуды біршама жеңілдетті. Келесі суретте AutoCAD бағдарламасының интерфейсі көрсетілген.

AutoCAD-тың бірінші версиясы 1982 жылдары жарық көрді және ол DOS жүйесінде жұмыс істеген болатын. Бұл шынында дербес компьютерде жақсы жұмыс істейтін алғаш рет автоматты проекциялау программасы болды. Ол кездерде бұл сияқты жүйелер мықты жұмыс станциялары ғана қолданылған. Бірінші версияның басты ерекшелігі, файлдардың көбісі, ASCII форматындағы жай мәтіннен құрылған [4].

Жоғарыда айтылып өткендей, AutoCAD қолданымда ең көп болған программа, түрлі техникалық жобалау аймағында сапалы түрде жұмыс істеуге мүмкіндігі бар графикалық программалық жүйе. Латындық емес тілдерді қолданғандар да бұл программаға тез арада үйрене алады. Сол себебі AutoCAD дүниежүзінде бәсекелестіктерден тыс болып, ол дүниенің 150 мемлекетінде қолданылады және 2 миллионнан астам регистрацияланған қолданушыға ие.

AutoCAD 2002 түрлі техника облыстарында, ерекшеленген ақпараттық жүйелерде қолданылады:

- архитектуралық жүйелерде;
- машина жасау саласында;
- географиялық ақпараттық жүйелерде;
- ресурстарды бақылау автоматты жүйелерде;
- электротехника және электроникада;
- мультимедиа жүйелерінде;

AutoCAD жеңіл көрінуі мүмкін, бірақ бұл программаның да қиын жерлері бар. AutoCAD өте үлкен программа болғандықтан, оны 20-30 бетте толығымен ашу мүмкін емес. Бұл программаға жүздеген, мыңдаған бетті кітаптар шығарылып жатыр. Сондықтан AutoCAD-ң ең маңызды жерлерін зерттейік.

Әдебиеттер тізімі:

1. Залогова Л.А. Компьютерная графика. — М.: БИНОМ, 2005 г. — 212 с.
2. Топорков С.С. Adobe Photoshop CS в примерах. — СПб.: БХВ-Петербург, 2005. — 384 с.
3. AutoCAD 2002 ж. «Библия пользователя», Эллен Финкельштейн, СП 2004 г.
4. AutoCAD 2002 «Энциклопедия», Джеймс Лич, СП 2002 г.

Алтай Шалтабае, Гүлден Омарова
(Талдықорған, Қазақстан)

TURBO PASCAL ПРОГРАММАЛАУ ТІЛІНДЕ ЕСЕПТЕР ШЫҒАРУ ЖОЛДАРЫ

Еліміздің қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайы ақпараттық технологияны өмірдің әрбір саласында жаппай пайдаланумен сипатталады. Оқыту үрдісіне ақпараттық технологияны кең көлемде ендіру педагогикалық еңбектің тиімділігін жоғарылатып, әдіснамалық тәсілдердің арсеналының кеңейуіне алып келді. Сондай-ақ студенттердің танымдық іс-әрекеттері күшейіп, өзіндік жұмыстарды тез орындау мүмкіндіктері артты.

Компьютерлік технологиялардың пайда болуы көптеген мекемелердің, өндірістердің, акционерлік қоғамдардың және компаниялардың көптеген жұмыстарын едәуір жеңілдетті. Сондықтан да біз күнделікті өмірде белгілі бір әрекеттерді орындау барысын-да көптеген алгоритмдерді қолданып

жүрміз. Міне, осы тұрғыдан қарағанда, өмірді алда тұрған мәселелерді шешу қажет болатын алгоритмдер жиыны деп түсінуге болады.

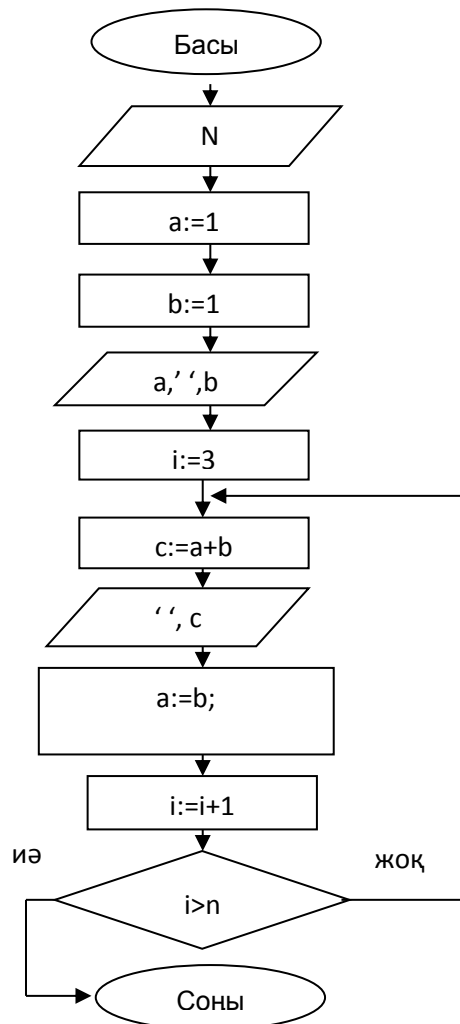
Қазіргі кезде барлық елдердің оқушылары программалау тілін үйренуді алгоритімдеуден бастайды деп айтуға болады. Олай болса, еліміздің оқушылары, студенттері да программалау тілін жетік меңгеріп, математикалық есептерді шығара білуі және оқып-үйренуі қажет.

Бүгінгі таңда мектеп түлегінің білім сапасын, компьютерлік сауаттылығын жоғарлату үшін тек қана информатика сабағында ғана емес, барлық пән сабақтарында ақпараттық технологияларды тиімді қолдану міндет болып отыр. Осыған орай, көкейтесті мәселе техника мен телекоммуникация байланыстарының жаңа дидактикалық мүмкіндіктерінің даму есебінде білім берудің жаңа компьютерлік әдістерін өңдеу болып отыр. Әдетте компьютерлік программаларды кәсіпті программистер жазады, сәйкесінше олар оның дидактикалық жағына үлкен мән бермейді. Ендеше мектеп курсына арналған оқытушы программаларды құрудың дидактикалық, әдістемелік және технологиялық жақтарын анықтау біздің зерттеу проблемамызды анықтайды.

Turbo Pascal программалау тілінің операторларының көмегімен математикалық есептерді шығарудың тиімді жолдарын анықтайық. Ол үшін төменде бір есептің бірнеше әдісімен шығарылғанын көрсетейік.

Есеп 1. Экранға 1 – ден n – ға дейінгі Фибоначчи санын шығарыңыз. Фибоначчи сандарынан құрылған тізбекте әрбір жаңа элемент алдыңғы екі санның қосындысы негізінде анықталады. Мысалы: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21...

Есептің сызба-нұсқасы.

1. “Дейін” циклін қолдану әдісімен шығарылуы.

```

Program E1;
var a,b,c,i,n: integer;
begin
  write ('N sanin engiziniz');
  readln (n);
  a:=1;
  b:=1;
  write (a, ' ', b);
  i:=3;

```



```
repeat  
c:=a+b;  
write (' ',c);  
a:=b;  
b:=c;  
i:=i+1  
until i>n  
end.
```

2. **“Әзірше”** циклін қолдану әдісімен шығарылуы.

```
Program E2;  
var a,b,c,i,n: integer;  
begin  
write ('N sanin engiziniz');  
readln (n);  
a:=1;  
b:=1;  
write (a, ' ',b);  
i:=3;  
while i<n do  
begin  
c:=a+b;  
write (' ',c);  
a:=b;  
b:=c;  
i:=i+1;  
end;  
end.
```

3. **“Параметрлі”** циклін қолдану әдісімен шығарылуы.

```
Program E3;  
var a,b,c,i,n: integer;  
begin  
write ('N sanin engiziniz');  
readln (n);  
a:=1;  
b:=1;  
write (a, ' ',b);  
i:=3;  
for i:=1 to n do  
begin  
c:=a+b;  
write (' ',c);  
a:=b;  
b:=c;  
end;  
end.
```

4. **Шартсыз көшу** операторын қолдану әдісімен шығарылуы.

```
Program E4;  
label 20;  
var a,b,c,i,n: integer;  
begin  
write ('N sanin engiziniz');  
readln (n);  
a:=1;  
b:=1;  
write (a, ' ',b);  
i:=3;  
20: begin  
c:=a+b;  
write (' ',c);  
a:=b;  
b:=c;
```

```
i:=i+1;  
end;  
if i<=n goto 20 else exit;  
readln;  
end.
```

Есеп 2. Кез-келген N-ға дейінгі бүтін жай сандарды шығару программасын құрыңыз.

1. “**Әзірше**” циклін қолдану әдісімен шығарылуы.

```
program jay;  
var i,j,k,n:integer;  
begin  
  write('n=>');  
  read(n);  
  for i:=1 to n do  
  begin  
    j:=2;  
    k:=round(SQRT(i));  
    WHILE (i mod j <> 0) and (j<=k) do inc(j);  
    if (j>k) then write(i, ' ');  
  end;  
  readln;  
end.
```

2. **Процедураны** немесе қосалқы программаны қолдану әдісімен шығарылуы.

```
program z1;  
var i,j,k,n,s:integer;  
procedure jai(j:integer);  
begin  
  j:=2;  
  k:= round(sqrt(i));  
  while(i mod j <> 0) and (j<=k) do inc(j);  
  if (j>k) then write(i, ' ');  
end;  
begin  
  write('N->'); readln(n);  
  for i:=1 to n do  
  begin  
    jai(s);  
  end;  
  readln;  
end.
```

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Шалтабаев А.А., Сарсенбаев Ғ.Б. «Паскаль тілінде есептер шығару практикумы» оқу құралы. Алматы: «ЛИЕМ Баспасы» ЖШС, 2012 208б.
2. Д.Гуденко, Д.Петроченко «Сборник задач по программированию»

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Надія Котюшко, Мирон Галарник
(Івано-Франківськ, Україна)

ОРІЄНТУВАННЯ НА МІСЦЕВОСТІ ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ ЕЛЕМЕНТІВ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ

Уміння орієнтуватися на місцевості має першорядне значення особливо у таких видах туризму як самодіяльний (піший, гірський), екстремальний, спортивний. Воно дає змогу проводити найрізноманітніші роботи і впевнено пересуватися незнайомою місцевістю, знаходити вигідні та зручні шляхи. Під орієнтуванням на місцевості розуміють сукупність дій, спрямованих на визначення місця свого перебування відносно навколишніх об'єктів чи певних орієнтирів, сторін світу. Орієнтування передбачає також уміння швидко і точно запам'ятовувати незнайому місцевість, упевнено рухатись наміченим маршрутом, а в разі необхідності відшукувати зворотний шлях. Уміння орієнтуватись дозволяє пройти маршрут без відчутних відхилень від наміченого напрямку, від графіка руху і дозволяє раціонально використати час для продуктивної роботи і повноцінного відпочинку [1]. Питання, пов'язані з орієнтуванням на місцевості, висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Їх увага привернута як до традиційних, так і сучасних методів орієнтування з використанням сучасних пристроїв. Проте за допомогою цих пристроїв не можливе визначення деяких параметрів навколишнього середовища (фізичних полів, атмосферного тиску, вологості повітря), які мають значний вплив на загальний стан людини. Саме тому є актуальним вивчення можливості їх вдосконалення.

Метою роботи було проаналізувати існуючі методи орієнтування на місцевості та дослідити можливості їх вдосконалення шляхом поєднання традиційних методів орієнтування з сучасними методами з використанням сучасних мобільних пристроїв.

На сучасний період відомі різні методи орієнтування на місцевості, які умовно можна поділити на 5 груп.

До першої групи відноситься топографо-геодезичний картографічний метод, який передбачає орієнтування на місцевості за допомогою простих топографо-геодезичних приладів (транспортиру, лінійки, курвіметру, теодоліту, GPS-навігатору) та карт різного призначення (топографічних, спортивних, навігаційних, кроків-схематичного зображення від руки місцевості і рельєфу з відміченням спусків та підйомів, абрисів-кресленика, зробленого в польових умовах від руки з вказуванням всього, що є на поверхні землі). Надзвичайно корисними при подорожуванні у горах, у незнайомій місцевості, а особливо у разі втрати орієнтування є сучасні GPS-навігатори. Вони широко використовуються в автомобільному туризмі і встановлюються у деяких автомобілях, як необхідний аксесуар навігації. Сучасні GPS-приймачі можуть контактувати із великою кількістю супутників, що дозволяє швидко орієнтуватися у будь-якій частині нашої планети. Проте вартість таких пристроїв є досить високою і тому вони ще не знайшли широкого застосування у туризмі [2].

Другим методом орієнтування на місцевості є фізичне орієнтування, тобто спостереження за змінами фізичних полів Землі (магнітного, теплового, гравітаційного поля та атмосферного тиску). Основним пристроєм, який при цьому використовується, є компас. Існують прості, рідинні та електронні компаси. Основне їх призначення – це визначення напрямку північ-південь, а звідси і усіх інших напрямків. Простий компас не складний у використанні, проте його необхідно берегти від різких поштовхів, ударів, щоб не погнути голку та не пошкодити внутрішню поверхню шляпки стрілки. Його також не слід класти поряд з металевими предметами, бо це приведе до розмагнічування стрілки. У рідинному компасі стрілка обертається у рідині, що запобігає її різкому коливанню під час швидкого руху. За допомогою електронного компасу можна автоматично визначити азимутальні напрямки. Найбільшим недоліком електронних компасів є необхідність заміни елементів живлення, що є проблемним у довготривалих походах та експедиціях [2].

У випадку неможливості користування компасом визначення місцезнаходження туриста на місцевості може здійснюватись також за допомогою астрономічних методів орієнтування. Вони базуються на використанні спеціальних приладів, за допомогою небесних тіл (Сонця, Місяця, Полярної зірки та ін.), а також за годинником. Удень можна орієнтуватися за Сонцем, пам'ятаючи, що у нашій півкулі воно приблизно знаходиться: о 7-й годині – на сході; о 13-й годині – на півдні; о 19-й – на заході, а о 1-й ночі – на півночі (спостерігається влітку за полярним кругом). У нічний час орієнтуються за Місяцем і Полярною зіркою. При сильній хмарності, коли не видно Полярної зірки, можна орієнтуватися за Місяцем, знаючи, що права половина диска його о 19-й годині вказує напрямком на південь, а о 1-й ночі – на захід. Повний Місяць о 19-й годині знаходиться на сході, о 1-й ночі – на півдні, а о 7-й годині ранку – на заході. Коли ж видно ліву половину диска Місяця, то о 1-й годині ночі Місяць буде знаходитись на сході, а о 7-й ранку – на півдні. Орієнтування за Полярною зіркою зводиться до уміння знайти її на небозводі, і яка завжди показує напрямком півночі. Полярну зірку можна знайти за сузір'ям Великої Ведмедиці або сузір'ям Кассіопеї. Вона є найяскравішою зіркою

у сузір'ї Малої Ведмедиці, яке має вигляд повернутого ковша. Сторони горизонту у сонячний день можна визначити також за годинником, поклавши його на долоню і направивши годинникову стрілку на Сонце. При такому положенні знаходять кут між годинниковою стрілкою і цифрою 1. Лінія, яка ділить цей кут навпіл, вказує напрямком на південь, а після цього легко можна визначити напрямки на північ, захід та схід. Причому до полудня потрібно ділити навпіл кут між годинниковою стрілкою та цифрою 1 на циферблаті по ходу стрілки (з лівого боку циферблату), а після полудня – за ходом стрілки, тобто з правого боку.

Наступний метод орієнтування-фізіологічний. Людський організм – це електромагнітна система, яка випромінює і приймає електромагнітні хвилі певного діапазону і відповідно реагує на зміни фізичних полів на місцевості. Зокрема, людина може визначати напрямком на Північний полюс з точністю $\pm 20^\circ$. Після тренувань точність можна збільшити на 10° .

Орієнтуватись на місцевості можна також за допомогою рельєфу або гідро-географічних об'єктів і за тваринами, птахами та комахами.. У більшості випадків населені пункти розташовані на берегах річок, тому при втраті орієнтирів до населених пунктів можна вийти вздовж русел річок (навіть засохлих чи старих русел). У таких місцях нахил місцевості завжди відповідає нахилу (стоку) річки. Різновидом даного методу є спосіб орієнтування на місцевості за камінням, деревами, рослинами. Так, наприклад, дерево на відкритому просторі має пишнішу крону з південного боку, а кора дерева товстіша - з північного боку, також з північного боку на деревах і камінні - більш рясний і густий мох та лишайники. У хвойних дерев з південного боку добре помітні окремі краплі й цілі нальоти смоли, що вказує напрямком обігрівання сонячними променями, тобто південь. При дозріванні ягід слід пам'ятати, що вони швидше забарвлюються у колір з південного боку [2]. Не менш точну інформацію з визначення сторін горизонту дають гриби. Необхідно пам'ятати, що вони ростуть з північного боку дерев, пеньків, кущів. На східному і західному боці дерев, каміння, кущів їх значно менше, а на південному боці, особливо в суху погоду, їх майже не буває. Допомагають орієнтуватись на місцевості і її мешканці. Так, наприклад, мурашник має більш пологий схил з південного боку. А орієнтуватися у часі можна за прокиданням різних птахів: зяблик прокидається біля 1-ої – пів на другу години ночі, перепел – біля 3-ої години ранку, дрізд – біля четвертої години ранку, а горобець – біля 5-6-ої години ранку. Звичайно, що використання з метою орієнтування природних ознак і живих організмів дозволяє лише приблизно визначити горизонти і виступає у ролі як додаткового засобу при орієнтуванні.

Під час подорожі безпека туриста у великій мірі залежить як від уміння орієнтуватися на місцевості, так і від фізіологічного стану туриста. Сучасна телекомунікаційна індустрія випускає, окрім приймачів спеціального призначення, прилади, вмонтовані у різноманітну дрібну техніку: ручні годинники, мобільні телефони, ручні радіостанції, портативні комп'ютери та фотоапарати, за допомогою яких можна орієнтуватися на місцевості. Але усі ці пристрої дозволяють тільки визначати місцеположення, але не надають інформацію про можливу зміну фізичних полів, що може призвести до різкого погіршення загального стану туриста і призвести до небажаних наслідків. У них картографічне забезпечення представлено у вигляді спрощеної схеми рельєфу місцевості і напрямку руху, але не вказані параметри фізичних полів (напруженість магнітного та електричного полів, атмосферний тиск, вологість повітря) і не враховується оптична видимість до орієнтирів, яка при тумані чи дощі може падати до кількох десятків метрів. У зв'язку з цим добре було б ввести в мобільне картографічне забезпечення вимірювання таких величин, як зменшення оптичної видимості на маршруті внаслідок метеорологічних факторів, додатково ввести допоміжні методи орієнтування за нахилом місцевості (рельєфне орієнтування), за рослинністю (рослинне орієнтування) і астрономічне орієнтування, а також на мобільних картографічних пристроях ввести визначення критичних змін фізичних полів Землі, а саме різкої зміни температурного поля, що може призвести до переохолодження, різкої зміни магнітного поля, що може викликати запаморочення, різкої зміни тиску, що викликає сонливість, несприйняття навколишнього середовища. Тривалість живлення таких мобільних пристроїв як у пасивному, так і активному режимах звичайно повинна бути значно збільшена.

Література:

1. Дехтяр В.Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму: навч.посіб. В.Д. Дехтяр ; - К.: Науковий світ, 2003. - 203 с.
2. Грабовський Ю.А.. Спортивний туризм : навч.посіб. Ю.А.Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій ; - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2009. -304 с.

Вадим Рогозовський
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

РОЛЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Сьогодні фізична культура у школі повинна забезпечити сприятливі умови для розвитку фізичних здібностей, і одночасно духовних і моральних якостей дитини. Підвищення ефективності системи фізичного виховання стає передумовою і важливим компонентом гуманітарного виховання, формування у школярів патріотичних почуттів, фізичного та морального здоров'я, удосконалення фізичної і психологічної підготовленості до активного життя і діяльності, особливо в сучасних умовах кризових явищ у суспільстві.

У старшому шкільному віці створюються сприятливі умови для формування у юнаків та дівчат морально-вольових якостей і не останню роль у цьому процесі відіграє певний позитивний досвід розв'язання даної проблеми засобами фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями щодо змін індивідуальних особливостей особистості під впливом фізичної культури, зокрема вольових якостей займалися багато науковців-фахівців, зокрема В.А. Колмогоркин, А.О. Артюшенко, Б.Н. Симрнов, Г.М. Гагаєва, А.І. Висоцкий, В.М. Платонов, А.Ц. Пуні, А.О. Романов, Р.З. Шайхтдінов, Є.П. Щербаков та ін.

Ці дослідження є значним внеском в теорію формування вольових якостей дітей різного шкільного віку. Але наявні розробки, що до виховання вольового розвитку в основному стосуються спортивної діяльності, або охоплюють невеликі вікові групи школярів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави зробити висновок про те, що теорія вольового розвитку учнів загальноосвітньої школи залишається недостатньо розробленою з точки зору потреб нової педагогічної реальності. Нині фактично не існує цілісної концепції вольового розвитку особистості старшого шкільного віку засобами фізичного виховання.

Викладене вище представляє проблему визначення місця та засобів фізичного виховання в процесі формування вольових якостей старшокласників ЗОШ актуальною і в теоретичному, і в практичному плані, що й зумовило вибір теми дослідження

Мета дослідження – розглянути особливості формування вольових якостей учнів ЗОШ засобами фізичної культури.

Методи дослідження: теоретичні: класифікація і систематизація наукових даних, узагальнення досвіду практики, що дозволило визначити місце фізичного виховання в процесі формування вольових якостей, обґрунтувати чинники, які впливають на нього.

Виклад основного матеріалу. Морально-вольові якості людини не є вродженими, вони формуються і розвиваються у процесі життєдіяльності. В теоріях з формування морально-вольових якостей особистості важливим чинником виступає поєднання вольових дій із суспільно прийнятою ідеологією, світоглядом, мораллю, традиціями.

Аналіз психолого-педагогічних праць засвідчив, що вияви морально-вольової сфери особистості у різному шкільному віці характеризуються певними специфічними особливостями. У періодизації психічного розвитку особистості старший шкільний вік характеризується переходом від підлітковості до юнацтва. Л. Виготський, К. Гуревич, В. Зінченко, С. Янцур та ін. відзначають, що в період від 15 до 18 років необхідність життєвого і професійного самовизначення розширює коло взаємостосунків старших школярів за межі сім'ї та школи, створюючи передумови поступового переходу до самостійного життя [3, 7].

В основі розуміння специфіки формування вольових якостей у школярів лежить поняття «волі», що викладене у багатьох працях філософів, психологів педагогів. Аналіз літературних джерел дозволило нам трактувати його сутність як здатність людини діяти у напрямі свідомо поставленої мети, долаючи за таких умов внутрішні й зовнішні перешкоди. Отже „воля” розглядається як психічна діяльність людини, яка виявляється у свідомих та цілеспрямованих діях, боротьбі мотивів, їх виборі, що передуює вольовій дії. Визначаються такі специфічні ознаки вольових дій: усвідомленість, цілеспрямованість, подолання перешкод, ініціація дій, наявність вольового зусилля.

Саме заняття вправами на уроках фізичної культури, подолання труднощів фізичних навантажень інші вольові напруження в першу чергу асоціюються з заняттями спортом та фізичним вдосконаленням.

В даний час в психології спорту прийнято вважати основними вольовими якостями наступні: цілеспрямованість, наполегливість і завзятість, рішучість і сміливість, ініціативність і самостійність, витримку і самовладання [1,13].

Однак в поглядах психологів та педагогів зустрічаються істотні розбіжності з приводу змісту, кількості, класифікації і методології формування вольових якостей. За дослідженнями наприклад Артющенко А. О. наявні в психолого-педагогічній та методичній літературі рекомендації фахівців щодо виховання вольових якостей стосуються, в основному, спортивної діяльності і не охоплюють вікових аспектів. У зв'язку з цим на уроках фізичної культури навчання рухам, функціональне навантаження недостатньо узгоджуються з вирішенням виховних завдань [1].

Дослідження Л.Л. Головіна, Ю.А. Копилова свідчать про низький рівень сформованості основних особистісних показників дітей і підлітків загальноосвітніх шкіл, від яких залежить ефективність фізичного виховання учнів [6].

М.І. Шилова, Ю.В. Шевчук визначають засобом формування моральних та вольових рис характеру старшокласника тільки спортивну діяльність, за умови виховання морально-вольових якостей та саморегуляції, фізичного розвитку та фізичних досягнень [16].

Наступною проблемою формування вольових якостей засобами фізичної культури є зниження в сучасних реаліях інтересу до фізичної культури та до регулярних занять фізичними вправами.

На сьогодні вихованню інтересу старшокласників до фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах приділяється недостатня увага. За результатами досліджень О. Остапенка, лише 23 % обстежених учнів бажають відвідувати уроки фізичної культури [11].

Результати досліджень К. К. Кардялис свідчать про низький рівень знань щодо галузі фізичної культури і спорту в учнів старшого шкільного віку. При цьому підвищення рівня знань про фізичну культуру довели їх позитивний вплив на пізнавальний компонент відношення до фізичної активності [17].

Процес формування інтересу до занять фізичними вправами передбачає створення умов для появи пізнавального інтересу, формування позитивного ставлення до предмета і до діяльності, організацію діяльності, в умовах якої формується пізнавальний інтерес.

За результатами емпіричних досліджень І. Дрозд, А. Beighle, С.Р. Sherman, формування емоційно-позитивного ставлення учнів до занять фізичною культурою і спортом залежить від педагога, який повинен допомогти кожній дитині повірити у власні сили, прогнозувати свій рух уперед [6].

В. Ігнатов, М. Новіков підкреслюють, що систематичні заняття фізичними вправами сприяють розкриттю потенційних можливостей людини, формуванню таких якостей, як упевненість у собі, рішучість, сміливість, бажання і реальна можливість перебороти труднощі, а також розвивати фізичні якості [6].

Спостереження Л. Кожевниковой показали, що мотиви, інтереси, мета занять фізичною культурою залежать від шкільних, родинних умов, організації практичної і пропагандистської роботи в цьому напрямку [9].

Л. Іванченко зазначає, що формування домінуючих мотивів є могутнім чинником, що стимулює систематичну інтегральну фізичну й психічну діяльність підлітків в галузі фізичної культури і спорту [6].

За даними досліджень Л.І. Прокопової, ставлення особистості до фізкультурно-оздоровчої діяльності незначною мірою впливає на оцінки мотивів, а, отже, і на структуру мотивації в цілому [12].

Таким чином, численні дослідження науковців доводять керованість процесу формування вольових якостей школярів, в тому числі і старшокласників на уроках фізкультури.

Сучасний підхід до оцінки впливу фізичної культури і спорту на вольові якості особистість учня повинен ураховувати наступні принципи: комплексність, індивідуальність, інформативність, доступність [15].

Першою сходинкою у вирішенні поставлених завдань є формування знань з фізичної культури.

У системі загальноосвітньої школи знання з фізичної культури є складовою процесу фізичного виховання, підґрунтям підвищення мотивації та інтересу до занять фізичною культурою. В системі шкільної освіти вони набувають тільки загального довідково-інформаційного характеру.

Потрібно підвищувати значення пропаганди здорового способу життя, фізичного та морального росту, використовуючи наукові досягнення сучасної педагогіки та психології.

На думку фахівців [1, 4, 5] навчально-виховному процесі слід планувати систематичне і своєчасне підвищення шляхом підбору вправ відповідно до рівня підготовленості учнів і узгоджувати їх з розвитком конкретних фізичних здібностей.

Кожне завдання, кожну фізичну вправу необхідно виконувати з метою одночасного впливу на процес формування вольових і фізичних можливостей учнів.

Тому в процесі фізичного виховання необхідною умовою для формування волі дитини є опанування технічними прийомами, підвищення рівня фізичної підготовленості.

При цьому потрібно зважати на педагогіко-психологічні способи стимулювання: похвалу, нагороди та інші прийоми, що збільшують інтерес учнів до занять і сприяє значному підвищенню впевненості у власних силах.

Крім того, в процесі впровадження концепції формування вольових якостей засобами фізичної культури потрібно враховувати закономірності вікового розвитку дітей, їх фізичних якостей - сили, швидкості, витривалості та ін., є нерівномірність його характеру, з чітко окресленими, так званими сенситивними періодами.

Саме в період 15-17 років у школярів старших класів співпадає період фізіологічного зростання з формування дорослої особистості і адекватності сприйняття світу і власної самооцінки. Тому впровадження зваженої та обґрунтованої програми по фізичному та психологічному вихованню волі може дати найкращі результати.

Така програма (модель), що зорієнтована на педагогічний процес, який базується на гуманістичних напрямках філософії, психології та педагогіки, спрямований на гуманізацію навчання та активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів потребує подальшого розвитку та впровадження нових підходів.

Крім того така програма по формуванню вольових якостей школярів повинна враховувати індивідуальні особливості дитини, використовувати педагогічні інновації у галузі фізичного виховання.

Висновки. Результати теоретичного аналізу проблеми місця фізичного виховання в формуванні вольових якостей старшокласників ЗОШ дозволяють стверджувати, що для вдосконалення цього процесу необхідно забезпечити: синергетичний підхід, що передбачає досягнення найкращих результатів у фізичній діяльності, узгодженості в процесі формування вольових якостей зі специфікою фізичних вправ, обґрунтуванні вікової періодизації становлення вольової сфери учнів 15-17 років, виявлення основних тенденцій та особливостей формування вольових якостей на кожному етапі вікового розвитку.

Подальшого вивчення вимагає установлення залежності процесу формування волі від вікових та індивідуальних особливостей, а також обґрунтування нових методик і критеріїв для оцінювання вольових якостей школярів та ефективності занять на уроках фізкультури в ЗОШ.

Література:

1. Артюшенко А.О. Виховання вольових якостей в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - К., 2003. - 20 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Наукове видання. / І.Д. Бех - К.: Либідь, 2003. - 280 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. -М.: Педагогика, 1991. - 380 с.
4. Высоцкий Л.С. Проблема воли и ее развитие в детском возрасте / Л.С. Высоцкий // Собрание сочинений. - 1982. - Т. 2. - С. 454-466.
5. Гагаева Г.Н. Содержание и методы волевой подготовки спортсменов / Г.Н. Гагаева // Проблемы психологии спорта. - М., 1962. - С. 20-28.
6. Головченко О. Формування особистісних якостей підлітків під час занять фізичною культурою / Головченко О. // Слобожанський науково-спортивний вісник -№3. - 2012.- С. 148.
7. Гуревич К.М. Воспитание воли в процессе производственного обучения. / Гуревич К.М. -М.: Высшая школа, 1966. - 64 с.
8. Ильин Е.П. Психология воли. / Е.П. Ильин - Санкт-Петербург, 2000. - 288 с.
9. Кожевникова Л. Мотиваційні фактори до фізкультурно-оздоровчих занять учнів молодших класів / Л. Кожевникова // Молода спортивна наука України. - 2006. - Вип. 10. - Том 4. - С. 110-114.
10. Комогоркин В.А. Индивидуальные особенности волевой активности школьников подростков / В.А. Комогоркин Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - К., 1979. - 22 с.
11. Остапенко О. Інтерес школярів до фізичної культури і спорту та особливості його виховання в старших підлітків загальноосвітньої школи / О. Остапенко // Рідна школа. - 2004. - № 2. - С. 50-53.
12. Прокопова Л. І. Формування мотивації дітей шкільного віку до занять фізкультурно-спортивною діяльністю / Л. І. Прокопова // Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України: [VI всеукр. наук.-практ. конф.]- Суми: СьПУ. -2006. - С. 108-113.
13. Пуни А.Ц. О самовоспитании воли спортсмена / А.Ц. Пуни // Проблемы психологии спорта. - М., 1962. - С. 122.
14. Смирнов Б.Н. Психологические основы воспитания воли в физическом воспитании и спорте // Психология / Под ред. А.Ц. Пуни. - М.: ФИС, 1984. - С. 41-52.
15. Федорович О. Виховання дисциплінованості учнів засобами фізичної культури і спорту / О. Федорович // Фізичне виховання спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві . Збірник наукових праць - 2008. - С.265-267 .
16. Шилова М. И. Формирование нравственных и волевых черт характера подростков в школах спортивной ориентации / М. И. Шилова, Ю. В. Шевчук // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2005. - № 4. - С. 46-49.

Науковий керівник:

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент Пивовар Андрій Анатолійович

СЕКЦИЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Жанар Базарова, Айымжан Мұхамеджанова
(Түркістан. Қазақстан)

А.НҰРҚАТОВ АБАЙ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АҚЫНДЫҚ ДӘСТҮР ЖАЙЫНДА

Қазақ әдебиеттану ғылымының алғаш қанат қаққан кезеңінен бастап, бүгінге дейін өзінің өзектілігін жоймай келе жатқан және келешекте де маңызы кемімейтін мәселелердің бірі Абайдың өмірі мен шығармашылығына қатысты екендігі анық.

Абайға байланысты мәселелер жан-жақты қамтылып жатқандай көрінгенімен, зерделей үңілген жан шын мәнінде әлі де ойсырап тұрған осал тұстардың бар екенін аңғарған хақ. Сондай кемшіл тұстардың бірі – Абай мектебі, оның ақындық дәстүрі мәселесіне қатысты. Бұл мәселенің зерттеушілер назарынан қаға беріс қалуының сырын өз мақаласында академик С.Қирабаев: «Абай творчествосы және одан қалған ақындық дәстүр 50-жылдардың бас кезінде қандай сынға ұшырағаны әркімнің-ақ есінде болар. Содан кейін бұл тақырып жеткілікті сөз болған жоқ. Бола қалса, бір жақты орыстың прогресшіл әдебиетімен байланысты ғана қаралып, ал ақын дәстүрі өз маңындағы бір-екі адамның ғана еңбегіне сүйенумен шектелді. Соның нәтижесінде Абай мектебі кең көлемде зерттелмеді» [3,7] – деп көрсетеді. Осы кезеңде дәл осы олқылықтың орнын толтырған еңбек А.Нұрқатовтың «Абайдың ақындық дәстүрі» [2,6] аталатын монографиялық зерттеуі болғаны анық.

Әлбетте, сыншы-ғалымның Абай жайындағы монографиялық күрделі зерттеуге кенеттен келмегені сөзсіз.

Бұл пікірімізге оның Абай шығармашылығына қатысты әр жылдар көлемінде баспасөз беттерінде жарық көрген "Ұлы тұлға", "Кекті жыр", "Абайды қайта-қайта оқығанда", "Лермонтов және Абай", "Сонда ақын белін буынып", "Абай-лирик", "Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы", "Ұлы ақын", т.б. мақалалары дәлел болса керек. Зерттеушінің өз сөзіне жүгінер болсақ, ол "Абайдың ақындық айналасы мен әдеби мектебі туралы мәселе зерттеушілер назарын әрдайым аударып отырды. Өйткені бұл – Абайдың творчестволық мұрасын игеру және оның дәстүрлерін дамыту жолындағы ең түбегейлі мәселелердің бірі [2,4] – деп біледі.

Шындығында да А.Нұрқатовтың зерттеуі әдебиетіміздегі Абай дәстүрін кең ауқымды алып, дәлелді де дәйекті ой-пікірлерге негіздей отырып, жан-жақты ашып көрсеткен тұңғыш еңбек болған хақ. «Абай мұрасын игеру, оның творчествосын терең зерттеу – өткендегі мәдени қазынамызды пайдаланудағы ең түбегейлі мәселелердің бірі болғаны сияқты, біздің әдебиетіміз, әсіресе поэзиямыз өзінің қалыптасып дамуының қай кезеңінде де ұлы ақынның жемісті, құнарлы дәстүрлерінен сырт қалған емес. Бұл – даусыз шындық» [1,3] – деп Абай дәстүріне байланысты өз позициясын айқын ұсынатын зерттеуші аталмыш мәселеге арналған монографиясының "Абай творчествосының дәстүрлік және жаңашылдық сипаттамалары", «Абай тұсындағы ақындар", "Абай дәстүрлерінің арнасында", «Орыс реализмінің дәстүрлері және қазақ әдебиеті", "Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы" аталатын негізгі тарауларында жоғарыдағы пікірін жан-жақты дәлелдей, талдай таратады.

А. Нұрқатов Абайдың ақындық дәстүрі мәселесінің қазақ әдебиеттану ғылымында әріден қозғалып келе жатқанын айта келе, қалай болғанда да аталмыш мәселе төңірегіндегі сан алуан ой-пікірлердің әлі де болса ғылыми жүйеленіп бір арнаға тоғысып үлгермегенін М.Әуезовтың осы мәселені арқау ететін еңбектерінен [4,12] бастау алып, одан кейінгі үлкенді-кішілі зерттеулерде [3,84] жалғасып, келе жатқанын түрлі пікірлерге негіздей отырып көрсетеді де, бұл тұрғыдағы өз көзқарасын: «Абай мектебін, оның дәстүрлерін Абай кезіндегі және одан кейінгі дәуірдегі реалистік қазақ әдебиетінің даму жолдарымен тұтас алып қарау шарт. Абай творчествосының, оның ақындық дәстүрлерінің ұлылығы мен нәрлілігін сонда ғана толық ұғына алмақпыз" [2,121] – деп айқын танытады.

Қандай да бір әдеби мектептер мен бағыттардың, жекелеген ақындардың Абай поэзиясының дәстүрлеріне деген қатынасын айқындауда олардың өздерін Абай шәкіртіміз деп атауы және ақынға жадағай еліктеушілігі өлшем бола алмайтынын кесіп айтқан А.Нұрқатов пікірінше, Абай дәстүрін жалғастырушыларға қойылатын басты өлшем – "Ақынның шығармашылық әдісі мен көркемдік жүйесінің ең басты, шешуші негіздерін игеру және одан әрі дамыту" [3,151] болып табылады. Абай дәстүрінің мәнін айқындап алу А.Нұрқатовқа әдебиетіміздің даму процесінде сан тарау шығармашылық бағдар ұстанған үлкенді кішілі қаламгерлер арасынан Абай қалыптастырған реализм дәстүрінде халықтық және демократтық сипаттары айқын туындылар ұсынып, әдебиетке көркемдік жаңалықтар әкеле білген ақындар тобын даралай қарастыруға, сол арқылы әдебиеттің кейінгі даму жолында Абай дәстүрін жалғастырушылар ретінде шығармаларын да Абай поэзиясына тән халықтық сипат пен өмірлік шындық айқын танылатын ақындарды ғана тану керектігін ұсынуы орынды танып болғаны анық.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Кәкішев Т. Қазақ әдебиеті сынының тарихы. Алматы, Жазушы, 1994, - 480.
2. Кәкішев Т. Ескірмейді естелік. Алматы: Жазушы, 1994. – 432 б.

3. Қирабаев С. Шығармалар: Екі томдық. – Алматы, 1992. – 1 т. – 544 б.
4. Нұрқатов А. Абайдың ақындық дәстүрі. Монография. – Алматы: Жазушы, 1966. -348 б.

Перизат Берикболова
(Алматы, Казахстан)

АЛҒАШҚЫ ТҮРІК АҚЫНДАРЫ МЕН ӨЛЕҢДЕРІ

Ислам дінінен бұрын ақындарды бақсы, қам, озан деп атаған. Бұл есім оларға істеген істеріне қарай берілетін. Ақындар сонымен бірге сиқыршы немесе дін адамдары да болып келетін. Оларға халық сенетін және сый құрмет көрсететін.

Махмұт Қашқаридан және Турфан қазбаларынан табылған мәтіндерде алғашқы түрк ақындары ретінде білінетіндер: Чучу, Апырын Чор Тегін, Ки-ки, Күл Таркан, Асығ Тутунғ, Пратиаиа Шири, Калун Кейши, Чисуя Тутунг. Бұлардың өмірбаяны туралы мағлұмат жоқ.

Исламиеттен бұрынғы алғашқы айтушысы белгілі түрк өлеңін Ұйғырлардан көруге болады. Алғашқы түрк өлеңі Апырын Чор Тегіннің «Махаббат туралы өлеңінің» соңғы жағының оригиналы мен аудармасы төмендегідей:

Yaruk Tengriler yarlıkzun
Yavaşım birle
Yakışipan adrlımalım
Küçlüg birıştiler küç birzün
Közi karam birle
Külüşügin oluralım

Нұрлы тәңірлер жарылқасын
Нәзігіммен бірге
Жарасып айрылмайық
Күшті пайғамбарлар күш берсін
Қаракөзіммен
Күліп өмір сүрейік [1.31].

Алғашқы түрік өлеңдері

Түрік әдебиетінде ең дамыған жанр өлең жанры. Жүздеген жылдар бойы әдебиетіміз тек қана өлең жазды десек те болады. Сондықтан да халқымыздың ішкі жан дүниесін өлеңнен іздеуіміз керек.

Орта Азия түрк әдебиетінің 4-5 ғасырлар аралығындағы өлеңдерінен мысалды қытай деректерінен көруге болады. Қытай тілінен аударылған «Кавал Түріктері» атты мына өлеңге ден қойайық:

Алыстан Менг-киндегі Сары өзенді көремін;
Ағаштар іші пісіп тербеледі;
Мен тұтқын жанұяның баласымын,
Қытайлардың әндерін түсінбеймін.

Ай жылтырайды, жұлдыздар ағып кетеді;
Келіп келмейтініңді маған қазір айт.

Мықты жас жігітке мықты тұлпар керек;
Мықты тұлпарға мықты жас жігіт керек;
Сарғайған даланың астына кірем, өлемін,
Тек сонда ғана ер мен әйел бірбірінен айрылады [1.32].

Алғашқы өлеңдерімізде қоғамның пайдасы бөрінен жоғары тұрады. Жаужүректік, батылдық, тұлпарға деген сүйіспеншілік, соғыс, махаббат, табиғат ең маңызды тақырыптардың басында келеді.

Диван Лұғат-ат Түріктің «Соғыс дастандарынан» алынған төрттағандарда да алғашқы түрк өлеңінің осы ерекшеліктерін көруге болады:

Kemi içre olturup
İla suvin keçtimiz
Uygur tapa başlanıp
Mınglak ilin açtimiz

Ağdı kızıl bayrak
Toğdı kara toprak
Yetişü kelip oğrak
Tokışıp anın keçtimiz

Basml süsin komutti
Barça kelip yumutti
Arslan tapa emitti

Korkup başı tezgünür

Tünle bile köçelim
Yamar suvin keçelim
Terngük suvin içelim
Yuvka yagi uvulsun [2].

Диван Лұғат-ат Түріктен басқа маңызды деректердің бірі ұйғыр алфавитімен жазылған Турфан мәтіндері. Махаббат, өлім, Тәңірге деген сүйіспеншілікті көрсететін осы мәтіндерді тюрколог А.в. Ле Ког бен Профессор В. Банг ғылымға таныстырғаннан кейін Проф. Решит Рахмети Арат осы деректерді қолдана отырып «Ескі түрік өлеңі» атты шығармасында «Ең ескі түрк илахиі» ұйғыр түріктерінің манихаист сезімдерін көрсетеді.

Tang tengri kelti
Tang tengri özi kelti
Tang tengri kelti
Tang tengri özi kelti

Таң тәңірі келді
Таң тәңірі өзі келді
Таң тәңірі келді
Таң тәңірі өзі келді

Turunglar kamuğ begler kadaşlar
Tang tengrig ögelim

Тұрындар барлық бектер, бауырлар
Таң тәңіріге мадақ айтайық

Körügme kün tengri
Siz bizi küzeding
Körünügme ay tengri
Siz bizi kurtgaring

Көретін күн тәңірі
Сіз бізді күзетіңіз (сақтаның)
Көрінген ай тәңірі
Сіз бізді құтқарыңыз

Tang tengri
Yıdlig yıparlıg
Yarukluğ yaşukluğ
Tang tengri
Tang tengri

Таң тәңірі
Жұпар иісті
Жылтыр сәулелі
Таң тәңірі
Таң тәңірі [1,33].

Орта азияда туған осы алғашқы өлеңдердің тілі таза түрікше. Буын өлшеммен төрттаған түрінде жазылған. Басқа ұлттардағы сияқты діни торжество кезінде туған. Исламнан бұрынғы өлең түрлері: кошуклар, жоқтаулар, дастандар болып бөлінеді. Барлығы *аааб* ұйқасымен төрттаған түрінде жазылған.

Мысал ретінде берер болсақ:

Tümen çeçek tizildi
Bükünden ol yazıldı
Öküş yatıp üzüldü
Yirde kopa adrışur.

Мыңдаған гүл тізілді
Бүршігінен ол жайылды
Көп жатқаннан шаршады
Жерден шығар шықпас ашылады.

Türlük çeçek yerildi
Barçın yadım kerildi
Uçmak yeri körüldi
Tamluğ yana kelgüsüz.

Өртүрлі гүлдер ашылды
Шөптен жібек жәйілді
Жұмақтың қолы көрінді
Енді қыс келмейді.

Kızıl, sarıg arkaşıp
Yipkin yaşıł yüzkeşıp
Bir bir kerü yürkeşıp
Yalnguk anı tanglaşur.

Қызыл, сары қатарынан
Жасыл менекше ашылады
Бір бірін құшақтап
Адам бұған таң қалады.

Yay körkünge inanma
Suvlar üze tayanma
Esizlikin anunma
Tilde çıkar edgü söz.

Көктемнің көркіне сенбе
Суға сеніп таянба
Жамандық жасауға дайындалма
Тіліңнен жақсы сөз шығар.

Yay baruban erküzi
Aktı akın munduzi
Toğdı yaruk yılduzi
Tingle sözüm külgüsüz.

Жаз келгенде мұзды, қарды
Ағызды сел сулары
Жарық жұлдыз туды
Тыңда сөзімді күлкісіз.

Balçık ballık yoğrulur

Балшық батпақ иленеді

Çığay yavur yıgırılur
Erngekleri ogrulur
Oduğuş bile evrişür.

Кедей еңкейіп жылайды
Бармақтары ұйды
От іздеп жүреді [1.34-36].

Түрік өлеңінің тарихы

Түрік өлеңінің тарихы түрік халқының тарихының дамуына сай дамиды. Түрік өлеңінің өткені өте ескі. Б.зб 2 ғасырдағы түрік өлеңдерінің аудармаларын ескі қытай деректерінен көруге болады. Жазу шыққаннан көп бұрынғы түрік өлеңдерін мазар тастарынан, қытай тарихынан, дастандардан, көктүрік, ұйғыр жазуларынан, Қашқарлының Диван Лұғат-ат Түркіндегі өлеңдерден, мақал-мәтелдерден көруге болады.

Ескі түрік өлеңдерінде халқымыздың салт-дәстүрін, қоғамдық және күнделікті өмірлерін, бейбіт күндегі аңшылықтары, көңіл көтеру кештері, қонақжайлылығы, үлкенге деген құрмет, кішіге деген сүйіспеншілік сияқты өмірге байланысты әр түрлі тақырыптарды танып білуге болады.

Исламнан бұрынғы өлең көне дәуірден 11 ғасырға дейін жалғасады. Алғашқы өлеңдер қарапайым болғанына қарамастан сол кездегі өмір философиясын қоғамдық структурамызды, сезімдерімізді табиғи тілмен жеткізген. Ол кездегі өлеңнің тілі, ойы, сезімі қоғамның да тілі, ойы, сезіміндей:

Kıkrıp atıg kemşelim;
Kalkan süngün çumşalım;
Kaynar yana yumşalım;
Katgı yağı yuvılsın.

Ат ойнатып барайық;
Қалқан, найзамен соғысайық;
Бірде тоқтап бірде алқынайық;
Қатты дұшпан жұмсарсынНе

Telim başlar yuvaldım;
Yağı andan yuvaldım;
Küçü anıng kevedim;
Kılıç kınka küçin sıgıdı.

Бірнеше бас кесіліп домалады;
Дұшпан содан бәсеңдеді;
Күші содан азайды;
Қылыш қынға әзер сыйды.

Eren alpi okuştular;
Kıngır közün bakıştılar;
Kamuğ tolmin tokuştular;
Kılıç kınka küçin sıgıdı.

Ерен алыптар соғысты;
Бір жағымен қарады;
Барлық қарумен соғысты;
Қылыш қынға әзер сыйды [1.37].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi, Karaalioğlu Seyit Kemal, 1. cilt – Başlangıçtan Tanzimata, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll.Şti, İstanbul 1980.
2. Қашқари М., Түрік сөздігі. Үшінші том.- Алматы: «Хант» баспасы.- 1997

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., проф Ислам Жеменей

Наталія Бондар
(Біла Церква,Україна)

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ ТА УПОДОБАНЬ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Проблема естетичного виховання студентів має давню історію. Над нею працювали Г. Сковорода, Д. Ушинський, І.Франко, В. Сухомлинський. А також Т.Ф. Бутайко, що присвятила багато праць проблемі естетичного виховання студентів засобами літератури; Н.Й. Волошина, яка підкреслює, що вивчення літератури передбачає реалізацію багатьох завдань, основне з них - утвердження естетичної функції мистецтва слова, а звідси - розв'язання морально - етичних проблем, в основі яких лежать загальнолюдські цінності; М. Бахін (його бачення ролі автора і героя в естетичній діяльності); експериментальні дослідження Кудіної Г. та Новлянської З., які ставлять за мету залучення дитини до читання і розуміння художньої літератури через власну літературну творчість і читацьку співтворчість, та літературознавчі розвідки Фролової К.П. про літературу як мистецтво слова.

Ця проблема не менш актуальна і зараз. Мета літературної освіти на сучасному етапі - ввести молодь у світ прекрасного, залучити їх до національного і світового мистецтва слова у його взаємозв'язку з мовою, історією, живописом, архітектурою, музикою, до духовних пошуків народу; виховувати потребу в читанні, інтерес до художнього слова, високі естетичні смаки, здатність і вміння творчо сприймати прочитане; сформувати на цій основі правильне розуміння загальнолюдських цінностей і цим сприяти вихованню духовно багатой, всебічно розвиненої особистості. Тобто заняття української мови та літератури повинні допомагати студентам:

- вирости людсьми щедрої душі,
- виховати в собі стійкий інтерес до художньої творчості,
- стати справжніми неординарними особистостями,
- допомогти вихованцям емоційно пережити, глибше усвідомити, що таке добро і зло, в чому сенс людського життя, яке місце людини в суспільстві,
- формувати культуру почуттів,

Пристаючи до вирішення цього завдання, викладач повинен усвідомлювати, що криється за цим поняттям.

Естетика (гр.) - наука про прекрасне, про мистецтво, загальні закони художньої творчості.

Виробити у студентів смак - означає сформувати здатність відрізнати прекрасне від повторного.

Чому я звернулася саме до цього питання? Які причини мене спонукали?

- Ставлення до української мови в державі.
- Бажання розкрити красу рідної мови на прикладах художніх творів,
- Потяг до прекрасного. Що любиш і цінуєш сам, передай іншим.
- Емоційна глухота молоді.
- Втрата загальнолюдських цінностей у вік комп'ютеризації.

Мета естетичного виховання студентів на заняттях літератури полягає у тому, щоб показати красу слова, красу людських стосунків, праці, побуту, красу людської душі, природи, самого твору та естетичних ідеалів письменника.

З якого ж віку слід починати формування естетичних почуттів? Повноцінне естетичне сприймання твору вимагає певного досвіду спілкування з літературою, достатнього розвитку, естетичних смаків, високої культури переживань. Тому В.О.Сухомлинський писав: «Там, де немає чуйності, тонкощів у сприйнятті навколишнього світу, виростають бездушні, безсердечні люди. Чутливість, вразливість душі формується в дитинстві. Якщо прогаяно дитячі роки - цього ніколи не надолужити».

Звідси висновок - з раннього дитинства!

Залучення дитини до прекрасного починається в сім'ї, з маминої колискової пісні. На підтвердження наведу слова Льва Толстого: «Від п'ятирічної дитини до мене лише один крок. Він новонародженої до п'ятирічної - жахлива відстань».

В.О. Сухомлинський неодноразово наголошував, що без поетичної, емоційно-естетичної струминки неможливий повноцінний розвиток дитини. «Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховати, тому що це суто людське утверджується в душі одночасно з пізнанням найважливіших істин, одночасно із переживанням найтонших відтінків рідного слова».

Коли людина усвідомлює себе творцем цінностей, добра, то це приносить людині велике естетичне задоволення.

На першому етапі естетичного розвитку людина вчиться пізнавати красиве в житті, літературі, мистецтві, і тільки тоді, коли у неї уже виробилися певні естетичні критерії, вона прагне творити за законами краси. Дуже часто висока освіченість легко уживається з емоційною глухотою, і це, мабуть, найстрашніше, «Що може бути шкідливіше за людину, котра володіє знаннями найскладніших наук, але немає доброго серця,» - так писав Григорій Сковорода.

Звідси випливає, яке значення має повноцінне заняття літератури, що вводить підлітка у світ прекрасного.

Завдання викладача на занятті літератури полягає у тому, щоб ввести студентів у світ художнього слова, прищепити художні смаки та учити творити власне життя за законами краси.

Працюючи в коледжі, часто замислювалась над питанням, як допомогти студентів відкрити для себе світ прекрасного через художній твір, як допомогти йому у збагаченні власної художності. Українська мова та література мають для цього величезні можливості.

Як це роблю я ? З чого починається естетичне виховання ? Звичайно

ж, з уваги до слова. Перш за все, любов до читання можна прищепити лише власним прикладом. Щоб захопити студентів, викладач сам повинен бути закоханим у літературу. Пробудити любов легше до того, що любиш і цінуєш сам. Майже кожне заняття української літератури розпочинається поетичною п'ятихвилиною, намагаюсь добирати зразки високої поезії.

Початок заняття. Читаю напам'ять. Це перший крок на шляху розуміння поезії. Він забезпечує емоційне сприйняття. Але студенти одних і тих же вікових категорій за характером естетичного сприйняття різні. Тому одні й ті ж естетичні цінності не однаково сприймаються. Прагну, щоб будь - який художній твір викликав у моїх вихованців почуття, думки, переживання. Прикро, коли студент на занятті сидить байдужий до всього, глухий. Намагаюсь довести студентам, що «поганих» віршів не буває. Якщо зараз не цікаво слухати саме цю поезію, значить ми не піднялись до того рівня, щоб зрозуміти її, захопитися нею.

Студенти, за бажанням, теж готуються до поетичних п'ятихвилин. І як приємно, коли бажаних стає все більше. Щоб вибрати одну поезію, яку прочитають на занятті, студенти переглядають різні збірки.

Прищепити любов до читання – це надзавдання. Сила викладача в його можливості розвиватись і змінюватись. Доки викладач працює, будуть змінюватись форми його роботи, методи, стиль.

Важливим для мене є пошук відповіді на питання, як “передати” живе митця, як навчити заглиблюватись і осягати його немеркнучу сутність... Шукаючи на ці питання відповіді, реалізую різні прийоми і види робіт, що допомагають досягти поставленої мети.

У роботі використовую сучасні методичні прийоми, які спонукають студентів до роздумів і пошуків, створюють проблемні ситуації.

Основа особистісно орієнтовна навчання - співробітництво викладачі студента. Студент має право на особистий шлях розвитку, викладач допомагає лише саморозвиватися. За допомогою цього методу йдемо до проблемного навчання. Проблемні запитання спрямовують студентів на пошуки, створюється проблемна ситуація, яка вимагає нових знань, способів виконання завдань. Проблемне навчання дає змогу зосередитись на важливих для студентів моральних питаннях, допомагає знайти своє місце в світі. Відбувається реалізація на заняттях тих видів роботи, які допомагають досягти поставленої мети:

- організація роботи в малих групах,
- випереджальні завдання на заняттях,
- створення проблемної ситуації
- самодиктанти,
- літературні диктанти,
- словникова та термінологічна робота,
- пакет навчально-пізнавальних дій - система завдань, яка передбачає розробку змісту розумових дій, а також способів їх виконання з урахуванням різних рівнів і форм розумової діяльності, ця система забезпечує індивідуальний та диференційований підхід до студентів.

Художній твір повинен постати перед студентами в його неповторних барвах, у нерозривній єдності змісту і форми. Твори малого розміру обов'язково повинні прозвучати на занятті. Практикую творче читання за особами, повторне читання незрозумілого уривка. Коли викладач звертається до змісту твору, то розповідь повинна бути виразною, красивою, мудрою, багатою. Невиразне читання твору, суха, неемоційна розповідь про твір, нездатні викликати потрібних емоцій, почуттів.

Важливо, щоб на заняттях звучала емоційно-образна розповідь викладача про життя письменника, про творче кредо митця через представлення літературно-психологічного портрету письменника з використанням спогадів сучасників, листів, щоденникових записів, автобіографічних і художньо-біографічних записів, а також використання так званого “ефекту присутності” через крилату фразу, програмовий твір поета, вірш сучасного поета про митця, прослуховування аудіозапису тощо.

Доречно деякі заняття починати з пояснення домашнього завдання, бо вважаю, що задати прочитати якийсь твір – це нічого не сказати. Студент може через брак читацького досвіду не звернути увагу на художні деталі, не збагнути підтексту. Тож практикую систему випереджальних запитань і завдань, відповіді на які студенти шукають під час домашнього читання. Така домашня робота забезпечує усвідомлене сприйняття прочитаного. Складнішим видом роботи є інсценізація літературних уривків, в яких розкривається індивідуальність студента через роль, що відтворюється на сцені, не кажучи про гаму почуттів і емоцій. Саме на таких заняттях найбільш повно відбувається формування естетичних смаків та уподобань.

Ефективна також організація роботи на занятті в малих групах, яка допомагає досягти поставленої мети, проведення віртуальних екскурсій.

Ніяка комп'ютеризація, найсучасніші технічні засоби не можуть замінити викладача з його мудрим, щирим, вимогливим рідним словом.

У формуванні естетичних цінностей, духовного світу людини неоціненна роль належить мові.

В. Сухомлинський стверджував, що в школі все починається зі слова. Юну особистість формує не лише бездоганне знання викладачем предмета, не лише педагогічна майстерність, досконалість методичних прийомів, а й словесно-естетичний рівень подання знань.

Слово є, у певному розумінні, єдиним засобом виховання. Це той інструмент, яким викладач шліфує дитячі душі. Живе, виразне слово викладача дає свої переваги.

Традиційними у навчальному закладі стали тижні української мови та літератури, літературні вечорниці, конкурси, літературні ігри, вікторини.

Постійно проводиться робота щодо збагачення словникового запасу студентів. Жодне незнайоме слово не залишається без пояснення. Тлумачення слів, робота з текстом і словниками - дають естетичну насолоду від того, що у студентів збільшується лексичний запас, удосконалюється мовлення. Розуміючи значення слів, правильно вимовляючи слова, студенти можуть виразно прочитати поетичний чи прозовий уривок. А це значить, що заняття літератури та мови дали свій результат.

Молода людина розуміє, у якій життєвій ситуації можна застосовувати одержані знання, вчиться розуміти, бачити добро, відчувати красу слова, мистецтва, життя.

Література:

1. Калашник Н.Г. Естетичні смаки: їх витоки і формування. – Запоріжжя, 2001.
2. Овдійчук Л. М. Вивчення особи письменника. Конспекти уроків з української літератури: Леся Українка як особистість // Українська мова і література у школі. -2004.-№4.-С. 34-40.
3. http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=1674&start=2
4. <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14685/>
5. http://b-ko.com/book_369_glava_14_§2._ЕСТЕТИЧНИЙ_СМ.html
6. <http://studentbooks.com.ua/content/view/1434/76/1/1/>
7. Левчук Л.Т., Кучерюк Д.Ю., Панченко В.І. Естетика: Підручник. – К.: Вища школа, 1997, 2000.

Дарья Бородацкая
(Москва, Россия)

**СПОСОБЫ ВЕРБАЛЬНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ МИНАТИВОВ
В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ**

С прагматической точки зрения общение всегда функционально, динамично и обладает направленностью на достижение определенной цели, косвенным или прямым воздействием, призванным управлять поведением одного из субъектов и менять его ценностные ориентации.

Лексико-грамматический компонент, определяя функциональную принадлежность и целенаправленность речи, эмоциональный подтекст и субъективную модальность, а также соотнесенность с ситуацией и социальную ориентированность – все те факторы, которые учитываются и изучаются прагмалингвистикой, – является важнейшим средством прагматической заданности высказываний. В результате прикрепленности языковых форм к типовым общественно-коммуникативным ситуациям, являющим собой отрезок, часть отражаемой в языке действительности, в результате многократной речевой практики в памяти носителя языка откладываются речевые модели, которые образуют систему речевых актов любого национального языка.

В процессе дискурсивной деятельности реализуются речевые акты различной целевой направленности. Минативные высказывания занимают важное место в социальном взаимодействии и представляют собой авторитарный, категоричный вид побуждений, используемый в конфликтном дискурсе. Основным семантическим ядром речевых актов данного типа является манифестация угрозы. Иллокутивная функция угрозы – изменение поведения собеседника путем вызова у адресата чувства страха и посредством этого воспрепятствование действию или намерению его реализации адресатом, либо косвенная экспликация негативной оценки совершенного факта или события. В случае неисполнения требования, за которым следует угроза, говорящий оставляет за собой право применения определенных санкций. Цель угрозы – заставить адресата подчиниться воле говорящего и выполнить действие, идущее вразрез с его (адресата) интересами. Средство достижения этой цели – запугивание.

Интенсивность воздействия зависит от ситуативных факторов коммуникации и демонстрирует степень заинтересованности говорящего в выполнении действия и его эмоциональное состояние. Форма речевого воздействия, интегрируемая в смысловое содержание высказывания, и определяет характер общего взаимодействия партнеров.

С целью установления способов выражения минативной интенции и специфики лексико-грамматических средств формирования иллокутивов данного типа в современном немецком языке было проанализировано около пятисот примеров, взятых из художественной литературы и фильмов на немецком языке.

Анализ показал, что интенция угрозы может быть выражена прямо и косвенно, эксплицитно и имплицитно.

Прямой эксплицитный способ выражения минативной интенции предполагает: 1) экспликацию собственно действия возмездия (самый распространенный способ выражения угрозы): Ich werde Sie in Ihrer Position herabstufen. Ich werde Dir dein Taschengeld streichen. Ich werde Dir eine Falle stellen!

2) экспликацию условия осуществления действия возмездия: Du kannst das machen, aber ich kenne Dich nicht. Noch eine solche Bemerkungen und Sie werden ueber kurz oder lang die Konsequenzen tragen muessen. Berueren Sie meine Frau nur mit dem Finger, und ich werde alle diese unschuldigen Leute ins Jenseits befoerdern.

Имплицитный способ выражения минативной интенции предполагает отсутствие экспликации конкретного действия-возмездия, но наличие предупреждения о его реализации; указание на совершение действия-возмездия через неопределенный срок: Das wird Dich teuer zu stehen kommen! (Это тебе дорого обойдется!).

Косвенные речевые акты используются для выражения минативной интенции довольно часто. Их употребление обусловлено конкретными ситуативными условиями осуществления угрозы (распределением социальных ролей интерактантов, обстановкой общения, отношениями между

общающимися). Косвенный речевой акт подразумевает то или иное видоизменение семантической модели речевого акта данного типа либо использование другой семантической модели, другого речевого акта в качестве угрозы. Анализ примеров показал, что чаще всего используются в качестве минатива такие речевые акты, как директивы и экспликативы (сообщения).

Например: Folge meinen Anweisungen, sonst wirst du eins hinter die Ohren bekommen. Regeln Sie alles, andernfalls werde ich Sie Ihres Amtes entheben muessen. Das ist Dein Todesurteil! Das Mass ist voll, ich werde Deine Eltern in die Schule zu einem Gespraech einladen muessen.

Специфика выражения угрозы в виде сообщения, констатации факта в том, что адресант намеренно эксплицирует несоответствие своего поведения своим желаниям – он использует конструкции *я вынужден, придется, к сожалению*, тем самым указывая на безвыходность своего положения. В результате внешне смягчается степень категоричности, свойственная прямой угрозе.

Анализ лексико-грамматических средств выражения минативов показал, что маркирование речевых актов данного типа осуществляется не с помощью перформатива, что свойственно многим другим речевым актам, а большей частью определенными синтаксическими конструкциями.

Ядерным синтаксическим средством выражения угрозы является восклицательное предложение с глаголом werden, используемым для выражения действия в будущем, а также с конструкцией koennen + Infinitiv. Второе место по степени частотности занимают сложносочиненные предложения с союзами oder и sonst, союзным словом anderenfalls. Первая часть этих предложений представлена императивной конструкцией, эксплицирующей требование, а вторая содержит сообщение о негативных последствиях для адресата в случае невыполнения требования и передается с помощью конструкций Futur 1 или глаголов в Praesens, служащим для обозначения действия в будущем. Угроза может быть реализована также с помощью сложноподчиненного предложения с придаточным условия (wenn-Saetze) (*если* + имплицитно выраженное требование, (*то*) + обещание негативных последствий).

Семантика угрозы передается как с помощью нейтральной, так и эмоционально окрашенной лексики, используемой с целью усиления значения угрозы, ее категоричности и запугивания. Анализ эмпирического материала демонстрирует тот факт, что для усиления степени эмоционального воздействия часто используются фразеологизмы. Например: Ich werde Dich noch bei den Hammelbeinen kriegem! Ich werde Deinen Eltern reinen Wein einschenken muessen! Mit diesen Dokumenten werde ich kein gutes Haar an Dir lassen! Jetzt werde ich dich an allen Ecken und Enden verfolgen! Ich werde Dich bis aufs Blut mit diesen Anrufen quaelen!

В результате проведенного исследования было установлено, что лексико-грамматическое оформление минативных РА, будучи подчинено семантическому и прагматическому заданию того или иного высказывания, включает всю совокупность экстралингвистических условий, что в конечном итоге определяет их лексическое наполнение и морфолого-синтаксические характеристики.

В заключение следует отметить, что минативы – речевые действия, направленные на инициирование или торможение разных форм активности партнера по коммуникации. Они являются «сильными и достаточно жесткими» речевыми актами и употребляются, когда нет другого выхода и прочие более «мягкие» виды речевых актов не возымели желаемого перлокутивного эффекта.

Научный руководитель: к.фил.н., доцент Л.Г. Карандеева

**Світлана Дешко, Людмила Лихочвор,
Леся Гуня, Ірина Добош
(Дубляни, Україна)**

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Невід'ємною складовою професійної підготовки спеціалістів різного профілю є вивчення іноземної мови, яка є важливою частиною сучасного ритму життя. Вивчення іноземної мови – крок надто важливий, тобто, потребує значних зусиль. Це також запорука майбутньої вдалої кар'єри студентів. Для досягнення високого рівня іноземної мови викладачеві важливо знати новітні методи викладання, спеціальні навчальні техніки та прийоми, щоб оптимально підібрати той чи інший метод відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів тощо. Раціональне та вмотивоване використання методів навчання на заняттях іноземної мови вимагає креативного підходу з боку викладача. [1 с. 120-130].

Знання іноземної мови в сучасному світі є своєрідним вікном у світ. Володіючи мовою міжнародного спілкування, ви зможете досягти поставлених цілей за допомогою нових можливостей. І ви обов'язково зрозумієте, що значення іноземної мови не перебільшено.

При відборі сучасних методів навчання необхідно врахувати наступні критерії, відповідно до яких використані методи повинні:

- створювати атмосферу, в якій студент почуває себе вільно і комфортно, стимулювати його інтереси, розвивати бажання практичного вживання іноземної мови;

- заохочувати студента в цілому, зачіпаючи його емоції, почуття, тощо;
- створювати ситуації, в яких викладач не є центральною фігурою, тобто, студент повинен усвідомити, що вивчення іноземної мови пов'язано з його особистістю і інтересами, а не з прийомами і засобами навчання, використани викладачем;
- навчити студента працювати над мовою самостійно на рівні його фізичних, інтелектуальних і емоційних можливостей – одночасно забезпечити диференціацію і індивідуалізацію навчального процесу;

Для вивчення іноземної мови використовують різні методи та прийоми. Одними з відомих методів вивчення іноземної мови є альтернативні методи.

Під поняттям альтернативні методи групується цілий ряд різноманітних підходів, прийомів, способів передачі мови. Існують такі альтернативні методи, як метод повної фізичної реакції, сугестивний метод, драматико-педагогічний метод, мовчазний метод, груповий метод. Найбільш розповсюдженим є фронтальний спосіб навчання, коли викладач не бере до уваги різноманітність здібностей та інших суб'єктивних особливостей студентів. При цьому способі процес навчання не вирівнює початковий ступінь підготовки і не створює мотивації суб'єкту до навчання як при недостатній підготовці, так і при досить високому її рівні.

Принцип індивідуалізації навчання або диференціації впливає з необхідності орієнтуватися в навчанні на реальні типи студентів. Індивідуально-психологічні особливості враховуються при виборі і застосуванні окремих методів і прийомів навчання, при дозуванні домашніх завдань, визначенні варіантів класних і контрольних робіт (за ступенем їхньої складності) [2, с. 6].

Технологія навчальної діяльності у парах. Було доведено, що цей вид діяльності є ефективним, максимально результативним. При колективній роботі всі працюють у парах і по черзі один з одним, тобто пари мають не постійний, а змінний склад, де співрозмовника не можна уникнути – навчання ведеться у формі діалогу. Технологія роботи в групах. Найбільш плідний процес навчання забезпечується саме надійно збудованою системою взаємовідносин.

У викладанні іноземних мов основною вимогою часу стає формування необхідної комунікативної спроможності у сферах професійного спілкування в усній і писемній формі. Також аналіз вимог міжнародних стандартів, які представлені в сертифікаційних іспитах з іноземних мов, показує, що в них основну увагу сконцентровано на оцінці рівня розвитку комунікативних умінь і навичок. Щоб навчити студента протягом лімітованого навчальними рамками періоду спілкуватися іноземною мовою з метою отримання професійної інформації і розуміти мовлення носіїв мови можливо, поєднуючи традиційні і інноваційні методи, з-поміж яких принцип комунікативності як у навчанні, так і у використанні навчальних матеріалів і посібників виходить на перший план. Значний обсяг інформації, що збільшується щодня в певній галузі науки і техніки, з одного боку, і невелика кількість годин аудиторних занять з іноземної мови професійного спілкування, з іншого, виводить комп'ютер та інформаційні технології на перше місце в процесі самостійної роботи студентів. Специфіка вивчення будь-якої іноземної мови полягає в тому, що студент не може вивчити її абсолютно самостійно, без професійного контролю і нагляду. У такій ситуації комп'ютер - ідеальний помічник викладача в процесі формування фонетичних, лексичних і граматичних навичок студента. Комп'ютер значно розширив наші уявлення про навчальне середовище, тобто про той світ, що використовується як предмет навчання, адже комп'ютерна програма суттєво розширює простір навчального середовища за рахунок створення так званого мікросвіту [3, 52-90].

Поштовхом і мотивацією до вивчення іноземних мов останнім часом стало використання ресурсів Інтернету. Одним Інтернет видається безліччю комп'ютерних мереж, пов'язаних між собою, інші розуміють його як наявність мільярдів доступних файлів з інформацією. У наш час Інтернет охопив майже всі галузі людської діяльності, затягнувши у свої "тенета" насамперед молоду генерацію.

Існує багато причин, з яких ця нова технологія викликає інтерес і заслуговує на увагу саме з боку професіоналів у галузі викладання іноземних мов. Основою Всесвітньої Мережі є спілкування, а також вона може забезпечити безпосередній зв'язок з носіями іноземної мови. Щоб іти в ногу з часом, постійно підвищувати свій професійний рівень, викладачам потрібно використовувати на заняттях такі безмежні ресурси Інтернету, як листування за допомогою електронної пошти з ровесниками з інших країн, створення і проведення спільних телекомунікаційних проєктів, участь у різноманітних конкурсах і олімпіадах, участь у текстових і голосових чатах, публікації наукових робіт на навчальних сайтах і отримання відгуків на них з різних країн світу, читання гіпертекстової інформації за фахом, використання он-лайн словників та багато іншого. У сфері викладання іноземних мов Інтернет слугує не лише засобом, а й стимулом до навчання. Більшість студентів не були за кордоном, не спілкувалися зі своїми зарубіжними ровесниками. Інтернет же надає таку можливість, хоча й у віртуальному вигляді. В Інтернеті іноземна мова перестає бути навчальною дисципліною, а стає засобом спілкування [4, с.39-90].

Якість оволодіння студентом іншомовною діяльністю значною мірою зумовлена впливом окремих психологічних процесів. На сучасному етапі розвитку методики вчені вважають необхідним усвідомлене оволодіння іншомовними навичками та уміньми із опорою на розумові процеси аналізу

та синтезу. Набуті таким шляхом навички та уміння є більш гнучкими та сталими. Мислення студентів характеризується різними особливостями такими, як самостійність, глибина розуміння, швидкість. Мислення функціонує в єдності із мовленням. Наявність індивідуальних відмінностей мислення вимагає застосування різних прийомів навчання [5, с.44-90].

Комунікативний підхід передбачає як засвоєння правил, так і їхні практичні використання, як свідоме, так і підсвідоме в мовленні. Реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземної мови означає, що формування навичок та вмінь здійснюється завдяки мовленнєвої діяльності студента. Метою навчання іноземних мов є оволодіння студентами іноземною мовою як засобом спілкування. Спілкування - це обмін інформацією, яке включає у собі також й передачу ставлення до повідомлень як із точки зору мовця, так і з точки зору слухача.

Одним з шляхів створення комунікативної ситуації є рольові ігри, котрі сприяють реалізації міжособистісного спілкування студентів на занятті. Рольова гра орієнтує студентів на планування особистої мовленнєвої поведінки й прогнозування поведінки співрозмовника. Рольова гра передбачає елемент перевтілення студента у представника певної соціальної гри, професії, тощо. Через це рольові ігри часто сприймаються студентами як реальна дійсність: студенти дістають можливості для самовираження, яка здійснюється у рамках цих ролей. Кожен гравець виступає як частина соціального оточення інших й демонструє шаблон, в рамках якого він може спробувати свою власну чи групову поведінку. Кінцевою метою рольової гри є відпрацювання комунікативних навичок та умінь. Учасники рольової гри не лише роблять повідомлення по конкретній темі, але й і невимусовно вступають у бесіду, намагаються підтримати її, цікавляться думкою інших, обговорюють різні точки зору, кожен прагне висловити свою думку, й таким чином розмова стає невимусовною, що власне й є реалізацією комунікативного підходу [6, с. 52-85].

Отже, наш досвід використання у процесі вивчення іноземної мови альтернативних технологій свідчить, що за їх допомогою ефективно розв'язується цілий комплекс важливих завдань: активізація процесу навчання, надання йому творчого характеру; набуття студентами досвіду іншомовного спілкування в контексті реального життя; розвиток пізнавальних мотивів; вдосконалення комунікативних умінь і навичок соціальної взаємодії, індивідуального і колективного прийняття рішень; підвищення навчальної успішності студентів.

Література:

1. Бех П. О., Биркун Л. В. Концепція викладання іноземних мов в Україні //Іноземні мови. - 1996. - № 2. - С. 3-8.
2. Кашлев С.С. «Интерактивные методы обучения» – М., 2001, 12 с.
3. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах – К.: Ленвіт, 2002, с.72-90.
4. Europejski system kształcenia językowego: uczenie się, nauczania, ocenianie, CODN,
5. Скуратівська М.О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов. <http://intkonf.org/skurativska-mo-suchasni-metodi-ta-tehnologiyi-vikladannya-inozemnih-mov-u-vischiiy-shkoli-ukrayini/>
6. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник/кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320.

Саян Жиренов
(Алматы, Казахстан)

КОСМОГОНИМДІК АТАУЛАРДЫҢ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДЕГІ КӨРІНІСІ

Он сегіз мың ғаламның бір бөлшегі космологиялық әлем тілден тысқары емес. Адамзат баласы жер бетін қаншалықты игерсе, жер үстін, аспан әлемін соншалықты игеру үстінде. Космологиялық әлемді (ғарышты) адамзат баласы космосқа ұшқаннан бастап қана емес, одан бұрын есте жоқ ескі замандардан бастап-ақ игере бастады десек жаңылмаймыз. Оған дәлел космонимдік атауларға байланысты көптеген тілдік деректердің (фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, фольклордан, аңыз-әпсаналар т.б.) қолданысынан көруге болады. Қазақ халқы метрология ғылымы ғылым ретінде қалыптасқан уақыттан бұрын-ақ, аспанға қарап ертеңгі күн мен болашақты (күн райын, жыл мезгілін, табиғат құбылысын, т.б.) дәл болжай білген. Ғылымдағы космология, метрология, астрология ғылымдары бір-бірімен сабақтас, өзара тармақтас ғылым салалары екендігін байқауға болады. Солардың ішіндегі космология ғылымы аспан әлемі мен кеңістігін, ғарыштық сфера мен жұлдызнаманың халық танымындағы көрінісін қарастыратын ілім. Қазақ космологиясының түп тамыры мифологиямен де сабақтасып жататындығын фольклорлық туындылар мен мақал-мәтелдерден көруге болады. Оған дәлел қазақ (түркі) космологияның аясына кіретін ұғым-түсініктер түрлі уақыт пен кеңістіктің өлшемімен (хронотоптың) трансформацияланған. Қазақ халқы ерте замандарда өз өмірін жұлдызға «аманаттайтын» түсінік болған. Бұл түсініктің ар жағында әр адамның өзінің туа бітті жұлдызы болады, жер бетінде қанша адам болса, сонша жұлдыз болады деген аңыз қалыптасқан.

Тіпті ел арасында, тілдегі сөздік қорда «менің жұлдызым», «жұлдызың оңыңнан тусын», «жұлдызы жоғары//биік», «жұлдызы жанған», «жұлдызды сәт», секілді т.б. көптеген фразеологиялық тіркестердің ішкі мағыналық мазмұнынан көруге болады. Сондай-ақ адамның жұлдызы жанған сайын сол жұлдыздың жердегі иесінің (адамның) мерейі үстем болады деп саналған. Ал адам өмірден өтсе, «көктегі жұлдызы сөнді», «жұлдызы жерге ағып түсті» деген әпсана елішінде кең тараған болатын. Яғни, мұндай әпсаналық түсініктерді ежелгі анимистік танымнан туындап, қалыптасқан деуге болады.

Қазақ мақал-мәтелдерінде, әсіресе, космогонимдік атауларға байланысты бірліктер көптеп кездеседі. Оның себебі қазақ халқының дүниетанымында біркездегі көшпелі өмір салтында аспан әлемімен «тілдесу», сол арқылы өмір көшін бір арнаға түзеу салты қалыптасқан. Сондай-ақ өздерінің малшылық, бақташылық өмір салтына байланысты, аспан әлемінің әрбір құбылысына (жұлдыздар, өзге де галактикалық құбылыстар) қарап, бағыт бағдар алып отырған. Мәселен, Темірқазық жұлдызын қазақ халқы көшпелі тұрмысында бағдар ретінде пайдаланған. Ол бағдар тек жол бағытын ғана емес, өмір көкжиегін дұрыс тануға дейін ұласады. Темірқазық жұлдызы атауының туындауы да атына сай, қазыққа қағылып байланған, бір орында тапжылмастан тұрады. «Темірқазық түнгі аспанның шырқау биігі – жоғарғы нүктесінде орналасқан. Кейде Солтүстік жарты шардың осынау орталық жұлдызын Алтын Қазық деп те атайды. Оған Тәңір өзінің аттарын байлайды. Темірқазықтың қасындағы қос жарық жұлдыз – Тәңірдің ақбоз тұлпарлары» [1, 210 -б.], – деген мифологиялық түсініктен темірқазықтың Тәңірге «бағынышты» туған космобейне екенін көруге болады. Сол секілді өзге де космогонимдік атауларға қатысты қазақ тілінде көптеген төмендегідей мақал-мәтелдер қалыптасқан. Мәселен, *Үркер құрғаққа түссе аңызғақ жел болады, суға түссе жаңбырлы болады, тасқа түссе қатты ыстық болады; Батыр ортақ, ер ортақ, Күн ортақ, ай ортақ; Таразы туса таң суыр, Сүмбіле туса су суыр; Айдың тік тұрғаны, Өзіне жайсыз, халыққа жайлы. Шалқасынан туғаны, Өзіне жайлы, халыққа жайсыз; Сарыжұлдыз көтерілсе күн суыйды (Юпитер); Қызылжұлдыз жоғарыласа қыс қатты болады (Марс); Ұшарқар айша туып күнше батар*, т.б. көптеген мақал-мәтелдердің жасалуына космогонимдік атаулардың негіз болғандығын көруге болады. Жоғарыда көрсетілген космогонимдік атауларға негіз болған мақал-мәтелдер қазақ халқындағы аспан атауларының қазақы атауын ғана көрсетіп қоймайды, сонымен қатар образдық негізіне аспан әлемімен үнемі санасып отыратын, көшпелі шаруа өмірі алынады.

Жоғарыда көрсетілген мақал-мәтелдердің астарында қазақ халқының ұлттық мәдениеті мен ұлт өмірінің барлық саласынан көрініс табады. Аталған мақал-мәтелдер этностың мекені мен тұрақ жайынан реттестіруге, шаруашылық жағдайын бекемдеуге, ішетін тағамы мен киетін киімін алдын ала дайындауға, т.б. танымдық тәрбиелік істерге бастамашы ретінде қолданылады.

Космогонимдік атаулар тірек болған қазақ мақал-мәтелдері мифтік наным-сеніммен, дүниенің материалдық мазмұнымен, халықтың рухани, мәдени өмірімен біте қайнасып кеткен деуге болады. Қандай да болмасын мақал-мәтелдерді тілді жасаушы этностың бір кездердегі ой-санасының, жан дүниесінің сәулесі деп те тануға болады. Мәселен космогонимдік атауларға негізделген қазақ мақал-мәтелдерінің жасалуында, халық бала секілді бәріне сенеді, айға, күнге, жұлдызға, бұлтқа тіл қатады. Олардың метафизикалық әрекетіне сай тіршілік қамын реттейді. Алыстағы аспан әлемі денелерінің әрбіреуінің құрылысы жұмбаққа толы құпия, сиқырлы күш бар, олар әрі қасиетті, әрі киелі деп саналған. Және соларға табынған, жалбарынған, тілдегі мақал-мәтелдерден ерекше орын алған.

Тіл қазынасының ішінде мақал-мәтелдердегі космогонимдік атаулардың берілу жолдары мен мағыналық қолданыс ерекшеліктерін антропологистикалық бағыттағы зерттеудің нысанына алып, олардың терең мазмұнын «Табиғат–Адам–Қоғам» контекстінде, ұлттық дүниетаныммен, этностың мәдениетімен сабақтастыра әр қырынан (когнитивтік, этнолингвистикалық, лингвомәдениеттанымдық, этнопсихоллингвистикалық, прагматикалық, паралингвистикалық т.б.) алып қарастырудың маңызы зор. Себебі, космогонимдік атауларға негіз болған мақал-мәтелдер – халық даналығының қазына байлығы, халық жадына сіңіскен философиялық ой-толғаныстардың, ғасырлар қойнауынан сыр шертетін ұлттық сананың айшықты айғағы, ұрпақтан-ұрпаққа тіл арқылы жалғасар халықтық эстетикалық талғам мен этникалық тағылым-тәлімнің мектебі болып табылады.

Халықтың тұрмыс-тіршілігінің, салт-санасының, метрологиялық және галактикалық көзқарасының айнасы болып табылатын космогонимдік атаулар тірек болған мақал-мәтелдер – мифологиялық кезеңнің сөз суреті, ойлау мен танымның ерекше бейнесі, тіл қабаттарының ішіндегі құрылымдық типтері болып табылады.

А.Сейдімбек: «Әрбір ұлттың я болмаса халықтың өзіне тән болмыс-бітімі, салт-дәстүрі, материалдық және рухани мұралары, ұлттық ерекшелігі – сол халықтың тарихи даму жолының бет-пердесі, бүгінінің кескін-келбеті. Адамзаттың ой-санасы толып, таным-түсінігі артқан сайын өзіне дейінгі ұрпақтар жасаған материалдық және рухани мұралардың тереңіне бойлап зерттеп, оны игеруге деген қажеттілік күн өткен сайын арта түсетіні хақ. Бүгінгі ғылыми түсінік ғылымды да, әдебиет пен өнерді де, ел-жұрттың білім өресі мен сауатын да, ойдың орамдылығы мен тілдің құнарлылығын да, материалдық және рухани қажеттіліктердің деңгей-дәрежесін де, ең арысы талғамның татымына дейін мәдениеттің аясына сыйғызады» дегенді айтады [2, 31 -б.]. Ғалымның аталған пікірін басшылыққа ала келе, мақал-мәтелдердегі космогонимдік атаулардың берілуі мен қолданысынан - халық даналығын, тіл иесі этностың өмірлік философиялық ұстанымдарын, сондай-ақ болмыстың онтологиялық категорияларын көруге болады.

Сонымен, мақал-мәтелдердегі космогонимдік атаулардың берілуінде аспан әлемі бейнесіндегі халықтың рухы мен ділін танытып, этностың әлемді (космосты) игеруінің мәдени-тарихи тәжірибесін және дүниедегі заттар мен құбылыстар арасындағы қарым-қатынасқа берген бағасы түйінделіп беріледі. Сондықтан да космогонимдік атаулардың мақал-мәтелдердегі көрінісінде қарапайым тәлімдік-тәрбиелік мәселелерден бастап, этнотанымдық реалилердің тұтас жиынтығы, ауа-райы, климат, жан-жануар және өсімдік дүниесі, жер бедері сияқтыларды қамтитын космологиялық, метрологиялық, географиялық ортаның толық сипаттамасы, көне наным-сенім мен діни көзқарастар, қоғамдық құрылым мен қоғамдық қатынас жүйесінің айшықты суреттемесі көрініс тауып жатады. Сондай-ақ тіршілік-тынысы табиғат аясында өткен, ғұмыры сайын сахарамен тығыз байланысты қазақ халқының табиғаттың (космологияның) жіті зерттеушісі де болғандығын көруге болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жанайдаров О. Ежелгі Қазақстан мифтері. – Астана: Аруна, 2006. – 252 б.
2. Сейдімбек А. Сонар. – Алматы, 1989. -352 б.

Ольга Іщенко
(Львів, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Останніми роками дедалі частіше стоїть питання про застосування нових інформаційних технологій у середній школі. Сьогодні не тільки запроваджені нові технічні засоби, а й застосовуються нові методи викладання і загалом існує новий підхід до процесу навчання. Основною метою навчання іноземних мов є формування та розвиток комунікативної культури школярів, навчання практичному оволодінню іноземної мови. Ми живемо в часи коли англійська мова набула глобального спілкування (у зв'язку із загальною комп'ютеризацією). Людина, що виходить на рівень міжнародного і міжнаціонального спілкування, повинна повною мірою володіти уміннями і навичками виразу своїх думок англійською мовою. Комунікація, таким чином, посідає найважливіше місце. Але вільне спілкування, у свою чергу, потребує зацікавленості. Ця тема завжди була, є і буде актуальною, тому що мотивація є рушійною силою, що спонукає учнів до вивчення найскладніших завдань з іноземної мови. Сучасні технології навчання зорієнтовані на особистість школяра, створення умов для його самовираження і саморозвитку. А прагнення постійно оптимізувати навчальний процес з урахуванням особливостей постіндустріального (інформаційного) суспільства зумовлює потребу в нових технологіях навчання. Реалізація цього прагнення збагатила педагогічну теорію і практику навчання новими технологіями.

Розвиток освіти в наші дні органічно поєднано з підвищенням рівня його інформаційного потенціалу. Ця характерна риса багато в чому визначає як напрямок еволюції самої освіти, так і майбутнє всього суспільства. Для найбільш успішного орієнтування у світовому інформаційному просторі необхідне оволодіння учнями інформаційною культурою, а також комп'ютерно-екранної культури, оскільки пріоритет у пошуку інформації усе більше і більше віддається інтернету.

Модернізація освітньої галузі передбачає перехід від використання традиційних засобів передачі та отримання інформації, таких як ручка, друкований підручник, класна дошка і крейда до персонального комп'ютера, комп'ютерних класів з інтерактивними методами та засобами навчання (інтерактивні дошки і програмне забезпечення) та інформаційного поля діяльності всесвітньої інформаційної мережі-інтернет. Комп'ютери стрімко ввійшли в наше життя й у процес навчання англійської мови, трохи потіснивши традиційні методики і змусивши викладачів іноземних мов вирішувати проблеми, про існування яких кілька десяти років тому жоден лінгвіст навіть не підозрював. Немає нічого дивного в тому, що не усі викладачі виявилися готовими до широкого впровадження комп'ютерів у таку нетрадиційну сферу, як навчання іноземним мовам. Необхідно, щоб кожен викладач зрозумів просту думку: комп'ютер у навчальному процесі – не механічний педагог, чи аналог викладача, а засіб при навчанні дітей, що підсилює і розширює можливості його навчальної діяльності. Комп'ютер забезпечує всебічний (поточний, рубіжний, підсумковий) контроль навчального процесу. Контроль, як відомо, є невід'ємною частиною навчального процесу і виконує функцію зворотного зв'язку між учнем і викладачем. При використанні комп'ютера для контролю якості знань учнів досягається і велика об'єктивність оцінки. Крім того, комп'ютерний контроль дозволяє значно заощадити навчальний час, тому що здійснюється одночасна перевірка знань усіх учнів. Це дає можливість викладачу приділити більше уваги творчим аспектам роботи з учнями. Ще одна перевага комп'ютера – здатність накопичувати статистичну інформацію в ході навчального процесу. Аналізуючи статистичні дані (кількість помилок, правильних/неправильних відповідей, звертань за допомогою, часу витраченого на виконання окремих завдань і т.п.), вчитель судить про ступінь і якість сформованості знань в учнів.

Сприятливі можливості створюють комп'ютери і для організації самостійної роботи учнів на уроках англійської мови. Учні можуть використовувати комп'ютер як для вивчення окремих тем, так і

для самоконтролю отриманих знань. Причому комп'ютер є самим терплячим педагогом, здатним скільки завгодно повторювати будь-які завдання, домагаючись правильної відповіді і, у кінцевому рахунку, автоматизації навичок, що відпрацьовуються. Складання тестів по граматиці, використовуючи комп'ютер, допомагає учням краще засвоїти граматичний матеріал. Старшокласники розробляють свої комп'ютерні програми на перевірку лексичних і граматичних знань учнів. Ефективне використання комп'ютера в навчально-виховному процесі залежить від програмного забезпечення. Програми, що використовують у закладах освіти, поділяються на:

- навчальні — спрямовують навчання залежно від наявного рівня знань й індивідуальних здібностей учнів, студентів, а також сприяють засвоєнню нової інформації;
- діагностичні (тестові) — призначені для діагностування, перевірки й оцінювання знань, умінь, навичок і здібностей;
- тренувальні — розраховані на повторення і закріплення пройденого матеріалу;
- імітаційні — представляють певний аспект реальності за допомогою обмеженої кількості параметрів для вивчення його основних структурних чи функціональних характеристик;
- моделюючі — відображають основні елементи і типи функцій, моделюють певну реальність;
- типу «мікросвіт» — подібні до імітаційних і моделюючих, однак не відображають реальність, а забезпечують створення віртуального навчального середовища;
- бази даних — сховища інформації з різних галузей знань, у яких за допомогою запитів на пошук знаходять необхідні відомості;
- інструментальні програми засобів — забезпечують виконання конкретних операцій, наприклад оброблення текстів, складання таблиць, редагування графічної інформації.

Існує безліч комп'ютерних програм, що допомагають учителю англійської мови й учням при оволодінні мовою.

Комп'ютерні навчальні програми мають багато переваг перед традиційними методами навчання. Вони дозволяють тренувати різні види мовної діяльності і сполучити їх у різних комбінаціях, допомагають усвідомити мовні явища, сформулювати лінгвістичні здібності, створити комунікативні ситуації, автоматизувати мовні дії, а також забезпечують можливість обліку ведучої репрезентативної системи, реалізацію індивідуального підходу й інтенсифікацію самостійної роботи учня.

Сучасні педагогічні технології такі, як навчання у співпраці, проектна методика, використання нових інформаційних технологій, інтернет - ресурсів допомагають реалізувати особово-орієнтований підхід у навчанні, забезпечують індивідуалізацію і диференціацію навчання з урахуванням здібностей дітей, їх рівня знань.

На уроках англійської мови за допомогою інтернету можна вирішувати цілий ряд дидактичних завдань: формувати навички і вміння читання, використовуючи матеріали глобальної мережі, удосконалювати вміння письмової мови школярів, поповнювати словниковий запас учнів, формувати у школярів мотивацію до вивчення англійської мови.

Таким чином, комп'ютер бере на себе левову частку рутинної роботи викладача, вивільняючи йому час для творчої діяльності, що є дуже важливим у сучасних методах навчання.

Сьогодні пріоритет віддається комунікативності, інтерактивності, автентичності спілкування, вивчення мови в культурному контексті, автономності і гуманізації навчання. Дані принципи дають можливість розвитку міжкультурної компетенції як компонента комунікативної здібності. У цій роботі зроблено спробу виявити шляхи і засоби оптимізації процесу з допомогою технологій інтернет.

Крім того, робота направлена на вивчення можливостей інтернет - технологій для розширення кругозору школярів, налагоджувати і підтримувати ділові зв'язки та контакти зі своїми однолітками в англійськомовних країнах.

Учні можуть брати участь у тестуванні, вікторинах, конкурсах, олімпіадах, що проводяться по мережі інтернет, переписуватися з однолітками з інших країн, брати участь в чатах, відеоконференціях та інше.

Широкі впровадження нових інформаційних технологій у навчальний процес породжує низку проблем, які стосуються змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання, гуманітаризації освіти та гуманізації навчального процесу, інтеграції навчальних предметів і фундаменталізації знань, підготовки й удосконалення кваліфікації педагогічних кадрів, створення системи неперервної освіти, зокрема системи самоосвіти й самовдосконалення вчителів, яка забезпечувала б оволодіння ними основами сучасної інформаційної культури. Звідси випливає необхідність розробки і побудови цілісної системи підготовки вчителя до використання інформаційної технології в навчальному процесі, яка включає весь комплекс навчальних дисциплін з відповідно побудованим змістом, сукупність методів, організаційних форм і засобів навчання, орієнтованих на широке використання сучасної інформаційної технології в навчальному процесі, і забезпечує методологічну, спеціальну й методичну підготовку вчителя в нерозривному зв'язку з формуванням основ інформаційної культури та підготовкою до практичного використання нової інформаційної технології у своїй професійній діяльності, здатність і готовність до постійної самоосвіти й самовдосконалення, а також можливість їх здійснювати.

Створення комунікативності в інтернет мережі вимагає часу. Необхідна соціально-психологічна атмосфера, у якій залучений учень, а саме: впевненість, що поважають його особистість з власними поглядами, інтересами, сильними і слабкими сторонами. Атмосфера ця характеризується духом

взаємодопомоги, у якому вивчення іноземних мов з допомогою інтернету є соціально-обумовленим досвідом.

Застосування комп'ютерів на уроках англійської мови значно підвищує інтенсивність навчального процесу. При комп'ютерному навчанні засвоюється набагато більша кількість матеріалу, ніж за той самий час в умовах традиційного навчання. Крім того, матеріал при використанні комп'ютера краще засвоюється.

При навчанні мови, інтернет у формуванні умінь і навиків розмовної мови, навчанні лексики і граматики, забезпечує справжню зацікавленість, а отже, ефективність. Інтернет розвиває навички, важливі для іноземних мов. Це насамперед, пов'язані з розумовими операціями: аналізу та синтезу, абстрагування, ідентифікації, порівняння, зіставлення, вербального і смислового прогнозування і попередження тощо.. Інтернет розвиває соціальні й психологічні якості учнів: їх упевненість у собі та своїй спроможності працювати у колективі; створює сприятливу для навчання атмосферу, виступаючи як інтерактивний підхід.

Ми дослідили що, дуже важливим є використання комп'ютера в навчальній діяльності учнів, яке сприяє розвитку здібностей, пам'яті, просторової уяви, творчого нестандартного мислення, підвищує інтерес до навчання. Життя учня стає цікавішим. Проведення уроків з використанням інформаційних технологій робить процес навчання цікавішим і інтенсивним. Але слід зауважити, що комп'ютер не замінює вчителя, а тільки доповнює його. Комп'ютер природно вписується в життя школи і є одним з ще одним ефективним технічним засобом, за допомогою якого можна значно урізноманітнити процес навчання. Кожне заняття викликає в дітей емоційний підйом, навіть учні, не встигають, охоче працюють з комп'ютером.

Важливо також враховувати і негативні моменти у використанні комп'ютера. Так, робота з комп'ютером швидко стомлює, може погано впливати на зір, навіть спричиняти розлад нервової системи. До того ж комп'ютеризоване навчання недостатньо розвиває логічне, образне мислення, істотно обмежує можливості усного мовлення. Більше того, в діалозі з комп'ютером формується переважно формальна логіка мислення на шкоду почуттям і творчим розумовим операціям. Дослідження показали, що в умовах автоматизованого навчання формуються егоїстичні нахили людини, загострюється індивідуалізм.

Жодна освітня технологія не може розглядатися як універсальна. Організація навчального процесу в сучасних умовах вимагає поєднання різних технологій, творчого підходу до використання кожної з них, а також створення нових навчальних технологій.

Література:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: Курс лекцій: модульне навчання: Навчальний посібник. — К., 1993.
2. Освітні технології: Навчально-методичний посібник/ За ред. О. М. Пехота. — К.: «А.С.К.», 2002.
3. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. Львів, 1998.
4. Фурман А. В. Методологический анализ развивающегося обучения. Педагогика и психология. — М., 1995. — № 1.
5. Ярошенко О. Г. Групповая навчальна діяльність школярів: теорія і методика. — К.: Партнер, 1997.

Жанагул Кенжитаева, Галина Крыхтина
(Костанай, Рудный)

СЛЕНГ И ЕГО МЕСТО В КАЗАХСКОМ, РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Одно из наиболее распространенных мнений о сленге гласит, что сленг имеет – ярко выраженный эмоциональный, оценочный и экспрессивный характер и особый, генетически весьма неоднородный слой лексики и фразеологии, бытует в разговорной речи и находится вне пределов литературной нормы.

Сопоставив сленг и идиоматические выражения английского и русского языков, мы пришли к выводу о том, что в обоих языках сленг очень распространен и в каждом из них составляет примерно 15-20% от общего словарного запаса обычного человека. Проведя же аналогии с казахским языком, мы пришли к выводу, что казахский сленг намного отличается как от русского, так и от английского. Если русский, как и английский языки, изобилуют сленговыми выражениями, то в свою очередь в казахском языке сленга практически нет.

Одним из объяснений является то, что казахский язык сам по себе является в большей степени разговорным, то есть он не изобилует сложными оборотами и научными терминами казахского происхождения, как впрочем, и во всех языках, так как научные термины практически всегда интернациональны. Другой же причиной небольшого объема сленга, являются весьма размытые границы в казахском языке между сленгом и обычным или литературным языком. Отчасти это вполне объяснимо, потому как казахский язык хоть и является старым, но большую часть времени существовал в устном виде вследствие исторически сложившихся обстоятельств.

Проведем аналогию сленговых выражений в казахском, русском и английском языках. Например:

Ұзын құлақ – слухи – tittle-tattle (gossips)

Происхождение этого слова, сравнивая казахский и русский варианты в принципе схожи, слухи, как известно можно услышать, и переведя дословно пример казахского сленга, мы получим «длинное ухо», что должно означать, что имея «длинные уши» можно услышать большое количество информации.

Күлшашарлар – дети – kids

Этимологию этого казахского сленга объяснить можно, разобрав слово по частям. Күл, что в переводе означает зола и шашу (шашар) разбрасывать, рассыпать. Стоит отметить, что этот сленг довольно устарел, и сейчас его в своей речи используют преимущественно люди пожилого возраста. Раньше, как известно, казахи вели кочевой образ жизни и жили в юртах, в центре юрты обычно всегда была печка, и как водится, рядом всегда имелась зола. Дети же имеют обыкновение играть, сорить, и в данном случае разбрасывать золу

Сарыауыз – зеленый, желторотик – green

В данном случае смысл этого сленга во всех трех языках совпадает. Главным критерием молодости является цвет, преимущественно зеленый. Помимо русской поговорки типа молодозелено, следует отметить, что в русском языке, как и в казахском есть аналогичное по словосоставу и переводу слово желторотик.

Әбіш – абитуриент – matriculant

Русское слово абитуриент преобразовалось в уменьшительно-ласкательное әбіш

Далбаса (юж. сленг) – белиберда – ballyhoo, fiddle-de-dee

Тот редкий случай, когда все три языка описывают слово по одному и тому же принципу, набор ничего не значащих букв и звуков, означающих нонсенс, чепуху.

Қарын бай – жадный человек – avid man

Во многих рассказах и произведениях жадные люди описываются невзрачными и толстыми, очевидно подразумевается, что жадные люди много едят и ни с кем не делятся. Казахский вариант не стал исключением, қарын означает живот, бай – раньше так называли богатых людей или же людей из высшего сословия. Как известно большинству богатых людей присуща жадность, как и наличие живота, это могло послужить образованию казахского идиоматического выражения қарын бай

Жалпақ шеше (болу) – малодушный, бесхребетный (смалодушничать) – chicken-hearted

Дословный перевод данного словосочетания может привести в замешательство, но если человек знает казахский язык, то он переведет адекватно, жалпақ – в данном случае инертный, слабохарактерный, шеше – мать (женщина). Данное идиоматическое выражение характеризует человека, как и большинство казахского сленга.

Арамтамақ – дармоед

В данном случае слово арам несколько меняет свое истинное значение, если оно первоначально в отношении еды означало несъедобность, то в этом случае оно означает непригодность или же то, что еда пропадает зря. В данном же случае подразумевается, что человек ест еду даром.

Баласының жемісін жеу – быть ухоженным (вскормленным) детьми – to be feed by children

Если перевести с казахского буквально, то получится пожирать плоды детей, это выражение характерно только для казахского языка так как в русском и казахском языках близкой по форме и значению идиомы не существует. Известно, что восточный народ ценит и уважительно относится к старым людям. Особенно это касается детей. Обычно младшие дети семейства обязаны ухаживать и всячески помогать своим родителям. Поэтому у возможно что некое подобие этой идиомы можно встретить в тюркских языках, но никак не в европейских и славянских.

Мы дали анализ сленгу одинаково встречающемуся в трех языках – казахском, русском и английском. В целом, сленг основанный на глаголах, описывающий обычные действия, часто встречающийся в трех языках не сильно отличается друг от друга, и не вызывает трудностей в переводе и в понимании, но что касается идиом или сленговых выражений описательного типа (качества, характер и тип людей), то здесь возникают разногласия. Отчасти они связаны с различной средой обитания и различными объектами сравнения.

В казахском языке в целом содержится гораздо меньше сленга и в идиоматических выражений. Если в русском или английском языке сленговые выражения заменяют различные части речи, то в казахском языке сленг преимущественно выступает в роли прилагательных описывающих качества людей, особенно характера.

На данный момент в связи с суверенитетом нашей страны, усиленным распространением государственного языка во все области науки и литературы наблюдается массовое переименование заимствованных слов на казахский, и что не вполне правильно на наш взгляд, переименование даже общепринятых, интернациональных слов. Вполне возможно, что казахский язык, все ещё трансформируется, и как ещё не вполне сформировавшийся, не приобрел своих четких граней. И может быть, через некоторое время в нашем языке появится гораздо больше сленга. Если сленг можно расценивать как богатство и зажиточность языка.

Література:

1. Жуков В.П. // Школьный фразеологический словарь, 1994, стр. 295.
2. Коллинз В.Х. // Книга английских идиом, Ленинград, 1960, стр.485.
3. Иностранные языки в школе №2, 2004.

Наталія Кучумова
(Львів, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНВЕРСИЙНІ НЕОЛОГІЗМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Конверсія – це один із способів словотвору, при якому нове слово утворюється без зміни основної форми похідного слова без застосування словотвірних засобів шляхом переходу даної основи в іншу парадигму. Конверсія як спосіб утворення дієслів та іменників є характерною рисою англійської мови ще з 13 століття. Однією з передумов зародження конверсії як нового способу словоутворення була граматична омонімія багатьох англійських дієслів та іменників внаслідок розпаду флексивної системи. Іншою причиною виникнення конверсії було «зворотне словотворення» («backformation») [2, с.198]. Продуктивність цього способу словотвору пояснюється аналітичною структурою англійської мови, простотою парадигм частин мови та великою кількістю однокладових слів [5, с. 68].

Механізм конверсії розглядають як деривацію за допомогою нульової морфеми (Л. Блумфільд, Г. Марчанд). Конверсію також визначають як морфологічну операцію, що створює нові лексеми, для яких характерні фонологічна форма, семантична місткість і морфосинтаксична категорія. Деякі вчені розглядають конверсію як морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, що відомий як імпліцитне словотворення, транспозиція, трансфігурація, взаємоперехід частин мови (І.В. Арнольд, З.А. Харитончик). При цьому способі словотворення похідне слово отримує нове значення і слугує для відображення нових граматичних значень. Конверсію визначають як безафіксальну транспозицію в результаті якої утворюються омоніми, що належать до різних частин мови [3, с.35].

Слова, що утворені у результаті конверсії, часто називають «контекстуальними», оскільки важко точно визначити значення нових конверсійних слів поза прагматичним контекстом. Водночас це не зменшує продуктивності цього способу словотвору [6, с.433].

У процесі конверсії можуть брати участь різні частини мови: іменники, дієслова, прикметники, прислівники, частки, вигукі. Мабуть, єдина частина мови, що не схильна до конверсії – прийменники [4, с.433]. Основною конверсійною моделлю є $N \rightarrow V$, за якою утворюється велика кількість нових слів: *to chip* (імплантувати мікročіп із радіочастотним розпізнаванням в організм людини або тварини); *to friend* (додавати когось до списку приятелів у соціальній мережі); *to google* (шукати інформацію у пошуковій системі Google); *to Amazone* (відібрати бізнес у суперника шляхом першості on-line презентації); *to kettle* (зосереджувати протестуючих в обмеженому середовищі, оточеному поліцією та автомобілями); *to office* (виконувати офісну роботу: ксерокопіювання, факсування і т.п); *to text* (створювати і відправляти текстові повідомлення); *to pie* (влучити в обличчя політичного чи бізнес діяча тортом); *to wife* (перетворювати жінку виключно у домогосподарку); *to rope* (залучити до сповідання католицької релігії). Крім простих слів, твірною основою для конверсії можуть бути композити, складноскорочені слова, аббревіатури (*to background* (крадькома виконувати якесь завдання, поки чиясь увага зайнята іншим); *to dipstick* (або *dip-stick*) (оцінювати людину або ситуацію); *to kitchen-sink* (оголосити про поганий фінансовий стан компанії); *to kneecap* (зруйнувати чийсь репутацию); *to showroom* (використовувати магазин роздрібної торгівлі для вивчення попиту на товар, а тоді продавати його за меншу ціну on-line); *to OD* (використовувати надмірну дозу) [7],[8],[9].

При утворенні конвертованих дієслів-неологізмів від іменників-назв неживих предметів відбувається приглушення теми «предметність» і додавання семи «діяти за допомогою предмета». А при утворенні дієслів від іменників-назв живих істот відбувається приглушення семи «особа» і додавання семи «діяти як особа» [1]. Наприклад, дієслово *to blackhole* (змусити зникнути), утворене від іменника *black hole*. Термін *black hole* був запроваджений американським фізиком Джоном Вілером (John Wheeler) у 1968 році для позначення космічного явища з надпотужною гравітаційною силою. Через кілька років цей термін став використовуватись метафорично як дієслово в узагальненому смислі: «*However, industry analysts have pointed out that economic factors constitute the more compelling reasons that delay 3G. In the midst of the 3G auction mania raging at the turn of the millennium, many operators in forerunning countries found themselves black-holed in the mega-buck bidding*» (Malaysian Business, 2002). Дієслово *to whitelist*, що також утворене шляхом метафоричного перенесення, означає «позначити імена, електронні адреси, адреси веб-сайтів як безпечні»: «*So how do we start fixing [spam]? Clearly, technical approaches are part of the solution. Apple and Microsoft have pretty good but far from flawless filters in their mail clients. Measures taken before the junk gets to the in box include «blacklisting», which blocks stuff from known spammers, and «whitelisting», which permits only e-mail from preapproved senders*» (Newsweek, 2003). Іменник *black list* (або *blacklist*), що означає «список

небезпечних або небажаних людей або речей», вперше з'явився на початку 1600. Дієслово *to blacklist* (помістити у чорний список), утворилось шляхом конверсії на початку 1700 р. Теперішнє нове дієслово *to whitelist* утворене від складного іменника *whitelist*, що виник приблизно у 1900 р. по аналогії до антонімічного слова *blacklist*. Дієслівна конверсійна форма від цього іменника *to whitelist* (позначати людей або речі як безпечні або прийнятні), утворилась на початку 1970-х рр. Спеціальне ж значення цього дієслова, а саме – «позначити як список без спаму та вірусів», вперше виникло приблизно у 1996 р. [7] Дієслово-неологізм *to harold* (вештатись по цвинтарях) походить від імені головного героя кінофільму «Harold and Maude», у якому головний герой Harold, одержимий смертю, більшість часу проводить на кладовищах.

Дієслова можуть бути утворені від багатокомпонентних структур (*to Ctrl-Alt-Delete* – метафоричний вираз – почати заново; *to Alt-Tab* – переключатись з однієї комп'ютерної програми на іншу: «*If Alt-Tabbing between programs produces hard disc activity, you may need to add one or two more megabytes or not load so many programs at once*» (The Guardian, 1992).

Утворення іменників від дієслів не є продуктивним (*rip-off, give-back, flowback, buy-off*). Це пояснюється тим, що іменники легко утворюються від дієслів шляхом афіксації [1].

Іменники можуть бути конвертованими від прикметників (*braggable, regrettable, unmentionable, deniable*): «*Using the company intranet and Lotus Notes, RSC built a place where staff can maintain their own career plan. Essentially, they're using some innovative but low-cost database technology to track resumes online. Staff log on to update their skills inventory and experience (like a traditional resume), but there are also sections for individual mission statements, career plans, educational goals and personal wins or braggables*» (CMA Management, 2001) [7]. Слід зазначити, що при утворенні іменників від прикметників відбувається приглушення семи «якості» і додавання семи «предмет» [1].

Дієслова можуть бути утвореними шляхом конверсії від прикметників: $A \rightarrow V$: (*to elder* – ділитися мудрістю та знаннями з молодшими): «*...Thus, we affirm the success of **eldering** or «saging», not aging. Although we admire and love our young, significant wisdom lies with our elders. Those who can recognize this wisdom and incorporate it in their lives, can feel proud of themselves and enjoy life to its fullest*» (Sun-Sentinel, 1995) [7].

Варто зазначити, що не всі іменники можуть підлягати перетворенню у дієслова шляхом конверсії. Досліджено, що такі іменники, як: *arm, body, hair, ear, neck, throat, tongue, soul, person, woman, child, son, night, row*, та ті іменники, що утворені шляхом суфіксації (*arrival, organization*), не схильні до конверсії у дієслова. Це ж стосується тих прикметників та іменників, що містять префікси (виняток – *unfit*). Крім того, виявлено, що односкладові дієслова (*to be, to come, to let, to put, to rid, to set, to sit*) також не беруть участі у процесі конверсії. Але у поєднанні з прийменниками вони є домінуючою групою у процесі конверсії фразових дієслів у іменники [4, с.434].

Таким чином, конверсія є достатньо продуктивним способом збагачення лексичного складу сучасної англійської мови. Конвертовані неологізми виникають унаслідок комбінованої дії словотвірної та семантичної деривації. Найчастотнішою моделлю конверсії є вербалізація іменників: $N \rightarrow V$. Найчастіше у процесі конверсії задіяні складні іменники.

Література:

1. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка// В.И. Заботкина. – М.: Высшая школа, 1989 – 126 с.
2. Яблокова М.В. Конверсия как активный способ словообразования в современном английском языке/М.В. Яблокова//Ярославский пед. вестник, 2012 – №1 – том 1 – 197-201 с.
3. Якубовская Э.В. Отыменные фразовые глаголы, образованные по конверсии от предметных существительных со значением «инструмент»/Э.В. Якубовская//Научно-педагог. журнал Восточной Сибири, 2012 – №3(09) – с.34-41
4. Jovanovic V. On productivity, creativity and restrictions on word conversion in English/V.Jovanovich// Facta Universitatis, 2003 – № 10 – vol.2 – 425-436
5. Nicolenco A.G. English lexicology – theory and practice/A.G. Nicolenco. – Vinnitsa:Nova Knyha, 2007 – 68-72 pp.
6. Szymanek B. The latest trends in English word-formation/B. Szymanek. –Springer, 2005 – 429-448 pp.
7. McFedries P. Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logophilia.com/WordSpy>
8. Quinion M. In Brief [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wordwidewords.org>
9. Rice University Neologisms database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words04/neologisms/s.html#s>

Новоселецька Світлана
(Острог, Україна)

YOUTH SLANG AS A SOURCE OF CANADIAN ENGLISH

Language has never existed in isolation from society, on the contrary – it was and is its integrated part. Because of the fact that society always undergoes some changes and development, the language also alters. For this reason, there is a crucial need to invest English language with its national variants. Modern linguists distinguish territorial variants of a national language and local dialects. Variants of a language are regional varieties of a standard literary language characterized by some minor peculiarities in vocabulary, sound system and grammar [2; 4].

British, American, Canadian and Australian English are main variants of the same English language, because they serve all spheres of verbal communication. Their peculiarities, especially morphology, word-formation and syntax, as well as their phonetic system are essentially the same. The status of Canadian English has not yet been well established. That is why the following investigation is relevant.

The topicality of the article lies in the necessity to conduct the scientific research of the Canadian English with the aim to single out lexical peculiarities of youth slang. In terms, this helps to gain excellent knowledge of English and to prevent misunderstanding during the process of intercultural communication.

The object of the exploration is youth Canadian slang.

The subject of our investigation is Canadian linguistic system, lexical peculiarities of Canadian variant.

The conventional approach to this problem is based on the comparative, historical and socio-cultural analysis.

The practical value of the article is that it can be used as an illustrative material during the process of learning English and also during the investigation of the lexical peculiarities of the vocabulary of Canada.

The correlation between four main variants of English is not balanced as there are specific rhythm and intonation for inhabitants of each country. The American English has influence on British English and vice versa. Canadian and Australian English have peculiarities of American and British English. But at the same time Australian English has influence on British, and Canadian on American. The main reason why there are many differences on the lexical level is the existence of lexical units in different period of time [5].

A rather small number of speakers claim about Canadian English and it has a relatively brief history – the term “Canadian English” was first used only in 1854. As a dialect it has been described either as a combination of British and American peculiarities. However, Richard Bailey observes: “Canadian English, though diverse in communities and variable in the speech of individuals, is not a composite of archaic or rustic features or a potpourri of British and American speech ways but a true national language” [9, P. 152].

Now it is generally agreed that Canadian English is a variant of English, not a dialect. Throughout its history, Canadian English has been influenced by two powerful variants: British English and American English; according to the social and political conditions, the relative prestige of the norms of these variants and their effect on Canadian English has varied. Nevertheless, Canadian English is an independent lexical system, with the development of distinctive linguistic, phonetic and grammar peculiarities.

According to the Longman Dictionary, the slang is very informal, sometimes offensive, language that is used especially by people who belong to a particular group, such as young people or criminals [12].

Talking about the variety of Canadian slang, it could be devoted into groups according to its place in the lexical system of English. So, if lexical units express new and necessary notion, meaning they can be add into literally Canadian English. On the other hand, if they are just an addition to the system of synonyms and they have no novelty they will vanish very soon from the vocabulary of Canadian English. Because of the fact, that Canadian English wants to draw a boundary between American English, all the same rules about lexical units work with the slang.

Slang can be classified as a social variety characterizing a group, for example, music slang, military slang, drug slang, teenage slang, college slang; or as a regional variety distinguishing an area. According to Mattiello E., *specific slang* is language that speakers use to show their belonging to a group and establish solidarity or intimacy with the other group members [3, P. 39–40]. It is often used to create speakers' own identity. It is largely used by people of similar age and experience to strengthen the bonds within their own peer group, keeping outsiders out. It is also used by people sharing the occupation or same living conditions, attitude or lifestyle.

General slang, on the other hand, is language that speakers use to break with standard language and to change the level of discourse in the direction of informality. It tells about the speakers' intention to refuse conventions and shows their need to be fresh and startling in their expression, in other words, to enrich the language. It should be mentioned that some slang are both specific and general [3, P. 39–40].

Because of the fact that lexical constituent of Anglo-Canadian slang is very dissimilar, it could be divided into following units:

- *North- Americanisms* : units that are common for American and Canadian Languages.
- *Units that appeared and are used in USA, but that gradually get into Canadian language.*
- *Units that appeared and are used in Canada, but can be met in American language.*

- *Units that appeared and are used only in Canada* [10].

1. North-Americanisms:

Talking about these units, they appeared in XIX-XX centuries as a part of slang lexical system. Their origins are different, but they are assimilated by American and Canadian languages.

1.1. Lexical units that were in the USA first and then in Canada:

- Nouns signifying living beings: *buff* – enthusiast; *ripstaker* – a conceited person; *floozy* – prostitute;
 - Nouns signifying inanimate objects: *dump* – a pub, a bar; *beanie* – a freshman's cloth cap; *jitney* – a cheap taxi;
 - Nouns signifying process: *shellacking* – defeat; *bend* – outdoor party, feast;
 - Nouns of material: *weeno* – wine; *lightning* – cheap whisky
 - Collective Nouns: *guff* – nonsense, lies; *bull* – idle talk [7;11].
- ##### 1.2. Lexical units that were listed in Canada first and then in the USA:
- Nouns signifying living beings: *flannel-mouth* – smb who is fond of backbiting; *boomer* – seasonal worker;
 - Nouns signifying inanimate objects: *jolt* – a mouthful of alcohol drink; *bug* – a small automobile;
 - Nouns signifying process: *fakery* – insincere behavior; *hush-hush* – confidential talk;
 - Collective Nouns: *bushwa(h)* – nonsense [8].

It should be mentioned that the nouns with expressive meaning are easier borrowed from American into Canadian and vice versa: *gunsel* (murderer); *split* (sharing of the profit).

2. *Units that appeared and are used in USA, but that gradually get into Canadian language:*

- Nouns signifying living beings: *fink* – unpleasant person, *eager-beaver* – boarder;
- Nouns signifying inanimate objects: *Doodad* – a thing for reminding about something [6].

3. *Units that appeared and are used in Canada, but can be met in American language:*

There is not a big variety of such units because of two reasons:

- there were American equivalents for the Canadian words;
- these words appeared in the language later, than their equivalents.

As we can see, a huge influence of American English on Canadian is evident, but not vice versa. Canadian units have more regional nature, so that they are twice called in question before getting into the lexical system of American English.

4. *Units that appeared and are used only in Canada.*

There are a lot of lexical units specifically for Canadian English while talking about food:

- *Beavertail* – deep-fried dessert pastry resembling a beaver's tail;
- *Poutine* – French fries covered with cheese curds and gravy;
- *Tortiere* – a french-canadian meat pie;
- *Milk in a bag* – comes in a group of 3 bags;
- *vinegar on fries* – especially fish & chips [6; 11].

Talking about slang we deal with spoken language, because of that fact the expressions are widely spread in Canadian English Slang. For example:

- *"Eh?"* – Don't you think? Conversational device that allows an unconfrontational canadian to turn a statement into a poll of opinion.
- *Canuck* – nickname for a Canadian;
- *Clicks* – slang for kilometres or kilometres per hour;
- *Hoser* – unsophisticated person;
- *Keener* – commotion; flurry of agitation;
- *Lineup* – line of people; queue;
- *To be on pogey* – to be on welfare;
- *Two-four* – case of beer containing 24 bottles;
- *Mickey* – 375 ml. (13 oz.) bottle of liquor [10; 11].

The educational system is very development and unique in Canada, that is why it is not a surprise that the lexical units based on this topic existed.

- *Write a test* in CE – take a test in StE;
- *Invigilate an exam* – to proctor an exam;
- *Tutorial* – recitation;
- *Marking a test* – grading a test;
- *Public school* – elementary school;
- *Supply teacher* – substitute teacher [11].

Taking everything into consideration, we can mention that Canadian slang is a very complicated system, which includes chronologically different unites of the American and Canadian slang and at the same time has a huge independent system, specifically used in Canada. Talking in general, it is a new and quite original system. This system appeared due to the co-operation of all English variants and the national, cultural, traditional tendencies. To sum everything up, it is necessary to mention that all aspects investigated

are affirmed that Canadian English is an independent system which has the bright future for development and Canadian slang is a source of widening of this system.

References:

1. Попова Л. Г. Лексика английского языка в Канаде. — М.: Высшая школа, 1996. — 214
2. Gold E., McAlpine J. Canadian English: A linguistic reader / Elaine Gold and Janice McAlpine. — Ontario: Queens University Kingston, 2010. — 235 p.
3. Mattiello E. Introduction to English Slang. A description of its Morphology, Semantic and Sociology. — Milan: Polimetrica, 2008. — 320 p.
4. Orkin M.M. Speaking Canadian English. An informal account of the English language in Canada / M.M. Orkin. — London: Routledge & Kegan Paul Ltd Broadway House, 1971.
5. Polkovs'kyi V.P. Lexical changes in the English language of the 21 st century (regional variants) and the problem of its teaching in Ukraine // Наукові записки. Серія: Філологічна. — Острог: Видавництво НаУ «Острозька академія». — Вип. 19. — 2011. — С. 306-314.
6. Telfer Geordie. Dictionary of Canadianisms: How to Speak Canadian, eh! — N/a: Folklore Publishing, 2009. — 352 p.
7. The Canadian Modern Language Review. — Ontario: Modern Language Teacher's Association, 1983. — 368 pp.
8. The Winston Canadian Dictionary. — Canada: Halt, 1960.— 756 p.
9. John Algeo The Cambridge History of the English Language. v. 6. — Cambridge University Press, 2001. — 662 p. [Electronic recourse] / access mode: <http://books.google.com.ua/books>
10. Gregg, Robert J., "Canadian English Lexicography." Focus on Canada [Electronic recourse] / access mode: <http://www.slmc.uottawa.ca/>
11. Canadian Slang Dictionary [Electronic recourse] / access mode: <http://www.coolslang.com/in/canadian/index.php>
12. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic recourse] / access mode: <http://www.ldoceonline.com/>

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор Яворська Галина Михайлівна

Қарлығаш Сарбасова, Саида Садуақасова
(Талдықорған қаласы, Қазақстан Республикасы)

БАСПАСӨЗДЕГІ PR-МӘТІНДЕР

XXI ғасыр - ақпарат заманы. Қазіргі қоғамдағы негізгі ақпарат көзінің бірі – бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ). Қазіргі коммуникативтік кеңістікте ақпарат көздері сан алуан болып келеді: радио, теледидар, газет, журнал, кітаптар, жарнама, интернет жүйесі, жаңа медиа-технологиялар т.б. Ақпарат көздерінің қай-қайсысының да басты мақсаты - көпшілік назарын аудару.

Ақпараттар арнасы шектен тыс көбейген осындай ортада бірнеше кезеңнен тұратын қосалқы коммуникациялар жүзеге асырылатындығын атай келіп, зерттеуші Қ.Есенова ол кезеңдерді былайша атап көрсетеді: 1) белгілі бір аудиторияның назарын аудару; 2) ұсынылатын хабарламаға қызығушылық тудыру; 3) осы ақпаратқа сәйкес әрекет ету ниеті мен қажеттілігін қалыптастыру; 4) осы хабарламаға сәйкес әрекет етушілердің мінез-құлқын, іс-қимылдарын басқару. Осы қосалқы коммуникация саласына үгіт-насихат, жарнама және PR жатқызылады [1, 236 б.].

PR (публік рилейшнз) тіркесінің тура мағынасы «жұртшылықпен байланыс» дегенді білдіреді. Кейде оның баламасы ретінде «баспасөзге арналған материалдар» деген тіркес те жұмсалады. Оның мақсаты - субъектілер мінез-құлқын өз қажеттілігіне орай өзгерту.

PR мәтіндерді таратушы – БАҚ. PR-ақпаратқа құрылған мәтіндер негізгі коммерциялық құралдар ретінде танылады. Себебі, олар жекелеген мекемелердің, фирмалардың, ұйымдардың, ЖШС т.б. туралы мәліметтерді жұртшылыққа таратады. Бұл қызметті PR-менеджерлер атқарады. Олардың міндетіне баспасөзге, басқару органдарына, инвесторларға арналған ақпараттық материалдарды (брошюралар, мақалалар, пресс-релиз т.б.) дайындау енеді. Ақпараттық материалдарды зерттеушілер, негізінен, екі топқа бөліп қарастырып жүр: 1) жаңалықтар деп танылатын іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу барысында таратуға арналған материалдар; 2) БАҚ-та тікелей жариялауға арналған материалдар [2, 112 б.].

Әдебиеттерде бұл құбылысты «PR – жарияланым», «PR – мәтін» терминдерін қатар қолдану тәжірибесі байқалады. Алайда, «PR – жарияланым» тіркесінің «PR – мәтінге» қарағанда қолданылу аясы тар. «PR – мәтін» терминінің мағынасы Б.Момынованың «Қоғамдық-саяси лексиканың түсіндірме сөздігінде» былай беріледі: **ПИАР** – зат. *Ақпарат алмасу мен қоғамдық пікірге баға беруді өрістете*

отырып, жеке тұлға, ұйым, топтар мен қоғам арасындағы өзара түсіністіктің қалыптасуына әсер ету (public relations (PR) (ағылш.) – қоғаммен байланыс. [3, 102 б.].

Әуелде, «жұртшылықпен байланыс» дегенді білдіретін «PR» сөзінің уақыт өте келе аясы кеңіп, қоғаммен байланыс құралы ретінде әртүрлі мәнде, позитив және негатив бағытта жұмсалып жүр. Позитивті PR мәтіндер қоғамдық санаға нақты саяси идеяларды сіңіреді, дұрыс таңдау жасауға бағыттайды, ал негатив немесе «қара PR» мәтінде ақпарат бұрмаланады, жалған мәліметтер беріледі. Тіпті арандату әрекеттері де жоспарланады. Позитив бағыттағы PR мәтіндер мен негатив бағыттағы PR мәтіндердің функционалдық міндеттері бір-біріне қарама-қарсы. Негатив бағыттағы PR-мәтіннің қызметі «жұртшылықпен байланыс» деген ұғымды білдіретін PR-дың шын мәніндегі мазмұнына қайшы әрекеттер болып табылады. PR-мәтінді тарату үшін ең қолайлы БАҚ түрі ретінде газеттерді атауға болады. Қазіргі қазақ газеттерінің кез келгенінен PR-мәтінді кездестіруге болады. Мәселен, «Егемен Қазақстан», «Қазақ әдебиеті», «Жетісу» газеттердегі PR-мәтіндер түгелдей жағымдылығымен, оң пікірлерге негізделгенімен сипатталса, «Жас Алаш», «Апта-KZ» басылымдарындағы кейбір PR-мәтіндер сынап-мінеуге, объектіге алынған PR-субъектінің кемшіліктерін көрсете отырып, жағымсыз көзқарастар қалыптастыруға бағытталғандығы байқалады. Қазіргі газеттердегі негатив мәндегі PR-мәтіндердің өзін іштей 1) агрессивтік сипаты басым, журналистік этиканы ескермейтін және 2) мақала кейіпкеріне ашық агрессия көрсетпейтін журналистік этика ережелерін сақтай отырып жазылатын жағымсыз теріс пікірлерін ашық түрде емес, бейтарап формада беретін мәтіндер деп бөлуге болады. Мәселен, жуырда ғана Қазақстан мұсылмандарының 7-құрылтайында сайланған бас мүфти жайлы жазылған «Ассалаумағалейкум, мүфти мырза!» атты мақалада: Ержан Мамеров кім: жас білгір ме, әлде «көпмалтапқыштың» бірі ме? Аты-жөні жалпақ жұртқа белгісіздеу, «аты-қазақша, тегі - орысша» бас мүфтиді жақынырақ тану үшін діндарлар мен дінтанушыларға сұрау салған едік. Тағайындауларды өзінше талдап жүретін «жауырыншылар» Ержан Мамеровтің мәдениет және ақпарат министрі Мұхтар Құл-Мұхаммедке жақындығы барын айтады. Мәтін авторының негізгі мақсаты – мақала кейіпкерін сынау болғандықтан, оның көпшілік алдында беделін түсіру үшін «көпмалтапқыш», «жауырыншылар» сынды тілдік бірліктерді түрлендіріп, жағымсыз мәнде қолданған. («Жас Алаш», №14, 21 ақпан 2013 жыл).

БАҚ-та негатив бағыттағы PR-ақпаратты тарату тәсілдерінің бірі – газет мәтініндегі тілдік манипуляция. Манипуляция «шындықты бұрмалау» деген мағынаны білдіреді. Бұл, әсіресе, саяси дискурста байланысты кеңінен қолданылатын тәсіл екендігіне көз жеткізілді. Қазақ баспасөзінде сананы бұрмалауға, өзгертуге тырысатын ақпараттардың (автордың) қолданатын тәсілі. Мысалы, «Егер Азат Перуашев Алашқа жаны ашыса, олардың артында қалған мұраларын неге жарыққа шығармайды? Өкінішке қарай, оның «Ақ жолды» Алаш партиясының рухани ізбасары деп атауы саяси сауда екен. («Жас Алаш», №5, 19 қаңтар, 2012 жыл).

Бүгінде Тәуелсіз Қазақстан өмірінің сан саласындағы оң өзгерістерге куә болып отырмыз. Соның бірі - рухани өміріміздегі жаңалық: қазақ тілінің мемлекеттік тіл статусын иеленіп, қолданылу аясы жыл өткен сайын кеңейе түсуі. Қоғамдық формацияның өзгеруіне байланысты тілімізде жаңа қолданыстар пайда болады. Ол қолданыстар түрлі жолдармен бұқаралық ақпарат құралдар тілінде көрініс табады.

1. Тіліміздегі жаңа қолданыстардың бір тобы төл лексикамыздағы

сөздердің ауыс мағынада қолданылуы арқылы жасалады. Мәселен: **Ауыс-түйіс**. Тілдік қорымызда бар, байырғы сөз тіркесі. Мағынасы – алмасу. Бұл тіркес қазіргі кезде билікке тағайындаулар деген мағынада қолданылып жүр. Мысалы, Өкім ауысса, *ауыс-түйіс* басталатын әдет бар. **Ақсақал**. *Жасы үлкен, қадірменді адам*. Қазіргі қолданыста осы сөз арқылы *Ақсақалдар алқасы*, *Ақсақалдар кеңесі*, *Ардагерлер кеңесі* тәрізді жаңа сөз тіркестері пайда болды. Мағынасы жастары үлкен, құрметті адамдардың ақыл-кеңес беретін жиыны. Мәселен, Ардагерлер үйінде Талдықорған қалалық ардагерлер кеңесінің есепті кездесуінде өткен жылы атқарылған жұмыстар қорытындыланып, алдағы міндеттер сараланды («Жетісу» газеті, қаңтар 2013ж.) **Адам**. Саналы тіршілік иесі, қоғамдық-саяси қарым-қатынастарды жүзеге асырушы. Адам сөзі негізінде жаңа қолданыстағы *Ресми адам* тіркесі жасалды. **Көші-қон**. Бір елден екінші елге тұрғылықты орналасу үшін қоныс аудару. Байырғы көші-қон тіркесінің негізінде Көші-қон департаменті, Көші-қон заңы, Көші-қон ұйымы, Көші-қон агенттігі деген тәрізді саяси мәндегі жаңа қолданыстар пайда болады. Сонымен, түрлі сөзжасам тәсілдері бойынша жасалып, қоғам өмірінің барлық саласында пайдаланылып жүрген газет беттеріндегі жаңа қолданыстарды былайша топтастыруға болады:

2. Ғылым мен техниканың, мәдениеттің өркендеуіне, әлеуметтік өмірдегі жаңалықтарға, халықаралық ынтымақтастыққа байланысты жаңа сөздердің туындауы арқылы жасалады: *кешен*,

3. Сөздердің бірігу тәсілі арқылы жасалған жаңа атаулар. Оларды өз ішінен екі топқа бөлуге болады:

а) кірме сөз + төл сөз: *инфрақұрылым*, *трансұлттық*;

ә) төл сөздеріміздің бірігуі арқылы жасалған жаңа атаулар: *іссапар*, *шәкіртақы*, *жеделхат*, *саябақ*, *шипажай*;

4. Баспасөз беттерінде жиі ұшырасып жүрген жаңа қолданыстардың біразы сөздердің қосарлануы арқылы жасалған. Жасалу жолдарына қарай бұл сөздерді бірнеше топқа бөлуге болады және ескеретін бір жайт, бұлардың бәрі дерлік калькалау нәтижесі:

а) екі компоненті де шет тілінен енген сөздер: *шоу-бизнес, интернет-кафе, хит-парад, акция-пакет*;

ә) бір компоненті шет тілінен, ал екінші сыңары қазақ тілінің сөзі: *интернет-бекет, факс-хат, бизнес-мұнай*;

б) екі компоненті де қазақ сөзінен: *әкім-шенеунік, керуен-сарай, мәдени-көпшілік, әкімшілік-шаруашылық*;

в) алғашқы сөзі қазақ сөзінен, екінші компоненті шет тілі сөзі болып келетін: *қаржы-экономикалық, ғылыми-практикалық, қазыналық-коммуналдық*.

5. Сөздердің қысқаруы арқылы жасалып, қоғам өмірінің барлық саласында пайдаланылып жүрген жаңа қолданыстар: ҰБТ - *ұлттық бірыңғай тестілеу*, ЖШС – *жауапкершілігі шектеулі серіктестік*, СМЖ – *сапа менеджменті жүйесі*, Мемтерминком – *мемлекеттік терминология комиссиясы*;

6. Түрлі қосымшалар арқылы жасалған жаңа қолданыстар: *сарапшы, талапкер, жалгер, зейнеткер, қаржыгер, абаттандыру, жаһандандыру, өркендету; ресмилендіру; серіктестік, ымырашыл, тағайындау*;

7. Сөздердің тіркесуі арқылы жасалған жаңа қолданыстар: *ныспылық қағазы (визитка), сертификациялық орган, аккредиттеу агенттігі, аймақтық ішкі саясат, құйтырқы саясат, сарабдал саясат, мәслихат депутаты, зайырлы қоғам, қайырымдылық қор, аймақтар аламань; лас ойын*;

8. Таза шет тілдері сөздерінің тілімізге енуі арқылы жасалған жаңа қолданыстар: *Президент, саммит, пиар, оппозиция, меморандум, магнат, лобби, инвестиция, инновация, диссидент, брифинг т.б.*

Жаңа қолданыстағы сөздердің тілімізде тұрақтануына, көпшілік тіліне айналуына бұқаралық ақпарат құралдарының ішінде газеттің атқаратын рөлі зор. Жоғарыда көрсетілген тәсілдер арқылы жасалған жаңа қолданыстар PR – мәтіндерде де қолданыс табады. Мысалы: «*Сайлау әділетті өтсе, жеңіске жететінімізге күмән келтірмейміз*» деген Ж.Тұяқбай басты талап – сайлауды заңсыз деп тану және 18 тамызда қайта сайлау өткізу екенін шегеледі. «Бірақ *биліктің* біздің сөзімізді тыңдамайтынын білеміз», - деді ол. «Егер осы сайлау дұрыс өтпесе, бұдан былай биліктің *лас ойындарына* қатыспаймыз» деген *тең төраға* «келесі сайлауға халық та қатыспайды» деп мәлімдеді. («Жас Алаш», №4, 17 қаңтар 2012 жыл).

Сонымен қатар, баспасөздегі жаңа қолданыстардың бәрі дұрыс, орынды дей алмаймыз. Әкімгер, әкімият, мөлтек аудан, құмархана, құлақілдірік (наушник), кептелек, тығын (пробка), аспансерік (стюардесса) сынды сөздер мерзімді басылымдардағы түрлі мәтіндерде қолданылғанымен, атаулар дұрыс уәжделенбегендіктен, халық қабылдамайды, яғни авторлық қолданыспен шектеліп қалады.

Қорыта айтқанда, PR-мәтін ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік, реттеуіштік және жарнамалық қызметтерді қатар атқарады. БАҚ-та позитив және негатив мәндегі PR-мәтін арқылы саяси дискурстың мәні жан-жақты ашылады. Осындағы негатив мәндегі PR-мәтіндер тілдік манипуляция арқылы көрініс табады. Қазіргі қазақ баспасөзіндегі PR-мәтіндердегі жаңа қолданыстардың рөлі ерекше.

Әдебиеттер:

1. Есенова Қ.Ө. Қазіргі қазақ медиа-мәтінінің прагматикасы. Алматы, 2007, 236 бет
2. Чумиков А.А. Бочаров М.А. Государственный PR: Связи с общественностью для государственных организаций и проектов. Москва, Инфра-М, 2012. 330 бет.
3. Момынова Б.Қ. Қоғамдық-саяси лексиканың түсіндірме сөздігі. Алматы: Қазақ университеті, 2010, 102 бет
4. Момынова Б.Қ. Қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика: әлеуметтік-бағалауыштық сөзжасам. Алматы: Қазақ университеті, 2005, 123 бет
5. «Жас алаш» және «Жетісу» газеттері (2012, 2013 жж.).

Алеся Степанова
(Москва, Россия)

ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ОРГАНИЗАЦИИ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСА (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОЙ ПЕЧАТНОЙ РЕКЛАМЫ)

На сегодняшний день сферу человеческой коммуникации сложно представить без такого социального явления, как реклама.

Рекламный дискурс не только организует и регулирует некоторые процессы взаимодействия людей, влияет на их образ мыслей, формирует ценностные предпочтения, но и отражает

общезыковые тенденции. С другой стороны, в ответ на социальный заказ общества язык расширяет границы своего функционирования: сознательно формируется язык рекламы – новый функциональный подстиль.

В лингвистике, которая выделяет язык рекламы как специфический, фиксируя его место в системе функциональных стилей примерно с 60-х годов, пристальное внимание уделяется дескриптивным исследованиям и разработке проблем прагматики рекламного дискурса, раскрытию стилистических и структурно-семантических особенностей языка рекламы. Однако, несмотря на возросший интерес к стремительно развивающемуся специальному языку рекламы, дискурсивные исследования языка рекламы на современном этапе представляются достаточно редкими, а стилистические изыскания в области лексики немецкой рекламы в отечественной лингвистике практически отсутствуют.

С целью изучения лексико-стилистических средств организации рекламного дискурса были проанализированы рекламные тексты, взятые из журналов *Spiegel*, *Lucky*, *Bravo*, *Liza*, *Bild der Frau*, *Stern*, *Joy*, *Jolie*, *Woman*, *Quelle*, *Auto*, *Motor und Sport* за 2010 -2012 гг.

Анализ эмпирического материала показал, что в качестве основных лексико-стилистических средств рекламодатели используют тропы - эпитет, аллегория, гиперболу, литоту, метафору, каламбур, олицетворение, метонимию, сравнение, которые оживляют, актуализируют рекламный текст и наделяют слоган суггестивной силой. Они выстраивают текст определенным образом и предопределяют возможности использования слов.

Более всего тропы в языке рекламы встречаются в слоганах и заголовках, что вполне объяснимо: они помогают, во-первых, "нарисовать" вербальный образ конкретного товара, во-вторых, вызвать необходимую ожидаемую эмоцию у потребителя.

Так, эпитеты, определяя предмет или действие, подчеркивают их характерное свойство, качество, гарантируют воздействие на подсознание. В рекламных текстах и сообщениях ключевое слово - конкретное и образное - начинает "работать", когда оно сопровождается конкретным и образным определением качества. Например:

Knusprige Cerealien von ihrer Schokoladenseite. Fünf knusprige Cerealien, luftig gerüstet, in einer reichhaltigen Milchfüllung, umhüllt von zarter Vollmilchschokolade: das ist Kinder Country. Слоган «Kinder Country».

Die Mascara Revolution! Unendlich lange Wimpern und dramatisch betonte Augen. Lash Revolution. Слоган «Nivea Beaute».

Feine Uhren aus der Schweiz. Слоган «IWC».

Таким образом, эпитет формирует образ товара, вызывает ассоциации и способствует лучшему усвоению информации.

Основным способом изображения аллегории является обобщение человеческих понятий; представления раскрываются в образах и поведении животных, растений, мифологических и сказочных персонажей, неживых предметах.

Der Bär im Mann. Слоган «Wodka Gorbatschow».

Der Felsin der Brandung. Слоган «Württembergische».

Гипербола является самым распространенным средством в рекламе, однако не самым эффективным: с одной стороны вызывает к эмоциям реципиента, с другой стороны вызывает у него отчуждение, недоверие за счет явного преувеличения. В рекламе к гиперболе прибегают, чтобы подчеркнуть исключительность товара. Например:

Das ganze Jahr ist schön. Слоган «Der Citroen C3 Pluriel».

Ein gutes Bier dauert 7 Sekunden! Слоган «Astra».

Nichts ist unmöglich. Слоган «Toyota».

Auf diese 5 Burger freut sich ganz Deutschland! Слоган «Mein Burger».

Keine Termine. Keine Hektik. Kein Stress. Keine Kompromisse. Kein anderes Bier. Слоган «Jever».

Nichts Liegt Näher! Слоган «Forum Köpenick».

Das größte Wäschestück der Welt. Слоган «Weißer Riese».

Von dir kriege ich nie genug. Слоган «Nivea».

Олицетворение в рекламе осуществляет идентификацию с продуктом.

Например:

Miele hat die Handwäsche abgeschafft. Слоган «Miele».

Deine Haut atmet auf! Слоган «Clearzone».

Одним из мощнейших средств суггестии является речевая динамика. Динамический эффект неожиданности в рекламном тексте часто создает каламбур. Например:

VoR WEg gehen.RWE Stromanbieter. Слоган «RWE».

Vittel weckt Vitalität. Слоган «Vittel».

Литота создает впечатление скромности. Например:

Das kleine Plus zum Wohlfühlen. Слоган «Coca-cola».

Der kleine Beitrag. Слоган «Danke».

Etwas weniger Schmerz auf dieser Welt. Слоган «Aspirin».

Использование такого приема, как метафора гарантирует хорошее запоминание. Например:

Beste Pflege für ihre zweite Haut. Слоган «Bosch».

Intelligenz auf Rädern. Слоган «Citroen».

Ein Teufel in der Wüste. Ein Engel auf Asphalt. Слоган «Mitsubishi».

Применение метонимии в рекламе также способствует хорошему запоминанию слогана.

Например:

Die Krankenkasse für Miau und Wauwau. Слоган «Agila».

Wir möchten Sie auf die Palme bringen. Слоган «LTU» (eine deutsche Fluggesellschaft).

Сравнение в рекламе используется для выделения рекламируемого товара среди подобного.

Например:

Psst...es gibt ein Pflaster, das schätzt wie eine zweite Haut. Слоган «Hansa Pflaster».

Fast so schön wie eine Frau. Слоган «IWC».

Fliegen in der Luft, Vögeln gleich. Слоган «Lufthansa».

Arbeiten wie die Profis. Слоган «Bosch».

Flink und leise wie ein Wiesel - Mitsubishi Turbo Diesel. Слоган «Mitsubishi».

Обобщая, следует отметить, что рекламодателю необходимо максимально точно, ярко, незабываемо обозначить тот или иной предлагаемый потребителю продукт. В этом смысле именно вербальный компонент и, прежде всего, лексика рекламы, тщательным образом отбираемая и сознательно создаваемая рекламистами при условии неукоснительного учета фоновых знаний реципиента, является важнейшим средством прагматической заданности рекламы. Тропы и стилистические фигуры наделяют слоган суггестивной силой, и за каждым из средств художественной выразительности «прячется» какой-нибудь способ внушения.

В ходе проведенного анализа было установлено, что лексический уровень печатной рекламы обнаруживает стилистические черты, позволяющие формировать новый функциональный подстиль – язык рекламы, особенностью которого является его информативно-образный и экспрессивно-суггестивный характер, обусловленный прагматической установкой рекламы – воздействием на потребителя.

Научный руководитель: к.фил.н., доцент Л.Г. Карандеева.

Гулим Чукенаева
(Талдыкорган, Казахстан)

ЖЕТИСУ ТОПОНИМДЕРІНІҢ ЭТНОМӘДЕНИ СИПАТЫ

Кез келген халықтың дүниетанымдық жүйесі, өзіндік салт-санасы, халықтық рухы ең алдымен оның тілінде көрініс табады. Тіл мәселелерін мәдениетпен, халық әдет-ғұрпымен, салт-санамен байланыстыра зерттеу ХХ ғасырдың 20-70 жылдарында орын ала бастады.

«Этностың басып өткен сан ғасырлық даму жолы, оның белгі-бейнелері біздерге тас мүсіндер мен жартастарға қашалған сына жазулар арқылы, мәдени ескерткіштер мен әртүрлі ғимараттар түрінде жетуі мүмкін. Бірақ бұлар этнос өмірінің мың да бір елесі ғана, оның шын мәніндегі даналығы мен дүниетаным тек тілінде ғана сақталады. Әрбір дәуірде өмірге қажет болған құрал-сайманның, қару-жарақтың, киім мен ішер тамақтың, тұрмыстық заттар мен салт-санаға, әдет-ғұрып, наным-сенімге, ойын-күлкі, той-домалаққа байланысты ұғымдардың аты-жөні, сыр-сипаты т.б. тек тіл фактілері ретінде ғана. Яғни жеке сөздер мен сөз тіркестері, фразеологизмдер мен мақал-мәтел арқылы ғана бізге жетуі мүмкін» дейді ғалым Ә.Қайдар[1, 346.].

Адам баласы пайда болғаннан бері әр ұрпақ өздері ойлап тапқан және уақыт өте қалыптасқан материалдық мәдениет пен рухани мәдениеттегі жетістіктерін мұра ретінде қалдырып отырды. Адамзаттың қай заманда болмасын алдына қойған ең басты мұрат-мақсаттарының бірі дәстүрді сақтау, ұлттық құндылықтарды қадірлеу болғандығына ешкімнің де таласы жоқ. Біздің қазақ халқы да атадан балаға сан ғасырлардан қалыптасып жеткен асыл қазынасын келешек ұрпақ мақтан тұтып айтып, сақтап жеткізетіндей өшпес мұралар қалдырды. Олардың қай қайсысы да тілде көрініс тауып отырды.

Адам өзінің әлемге деген көзқарасын, дүниетанымын тілдің қызметі арқылы бейнелейді. Әрбір тілдің өзінің ішкі, ұлттық өзгешеліктері бар болғандықтан, кез келген тіл әлемді өзінше суреттейді. Халықтық салт-сана жайлы мол мағлұмат көзі болатын тілдік тұлғалардың бірі – топонимдер. Өмірде көрген-білгенін, зердесіне түйгенін, өмірлік тәжірибесін, бүкіл асыл құндылығын тілінде тұжырымдаған қазақ халқы көшіп-қону барысында кездескен әрбір бұлақ-бастауға, төбе, жазыққа, ой мен қырға олардың ерекшелігін айқындап, соған сәйкес ат берген. Еліміз егемендік алып, тіліміз мемлекеттік мәртебеге ие болуына байланысты қоғамда тарихи сана мен ұлттық таным көкжиегі кеңейе бастады. Осыған орай, жалқы есімдердің этномәдени мәніне де назар аударыла бастады.

Топонимиялық атаулардың пайда болуына, қалыптасуына, дамуына ұлттың мәдени өмірі әсер етеді және «атауды қалыптастырған немесе пайдаланып жүрген халықтың мәдениетіне ешбір байланысы жоқ атау болмайды» [2, 1316.]. Себебі, атаулар жүйесі — ұлттың дүниетанымының,

психологиясының, материалдық дүниесінің тоғысқан жиынтығы.

Ұлттық топонимдер өз бойынан ұлттың этникалық құрамы мен мекендері, шаруашылығы, дүниетанымы, әлеуметтік өмірі, наным-сенімі, әдеп-ғұрпы, салт-дәстүрі, яғни материалды және рухани құндылықтар жайында ақпарат береді. Оларды 1) Материалдық мәдениетке байланысты топонимдер; 2) Рухани мәдениетке байланысты топонимдер деп топтастыруға болады.

Материалдық мәдениет — жер бетінде тіршілік еткен адамдардың өзі өмір сүруі үшін жасаған түрлі еңбек құралдарымен қоса, тұрғын үйлері, ғимараттары, мәдени ескерткіштері, киген киімі, тіпті жүріп-тұрған көлігіне дейін, толып жатқан көзге көрінетін, әрі өзінен кейін ұрпақтарына қалдырып отырған заттық байлығы [3,141б.].

Топонимикалық жүйенің қалыптасуына қазақ халқының шаруашылығы, кәсіптік іс жүргізуі, тұрмыс-тіршілігі, әлеуметтік жағдайы белгілі бір деңгейде өз ізін қалдырып отырды. Жер шаруашылығымен шұғылдану Жетісуды мекендеген тайпалар өмірінде орта ғасырда болғаны тарихтан белгілі. Олардың жергілікті өзен бойында егін салып, көбіне арпа мен тары еккендігін, сол жерлерден табылған археологтар аршыған көне арықтар толық дәлелдеп отыр. Сөйтіп, жер шаруашылығы мал бағып, иен далада көшіп-қонып жүрген елдің қосалқы тіршілігіне айналған. Егіншілікпен айналысқан халық оған қатысты атауларды да қалыптастырды. Мысалы: *Егінсу, Егінбұлақ, Бесқауға, Қызылөгіс, Арықты, Қараегін, Байқоныс, Алтынарық, Арантоған, Ақтоған* т.б.

Топонимдердің құрамынан киім-кешек, ыдыс-аяқ, күнделікті тұрмыста қолданылатын заттар да орын алып отырған: *Қойсоғым, Жандорба, Ошақ, Балта, Биебайлаған, Қазансу, Шотқалған, Айнабұлақ, Есік, Кетпен, Күл, Қазанкөл, Қайрақ* т.б.

Көшіп-қону, жол қатысы, өзен, су өткелдері туралы мына төмендегі географиялық атаулар толық мағлұмат бере алады: *Қостіккен, Өткелсіз, Қозыкөш, Құмөткел, Көшөтер, Көшкентал, Арқанкерген, Есекартқан* т.б.

Рухани мәдениет — адамдардың өмір сүру, тіршілік ету барысында сол ұлттың тұмыс салты, білімі, заңы, этикасы, ғылымы, діні, мифологиясы, рухани дүниелері — өнері, өлеңдері, мақал-мәтелдері, фразеологизмдері, нақыл сөздері т.б. [3,141б.].

Кез келген ұлттық топонимдердің бойында тарихи-мәдени ақпараттар сақталады және олардың кумулятивті қызметі ұлттық топонимдерде анық көрінеді. Себебі кез келген ұлттық топоним халықтың ғасырлар бойы жинақтаған білімдерін көрсетеді және ол білімдері топонимнің кумулятивтік қызметі арқылы ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырады. Жергілікті халықтың әдет-ғұрпы мен діни көзқарасын білдіретін топонимдерге мыналарды жатқызуға болады: *Әулие, Әулиебұлақ, Әулиебастау, Ақбейіт, Бейіттібұлақ, Молалы, Қоңырәулие, Бұрханбұлақ, Мазар, Иманқұт, Қажыауыл, Бәйгетөбе, Қарамола, Майқан, Құлтөбе, Өрнек, Жетім, Аламан, Байғазы, Бесіктас*.

Жетісу жерінің өзендері туралы Б.Нұржекеевтің берген деректері бойынша Бұрханбұлақ өзенінің басында сарқырама бар екен. Судың астында үлкен тас бар. Жергілікті халық ол тасты киелі санап сиыңған. Сондықтан ол будда дініндегі Бурхан әулиемен байланысты деген болжам бар [4,53б.].

Есік өзенінің қыста қатпайтынын ескерген халық оны қасиетті деп санап, «ыссы өзен» деп атаған. Кейін атау фонетикалық өзгеріске түсіп Есік болып өзгерген. Сол сияқты Майқан өзенінің құрамындағы май – киелі, қасиетті дегенді білдірсе, түркі тіліндегі «ған» сөзі өзен дегенді білдірген [5,14б.].

Әулиесу өзенінің бас жағындағы таста адамның намаз оқыған кезіндегі екі алақаны, маңдайы, екі тізесінің таңбасы басылып қалған екен. Осыған байланысты өзен Әулиесу аталған [6,84б.]. Қарамола, Молалы, Ақбейіт, Бейіттібұлақ атаулары да діни ұғымдарға, яғни өзеннің бойында мазарлардың болуына байланысты қойылған. Бұл көрсетілген топонимдердің бәрінде халықтың діни сенімдері мен нанымдары, дүниеге көзқарасы жан-жақты бейнеленіп отырғанын көреміз. Сонымен қатар, салт-сананың кейбір көріністері кейде тотемдік ұғымдарға қойылғанын топонимдерде де кездесіп қалады.

В.Г.Белинский салт-дәстүрдің өміршеңдігі жөнінде «Әдет-ғұрып замандар бойы сыннан өтеді. Өз дәуірінде ардақталып, ата-бабадан әулетке мұра ауысып, рудан-руға, ұрпақтан-ұрпаққа жетеді. Олар халықтың сыртқы бейнесі болып табылады. Онсыз халық бет әлпетсіз бейне, болымсыз тас мүсін тәрізді» - дейді.

Дәстүр — ел өмірімен біте қайнасып кеткен рухани байлық. Жетісу жеріндегі топонимдердің туындауына негіз болған салт-дәстүр элементтерін қарастыра келе, адамдардың табиғаттағы әр түрлі құбылыстарды бақылап, оны өз іс-әрекеттерімен, тәжірибесімен салыстырып, адам санасында қалыптасқан оймен байланысқан бейнелер түрінде әр түрлі нәрселердің ұқсас жақтарын табуы, яғни метафоралық мағынаның жетекші рөл атқарғанын көруге болады. Мәселен, Бесік, Бесіктас атаулары метафораланып қойылған, яғни бесікке ұқсатудан туған болса керек.

Бесік - қасиетті киелі, құтты мүлік. Сәбидің, алтын ұясы болып есептеледі. «Ел іші алтын бесік» деген сөз бесіктің құдіретін көрсетеді. Жаңа туған баланың, бесікке салу да халқымыз үшін елеулі дәстүрдің бірі. Бесікке жолы үлкен елдің, тәрбиелі, өнегелі әжелеріне, әйелдерге тапсырылады. Бесіктің сәбидің денсаулығына, тазалығына пайдасы өте зор. Бесік ағаштан, талдан иіп жасалады. Бесіктің мынадай құрал жабдықтары болады: жастық, мамық, жүргек, түбек, шүмек, қолбау, тартпабау. Олар да

өзінше қолданыс тауып отырған. Мұнда атау тек сыртқы көріністің ұқсастығына ғана қарап қойылмаса керек. Халық барлығына құтты қоныс болған жерді бесікке теңеген.

Ал Бәйгетөбе, Аламан гидронимдерінің қалыптасуына сол аймақтарда аталмыш қазақтың ұлттық ойынының өткізілуі себеп болса керек. **Бәйге** (дәстүр). Ұлы тойда, аста, мерекеде жыққан палуанға, озған жүйрікке, жеңген ақынға берілетін жүлде. Тойдың, астың дәрежесін, қызығын осы бәйгеге қарап анықтауға болады. Бәйгенің ең үлкені әдетте бас палуан мен жүйрік атқа тағайындалады. Аты озып бәйге алғандар оның бәрін еліне айдап кетпейді. Бұл жомарттық, мәрттік, ерлік, ғұрып. Оның біраз бөлігін әруаққа, ақсақалдарға атап, қалғанын жанындағы жолдастарына бөліп береді. Бәйге қазақ халқының рухани, мәдени дәрежесін көтеретін және көрсететін үлкен дәстүр.

Айдар (ғұрып). Балалардың төбе шашын ұзартып өсіріп, моншақ араластыра өріп қояды. Мұны —«айдар» дейді. Бұрын ел бұл ғұрыпты көп қолданған. Мысалы Кенесарының інісі атақты Наурызбай батырдың айдары болған. Балаға Айдар деп те ат қойылады, ол осыдан шыққан. Бұл ғұрып ер балаға жасалады. Сәбилерге шаш орнына кекіл, тұлым да қойылады. [7, 48б.]. Өлкемізде Айдар (ауыл), Айдарлы (ауыл) сияқты топонимдер ұшырасады. Т.Жанұзақтың айтуынша, атау жердің шоқы мен биік төбенің биіктігін айдарға теңеуден қойылған.

Халықтың рухани мәдениеті жайлы мол мағлұматтарды бойына сақтаған атаулардың бір парасы туыстық, рулық, этникалық қатынастарға байланысты болып келеді. «Қоңыр қазақтың өзіне тән барша қасиетін ана сүтімен, жусан иісімен, күйдің күмбірімен, саумал иісті самалдың лебімен бойына дарытқан, көкірегі ояу, көзі ашық, халқының тарихын, өнері мен мәдениетін, тұмса тұнық әдебиетін, ғұрпын, салтын білетін, «Мен қазақпын!» дей алатын азамат өзінің шыққан тегін, кіндік кесіп, кір жуған ата жұртын қастерлеп, жеті атасын жадында тұтуы шарт» [7,198б.]. Қазақ алысты жақын тұтқан, жақынды бауыр тұтқан. Туыстық желіні үзбеген, береке-бірлікті бұзбаған. Қазақта туыстық қатынастарды үш жұртқа топқа бөліп атайды. Біріншісі — адамның әкесі жағынан туысатын өз жұрты әйелдер төркін жұртым деп атайды. Екіншісі шешесі жағынан туысатын нағашы жұрты. Ал үшіншісі әйелі не күйеуі жағынан туысатын қайын жұрты. Туыстық атаулар да жер-суға ат қоюда назардан тыс қалмаған. Туыстық атаулар негізінде қалыптасқан топонимдер: Әже, Бәйбіше, Атабайбұлақ, Әйелсай, Жанбөбек, Бескемпір, Қатынқопа, Балаарқалық, Ұлықыз, Қызқашқан, т.б.

Қазақ даласында «қыз» сөзіне байланысты көптеген жер-су аттары кездеседі. Жалпы даламызда әйел затына байланысты қатын, ханым, бике, бегім сияқты дәрежені көрсететін топонимдер де бар. Мысалы: Әйелсай, Қызұшбұлақсай. Қызға байланысты жер-су атауларының туындауына нақты тарихта болған қыз аты, эвфемизм мен діни нанымдағы қыз образдары, метафоралы түрде қыздың дене мүшесіне балау және қыз бұйымдары негіз болады. Әсіресе «қыз» сөзімен байланысты гидронимдер көп кездеседі. Мәселен, Қызбастау, Қызқорған, Қызтаусу т.б.

Топонимдердің кейбірі сол аймақты мекен еткен ру-тайпалардың атымен байланысты аталған. Жетісудағы Алтай, Амангелдісай, Бақалы, Мұса, Айпара, Айту, Бақалы, Балғалы, Кәппе, Меркі, Наймансүйек, Шажа топонимдері ру атына байланысты қалыптасқан. Мәселен, Бақалы өзені өтетін Сарқан ауданында найман тайпасының руы Бақалыдан тараған ұрпақтар қазір де мекен етеді. Сол сияқты Жетісу жеріндегі Матай тауының, сол аттас темір жол станциясының және ұзындығы 13 км болатын өзеннің аттары Орта жүз Найман ішіндегі «Матай» руының атына қойылған. Ал Төлеңгіт атауына жеке тоқтала кеткен жөн. Төлеңгіттер – Қазақ хандығындағы әлеуметтік топ, ханның жансерігі, хан билігі сүйенетін әскери жасақ. Төлеңгіттер көмегімен хандар мен сұлтандар халықтан салық жинаған, жайылымдарын қарап жүрген. Төлеңгіттер көбінесе жаугершілік кезінде қолға түскен тұтқындардан құралған [7,31б.].

Академик Ө.Қайдардың пікірінше: «...тіл – қорған, тіл – қару, өнер алды –қызыл тіл, тіл – ұлттың жаны мен тәні. Өз тілінен айрылған ел – ел емес, ұлт – ұлт емес. Өйткені, этностың ұлт санатына қосылуы үшін қажетті де міндетті шарттарына ортақ табиғи орта, ортақ күнкөріс көздері, ортақ тіл, ортақ психология жататыны белгілі, сондықтан да қазақ халқы бүгінгі жержүзілік жаһандану процесінде біртұтас ұлт болып қалуы үшін ана тілінің тас түйін етіп ұйыстыратын ұйытқы болар құдіретті күшіне сүйену керек...» [9,32 б.].

Халықтың өзіндік дүниетанымынан, тұрмыс-салт ерекшелігінен туындаған арнайы сөз қолданыстардың халықтың өткен өмірінде қандай мәні болса, бүгінгі өмір тіршілігіне тигізер пайдасы одан зор. Сөз құпиясын, сөз құдіретін анықтаса, ғасыр қойнауында жатқан немесе келмеске кеткен білім мәнінің сарасы көрінері анық.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қайдар Ө. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. Алматы: Ана тілі, 1998.-304б.
2. Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігі. Словарь социолнгвистических терминов. Сүлейменова Э. Д., Шаймерденова Н.Ж., Смағұлова Ж.С., Ақанова Д.Х. — Астана: Арман-ПВ, 2008. — 392 б.
3. Рысберген Қ.Қ. Қазақ топонимиясының лингвокогнитивтік және этномәдени негіздері. Филол. ғыл. доктор.дисс.авт. Алматы, 2010. 64 б.
4. Нұржекеев Б. Өзендер өрнектеген өлке. – Алматы: Жалын, 1987. – 228 бет.
5. Жанұзақ Т. Қазақстан географиялық атаулары. Алматы облысы. – Алматы: Арыс, 2005. – 256 бет.

6. Жүнісов Д. Өзен-көл атаулары. – Алматы: Қазақстан, 1991. – 128 бет.
7. Артықбаев Ж. О., Сабданбекова Ә. Ә., Елемесов Ә. Қ., Дауенов Е. Н. Дәстүрлі қазақ этнографиясы: оқу-әдістемелік құралы. – Павлодар: «Кереку», 2008. – Б. 2. – 260 б.
8. Керимбаев Е.А. Казахская ономастика в этнокультурном, номинативном и функциональном аспектах. – Алматы, 1995. – 248 с.
9. Қайдар Ә. Ұлтты ұйыстыратын құдіретті ұйытқы. – Алматы, 2003. – 319 б.

Ирина Шведова, Дарья Хохлова
(Москва, Россия)

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПРЕДЛОГА «MIT» В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И СПОСОБЫ ЕГО ПЕРЕДАЧИ НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Выражая в языке различные отношения между предметами, процессами, явлениями, каждый предлог как в немецком языке, так и в русском, требует определенного падежа существительного или местоимения, с которыми он употребляется. В обоих языках предлоги связывают слова или группы слов в одну смысловую единицу.

Предлоги как средства выражения грамматических и семантических отношений между членами предложения занимают в грамматическом строе немецкого и русского языков одно из ведущих мест, составляя существенную сторону его синтаксического строя, но представляют собой один из наименее последовательно разработанных разделов грамматики [1, 93].

Предлоги, причисляясь к служебным или функциональным словам, занимают особое место внутри класса служебных частей речи и отличаются от других подклассов, входящих в эту группу (частиц, союзов и междометий). Большинство ученых сходятся во мнении о том, что предлоги характеризуются большей абстрактностью своего значения, чем знаменательные части речи, специфичностью роли в языке и особенностями функционирования. [5, 10]

Здесь мы хотим рассмотреть функционирование предлога «mit» и способы их передачи на русский язык.

Первое значение предлога „mit“ – указание на совместность действий, на наличие чего-либо. В этом случае он передается на русский язык предлогом «с (со)». Предлог „mit“ управляет в немецком языке дативом, а предлог «с (со)» управляет в русском языке творительным падежом. Косвенное дополнение, выраженное в немецком языке существительным в дативе с предлогом „mit“, передается на русский язык косвенным дополнением, выраженным существительным в творительном падеже с предлогом «с (со)».

Den langen Rohstock mit goldenem Knopf trug er unter dem Arm ... [8, 11]. – *Длинную трость с золотым набалдашником нес он под мышкой ...* [8, 11].

Er war ein Vierziger mit großer Glatze, rötlich – gelbem, kurz gehaltenem Vollbart und rosigem Teint [2, 50]. – *Это был человек лет сорока, с большой лысиной, с короткой рыжеватой бородкой, розовощекий* [6, 316].

Следующее значение предлога „mit“ – указание на орудие или средство, способ совершения действия. В немецком языке предлог „mit“ управляет дативом, а в русском языке предлог отсутствует. В данном случае косвенное дополнение, выраженное в немецком языке существительным в дативе с предлогом „mit“, передается на русский язык косвенным дополнением, выраженным существительным в творительном падеже без предлога.

Neben mir sprach das unbekannte Mädchen; – es sprach leise und langsam mit dieser dunklen, erregenden, etwas rauhen Stimme [3, 16]. – *А рядом со мной слышались слова незнакомой девушки. Она говорила тихо и медленно своим низким, будоражащим и чуть хрипловатым голосом* [4, 10].

Der Alte deutete mit dem Daumen über die Schulter [7, 17]. – *Старик указал большим пальцем через плечо* [7, 17].

Следующее значения предлога „mit“ – указание на способ осуществления действия (часто употребляется без артикля). Обстоятельство образа действия, выраженное в немецком языке существительным в дативе с предлогом „mit“, передается на русский язык обстоятельством образа действия, выраженным деепричастием или наречием. Здесь имеют место частеречные нарушения.

„Zeig doch mal den Wagen, Otto“, sagte Lenz mit einem raschen Blick zu Käster hin [3, 13]. – *„Да покажи ты ему машину, Отто“, – сказал Ленц, бросив торопливый взгляд на Кестера* [4, 7].

Er las von dem Goldenen Zeitalter mit gequältem Gesichtsausdruck, las mit Willen schlecht und unzusammenhängend, vernachlässigte absichtlich einzelne Bindungen, die im Buch mit Bleistift angegeben waren, stockte [2, 54]. – *Нахмутив брови и скривив губы, он читал о Золотом веке с измученным, брезгливым выражением лица, нарочито плохо и бессвязно, преднамеренно опуская многие слияния, обозначенные карандашом в книге Килиана, запинаясь* [6, 324].

Также обстоятельство образа действия, выраженное в немецком языке существительным в дативе с предлогом „mit“, передается на русский язык сказуемым, выраженным глаголом. Здесь имеют место частеречные нарушения.

Dann durfte die Bibel aufgeschlagen worden, die meistens schon aufgeschlagen waren, und man fuhr mit Lesen fort [2, 51]. – Затем ученики получили разрешение раскрыть Библии, по большей части уже раскрытые, и стали читать дальше [6, 318].

Обстоятельство образа действия, выраженное в немецком языке существительным в дативе с предлогом „mit“, передается на русский язык согласованным определением, выраженным прилагательным. Здесь имеют место частеречные нарушения.

Sie packte aus einem Packet eine Puppe mit roten Backen und drückte ihr auf den Bauch [3, 21]. – Она достала из пакета румяную куклу и нажала на ее живот [4, 14].

Обстоятельство образа действия, выраженное в немецком языке существительным в дативе с предлогом „mit“ передается на русский язык обстоятельством образа действия, выраженным существительным в творительном падеже с предлогом «с».

Gotlieb Kassbau, Sohn des verunglückten Grosskaufmans Kassbaum erhielt eine vorzügliche Note, weil er mit Genauigkeit feststellen konnte, das Hion an Vieh siebentaused Schafe, dreitaused Kamele, fünfhundert Esel und sehr viel Gesindes besessen habe [2, 51]. – И Готлиб Кассбаум, сын разорившегося коммерсанта Кассбаума, удостоился, несмотря на неблагоприятные обстоятельства в жизни его семьи, отличной отметки, так как сумел с точностью установить, что у Иова было семь тысяч овец и три тысячи верблюдов, пятьсот пар волов, пятьсот ослов и очень много слуг [6, 318].

Таким образом, исследовательский материал показывает, что косвенные дополнения, выраженные в немецком языке существительным с предлогом «mit», передаются на русский язык также косвенными дополнениями. Обстоятельства, выраженные в немецком языке существительным с предлогом «mit», могут передаваться на русский язык обстоятельствами, сказуемыми, согласованными определениями, выраженными существительными, наречиями, глаголами, прилагательными.

Литература:

1. Кривоносов А.Т. Система классов слов как отражение структуры языкового сознания: (Философ. основы теорет. грамматики). – Москва: Нью-Йорк: 2001.
2. Манн Т. Будденброки // Самоумова М.Н. Рассказы, новеллы, легенды: книга для чтения на немецком языке. – М.: Изд-во СГУ, 2008. – 245 с
3. Ремарк Э.М. Три товарища: Книга для чтения на немецком языке. / Задания и комментарии Н.Л. Гильчонок – СПб.: КАРО, 2007. – 352 с. – (Originallektüre).
4. Ремарк Эрих Мария. Три товарища. – Изд. Правда, 1985. OCR Палек: 1998 г. (Перевод с немецкого И. Шрайбера).
5. Хоружая Ю. Н. Семантические функции пространственных и временных предлогов в немецком и русском языках. Автореферат канд. филол. наук. – Краснодар, 2007. – 29 с.
6. Mann T. Buddenbrooks. / Пер. с нем. – Н.Ман. – М.: Правда, 1985. – 342 с.
7. Preußler O. «Krabat» = Немецкий язык с О.Пройслером «Волшебник Крабат» / пособие подготовила Юлия Хасянова. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2006. – 443, [5] с. – (Метод чтения Ильи Франка).
8. Storm Th. Immensee / пособие подгот. И. Солнцева. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 128 с.

СЕКЦИЯ: ФИЛОСОФИЯ**Анастасия Авдеева
(Москва, Россия)****СОВРЕМЕННАЯ ПОЖАРНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ – АКТУАЛЬНОСТЬ, ГУМАНИЗАЦИЯ И ПУТИ РАЗВИТИЯ**

Противопожарная безопасность – динамично развивающаяся отрасль науки и техники. Современная действительность диктует быстрые темпы внедрения инноваций, ускоренное обучение новым технологиям, усовершенствованный анализ результатов. Востребованность знаний в этой области определяет актуальность открытий, нововведений и усовершенствований, того, что и подразумевается под термином «инновация». Гуманизация подчеркивает принадлежность данной сферы знаний к значению непосредственной человеческой жизни, за сохранение которой люди и ведут постоянную борьбу с огнем. Именно поэтому пути развития науки, на сегодняшний день, разнообразны: акцентирование повышенного внимания на развитии робототехники, переоценка последствий чрезвычайных ситуаций для предотвращения их повторения, изучение истории пожарной охраны для понимания преемственности системы воспроизводства знаний и умений.

Пожар – это неконтролируемое горение, причиняющее материальный ущерб, вред жизни и здоровью граждан, интересам общества и государства [1, с. 100]. Пожары сопровождают жизнь человека неотступно, поэтому борьба с этим бедствием совершенствуется параллельно развитию научно-технического прогресса. Актуальность поставленных задач определила современное состояние пожарной безопасности многогранным и неоднозначным. Правила пожарной безопасности включают в себя комплекс положений, устанавливающий порядок соблюдения требований и норм пожарной безопасности при строительстве и эксплуатации объекта. Действия по предотвращению пожара, по борьбе с уже возникшим возгоранием и по ликвидации последствий бедствия требуют мощного технического обеспечения и реализацию научно-практических навыков.

Актуальность усовершенствования мероприятий по реализации противопожарной безопасности связана с все более усложняющейся конструкцией и планировкой потенциальных объектов, на которых может произойти пожар. Введение новых архитектурных особенностей зданий, все более увеличивающаяся этажность сооружений, использование новых строительных материалов требуют разработки для пожарных специальной методологии соответствия появляющимся нововведениям. Требуется модификация и введение новых технических средств, позволяющих реализовывать различные формы обеспечения противопожарной безопасности вне зависимости от характера чрезвычайной ситуации. Эту задачу решает утверждение нормативных правовых актов федерального и регионального значения.

В 2010 г. была согласована и утверждена структура раздела федерального каталога продукции по классу ЕКПС 4210 «Пожарные машины, оборудование и инвентарь». В соответствии с приказом МЧС России от 16.12.2008 г. № 581 «Об утверждении форм статистической отчетности по осуществлению государственного пожарного надзора» предоставляется информация о результатах надзорной и административно-правовой деятельности, кадровом составе, противопожарной пропаганде и обучению населения соответствующим навыкам.

Приказом МЧС России от 30.12.2003 г. № 774 был определен порядок сбора и обработки ежемесячной статистической информации о чрезвычайных ситуациях и их последствиях на территории Российской Федерации. Теперь эти данные позволяют осуществлять анализ обстановки с пожарами, исследовать их динамику, определять финансово-экономические затраты.

Ежегодно в Российской Федерации на пожарах погибает более 100 чел. в расчете на 1 млн чел. населения. Аналогичный показатель в экономически развитых странах мира значительно ниже. Гуманизация – то есть социальная значимость человеческой личности, его экономической независимости, приспособление техники и технологии к потребностям гражданина – это характерная черта противопожарной безопасности экономически развитых стран. Традиции, основанные на уважении гражданского общественного самосознания, определяют экономическое финансирование данной сферы деятельности. Система добровольчества, пожарно-профилактическая работа способствуют повышению авторитета представителей данной профессии.

К сожалению, в Российской Федерации гуманизация противопожарной безопасности еще не имеет необходимого масштаба. В царской России профессиональные пожарные подразделения не пользовались авторитетом, на финансирование их деятельности не выделялось достаточного количества казенных средств. Ни о каком добровольчестве речь не шла. Советский период несколько изменил отношение общества к проблеме пожарной безопасности, однако самые ответственные вопросы рассматривались на уровне не законодательного, а исполнительного органа власти страны. Создание особого ведомства МЧС России, выделенного из МВД в период социально-экономических преобразований начала нынешнего века, изначально определило широкие законодательно-правовые полномочия, направленные на модернизацию и, как следствие, гуманизацию противопожарной безопасности. Однако, работа в данном направлении еще не настолько продуктивна, что отражается

на статистике пожаров, уровне подготовки граждан к такой чрезвычайной ситуации, и, как следствие, размере материального ущерба.

Международный опыт показывает изменение отношения населения к работе пожарных. Пожарные Нью-Йорка стали главными героями при ликвидации последствий атаки террористов на башни-близнецы Международного Торгового Центра в 2001 г.

Гуманистическая составляющая работы противопожарной службы должна выражаться в следующих характеристиках: рациональном размещении личного состава спасателей, что сократит время сбора и выезда на место чрезвычайной ситуации; пожарно-техническое вооружение, специальная одежда и снаряжение, которые должны быть максимально приспособлены к антропологическим особенностям человеческого тела; тесное взаимодействие со службами эвакуации и полицией, что позволит быстрее разместить пожарную технику у горящего объекта и обезопасит случайных прохожих; повсеместное обучение правилам пожарной безопасности, охватывающее все возрастные и социальные слои общества, что научит людей поведению в условиях сильного задымления [2, с. 128–132]. К сожалению, даже в средней общеобразовательной школе в ряде классов предмет основы безопасности жизнедеятельности (ОБЖ) отсутствует в почасовой учебной сетке.

За два последних десятилетия пожарная безопасность в Российской Федерации претерпела глубокие изменения. Во-первых, в структуре федеральной власти появилось специализированное министерство по чрезвычайным ситуациям, в компетенцию которого отнесена пожарная безопасность. Во-вторых, сами чрезвычайные ситуации, возникающие на территории страны, диктуют разнообразные пути развития и направления модернизации данной сферы деятельности.

Например, лето 2010 г. ознаменовалось широким распространением торфяных и лесных пожаров на обширной территории европейской части России. Чрезвычайная ситуация, с которой велась борьба несколько недель, определила направление пожарной безопасности на лесных объектах России как приоритетное. Было осознано, что качественная пожарная безопасность – условие сохранения важного природного ресурса страны. Поэтому сотрудниками ФГБУ ВНИИПО МЧС России были подготовлены рекомендации по противопожарной защите лесных массивов, определены меры по предотвращению широкого распространения возгорания. Уже в 2011 г. были дополнены и переизданы руководства по способам и средствам огнезащиты древесины, поскольку данная тема ввиду природной чрезвычайной ситуации оказалась актуальной (огнезащита древесины обеспечивает предотвращение возгорания, замедляет или прекращает пожар на его начальной стадии, способствует его быстрой ликвидации [3, с. 5]).

Развитие специальной робототехники для проведения спасательных и восстановительных операций – важное направление развития технического оснащения противопожарной безопасности. Основное назначение такой робототехники – работа в экстремальных внешних условиях, опасных или вредных для жизни человека. На робототехнические комплексы возложены следующие функции: инспекция и обследование аварийных зон; погрузочно-разгрузочные и транспортные работы; технологические работы по монтажу и демонтажу оборудования; работы по дезактивации местности; пожаротушение; поиск и эвакуация людей из опасной зоны [1, с. 122]. Появились беспилотные летательные аппараты, осуществляющие мониторинг пожарного состояния лесных массивов в автоматическом режиме.

Преимущество системы знаний по пожарной охране формирует целостное, объемное и многогранное понимание проблем и перспектив развития данной отрасли знаний. Например, изучение военных пожаров Отечественной войны 1812 г. позволяет в данном бедствии увидеть своеобразную патристическую форму сохранения славянского культурного пространства [4, с. 116–122], а всесторонний анализ трагедии 1986 г. на Чернобыльской АЭС дал возможность в марте 2011 г. предложить помощь Японии в ликвидации радиационной аварии на АЭС «Фукусима». Международное взаимодействие при решении чрезвычайных проблем показывает, насколько мир стал взаимосвязан и гуманистичен.

Пожарная безопасность – это не просто совокупность знаний о тушении и предотвращении возгорания. Это сложная система, регулирующая все составные части триады: предотвращение – пожар – ликвидация. Развитая государственная система противопожарной безопасности в современном мире – это пример решения гуманистических проблем организационными, воспитательными и техническими средствами.

Литература:

1. Терминологический словарь по пожарной безопасности / Сост. М.С. Васильев, Н.В. Бородин. М.: ФГУ ВНИИПО, 2001.
2. Зарецкий А.Д. Гуманизация – доминирующий принцип развития системы пожарной безопасности современной России // Пожарная безопасность. 2011. № 4.
3. Способы и средства огнезащиты древесины: руководство. 4-е издание, переработанное и дополненное. М.: ВНИИПО, 2011.
4. Авдеева А.А. Феномен пожаров в Отечественной войне 1812 года как фактор сохранения славянского культурного пространства // Славянское культурное пространство. Материалы

международной научно-практической конференции, посвященной Дню славянской письменности и культуры. 2012.

Р. Джуншеев, К. Тулепбаева, Ш.Умеева
(Казахстан, Тараз)

О НЕКОТОРЫХ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ НА ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ.

Система глобальной взаимозависимости современного мира формируется как комплекс глубоко противоречивых, противоположных процессов и конфликтующих структур. Мир пронизывает геополитические и цивилизационные разломы, этнокультурные и конфессиональные конфликты, противостояние лидеров и аутсайдеров глобализации, центра и периферии нового мирового порядка. В этих условиях как никогда прежде актуальной становится выработка общей основы, единых принципов, общепризнанных норм мирного, толерантного, взаимоуважительного сосуществования народов, культур, цивилизаций. Концепция «Евразийства» представляет собой именно такого рода общую платформу для движения к прочному, справедливому миру как главному условию не только развития, но и самого существования человечества (1).

Исследования проблем евразийства приобретают особое значение для современного Казахстана. Социокультурная, духовно-нравственная атмосфера кризисно трансформирующегося общества создает не самую лучшую ситуацию для распространения и утверждения в массовом сознании гуманистических ценностей. Существуют различные идеи и проекты относительно того, на каком мировоззренческом, идеологическом, ценностно-смысловом фундаменте в этих условиях следует возводить здание казахстанской государственности. Общепризнанным является представление о том, что в составе казахстанской общенациональной идеи должны гармонично сочетаться этнокультурные и общечеловеческие ценности, приверженность нравственному содержанию традиционной культуры и ориентация на нормы демократической граждански-политической культуры. Однако нерешенным является вопрос о том, на каком основании могут и должны быть соединены воедино эти сегменты общенациональной идеологии.

Необходимо проанализировать качественные изменения в современной казахстанской культурной политике, обосновать ее целесообразные меры и конструктивные практические решения, которые могут стать важнейшей предпосылкой устойчивого развития казахстанского общества. Способствовало его вхождению в глобальное социокультурное пространство на правах партнера, обладающего мощным культурным и духовно-нравственным потенциалом, способным внести вклад в достижение стабильности глобальной социокультурной ситуации (2). Требуется уточнение самих целей культурной политики, расширение ее базы, увязка культурной политики с политикой в других областях.

В то время, когда мир стал гетерогенным и нуждается в выработке иных критериев и векторов развития, казахстанская культурная политика не может игнорировать общие «правила игры» в социокультурном глобальном пространстве. К необходимости выработки таких правил постепенно приходит все мировое сообщество, которое сегодня отчетливо ощущает, что назрела необходимость смены парадигм, учитывающих повышение роли культуры в формировании реалий будущего и путей выживания человечества. Это предполагает концентрацию внимания на:

- «единство многообразия» культурного развития и его принципах, в том числе принципах взаимосвязи устойчивого развития и расцвета культур, взаимосвязи творчества в сфере культуры и человеческого прогресса, а также свободной циркуляции идей в письменной и аудиовизуальной форме, необходимой для развития творческого разнообразия;

- диалоге культур, проблеме, небывалой по значимости и сложности, решение которой будет способствовать созданию нового мирового порядка, основанного на партнерстве цивилизаций и народов в решении ключевых проблем, определяющих будущее человечества, его судьбу;

- изменениях в культуре, вызванных современной технологической революцией, прежде всего тех, которые связаны с «реконструкцией» культурной идентичности в информационно-глобальном обществе, а также развитием информационно-коммуникативных процессов, интеграцией электронных средств коммуникации и повышением их интерактивного потенциала (3);

Таким образом, ценности ненасилия, терпимости, принципы диалога и другие ценности и нормы культуры мира становятся важнейшими стратегическими ориентирами и приоритетами демократизации социально-политической сферы казахстанского общества. Демократия – это не только социально-политическая форма, в рамках которой происходит культурное развитие, но и культурная форма, определяющая ход социальных, политических и экономических преобразований. В этой обоюдности заключается основание взаимообусловленности демократии и культуры мира. При этом гуманистические ценности культуры мира выступают как интегрированная система, или метасистема по отношению к либеральным, консервативным, социал-реформистским, модернистским, традиционным и т.д. ценностям.

Для прорыва к социально ориентированной постиндустриальной экономике Казахстана придется решить задачи восстановления ключевой роли государства в макроэкономическом регулировании экономики и социально-культурной сфере, что, в свою очередь потребует глубоких перемен в социальной психологии казахстанского общества, в его ментальности (отказ от патриархальных пережитков, изменение отношения к собственности, к правопорядку, самодисциплине) (4). Судьба Казахстана как субмировой цивилизации – это своеобразный тест, проверка способности человечества организовать жизнедеятельность в новых условиях глобально-информационной культуры. Если выживет Казахстан со своим «большим пространством» и «большим временем», то выживет и все человечество. Проблема цивилизационной идентичности Казахстана вырастает в проблему альтернативных перспектив развития жизни на Земле.

Дружба народов – уникальное достояние Казахстана. Годы совместной жизни, различные испытания позволили нам выстрадать главную истину – людям разных национальностей делить между собой нечего. Каждый народ велик, так как за ним стоят великая история и великая культура независимо от численности или этнических особенностей народа. И это величие обогащает всех людей, всю человеческую цивилизацию.

На основе этого и строится диалог равноправных культур. Ассамблея народа Казахстана – гарант равенства наций в нашей стране.

Толерантность, как отмечается в Декларации принципов терпимости, это не уступка, снисхождение или потворство, но активное отношение, которое должны проявлять отдельные люди, группы и государства. «Терпимость означает уважение, принятие и правильное понимание богатого многообразия культур нашего мира, наших форм самовыражения и способов проявлений человеческой индивидуальности» (5).

Кроме того, утверждение плюрализма мнений и убеждений, легитимация маргинальных и аномальных типов поведения и форм общественного самоутверждения индивидов могут быть столь же агрессивными, как и насаждение «идейно-политического единства» (6). Религиозная нетерпимость является одной из наиболее острых проблем, стоящих перед религиозными организациями, участвующими в движении за культуру мира и разделяющими ее основные цели.

Веротерпимость – одна из важнейших гуманистических ценностей культуры, один из основополагающих принципов духовно-нравственной структурирования гражданского общества и функционирования государства.

Основным политическим смыслом Евразийской идеи, выдвинутой Нурсултаном Абишевичем Назарбаевым в 1994 году было стремление на основе интеграции максимально содействовать глобальному, мировому процессу сближения Востока и Запада.

По многим направлениям политического, социально-экономического и культурного обмена на нашем континенте, на пространстве СНГ и в самом Казахстане действует целый ряд различных международных организаций, программ развития интеграционных образований. Это приносить свои плоды. Восток и Запад стал лучше понимать друг друга, и это вызывает одобрение народов.

Евразийская идея изначально намечаемые действия делает предметно конкретными, а интеграционному процессу придает осознанность, связывает его с историей и культурой – как общечеловеческой, так и отдельных народов. Сегодня, практически нет таких людей, которые не хотят понимать очевидную зависимость и общую связь многих насущных интересов населения разных стран, необходимость поиска реальных путей эффективного взаимодействия.

Главное в том, что идея евразийской солидарности, взаимопомощи, взаимообогащения находит понимание и всемерную поддержку у населения, простых граждан всего евразийского пространства. В этом видится залог успех этого глобального проекта мировой истории.

Литература:

1. Савицкий П.Н. Географические и геополитические основы Евразийства. Прага. 1933 г.
2. Гумилёв Л.Н. Ритмы Евразии. Санкт-Петербург. 1992 г.
3. Вернадский Г.В. Евразийство: декларация, формулировка, тезисы. Прага. 1932 г.
4. Задорин И.В. Интеграционные ориентации населения стран СНГ: динамика и перспективы. Москва. 2008 г.
5. Назарбаев Н. Перспективы евразийской интеграции. Астана. 2004 г.
6. Назарбаев Н. Проект Евразийского Союза: проблемы и перспективы интеграции. Астана. 2009 г.

**Сайраш Сапарғалиева
(Астана, Казахстан)**

ДАМУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ЖАСТАР ФЕНОМЕНІ

Қоғам – адамзат өркениетінің білігі мен біліміне, адамгершілік-этикалық нормаларына тікелей қатысты дамиы. Біздің бүгінгі тәуелсіз қоғамымыз бен егемен еліміздің негізі – жастар. Мемлекет тәуелсіздігінің бүгінгі даму сатысында ел жастарына артылып отырған сенімнің жауапкершілігі де

ауыр, жүктеліп отырған міндетте аз емес. Жастарға сенім артып, жастардан үкілі үміт күту – қай қоғамның да басында бар болатын құбылыс. Алайда, біздің қоғамның жастардан күтер үміті айрықша. Олай дейтініміз, бүгінгі жастар – мемлекетіміздің егемендігімен қатар тамырланған, әрі қоғамдық санасы Тәуелсіз Қазақстанның ұлттық рухымен тәрбиеленген таза ұрпақ. Әл-Фараби бабамыз: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім - адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне опат әкеледі» - деген екен. Демек, өскелең ұрпақтың өмірлік философиясын тәрбиемен байланыстыру, сол арқылы негізін қалау басты қажеттілік.

Әлеуметтанушылар «жастар» деген ұғымды жас ерекшеліктер және сонымен байланысты қызмет түрлерінің негізінде пайда болатын топтасқан көпшіліктің жалпылама жиынтығы ретінде айқындайды. Әрбір кезең өзіндік болмысымен жастардың санасына, мәдениетіне, дүниетанымына, олардың қоғамдағы рөліне ықпал етеді. Жалпы алғанда, екінші және үшінші мыңжылдықтар арасындағы әлемдік өркениет дамуындағы негізгі сипаттама өмір тізбегінің барлық саласындағы Адам рөлінің өсуі. Мұның көрінісі ретінде ең алдымен қоғамдық байлықтың қорлануы тек капитал арқылы ғана емес, адамдағы басымдық арқылы жүзеге асып отырғандығына куә болып отырмыз. Анау XX ғ. басында аталып кеткен қазіргі экономика мен ғылыми-техникалық революция императиві міне осындай.

Неміс әлеуметтанушысы Х. Шельски XX ғ. жастарының тарихи үш толқынын даралап көрсетеді. Оның ойынша, біріншісі – **романтикалық**. Бар болмысы идеалистік философияға негізделген бұл ұрпақта ең әуелден адамға тән ақыл-парасат, ізгілік және түсіністік қасиеттер басым болды. Екіншісі – **уайымшыл** деген шартты атқа ие болған ұрпақ. Жастардың бұл толқыны әр түрлі саяси бірлестіктерде, қозғалыстарда, партияларда өздерінің құқықтарын қорғау үшін саналы түрде бірігіп, алға қойған мұраттарын жүзеге ұмтылды. Соңғы, үшінші ұрпақ – қоғамдық мұраттар мен құндылықтарға деген сенімсіздікті бойына сіңіріп өскен **күдікшіл** ұрпақ [1].

Ұрпақ жөнінде едәуір кең көлемді теория ұсынған ғалым – Хосе Ортега-и-Гассет. Оның ойынша, бұқара мен жеке адам арасында ымырашылдық бар, қандай болса да биологиялық бастаудан айырылған мүдделестік бар. Ортега тарихи ұрпақ деп атақты адамдардың атымен атайды, ұрпақ жалғастығын 15 жылмен есептейді. Ұрпақтың даушарғысы дәстүрлі рухани құндылықты жойып, өркениет пен мәдениетте қатер төндіреді. Ортега-и-Гассет қоғамды мырзалар мен бағыныштылар, яки мықтының айтқанына көніп, айдағанына жүретіндер деп бөлу көзқарасында тұрғанын ашық мәлімделді. Адамдар табиғаты жағынан бірдей емес деген байламға келеді [2].

Ұрпақтар сабақтастығы турасында қазақстандық ғалым Ғарифолла Есімде өз ойын былай деп жеткізеді. «...Бүгінде үш ұрпақ бір отбасының басында ғұмыр кешудеміз. Әрқайсының өз буынына тән көзқарасы, дүниетанымы, үздіксіз, тұрақсыз өзгерістерге өз өлшемдері бар. Кезінде Шәкәрім «Құбылған әлем жарысы, ақылды жанның табысы» деп еді. Бүкіл әлем ғаламторға сыйып кеткенде, тағы да Шәкәрімнің «Ақылды жанның мүлкі әлем» дегені еске түседі.

Үш буын бір-бірімізді түсінісіп, ұғынамыз ба? Үш ұрпақтың бір-біріне берері не? Елбасы дөп тауып айтқандай, буындар бірлігі ұрпақтар сабақтастығы емес пе? Тәрбиеде, тұрмыста, көзқараста осы мәселе қалай шешілуде, ойланатын жай. Ұрпақтар сабақтастығы алтын өзек. Иә, қазіргі таңда бізге не қажет? Қазақ жастарына ауызбірлік пен ұлтжандылық, ел мен жерге сүйіспеншілік, Ана тілімізге құрмет, кез келген ұлт тапап өтуге сескеніп тұрарлық «Өршіл Рух» қажет. Сонда ғана елдік тұғырымыз одан әрі нығайып, ұлттық болмыс, бет-бейнеміз сақталып қалады [3]. Осы тұста ғұлама ойшыл Конфуцийд мына бір тұщымды көзқарасы ойыма келді. Конфуций өзінің философиялық ілімінде «идеалды адам» образын ұсынған еді. Оның бойында екі қасиет болуы міндетті. Оның біріншісі адамгершілік (жэнь), екіншісі сезіну міндеті. Идеалды адам бірінші орынға парызды, екінші орынға пайданы қояды деп ойын түйіндейді. Орыстың ұлы жазушысы Лев Толстой Қытай ілімін зерттеп, алған әсерін былайша баяндайды: «...Шын ілім адамдарды биік ізгілікке үйретеді, ол – адамдардың жаңаруы. Биік жетістікке жету үшін: бүкіл халықтың тұрмысы жақсы болсын. Ол үшін: отбасының жағдайы жақсы болсын. Ол үшін: жеке өзіңнің жағдайың жақсы болсын. Ол үшін: жүрегің таза болсын. Ол үшін: шыншыл бол, ой саналылығы болсын. Ол үшін: жоғары сатылы білімің болсын. Ол үшін: өзіңді-өзің зертте[4]. Міне, бүгінгі жастарды осындай қағидамен тәрбиелей отырып, бағыт-бағдар сілтесек, мемлекеттілігіміздің негізі мықты болары анық. Ерте грек қоғамының ғұламасы Платон «идеалды мемлекет» концепциясын ұсынса, шығыстың данасы әл-Фараби бабамыз «қайырымды қала» концепциясын негіздесе, Елбасымыз «Қазақстан –2050» Стратегиясында «Мәңгілік қазақ елі – тәуелсіз Қазақстан» деп қазақ елінің идеалдық тұғырын, келешекте орын алатын, іске асатын нақты іс-шаралар жүйесі арқылы ұсынып отыр.

Қазіргі буын іскер білімді, уақытты да құрметтей біледі. Ұлттық мүддеміз, салт-дәстүрімізді, тілімізді, дінімізді ұлағаттауда жастар бүгінде алда келеді. Білім алып, сапалы істерде тындыруда. Бүгінгі білімді ұрпақ мәдени мұраны зерттеп, тарихты білу арқылы бойындағы қуатын шығарып, бостандықтың да, уақыттың да, сапаның да қадірін білуде. Жастар санасында әлеуметтік эксперимент жүріп жатқан сияқты.

Қоғам дамуының алғышарты адам факторы, адамның білімі мен біліктілігімен тікелей байланысты деген қағидаға сүйенер болсақ, қазіргі жастардың білім алуына, таланты мен дарынына орай ғылымға келуіне мемлекет тарапынан жасалып жатқан шаралар, атқарылып жатқан жұмыстар аз емес. Республикамыздың білім саласындағы жасалып жатқан көптеген шаралары да негізінен

жастарға арналып отыр. Ғылыми-техникалық және экономикалық прогрестің негізгі қозғаушы күші болып табылатын жастар – жалпы, қоғамның жемісті дамуының кепілі. Білім беру саласы жастарға бағытталғандықтан, бұл салада артта қалушылық мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігіне, ұлттық келешекке кері әсері тиеді. Бұл турасында Елбасымыз биылғы «Қазақстан – 2050» стратегиясында айырықша атап өткен болатын. Мемлекет Басшысы өз сөзінде **«...Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Дәстүр мен мәдениет – ұлттың генетикалық коды. Біз бәріміз бір атаның – қазақ халқының ұлымыз. Бәріміздің де туған жеріміз біреу – ол қасиетті қазақ даласы. Бұл дүниеде біздің бір ғана Отанымыз бар, ол – тәуелсіз Қазақстан. Біз болашаққа көз тігіп, тәуелсіз елімізді «Мәңгілік Ел» етуді мұрат қылдық. «Қазақстан-2050» Стратегиясы осынау мәңгілік жолдағы буындар бірлігінің, ұрпақтар сабақтастығының көрінісі. Тәуелсіз елді өз қолымен құрған буыннан басталған ұлы істерді кейінгі ұрпақтың лайықты жалғастыратынына кәміл сенемін. Бабалардың ерлігі, бүгінгі буынның ерен істері және жас ұрпақтың жасампаздығы арасында сабақтастық болса ғана, біз «Мәңгілік Ел» боламыз» - дей келе Елбасы «Біз – жас ұрпақпыз және бұл біздің қолымыздан келеді»[5] – деп, ойын түйеді. Сонымен қатар, мемлекетімізде жастар саясатына арналған тұжырымдама жобасы ұсынылып, бүгінгі таңда қоғам алаңында қызу талқылану үстінде.**

Адам – жұмысшы – міне қазіргі инвестицияның басты өрісі, негізгі капиталы, ресурсы. Біздің заманымыздағы прогрестің шынайы қозғаушы күші, қазіргі тілімізде қолданысқа еніп кеткен технократия, компьютеризация, экономикада емес, сол компьютерді, экономиканы, техниканы ойлап тапқан – Адамда болып отыр. Ал, өздерінің ақшасын жастарға жұмсап отырған қоғам, (дәлірек айтқанда олардың оқуына, тәрбиесіне, мәдениетіне, салауатты өмір салтына т.т) өзінің болашағына қаржы жұмсап отыр. Алайда, жаңа мыңжылдық аралығында Жер бетіндегі адамзаттың өмірлік болмысында түбегейлі өзгеріске ұшырап, шапшаңдықпен өзгеріске ұмтылып отырған Прогресс құбылысына қатысты сауалдар қатары өзектілігімен алға шыға бастады. Мұны мойындаймыз да. Мәселен, БҰҰ гуманитарлық сауалдар бойынша халықаралық комиссиясы жаңа мемлекеттер, қоғамдық қозғалыстар, қазіргі таңдағы жаңа технологиялар және т.б. қатар өзгерістер факторлары (фактор перемен) арасындағы өзгерістердің шынайы және маңыздысы ретінде жастарды анықтап отыр. БҰҰ құжаттарында көрсетілгендей, жастар санының өсу деңгейі артқан сайын, өзгерістердің де қоғам қалыптасуындағы қуатты факторға айналып отырғандығын дәлелдеп отыр. Жорамалға сүйенсек, келесі жүзжылдық соңында жер шарының тұрғылықты халқының шамамен 60% 30 жасқа дейінгі тұлғалар құраса, 25 жасқа дейінгі адамдар – 50% пайызын құрайды екен. Демек, жастар қоғам құрылымының саяси, экономикалық, әлеуметтік айқындаушы күш, қазіргі қоғамның рухани мәдениетінің негізгі факторы ретінде есептеуімізге тура келеді. Ал, БАҚ-та (телеарналар мен радио) шығармашылық өмір, поп-музыка, кинематограф, сән және т.б. саласында жастар талғамдарды қалыптастырудың басты факторына айналып отыр. Олардың рухани құндылықтары бүкіл әлемге жайылып, ал, көзқарастары билік басындағыларды бейжай қалдырып отырған жоқ. Жастар өздерінің мобилділігінің арқасында күшті қызығушылықтарымен қаруланған, сонымен қатар, олар өздерінің әлемнің және демократизация процесі мен тәуелсіздіктің, әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуде өзіндік рөл ойнайтындарында сезінуде.

Болашақ жастардың қолында, бірақ сол болашақты белсенді, әрі саналы жастардың өздерінің қатысуынсыз құру мүмкін емес. Қоғамдық дамуға жас ұрпақтың ат салысу мәселесі – адамзат дамуының сапалық көрсеткішін, сипаттық болмысын, ырғақты серпілісінің нақты өлшемі. Жастардың қазіргі қоғамдағы рөлінің артуы, олардың әлеуметтік, экономикалық, саяси үдерістер барысына әсері өзекті мәселе. Жастар – қоғамның белсенді топтарының бірі. Жастар – бұл халықтың, мемлекеттің, әлемнің болашағы. Жастар өзі өмір сүріп отырған әлеуметтік болмыстың айнасы. Жастардың қоғамдағы жағдайы мен рөлі қоғамның жай-күйінің және оның прогреске қабілеттілігінің көрсеткіші болып отыр. Жастар орасан зор зияткерлік әлеуеттің, шығармашылыққа деген ерекше қабілеттің қайнар көзі. Өзінің әлеуметтік және психологиялық сипаттамалары мен қоршаған ортаны түйсіну жітілігіне қарай жастар қоғамның радикалдық көзқарастары мен наным-сенімдерін мейлінше тез сіңіріп алатын бөлігі. Жастар шығармашылыққа деген ерекше қабілеттіліктерінің арқасында интеллектуалдық мүмкіндікті арттырудың бірден-бір тасымалдаушысы. Олай болса, биік ұлт болып қалыптасу үшін қажымас қайрат, жігер күш, жаңашылдық, дәстүрмен жөн-жоралғыны ұстау мәдениеті, тәуелсіздік сезімі діндарлық, терең адамгершілік, сөзде тұру, парызды сезіну секілді қадау-қадау мінездер керек. Осы көркем мінезді бүгінгінің жастары бойына сіңіріп өссе ел мұратын ақталатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Аналитическая записка Социально-демографическое положение молодежи в Республике Казахстан (*Подготовлено по заказу Агентства РК по статистике* Центром Исследований «САНДЖ») 2008, С.30-31
2. Уровень удовлетворенности потребностей казахстанской молодежи. Социологическое исследование. Корпоративный фонд «Центр анализа и прогнозирования молодежной политики». Астана, 2009.
3. Ғарифолла Есім. Ел бірлігі. Егемен Қазақстан. 2013ж. 8-ақпан
4. Мырзагелді Кемел. Ақыл қалта. -Астана 2007. -250 б.

5. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстан 2050» Стратегиясы.

Мария Чикарькова
(Черновцы, Украина)

ЦЕНТРОБЕЖНЫЕ И ЦЕНТРОСТРЕМИТЕЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В НАЦИОНАЛЬНОЙ РЕЛИГИОЗНОЙ КУЛЬТУРЕ

Христианство возникло как контркультура относительно мирового язычества, поздние представители которого напрасно старались сложить разнородные верования ойкумены в новую синкретическую политеистическую систему. Иудеохристианское представление о Божестве как «Свете без тьмы» вытеснило системы, в которых равно почитаются Добро и Зло. Язычество – естественное прошлое всякого христианизированного народа. Но в сегодняшнем мире процессы дифференциации и национальной самоидентификации (центробежные тенденции) явственно соперничают с глобалистским движением к интеграции (центростремительные тенденции) [1], и поэтому интерес к языческим корням собственной культуры неуклонно возрастает. Это не «политическая мода» и не случайность, равно как и не результат «всемирного заговора» (хотя, конечно, факторы вроде влияния масонской программы французского толка, ставящей своей целью разрушение империй и авторитета Церкви путем раздувания национальных движений тоже нельзя сбрасывать со счетов). Но процесс расподобления начался еще в пору крушения Западной Римской империи, и с тех пор политической моделью западноевропейского общества становится национальное государство (Франция, Англия, Германия и пр.). Византийскую империю и латинский Запад долго еще – до самого разделения Церквей – объединяла единая межнациональная христианская культура. Сегодня же мы наблюдаем такой парадокс: «разрозненные» народы Запада (и не только Запада) все еще во многом объединяет Католическая Церковь либо общность «католического» прошлого; там, где взяли верх протестанты, церковь стала совокупностью сект; некоторые из них настолько отошли от основ христианства, что сами протестанты аттестуют их как антихристианские культы; начиная с эпохи Просвещения, в этот процесс вливается все более крепнущая струя вольнодумства и секуляризации. Но и в православном мире Церковь – при сохранении общности вероучения – все более неуклонно дробится – пока что административно: уже насчитывается 15 (!) православных патриархов, и число это, видимо, будет умножаться. Более того, оказавшись в плену политики, ветви Православия начинают открыто враждовать между собой (взять хотя бы ситуацию в сегодняшней Украине). Национальный момент становится для многих церковных людей практически более важным, нежели единение людей во Христе. Не вполне свободна от таких настроений и Русская Православная Церковь. Но парадокс здесь состоит в том, что, превращаясь исключительно в религию того или иного этноса, христианство само становится язычеством [см. детально: 5, с. 255]. Попытки объявить национальный церковный опыт «единственно верным» превращают церковь в секту, в перспективе – обычно синкретическую. На окраинах цивилизованного мира уже процветают зловещие культы вроде вуду – синтеза католичества с языческими представлениями. Характерно, что «национализация» церкви в обществе неуклонно идет рука об руку с возрастанием интереса к «родным языческим корням». При этом неистребимое в православных регионах Восточной Европы и лелеемое этнографами, профессиональными патриотами, и, отчасти чиновниками от культуры и образования двоеверие – вращение пережитков национального язычества в христианство – сегодня уже не удовлетворяет людей, стремящихся заменить советское отрицание всякой религии на всеядный синкретизм, признание абсолютного равенства всех религий. Жрец каменного века, совершающий человеческое жертвоприношение, рассматривается как аналог христианского священника, приносящего жертву бескровную в Евхаристии. Все чаще можно встретить с прямыми попытками возродить «родное» язычество – его апологеты обычно исходят из эмоции – зазорно-де молиться «еврейскому Богу», когда своих – рогатых и хвостатых – предовольно. Иные пишут об этом завуалированно, иные – не таясь, открыто, уничижительно. Так, в журнале венедов «Волхв» христианство наряду с иудаизмом объединено в главе под издевательским названием «Религии метисов (извращения)». Тут иудаизм характеризуется как «жидовизм (религия жидов)», а христианство – как «религия жидовских рабов» [4, сс. 45–54, 82–92]. Если же материала маловато, достаточно объявить «родным» индо-иранский пантеон, как это делали, скажем, немецкие нацисты. Известно, что Гитлер родное германское язычество не ставил слишком высоко – за его очевидную убогость, и искал корней «арийства» в развитом язычестве Индии, не подозревая, что ее религиозная культура сложилась как синтез верований пришлых ариев и исконных религий Индии «черной», дравидийской, чья цивилизация тогда еще не была открыта археологами. И, хотя сегодня грамотным людям очевидно, что такие модели порождены комплексом неполноценности, число апологетов «удара русских богов» или РУН-веры («родная украинская народная вера»), равно как и философии Нового века, возрастает – при очевидном подогреве интереса к ним в СМИ и вообще в массовой культуре.

Философия New Age и вовсе не задумывается над градацией религий, объединяя и сплавляя воедино все и вся. Сегодня все чаще появляются книги, в которых соединяются совершенно разноуровневые и взаимоисключающие религиозные системы. Приведем лишь два репрезентативных примера. Так, доктор философии и «метафизик в четвертом поколении» Д. Верче поучает читателей, что можно просить о помощи фей – «вместе с тем ангелом или Вознесенным Учителем (такowymi могут быть архангел Михаил, Иисус, Дева Мария или Будда), к которому вы обычно обращаетесь. Феи не связаны конкретно ни с какой религией и всегда рады сотрудничать с любыми религиозными или духовными течениями, особенно если те ратуют за уважительное отношение к природе и животным» [3, с. 41]. С. Бородин, выпендрившись и пафосно говоря о некоем будто бы наступающем всеобщем обновлении, провозглашает: «Мокошь уж на сносях!», и при этом призывает вспомнить очищающий и оживляющий «огонь сознания Христа», в «синеогненной купели» которого якобы рождаются новые «лотосоносные сущности», которые «безвозвратно шагнули в беспредельность нарождающегося мира высокоморальных принципов». Однако спасение ожидает все же лишь «потомков Волхва» и «ведунгов Жизни», которые обладают правильным пониманием «Ведической культуры наших предков» [2, сс. 5, 8, 9, 99].

Все это, увы, является непосредственным продолжением инициатив эпохи Возрождения, реабилитировавшей не только сочное греко-римское искусство, но и весь комплекс питающих его языческих идей, что привело к настоящему взрыву интереса к питавшим его идеям, обернулось расцветом «тайных наук», «черными мессами» и вообще апологией оккультизма с его древними языческими корнями. Да и эпоха Просвещения, которую принято именовать Веком Разума, была не только лоном становления позитивных, природоведческих наук, но и эрой Калиостро, началом открытой атаки масонства и атеизма на христианскую культуру. И если XIX столетие было периодом интенсивной подготовки к тотальному «раскрепощению человека», то полный отказ от христианской этики, ставший неким *conditio sine qua non* секуляризированной культуры, обернулся ужасами массового воплощения в жизнь тоталитарных утопий XX века.

Но известно, что история ничему не учит. Сегодня речь следует вести уже о все более уверенных и все более агрессивных попытках создания различных локальных форм контркультуры – антагонистической по отношению к межнациональной христианской культуре. И такой синтез уже предлагается. Он последовательно реализуется в т. н. «Церкви сатаны», строящей свое учение на синкретизации решительно всех языческо-оккультных доктрин Старого и Нового света. Лозунгом этой деноминации является: «Смерть Христу!»

Весьма красноречивым моментом является здесь психологическое снятие табу на человеческие жертвоприношения, которые, благодаря Библии и учению Церкви, казалось бы, навсегда ушли в учебники истории. Заповедь «Не убий» воспринимается как прекрасноречивая риторика. И, хотя, согласно учению Нового Завета, кровавые жертвоприношения (пусть даже в редуцированной форме убийства животного) навсегда отменены искупительной жертвой Христа, в духовно-политической практике адептов т. н. секулярных религий человеческая жизнь, да и жизнь вообще, снова утрачивает ценность. Достаточно вспомнить о миллионах существ, насильственно лишенных жизни на поле боя, на испытательных полигонах, в концлагерях, в секретных лабораториях, в замкнутом мире подозрительных псевдорелигиозных сект и мн. др.

При этом предметом особых исследований может стать проблема разнообразного преломления этих тенденций в различных субкультурах (например, молодежной), в научно-исследовательской среде, в различных течениях политической культуры и пр.

Литература:

1. Абрамович С.Д., Тілло М. С., Чікарькова М.Ю. Культурологія: [навч. пос.] / Семен Дмитрович Абрамович, Марія Семенівна Тілло, Марія Юріївна Чікарькова. – К.: Кондор, 2003. – 320 с.
2. Бородин С.А. Книга мудрости русских волхвов / С.А. Бородин. – М.: Веды, 2003. – 136 с.
3. Вёрче Д. Волшебное царство фей / пер. с англ. В. Спарова / Дорин Вёрче. – М.: ООО Издательство «София», 2007. – 128 с.
4. Волхв / Гл. ред. А Тищенко. – 1994. – № 2 (9). – 134 с. – (Приложение к газете «Родные просторы»).
5. Зубов А. Русская православная церковь в посттоталитарном пространстве / А. Зубов // Континет. – 1995. – № 85. – С. 243–260.

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ СВЕДЕНИЯ ОБ УЧАСТНИКАХ КОНФЕРЕНЦИИ

Kuimova M.V. – National research Tomsk polytechnic university.

Абдукодилов Хайрулло Абдусаломович – старший преподаватель кафедры экономической теории ТГУПБП.

Абеннова Мархаба Борановна – старший преподаватель кафедры металлургии и горного дела Рудненского индустриального института.

Авдеева Анастасия Андреевна – лейтенант внутренней службы, научный сотрудник отдела научно-технической информации ФГБУ ВНИИПО МЧС России.

Алексеева Алеся Владимировна – магистр педагогических наук, учитель английского языка ГУО «Гимназия №5 г. Витебска», аспирантка УО «Витебский государственный университет им. П.М. Машерова».

Алимбетов Бекайдар Аллиярович – магистр Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева.

Алмагамбетова Гульнар Багытжанкызы – преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Рудненского индустриального института.

Аманжолов Сейткали Абдикадырович – профессор кафедры Средового Дизайна Московского государственного областного университета.

Аманжолова Гульназия Бодиховна – ведущий научный сотрудник Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, научный центр «Отырар кітапханасы».

Аралбаева Рысжамал Кадыровна – доктор социологических наук, профессор кафедры возрастной педагогики и психологи, Жетысуский госуниверситет им. И. Жансугурова.

Аужанова Назгуль Бектурсуновна – кафедра химии и биологии Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова.

Баев Антон Алексеевич – студент 2 курса автодорожного факультета Кубанского государственного технологического университета.

Бажанов Николай Николаевич – кандидат технических наук, доцент Южного федерального университета. Ростовская обл., г. Таганрог.

Базарова Жанар Байдалықызы – Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ оқытушысы. Түркістан. Қазақстан.

Байгожанова Даметкен Сагидуллаевна – к.п.н., доцент, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, член-корреспондент Международной Академии Информатизации.

Баймагамбетова Рауза Салимжановна – старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Рудненского индустриального института.

Безвиненко Галина Вікторівна – аспірант III курсу Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Берикболова Перизат Килашовна – преподаватель, докторант Университета имени Сулеймена Демиреля.

Білоус Тетяна Михайлівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб Буковинського державного медичного університету.

Бойко Валентина Миколаївна – викладач Технологіко-економічного коледжу БНАУ.

Бойко Наталія Миколаївна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, викладач соціально-економічних дисциплін Технологіко-економічного коледжу Білоцерківського НАУ.

Бондар Наталія Петрівна – викладач гуманітарних дисциплін, спеціаліст вищої категорії м. Біла Церква.

Боровик Петро Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Уманського національного університету садівництва.

Бородацкая Дарья Александровна – студентка 5 курса факультета романо-германской филологии Института иностранных языков Московского городского педагогического университета.

Булатникова Инга Николаевна – кандидат технических наук, доцент кафедры прикладной математики Кубанского государственного технологического университета.

Вараб'єва Аляксандра Аляксандраўна – аспірант УА «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава».

Васильченко Андрей Геннадьевич – кандидат технических наук, ФГУП «НИИ парашютостроения».

Волошин Артем Юрійович – студент 4 курса НТУУ «КПІ».

Галярник Мирон Васильович – асистент кафедри землевпорядкування та кадастру Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Гапанович-Кайдалова Екатерина Викторовна – кандидат психологических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины».

Гладышева Татьяна Николаевна – кандидат технических наук, начальник научно-исследовательского отдела, ГОУ ВПО Московский государственный областной университет (МГОУ).

- Говоровська Ольга Олександрівна** – кандидат філософських наук, докторант кафедри історії науки і техніки ПХДПУ ім. Г.С. Сковороди.
- Голінська Олена Костянтинівна** – магістр, викладач декоративно - прикладного мистецтва Богуславського гуманітарного коледжу імені І.С. Нечуя-Левицького.
- Голінський Володимир Васильович** – магістр, викладач безпеки життєдіяльності Богуславського гуманітарного коледжу імені І.С. Нечуя-Левицького.
- Гончар Вікторія Вікторівна** – кандидат технічних наук, доцент ФГБОУ ВПО «Кубанский государственный технологический университет».
- Горюнова Светлана Васильевна** – д.б.н. профессор Московский городской педагогический университет.
- Грицак Анастасія Володимирівна** – студентка III курсу Технологіко-економічного коледжу Спеціальності «Комерційна діяльність».
- Громський Ярослав Вікторович** – студент групи ТО-5 природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».
- Губчик Людмила Александровна** – слухач ІПК і ПК УО «Гомельський державний університет ім. Ф. Скорины».
- Гуня Леся Михайлівна** – старший викладач кафедри іноземних мов, ЛНАУ.
- Дауренбекова Шолпан Жумабековна** – кандидат біологічних наук, доцент кафедри хімії і біології, Жетісуський державний університет ім. І. Жансугурова.
- Дегтяренко Людмила Іванівна** – директор Терпіннівського колегіуму «Джерело».
- Дешко Світлана Дмитрівна** – старший викладач кафедри іноземних мов ЛНАУ.
- Дубовик Володимир Григорович** – старший викладач кафедри АУЕК, НТУУ «КПІ».
- Дюсембаева Лаззат Каиратовна** – старший преподаватель Казахского агротехнического университета им. С. Сейфуллина.
- Ележанова Шынар Капаровна** – кандидат фізико-математических наук.
- Елепбергенова Айгуль Узбековна** – магістр математического и компьютерного моделирование Жетісуського державного університета ім. І. Жансугурова.
- Елепбергенова Айгуль Узбековна** – старший преподаватель, магістр інформатики Жетісуського державного університета ім. І. Жансугурова.
- Ерсұлтанқызы Әйгерім** – магістр Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева.
- Жаксыбаева Наталья Николаевна** – кандидат педагогічних наук, доцент, університет «Туран».
- Жиренов Саян Аманжолулы** – кандидат філологічних наук, старший преподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая.
- Закіров Марат Борисович** – кандидат історичних наук доцент, докторант кафедри політології та правознавства Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
- Иманкул Манат Насиркызы** – кандидат технічних наук, доцент кафедри Вычислительная техника Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева.
- Кадырова Айгерим Рахатовна** – студентка Жетісуського державного університета ім. І. Жансугурова.
- Канапьянова Зауре Ниязбековна** – старший преподаватель, магістр інформатики, Жетісуський державний університет ім. І. Жансугурова.
- Канапьянова Зауре Ниязбековна** – старший преподаватель, магістр педагогічних наук Жетісуського державного університета ім. І. Жансугурова.
- Кенжитаева Жанагул Лукмановна** – аспирант КарГУ, Кафедра Социально-гуманитарных дисциплин Рудненского индустриального института.
- Клименко Анна Ивановна** – преподаватель, доцент, кандидат психологических наук Костанайского государственного университета им. А. Байтурсынова.
- Козлова Ірина Миколаївна** – викладач кафедри фінансів і кредиту Уманського національного університету садівництва.
- Колач Тетяна Степанівна** – старший викладач кафедри медичної інформатики, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
- Комісарук Тарас Юрійович** – студент 4 курсу НТУУ «КПІ».
- Кондратюк Сергій Олександрович** – студент факультету економіки і підприємництва Уманського національного університету садівництва.
- Коренькова Галина Миколаївна** – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, викладач соціально-економічних дисциплін Технологіко-економічного коледжу Білоцерківського НАУ.
- Корпан Олесь Борисович** – асистент кафедри медичної інформатики Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
- Котюшко Надія Євгенівна** – асистент кафедри туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
- Красина Ирина Борисовна** – д-р техн. наук профессор кафедры, профессор ФГБОУ ВПО «Кубанский государственный технологический университет»
- Крыхтина Галина Александровна** – преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Рудненского индустриального института.

- Кузьменко Инна Олеговна** – магістрантка 1 курсу факультету Міжнародних відносин Євразійського національного університету ім. Л.Н.Гумілева.
- Кучумова Наталія Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов, ЛНМУ імені Данила Галицького.
- Лазуренко Юрій Миколайович** – аспірант кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету.
- Лисенко Людмила Вікторівна** – заступник директора Терпіннівського колегіуму «Джерело».
- Литвин Галина Орестівна** – кандидат медичних наук, асистент кафедри дитячих інфекційних хвороб Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.
- Лихочвор Людмила Яківна** – старший викладач, зав. кафедри іноземних мов, ЛНАУ.
- Малахоўская Віта Валер'еўна** – аспірант УА «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава».
- Маторін Євген Борисович** – аспірант кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».
- Митина Наталья Александровна** – кандидат педагогических наук, доцент Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова.
- Михайловська Світлана Володимирівна** – хореограф ПДЮТ Солом'янського району м. Києва.
- Монастирська Галина Віленівна** – старший науковий співробітник, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».
- Мустафа Айнамкоз Канаткызы** – студент Павлодарский государственный педагогический институт.
- Мұхамеджанова Айымжан Бақытжанқызы** – Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ докторанты. Түркістан. Қазақстан.
- Нартова Гания Сабитовна** – преподаватель, магистр Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева.
- Новоселецька Світлана Володимирівна** – студентка магістеріуму факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія».
- Нугусова Айтжамал** – доктор педагогических наук, профессор кафедры математики и методики преподавания Жетысуский госуниверситет им. И. Жансугурова.
- Нурдильданов Ерлан Нурдильдосович** – магистрант, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова.
- Омарова Гүлден Бекболатқызы** – 1-курс магистранты. І. Жансүгіров атындағы Жетісу.
- Орленко Олена Владиславівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Міжнародного університету бізнесу і права, м. Херсон, Україна.
- Остроушко Екатерина Дмитриевна** – аспирант факультета математики и компьютерных наук кафедры теории функций, ФГБОУ ВПО «Кубанский государственный университет».
- Параниця Надія Володимирівна** – старший викладач кафедри статистики та математичних методів в економіці Національного університету державної податкової служби України.
- Пасічник Наталія** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикладної математики, статистики та економіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
- Петушкова Алиса Александровна** – магистратр Астраханского Государственного Университета.
- Пильтяй Оксана Миколаївна** – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри загальнотехнічних дисциплін та методики викладання трудового навчання та креслення ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».
- Погрібняк Галина Арсентіївна** – викладач психології Богуславського гуманітарного коледжу ім. І.С. Нечуя-Левицького.
- Прокопец Александр Сергеевич** – канд. техн. наук, доцент, ФГБОУ ВПО «Кубанский государственный технологический университет».
- Пылишева Ирина Александровна** – ассистент кафедры социально-гуманитарных дисциплин, магистр психологических наук, факультет по переподготовке кадров, Учреждение образования «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины».
- Рогозовський Вадим Вікторович** – студент ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».
- Рысбеков Туякбай Зеитович** – доктор исторических наук, профессор, зав.каф., История РК Западно-Казахстанский государственный университет им. М. Утемисова.
- Садуакасова Саида Асетовна** – магистр педагогических наук по специальности казахский язык и литература, докторант Жетысуского государственного университета имени И. Жансугурова.
- Сажин Сергій Іпполітович** – кандидат медичних наук, асистент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб Буковинського державного медичного університету.
- Сарбасова Карлыгаш** – кандидат филологических наук, доцент кафедры казахской филологии Жетысуского государственного университета имени И. Жансугурова.
- Сергазинова Эльвира Серикбаевна** – магистр пед.наук Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова.
- Сердюк Игорь Викторович** – студент Брянского Государственного Технического Университета.
- Сериев Болат Абдулдаевич** – кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедры Уголовно-правовых дисциплин ЖГУ им. И. Жансугурова.

- Симонов Виталий Викторович** – студент 2 курса автодорожного факультета Кубанского государственного технологического университета.
- Січкорі́з Орест Євгенович** – декан факультету післядипломної освіти,
- Слюсарєва Юлія Володимирівна** – студентка ДВНЗ «Переяслав -Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».
- Старощук Тетяна Корнелівна** – лікар ординатор приймального відділення КМУ Обласна дитяча клінічна лікарня м. Чернівці.
- Степанова Алесьа Александровна** – студентка 5 курса факультета романо-германской филологии Института иностранных языков Московского городского педагогического университета.
- Таубалдиева Жуматай** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры музыкального образования, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова.
- Терентьева Юлия Валерьевна** – ассистент кафедры прикладной математики Кубанского государственного технологического университета.
- Томина Ольга Николаевна** – заведующий отраслевым филиалом библиотеки Московский Государственный Областной Университет.
- Трішкіна Ніна Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент директор Хмельницького торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету.
- Харитоновна Анжела Михайловна** – соискатель учёной степени кандидата педагогических наук. МГОУ.
- Циганенко Лілія Федорівна** – доктор історичних наук, декан факультету української філології та історії, професор кафедри всесвітньої історії Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
- Черных Анатолий Иосифович** – проректор по учебной работе, профессор, д-р техн. наук ФГБОУ ВПО «Кубанский государственный технологический университет».
- Чикарькова Мария Юрьевна** – доктор философских наук, профессор кафедры социальных и философских наук Черновицкого торгово-экономического института КНТЭУ (Украина).
- Чукенаева Гулим Толеуовна** – старший преподаватель, магистр ЖГУ им. И. Жансугурова.
- Шалтабаев Алтай Аканович** – мемлекеттік университетінің Ph.D. докторы І.Жансүгіров атындағы Жетісу.
- Шарова Виктория Вячеславовна** – преподаватель кафедры возрастной педагогики и психологи Жетысуского госуниверситета им. И. Жансугурова.
- Шевцов Дмитро Васильович** – викладач кафедри фінансів Міжнародного університету бізнесу і права.
- Шетиева Карлыгаш Жантемировна** – старший преподаватель, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова.
- Шетиева Карлыгаш Жантемировна** – старший преподаватель, магистр педагогических наук, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова.
- Янина Александровна Корневцев** – слушатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины».
- Ярмолович Лидия Владимировна** – магистрант 2-го курса специальности ПМНО, институт магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им. Абая.
- Яхёев Зафар Мирмахсудович** – ассистент кафедры бухгалтерского учёта и аудита ТГУПБП.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ**Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты (кроме Украины)!****Государственное высшее учебное заведение****"Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»,****молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,
студенческое научное общество исторического факультета
«Комитет исследования истории и современности»****Информируют Вас, что с 30 по 31 марта 2013 г. проводится IX Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ».****Планируется работа по секциям:****I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ**

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

XIX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

Оргкомитет конференции планирует размещать доклады на Web-странице по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференции будет сформирован электронный сборник материалов, который можно будет скачать в PDF-формате на главной странице конференции по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Рабочие языки конференции – украинский, русский, английский французский, белорусский, грузинский, армянский, азербайджанский, казахский, узбекский, таджикский, киргизский, молдавский, туркменский.

Последний срок подачи статей – 29 марта 2013 г. (включительно).

Стоимость участия в конференции и размещение статьи в электронном сборнике составляет:

Оргвзнос - **10 USD США (перевод в рублях – 370 рублей)**; (в оргвзнос входит оплата за размещение на сайте, верстка макета, редактирование текстов).

Объем статьи – не более 7 страниц. Скачать сборник можно будет через одну неделю после проведения конференции на главной странице конференции.

Для участников стран СНГ (за исключением Украины) средства перечисляются следующим образом:

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА:

Переводы по системе «Юнистрим» для Бобровника Юрия Викторовича в пунктах Приват Банк г. Переяслав-Хмельницкий (в квитанции должен быть указан **код перевода и Ф.И.О.** того, кто переводил деньги, страна).

(комиссия 0,15 USD США)

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА (Через ОАО «Сбербанк России»)

Для учасников из Росийськой Федерации (370 руб.) оплаты оргвзноса в рублях РФ (RUB) в отделениях ОАО «Сбербанк России» (для того, что бы оргвзнос дошел в разделе **НАЗНАЧЕНИЕ ПЛАТЕЖА**, нужно указывать **«ПЕРЕВОД ЛИЧНЫХ СРЕДСТВ»**).

56A: Банк-Посредник:	ОАО «Сбербанк России», Москва, РФ БИК 044525225, К/С 30101810400000000225 ИНН 7707083893 СВИФТ: SABRRUMM
57D: Банк Бенефициара:	/30111810100000000540 АО «СБЕРБАНК РОССИИ» Киев, Украина
59D: Бенефициар:	/ 26207017148867/ Бобровнік Юрій Вікторович

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Или почтовым переводом на Ф.И.О.: Бобровник Юрий Викторович, 08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

4. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Western Union на Бобровник Юрий Викторович (укажите код переводу Ф.И.О того, кто переводит оргвзнос).

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

**Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)**

Название статьи (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский // Евремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Начный руководитель: кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью) домашний адрес, код города, телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: **neasmo@gmail.com** (тема сообщения: **30-31 марта 2013 г.**) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактные телефоны: +38 (097) 923 16 58, +38 (093) 335 78 86.

E-mail: **neasmo@gmail.com**

ВНИМАНИЕ! Работы с рисунками и таблицами принимаются только в том случае, если они представлены в формате **JPEG** отдельным файлом.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу **<http://conferences.neasmo.org.ua/>**

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
студентське наукове товариство історичного факультету
«Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що з 30-31 березня 2013 р. проводиться IX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізнеоманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

XIX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Вибірчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на Web-сторінці за адресою: <http://www.neasmo.org.ua> (розділ «Наукові конференції»).

За результатами конференції буде сформовано електронний збірник матеріалів, який можна буде скачати в PDF-форматі на головній сторінці конференції за адресою - <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська, французький, білоруська, грузинська, армянська, азербайджанська, казахська, узбекська, таджикська, киргизська, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – **29 березня 2013 р. (включно).**

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 80 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів).

Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після проведення конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово **ТУТ**.

Кошти перераховуються на рахунок:

Р/р: 26002273854001

ПАТ КБ «Надра» ЦЕНТР

МФО 320564

Одержувач: МГО «Незалежна асоціація молоді».

Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ – 26426765.

Призначення платежу: благодійний внесок на проведення конференції, П.І.П. автора статті.

Або на картку **Приват банку 5457 0829 1319 9290** (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) та відправити **SMS**-підтвердження про оплату на моб. **097 923 16 58** у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
за зразком: **Іван Петренко**
(Київ)

Секція, підсекція за зразком: **(ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури **(у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів))** подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) домашня адреса, код міста, телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com **(тема повідомлення: 30-31 березня 2013 р.)** або на CD-дисках **(дискети не приймаються)** із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS-підтвердження**).

У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається достатньо відправити SMS з прізвищем автора публікації.

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

E-mail: neasmo@gmail.com

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактні телефони: (097) 923 16 58, (093) 335 78 86.

УВАГА! Роботи з малюнками та таблицями приймаються лише у тому разі, якщо вони подані у форматі JPEG окремим файлом.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення подібних конференцій можна ознайомитися за адресою:

<http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Тетяна Чадай (Переяслав-Хмельницький, Україна) ДОСЛІДЖЕННЯ МОРФО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ СТОПИ У ДІТЕЙ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ЇЇ ВАД	6
---	---

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Наталія Бойко (Біла Церква, Україна) ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	9
--	---

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Мархаба Абенова, Жанагул Кенжитаева (Костанай, Рудний) ТЕНДЕНЦИИ И РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИИ ГОРНО – МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	12
Назгуль Аужанова (Талдыкорган, Казахстан) К ВОПРОСУ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ	14
Назгуль Аужанова (Талдыкорган, Казахстан) ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ОТРЯДОВ ЗЕЛЕННЫХ И ГОЛУБЫХ ПАТРУЛЕЙ	16
Володимир Голінський (Богуслав, Україна) СУПЕРВУЛКАНИ, ОДНА З ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА	19
Светлана Горюнова (Москва, Россия) ЭКСПРЕСС- МЕТОД ОЦЕНКИ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ВОДНЫХ РАСТЕНИЙ ПРИ ВОЗДЕЙСТВИИ ПОЛЛЮТАНТОВ	22
Шолпан Дауренбекова, Назгуль Аужанова (Талдыкорган, Казахстан) НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МОНИТОРИНГА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	24
Ірина Пекна (Львів, Україна) СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ТА ШВЕЦІЇ	26

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Хайрулло Абдукодиров, Зафар Яхеев (Республика Таджикистан) ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН.	28
Петро Боровик, Ірина Козлова, Сергій Кондратюк (Умань, Україна) ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТІВ ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ	30
Інга Булатникова, Антон Баев, Виталий Симонов (Краснодар, Россия) МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАСЧЕТА ПРЕМИЙ ВОДИТЕЛЯМ ЗА ЭФФЕКТИВНУЮ ЭКСПЛУАТАЦИЮ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ	32
Валентина Гнєдїч (Біла Церква, Україна) НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМА БЕЗПЕЧНОСТІ ПРОДУКЦІЇ – КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ПРОРИВУ В АГРАНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	33
Галина Монастирська (Київ, Україна) ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ У ПОСТКРИЗОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	37
Ғания Нартова, Әйгерім Ерсұлтанқызы (Астана, Қазақстан) Бекайдар Алимбетов (Қазақстан, Шымкент) МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ	39
Олена Орленко, Дмитро Шевцов (Херсон, Україна) РОЛЬ ОЛІЄЖИРОВОГО ТА БОРОШНОКРУП'ЯНОГО СЕГМЕНТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ	41
Яна Палешко (Запоріжжя, Україна) АНАЛІЗ БОРГОВОГО ПОРТФЕЛЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ ТА СУЧАСНІ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНІМ БОРГОМ КРАЇНИ	43
Надія Параниця (Ірпінь, Україна) ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФІНАНСОВОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	44
Шавкат Сунакбаев (Туркестан, Казахстан) УСПЕХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЕСПЕЧИВАЕТ ПАРТНЕРСТВО БИЗНЕСА И ВЛАСТИ	46
Ніна Трішкіна (Хмельницький, Україна) ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНОСТІ ТА СИСТЕМА МАРКЕТИНГУ	48

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Гульнар Алмагамбетова (Рудний, Қазақстан) XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЫЛЫСЫНДА ЖЕР ДАУЫНЫҢ КҮШЕУІ МЕН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРДІҢ БАСТАМАЛАРЫ	51
Гүлназия Аманжолова (Москва, Россия) ГАЛЫМДАР МҮРАСЫ	53
Рауза Баймагамбетова (Рудный, Казахстан) КОЛОНИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА РОССИИ В МЛАДШЕМ ЖУЗЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА	54

Інна Демуз (Переяслав-Хмельницький, Україна) ДЖЕРЕЛОЗНАВЧЕ ЗНАЧЕННЯ ЗВІТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ НАУКОВИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	56
Елжан Ермекулы (Талдықорган, Казахстан) К ВОПРОСУ О МЕСТОНаХОЖДЕНИИ ДРЕВНЕГО УСУНЬСКОГО ГОСУДАРСТВА	58
Анна Котиченко (Черкаси, Україна) НАВІГАЦІЙНІ АКТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЯК СПРОБА КОНТРОЛЮ НАД КОЛОНІАЛЬНИМИ ВОЛОДІННЯМИ	60
Юрій Лазуренко (Черкаси, Україна) АГРАРНА ПОЛІТИКА ПАРТІЇ У ВИСВІТЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ 1930-Х –СЕРЕДИНИ 1950-Х РР.	62
Наталія Пасічник (Кіровоград, Україна) ФІНАНСОВА СТАТИСТИКА ЯК ПРИКЛАДНЕ ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ХІХ СТ.	64
Алиса Петушкова (Астрахань, Россия) ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБРАЗА «КАЛИКИ ПЕРЕХОЖЕГО» В РОССИЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ	66
Туякбай Рысбеков (Уральск, Казахстан) ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА С КНР (1990-2005 ГГ.)	69
Тұяқбай Рысбеков (Орал, Қазақстан) БАТЫС АЛАШ ОРДА ТАРИХЫ. ЖАҒАНША ДОСМҰХАМЕДҰЛЫ	70
Ш. Умеева, Г. Байдаулетова, И. Гафнер (Қазақстан, Тараз) ПРОБЛЕМА ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОГРЕССА В КАЗАХСКОМ ПРОСВЕЩЕНИИ	73
Лілія Циганенко (Ізмаїл, Україна) ОДЕСЬКА ОБЛАСНА АСОЦІАЦІЯ «БЕССАРАБІЯ»: ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ..	75

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Володимир Дубовик, Артем Волошин, Тарас Комісарук (Київ, Україна) МЕТОД ВИБРАЦИОННОЙ ДИАГНОСТИКИ ЭЛЕКТРОМЕХАНИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ	78
Гүлжанат Қайырбек, Шынғыс Нұрғожаев (Талдықорған қаласы, Қазақстан) АЛГЕБРАЛЫҚ СЫЗЫҚТЫҚ ТЕНДЕУЛЕР ЖҮЙЕСІН КОМПЬЮТЕРДІ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП ӨНДІРІСТЕ ҚОЛДАНУ	80
Екатерина Остроушко (Краснодар, Россия) О ПОВЕДЕНИИ ФУНКЦИИ С НЕОГРАНИЧЕННЫМИ ОБОБЩЕННЫМИ ПРОИЗВОДНЫМИ ПО СОПРЯЖЕННОЙ ПЕРЕМЕННОЙ НА ГРАНИЦЕ	83
Игорь Сердюк (Брянск, Россия) МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ И СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕОБРАЗОВАТЕЛЕЙ ЧАСТОТЫ С ДВУХ- И ТРЕХУРОВНЕВЫМИ ИНВЕРТОРАМИ НАПРЯЖЕНИЯ ...	84
Юлия Терентьева (Краснодар, Россия) КВАЗИКОНФОРМНЫЕ ОТОБРАЖЕНИЯ С НЕОГРАНИЧЕННЫМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ И ВЫРОЖДАЮЩИЕСЯ ЭЛЛИПТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ	87

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Галина Безвиненко (Київ, Україна) ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МУЗИКИ І РУХІВ У МУЗИЧНО- РИТМІЧНОМУ НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	91
Олена Голінська (Богуслав, Україна) ВПЛИВ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА НА ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА	93
Світлана Михайловська (Київ, Україна) ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ГЕОГРАФІЧНИЙ ЧИННИК	96
Жуматай Таубалдиева (Талдықорган, Казахстан) АЙТЫС ӨНЕРІНІҢ ТӨРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ	98

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Kuimova M.V. (Tomsk, Russia) PROVERBS AND SAYINGS AT ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASSES	101
Сейткали Аманжолов (Москва, Россия) МОДЕРНИЗАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ЗАДАЧА СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ	102
Дәметкен Байғожанова, Набир Ермекова, Айбала Сарбасова (Талдықорған, Қазақстан) ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНА ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ӨДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	103
С.С. Байсарина (Астана, Казахстан) ВОСПИТАНИЕ – КАК ОБЩЕСТВЕННОЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ	106
Любов Василенко (Богуслав, Україна) ПРИНЦИПИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ .	108

Андрей Васильченко, Татьяна Гладышева (Москва, Россия) РЕФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА	110
Аляксандра Вараб'ёва, Віта Малахоўская (Віцебск, Беларусь) ПРАБЛЕМЫ ПАДРЫХОТОВКІ СПЕЦЫЯЛІСТАЎ ТЭХНІЧНАГА ПРОФІЛЮ ПА ГРАФІЧНЫМ ДЫСЦЫПЛІНАМ	112
Екатерина Гапанович-Кайдалова (Гомель, Беларусь) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	114
Ольга Говоровська (Переяслав-Хмельницький, Україна) ОСОБИСТІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ	117
Людмила Губчик (Гомель, Беларусь) ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ В СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ	119
Людмила Дегтяренко (с. Терпіння, Україна) СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ МАТЕМАТИКИ	121
Лаззат Дюсембаева (Астана, Казахстан) ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ОБОБЩЕННОСТИ ИЗУЧАЕМЫХ ЗНАНИЙ	122
Шынар Ележанова (Атырау, Казахстан) ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЛАБОРАТОРНЫХ ЗАНЯТИЯХ	124
Айгуль Елепбергенова, Зауре Қанапьянова, Карлыгаш Шетиева (Талдыкорган, Казахстан) КӘСІБИ ДАЯРЛЫҚТАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫҢ РОЛІ	127
Гульнара Ихсанова (Атырау, Казахстан) ПРОБЛЕМЫ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧИЯ	129
Янина Корнеевец (Гомель, Беларусь) ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА С ПОДРОСТКАМИ, НАХОДЯЩИМИСЯ В СОЦИАЛЬНО ОПАСНОМ ПОЛОЖЕНИИ	130
Людмила Лисенко (Терпіння, Україна) НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ	133
Євген Маторін (Слов'янськ, Україна) ПРОВІДНІ ІДЕЇ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ	135
Наталья Митина, Айгерим Кадырова (Талдыкорган, Казахстан) О ВОСПИТАНИИ ПЕВЧЕСКИХ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	137
Наталья Митина, Кристина Кабринская (Талдыкорган, Казахстан) ОРГАНИЗАЦИЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВЫХ КРУЖКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ	139
Наталья Митина (Талдыкорган, Казахстан) МУЗЫКАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ МУКАНА ТУЛЕБАЕВА В ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА	141
Айтжамал Нугусова, Рысжамал Аралбаева, Виктория Шарова (Талдыкорган, Казахстан) ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ	144
Оксана Пильтай, Ярослав Громський (Переяслав-Хмельницький, Україна) МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ НА УРОКАХ ТЕХНІЧНОЇ ПРАЦІ	146
Орест Січкоріз, Галина Литвин, Тетяна Колач, Олесь Корпан (Львів, Україна) МЕДИЧНА ОСВІТА В СУЧАСНОМУ СВІТІ. ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В МЕДИЦИНІ	148
Ольга Томина (Москва, Россия) ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	150
Анжела Харитоновна (Москва, Россия) ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ	152
Анатолий Черных, Ирина Красина, Виктория Гончар, Александр Прокопец (Краснодар, Россия) МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ТАЛАНТЛИВОЙ МОЛОДЕЖИ В КубГТУ	154
Анатолий Черных, Ирина Красина, Р. Пломодьяло, Александр Прокопец, Виктория Гончар, (Краснодар, Россия) ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ПРИВЛЕЧЕНИЯ ОДАРЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ В ВУЗ	155
Лидия Ярмолевич, Элеонора Урунбасарова (Алматы, Казахстан) ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ	156

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Анастасія Грицак (Біла Церква, Україна) ЯКОЮ МАЄ БУТИ СПРАВЖНЯ ЕЛІТА ДЕРЖАВИ	160
--	-----

Марат Закіров (Луганськ, Україна)	
УКРАЇНА У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЄВРАЗІЙСТВА	162
Галина Коренькова (Біла Церква, Україна)	
КРОКИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄС	164
Инна Кузьменко (Астана, Казахстан)	
ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ФАКТОР В ОТНОШЕНИЯХ УКРАИНЫ С ПРИКАСПИЙСКИМИ ГОСУДАРСТВАМИ .	167

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Николай Бажанов (Таганрог, Россия)	
ЮРИДИЧЕСКИЙ СТАТУС АКАДЕМИИ В СОСТАВЕ ЮЖНОГО ФЕДЕРАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА	170
Ерлан Нурдильданов, Болат Сериев (Талдыкорган, Казахстан)	
ПОНЯТИЕ КОРРУПЦИИ И КОРРУПЦИОННЫХ РАВОНАРУШЕНИЙ	172

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Мустафа Айнамакөз (Павлодар қаласы, Қазақстан)	
ҚАЗІРГІ АТА-АНАЛАРДЫҢ БАЛАЛАРЫНА ДЕГЕН ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АНЫҚТАУ ЖОЛДАРЫ .	175
Алеся Алексеева (Беларусь, Витебск)	
МОТИВАЦИЯ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	177
Тетяна Білоус, Сергій Сажин, Тетяна Старощук (Чернівці, Україна)	
ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ХВОРИХ НА БРОНХІАЛЬНУ АСТМУ, ТА ЇХ БАТЬКІВ	180
Анна Клименко (Костанай, Казахстан)	
ЛИЧНОСТНЫЙ ПРОФИЛЬ И ТИП ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА	182
Галина Погрібняк (Богуслав, Україна)	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИЗИ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ	184
Ирина Пылишева (Гомель, Беларусь)	
ТРЕНИНГОВАЯ ФОРМА РАБОТЫ С СЕМЕЙНЫМИ КОНФЛИКТАМИ	187
Юлія Слюсарєва (Переяслав-Хмельницький, Україна)	
ПРОБЛЕМА ДЕЗАДАПТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ	189

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Даметкен Байгожанова, Т.Ж. Байдильдинов, Эльвира Сергазинова (Талдықорған, Қазақстан)	
БІЛІМ БЕРУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ МУЛЬТИМЕДИАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	193
Валентина Бойко (Біла Церква, Україна)	
ПРОГРАМНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ	195
Наталья Жаксыбаева, Ольга Усатова (Казахстан, Алматы)	
ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ АЛГОРИТМА КЛАСТЕРИЗАЦИИ ГИПЕРСПЕКТРАЛЬНЫХ ИЗОБРАЖЕНИЙ	198
Манат Иманкул (Астана, Казахстан)	
К ВОПРОСУ ЭВОЛЮЦИИ ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ	201
Зауре Канапьянова, Карлыгаш Шетиева, Карлыгаш Елепбергенова (Талдықорған, Казахстан)	
ЗАМАНАУИ ГРАФИКАЛЫҚ РЕДАКТОРЛАР	203
Алтай Шалтабаев, Гүлден Омарова (Талдықорған, Қазақстан)	
TURBO PASCAL ПРОГРАММАЛАУ ТІЛІНДЕ ЕСЕПТЕР ШЫҒАРУ ЖОЛДАРЫ	205

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Надія Котюшко, Мирон Галярник (Івано-Франківськ, Україна)	
ОРІЄНТУВАННЯ НА МІСЦЕВОСТІ ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ ЕЛЕМЕНТІВ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ ...	209
Вадим Рогозовський (Переяслав-Хмельницький, Україна)	
РОЛЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	211

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Жанар Базарова Айымжан Мұхамеджанова (Түркістан. Қазақстан)	
А.НҰРҚАТОВ АБАЙ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АҚЫНДЫҚ ДӘСТҮР ЖАЙЫНДА	214
Перизат Берикболова (Алматы, Казахстан)	
АЛҒАШҚЫ ТҮРІК АҚЫНДАРЫ МЕН ӨЛЕҢДЕРІ	215
Наталія Бондар (Біла Церква, Україна)	
ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ ТА УПОДОБАНЬ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	217
Дарья Бородацкая (Москва, Россия)	
СПОСОБЫ ВЕРБАЛЬНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ МИНАТИВОВ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ	220
Світлана Дешко, Людмила Лихочвор, Леся Гуня, Ірина Добош (Дубляни, Україна)	
АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	221
Саян Жиренов (Алматы, Казахстан)	
КОСМОГОНІМДІК АТАУЛАРДЫҢ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДЕГІ КӨРІНІСІ	223
Ольга Іщенко (Львів, Україна)	
ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	225

Жанагул Кенжитаева, Галина Крыхтина (Костанай, Рудный)	
СЛЕНГ И ЕГО МЕСТО В КАЗАХСКОМ, РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ	227
Наталія Кучумова (Львів, Україна)	
ДО ПИТАННЯ ПРО КОНВЕРСИЙНІ НЕОЛОГІЗМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	229
Новоселецька Світлана (Острог, Україна)	
YOUTH SLANG AS A SOURCE OF CANADIAN ENGLISH	231
Қарлығаш Сарбасова, Саида Садуақасова (Талдықорған қаласы, Қазақстан Республикасы)	
БАСПАСӨЗДЕГІ PR-МӘТІНДЕР	233
Алеся Степанова (Москва, Россия)	
ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ОРГАНИЗАЦИИ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСА (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОЙ ПЕЧАТНОЙ РЕКЛАМЫ)	235
Гулим Чукенаева (Талдықорған, Казахстан)	
ЖЕТІСУ ТОПОНІМДЕРІНІҢ ЭТНОМӘДЕНИ СИПАТЫ	237
Ирина Шведова, Дарья Хохлова (Москва, Россия)	
ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПРЕДЛОГА «MIT» В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И СПОСОБЫ ЕГО ПЕРЕДАЧИ НА РУССКИЙ ЯЗЫК	240
СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ	
Анастасия Авдеева (Москва, Россия)	
СОВРЕМЕННАЯ ПОЖАРНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ – АКТУАЛЬНОСТЬ, ГУМАНИЗАЦИЯ И ПУТИ РАЗВИТИЯ	242
Р. Джуншеев, К. Тулепбаева, Ш. Умеева (Қазақстан, Тараз)	
О НЕКОТОРЫХ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ НА ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ	244
Сайраш Сапарғалиева (Астана, Казахстан)	
ДАМУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ЖАСТАР ФЕНОМЕНІ	245
Мария Чикарькова (Черновцы, Украина)	
ЦЕНТРОБЕЖНЫЕ И ЦЕНТРОСТРЕМИТЕЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В НАЦИОНАЛЬНОЙ РЕЛИГИОЗНОЙ КУЛЬТУРЕ	248
ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ /ВЕДОМОСТИ ОБ УЧАСНИКАХ	250
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ	
Информация для участников из стран СНГ	254
Інформація для учасників з України	257

Українською, російською, казахською, вірменською та англійською мовами

Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013 р. – 266 с.

Материалы VIII Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2013 г. - 266 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,

ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, С.М. Кикоть, Ю.С. Табачок.

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав, Ю.С. Табачок.

Проведення VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

ДЛЯ НОТАТОК

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

